*** információ * trendkövetés és tendenciakutatás * IFTI ***

Csorba József

INFORMÁCIÓ ÉS ÁLLAM

* Információs Forrástájékoztató Iroda, 2004 *

Információs- és tudástársadalom könyvek

Csorba József

INFORMÁCIÓ ÉS ÁLLAM

IFTI, Budapest, 2004

Sorozatszerkesztő:
Varga Csaba,
A Stratégiakutató Intézet igazgatója

Szerkesztő:
Csorba J. Máté

A szöveget gondozta:
Dudás Márta

Szakmailag lektorálta:
Dr. Mellár Tamás közgazdász, egyetemi tanár

copyright Csorba József, 2003

IFTI, 1036 Budapest, Lajos utca 107.
A kiadásért felel az IFTI ügyvezetője
ISBN 963 217 171 3

ELŐSZÓ

Az állam modernizációja az információrendszer korszerűsítésével

A magyar állam 1989 után információs modellje szempontjából sokközpontúvá lett, a gazdasági aktorok száma milliós nagyságrendűvé vált. Ebben a radikálisan megváltozott környezetben a mindenkori kormány egy formális és informális hálózat tagjává degradálódott, amelyben szabályozás híján semmi sem biztosította sajátos jogait, nem volt rögzítve a hozzáférési protokoll. A hálózatba szerveződés információs modelljében több, a kormánnyal egyenrangú hiteles információ-kibocsátó fórum jött létre. Ebben a hálózatban az első szereplő a központi kormány, azután következnek a nemzeti intézmények, mint a nemzeti hírügynökség (MTI), vagy a központi statisztikai szolgálat (KSH), melyek információpolitikája és tájékoztatáspolitikája mérvadó a makrokommunikációs rendszer egésze szempontjából.

Egyedülálló az 1989 után kialakult magyar modell azon tulajdonsága, hogy a kormánynak nincs tájékoztatási hivatala, s nem jött létre olyan, miniszteriális szervezete sem, amelyik a nemzeti és kormányzati tájékoztatáspolitika gazdája lenne. A kormány elsőbbsége, kizárólagos hozzáférése nincs jogilag rögzítve, az állam működtetéséhez nélkülözhetetlen adatokat szolgáltató fórumok közvetlen összekapcsolódása máig sincs megoldva, ezért a magyar kormány(ok) a lehetségesnél is kevesebb információval rendelkeznek a politikai, gazdasági és társadalmi aktorokról.

Még komolyabb gondok támadtak, amikor kiderült, hogy a bukott Kádár-rendszer legfőbb jellemzője a magyar állam összeomlása volt. Amit megtetéz a társadalom tudásavulása, valamint az információkezelés és információs műveltség alacsony színvonala. Az állam információs modelljét és a makrokommunikációs szerkezetet illető elmaradottság abban a dilemmában csúcsosodik ki, hogy felvetődik az 1990-es évek elején: tulajdonképpen kommunikációs forradalom, vagy tájékoztatási válság van-e Magyarországon?! A gyors válasz szerint mindkettő is lehetne, ha nem állna fenn egy korábbi determináció (amit számos nagynevű tudósunk hangoztatott már korábban is), amelynek következtében a világ egyik legkevésbé tájékozott társadalma lett a miénk.

Változást csak az állam információs modelljének, a makrokommunikációs szerkezetének, a tájékoztatási intézményrendszer és a tájékoztatási szerepek gyors, és átfogó korszerűsítésétől remélhetünk. Másfelől az információs műveltség, a technikai és intellektuális információkezelési készségek jelentős, minőségi emelésétől, aminek legjobb módszere egy információ nevű tantárgy oktatása lenne.

E könyv célja az ismeretterjesztés az ezredforduló meghatározó, új alkalmazott és/vagy segédtudománya, az információtudomány megismertetése, az információtudatosság és információs műveltség emelésének igényével. A könyv a szerző tehetsége és szándéka szerint annyi tudományosságot tartalmaz, amennyit az olvashatóság elbír, s annyira próbál népszerűsítő lenni, amennyire még nem vét a tudományosság ellen.

Kelt, 2004 januárban, Csorba József

BEVEZETÉS:
A könyv tartalmának ismertetése a fejezetek szerint

Az Információ és állam című könyv, egy, az információ intézményesüléséről, az egyéni és a közösségi információkezelő készségekről szóló, ismereterjesztő összegzés akart lenni elsősorban. Másrészt a könyv demonstrációs eszköz (és tartalom) akart lenni az információérzékenység, információtudatosság, az információs műveltség terjesztésében, némileg eltérve attól a sablontól, ahogy ma az információt tanítják. (E könyv egyben felszólítás akar lenni, azon kevesek nevében, akik jó évtizede javasolják egy információ nevű, című tantárgy beépítését a közoktatásban.)

A könyv első fejeztében a magyar állam modernizációjának szükségszerűségét, mellette az információkezelés, -érzékelés, -szemlélet, -tudatosság szerepét, viszonyát mutatja be az állami intézményrendszer sorsának alakulásában.

A második fejezet az információ mint olyan értelmezési és magyarázási kísérleteinek sokaságát mutatja be. Pontosabban azt, hogy miről kellene beszélni a „mi az információ?" kérdésének megválaszolása kapcsán.

A harmadik fejezet az információstársadalom-paradigmákkal kapcsolatos ismeretek, megközelítések, vonatkozások és viták bemutatását szolgálja, különös tekintettel a magyar állam és társadalom sajátos elmaradottságainak tükrében.

A negyedik fejezet az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezetével kapcsolatos példák, események által az országos információrendszer szerepét mutatja be, a statisztikai információrendszer működése révén.

Az ötödik fejezet a magyar információmenedzsmentről szól, a gyakorlat bemutatásával az ezredforduló táján, a magyar állam problémáival, a 21. századi alkalmatlanságokkal. Mindezt a magyar állam 2000-es szindrómájaként foglaltuk össze.

A hatodik fejezetet előadások (demonstrációk) és konzultációk töltik ki, melyek azt hivatottak bizonyítani, hogy a gyenge intézményesülés mellett milyen hatalmas fejlődés zajlik az információkezelő készségek és képességek területén. E fejezetben leginkább az információtudatos viselkedést kívántuk bemutatni.

A hetedik fejezetbe az információtudatos viselkedés és a modellalkotó gondolkodás (a kritikai és rendszerszemléletű információtudományos megközelítések alapja) példájaként a magyar állam jelenét, és az EU-csatlakozáskori állapotát bemutató publikációkat válogattunk.

A szerkesztő, kelt 2004. augusztus

Szerkesztői bevezető

Szükségesnek látszik előre bocsátani, hogy a hagyományos könvvszerkesztési elvektől eltérni kényszerültünk több okból is. A szerkesztési „vétségek” legnyilvánvalóbb típusa az időkezelésben van, amennyiben nagyon sok esetben következetlenségnek tűnik, hogy meghaladott eseményeket, elavult számokat hagytunk a szövegben, illetve helyenként zavarokat okozhat, milyen idősíkon játszódik az, amiről szó van. A könyv azonban az állam információs modelljét és makrokommunikációs szerkezetét minősítő eseményeket, tényeket próbál bemutatni egyfajta fejlődéstörténet mentén, s ezért fontosnak tartottuk bemutatni azokat akkor is, ha már egy-egy jogi, adminisztratív, szervezeti stb. kérdés megoldódott, korábban vitatott indikátor mára módosult.

Másik jellemző szerkesztési vétségünk, hogy idegen nyelvű és magyar nyelvű táblázatokat is szerepeltetünk, de ennek is megvan a különleges szerepe.

Minden zavaró, kevésbé zavaró, és szokatlan eltérés a hagyományos könyvszerkesztési elvektől – törekvésünk szerint – azért van, hogy az információ mibenlétéről szóló értelmezési, magyarázási, oktatási és demonstrációs célokat szolgálja.

*

A kiadó bemutatkozása és elérhetőségei

A könyvet összeállító, gondozó és kiadó Információs Forrástájékoztató Iroda (IFTI) többek között információkutatással foglalkozik, az információtudományos fejlődés figyelésével. Az iroda kutatási tevékenységében kiemelkedő fontossággal bír az állam információs modelljével és makrokommunikációs szerkezetével, az intellektuális információkezelő készségek és képességek fejlődésével (evolúciójával) kapcsolatos témák figyelése.

Az IFTI web-lapja: www.ifti.hu (korábbi megjelenése az ifti.hungary.org címen)
Az IFTI levelező címe: ifti@ifti.hu
A szerző levelező címe: csj@ifti.hu

1. FEJEZET: MODERNIZÁCIÓT AZ INFORMÁCIÓKEZELÉS KORSZERŰSÍTÉSÉVEL! 9

1. A KÖVETETT INFORMÁCIÓPOLITIKA TARTHATATLANSÁGA 9
2. ÁLLAM ÉS MÉDIA: KONSZOLIDÁCIÓS KÍSÉRLETEK 16
3. A KORMÁNY(OK) ÉS A TÁJÉKOZTATÁS VISZONTAGSÁGAI 19
4. AZ INFORMÁCIÓPOLITIKA ALAPJAI 24
5. RENDSZERVÁLTÁS A TÁJÉKOZTATÁSBAN 29
6. AZ ÁLLAM MAKROKOMMUNIKÁCIÓS VÁLSÁGA - A TÁJÉKOZTATÁS CSŐDHELYZETE FELÉ 52
7. INFORMÁCIÓHATALOM: MEGJELENIK EGY ÚJ OSZTÁLY? 58
8. AZ ÁLLAM INFORMÁCIÓS MODELLJE KORSZERŰSÍTÉSRE VÁR 65

2. FEJEZET : INFORMÁCIÓ AZ INFORMÁCIÓRÓL 71

1. MIRŐL KELLENE BESZÉLNI AZ INFORMÁCIÓ KAPCSÁN 71
2. AZ INFORMÁCIÓÉSZLELÉSRŐL 73
3. AZ INFORMÁCIÓ GAZDASÁGTANÁRÓL 74
4. INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM (ITÁ-)PARADIGMÁKRÓL (1995-2000) 76
5. A TÁRSADALMI HATÁSOKRÓL 80
6. INFORMÁCIÓGAZDÁLKODÁSI TÉMÁKRÓL: AZ I-MENEDZSMENTRŐL 81
7. A TÁJÉKOZTATÁSI FUNKCIÓKRÓL ÉS SZEREPEKRŐL CSAK CÍMSZERŰEN 82
8. A MÉRÉS DILEMMÁIRÓL 83
9. A NEMZETI INFORMÁCIÓPOLITIKÁK LEGJELLEMZŐBB TÉMÁIRÓL 83
10. AZ ÁLLAMIGAZGATÁSI INFORMÁCIÓS RENDSZEREKRŐL 86
11. AZ ÁLLAM GAZDASÁGI TÁJÉKOZTATÓ TEVÉKENYSÉGÉNEK ALAPJAIRÓL 90

3. FEJEZET: A INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM FELÉ 93

1. AZ INFORMÁCIÓ TÁRSADALMA FELÉ 93
2. AZ ÖNÁLLÓSULT MÉDIUM ÖNMEGHAJTÓ SZERVEZŐDÉSEI: A VILÁGMINTA 98
3. MAGYARORSZÁG ÚTJA AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM FELÉ 107
4. AZ EURÓPAI INFORMÁCIÓTECHNIKAI ÉS -TECHNOLÓGIAI IPAR 1990-2000 KÖZÖTT 109
5. A TARTALMI SZOLGÁLTATÁSOK IPARA 1990-2000 KÖZÖTT 112
6. AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM 2000 KÖRÜL 114
7. A MAGYAR ÁLLAM ÚJ INFORMÁCIÓS MODELLJE 115
8. A GLOBÁLIS INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMMAL KAPCSOLATOS MAGYAR VÁRAKOZÁSOK 120
9. A MÉDIA AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN 126
10. AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM MODELLEZÉSE: CASTELLS AZ INFORMÁCIÓ KORÁRÓL 142

4. FEJEZET: AZ ORSZÁGOS INFORMÁCIÓRENDSZER ÁLLAPOTÁRÓL .. 159

1. AZ ÚJ NEMZETI ÉS KORMÁNYZATI INFORMÁCIÓPOLITIKA SZEMPONTJAI 159
2. A STATISZTIKAI SZOLGÁLATOK ÉS A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL 162
3. A MAGYAR ÁLLAM INFORMÁCIÓS MODELLJE ÉS MAKROKOMMUNIKÁCIÓS SZERKEZETE A MILLENNIUMI REVIZIÓK KÖZEPETTE 168
4. A STATISZTIKAI INTÉZMÉNYRENDSZER ÁLLAPOTA 170

5. A STATISZTIKA AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN 183
6. A STATISZTIKA INFORMÁCIÓTARTALMÁNAK KITELJESEDÉSE - AZ INTELLEKTUÁLIS TŐKE MIBENLÉTE 189

5. FEJEZET: MAGYAR INFORMÁCIÓMENEDZSMENT 199

1. A „2000-SZINDRÓMA" ÖSSZETEVŐI AZ ORSZÁGOS INFORMÁCIÓRENDSZER SZEMPONTJÁBÓL 200
2. A TÁJÉKOZTATÁS PROBLÉMÁI A „2000-SZINDRÓMA" KAPCSÁN 214
3. AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM FEJLŐDÉSE ITTHON 247

6. FEJEZET: ELŐADÁSOK ÉS DEMONSTRÁCIÓK AZ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉGRŐL 259

1. ELŐADÁS: AZ ÚJ INFORMÁCIÓS TÉR ÉS/VAGY REND 259
2. ELŐADÁS/KONZULTÁCIÓ: AZ INFORMÁCIÓ KORÁNAK KORSZAKOLÁSA 269
3. ELŐADÁS: AZ INFORMÁCIÓS INFRASTRUKTÚRA SZEREPE A MODERNIZÁCIÓBAN 271
4. ELŐADÁS/KONZULTÁCIÓ: A HELYI ITÁ ÉS AZ ÖNKORMÁNYZATI MENEDZSMENT 278
5. ELŐADÁS: REGIONALITÁS - LOKALITÁS A MAKROPOLITIKÁKBAN 280
6. ELŐADÁS/KONZULTÁCIÓ: INFORMATIKAI STRATÉGIÁK TERVEZÉSE 284
7. ELŐADÁS: A GLOBALIZÁCIÓ, MINT AZ INFORMÁCIÓ KORÁNAK MOTORJA 293
8. ELŐADÁS: A JÖVŐMODELLEK INFORMÁCIÓTUDATOS FORGATÓKÖNYVEI 298
9. ELŐADÁS: AZ INFORMÁCIÓ KORA ÉS A GLOBALIZÁCIÓ ÖSSZEFÜGGÉSE 300
10. A KONZULTÁCIÓSOROZAT JEGYZETEIBŐL: AZ INFORMÁCIÓ REGÉNYE 308

7. AZ INFORMÁCIÓTUDATOS SZEMLÉLET ÉS MAGATARTÁS PÉLDÁINAK BEMUTATÁSA 329

1. AZ ÁLLAM HALÁLA ÉS AZ INFORMÁCIÓS ANARCHIZMUS JELENTŐSÉGE 329
2. ÚJ POLITIKAFORMÁLÓ MŰHELYEK SZERVEZŐDÉSE 331
3. AZ INFORMÁCIÓS MŰVELTSÉGÜNK HÉZAGAI 333
4. A MAGYAR INFORMÁCIÓGAZDASÁG VALÓSÁGA 335
5. A MAGYAR ELEKTRONIKUS KERESKEDELEM 341
6. AZ ÁRNYÉKGAZDASÁG DIMENZIÓI 349
7. FOGYÁSRA ÖSZTÖNZÖTT TÁRSADALOM A SZÁMOK TÜKRÉBEN 355
8. AZ EU VÁR MINKET?! 364
9. AZ EU-TAGSÁG ELŐTTI MAGYARORSZÁG INFORMÁCIÓS JEGYZŐKÖNYVE 368
10. AZ EU ÉS AZ INFORMÁCIÓS STRATÉGIÁK 377
11. AZ „INTELLIGENS" ÁLLAMRÓL 384

MELLÉKLETEK 391

1. FEJEZET: Modernizációt az információkezelés korszerűsítésével!

1. A követett információpolitika tarthatatlansága

Amikor bekövetkezett a rendszerváltozás, lényegében egy területen lehet(ett volna) azonnal lezárni a múltat, az információ világában. A éles határvonal a múlt és a jelen között azonban csak jelképes maradt, aminek számtalan (információ)jogi, adminisztratív, politikai, gazdasági oka volt. Az információ- és a tájékoztatáspolitika fogyatékosságaival a magyar állam legjellemzőbb válságtényezője volt és maradt napjainkig. Ennek a túlzottan bonyolult problémahalmaznak megértéséhez egy gyakorlati problémát választottunk.

A privatizáció a tájékoztatás állatorvosi lova lett Magyarországon, noha a bírálatok zömmel nem információtudományos érvrendszerben születtek. A laikus és a szakmai közvélemény rendkívüli tájékozatlansága tény volt, bár az információs szakértők szerint nálunk nincs információhiány, ellenkezőleg, információdömping van. Abban is egyetérthetünk, hogy informatikai akadálya sem volt a működőképes információs rendszerek kiépítésének, hanem rendszerint az adatszolgáltatási fegyelem hiánya, statisztikai meg nem felelése volt a háttérben. A hitelességgel kapcsolatos viták szintén nem voltak relevánsak a gazdasági tervezésre és államigazgatásra nézve, mert mindenekelőtt közgazdasági, és hatósági (hatalmi) vitákról, illetve megoldatlanságokról van szó.

Ugyanis miközben 1990-ben soha nem látott feladatai lettek volna az információgyűjtő-, -feldolgozó és tájékoztató tevékenységeknek, megszűnt az információmonopólium. Nem számoltunk azzal, hogy az új, sokszereplős társadalom fokozottan igényli majd az információt, s az információtömegben az orientációt. Új igazgatási-vezetési feladatok, újszerű alkalmazotti és vezetői viselkedésformák jelentek meg, a kommunikációs tevékenységekben és viselkedésben bekövetkezett változások, az egyes foglalkozások közötti fokozott verseny az információ-feldolgozó, elemző, tájékoztatási szakértői szintek széles spektrumát hozták létre.

A hitelesség problémája egy információtörvény hiányában, illetve az új statisztikai és a számviteli törvények alkalmazásának hiányában állt elő. A megszületett új statisztikai és számviteli törvények még a korábbi állammodellben gondolkodás eredményei voltak, a kormányzat információellátásáról nem rendelkeztek megfelelően, másrészt hiányzott belőlük az a felismerés is, hogy az új magyar társadalom már nem a korábbi információpiramis alapján működik, a politikai, gazdasági és társadalmi aktorok száma milliós nagyságrendű lett, s azzal a gazdasági tervezés és államigazgatás számára is egészen más körülmények között kell biztosítani az adat- és információellátást! Az, hogy egy gazdasági egységnek milyen adatokat és információkat kell szolgáltatnia, milyen mérleget kell készítenie stb., mind e törvényekben fogalmazódik meg. Amikor a tulajdonformákban gyökeres átalakulás megy végbe, újra kell gondolni, hogy milyen adatokat gyűjtsünk, milyen adatokkal vagy ismeretekkel írhatók le az új gazdasági és társadalmi mozgások. Ha igaz az az állítás, hogy nincs elég hiteles adat és információ, akkor ez arra mutat rá, hogy először abban kellene dűlőre jutni, milyen adatokkal és ismeretekkel írhatók le az átalakulási folyamat legfontosabb összetevői. Ezek a felismerések azonban nem kaptak kellő figyelmet a rendszerváltozás táján. (Tegyük hozzá, hogy a gondok java azóta sem oldódott meg.) A következőkben megpróbáljuk leírni, összefoglalni azt a helyzetet, amelyben az elmagánosítás (privatizáció) folyamata

zajlik, miközben a állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete alkalmatlanságaival járul hozzá a folyamat „eredményességéhez”.

1.1 Az átmenet információs bázisa, 1987-1991

Az adminisztráció területén kezdődött a privatizációs tájékoztatás problémája. A szaktárca-felügyelet a privatizációs minisztérium lett volna, de a privatizációs adminisztráció központi szervezete nem épült ki (bár a többi volt szocialista országban mindenütt fontosnak tartották ilyen formába szervezni a tulajdon-átalakítás adminisztrációját az adatszolgáltatás funkcionális és hierarchikus csatornáinak eldugulása vagy megszűnése miatt)! A magyar vagyonkezelő szervezetek, az ÁVÜ - majd az ÁV Rt. - tehát nem kerülhettek olyan helyzetbe, hogy adminisztrálni tudják a tulajdonátrendeződés folyamatait, nem is beszélve a nemzeti vagyonleltár elkészítéséről, aminek többek között számviteli és statisztikai hiányosságok, az adatszolgáltatási fegyelem hiánya voltak az okozói. A folyó ügyek információs bázisát illetően csaknem két évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a hiteles információforrások kialakuljanak. /1/

A gazdasági aktorok nyilvántartásának első szinten hiteles információforrása a cégbíróságok lettek, ahol egy ideig a regisztrálás késedelmeskedett, hiányzott a törvényi szabályozás, új cégtörvény kellett volna (az 1989. évi 23.tv. rendelet helyett) a cégbejegyzési eljárás meggyorsítására, illetve a céginformáció nyilvánosságát kellett volna javítani. Másrészt nem voltak biztosítva a kötelező közzététel feltételei, nem voltak összekapcsolhatók a megyei cégbíróságok, illetve nem volt összerendezve az országos nyilvántartás. Számviteli hiányosságok folytán a megszűnő szervezetek „nem vonódtak ki" időben a nyilvántartásokból, s ennélfogva napra kész cégnyilvántartás sem jöhetett létre.

A szervezetregisztrálás hagyományos központja, a KSH csak igen nagy távlatban tudta követni az eseményeket, s a gomba módra szaporodó cégek számáról, vagy a gyors megszűnésekről tájékoztatni nem tudott. Ugyanakkor hiteles információforrássá váltak az időközben megszületett gazdasági és a szakmai kamarák, más vállalkozói szervezetek. A tulajdonregisztrálás szervezetei, az ÁVÜ, az ÁV Rt. és a kincstári vagyonkezelő szervezet (KVSZ) mellett az önkormányzatok és társadalmi szervezetek ugyancsak halmozottan hátrányos helyzetben voltak a birtokukban lévő vagyon napra kész nyilvántartását illetően. A pénzforgalom-regisztrálás hiteles információforrásai, az APEH, a kereskedelmi bankok, a vállalkozásfejlesztési és befektetési alapok saját adminisztrációs fogyatékosságaik mellett automatizálási gondokkal küszködtek, azonkívül semmi sem kényszerítette őket arra, hogy napi üzleti célú információt szolgáltassanak.

A tájékoztatás egészében nehéz helyzetbe került a rendszerváltás után, mert miközben az információs tényezők, a politikai, gazdasági és társadalmi aktorok száma milliós nagyságrendűvé vált, a hiteles információforrásokat nem legitimálta semmi. Az információkereskedelem már piaci viszonyokat sejtetett, de a hitelesség és tulajdonjog nem volt garantálva. Ilyen körülmények között a tájékoztatás sem lehetett hiteles, másfelől a politikai szféra kiegyensúlyozatlan tájékoztatáspolitikai viszonyai közepette a tényszerű közlést mind sűrűbben helyettesítette a kommentár. A tömegkommunikációs médiumok is sajátos környezetbe kerültek, amennyiben lehetővé vált, hogy a közvélemény-kutató és PR-cégek, az információs tanácsadó és konzultációs ügynökségek gombamód szaporodjanak a szabályozatlan piacon. Az így kialakult piaci környezetben az illegális adat típusú információkereskedelem értékét 4-5 milliárd forint szinten

állapítják meg szakértők az 1990-es évek elején. Az orientálás hitelessége a tájékoztatásban nem képezte szakmai viták tárgyát.

1.1.1 A statisztikai információ politikai- és információ-tartalmának csökkenése

Az alapadatokat illetően 1990 táján a szervezetregisztrálás hiteles forrásai a cégbíróságok, az APEH és a KSH, s az említettek alapján a PM rendelkezik a legátfogóbb információs bázissal. Miután nincs mód az adathitelesítés jogi, adminisztrációs és informatikai útjának végigkövetésére, lezárására (az APEH-nek nincs módja a megszűnő vállalkozások mérlegének lezárására, s azzal a cégadatbázis gyors korrekciójára), állandóan mozgásban lévő, rendkívül gyorsan változó adatokkal és információnemekkel kell a gazdasági tervezésnek, illetve az államigazgatásnak dolgozni. A vagyonregisztrálás vált a legvitatottabb területévé az adatadminisztrációnak.

A vagyonkezelő szervezetek, az Állami Vagyonkezelő Ügynökség, az Állami Vagyonkezelő Rt., a Kincstári Vagyonkezelő Szervezet, vagy az önkormányzatok sokáig nem kerülhettek olyan helyzetbe, hogy a kezelésükben lévő vagyonról megfelelő információs bázis álljon rendelkezésükre. Az adminisztrációt és az informatikai hátteret 1993 tavaszára sikerült működőképes állapotba hozni, azután viszonylag gyorsan elkészültek a vagyonleltárok, de a számviteli problémák miatt hiányos, nem megbízható mérlegek készültek. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a mérlegek számviteli-adminisztrációs fogyatékosságain túl a korábbi tulajdonos és az új vagyonkezelő is elsősorban abban volt érdekelt, hogy az egyes vagyonelemeket ne valós értékükön jelölje meg. Ezt a tényt bonyolították tovább a könyv szerinti érték, a piaci érték és az újralétesítési érték, valamint a potenciális profittermelési érték közötti értelmezési különbségek.

A statisztikai információ politikai tartalmának csökkenése kedvező fejlemény, de az nem, hogy megváltozott a minisztériumok és az országos hatáskörű szervezetek feladatköre. A szervezetek elbizonytalanodott helyzetéből következően felértékelődött a statisztikai jellegű információk szerepe: a statisztikai információs rendszerben korábban határozott helye volt a minisztériumoknak, illetve a KSH-nak mint hiteles információ-kibocsátó intézményeknek, a szervezeti változások következtében viszont csökkent központi adatbank jellegű szerepkörük. A tapasztalatok szerint az országos tervhivatal (OT) szerepkörét részben átvevő pénzügyminisztérium (PM) rendelkezik az 1990-es évek elején a legnagyobb (legátfogóbb) információs bázissal.

Látszólag pedig a gazdasági szervezetek nyilvántartására több adat- és információforrás áll rendelkezésre: adó-, cég-, társadalombiztosítási nyilvántartás. Az akkori GDP-számítás (amit a gazdasági teljesítmény legfőbb mércéjének tekintettek még!) az egyes központi szervezetek információs rendszerének eredményeiből áll össze, az információbázisok közötti adatáramlásra épül, mely azonban sosem volt teljesen megbízható. Felhasználják a vállalkozások mérlegbeszámolóit, a kisvállalkozások vagyonkimutatását, a személyi jövedelemadó bevallást, a költségvetési szervek pénzügyi beszámolóit. Az elsődleges információforrásokat az APEH és a PM dolgozta fel, a KSH átvette az adatgyűjtéseket, illetve a nemzetközi gazdasági és kereskedelmi minisztérium (NGKM) és a jegybank (MNB) információinak felhasználásával számította ki a GDP értékét. Itt annyi változás történt, hogy a lakosság gazdasági aktivitását vizsgálandó 1992 elejétől új statisztikai adatgyűjtés, munkaerő-felmérés indult el, a foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulását már a nemzetközi előírások alapján figyelve. Rendelkezésre áll az évközi bérindex negyedévenként, 1993-tól kezdődően havonta készítenek bérindext

a legfontosabb termelő ágazatokban, negyedévenként a nemzetgazdaságra. A bírálatokra válaszul 1992 elejétől 20.000 háztartásra kiterjedő átfogó életkörülmény-felvételt, egy kisebb mintán pedig jövedelem-felmérést indítottak.

Az új statisztikai törvény némileg megváltoztatta (de igazán nem javította) az igazgatási statisztika helyzetét, a korábbi decentralizáció helyett egészében a KSH fogja össze az igazgatás-statisztikai igényeket, a saját és az összegyűjtött igazgatási statisztikákból létrehozza az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programot (OSAP), melyet egyeztetés után a kormánynak kell évenként jóváhagyni. Kezdetben csak zavaró fejlemény volt, hogy 1992 januártól már Magyarországon is a nemzetközi számviteli szabványok (és az Európai Gazdasági Közösség számviteli irányelvei, 1970) alapján kidolgozott számviteli törvény szerint kell könyvelni. A számviteli gyakorlat lényegesen bonyolultabbá vált, kettős könyvelést kell vezetni a mérleg és az adóbevallás céljára. A KSH helyzete többszörösen is rendezésre vár ekkor: egyrészt státusza a kormány és az államigazgatási információellátás rendszerében, másrészt a statisztikai adatgyűjtések, az adatszolgáltatási kötelezettségek dolgában, harmadrészt a termelésközpontú statisztikai szemléletről a fogyasztásközpontú szemléletre való áttéréssel. A rendszerváltozással új helyzet állt elő, a statisztikai szolgálat adatgyűjtési tevékenysége teljes mértékben megváltozott, de nem terjedhetett ki a gazdasági aktorok sokkal szélesebb körére, bár a GDP megállapításának ki kellene terjedni a gazdaság valamennyi (adófizető) szereplőjére, amit csak a különböző adatszolgáltató szervezetek együttműködésével lehetne megoldani.

A statisztikai információ információtartalmának csökkenése, illetve hiányossága egyre nagyobb zavarokat okoz a gazdasági tervezésben és programkészítésben. A rendszerváltozás után az államháztartás információs és mérlegrendszere teljesen összeomlott, a statisztika csak gazdaságkövető funkcióját láthatja el. Az alapadatok és információk forrása nagyobb körben az adó-, a céginformáció és a társadalombiztosítás adattára, de ezek összehangolása és egységes rendszerbe foglalása várat magára. Sokat kellett várni az új statisztikai és számviteli törvényre, várni kellett az információs törvényre (azóta is). Az információgyűjtéssel foglalkozók elsősorban az APEH és az MNB által rendelkezésre bocsátott adatokra építhettek, szabályozásra és módosításra várt a cégbíróságoknál összegyűlt adatok felhasználhatósága.

1.1.2 Az új információpolitika alapjai: az információkezelés minőségének kérdése

A világban már az 1960-as évektől foglalkoztak a hatékony állam és társadalom azon összetevőinek vizsgálatával, amelyek az információkezeléssel függnek össze. Az információkezelés és a munkaerő képzettsége meghatározó, e két minőség terén lehet a legjellemzőbb különbségeket fellelni a fejlett és a kevésbé fejlett országok között. Még a volt szocialista országok között is fennállt ez a különbség, csak a fogyasztási (jóléti) eredmények elfedték a valóságát annak, hogy Magyarország már az 1970-es éveket követően elmaradt Csehország és Kelet-Németország mögött az állam információgazdálkodási hatékonyságát illetően.

Az alaptudományok adott fejlettsége mellett kitörési lehetőség volt a legkülönfélébb inputok újszerű kombinációjával megpróbálni válaszolni az adott kérdésekre. A nagy mennyiségű információhoz - a gépi kezelés megoldásán túl - azonban szükség lett volna olyan információkezelő invenciókra, amelyek újszerű és mindig újabb feldolgozási módszerekkel próbálnak rendet teremteni - modellezni - a bizonytalansági tényezőkkel terhelt, látszólag kaotikus helyzetekben. A magyar gyakorlatban még hátra

volt az újszerű feldolgozási módszereknek az adaptálása, elsősorban a műveletek gazdasági alapjainak kidolgozása miatt. Az információ rendszerint áruként szöveges formában (szöveg- és számhalmaz, forgatókönyv, tanulmány, jelentés stb.) jelenik meg, ritkábban mint információ-feldolgozó készség. A különböző információs termékekben (újságokban, folyóiratokban, adatbázisokban, szabadalmakban, szabványokban, eljárási leírásokban stb.) megtestesülő információ akkor konvertálódik, amikor a megfelelő munkaerő cselekvéssé formálja. Ebben a folyamatban a különbség ott adódik a hatékony és a korszerűtlen társadalom között, hogy a know-how azonnali fogadókészséget kap (ez a megvalósíthatósági leírások jelentősége), vagy pedig - mint a mi esetünkben - a munkaerő alkalmatlansága miatt tele volt a padlás a „hogyan csináljuk?" forgatókönyvekkel.

1.2 Gazdasági programkészítés és információkezelés

A magyar gyakorlatban kétségbe ejtő volt, hogy a kormányzati gazdaságpolitikai elképzelések milyen kevéssé foglalkoztak új információpolitika formálásával. Persze, az információszerzés, a feldolgozás és elemzés jártassága mellett a döntési folyamatban számtalan bizonytalansági tényező van még, köztük olyan megfoghatatlan is, mint a morál. Az információkezelés intellektuális részében számos bizonytalansági tényező működik, melyek a döntési kockázatot növelik ugyan, de nem lehet kiiktatni azokat az egyén korlátozása nélkül.

Az információkezelés szerepe olyan összefüggésben is jelentős módosuláson ment át, hogy a kockázatelemzési/kezelési folyamatban egyre jobb kockázati (biztonsági) minősítéseket ér el. Mivel az adat- és információszerzés a bizonytalansági tényezők sorába tartozik, sosem lehettünk teljesen biztosak abban, hogy az inputokból pontosan megjósolhatóan milyen output származik majd, de egyre több információt lehetett szerezni és gyorsan feldolgozni, s azzal a gazdasági döntések kvantifikációs közelítései jóval eredményesebbek lettek, biztonságosabbá váltak, ma pedig a kvalifikáció ugrásszerű fejlődése van soron. Az információkezelés fejlődése eredményeként a bizonytalansági tényezők egyre nagyobb körének feltárásával, modellezéssel, sikerült a gazdasági tervezésnek vagy a termelésnek egyre hatékonyabb segítséget nyújtani.

Az információkezelésnek egy roppant érzékenységet kívánó, igen magas feldolgozási és elemzési intelligenciát igénylő változata az innovációs csírák felderítésében fejti munkáját. A politikai és gazdasági aktorok hatalmas mennyiségű információt vesznek magukhoz naponta szinte automatikusan, de ennek jelentős része melléktermék, melyet tulajdonképpen ki lehetne szűrni, illetve koncentrálni (szintetizálni) kellene. Az értékesebb (value added) információ szintetizált és átcsomagolt formában áll rendelkezésre, de még ennek fogyasztásához is igénybe vesznek szakembereket, akik lényegére egyszerűsítve tálalják a mindennapi politikai és gazdasági élet információit, s akkor még nincs szó az egyedi (személyre, esetre szóló) információról, mely a követő tájékoztatáson túl az offenzív fellépést felépítő, bevezető tájékoztatást szolgálja. Tapasztalatok szerint az átlag politikai és gazdasági szereplő igényli a mindennap megszokott - értsd: kevés innovációs izgalmat jelentő tájékoztatást-, viszont kevéssé hajlamos észrevenni a nóvumot, az innovációs kezdeményezések korai megjelenését, ezért erre a célra megfelelő szakember segítségét veszi igénybe. A rendszerváltozás és átalakulás első éveiben e tényezők és megfontolások kevés szerepet kaptak a magyar állam működtetésével kapcsolatos vitákban.

1.2.1 A hitelességtől a megvalósíthatóságig

Az információkezelés egyik fontos kritériuma az információ oszthatatlanságából következik: a tulajdonos monopóliumát teljességgel elveszíti, amikor az információt a szabad piacon értékesíti, azzal lehetővé teszi azonnali (viszonylag költségmentes) reprodukálását. Ráadásul rendkívül nehéz a szellemi tulajdon védelme az egyszeri vagy többszöri értékesítés, a nyilvános közzététel után. Az információ mint termék tulajdonjogával kapcsolatban perek voltak már korábban is, a szabadalmak sorsa jelenti a klasszikus példákat. A kereslet is fontos tényező, azonkívül az információ ára sokáig nem volt egyértelmű, kereskedelmi értéke ma is elég tág határok között mozoghat. A hitelesség és megvalósíthatóság megbizonyosodtával a reprodukció alig követel pótlólagos költséget, ellenben a védett információ értékesítése jelentős profitot hozhat. A fejlett gazdaság tele van jogi megoldatlanságokkal a kereskedelem szabályozása, a tulajdon és a személyiség védelmét illetően. Nagy mennyiségű ingyenes, nem védett - ennél fogva kétes hitelességű és megvalósíthatóságú - információ kering a politikai, gazdasági és társadalmi környezetben egyaránt. A manapság sokat emlegetett információs szupersztrádával - melyet a szakma információs közműnek nevez - kapcsolatos gondok éppen azt jelentik, hogy az információ mint áru és mint szolgáltatás mennyire bonyolult elbírálást igényel. Látszólag arról van szó, hogy az információtechnika, az informatika és az átviteltechnika, a távközlés fejlődése jutott el a piacok elfoglalása küszöbére, de itt sokkal többről van szó. Valójában ezen a helyzeten túllépni csak úgy lehet, ha sikerülni megoldani, hogy az információs közmű megfelelően előkészített információt szállítson, mely mint termék jogi, pénzügyi és szakmai előírások értelmében kifogástalan.

Felvetődik a kérdés az információkezelés minősége kapcsán, hogy milyen hatékonysággal tudja feltárni az újdonságot. Az információszerzés, feldolgozás és elemzés mind cselekvés közbeni tanulási folyamatot jelentenek, de az információ felhasználása soráni tanulási folyamat épp ilyen fontos, amikor a megszerzett vagy megvásárolt információ feldolgozása révén megy végbe az innováció. Az ismeretszerzési, tanulási vagy elsajátítási folyamat kumulatív tevékenység. A politikai és a gazdasági életben egyaránt fontos a követő tájékoztatás: azaz állandóan rendelkezésre kell állni a múltbani tapasztalatoknak és a korábbi ismereteknek a jövő szempontjából fontos döntések meghozatalakor, de éppen ilyen fontos, hogy a jövő lehetséges újdonságait jelző ismereteket feltárják a döntéshozók előtt. A kutatási és fejlesztési környezetben fontos az innovációs csírák megjelenését kiszűrni a kutatók és fejlesztők számára, mert a tapasztalatok szerint a találmányok túlnyomó része megszületése idején a „levegőben van".

Az eredeti kontextusából eltávolított, megszerzett információ sokat veszíthet jelentőségéből. A politikus vagy a gazdasági szervezet eredendően tudhat többet a versenytársnál, azután már a társtulajdonos a több részletinformáció birtokában is csak akkor, ha sikeresen tudja hasznosítani az információt, azaz információelőnyös helyzetbe kerülve az információt pénzre, árura, ingatlanra stb., vagy újabb információra váltja, illetve amikor az információ birtoklása egy új termékkel vagy annak reprodukálását jelentő aktussal zárul.

Az információkereskedelem ellentmondásos helyzeteket produkálhat az adat, információ birtokosának és leendő tulajdonosának egyaránt. Roppant elgondolkodtató, az információ tulajdonosa elsősorban nem attól tart, hogy a leendő tulajdonos(ok) rendelkezni fog(nak) ugyanazzal a tudással/ismerettel, mely addig őt fölényes helyzetben tartotta, hanem még attól is tartania kell, hogy a kumulatív tevékenység révén az eredeti

információval a leendő tulajdonos újabb ismereteket generál, illetve egyszerűen új felismerésekre tehet szert, nem várt (nem ismert) összefüggéseket tárhat fel stb. (Erre jó példa a japán szabadalomvásárlási stratégia az 1950-1960-as években, amikor látszólag „csak" technológiavásárlásokat hajtottak végre, a megszerzett technológiai ismeretekkel és termékszabadalmakkal azonban új - eredeti - ötleteket generálva a követő technológiaváltásból csúcstechnológiákat hoztak létre). Sosem lehet biztos az eredeti tulajdonos abban, hogy a versenytárs nem lát a megszerzett ismeretekben olyan nóvumot, amit ő nem vett észre.

Bizonyos gazdasági és politikai környezetben az innovatív módon tanulni olyan korparancs, amelynek értelmében az információt mint terméket vagy szolgáltatást inkább valóságos ajándéknak tekintik, semmint kereskedelmi árunak vagy tevékenységnek. Ebben az összefüggésben az információkezelés állandó és folyamatos képesség(tudás)-fejlesztés. Ez a szemlélet máig nem jelent meg a magyarországi információtudományos gondolkodásban.

1.2.2 Tanulás és bevezető tájékoztatás

A modellezési készséggel bíró elemzők szoktak hivatkozni a termékbevezetés példáján az információterjesztés útjára, az információelőnyös és hátrányos helyzetek alakulására. Az eladó kezdetben sokkal többet tud egy termékről a vásárlónál, viszont egy idő után a vásárlónak lesznek használhatóbb (tapasztalatokkal hitelesített) ismeretei a terméktől. Az első szakaszban (az innovációs út elején, illetve a termék életciklusának első stádiumában) az eladó és a vásárló igen nagy mértékben a kettejük között létesülő információs csatornára van utalva, melynek hiánya legalább annyira negatív fejlemény lehet, mintha az adott termék hibás lenne. Az információ-kereskedelemre is modellezhető a termékkereskedelemnek az a tapasztalata, hogy idővel az információáramlás megfordul: a termelőtől a felhasználó felé irányultában lecsökken idővel, majd a mind több tapasztalattal bíró felhasználó felől irányul a termelő felé. A termék minőségétől és bonyolultságától függően az elkülönült termelői és felhasználói tanulási tapasztalatok egy kölcsönös tanulási kapcsolatban állapodnak meg.

Ebben az összefüggésben különösen fontos a szellemi tulajdon, illetve a szabadon felhasználhatóság kérdése, hisz az innováció mint újszerű információkezelés rendkívül heterogén és nagyszámú forrás felhasználását jelenti. A legkülönfélébb tényezők (adatok, információk, ismeretek) összehozása gépi feldolgozással és elemzéssel, szintetizálása az innovációk forrása, a legértékesebb tevékenységek egyike egy olyan világban, ahol a nyilvános hozzáférés már elég széles körű az egyszerű információelőnyös (tulajdonosi) helyzetek tarthatatlanságára, a valóban értékes tartalmakat hordozó információ viszont eltűnt a közületi hozzáférés csatornáiból, komoly szakértelmet igényel a feltárás is, az információ mint áru pedig roppant drága lett. Vonatkozik ez a termékkereskedelemre is, ahol az áru egyre kevesebb anyagot, energiát, és egyre több információt tartalmaz. A fejlett vállalatok átlag kétévente adtak továbbképzést dolgozóiknak az 1980-as években (mármint az új termék bevezetésével járó átképzéseken túl), ez az 1990-es években már évente kötelező.

1.2.3 Az információgazdálkodás kényszere

A neoklasszikus gazdaságelmélet határozottan megszövegezi az információval bánni tudás szem előtt tartását, tehát nem általában érinti az információ és a tájékoztatás

fontosságát, hanem a gazdasági élet alapvető tényezőjének, és szakértői tevékenységének tekinti. Az információgazdálkodás nemcsak a vezetéselméletek szintjén jelenik meg, hanem a termelő egységek működtetésétől, a termék forgalmazásának minden fázisán át a gazdaságpolitika tervezéséig terjedő tevékenység.

Ma már a tájékozottság (vagy tájékozatlanság) képezi a legnagyobb különbséget közöttünk: korunk legjellemzőbb mércéje, hogy a különböző emberek különböző módon tájékozottak, s ez nem pusztán azt jelenti, hogy szakértelmünk vagy felkészültségünk szerint nem egyformán tudjuk feldolgozni a rendelkezésre álló információt. Teljes bonyolultságában ez úgy jelenik meg, hogy a modern társadalom a csúcstechnológiák révén szociálisan komplex társadalommá vált, a gazdasági élet bizonytalansági tényezői beszivárognak az otthonokba is, s állandó eligazítást (feloldást?!) kell biztosítani ahhoz, hogy az egyén, a család feldolgozni (tolerálni?) tudja azokat. Az információs közmű működése, az információgazdálkodásra nevelés révén az illúziót kell biztosítani az embernek, hogy ma is módjában áll a sokkal bonyolultabb és gyorsabban változó világban eligazodni.

Ebben az új világban a hitelesség és a bizalom nagyon fontos összetevői a politikai, gazdasági és társadalmi életnek: erősítik a hatékonyságot, időt és pénzt takarítanak meg ha pl. a gazdasági aktorok egyszerűsített ügyvitellel számolhatnak. A hitelesség és a bizalom piaci tényezők reális gazdasági értékkel, de hangsúlyozásuk egyre jobban háttérbe szorul az élet ismeret- vagy tudománybázisúvá válásával, az információ-kereskedelem piaci szelekciója is erősíti a hitelességet és kompetenciát. A több információ nem jelenti automatikusan az állampolgári, a politikai és gazdasági szereplői döntések jobb megalapozottságát, ahhoz szükség van szakértői orientációra és a morális szabályozás jelenlétére is. Mindenki egyre kiszolgáltatottabbá válik a szakértői orientálásnak, mert saját maga már nem képes áttekinteni sem, értékelni pedig különösen nem azt az információtömeget, mely naponta körülveszi.

2. Állam és média: konszolidációs kísérletek

Jellemző állapot Magyarországon a makrokommunikációs strukturális átalakulás (1980-1987) és a rendszerváltozás (1987-1990) szempontjából a média és a közösségi nagyrendszerek, a média és az állam, a média és a társadalom, a média és a nemzet konfliktusai. Három döntő feltétel hiányában nem lehetett másként. Egyrészt azért, mert a rendszerváltoztatáskor Magyarországon egy - helyenként szélsőségesen - liberális értelmiségi csoport akarata érvényesült az információjog, különösképpen a médiajog területén, jóllehet a rendszerváltoztató politikai erők mindegyike tisztában volt a média jelentőségével. Másrészt a magyar állam (és társadalom) általános eladósodottsága, a termelési kibocsátás és érték alacsony szintje miatt kórosan forráshiányos központi költségvetés állt rendelkezésre a rendszerváltoztatás után, amiből következően az infrastruktúra-rendszerek, benne az információs infrastruktúra és tájékoztatási intézményrendszer, mint az állami közületi közszolgálati média krónikus forráshiánya, részleges és tartós működésképtelenségek álltak elő. Harmadrészt meghatározó volt, hogy az információtudomány - mint új rendszerszemléletű, kritikai tudomány - nem rendelkezett megfelelő tudományos (akadémiai) jelentőséggel. Az információtudomány szerint minden államnak (politikai rendszerének demokratizmusa, gazdaságának ereje, illetve a társadalom információérzékenységének megfelelően) sajátos információs modellje és makrokommunikációs szerkezete van, amelyben a médiarendszer is sajátos formákat ölt. Ebben az érvrendszerben a magyar média a gazdaság lehetőségeitől és a

politikai rendszer fejlettségétől messze elszakadva, a sokkal fejlettebb és gazdagabb országokra jellemző formákat követ. Mindent összevéve az a sajátos helyzet állt elő Magyarországon, hogy miközben makrokommunikációs válság van, a tájékoztatási intézményrendszer és tájékoztatási szerepek (mint az állami közületi közszolgálati funkciók) gyakorlásának számos akadálya van, aközben a médiagazdaság virágzik. /2/

2.1 Az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete

A mára kialakult magyar médiarendszer 1987-2000 között egy olyan államban és társadalomban futotta be fejlődését, amelyeket egy félállami információ- és médiajog jellemez, s az állam tartós makrokommunikációs válsága (ami elsősorban jogi és adminisztratív hiányosságokat jelent) kísér. Az állami közületi közszolgálati funkciók leépülése különösen a tájékoztatási intézményrendszerben szembetűnő. Az állami (tájékoztatási) kompetenciák újrafogalmazása elmaradt, vagyis az információszabadságot és a tájékozódáshoz való jogot korlátozó kommunista és magyar államszocialista modellből a közszolgálatiságot elhanyagoló, legvadabb kapitalista modellbe történő átmenet ment végbe, s az írott vagy íratlan információs alaptörvény kánonjai (a kötelező adatszolgáltatás, a közzétételi kötelezettség, valamint a hitelesség) nem érvényesültek. Ennek következtében a tájékoztatásban a hiteles közszolgálati forma megrendült, amihez képest a gazdasági vagy szervezeti gondok már másodlagossá váltak.

2.2 A közmédia átalakulásának elmaradása

Az objektív tájékoztatás kritériumait tekintve a „normális alaphelyzet" az, amikor a kormány s a hozzá közel álló körök - *ezek általában olyan hatalmi csoportok, amelyek kisebb-nagyobb mértékben azonosulnak a kormány politikájával, a kormány pedig bizonyos mértékig megjeleníti politikájában ezeknek a csoportoknak az érdekeit* - és a média - *amelyik mindig kritikai beállítottságú, közönséges esetben is elfogadható módon a baloldali értékek talaján áll s mint ilyen a világon mindenütt kormányellenes* - létrehoz egy olyan viszonylagos egyensúlyi állapotot, amelyben egyfelől a kormány torzítás nélkül megjelenítheti törekvéseit, közzé tudja tenni programját, másfelől a kormányzati köröktől eltérő értékeket valló, érdekeket szolgáló vélemények is megjelenhetnek, s ezek együtt saját interpretációjukban, saját érdekeik szempontjából mutatják be a mindennapi történéseket.

A normális alaphelyzet megteremtéséhez azonban a tájékoztatási intézményrendszer és a tájékoztatási szerepek működtetésében egy nemzeti információ- és tájékoztatáspolitika szellemében konszenzusra kellett volna jutni.

Miben kellett volna a rendszerváltoztató pártoknak egyezségre jutni? Egyrészt az információ- és médiajog korszerűsítésében, ami az adatszolgáltatási kötelezettség, a kötelező közzététel, a hitelesség, illetve a nyilvánosság és információszabadság jogi garanciáit jelentette volna. Másrészt egy nemzeti információpolitika elfogadásában, amelynek alapján az információjogi és adminisztratív szabályozás garanciáival minősített, hiteles információ-kibocsátók (források és intézmények) megbízható adatokkal szolgálnak. A rendszerváltozásban ezek az alapok bizonytalanná váltak, részben hiányoztak, s ebben a helyzetben egy olyan társadalmi modell jött létre, amelyben az információ-kibocsátók, információs tényezők száma sokszorosára növekedett, a tájékoztatás hitelessége és a társadalmi nyilvánosság pedig megrendült.

Ilyen feltételek között azzal, hogy a média a legfejlettebb demokráciák normái alapján kezdett működni, már önmagában irritálta az átalakulással küszködő kormányzó erőket, de tovább mérgesítette a helyzetet, hogy a társadalmi nyilvánosság objektív adottságai (pl. a tájékoztatás társadalmi tükör szerepe gyakorlásának) hiányában a média olyan közvélemény-formáló értelmiségi csoportok szócsövévé vált, akik - egyrészt - a szokásos kritikai ellenzéki szerepek gyakorlásában, másrészt a korábbi rendszer kiváltságosaiként ellenérdekeltek voltak a rendszerváltozásban, harmadrészt a kevésbé piacosítható diplomák és foglalkozások birtokosaiként minden változással szemben ellenérdekelt csoportok voltak.

Vagyis három ellenzéke is adódott a rendszerváltoztató politikai erőknek, amelyek mindegyike sokkal jobb kapcsolatokkal rendelkezett a média irányában, mint amilyet az új kormányzó erők remélhettek. Remélhettek, de reményeik nem válhattak valóra, mert az új kapitalizmusban a mindenkori új hatalomnak tájékoztatási fórumokat nyújtó - a kormányhoz közel álló - érdekcsoportokat szerves fejlődés hiányában az új kormánynak magának kellett volna létrehoznia, valamint nemzeti és kormányzati információpolitika, tájékoztatáspolitika segítségével, egy új információ- és médiajogra épülő törvényességgel és adminisztrációs nyomással kellett volna a tájékoztatás egyensúlyi helyzetét megteremteni, de ezt a kormányra kerülő erők elmulasztották.

2.3 Állam, társadalom és média a rendszerváltozás után

Az állam (a vonatkozó tájékoztatási normákat tekintve) és média viszonyának egészséges tartalmakkal feltöltése kiegyensúlyozottságot igényel. E viszonyt egy példával legjobban reprezentálni talán a napi híradózással lehet, ami a magyar elektronikus média máig neuralgikus szerepformája, és a tájékoztatási szerepek (a bevezető, a követő, valamint a társadalmi tükör szerep) működtetésének minden problémája megjelenik benne.

Ma, híradót, a szó klasszikus értelmében csak a Duna TV sugároz. Az MTV által folytatott folyamatos, évtizedes kísérletezés (kényszerű átalakulások) csak ártottak a híradózás típusú tájékoztatási szerep gyakorlásának. Márpedig arról, hogy mi folyik az országban, vagy melyek a legfontosabb nemzeti tartalmak, a napi híradóból tudhatunk. Az állami közületi közszolgálati funkciók elsorvadásával a kereskedelmi televíziók napi hírpercesei - bűnügyi és szerencsétlenség gyűjtemények a reklámterítés közé ékelve - nem a nemzet, ország, állam, vagy társadalom napi történéseiről szólnak, vagyis nem láthatjuk meg magunkat benne, csak akkor, ha baleset áldozata leszünk, vagy megölünk valakit.

De a duális médiarendszer és -piac kialakulása után nem is a kereskedelmi médián kell számon kérni a nemzeti tartalmakat. Csak az állami közületi közszolgálati média esetében lehet és kell szakmai, politikai, laikus stb. szervezeteknek folyamatosan követni, értékelni, reagálni a kiegyensúlyozottságot sértő megnyilvánulásokat (amikor pl. többek között a kisebbségek pozitív diszkriminációja címén folyamatosan sértegetik, esetenként megalázzák a többséget). Mielőbb dönteni kell a közszolgálati média sorsáról, mert az EU-integrációból következő változások (az EU közösségi konzervatív médiajogi és adminisztratív szabályozás) mellett a 21. század változásai, az információs társadalom paradigma is új médiaszerepről szólnak, mint ahogy az állami szerepek újrafogalmazásával a nemzet és a média viszonya is változik.

A tájékoztatási intézményrendszer működésében és a tájékoztatási szerepek gyakorlásában, mint a bevezető tájékoztatás (jellemzően a kormány, államigazgatás stb. szerepformája), a követő tájékoztatás (jellemzően a média szerepformája), illetve a

tájékoztatás társadalmi tükör szerepében (ami minden gazdasági, politikai, társadalmi szereplő kötelessége) gondok vannak. A jelenlegi magyarországi gyakorlatban a média túlteng minden szerepforma lefedésében, miközben valódi tájékoztatási szerepe (az információtartalom) egyre gyengül, de ez nem a média hibája.

3. A kormány(ok) és a tájékoztatás viszontagságai

A rendszerváltó magyar kormány elmulasztotta, azt, amit pedig az (európai) konzervatív kormányok rendszerint kormányzásuk elején felvállaltak: az állam szerepének újraértelmezését, s annak középpontjában a nemzeti információpolitika és kormányzati tájékoztatáspolitika megfogalmazását. Az információtechnológia egymást követő modernizációs hullámai, az információ központú társadalmi és gazdasági állammodell felé közeledés a konzervatív politikai erők fokozott érdeklődésével járt mindenütt a kormányzás segítésében. /3/

3.1 Az információs társadalmi modell felé

Amikor a tájékoztatásról és információpolitikáról beszélünk, akkor nemcsak az állam működtetése szempontjából fontos, cselekvéssé konvertálható politikai gondolkodásról van szó, hanem egy merőben új társadalmi modellezésről is. Ennek kapcsán fel kell hívjuk a figyelmet, hogy az új Magyarország a tájékoztatási és információpolitika szempontjából minőségileg új társadalmi modell felé közelít, melyet a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális aktorok sokkal nagyobb száma jellemez, s amelyben nagyságrendekkel növekedett az információs tényezők száma.

Az új Magyarországnak azonban alapvető gondja volt, hogy az információs társadalom szereplőinek száma megnövekedett, s azzal a sokszereplős társadalom mint rendszer egyrészt nélkülözi az információs szakemberek tömegét, akik gyűjtik, gépi feldolgozáshoz előkészítik, feldolgozzák, karbantartják, elemzik és értékelik a társadalom működéséhez szükséges információkat, másrészt a sokszereplős társadalom nagyon sok információt generál és fogyaszt, fokozottan igényli az információt, az információk tömegében pedig az orientációt.

Ha ilyen szempontból nézzük a változásokat Magyarországon, akkor feltétlenül meg kell fogalmazni azt a tényt, hogy 1990-ben a rendszerváltozás első évében korszakhatárhoz érkeztünk. Az információ kereskedelmi értékének érvényesítését vagy az információpiacok kialakulását tekintve a korábbi Magyarország „információ nélküli" társadalom volt. Ha az államigazgatás szempontjából nézzük a kérdést, akkor persze be kell látni, hogy korábban is információkkal élt az állam, a kormány működéséhez igényelte az információt, csak egy sokkal egyszerűbb képlet alapján. Volt egy statisztikai adatszolgáltatási tevékenység, aminek eredményeként a központi statisztikai hivatal (KSH) adott bizonyos adatokat, a különféle államigazgatási fórumok és országos hatáskörű intézmények generáltak hiteles adatokat, de ezek forgalmazása, adásvétele nem vált lehetségessé olyan fokon, hogy információs piacról lehetett volna beszélni. Ha meg akarjuk fogalmazni az információs szektor szereplőit a rendszerváltozás előtt, akkor azt kell mondani, hogy egyfelől volt a kormány az államigazgatási intézményekkel, a minisztériumokkal, az országos hatáskörű szervezetekkel, másfelől volt a KSH és a tudományos kutatóintézeti háttér mint információszolgáltatók.

Ez az alapképlet a rendszerváltozás bekövetkeztével megváltozott, több szektorúvá vált: az információs szektor maga is, a hiteles információ-kibocsátók száma is

megsokszorozódott. Van egyfelől az államigazgatás, a minisztériumok, a központi bank, a cégbíróságok, másfelől van a tudományos szektor a kutatóintézetekkel, és harmadsorban van a vállalkozói szféra sajátos szakmai és politikai érdekképviseleti szervezeteivel, amelyek mindegyike hiteles információ-kibocsátó. Ha szétbontjuk ezt az információs piacot vagy információs szektort és azt mondjuk, hogy van a politikai információ, a gazdasági információ, a kulturális-művészeti információ, akkor végül társadalmi információról is beszélnünk kell, mert a különféle társadalmi szervezetek is információ-kibocsátóként lépnek fel.

Ebben a gondolatmenetben meg kell fogalmazni egy további fontos kérdést is, ami sok vitára ad okot, hogy ti. szükséges-e nemzeti információpolitikáról vagy nemzeti tájékoztatáspolitikáról beszélni. Erre azt lehet válaszolni: hogy igen is, meg nem is. Lényegében az információ-kibocsátás, -feldolgozás, -forgalmazás, az államigazgatás és a gazdasági tervezés nem igényli, hogy külön megfogalmazzuk és mindenütt számon kérjük a nemzetit mint olyat, még akkor sem, ha nemzetgazdasági adatokról beszélünk, mert hisz csak arról van szó, hogy országos méretekben gondolkodunk. Amennyiben a kulturális-művészeti információt is tekintetbe vesszük - és tekintetbe kell vennünk - az információs szektor egészét tekintve, akkor viszont rögtön kiderül, hogy igenis jogosultsága van a nemzeti információpolitikának és nemzeti tájékoztatáspolitikának, minthogy a kultúra nemzeti specifikum az információban. Érthetetlen módon, különféle szakmai értékelési terepeket és szempontokat áthágva, rendszeresen vitázunk olyasmin, amikor semmi helye nincs vitának. Egy amerikai termék esetében senkinek nem jutna eszébe afelett vitatkozni, hogy minden amerikai áru, mint egyfajta vonalkód, viseli a nemzeti emblematikát a nemzeti teljesítmény megtestesüléseként, s hogy erre szükség van-e.

A szóba jöhető érveket áttekintve fogalmazódik meg ugyancsak mások által is, hogy milyen korlátozott a közép-kelet-európai régió információs környezete, hogy részleges vagy hiányos információkhoz lehet csak hozzájutni, s ennek következtében nem a valóságnak megfelelő kép alakul ki azután az emberről, a társadalomról, a rendszerről. Miként fordulhat elő, hogy a magyar társadalomnak nincs valóságképe önmagáról, a társadalom nem tudja - vagy nem akarja tudni -, hogy milyen helyzetben van mint nemzet és mint ország?!

Van olyan szemlélet is, mely a kelet-európai nyilvánosságot mint sajátos (értsd esetenként a normális szemlélettől elütő) értelmezést feltételezi. A nyilvánosság azonban nem egyfajta szemléletmód, nem liberális vagy szabadelvű gondolkodás és látásmód kizárólagos érvényesülése. A társadalmi nyilvánosság a hozzáférés alapján szerveződik, feltételei vannak, információs infrastruktúra és tájékoztatáspolitika, nemzeti információpolitika és -törvény a záloga. Az ilyesformán előkerült vagy szóba hozott nyilvánosság-interpretációk még számos furcsaságot rejtegetnek. Ha elfogadjuk normáikat, akkor helytállónak látszik, hogy míg korábban a magas nyilvánosság szintjén a rendszerváltásig a támogató közvélemény volt túlsúlyban, melynek megnyilatkozásai a hivatalosan preferált értékeket szolgálták, addig a rendszerváltozás óta a magas nyilvánosság szintjein már inkább egy kritikai közvélemény dominál.

Megfogalmazódik azután - s ez már kifejezetten tájékoztatáspolitikai minőség -, hogy egyfajta kommunikációs nyomás alakult ki Magyarországon. Ezt több irányból is meg lehet fogalmazni, ezért feltétlenül meg kell fogalmazni úgy is, hogy egy tájékoztatási vákuumhelyzet után a politikai és gazdasági élet információdömpingje öntötte el a közvéleményt. Az orientálás azonban csak a rendszerváltó erők ellenzéke irányából érkezett (valamint a változásokkal szembenálló csoportok felől), ami egyfelől a magyar

értelmiség kritikai attitűdjéből, másfelől a liberális csoportok sajátos nyilvánosságértelmezése miatt következett be. A politikai nyilvánosságot tekintve sajátos helyzet alakult ki, amikor egyes vélemények szerint csak a keresztény középosztály támogató közvéleménye segítette a kormányzatot (1991-ben), majd ennek támogatása is megszűnt (1992-re). Ellenben senki sem vizsgálta, hogy miközben nem jelentéktelen társadalmi csoportok és rétegek haszonélvezői voltak az akkori kormányzati politikának, miért nem formálnak támogató közvéleményt a kormány mellett! Ez ugyanis a hatékony tájékoztatási politika hiányának a legbiztosabb jele.

3.2 Korszakhatáron

Általában a történeti-szociológiai, politológiai, gazdaságpolitikai elemzések hangsúlyoznak egyfajta folytonosságot. A korábbi posztkommunista-szocialista rendszer 1970-1980-as éveinek fejleményeit - helyesen - nemcsak valami előzményként, hanem ténylegesen az átalakulási folyamat induló éveiként tárgyalják. Az információpolitika és a tájékoztatáspolitika szempontjából azonban merőben más a helyzet. Bár politológusok, kommunikációs szakemberek és médiakutatók látnak előzményeket, főként a nyilvánosság-interpretációk révén az 1980-as években, valójában teljesen új helyzet következett be 1990-ben. Valódi - tudatos - információpolitika addig (máig) nem alakult ki, de a tájékoztatást illetően merőben új helyzet jött létre a társadalmi szereplők, a politikai tényezők és gazdasági aktorok számának hatványozódásával, a hiteles információforrások és az információ-kibocsátók jelentős szaporodása révén is. Ezek a változások megfogalmazhatók, persze, a társadalmi nyilvánosság feltételrendszerében bekövetkezett változások alapján is, e változások a hozzáférés, a részvétel, a véleményhangoztatás (technikai) eszközeinek jelentős szaporodásában, terjedésében nyilvánulnak meg.

A tájékoztatáspolitika szükségessége arra mutat rá, hogy amikor Európához közeledni próbálunk, akkor - úgymond - európai normák szerint próbálunk viselkedni. Ellenben Európa, mint környezet, nem ad naprakész eligazítást, kihívásokkal és gyorsan változó követelményekkel szolgál inkább, mi pedig ettől zavarban vagyunk. Az ún. Európa-paradigma egyfajta lakmuszpapír az információpolitika és tájékoztatáspolitika kialakítása szempontjából. Európa egy látszólag integrációs folyamatnak a színtere, de megfogalmazódik úgy is szakértők részéről, mint egyfajta kommunikációs álca, amelyben a felszínen biztatás, az egyes kapcsolódási pontokon azonban ellenérdekeltség, másrészt minden szinten a verseny fogalmazódik meg. Az információáramlást folyamatosan figyelő szakértők hamarabb látnak bizonyos változásokat, hamarabb látják a konjunktúra változására utaló jeleket, másként látják a politikai és kulturális kapcsolódások ösztönzését, mert állandóan felfognak olyan információkat, amelyek az európai törekvések ellen hatnak. Mindez nem jelenik meg a magyar tájékoztatásban.

Szakmai szempontból foglalkozni kell azzal a ténnyel, hogy létezik egy új európai információs rend vagy tér, ami ugyancsak különféle kételyeket vet fel a magyar tájékoztatási politika lehetséges irányultsága szempontjából. Az új európai információs tér vagy rend kapcsán különösen aktuálisnak látszik az a megfogalmazás, hogy a politikai viszonyoknak mind belső, mind nemzetközi vonatkozásában kommunikációs megalapozásra van szükség. Ez általánosságban felértékeli az információ szerepét, illetve az információ feldolgozásával, elemzésével, a tájékoztatási tevékenységgel kapcsolatos foglalkozásokat. Az információ-feldolgozás, -elemzés és általában az információáramlás intenzív fejlesztése szükséges a konszolidált politikai élet fenntartásához, mert az az

alapja annak, hogy az állampolgárok nagy általánosságban is áttekinthessék és felvállalhassák a politika üzeneteit, a társadalmi tevékenységükhöz szükséges orientációt. Ez általános probléma (a fejlett országokban is az), illetve a fejlettség ellenére is probléma maradt, hogy ti. a részvétel mennyire valós és mennyire látszat dolga. Rendre felvetődik ugyanis az a nézet, hogy a tömegkommunikációs színház tulajdonképpen távol tartja a polgárt a konkrét eseményektől. Az új európai információs tér vagy rend kapcsán megfogalmazódik az információs küszöbhelyzet is, különösen az információs reáliák kapcsán. A fejlett országokban a kommunikációs technológiák fejlődése gyors és drasztikus változásokat hozott létre. Így jött létre az információs szakadék, amennyiben gyors ütemben növekszik a távolság azok között, akik a legújabb és legintelligensebb médiumokat használják és azok között, akik ezek hiányában nem képesek versenyhelyzetbe kerülni.

3.3 Az információ gazdaság- és politikatana szerepet kap

A technológiai szemlélet - mely bár erősen befolyásolja a közgondolkodást, a gyakorlatban nem képes érvényesülni a filosz szemlélet mellett - olyan aspektusból vizsgálja vagy inkább magyarázza az információ korának beköszöntét, hogy tulajdonképpen a technológia dominál, a hardver határozza meg a mennyiségi és minőségi változásokat. Az eszközök nem újak, már több évtizedre vagy fél évszázadra néznek vissza, de a mikroelektronikai forradalom beköszöntével teljesítményük oly mértékben növekedett, az eszközök elérhetősége olyan szintre szállt le, hogy tömeges méretben elterjedhettek. Vagyis tulajdonképpen az információ kora ezeknek az eszközöknek a széles körű elterjedésével magyarázható, s ehhez képest a kommunikáció, a hozzáférés vagy az elosztás, a terjesztés folyamata már nem is annyira fontos. Hogy ez a szemlélet helyes vagy sem, azzal nem érdemes foglalkozni, de a technológia szemléletnek bizonyos összetevőit tárgyalni kell az információ közgazdaságtana címen.

Politikai minőség ebben a gondolatmenetben, hogy tulajdonképpen az információs infrastruktúra legfontosabb eszközeinek széles körű elterjedése olyan helyzetet idézett elő, amikor a hatalom már nem egy szűk elit kezében koncentrálódik, általuk sokkal szélesebb kör határozhatja meg immár a politikát is. Másfelől, új elem, hogy ezekhez az eszközökhöz való fokozottabb hozzáférés új típusú versenyhelyzetet idézett elő a különféle emberi tevékenységek terén, s ez a verseny a politikai és gazdasági (társadalmi, kulturális, katonai) területen egyre erőltetettebben folyik. Harmadszor, még érdekesebb következtetés az, hogy az információ ellenőrzésének állami monopóliuma dől meg azáltal, hogy a hozzáférés technikai lehetőségei ilyen széles körűek.

Ismét más aspektusból megfogalmazható, hogy adott társadalomnak (országnak, nemzetnek) ahhoz, hogy gazdaságilag versenyképessé váljon, lehetővé kell tennie polgárainak, hogy hozzáférjenek a különféle információs eszközökhöz, az információs infrastruktúrához, a hálózatokhoz, a számítástechnika összes lehetséges előnyeihez. Ebből a szempontból az államnak is és a kormánynak is, tehát a kormányzó hatalomnak is megvan a maga gondja. Ahogy egy szakértő rámutat, a Fehér Ház is sokkal inkább a CNN-től szerzi be ismereteit, mint a CIA-től. Valószínűleg a jelentés minőségében és részletezettségében a CNN nem versenyezhet a CIA-vel, de a folyamatosságával, a gyorsaságával és a frissességével igen. És minthogy a CNN a tudósítóin és információs csomópontjain keresztül a világ minden részén előfordul, sokkal gyorsabban szállít információt egy adott térségről, mint a hírszerzés a hagyományosabb eszközeivel.

A kormány információs monopóliumával függ össze az a fejlemény, ami ugyancsak a rendszerváltozással következik be, hogy korábban a volt szocialista országokban egyszerűen izolálták a népességet a határokon keresztüli információáramlástól. Gondoljunk a műholdas televíziós láncok kultúraközvetítő szerepére, vagy a határokon keresztüli magnókazetta forgalomra stb. Az ország ilyen szempontból kinyílt. A világra való rálátás alapjában változott meg. A kormánynak nincs módja arra, hogy a különféle információs eszközöket, a távközlést ellenőrizze oly mértékben, hogy megakadályozza a határokon át beáramló információs folyamatot.

A technológiai szemlélet - mely valamilyen módon, persze, a politika és a közgazdaságtan felé is nyitott - szellemében megfogalmazódik továbbá, hogy az információ korának beköszöntével kialakult az európai és az amerikai állásfoglalás eltérése. Van egy olyan európai nézet, hogy a nemzetállamok elveszítették hatalmukat vagy legalábbis az ellenőrzésüket, információs monopóliumukat. A világgazdaság maga transznacionális és ehhez képest az állam mellékes keretté vált - mondja ez az álláspont. Megint más vélemény az, amelyet a radikális Lombard Liga egyik képviselője fogalmaz meg Olaszországban, hogy ebben az új rendben Európa háromszintűvé vált. Az első szint az Európai Közösség, a második szint az adott állam, a harmadik szint pedig a régió. Ebből a három szintből a leggyengébb láncszem az állam, amely lényegében eltűnt, s itt vádként fogalmazódik meg, hogy gyakorlatilag az állam nem képes képviselni a közösséget az új Európában. Egy harmadik ilyen vélemény azt mondja: igaz ugyan, hogy a nemzetállamok szerepe módosul, nem lehet visszatérni egy XIX. századi formulához, de valamiképpen mégis csak fennmaradnak a korábbi keretek, csak átalakulnak és átjárhatóbbá válnak. A tradíciókhoz mindennapi megnyilvánulásaiban is ragaszkodó, konzervatív értékrendek alapján szerveződött állam határai a korszerű információpolitika révén válnak átjárhatóvá.

Az információtechnológia gazdaságtana Európában már közel egy évtizede állandó konferenciák tárgya. Megfogalmazódik a fejlett országok információpolitikájában, újra és újra felvetve azt a kérdést, hogy az információnak milyen makro- és mikrogazdasági aspektusai vannak. Az információtechnológia kapcsán legtöbbet vizsgált kérdés, hogy a gazdaság makrostruktúrájában az egyes ágazatok között, a közületek között, a vállalatok szintjén, illetve a regionális szerveződésekben milyen változások mentek végbe. Másfelől vizsgálat tárgyává tették, hogy az egyes vállalatok szervezeti struktúrájában és filozófiájában milyen változások mentek végbe, gondolva stratégiai következményekre a piacbővítésben, versenykészségben, integrációban, illetve decentralizálásában.

További nagy információs témakör az alkalmazotti viselkedés, amely új igazgatási és vezetési feladatokkal, a kommunikációs viselkedésben bekövetkező változásokban, új kvalifikációkban az egyes foglalkozások közötti versenyben mint témában öltenek testet.

A technológiai szemléletből kinövő további új megközelítés a nemzetgazdasági mérőszámokban fokozottabban számol az információ jelenlétével. Ebből a szempontból nagyon érdekes számítás, amit a moszkvai világgazdasági és nemzetközi kapcsolatok intézete készített még az 1980-as évek végén, hogy egy rubel értékű termelés az információszegény szovjet gazdaságban 2,1-szer több energiát, 1,6-szer több anyagot és 2-szer nagyobb szállítási kapacitást igényelt, mint az Amerikai Egyesült Államokban. S ez a termékszempontú megközelítés kiegészül még azzal a ténnyel, hogy a fejlett országok a már jóval korábban létrehozott információs hálózataik jóvoltából mennyivel kedvezőbb helyzetben vannak a döntéshozatalkor.

A technológiai megközelítéstől a közgazdasági szempontok felé haladva el kell választani a különféle szakterületeket e tárgyban. Itt kell elválni egy ún.

információtechnikai ipar területének, amely a számítástechnika, a távközlés, az információs infrastruktúrához szükséges berendezések, alkatrészek gyártásának ágazata. A másik ágazat az információk előállításával, gyűjtésével, feldolgozásával, tárolásával és elosztásával, szolgáltatásával vagy eladásával foglalkozik. Ezek együttesen adják az ún. információgazdaságot. Az információgazdaság súlyát Magyarországon csak hozzávetőleges becslések alapján lehet megállapítani. Lényegében az 1980-as évek közepén állapíttatott meg, hogy (1986-ban) mintegy 12 ezer szervezet végzett főtevékenységként információs tevékenységet, és a főtevékenységű információs szervezetek részaránya a vállalatok között 16% volt, a központi költségvetési szervezetek között viszont 52%. Az elsődleges információgazdaság vagyona 8-9%-a a teljes vállalati szféra vagyonának. Az információvagyon értékét mintegy 60 milliárd forintban húzták meg akkor, amelynek elemei a nyomdai termékek, lemezek, kazetták, szoftver, levél- és irattári anyagok voltak elsősorban, a nem mérhető része pedig a szellemi kapacitások. Az információgazdaság elsődleges szektorának állóeszköz-értékét 275 milliárd forintra tették ekkoriban, ami az összes állóeszköz 12%-a volt az 1980-as évek végén.

E számításokhoz (vagy inkább becslésekhez) az 1980-as évek elején készített durva becslésen alapuló számítások adtak alapot. Ezek az információs szektorral kapcsolatos nemzetközi érdeklődés divatja okán születtek akkor, végül megerősítést nem nyertek hiteles, széles körű statisztikai vizsgálódással. A KSH szakértői kijelentették, hogy Magyarországon az információs foglalkozások aránya 1980-ban meghaladta már a 30%-ot, teljesítményüket tekintve az elsődleges információs szektorból (a közvetlen információ-kibocsátással, termeléssel foglalkozó tevékenységek és termékek, melyek közösek a gépesítésükben, az információs technológiák alkalmazásában) eredt 1982-ben az ország hozzáadott értékben számolt teljesítményének 12,2%-a, vagyis 92,5 milliárd forint. Az 1990-es évek elején ezt konzervatív számítások szerint is 120 milliárd forint értékben vélik meghatározni.

4. Az információpolitika alapjai

Korunk információs forradalmának két mérföldköve volt. Az első az 1950-es években csúcsosodott ki, a számítógépekhez és az automatizált termelési vonalak megszületéséhez köthető. A másik a következő évtizedekre tehető, amikor a mikroelektronika, s annak következményeként az információtechnológia fejlődése gyorsult fel. A fejlődési modellekben gondolkodva két nagy eszmeáramlatot látnak a kutatók jellemzőnek, az egyik a Bernal-féle tudományos technikai forradalom (Bernal, 1939), ami ismerős még szocialista ország korunkból. A második interpretáció - melyet a marxista tudományos technikai forradalom interpretáció ellentétének tekintenek - Belltől (Bell, 1980) származik a posztindusztriális társadalom vagy szolgáltató gazdaság fogalmak alatt. /4/

Magyarország adott, 1989-1991 közötti helyzetében mint átmeneti társadalom minden megnyilvánulásában modellezhető az információs forradalommal kapcsolatos interpretációk alapján, mert az információs forradalom metodológiai forradalom is, amit új elemzési módszerek, általában a külső vagy belső konfliktusok kezelése és szabályozása témakörökben lehet tetten érni. Tehát ha az olyan fogalmakat, mint a posztindusztriális, tudományos-technikai, harmadik hullám, technetronikus kor, posztmodern éra stb. járjuk körbe, illetve ezek alatt a fogalmak alatt tárgyalt társadalmi modelleket vesszük szemügyre, akkor ragyogó elemzést készíthetünk Magyarországról (mint nemzetről, társadalomról, államról, gazdaságról stb.) is. A magyar átmenet feltérképezése kapcsán úgy tekinthetünk az információra, mint új tudományos kategóriára

(ahogy azt a II. világháborút követően a fejlett világban tették), másfelől hogy az információ termelése, gyűjtése, terjesztése, elosztása jelentős és egyre dinamikusabb gazdasági tevékenységgé válik, s ezzel tulajdonképpen egy új társadalmi modell bukkant fel.

Melyek az információs forradalom legjellemzőbb megnyilvánulásai? A gazdaság alapjai az anyag, az energia és az információ. Az információ-termelési tényező a tőkéhez és a munkaerőhöz hasonlatosan, olyan termék, amely eladható a piacon, áru. Ezzel jár persze, hogy ki kell fejezni valami csereértéket vele kapcsolatban, tehát árat kell adni neki. Minden termék felcserélhető (és fizethető) információval, áru-pénz csere ügyleteket helyettesíthet az információ. A fejlett világban meghatározzák minden termékben az információtartalmat. Új információtermelő tevékenységek jelennek meg a gazdaságban. Az iparban információképző és -termelő, információ-generáló tevékenységek jelennek meg, mint például az ún. K+F funkciók. Jellemző továbbá, hogy miként általában az állam, a vállalatok is fejlesztik információ-feldolgozó funkcióikat a különböző vezetési szintek, a menedzsment sajátos megnyilvánulási tevékenységeként (George, 1989).

Jellemzőnek mondható azután, hogy az új modellekben egyre inkább úgy értékelik a munkát, mint információs és mint nem információs tevékenységeket. Az információs tevékenységek - mármint az információtermelés, a -gyűjtés, -feldolgozás, -terjesztés stb. új gazdasági szektort képeznek a hagyományos primer, szekunder és tercier szektorok analógiájára. Van olyan interpretáció, mely negyedik szektorként számol vele. Végül nagyon fontos szempont, hogy az új információk termelésének egyik legfontosabb eredménye az innováció. Az innováció, amely a manifeszt szaturációs hatások szétterjedésével, a ciklikus minták és gazdasági hullámok kialakításával befolyásolja alapvetően a gazdasági, társadalmi fejlődést. E hullámoknak több típusa van, megkülönböztethetők jellegük, időtartamuk, általánosságban a rövid és hosszú távú társadalmi, gazdasági hatásuk alapján. Ezek az innovációk szektorális szerkezeti váltásokat eredményeznek a társadalomban, a gazdaságban. A változások lehetnek enyhébbek, kevésbé látványos átmenetek, járhatnak krízisekkel és megújulással, attól függően, hogy az adott gazdaság tervgazdaság vagy piacgazdaság (Veneris, 1990).

Egy információtudományos jellegű áttekintésben feltétlenül beszélni kell arról is, hogy mint tudománynak az információnak vannak egységesítő törekvései. Már az 1950-es években felvetették a számítógéptudomány, a számítástechnika, szemiotika, játékelmélet, kibernetika stb. tudományterületek bizonyos szintézisét, illetve az erre való törekvést. E törekvések számos új és kevésbé új diszciplína szintézisében látták az átmenet biztosítását egy új szerves fejlődésen alapuló társadalomban. Másfelől beszélni kell arról is, hogy az 1950-es években egyfajta információs küszöb jött létre. Ez jelzi a mai magyar átmeneti társadalom szemléleti korlátait vagy korszerűtlenségeit is, amennyiben a politikai és a gazdasági információ dominál a műszaki-gazdasági információ rovására! Ennek az információs küszöbnek az átlépéséhez feltétlenül tisztázni kellett bizonyos dolgokat, így a különböző információk feldolgozásának és terítésének korszerűbb útját-módját, vagyis a politikai, a kulturális, a gazdasági információ sorsát, és nem utolsó sorban beszélni kellett - ami talán a legmostohább körülmények között van Magyarországon is - a szakirodalmi információról. Magyarország esetében talán a műszaki-gazdasági információk sorsa a legmostohább (Ágoston, Szluka, 1989). Minden modernizációs igyekezetünk, mindaz, amit innovációs kényszer címén próbálunk számon kérni, mint probléma itt kezdődik. Az 1950-es években a szakirodalmi információ növekedése már olyan méreteket öltött, hogy nemcsak a forrásokat nem lehetett összefogni, de a prímér irodalomról, az információforrásokról tudósító szekunder és

tercier irodalom széles körű terjedése is olyan méreteket öltött, hogy egyszerűen kezelhetetlenné vált. Elérkezett tehát az idő (elsőként az Egyesült Államokban), amikor a korábbi hagyományos, könyvtárra és a referáló rendszerre, folyóiratokra alapozott tájékoztatási rendszertől új utak felé kellett fordulni.

Ugyanekkor a politikai irodalom is egy sajátos változáson megy keresztül. Egyre divatosabbá válik a politológia, a politikai információ sajátos megjelenési formája (az azt művelő szakemberek száma is igen jelentős mértékben növekedik). A szaktudományos igényű munkák maradnak a hagyományos keretek között, a maguk kicsit zárt nyilvánosságában, ugyanakkor a médiának kitüntetett témájává válik a politikai információ.

4.1 A nemzeti és kormányzati információpolitika szükségességéről

A nemzeti információpolitika szükségességét alapfokon egyrészt a társadalom és a gazdaság működtetéséhez szükséges megnövekedett információtömeg indokolja, másrészt pedig az a tény, hogy az állampolgár egyre inkább az információk révén érintkezik környezetével, semmint a közvetlen tapasztalás útján. Egy rendezett államban a kormánytól (is) elvárható, hogy rendelkezzen információpolitikával, mely megfelelő iránymutatást ad az információk termelésével, átadásával és felhasználásával foglalkozók számára. A nemzeti információpolitikában alapvetően össze kell hangolni a különféle fejlesztési terveket, a társadalmi mozgásokat és célokat, a nemzet (és ország) geopolitikai helyzetéből adódó tennivalókat és a nemzetközi megjelenését formáló külügyi stratégiákat.

A kormányzati információpolitika döntő szempontja, hogy a gazdasági tervezéshez és államigazgatási irányításhoz szükséges információk beszerzése, feldolgozása, karbantartása, szolgáltatása, terjesztése jelentős költségekkel jár. Az információpolitika feladata, hogy koordinálja a különféle adatgyűjtő és feldolgozó tevékenységeket, mert a fejlett társadalomban - s az új magyar társadalom is ilyen irányba tart - sok hiteles információforrás és információszemét is van. Számos olyan szervezet van az alapvető információ-kibocsátó intézmények, az államigazgatási fórumok mellett, amelyek maguk is hiteles információkat bocsátanak ki, ezért különösen fontos a koordináció a kormány részéről. A nemzeti fejlesztési célok információigénye maga is jelentős, de a társadalomnak rengeteg egyéb információra is szüksége van. Mi csak a politikai információt, a kulturális és a gazdasági információt tárgyaljuk, de a társadalmi tevékenységek sora maga is információigényes, információt generál, tehát ez egy újabb hatalmas terület. Szükség van koordinációra, mert a különféle területek információs szolgáltatásai ha külön-külön - ágazati szemlélet alapján - fejlesztetnek, akkor költséges párhuzamosságok alakulnak ki.

Az információpolitika - a gazdaságpolitika részeként - kiterjed olyan területekre az információgyűjtés és elosztás révén, mint a szervezeti formák, a munkaerő vagy a pénzügyi eszközök létrehozása. Végül is az állam és a társadalom működéséhez elsősorban a kormány adja a legalapvetőbb információkat. Másfelől a különböző állami és nem állami információgyűjtő szervezetek a társadalomról és annak különféle területeiről gyűjtenek adatokat, ami eligazítással szolgál a mindenkori kormányoknak. Ez mind-mind információ, s azzal kapcsolatos tevékenység. Alapvető követelmény az információpolitika kialakításában az adott helyzet feltárása, a helyzet értékelése, illetve az értékelésen alapuló politika megfogalmazása. Az információpolitika megfogalmazásában részt kell venni minden olyan tényezőnek, aki/amely felelős az információ-

szolgáltatásokért, illetve az információpolitika végrehajtásához szükséges erőforrásokat birtokolja. Szükség van tehát kormányon kívüli megállapodásokra is, különféle együttműködésekre és koordinációra (Ágoston-Szluka, 1989)!

4.1.1 Az USA példája

Az információpolitika alakításában a legjobb példa az USA. Az amerikai információpolitikát információtörvény és (szigorú) kereskedelmi jog szabályozza, amelynek legfontosabb mércéje a közösségi és a magánérték közötti különbségtétel. A konfliktus rendszeresen itt jelenik meg, amikor az információszabadság közösségi értéke (jogi) konfliktusba kerül az egyéni vagy a tulajdonosi megfontolásokkal. A közösségi érdekek szempontjából a kormány egyre több információt gyűjt az állampolgárról, a vállalkozásokról, a szervezetekről. Az ilyen típusú információk elméletileg hozzáférhetők a közösség, a nagy nyilvánosság számára is, de védve vannak és mindenféle bonyolult úton-módon lehet csak hozzájutni. Ezeket az adatokat korábban kézzel rögzítő módszerekkel gyűjtötték, rendszerezték, az automatizált rendszerek megjelenésével a nyilvános adatokhoz elméletileg szélesebb körben is hozzá lehetett férni, ennélfogva sokkal hangsúlyosabbá vált az a kérdés, hogy a közösség szempontjából milyen a hozzáférése egy adott személyes információnak.

Az amerikai információpolitikában állandóan napirenden van egyrészt a kötelező közzététel és a hozzáférés széleskörűsége mint jogi probléma, másfelől viszont az információ magánértéke dominál, amennyiben a gazdasági verseny a speciális információkkal való rendelkezés alapján szerveződik, vagyis a kereskedelmi értékű információt a különféle szervezetek szigorúan saját tulajdonuknak tekintik. A magánosított vagy privát adatokat nagyon szigorúan védik, mert ezek nyilvánosságra kerülésével súlyos károkat lehet okozni gazdasági szervezeteknek. Ugyanakkor az amerikai társadalom (és jog) az információk közösségi értékét védi elsősorban, mindig ezt tekinti elsődlegesnek az információ szabad áramlását emlegetve. Ennélfogva az információpolitika (majd a tájékoztatáspolitika) szintjén bonyolult a kép, az információgyűjtés, feldolgozás és információszervezés állandó vitatémák, melyek politikai és társadalmi hatásai is egyre hangsúlyosabbá válnak.

Az információ-technológia átütő sikere, az információ-felhasználás növekedése, az adattárolás megkönnyítése rendkívüli változásokat hozott a kormányzat, az állampolgár és a szervezetek magatartásában. Különösen foglalkoztatja az amerikai szaktudományos és társadalmi közvéleményt, hogy az automatizált információs rendszerek milyen hatásokat gyakorolnak a különféle politikai és társadalmi problémák megoldására, illetve milyen hatással vannak a hatalomra mint olyanra. Az új információs rendszerek átalakítják a társadalmi és politikai környezetet. Az amerikai társadalomban a televíziós és a számítógépes szavazási technika jelentős hatást gyakorol a különféle politikai folyamatokra. Ezek számottevő és látványos fejlemények, de valószínűleg talán mégsem ezek a fontosak, vagy a legfontosabbak az 1990-es években, és az ezredforduló táján. A legfontosabb az, hogy információ-technológia önmeghajtó folyamattá válik, innovációs kényszerré válik, az információs tevékenységek mennyiségi és minőségi növekedése a gazdaság más ágazataiban is serkentőleg hat. A számítástechnika helyzete kapcsán pl. az amerikai információpolitikában felvetődik, hogy a szövetségi kormányzat rendre lemarad az innovációs gyorsulásban a magánszektor mögött, az egyre korszerűbb számítógépcsaládok és információs technikák alkalmazása terén. A kormány ilyenkor hátrányos helyzetbe kerül, mert elveszíti a lehetőséget, hogy a kormányzati programok

hatékonyságának javításához időben felhasználjon újabb technikát, technológiát, módszereket.

Az Adminisztráció automatizálása még nem teljesen feltárt hatásokkal járt. Sokkal többet kellene tudni a nagy információs rendszerek hatásáról a kormányhivatalok szerkezetére, irányítására, általában véve a kormányzati döntéshozatalra kifejtett hatásáról. Jelentős irodalom foglalkozik viszont már azzal, hogy az információs rendszerek milyen hatással vannak a felelősség-megosztásra, a döntések minőségére, a kapcsolattartásra, a bürokráciára, a központi kormányzati szervezetek közötti munkára.

Másrészt a társadalom is egyre kiszolgáltatottabbá válik a különféle információs technikáknak, a mindennapi közigazgatási, pénzügyi- számviteli információs rendszerek működése gyorsan megszokottá és igénnyé vált, s a fellépő hibák megrázkódtatásokat okoznak a gazdaságban, a társadalomban. A nagy közösségi szolgáltató rendszerek - a telefonrendszerek, az áramszolgáltató hálózatok stb. - mind számítógépes irányításúvá (és ellenőrzésűvé) váltak, s ez egyrészt egy technikai modernizációt, korszerűsítést, hatékonyságnövelést, megbízhatóságot jelent, másfelől pedig felvetődik, hogy a kiterjedt számítógépesítés adatgyűjtéssel jár, a kormányzat (és egyes magánszervezetek) részéről olyan adatrögzítéssel jár, ami sérti az állampolgár jogait. Rendre megfogalmazódik, hogy az automatizált információátviteli rendszerek számos beavatkozási lehetőséggel járnak és már puszta létezésükkel is sértik az állampolgár jogait.

Végezetül számolni kell az információiparral az információtermékek oldaláról. Ennek számos összetevői vannak, jogi és gazdasági problémák özönét gerjesztve. Az információipar mint szektor áll az elsődleges információk előállítóiból, termékként könyveket és folyóiratokat, kutatási tanulmányokat készítenek. Azután következnek a másodlagos információkat előállítók, a jegyzetek és bibliográfiák, adatbázisok, mikrofilmek, katalógusok, jegyzékek stb. mint termékek előállítói. Majd beszélni kell az adatátvitellel foglalkozó vállalatokról, a rádiós és távíró szolgáltatásokról. Azután az információ-elosztókat és közvetítőket, az online szolgáltatásokat lehet említeni: az információs üzletkötőket, bonyolítókat, a bankokat, a kölcsön és hitelintézményeket, beruházási, befektetési tanácsadókat és konzultánsokat, egyéb információkkal dolgozó szerződéskötőket, az információbrókereket, a sajátos igényeket kiszolgáló szolgáltatásokat, az információellátó vállalatokat, a számítógépek vagy a mikrográfiai eszközök előállítóit. Legvégül ide tartoznak a tömeginformációs és tájékoztatási szervezetek, benne az újságok, a reklámipar (hirdetés) és az oktatás.

4.1.2 A német példa

A felhozható legjobb példák között egészen más szempontokkal és más jellemzőkkel bír a német információpolitika. Az amerikait az információtörvény, abban is elsősorban a hozzáférés joga, másfelől az információ értékvolta, a kereskedelmi megszorítások jellemzik, s ehhez a két tényhez képest tulajdonképpen másodlagos, hogy a kormány mint információhatalom miképpen akarja, próbálja érvényesíteni ezzel kapcsolatos jogait. Mindezekhez képest a német információpolitika egészen más. A német információpolitikát az Állam fogalmazza meg, az állam áll középpontjában. A kormányzat koordinációs tevékenysége szabja meg, illetve adja a logikai vezetőfonalat és célkitűzéseit is.

A német kormány információs és tájékoztatási politikáját is egy olyan felismerés jellemzi, amely két irányból táplálkozott. Egyrészt az információ-technológia fejleményeinek beszivárgása az államigazgatásba mint modernizációs kényszer, másfelől

pedig a számvevőszéki jelentések léptek fel egy ilyen kényszerrel, amennyiben folyamatosan vizsgálták a központi kormányzatok működési hatékonyságát, összevetve a költségvetés nagyságával, illetve a költségvetési források felhasználásával. (Ez különösen jellemző az európai országokra, elsősorban a német, az angol és a francia gyakorlat a példa arra, amikor ilyen kényszer hatására próbáltak modernizálni információpolitikai és tájékoztatási tevékenységeket). Miközben a német kormány az 1960-as évek elejétől fokozottan támogatja a tájékoztatást és dokumentációt az államigazgatásban, az iparban és a tudományban, azt közcélnak tekinti az 1980-as években (és főleg az 1980-as évek második felében) már kifejezetten a kereskedelmi környezet erősítését tekinti elsődlegesnek mind az államigazgatási, mind a szakmai információpiacon.

Az 1980-as években következett az a bizonyos technikai kényszer is, amikor a kormányok az információátvitel tökéletesítésével vannak elfoglalva, egyrészt a saját működésük miatt, másrészt a kutatás és az ipar közötti információ-közvetítésnek a gazdasági életet segítő tökéletesítése miatt. Nem szabad elfelejteni, az 1980-as évek időszakában kezdenek komolyabban foglalkozni azzal, hogy a szakmai információk adatforgalmának a határokon keresztül is szabadon kellene folynia, s ezt minden európai kormány beveszi programjába. Ugyanakkor ezzel egy időben kezdődik meg a szakmai különlegességnek számító adattárak, a csúcstechnológiai (haditechnikai) kutatásoknak az elzárása. Tehát egyfelől a nyilvánosságért folytatott küzdelemnek beérnek az eredményei, beindul a határokon keresztüli adatforgalom, ugyanakkor a kereskedelmileg érzékeny információk egyre drágábbá válnak, másrészt a nemzetbiztonsági (katonai) kutatásokkal kapcsolatos információ teljes mértékben zárttá válik.

Nem mellőzhető érdekes fejlemény, hogy a német információpolitikában (és a német nyelvterület közvetítésével) jelenik meg az információ-hatékonyság vagy az információ-gazdálkodás fogalma. Aprólékosan leírják, hogy az információ-felhasználást mind a kormányzati, mind az ipari és a tudományos környezetben jelentősen növelni, hatékonyságát fokozni kell. A harmadik információpolitikai és tájékoztatási modernizációs lépcsőben - ez a fejlett országokban az 1980-as évekre, illetve az 1980-as évek második felére esik - jön el a gazdasági információs adatbankok létrehozásának ideje és rögtön megfogalmazódik, hogy az elsősorban a magánvállalatok feladata. Ez annak ellenére van így, hogy általában a statisztikai tevékenység, a gazdasági tervezés és államigazgatás információigényeinek kielégítése elsősorban mindenütt kormányzati feladat. Ehhez támogatnak kormányzati intézményeket is, illetve központi intézmények kapnak kormányzati támogatást ilyen irányú tevékenységükhöz. A német szövetségi kormány az 1980-as évek második felében mintegy 2 milliárd márkát költött információ-közvetítésre és a koordináció tökéletesítésére, amiben infrastrukturális támogatások vannak, illetve mintegy 500 millió márka értékű az információ-feldolgozás és terjesztés támogatása. (Az említett 2 milliárd márkában természetesen nincs benne az infrastruktúra-kiépítés költsége, amely más tárcánál szerepel.)

5. Rendszerváltás a tájékoztatásban

Magyarországon a statisztikai információrendszer és információellátás területén mentek végbe a rendszerváltás és gazdasági átalakulás legjobban megfogható folyamatai. A statisztikai információ rendszerében egy teljesen új helyzet állt elő, amennyiben megváltozott a minisztériumok és az országos hatáskörű szervezetek feladatköre, s az államigazgatási és gazdasági tervezés is átalakult. A szervezetek elbizonytalanodott helyzetéből következően felértékelődött a statisztikai jellegű információk szerepe. A

statisztikai információs rendszerben korábban határozott helye volt a minisztériumoknak, illetve a KSH-nak mint hiteles információ-kibocsátó intézményeknek. Az említett szervezeti változások következtében csökkent a KSH központi adatbank jellegű szerepköre. A tapasztalatok szerint az OT szerepkörét részben átvevő PM rendelkezik az 1987-1990-es években az országban a legnagyobb (legátfogóbb) információs bázissal.

Az előállt helyzetet bonyolította, hogy a gazdasági és társadalmi statisztika tekintetében megváltozott az ezekkel az információkkal dolgozó tudományos környezet is, kutatóintézetek jöttek létre, régi kutatóhelyek átalakultak (intellektuálisan kiüresedtek, neves kutatói külföldre mentek, napi politikacsináló szerepet vállaltak stb.), másrészt a vállalkozói szervezetek, kamarák is foglalkoznak statisztikai jellegű adatok gyűjtésével és elemzésével is, maguk is létrehoznak autentikus információt. Ugyanakkor a gazdasági tervezéshez és államigazgatáshoz szükséges információk tekintetében nem ment végbe jelentős változás. A korábbi információszegény társadalomban nem volt teljesen nyilvánvaló, hogy milyen módon állnak össze a gazdasági tervezés számára szükséges információk. Az MNB felhasználta a Gazdaságkutató Intézet (ma Rt) vállalati felmérésekre épülő prognózisát, rendszeresen tájékozódott a megyei igazgatóságoknál, s ezekből vonta le következtetéseit. Az MNB a pénzügyi kormányzat számára adott át adatokat a hitelállományról, a kamatadatokról, a lakossági pénzbevételekről, a pénzfelhasználásról és megtakarításokról. A PM szinte kizárólag a KSH adataival számolt, a KSH pedig a korábbi gyakorlatnak megfelelően elsősorban reprezentatív adatfelvétellel dolgozott.

Az új magyar demokráciában azonban a felmérés alapján készülő információgyűjtő munkának megvannak a maga korlátai. Tapasztalatok szerint a kiküldött kérdőívek megválaszolási aránya rendkívülien rossz, az értékelés küszöbét jelentő minimális 70-80%-os válaszarányt ma már csak többszöri utánjárással lehet elérni. Az 1992-es statisztikai adatok gyűjtésével kapcsolatban a KSH jelezte, hogy már a kiskereskedelmi forgalmat sem tudták közzétenni, mert nem kaptak elegendő adatot. Az építőiparban negyedévenként végzett felmérés is elmaradt, minthogy a kérdőíveknek csak 20%-a érkezett vissza. Mondanunk sem kell, hogy az adatszolgáltatási fegyelem ilyetén lazulása milyen súlyos helyzetet teremt, az információpolitika és -törvény kidolgozásának, elfogadásának elmaradása többek között ezzel az eredménnyel járt.

Már a tervezetből is látszott, hogy az új statisztikai törvény alapvetően megváltoztatja az igazgatási statisztika helyzetét. A korábbi decentralizáció helyett a KSH fogja össze az igazgatási statisztika igényeket, a saját és az összegyűjtött igazgatási statisztikákból létrehozza az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programot, melyet egyeztetés után a kormánynak kell évenként jóváhagyni. Változást jelentett a korábbiakhoz képest, hogy korábban az ipari és kereskedelmi minisztérium (IKM) saját hatáskörében rendelt el igazgatási statisztikai adatkérést és csak tájékoztatta a KSH-t. Jelentős fejlemény, hogy 1992 januártól már Magyarországon is a nemzetközi számviteli szabványok (és az európai gazdasági közösség, az EGK számviteli irányelvei) alapján kidolgozott számviteli törvény szerint kell könyvelni. A számviteli gyakorlat lényegesen bonyolultabbá vált, kettős könyvelést kell vezetni a mérleg és az adóbevallás céljára.

A magyar társadalomnak a statisztikai adatgyűjtéssel és szolgáltatással kapcsolatos problémáit bizonyítja az is, amikor a VOSZ könyvelési és adószakértői tagozata, valamint a Magyar Számviteli és Adótanácsadási Kamara nyílt levélben tiltakozik az APEH-nél az 1992. évi adó bevallására tervezett adatszolgáltatás ellen. Ez az adatszolgáltatás-igénylés a kettős könyvelést folytatók számára addig előírt 32 soros helyett 82 soros könyvelés vezetését követelte volna. Az egyszerűsített könyvvitelt alkalmazóknál a korábbi 17 soros

kimutatás helyett ugyanennyit kellett kitölteni. A számviteli törvény 93. paragrafusa értelmében viszont csak kisebb adatszolgáltatási kötelezettség várható el tőlük. Ellentmondásos helyzet az, amennyiben egyfelől az adatszolgáltatás jogos vagy jogtalan megtagadása szerepel, s ha ehhez hozzátesszük az adatszolgáltatási fegyelem teljes ellehetetlenülését, akkor láthatjuk, milyen megengedhetetlen helyzetbe került a statisztika. Felvetődött a kérdés, hogy tervezésre vagy statisztikai célokra akarta-e az APEH ezeket az adatokat felhasználni (hisz az APEH semmilyen tervezést nem végez), illetve hogy statisztikai adatok gyűjtésére a KSH-nak van csak felhatalmazása. Az ellentmondásosság lényege itt az volt, hogy ezekre az információkra tulajdonképpen a PM-nek lett volna szüksége.

A rendszerváltozás után a KSH helyzete többszörösen is rendezésre várt, egyrészt státusza az államigazgatási információellátás rendszerében, másrészt pedig a statisztikai adatgyűjtések, adatszolgáltatási kötelezettségek dolgában. A rendszerváltozással új helyzet állt elő, a statisztikai hivatal adatgyűjtési tevékenysége teljes mértékben megváltozott. Az új helyzetben a GDP megállapítása kiterjed a gazdaság valamennyi adófizető szereplőjére, de ezt csak a különböző szervezetek együttműködésével képes megoldani. Figyelembe veszik a vállalkozások mérlegbeszámolóit, az szja bevallásokat, a költségvetési szervek pénzügyi beszámolóit. A prímér adatokat a PM, illetve az APEH dolgozza fel, majd ezeket a KSH átveszi és saját adatgyűjtéseivel, valamint az NGKM és az MNB információival kiegészítve használja fel.

A rendszerváltozás után a naprakész nyilvántartás teljesen összeomlott és a statisztika csak gazdaságkövető funkcióját láthatta el. Az információk forrása nagyobb körben az adó-, a céginformáció és a társadalombiztosítás adattára, de ezek összehangolása és egységes rendszerbe foglalása váratott magára. Sokat kellett várni a statisztikai törvényre és várni kellett az információs törvényre. A helyzetből fakadó problémákra és ellentmondásra mutat rá a közcélú, közszolgálati funkciót betöltő információ gyűjtése és a bankok üzleti törekvései közötti ellentét is. A pénzügyi szektorra vonatkozó információk nagy részét a KSH közvetlenül a bankoktól szerezte be, ami a pénzügyi vállalkozások teljesítményének becsléséhez, a bankszektor működésének elemzéséhez adott adatokat. A KSH külön-külön megkereste a bankokat és engedélyt kért adataik nyilvánosságra hozatalához. Ezt rendszerint egyből megadták, mert ezek nem képeztek tulajdonképpen banktitkot. (Az érzékenyebb adatokra a KSH korábban egyáltalán nem kérdezett rá.) A statisztikai törvény nem volt összehangolva a pénzintézeti törvénnyel, amely banktitoknak minősített minden olyan pénzintézeti adatot, mely ügyfeleinek gazdálkodására, vagyoni helyzetére, személyi körülményeire vagy a pénzintézetekkel kötött szerződésekre vonatkozott.

Korábban az információgyűjtéssel foglalkozó elsősorban az MNB és az APEH által rendelkezésre bocsátott adatokra építhetett. (Bár itt is megvoltak az ellentmondások, utalni lehet egy PM-KSH adatgyűjtésre, amikor a szabályokat szó szerint értelmezve előfordulhatott volna, hogy a KSH saját adataihoz sem jut hozzá.) Szabályozásra várt a cégbíróságoknál összegyűlt adatok felhasználhatósága is, óriási mennyiségű információ gyűlt össze, amiből fontos és primer adatokat nyerhettek volna (mondjuk a külföldi tőkebefektetésekről vagy a különféle tulajdonformákról). Az adatok nyilvánosak voltak, de a rögzítés, a feldolgozás, általában a számítástechnikai eszközök révén feldolgozott és összekapcsolható adatállományokkal előállt többletinformáció már nem nyilvános, tehát ez egy nagyon kritikus terület és helyzet volt!

Az átalakulásban megkezdődött a statisztikai nomenklatúrák megújítása is, a gazdaságstatisztikai rendszer felfrissítése, amire nagyon nagy szükség volt az egységes

tájékoztatási rendszer kialakításához. A statisztikai információk egyik legjellemzőbb csoportját adják gazdasági szervezetekkel kapcsolatos adatok. A gazdasági szervezetekről szóló jelentés szerint a rendszerváltozás után évről-évre nő a cégalapítási kedv, jelentősen növekedett az egyéni vállalkozások száma. Ugyanakkor a KSH-nak nem voltak olyan adatai, hogy ebből hány magánvállalkozó működik ténylegesen, az egyéni vállalkozói igazolvánnyal rendelkezőknek ugyanis jelentős része - a szakértők megítélése szerint mintegy fele - az adóhatóság előtt láthatatlanul végezte tevékenységét. A rendszerváltozás gazdaságstatisztikai adatai közötti ellentmondások alapja az, - hogy a KSH-jelentés, a külkereskedelmi mérleg, valamint a PM jelentése - a nagyrészt átjárható adatok - között is volt inkompatibilitás, sőt jelentős statisztikai eltérések is. Az ellentmondások modellje a külkereskedelmi-statisztikai rendszer volt, amelynek ellátásában az NGKM koordinációjában a VPOP, a Kopint-Datorg Rt. és a KSH vett részt. A statisztika közreadása az NGKM felelősségi körébe tartozott, tehát a feldolgozás irányítása, a statisztikai adatok előállítása is az ő feladatuk volt, bár az alapadatokat a vámszervek szolgáltatták. A vámnyilvántartási rendszeren alapuló adatgyűjtés tapasztalatai azt mutatták, hogy az információk nem elég megbízhatóak, az adatáramlás lassú, bonyolult a részletező adatok megbízható számbavételét feldolgozó rendszer. Itt is új statisztikai adatgyűjtést kellett kialakítani.

5.1 Az információ „kereskedelmesedése" a magyar modellben

Szakértők szerint a gazdasági átalakulás úgy is felfogható mint egy anyagi szemléletű világkép felváltása a szellemi és információs tényezők elsőbbségével. Egyre több szó esik arról, hogy az információ egyenértékű a pénzzel, helyettesítheti azt, hogy a gazdaság és a társadalom működtetése információk hiányában nem lehetséges, s ezért a szakértők felvetik azt az első hallásra meghökkentő tényt, hogy a magyar gazdaság és társadalom információ nélküli társadalomként működött korábban, mert rendszer vagy hálózati szinten sohasem álltak össze a nemzetgazdasági tervezéshez és államigazgatáshoz szükséges, cselekvéssé konvertálható információk.

Ezzel együtt az alapokat tekintve súlyos ellentmondás van az információ és az informatika megítélésében, az informatika gazdasági és politikai működését illetően, másrészt szemléleti ellentétek vannak az informatika lehetőségei és a gazdaság információigényeinek megítélésében is. A korábbi évtizedekben az információtechnológia hazai alkalmazása jószerével a státusszimbólum szerepét töltötte be. Az informatika fejlettségi színvonala a politikai és gazdasági információellátást lehetővé tette volna egy magasabb színvonalon is, de az alkalmazások szinte kizárólag csak könyvviteli és adminisztrációs feladatok ellátására degradálódtak[1] - állapítják meg szakértők. A helyzetet tovább rontotta, hogy a degradálódott alkalmazási tevékenységek is rendkívül alacsony hatékonysággal, egymással elkülönülve folytak, és információs átjárások nem váltak lehetségessé. Ezt az alaphelyzetet jellemezte végeredményképpen, hogy nem voltak naprakész adatok, nem volt közvetlenül felhasználható információ.

Majd a rendszerváltozás után egy-két évvel már túlkínálat van az informatikában, a magyar piacot elözönlötték az információtechnológiával kereskedő nyugati cégek és disztribútoraik, akik rákényszerítették ajánlataikat különféle információs rendszerek szállítása és szervezése révén a gyanútlan vásárlókra. Az így kialakult helyzet miatt

[1] Nem számítva természetesen az egyetemi környezetben dolgozó fiatal műszaki és humán értelmiséget, akik már az 1960-as évek végétől kezdődően - a szűkös technikai lehetőségek ellenére is - korszerű számítástechnikai alkalmazásokkal éltek.

hibáztatható a megrendelő, általánosabban véve a magyar felvevőpiac elmaradottsága, ami egy magyar sajátosságra vetett fényt. Magyarországon egy információs rendszer tervezése és szervezése nem úgy kezdődött, hogy információs szakemberekkel konzultálva tisztázták, majd leírták a feladatokat, a szükséges tényadatok, az alapinformációk rendelkezésre állását, vagy a beszerzésének módját, és csak ezek után fordultak informatikai szakemberekhez tisztázandó az adatok és információk gépre vitelének mikéntjét, hogy milyen hardver és szoftver eszközök szükségesek stb.

Tehát a szükséges információtechnika és -technológia immár rendelkezésre állt, az információs infrastruktúra kiépítésének is voltak/vannak már eredményei, de mindez együtt egy új hiányra derített fényt. Az információk feltárása és feldolgozása, ezek alapján naprakész tájékoztatási anyagok generálása még gyermekcipőben járt. Az adott helyzetet alapjában határozta meg, hogy máig nincs elfogadott információpolitika és törvény, abból következően nem ismertek a hiteles információforrások, nem működik a kötelező adatszolgáltatás és a kötelező közzététel intézménye. A magyar számítástechnikai ágazat a legzavarosabb piac volt a maga nemében. Ezen a területen is hiányzott egy hiteles adatbázis a belföldre behozott számítógépek számáról és típusairól. Ellenőrizhetetlen mennyiségű hardver és szoftver jött be a magánkereskedelem révén, a hivatalos forgalmazók és végfelhasználók közötti, rendszerint lánckereskedelemmel összezavart értékesítési vonalat nem lehetett követni. A KSH ugyan készített egy statisztikát a számítástechnika hazai helyzetéről, de ezt olyan sűrűn módosítgatták, hogy egy pillanatig sem lehetett hitelesnek tekinteni. A magyar piacon megjelenni kívánó külföldi cégek egyre erőteljesebben próbáltak érvényt szerezni annak a törekvésnek, hogy tisztázni lehessen, mekkora a magyarországi számítógéppark, milyen piaci igénnyel lehet számolni, különösen nagy érdeklődést tanúsítva olyan kérdésekben, hogy az egyes hazai cégek milyen megbízhatóságúak, milyen referenciákat adnak, vagy milyen kapcsolataik vannak. Több ún. független - nem publikus - tanulmány készült információt gyűjtő és elemző tanácsadó vállalkozások számára, illetve részvételével. Az amerikai központú International Data Group piackutatással foglalkozó leányvállalata, az International Data Co. még 1989-ben hozta létre magyarországi szervezetét, s akkor közel 500 cégnek küldött részletes kérdőívet. Az IDC magyarországi kft-jének adatai szerint 1990-ben több mint 110.000 IBM kompatibilis PC, mintegy 2.000 többfelhasználós rendszer, 300 Apple gép, közel 2.000 laptop és notebook volt rögzíthető.

A rendszerváltás az információtechnika ágazatot nehéz helyzetbe hozta. Szakértői jelentések megállapítják, hogy korábban Magyarország egy zárt világ volt, ahol nagy volt a késztetés belső fejlesztésre és kutatásra, de a kialakult monokultúrák versenyképessége pillanatok alatt összeomlott a piacok megnyitásával. Egyfelől a keleti piacokra termelő információtechnológia magyarországi alapjai rendültek meg, másrészt elözönlötte a piacot a külföldi számítástechnika. Az így kialakult helyzetben fokozott igény támadt információs és informatikai szakemberek iránt. Becslések szerint mintegy 5 ezer kvalitásos informatikai szakember, 500-600 információs szakértő, 30-50 rendszerszinten eligazodó információs menedzser volt az 1990-es évek elején Magyarországon, akik teljes mértékben versenyképesek voltak a fejlett országokban is.

A magyar helyzetet azonban döntő mértékben határozta meg, hogy az informatikai szakemberként dolgozó munkaerő jelentős része ellenérdekelt volt a modernizációban. Személyes egzisztenciáját megrendítette a piacok kinyitása, az állandó belső fejlesztésekre szoruló infrastruktúra, az információs rendszerek egycsapásra elavultak, a készen kapható szoftver termékek olcsóbbak voltak, minta házon belüli gründolás. Ennek megfelelően felértékelődött a hardveres szakemberek munkája, hisz a jó szakember egy

rendszer összeállításakor, bővíthetősége tervezésekor milliókat és plusz személyzetet takaríthatott meg a megbízónak. A nemzetközi adatbázis-forgalomban működő szakemberek is összehasonlíthatatlanul gazdaságosabban menedzselik a keresést, mint a magukat hozzáértőnek tudó amatőrök. Fontos lett azzal számot vetni, hogy az új helyzetben az információs irodák, központok, informatikai titkárságok, osztályok és főosztályok vezetői mint az adott politikai vagy gazdasági egység információs tevékenységeinek legfőbb szaktudói számítástechnikai szakemberek legyenek, nem pedig matematikus, jogász vagy más hozzáértő laikus. Az információtudomány új önálló diszciplínaként - mely pl. az USA nómenklatúrában 34 foglalkozást ölel fel – jelent meg, és megkerülhetetlen ténnyé vált, hogy egy információs egység/részleg a fejlett világban rendszerint legkevesebb két szakembert foglalkoztat: egy információs és egy informatikai szakértőt.

5.2 Az információs társadalmi modell esélyei Magyarországon

Ma is korlátozottak az információtársadalom esélyei Magyarországon. A gazdasági élet állítólag információhiányban szenved, a tömegtájékoztatás és bizonyos polgári politikai körök egyik legkedveltebb témája az információszabadság és az adatvédelem. Ez lényegében meg is magyarázta az induló helyzetet, amennyiben az egységes információtörvény és politika ügye kizárólag a politikai szférában lehetett téma, sem a gazdaságban, sem a közéletben nem volt, és ma sincs nyoma. Másfelől egy informatikai törvény megalkotására már az 1980-as évek eleje óta van törekvés, minthogy elsősorban a tudományos, egyetemi környezetben már korábban jelentős számítógép-alkalmazás indult meg.

A fejlett nyugaton az információszabadságnak nagy irodalma volt már, komoly viták folytak róla, de mindig és mindenhol a kormány kezében van a döntés joga az információkhoz való hozzáférést illetően. A sokat hangoztatott információszabadság ügye mindenütt az ellenzék egyik kedvelt témája, mert a kétségkívül nagyobb nyitottságra, nyilvánosságra való igény mellett sokkal kényszerítőbb erejű az a probléma, hogy a kormány miként jut hozzá a működéséhez szükséges, valamint a nemzetbiztonság szempontjából fontos információkhoz. A fejlett országok gyakorlatában megfelelő jogszabályi környezet mellett sincs senkinek fenntartása afelől, hogy bár a törvényi előírások számtalan nehézséget állítanak a legérzékenyebb pénzügyi, szervezeti és magáninformációkhoz való hozzáféréshez, a kormánynak mindenütt jogszerűen biztosítani kell a hozzáférést.

A személyi jog és a különféle adatközlések boncolgatása nálunk rendszerint egy parttalan jogvita, amely nem számol többek között az információs jogokkal járó költségekkel. Az információs infrastruktúrával kapcsolatos modernizációs törekvések mentén leginkább azzal foglalkoztak, hogy az új információgyűjtés (minden azzal kapcsolatos technikai modernizáció) milyen mértékben járhat együtt a magánélet megsértésével. Önmagában már a felvetés is nagyon problematikus, mert hisz hiába bástyázzuk körül különféle jogokkal magunkat, az adatkezelés technikailag sebezhető marad, bármilyen rendszert fel lehet törni, ha az a cél, kérdés, hogy megéri-e. Ugyanakkor az ilyen megközelítések nem számoltak azzal, hogy pl. a személyi szám visszavonása szakértői becslések szerint mintegy 500 millió forintnyi kárt okozott a különböző államigazgatási folyamatokban.

Sokszor előfordulnak viszont, a közvéleményben óriási vitákat gerjesztve olyan felvetések, hogy tulajdonképpen mennyibe kerül a hivatalos kormánytájékoztatás. Az

információtörvényesség és a tájékoztatás közös vitaterepe, hogy a közvélemény, a közszolgálati média, a kormányzati tájékoztatás helyenként ellentmondásokba kevert fogalmai milyen megvilágításban szerepelnek. E tekintetben a magyar gyakorlat számtalan irracionalizmust tartalmaz és tulajdonképpen teljesen kezelhetetlen problémahalmazzá vált napjainkra. Olyan információjogi helyzet alakult ki Magyarországon, amikor a kormány nem törődik eléggé a saját jogosítványait illető szabályozással, a mindenkori liberális ellenzék viszont túldimenzionálja a személyi jog oldaláról a problémát, miközben a közvélemény teljesen érdektelen e kérdésben. Magyarországon megtörtént, hogy a személyi számot alkotmányellenessé nyilvánítják és arra kötelezik a kormányt, hogy szüntesse meg azzal együtt az Állami Népesség-nyilvántartó Hivatalban őrzött (a lakosság személyi adatállományát jelentő) adatbázist is. A probléma itt kezdődik és az állandó, terméketlen médiavitákban végződik. A személyi számmal kapcsolatos jogvita politikai vita volt, a szakma oldaláról nézve a személyi szám minden körülményt (a magyar állam információs modelljét) tekintve nem lehetett alkotmánysértő, az ezzel kapcsolatban felvonultatott összes indokolás hamis és tarthatatlan volt.

5.2.1 Az információszabadság elválása az információtörvényességtől

A rendszerváltozás első éveit döntő mértékben meghatározta, hogy nem született meg az információtörvény és nem volt a törvényhez hangolt információpolitika, ugyanakkor a sajtószabadság nagyságrendekkel elment azoktól a normáktól is, amelyek valamilyen közmegegyezést képzeltek el működni e törvények helyett. Ez egy alapvető adottság volt, minden lényeges területet érintett, legtöbbször a személyiségi jogok megsértése volt napirenden. Ilyen szempontból naponta lehetett találni olyan sajtó-megnyilatkozásokat, amelyek alapján pert lehetett volna indítani. A korábbi államigazgatás és gazdaságirányítás bázisadatait, a statisztikai adatok begyűjtését illetően új helyzet van, ráadásul egy modernizációs váltás után minőségében új típusú információkat kellene gyűjtenünk. Ugyanakkor rendkívül erős politikai indíttatással, kampányszerűen jelen van egy olyan törekvés is, amely lényegében az állam információgyűjtési jogát vitatta, s azzal egy időben akadályozta a kormányzati tájékoztatáspolitika kibontakozását is. Ez a politikai kampány a jogra hivatkozóan indult, hogy a magánéleti adatokat el kellene választani az ún. közéleti tevékenységgel összefüggő információktól.

Tulajdonképpen itt tetten érhető a legtöbb problémánk, amennyiben azt a tényszerű és jogos várakozást vesszük szemügyre, hogy az információszabadság révén az állampolgároknak valami módon ellenőrizni kell a végrehajtó hatalmat. A polgári jogokkal operáló erők lényegében mindent megtettek, hogy ne jöjjön létre olyan megegyezés, melynek alapján egy információtörvény léphetne életbe, mert az nemcsak a kormány számára, hanem a közintézmények és az egyes állampolgár számára is kötelezettségeket írna elő. Ezt kormányzati oldalról jobban kellene láttatni mint tényt.

5.2.2 Modernizáció: új értelmezési szintek

Az új helyzetben - ami a gazdasági átalakulással, másfelől az Európához való közeledésből következik - két alapvető gond is akadt! Az egyik a kormányzati információellátás, a másik pedig a sokkal dinamikusabbá váló üzleti világ mindennapi információellátásának gondja. Fel kellett figyelni arra, hogy miként vélekedtek nyugati tisztviselők és üzletemberek, információs szakemberek, brókerek arról a kérdésről, hogy

miképpen (és honnan) lehet információt beszerezni Európa keleti felében. A nagypolitika és az államközi kapcsolatok szintjén úgy látták, hogy amíg az 1980-as évek derekán egy homogén Kelet-Európa volt ilyen szempontból, ez az évtized végére megváltozott, a tájékozódás és információ-beszerzés szempontjából egy rendkívül gyorsan változó megbízhatatlan területté vált. Az átlagpolgár nyugaton nem is tudta követni a gyors változásokat, ahogy a régió- és országhatárok megváltoztak. A térség drasztikusan megváltozott a formális és informális információs csatornák szempontjából. A gazdasági átalakulással egy merőben új szituáció alakult ki, amikor a korábbi kapcsolatok már nem elegendők, tehát naprakész információkat kellett szerezni e térségből.

Először meg kellett érteni, hogy miként értelmezik az üzleti információt a közép-kelet-európai térség országaiban. A régi információ-kibocsátó fórumok változóban voltak. A különféle jogi és pénzügyi szabályozások változásai sok zavarnak okozói, azonkívül a régió egyes államai más-más színvonalon voltak, más stádiumában vannak a piacgazdaság felé közeledésnek, és már csak emiatt is különbséget kell tenni közöttük. A gazdasági vagy üzleti információban tudomásul kellett venni, hogy a minőség és a mérőszámok tekintetében különbségek vannak a nyugat és a kelet között. Egy vállalatról vagy termékről információt szerezni nehéz, semmiféle adattár nem állt rendelkezésre, ami a nyugati polgárnak szokatlan volt. A régióban használatos vállalati mérlegek használhatatlanok, egyszerűen össze sem lehetett vetni azzal, amit annak tekintenek nyugaton. Mindenekfelett rá kellett döbbenniük, az új helyzetben nem lehet szó arról, hogy telefonon valahonnan adatot (statisztikát) kérnek, minthogy már önmagában a telefonos összekapcsolódás is órákat vagy napokat vett igénybe.

Az amerikai kormány különböző részlegei, amelyek általában jól tájékozottak, megfelelő információforrásokkal rendelkeznek e régióban, ugyancsak zavarban voltak. Ebből következően azok az információbrókerek, akik szinte teljes egészében a kormányzati forrásokra hagyatkoztak, teljesen elmaradtak az eseményektől és megpróbálnak közvetlenül képviseletet szerezni a régióban. Valószínűleg az amerikai kereskedelmi kamarák a legjobban informált kormányzati intézmények, amelyek a térségben már korábban is szervezettel rendelkeztek, a hagyományos államigazgatási és gazdasági tervezési fórumokat ismerték, a statisztikai bázisokhoz is kapcsolatuk volt. Nem számítva a különböző hírszerző és biztonsági szolgálatokat, a legtöbb ismerettel rendelkező kelet-európai térséget illetően az Amerikai Kereskedelemügyi Minisztérium rendelkezett információval. Az Export-nyilvántartási Hivatal, az Amerikai Utazási és Turisztikai Hivatal, a Nemzetközi Kereskedelemügyi Hivatal már minőségében új, 3-4-5 évre visszatekintő információbázissal dolgozott az 1990-es évek elején. Az utóbbi létrehozta a Kereskedelmi Információs Központot, amely összefogta a különféle amerikai exportsegítő szervezetek összes információját és tapasztalatait, tanácsadással, nemzetközi piackutatással, külföldi kapcsolatokkal, beszámolókkal, statisztikákkal.[2]

Az amerikai példára hivatkoztunk, de nyugat-európára is mondhatnánk számtalan példát. Az EK különböző szervezeteivel alakultak ki új kommunikációs csatornák és ennek megfelelően a kétoldalú információáramlás is gyorsan megindult. Ezen túlmenőleg azonban számolnunk kellett azzal, hogy igen jelentős egyirányú informális tájékoztatás folyik Magyarországról. Vagyis különböző informális csatornákon távozott a mindennapi gazdasági és politikai életünket reprezentáló információ, s ezt önmagában már azért sem

[2] Az ITA, az Eastern Europe Business Information Center nevű szervezetével kiadott egy kéthavi newslettert, amely kifejezetten az információbrókereknek adott felhasználható információforrásokat díjmentesen. Minden kelet-európai országnak volt képviselője e szervezetben, rendszerint maga a célország delegált ide tájékoztatási szakembert.

tudtuk ellenőrizni vagy megállítani, mert nem voltak meg a megfelelő törvényi és jogszabályi keretek, másrészt pedig nem volt megfelelő információpolitika ahhoz, hogy egyáltalán védeni tudjuk a legfontosabb információs csomópontjainkat, legkelendőbb kereskedelmi információinkat. A kormányzati szintű intézményeknek és különböző nemzetközi szervezeteknek formális információs kapcsolatai látványosan gyarapodóban voltak, de sokkal látványosabban gyarapodnak mellettük a különféle nyugati befektetési tanácsadó cégek informális kapcsolatai. A sajátos magyar viszonyok között nemcsak utat találtak a félhivatalos információs bázisokhoz, az alapadatok kibocsátóihoz, de a korrupció révén bármikor ki tudták vásárolni az alapvető adatbázisokat is.

5.2.3 Hol vannak a szakértők?

A tájékoztatás legnagyobb hiányosságainak egyike a szakértők munkájának megítélése volt. A rendszerváltozás bekövetkezte után, az új kormány felállásával napirendre került az apparátusok értékelése, a különböző szakértői hátterek megléte vagy hiánya. Annak idején (1990 őszén) meg is fogalmazódott, hogy korábban már kialakult egy tanácsadó réteg (társadalomtudósokból, egyetemi intézeti emberekből, miniszteriális és pártapparátusi alkalmazottakból), de azóta is hiányzik a politikai szakértői és államigazgatási információs tanácsadói háttér.

A kormányzatok szakértői hátterét vizsgáló munkáknak is szép irodalma van már. Két hatalmas ilyen áramlat is kialakult, a II. világháború utáni technokrata kormányzás jelentős irodalma alapján, elsősorban az USA-ban. Másfelől az 1980-as évek derekától új típusú problémák jelentkezésével, a kommunikációelmélet és a számítástechnika befolyásának növekedésével ismételten felértékelődött ez a bizonyos szakértői háttér. Schumpeter már egy 1933-as cikkében utal rá, hogy a politikát nemcsak a sajátos intézményi háttér felállása befolyásolja: a különféle politikai erőterek és nyomásgyakorlók, a hirdetett és gyakorolt politika nyilvános elfogadhatóságának minősége, az egyes politikacsinálók személyisége, ambíciói, a politikacsinálók jártassága stb. mellett a különféle szakértői szerepek, a teljes függetlenségtől a tartós elkötelezettségig.

A független szakértők működésének jellemzője általában a napi politikai tevékenységgé generálható előterjesztések kezdeményezése. Közelebbi szakértői érdekeltség a lobbyzás valaminek az érdekében. A lobbyzás általában a napi sajtóban, a tévében vagy rádióban történik, rendszerint kiegészül a hivatásos vagy szakújságírók tevékenységével, egyenes célja a közvélemény és/vagy a politikusok megdolgozása. Ez esetenként egészen addig elmegy, hogy petíciókat írnak szakértők.[3] Amikor (külső vagy belső) szakértőként részt vesz valaki a kormányzati munkában, olyankor a sajátos politikacsinálási igényre szerződik. Ez pl. egy gazdasági elemző nézőpontjából lehet tisztán a kínálati piacnak való megfelelés, de feltehetően nagyobb sikerre számíthat krízishelyzetekben, amikor a politikusok rendkívül nehéz helyzetben, bizonytalan eredményekkel kecsegtető politikai szituációban próbálnak stabilizálni, és fokozottan igénybe veszik a tanácsadást. Az ilyen kormányzati szituációban már felvillan a lehetősége valamilyen kormányzati beavatkozásnak, ilyenkor szoktak tanácsadó testületeket kijelölni és az ilyen testületek álláspontja igazolja azután a különféle lépéseket. Tehát kifejezetten olyankor, amikor az egyes politikacsinálók menekülnek a

[3] Ennek híressé vált megnyilvánulása az volt, amikor vezető brit közgazdák írtak petíciót a Thatcher-kormány politikája ellen az 1980-as évek elején.

személyes felelősségtől! Az irodalom ilyen sikeres tanácsadó testületi akcióreformokat is számon tart, amikor a szakértők nemcsak kidolgozták a javasolt reform minden részletét, de részt is vettek a program előkészítésében, vagy megvalósításában a legfőbb politikai személyiségek (mint miniszterek) révén, vagy mint a munkavállalók képviselői, esetleg a közvélemény révén. (Erre voltak korábbi magyar tapasztalatok is.)

A szakértő legbonyolultabb (egyben a legelkötelezettebb) szerepe az, amikor főállásban egy tárca miniszterének vagy valamilyen kormányhivatalnak a tanácsadója. Ebben az esetben a legáltalánosabb nehézség a döntéshozói folyamat rendetlensége és esetlegessége. A leggyakrabban ad hoc jellegű (költségvetési) döntéseket kell hozni, ismeretlen összetevőkkel és változó résztvevőkkel. A különféle politikai döntések igen gyakran születnek ellenőrizetlen események kényszerítésében, amikor a tanácsadó/szakértő észlel korai figyelmeztető jeleket.

Ám végül a legbonyolultabb szerep az, amikor a szakértő pozícióba kerül, tehát maga is döntéshozóvá válik. Ez ideiglenes szerep lehet csak, mert az állandó alkalmazás eleve idegen a független elemző szerepkörtől. Nagy különbségek adódnak a hatalom megnyilvánulásából is, amelyben ez a kinevezés születik. Az ún. független szakértő általában csak az állampolgári kötelezettség révén tartozik beszámolni a nyilvánosságnak, másfelől bármely politikai csoporthoz tartozása, bármilyen felelőssége már csak egy részhalmaza ennek. Van a saját szakmai kvalitásának kötelezettsége vagy tartozása, a saját tudományos előmenetele szempontjából is, de mindezt felülbírálhatja egy esetleges politikai nyomás. A mélyebb szakértői elkötelezettségnek nincsenek említhető mai példái a hazai gyakorlatban, minthogy a korábbi neves szakértők kivonták magukat a kormányzati munkából, az új (fiatal) szakértők generációja pedig most van születőben.[4]

A rendelkezésre álló szakértői hátteret erősen szűkíti, hogy a szóba jöhető szakértők között kevesen vannak azok, akik a napi operatív munkához szükséges anyagokat tudnak generálni. A (rendelkezésre álló) magyar információs és tájékoztatási tanácsadók zöme inkább amolyan kutatói beállítódású személy, akiknek idő, és megfelelő nyugalom kell ahhoz, hogy eredményes munkát fejtsenek ki. A napi operatív munkában a kormányhivatalokban és az államigazgatási fórumokon olyan nyomás alatt dolgoznak, hogy azt viszonylag kevesen tudják tartósan viselni és még kevesebben tudnak nyomás alatt minőségi munkát végezni. A tájékoztatás szempontjából nagy hiányossága a magyar gyakorlatnak, hogy a központi kormányzati és más államigazgatási apparátusokban generálódó hasznos anyagok nem tudnak átmenni a szakmai és tágabb köztudatba, nincsenek megfelelő fórumok ehhez, és a szakértők sincsenek abban a helyzetben (nincs elég idejük ahhoz), hogy publikálják gondolataikat. Nincsenek kidolgozva azok a tájékoztatási vagy kommunikációs csatornák sem, amelyek megfelelő helyre közvetítenék az ilyen tapasztalatokat.

Itt arról van szó, hogy a kormány központi apparátusai közötti információáramlás tökéletesítésével meg kellene oldani, hogy a kormányzati információ az apparátuson belül megfelelő módon nyilvánosságot kapjon (sőt nyugodtan ki lehetne tenni egy szélesebb szaknyilvánosságnak is).

Amikor megfogalmazódik, hogy a különféle kormányzati fórumok közötti információcsere és tapasztalatcsere nincs megoldva, ugyanakkor rá kell mutatni arra a tényre is, hogy az egyes fontos kommunikációs szerepeket betöltő kormányzati tényezők

[4] Az egy másik tanulmány témája lehetne, hogy miként alakult ki a tanácsadók/szakértők új (30-as, 40-es) generációja, amelyik minden tekintetben meghaladja a korábbi tanácsadó generáció szakértelmét, és nem tehetnek arról, hogy koherens kormányzati információ- és tájékoztatáspolitika híján tevékenységük nem tudott hatékonyabb lenni.

nagyon sokat szerepelnek különféle szakmai és kevésbé szakmai találkozókon, melyekről meg kell állapítanunk, hogy rendszerint a mindenkori ellenzék különféle csoportosulásainak a kihívásaira történnek, és nem a koncepciózus kormányzati politika megjelenítésének szándékával. S ha már itt tartunk ugyancsak meg lehet fogalmazni, hogy ugyanakkor a különféle kommunikációs szerepeket betöltő politikacsináló tényezők viszont keveset találkoznak meghívott külső tudományos szakértők csoportjával konzultációs céllal!

5.3 A kormányzati apparátusi tevékenységek modernizációja

Az 1980-as évek derekától egy hulláma indult a kormányzati apparátusi tevékenységek bírálatának, illetve az arra való törekvésnek, hogy hatékonyabbá tegyék. Az információ-technológia megjelent a kormányzati munkában, kellő tapasztalat alakult ki körülötte, s azzal a hiányosságok még nyilvánvalóbbá váltak. Jelentős irodalma van (angolszász és német nyelvterületen is) annak a ténynek, hogy az elektronikus információ megváltoztatja az államot, az állam legfontosabb funkcióit, a szakértő közigazgatást, az államigazgatást, a közszolgáltatások biztosítását, általában a társadalmi biztonság garantálását, és nem utolsó sorban a legfontosabb gazdasági történések felelős képviseletét is. Az új típusú kommunikáció a kormányzási igényeket színesíti. Ez a kommunikáció a politikában, a gazdaságban és a társadalomban új lehetőségeket vetett fel, meghatározva a nyilvánosságot mint egyfajta természetes interakciót.

A kormányzati tevékenységek értékelésének újabb hulláma összekapcsolódott az elektronizáció társadalmi-gazdasági hatásainak vizsgálataival is. Felvetődött, hogy a számítógépesítés terjedése miképpen hat a kormányzásra vagy kormányzati funkciókra. A figyelem kezdetben elsősorban az államigazgatási funkciók elektronizációjára terjedt ki, minthogy teljesen magától értetődő volt, hogy a rendőri adminisztráció, az adóügy, általában az igazgatási regisztráció az, ami gyors ütemben számítógépesedett, ahol nagy tömegű (társadalmi) adatokat kellett gyorsan regisztrálni és feldolgozni. Ezek után jött a tömeges adatigényű társadalombiztosítási intézmények számítógépesítése.

Ezzel egy időben rögtön felvetődött persze, hogy az állam miképpen sértheti meg az állampolgár magánszféráját az ilyen típusú információkezeléssel, de ennél valószínűleg sokkal fontosabb volt az a tudományos igényű kutatás, amely azt kezdte forszírozni már az 1980-as évek elején, származik-e bármilyen politikai előny abból, hogy az adott kormányzatnak rendelkezésére állnak ilyen források (is). A kérdésfelvetés egészen odáig ment, hogy az információtechnológia, a különféle információs rendszerek miképpen segítik az adott hatalmi struktúrákat, s ez kiterjedt egy további vizsgálatra, amikor már nemcsak a kormányzati előnyről és hátrányról van szó, hanem hogy az elektronizáció révén kialakulhatnak-e részhatalmak, kialakulhatnak-e a kormányzat mellett az államban olyan fórumok még, amelyek rendelkeznek ún. integer adatokkal, melyekből első pillantásra nem érthető vagy nem értékelhető hatalmi előnyök származnak. Egyes szakértők, persze, úgy gondolták, hogy az új elektronizált információgyűjtés és tárolás, a feldolgozás követhetetlen kapacitásnövekedései, a mindennek révén lehetővé vált modellezés nem old meg semmit, mindenképpen szükség lesz aktív tervezésre, politikai programokra, gazdasági programokra és társadalmi befolyásolásra, de ugyancsak ebből a konzervatív táborból más szakértők viszont azt kezdték forszírozni, hogy tulajdonképpen az elektronizáció révén egyre több szintetizált információval él a kormányzat és apparátusai, s ennélfogva szükségképpen bizonyos függésbe kerül a politikacsinálás az információs szakértőkkel. Vagyis új típusú

információ generálódik, s ennek értelmezéséhez állandó jelleggel igénybe kell venniük információs szakértőket.

Magyarországon a rendszerváltozás utáni átalakulásban nem jött létre, nincs információs monopólium abban az értelemben, hogy sem az alapadatok kibocsátói közül, sem az információ-feldolgozó nagykapacitásokkal rendelkező szervezetek közül nincs egy sem olyan helyzetben, hogy monopóliumként érvényesíthesse érdekeit. Az információmonopólium olyan értelemben is megdőlt - tulajdonképpen az állam kárára vagy a kormány működése szempontjából hátrányosan -, hogy a hiteles információ-kibocsátó intézmények is egyre többen vannak. Tehát voltak korábban a minisztériumok és különböző országos hatáskörű intézmények információ-kibocsátóként, másfelől a tudományos szféra a különféle kutatóintézetekkel. Hozzájuk képest ma egy teljesen új szféra van kibontakozóban, a vállalkozói szféra, melynek kis- és nagyszervezetei is hiteles információ-kibocsátók, gondolunk itt elsősorban különböző szakmai és érdekképviseleti kamarákra, melyek sajátos adatfelvételi technikákkal a tagságuktól származó hiteles információkkal rendelkeznek, vannak feldolgozó kapacitásaik, képesek maguk is feldolgozni és információkat generálni ezeken az adatokon.

Másfelől viszont a kormány pillanatnyilag nem tudja érvényesíteni azon jogosítványait, hogy mindenkor össze tudja fogni a hiteles információ-kibocsátóktól származó információkat, ellenőrizni tudja az információ-feldolgozó kapacitásokat, legalábbis olyan fokig, hogy a legfontosabb államigazgatási és gazdasági tervező fórumokat elláthassa alapadatokkal. Nem is beszélve arról, hogy elegendő szintetizált információval lássa el a politikacsináló közeget.

Tehát röviden összefogva: egyfelől az információ-kibocsátók köre sokkal szélesebbé vált, miközben az információ-feldolgozó, elemző kapacitások nem bővültek ilyen mértékben, harmadrészt pedig a kormánynak jogilag nem rendeződött az információ birtoklását illető igényeinek kielégítése. Nincs meg a technológiai háttér ahhoz, hogy kezelni tudja az óriási információhalmazt és nincs meg az a szakértői háttere sem, amely elegendő szintetizált információt adna ehhez.

Végül, de nem utolsó sorban hozzá kell tenni a fentiekhez még egy észrevételt. Miközben a fejlett országokban a számítógépesítés legfelső szintjén úgy tudták, hogy a kormányzat érvényesíteni tudta előnyös helyzetét a gépesítéssel, hogy a legkorszerűbb technikával képes kezelni a különféle információkat és ez ügyben a leggyorsabb volt, addig Magyarországon egy ellentétes tendencia figyelhető meg. A rendszerváltozás első három évében tulajdonképpen a nem kormánynak dolgozó fórumok azok, amelyek rugalmasabban reagáltak a változásokra. Ennek a külső körnek láthatóan az információ-feldolgozó képessége és készsége is gyorsabban fejlődött, mint a kormányé, illetve amikor a kormánynak a megfelelő infrastruktúra már rendelkezésére áll és lassan összekapcsolhatná, hálózatba rendezhetné a legfontosabb nemzeti intézményeket, akkor nem áll rendelkezésére elegendő elemzői háttér, megfelelő szakemberek, akik elegendő szintetizált információval látnák el az apparátust.

Vannak különböző modernizációs elképzelések, melyek alapján elmarasztalható a rendszerváltó kormány, hogy nem tette meg a legszükségesebb lépéseket hivatalba lépése után. A Thatcher-kormánynak induláskor (1979-ben) első lépése az volt, hogy egy hatékonyabb tájékoztatást próbáljon elérni, amiből következően az első akció a tanácsadók személyének a kiválasztása volt. Az angol miniszterelnök a Mark and Spencer kereskedelmi hálózat ügyvezető igazgatóját választotta ki, hogy próbáljon egy újfajta szemléletet kialakítani és meghonosítani a kormányzati apparátusokban. A tanácsadó megvizsgálta a kormány szervezeteit és úgy találta, a kormánytisztviselők abszolúte

nincsenek tisztában azzal, hogy mennyire hatékony vagy mennyibe kerül a tevékenységük. Több mint két évig tartott ott is, amíg kialakult az információ- és tájékoztatáspolitikában valamiféle elképzelés. A modernizációnak célja volt kialakítani egyfajta érzékenységet a kormánytisztviselőkben, hogy a különféle kormányzati (politikai) programok, s az ahhoz szükséges eszközök, az információs közszolgák összerendeződjenek, mindenki tudatában legyen mekkora erőfeszítés és mekkora teljesítmény igényelhető a forráslekötéssel szemben. Elrendelték, hogy a központi kormány minden részlege nyújtson be programtervezetet a Pénzügyminisztériumnak, ahol elbírálták gazdálkodásukat és hatékonyságukat.

Az információs szakértői szintek felől nézve a dolgot durván három tárgykörben összegezték a tapasztalatokat. Egyfelől a szakértői és felsővezetési rendszerek információs és tájékoztatási csatornáinak felülvizsgálatával, másfelől a pénzügyi (és vezetési) összesítő rendszerek átvilágításával, harmadrészt a vezetési információs rendszerek működését illetően.[5]

A tájékoztatás javításával az első lépés a döntési folyamat felgyorsítása és tökéletesítése volt, mégpedig nem új technológiák, illetve új költségvetés árán, hanem forrásáthelyezéssel. A második lépés már az volt, hogy miután rendelkezésre álltak megfelelő vezetési információs rendszerek az állami szektor különféle szervezeteinél, megvolt a megfelelő technikai és szellemi háttér is, azt kellett meghonosítani a kormányzat apparátusaiban. A legnagyobb gondot a követelmények megfogalmazásában látták. A miniszteriális szintű politikai döntéshozó törzsek szintjén már nagyon sok az információ, amit szintetizált formában kezelhetővé kell tenni. A kezelhetővé tevés azt jelenti, hogy működésbe kell lépni a szelektivitásnak, ami az előterjesztésekhez szükséges. Ehhez elsőként is a politikai döntéshozó törzs alatti mindennapi elemző munkát kellett beindítani. Itt a döntéstámogató információs rendszer technikai lehetőségeinek kialakításával, illetve a megfelelő szoftver megtalálásával még nem fejeződik be a dolog. A legnagyobb gondot mindig a megfelelő értékelési-elemzői készség hiánya okozza. Tanulmányozásra érdemes az angol kormány 1979-1984 közötti modernizációs erőfeszítése, amikor megpróbálta tökéletesíteni az Adminisztráció, a politikai és államigazgatási vezetők tájékoztatását. A központi kormány szervezeteinél ez idő alatt új vezetési információs rendszereket építettek ki, s ezzel együtt egy igen komoly modernizációs célzatú átalakulás ment végbe a köztisztviselői kultúrában is, miközben egy általános hatékonysági elemzés nyomán a munka eredményessége is javult.

A megfelelő elemző készség elsajátítása mellett jelentős változásokat hozott egy másik modernizációs program az 1980-as évek elején, amikor korszerűbb számítástechnikát vezettek be a kormányhivatalokban. Az amerikai szövetségi kormányhivatalokban kommunikációs célokra vonták be a PC-ket, a német kormányhivatalokban interaktív videotex rendszert telepítettek multifunkcionális telefonnal, s azzal kommunikáltak a megfelelő tájékoztatási pontok. Az angol gyakorlatban PC-kel látták el a kormánytisztviselőket, és szakértő csomópontokhoz csatlakozhattak, ha akartak. Sehol sem volt zökkenőmentes a dolog, minthogy a kormánytisztviselők között hiány volt tapasztalt és kvalifikált információs

[5] Tehát miközben egyfolytában pénzügyi ellenőrzési rendszerről beszéltek, aközben végig tájékoztatási tevékenységről és a kormányzat információellátásának biztosításáról van szó. Másfelől nem egy technikai vagy technológia felülvizsgálatot kezdeményeztek, ami sokkal jobban sértette volna az apparátust, hanem egy pénzügyi revíziót folytattak le, aminek az volt a célja, hogy egyfelől bebizonyítsa: ennyi pénz elköltéséhez képest nem hatékony a tájékoztatás, illetve a kormány különböző részlegei közötti információcsere rendkívül gyenge!

szakemberekben, s ilyeneket igen nehéz toborozni. Megpróbálták egyrészt a rendelkezésre álló személyzet képzésével megoldani a dolgot, illetve a frissen végzett diplomások odacsalogatásával, de mindkét megoldás csak részben volt sikeres.

A kormányzati modernizációs programokban szinte egyöntetűen IBM PC-ket és Unix minigépeket kapcsoltak hálózatokba. A legjellemzőbb szoftverigényes alkalmazások rendszerint nagy szöveggenerálásból állnak, ami több mint szövegszerkesztés, elektronikus dokumentumkészítés, dokumentumegységek folyamatos továbbítását, közlekedtetését és tárolását kell megoldani, amellett egy ún. esetkezelést kell lehetővé tenni, amikor különféle adminisztrációs tranzakciókat támogatnak megfelelő számítástechnikával, s ilyenkor folyamatosan módosítják, karbantartják és archiválják az információt. Egy további funkció a döntéstámogatás, amikor egy kollektív tervező és döntéshozó team révén, vezetői kommunikációban és egyéni vezetési támogatás formájában kell megoldani a tájékoztatást.

Ebből a szempontból nagyon érdekesek a többlépcsős japán kormányzati modernizációs programok. Első stádiumban - ez még az 1950-es évekre esett - a számítógépesítés egyes tudományos és technikafejlesztő területeken, elsősorban a statisztikai műveletekhez, adminisztratív munkához, könyvelésben, személyzeti ügyekben volt jellemző. A második lépcsőben - az 1960-as évekre tehető - a technikai fejlődés, illetve az addig összegyűlt tapasztalatok révén gyorsan kiterjedt a számítógép-alkalmazás olyan államigazgatási területekre is, ahol nagyobb nyilvántartási szükséglet volt, mint pl. gépjárművezetői engedélyek nyilvántartása, a migrációs adatok kezelése, útlevél-ellenőrzés, adóügyek, tébé, gépjármű-regisztrálás, munkaközvetítés, foglalkoztatási információk, végül a kormányhivatalok személyzeti, pénzügyi állapotainak regisztrálása. Az 1960-as évek végére épültek ki az országos online-rendszerek is. A harmadik lépcsőben (az 1970-es években) már igen nagy mennyiségű adat és információ állt rendelkezésre gépi formában is, de a politikai döntéselőkészítés és gazdasági tervezés egyre több adatot, információt igényelt. Az 1970-es évek közepére jöttek létre az egyes minisztériumok számítógépes központjai, megszülettek a ma ismert nagy információs rendszerek és adatbázisok.

Az 1970-es évekre világviszonylatban igaz, hogy az államigazgatás tulajdonképpen már lépni sem tud számítógépes információk nélkül, kialakul egy olyan tájékoztatáspolitika, amelyben megfelelő szakmai (információs és informatikai) kvalifikáció kell a legfelső vezetési szintek kiszolgálására. A nemzetközi tapasztalatok szerint a modernizációs programok előkészítésekor a gond mindig az, hogy a kormánytisztviselők nem tudják igazán mit várhatnak el, hol segít, és mire nem jó a számítástechnika, illetve nem tudják kezelni a technikát.

Az 1980-as években a negyedik modernizációs lépcsőben a technika eszközzé válik, a szövegszerkesztők, a faximile alkalmazás, japán nyelvű szövegfeldolgozó processzorok, óriási elektronikus potenciál áll rendelkezésre. A technikai teljesítményt egyszerűen már mérni sem lehet, ennek megfelelően esnek a költségek is, de az a legfontosabb a kormányzati szakértők oldaláról, hogy a gépek nem igényelnek szakértelmet immár. Megkezdődik a szakosodás, később egy nagyon szigorú specializálódás, de ez már egy másik történet!

5.4 A modernizációs kényszer és az elmaradások

A magyar valóságot tekintve az információs szakemberek némi csalódottsággal veszik tudomásul, hogy kormányszinten több cikluson át sem született meg a felismerés, nem

sikerült meglépni azt a tovagyűrűző hatásai révén modernizációs lépést, amit az infrastruktúra program, a távközlés koncentrált (egy-két éven belüli) fejlesztése jelentene. A kis tigrisek néven ismert dél-kelet ázsiai államok kivétel nélkül egy, legfeljebb kettő éves program alapján, rendszerint világbanki vagy más nagyszabású hitelügylettel valamelyik amerikai multinacionális céget bízták meg az információs infrastruktúra kiépítésével. A hatás esetünkben is megdöbbentő lenne, rövid idő alatt ráébresztene bennünket az információkezelésben és a tájékoztatási tevékenységekben hatalmas elmaradásunkra, rossz beidegződéseinkre.

Évtizedek óta vitatéma az oktatás és a továbbképzés ügye, az információs és informatikai szakmai területeken. Könyvtárnyi irodalom született a számítógép-alkalmazásokról, miközben a magyar gazdaságban a számítógépesítés termelékenységnövelő és innovációs hatása nem jelentkezett. (Nem véletlenül született az a megállapítás, hogy Magyarországon kőbaltának használják a számítógépet.) Ugyanakkor túlzottan magas a szoftver- és rendszerfejlesztők száma, akik zömmel sohasem tapasztalhatták meg a gyakorlati alkalmazás kritikáját fejlesztési munkájuk felett, nem mérte meg őket a piac értékítélete. Napjainkban a szoftverfejlesztők igen kis része piacra, sőt a fejlett nyugati piacra termel, nagy tömege viszont váltani kényszerül, mert az alkalmazók ma az utcáról bejövő „fejlesztőnek" azonnal kiadják az útját. Nagyon sok jó szakember van ma állásban, látni való, hogy az igazán jó információs és informatikai szakemberek nincsenek munka nélkül, hisz szakmai konjunktúra van. Más szemmel nézve viszont az is igaz, hogy nagyon sok felkészületlen, váltani nem képes szakember is állásban van még, mert olyan nagy a kereslet. A rossz szakember ismérve, hogy sokba kerül, aránytalanul sokba a számítástechnika, az alkalmazási intelligencia primitív fokon áll, vagy hiányzik, nem építhető tovább az adaptáció, s egy magasabb igénnyel jelentkező fejlesztéskor mindent ki kell dobni. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy oktatás nélkül is sok kiváló specialista fejlődött az elmúlt években, akiket ismer a szakma. A megújulásra képtelen tömeg, olyan informatikusok, akik ellenérdekeltek a ma kibontakozó specializálódásban, jól látható, hogy vásárlásaikkal a magyar piacot elözönlő „vaskereskedők" korrupciófogékony partnerévé váltak.

A magyar információpiac jelensége volt az 1990-es évek első felében a túlkínálattal szemben álló hozzá nem értés és korrupció. Ez tulajdonképpen abból következik, hogy a vállalati menedzserek és a különféle intézmények vezetői még nem ismerték fel, hogy mennyivel olcsóbb egy jól megfizetett kvalitásos szakember, mint az informatikai főosztályok és titkárságok postaládába dobott prospektusok alapján vásárló szakértői. A mai számítástechnikai igények, a kínálat és az árak mellett, nem utolsó sorban a lehetséges alkalmazások szempontjából egy jó szakember milliókat takarít meg a megbízónak. Az a felismerés, hogy a hardveres és a szoftveres szakmákból is több van, már jól kamatozik, a megfelelő szakember valószínűleg nem vásárol be olyan rendszereket és gépeket, melyek adaptálása, illetve beüzemelése állandó és folyamatos ráfejlesztést igényel, nem utolsó sorban nem vásárol más gépekre fejlesztett szoftvert, amely addig barátságos, míg az első komoly feladatnál el nem akad.

Megszűnt a korábbi információs monopólium és miközben az alakuló információs piac, a magyar információgazdaság spontán folyamatok révén, látszólag sok esetlegességgel fejlődött a maga útján, nem kevesen voltak, akik információfölényük birtokában kiaknázták ezt a helyzetet. Kezdődött mindez azzal, hogy a legnagyobb információgyűjtési és forrásismereti áttekintéssel rendelkező korábbi (politikai és gazdasági) vezető személyiségek áteveztek külföldi cégekhez és információfölényüket idegen érdekek szolgálatában kamatoztatták. Szerencsére nem sokáig élhettek meg ebből,

mivel a gazdasági átalakulás előre haladtával a hiteles információ-kibocsátó intézmények is megváltoztak, az államigazgatási, a tudományos és a vállalkozói szféra új hiteles információ-kibocsátó fórumai alakultak ki. Majd az informális információs csatornák is megváltoztak, s a korábbi összefonódások már nem voltak működőképesek. Ugyanakkor továbbra is veszélyt jelentett, hogy a magyar információpiacot elözönlő, összehasonlíthatatlanul jobb felkészültségű és technikai adottságokkal rendelkező információbrókerek törvényi szabályozás és piacvédelem híján kivásárlással vagy korrupcióval minden alapvető bázisadathoz hozzáfértek, s azzal jelentősen rontották a magyar vállalkozók és vállalatok alkupozícióját.

5.5 A médiaipar a rendszerváltás éveiben

A médiaipar kialakulóban van az 1980-as évek elején Magyarországon, s az 1990-es évek elején ennek már több sajátos jele van. Elsőként a sajtó körüli vitákat kell említeni, másodfokon a közvélemény-kutatással kapcsolatos piackutatási rendellenességet, harmadszor pedig a marketing-tevékenységhez kapcsolódó új fejleményeket. A sajátos magyar gyakorlatban a közvélemény-kutatás a politika színterévé vált. Számosan tudni vélik, hogy feltehetően megsértik a szakma írott és íratlan szabályait, amikor tendenciózus kinyilatkozásokat tesznek. Amit profi közvélemény-kutató intézetek soha nem tesznek meg, vagyis őrizkednek attól, hogy véleményük direkt módon megjelenjen. Magyarországon bármely szervezet rendelhet magának közvélemény-kutatást és felmérést, s publikálhatja is saját használatra, saját kommentálásával.

A rendszerváltozással megjelentek nálunk is a nagy sajtóbirodalmak. Ezért határozottan törekedni kellett volna, hogy az írott sajtóban ne alakulhassanak ki monopolhelyzetek. A Magyar Rádió és Televízió köztulajdonban maradt, a kormány látszólag határozottan felügyeletet gyakorolt felettük, de ez csak látszat volt. A mai napig nem készült el a médiatörvény, amely egyébként egy résztörvénye lenne az információtörvénynek. Mindennek következtében állandó feszültség volt az írott és elektronikus sajtó, a kormányzat és az egyes politikai csoportosulások között. E vitákat rendszerint leegyszerűsítik egy liberális, s azzal szemben egy konzervatív kormánypárti, ellenzéki ellentétre, mindeközben pedig a magyar közvélemény nagyon keveset tud a politikai erőterekről, a média kevéssé látványos befolyásának rendkívüli megerősödéséről, a média politikai és gazdasági kulisszatitkairól.

Konzisztens tájékoztatási politika hiányában a kormánypárti és ellenzéki - a tárgyilagos tájékoztatás jelzőivel címkézett - csatározások között rendkívül nehéz eligazodni. A korábbi rendszerben egységes irányítás alatt álló, politikailag homogén sajtó működött, amelynek szigorú szervezeti és személyi hierarchiája volt. Létrejött egy lényegében állandó összetételű vezető réteg, mely a pártot képviselte az újságíró társadalommal szemben. E vezető réteg fontos szerepet játszott a diktatúra legitimálásában. Ebben látszólag egyetértenek a szakemberek. A volt szocialista országokban bekövetkezett átalakulás után az egyes kormányoknak az írott és elektronikus sajtó feletti ellenőrzés, illetve az ezzel kapcsolatos gazdasági problémák jelentették a legnagyobb gondot.

A Nemzetközi Média Alap 1991-1992-es jelentésében áttekinthette a magyar sajtópiac helyzetét is, s abban olyan megállapításokat tett, hogy a magyar sajtópiacon kemény verseny folyik, amelynek nem teljesen tisztázottak a szabályai. Rengeteg kiadvány jelenik meg, lényegesen több, mint amennyit a piac elbírna. A magyar sajtó nagyobbik része már régebben külföldi tulajdonban van. Nincs megfelelő módon

feldolgozva, hogy a magyar sajtóprivatizáció miképpen ment végbe, mindenesetre nem a kormány szándéka szerint.[6] Bizonyos szempontokat a törvény előírásainak szellemében figyelembe vettek, ami a sajtómonopóliumra törekvést kizárja, de hogy milyen érdekcsoportok működnek tulajdonképpen a háttérben, az csak egyes lapok politikai orientációjából, üzenetéből derül ki.

Van médiakutatás Magyarországon, de valahogy senki nem vette a bátorságot ahhoz, hogy megpróbálja betájolni a különféle politikai napilapok uralkodó orientációját, mert az feltehetően nem lenne népszerű. Azt mindenesetre el kell mondani, hogy a lapkiadás immár nem elsősorban politikai szolgáltatás (vagy nemcsak az), az üzleti vállalkozásnak éppolyan fontos szerepe van, s a reklámszektor befolyása meghatározó módon van jelen a lapkiadásban.

5.5.1 Van-e magyar médiapolitika?

A médiapolitika ősforrásának is a „Fordulat és reform" című dokumentumot tekintik, illetve annak egy résztanulmányát, amit újságírók és kommunikációkutatók készítettek: „Javaslat a nyilvánosság és a tömegkommunikáció reformjára" címmel. A politikai nyomás megszűnésével a magyar sajtó 1988-1989-ben kiszabadult a szorításból, s miközben a háttérben már készülődtek azok a politikai és gazdasági erők, amelyek az új erővonalakat készültek megrajzolni, még senki nem lehetett abban a helyzetben, hogy valami módon megpróbáljon az egyes sajtófórumok közül a maga számára, érdekei képviseletére magához vonzani, ellenőrzést gyakorolni. A különféle erőterek jelenléte érzékelhető volt, a tévéhíradó főszerkesztőjének lecserélése, a Springer Budapest Rt. lapátvételi akciója, vagy a Magyar Nemzet tulajdonlása körüli viták mind ezt mutatták.

A kormányzati szándékok szintjén volt egy kommunikációpolitikai intézkedés, amit az MDF-SZDSZ paktum alapozott meg és a nemzeti médiumok vezetőinek kinevezésére vonatkozott. A médiapolitika kibontakozása volt az írott sajtóval kapcsolatos politikai vélemények ütközése, majd az elektronikus sajtóval kapcsolatos jogi és politikai véleményeltérések (legjobban az ún. taxis blokád körüli történések és tájékoztatáspolitikai hiányosságok kapcsán) felerősödése. A kormányzati tájékoztatási politika (annak konfliktuskezelését jellemezhető része) ekkor került első ízben komolyan az érdeklődés homlokterébe, úgyis, mint valamilyen irányultságú politikai gyakorlat és mint kommunikációelméleti probléma. Szakemberek elemezték a taxis blokád időszakának kommunikációpolitikai megnyilvánulásait. Arra a kérdésre, hogy segítette-e a televízió a válság megoldását szakértői vélemények úgy találták, hogy a televízió nem találta meg a helyzet kezelésének „adekvát módszereit", másrészt két olyan műsorral is segítette a válsághelyzet oldódását, melyekben részvétele minimális volt, gyakorlatilag a (technikai) közvetítésre szorítkozott, így az érdekegyeztető tárgyalások egyenes adásával, illetve a miniszterelnök ún. „pizsamás" interjújával. A tárgyilagos elemzések azonban rámutattak, hogy a televízió műsorai helyenként inkább elmérgesítették a szemben állók viszonyát. Az eset kapcsán felvetődött, hogy az információpolitika és -törvény fontos lenne a kormányzatnak a továbbiak miatt, azon belül pedig végre meg kellett volna születni a sajtótörvénynek, a médiatörvénynek, az adatvédelmi törvénynek stb., mint elsősorban a közszolgálati rádió és televízió a hírügynökségek felügyelete, szervezete, vezetőinek kinevezése, a kereskedelmi rádiók és televíziók engedélyezése, a tájékoztatási

[6] Azóta e hiányt pótolta Bárány Anzelm könyve: Média-, nyomda- és könyvszakmai privatizáció. 1988-1998. GJW Consultatio, 2000, p.304

monopólium megakadályozása és más, a sajtószabadságot illető alapvető emberi jogok biztosítására.

5.5.2 A média(politika) kereskedelmesedése

Ugyanakkor a médiatörvénnyel kapcsolatos viták, a közszolgálati rádió és televízió körüli problémák közepette kevesebb szó esett arról, hogy milyen infrastruktúra áll a média mögött, hogy monopóliumok próbálják a piacot teljes egészében bekebelezni, amikor a költségvetésért és a befektetési pénzekért versenyeznek. Ellentmondásos helyzet jött létre 1990-ben, amikor a Posta három vállalatra hasadt, s a Magyar Műsorszóró Vállalat számára megszűnt annak lehetősége, hogy fejlesztési pénzeket szerezhessen korlátlanul. A műsorszórás 1990-ben 9%-kal drágult, de ez nem fedezte az inflációs veszteségeket sem, a közszolgálati műsorszórás teljes egészében veszteségeket termelt. Ugyanakkor a negyven nagy televízióadó és 143 átjátszó állomás 40%-a, a 107 rádióállomás 70%-a 15 évesnél öregebb volt már, ami azt jelentette, hogy egyre jelentősebbek lettek a fenntartási és karbantartási költségek, nem lehetett tovább várni a korszerűsítésre. A Magyar Műsorszóró Vállalat szolgáltatásainak 70%-át a Magyar Rádió és a Televízió vette igénybe, a maradék 30%-ot pedig a MATÁV kötötte le. Így, amikor a rádió és televízió az önköltséget térítette meg, akkor a MATÁV részére nyújtott szolgáltatásokban már képtelenség volt behozni az elmaradt nyereséget.

Ilyen előzményekkel az átalakulás és a privatizáció meglehetősen nehéz feltételek között kezdődött meg. A három nagy nemzeti médium, a Magyar Televízió, a Magyar Rádió, illetve a Magyar Távirati Iroda a rendszerváltozás első évében nehéz helyzetbe került, költségvetési támogatás hiányában az ellehetetlenülés szélére sodródtak, miközben szervezeti problémáik voltak és az átalakulás feladataival küszködtek. A médiatörvény hiánya alapjában gátolta a kereskedelmi szektor kialakulását, bár a törvény hiánya és a frekvencia-moratórium sem tudták megakadályozni, hogy megkezdődjön a magánszektor kialakulása (gondolunk itt elsősorban a kábeltelevíziózás gyors terjedésére, de létrejöttek kis körzeti, sőt, magán televíziós stúdiók is, mint például a Kiskun TV Kft).

Ilyen körülmények között kezdődött meg a reklámpiac robbanásszerű növekedése. Miközben a nyugat-európai hirdetéspiac telítetté vált és a legnagyobb reklámcégek már a legkifinomultabb versenymódszerekkel próbálták egymást kiszorítani, Közép- és Kelet-Európában új piacok kezdtek kibontakozni, s megkezdődött egy nagy nemzetközi verseny a nyugati multinacionális vállalatok és a helyi kisvállalatok között. A reklámszakmának is megvoltak persze a maga gondjai, az átmenet gazdálkodási és jogi problémáival. Piaci értelemben véve a rendszerváltozás előtti években még nem volt igazán reklám Magyarországon, nem volt lehetősége és jelentősége a reklámnak a fogyasztó meggyőzésében, mindent összevéve nem volt verseny. A rendszerváltozás első évében megkezdődött a kíméletlen konkurenciaharc a belföldi és a külföldi cégek között, s ehhez nem voltak meg a játékszabályok. A Magyar Reklámszövetség próbálta mederben tartani a vitás kérdéseket és gyorsan fejlődtek fel a különféle új szövetségek, mint a Magyar Marketing Szövetség, vagy a Magyar Public Relations Szövetség. A magyar reklámpiac rendkívüli dinamikával 1992-es becslések szerint havi 15%-kal növekedett, s miközben 1990-ben 3-5 milliárd forint körülire becsülték, 1991-ben már 5 milliárd fölé, 1992-ben 8 milliárd fölé ment (a következő évre már 30 milliárdos piacról beszélnek), tehát rendkívüli dinamika volt tapasztalható. A Magyar Reklámszövetség szerint a reklámra vonatkozó bruttó ráfordítás 1988-ban 7 milliárd, 1989-ben 8 milliárd, 1990-ben már 11 milliárd, 1991-ben 16 milliárd és 1992-ben már 20 milliárd fölött járt. A

reklámtevékenység bizonyos tekintetben a magyar gazdasági és társadalmi átalakulás lakmuszpapírja volt, miközben maga is jelentős változásokon ment át. A reklámtevékenység új típusú szervezeti rendszerének kialakulása, a magyar reklámvállalatok struktúraváltása, a külföldi reklámszervezetek térnyerése teljesen új helyzetet jelentett, miközben a dinamikus növekedés végbemegy. A külföldi cégek először vegyes vállalatokat alakítottak állami reklámvállalatokkal, majd betársultak a megbízható magánvállalkozásokba is. Kezdődött a kisebb tőkebefektetéssel és végződött a magyar tőkerész kivásárlásával. Mára már 17 neves nemzetközi reklámügynökség van jelen a magyar piacon, s ez még nem a végső állapot.

A tájékoztatás és információpolitika szempontjából egy teljesen új jelenség az, amikor a reklámszektor új típusú cégei, a médiaügynökségek megjelennek és velük az információbrókerek is, s ezzel lényegében a magyar információpiac felnőtté vált, bár nem érvényesülnek azok a jogi, etikai és egyéb követelmények, amelyek a fejlett nyugati piacokat jellemzik. Megjelennek az erős médiaügynökségek, mint például a Group Publicitas International (GPI), amely megfelelő hirdetési médiumot próbál találni egy-egy termék számára, a hirdető előtt próbálja ismertté tenni a médiát, különösen a nyomtatott sajtót. A Publicitas a sajtó tanulmányozásával feltérképezi az egyes lapok karakterét, ennélfogva pontosan tudja, hogy melyik lapban, milyen környezetben és hányszor kell egy hirdetést megjelentetni a megfelelő hatás elérésére. A rendszerváltozás második évében a Magyar Public Relations Szövetségnek tíz ügynökségi tagja van (bár a szakértők 15 igazi PR cégről tudnak), amelyek elsősorban a fővárosban működnek vagy legalábbis fővárosi székhelyűek, általában a cégarculat megteremtésével vagy javításával foglalkoznak.

Az információpolitika szempontjából azért is új helyzet van, mert ezek a cégek bekapcsolódnak az olyan tevékenységekbe is (vagy maguk honosítanak meg olyan tevékenységeket), mint a politikai marketing. Egy olyan országban, ahol a politikai menedzselésnek hagyományai és szakértői nincsenek, magától értetődik, hogy inkább a magánszektorban erőforrásokkal rendelkező csoportok menedzselését fogják végezni a külföldiek, és feltehetően nem a kormány tájékoztatási politikáját, vagy mondjuk az Expó társadalmi támogatottságának megszervezését vállalják fel.

A reklámpiac ilyen-olyan jellemzőinek feltárása közben nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy miközben nagyon sokáig a törvényi korlátozások, a politikai bizalmatlanság, társadalmi ellenérzések késleltették az ilyen típusú magyar cégek kialakulását, eközben elözönlötték Magyarországot a különböző nyugati cégek és kiszorították a magyar cégeket (és a születendő cégeket) a magyar információpiacról. A Magyarországon megjelent különféle külföldi vállalatok is elsősorban a már (otthon) megszokott PR cégükkel kívánnak elsősorban dolgozni és nem magyar cégekkel.

5.5.3 A média normaváltásai: szerkezet és hangnem

A rendszerváltás első éveiben a magyar médiapolitikában elmérgesedett vita folyik a média körül, pártállástól függetlenül mindenki elégedetlen, mert nem születtek meg bizonyos törvények. Az egyes politikai érdekcsoportok sikerrel tudták megakadályozni a médiatörvény megszületését, tájékoztatási politika kialakulását. Olyan fontos döntések elmaradtak, mint a média irányítóinak kinevezése, ami a világon mindenütt a kormány kompetenciájába tartozik. A szektor felszabadítása nem mehetett végbe, mert a rádió és a televízió esetében is az történt volna, mint korábban a sajtó privatizálásával, mire a

kormánynak ideje lett volna ezekkel foglalkozni, addigra különböző - elsősorban külföldi - érdekcsoportok kezébe került volna az összes médium.

A médiavita alapja úgy fogalmazható meg, hogy egyrészről a közszolgálati médiának valamilyen nyugati demokratikus mintát kellett volna adaptálni, s azzal meg lehetett volna oldani a rendszerváltást a média területén is. Másfelől viszont azt mondják, hogy bár a politikai ellenőrzést, az arra való törekvést ki kellene zárni, ugyanakkor a magyar médiának feltétlenül rendszerváltozás pártinak kellett volna lenni, és elsősorban az átalakítást kellett volna segíteni. Ám az 1987-1990 közötti átmenet évei után, 1992-re a média - elsősorban a sajtó - már egy egészen más rend szerint működik. Tulajdonképpen a média az, amely a leggyorsabban végrehajtotta a rendszerváltást abban az értelemben, hogy a rendszerváltozás bekövetkezésével azonnal a nyugati demokráciák normái szerint próbált működni, eltekintve attól, hogy az átalakulási folyamat bizonyos kötelezettségeket rótt volna rá is.

Az új magyar médiarendszerben - mely képviselői szerint már egy demokratikus szereposztás szerint működik - nagyon sok kifogásolható jelenség akad. Ilyen ezek közül a lapszemle műfaja, amelyet a legtöbbet hivatkozott, legkarakteresebben ellenzéki (baloldali liberális) lapok uralják Egyfelől eredmény e lapok reprezentativitása, professzionalizmusukat tekintve a legerősebb orgánumok, ugyanakkor az objektivitás tekintetében koránt sincs így. A sajtó és a rádió, valamint a televízió tele van olyan produktumokkal, amelyek önmagukkal foglalkoznak, de a tájékoztatás objektivitását próbálják bizonygatni. A sajtó kétségtelenül szabad Magyarországon, amikor legjellemzőbb tevékenységeként ízekre szedi a hatalom gyakorlóit és gyakorolja úgymond a nyilvánosságot a negyedik hatalom szerepében, de nem sikerül eleget tennie közben a hiteles, a pártatlan tájékoztatás követelményének, bizonyos - a nemzeti politikát meghatározó - események kívül esnek látókörén.

Az 1990-es évek elején a politika és a média között állandó feszültségek vannak, amit természetes állapotnak kell tekinteni, mert ha nincs harc a politika és a média között, akkor feltehetően valamelyik uralkodik a másik felett. Jellemző a magyar sajtóra, hogy több mint 90%-ban privatizálták, tehát az államnak nincs módja többségi tulajdonosként viselkedni. Működik a gazdasági kényszer is, a lapok jellemzően tőkeerős multinacionális sajtócégek kezében vannak. Nem lehet tehát megkerülni azt a kérdést, hogy független-e a rendszerváltozás első éveiben a magyar sajtó. A függetlenséget kétféleképpen is mérlegelve, egyrészt a tulajdonviszonyokat, másrészt a különféle politikai érdekcsoportoktól, a hatalomtól való függetlenséget tekintve.

Számosan fölvetik azt a veszélyt, hogy a sajtó felelőtlen lehet, amennyiben nem alkotmányosan létrejött hatalmi ágazat, pedig hatalmi ágazatként viselkedik, tehát törvényesen felelősségre nem vonható, miközben a közvéleményt manipuláló hatások korlátozás nélkül működhetnek. Nem lehet elmenni ugyancsak amellett a megállapítás mellett sem, amit számosan felvetnek, hogy a magyar tömegtájékoztatási eszközökben tájékoztatás helyett tulajdonképpen a választási kampány folytatódik, illetve az új választások közeledtével eluralkodik az új választási kampány. Mindez pedig azért állt elő, mert az egyes médiumoknál igen nagy számban vannak olyan vezető kommunikációs személyiségek, akik a különféle politikai érdekcsoportokhoz tapadva a napi politikai küzdelmekben is részt vesznek. Nem kevés az olyan riporter vagy publicista, aki hivatását feladva a tájékoztatási tevékenység helyett politikai vélemények propagátora.

Ilyen tömegkommunikációs szituációban lehetetlen nem észrevenni a tömegtájékoztatásban az egyoldalúságot és az ellenpontozó hírszolgáltatást, ami részben a kormány hibája is, amennyiben tájékoztatási politika nélkül kormányozott. Sajátosan

magyar helyzetet jelent a tömegtájékoztatás deformálódott hatalmi aspektusa. Minden fejlett társadalomban vannak a kormányhoz közel álló körök, amelyek közvetlenül vagy közvetett módon birtokolnak médiumokat, és azokon keresztül megfelelő nyilvánosságot és persze politikai támogatást is adnak a kormányon lévőknek. Magyarországon azok a körök, amelyek a kormánynak támogatást adnának, most vannak születőben. Szerves fejlődés hiányában a kormánynak kell létrehoznia azokat a gazdasági és politikai erőcsoportokat, amelyek megfelelő támogatást adhatnak neki, amelyek birtokolhatnak médiumokat, s azáltal a szükséges kormányzati tájékoztatás támogatásán túl adhatnak a társadalmi nyilvánosságnak is plusz információkat. Ugyanakkor jellemző a politikai kommunikációban, hogy a kormányzati tájékoztatásban rendre összekeveredik az államigazgatási és a (párt)politikai kommunikáció. (Ez máig döntő fejlemény a magyar információs és tájékoztatási modellben!)

Magyarországon társadalmi nyilvánosságról nem lehet beszélni! Vannak politikai nyilvánosságok, mikronyilvánosságok, különféle politikai erőcsoportok és kulturális rétegek sajátos gondolkodásmódjának, ízlésének, világlátásának megfelelően alakított interpretációk a napi eseményekről, de ezeket nem szabad összetéveszteni a társadalmi nyilvánossággal. Megjelentek a bal- és a jobboldalhoz közelebb álló napi és heti lapok, s az egyetlen közszolgálati televízióban csak kétféle mentalitással összeálló, egymás ellenében szerkesztődő, ennélfogva az objektivitást gyakran nélkülöző műsorok és szerkesztői stábok működnek. Mindent összevéve a klasszikus újságírói tárgyilagosság nem jellemző sem az írott, sem az elektronikus sajtóra.

5.5.4 Társadalmi nyilvánosság helyett politikai nyilvánosságok

A rendszerváltozás után – amely, mint mondottuk, a politikai, társadalmi, gazdasági rendszerváltozással szemben, az állam információs modelljét és a makrokommunikációs szerkezetét tekintve egy cezúra - vannak politikai nyilvánosságok, mint a Charta és a sajtónyilvánosság-klubok, a televíziós nyilvánosság-csoportok. Érezni a törekvést minden politikai, gazdasági és kulturális csoportosulásban, hogy létrehozzák a maguk nyilvánosságát. Ez helyénvaló is, meg nem is. A társadalmi nyilvánosság nem csoportinterpretáció, ha már így vetődik fel, akkor inkább csoportok interpretációinak együttese. Vannak a társadalmi nyilvánosságnak objektív követelményei, ami csak bizonyos adottságok révén működhet. Ezek politikai, jogi, gazdasági és technikai adottságokat jelentenek, jórészük eddigiekben teljesen hiányzott, tehát korábban bizonyos adottságok híján nem is jöhetett létre társadalmi nyilvánosság. A kormány tájékoztatási politikájának ezt a társadalmi nyilvánosságot kell megcéloznia, megteremtenie.

Korábban is volt persze valamilyen nyilvánosság, hisz ezzel különbözött az ún. magyar szocializmus a többitől. Két nagyon karakteres példa is volt, a Magyar Nemzet, és az Élet és Irodalom mint sajátos nyilvánosságok. A Magyar Nemzet az elmúlt évtizedekben egy sajátos értelmiségi nyilvánosság volt abban az értelemben, hogy bár semmivel sem rendelkezett több információforrással, nem terjedtek túl szabadságdimenziói sem azon, amit a többi politikai napilap is birtokolhatott, mégis egy sajátos értelmiségi nyelvezettel, sajátos kritikai attitűddel, áttételekkel, bizonyos (értelmiségi) cinkossággal sikerült olyan egyedülálló fórumot, nyilvánosságot teremtenie, ami példa nélkül állta magyar politikai napilapok sorában. Más eset az Élet és Irodalomé, melyre vonatkoznak ugyanazok a jellemzők, mint a Magyar Nemzet esetére, de itt már valami másról is szó van. Valami olyasmiről, ami máig kihat a magyar nyilvánosság fejlődésére.

Minden elvitathatatlan érdeme mellett tulajdonképpen már itt tetten érhető mindaz, ami a mai magyar nyilvánosság egyik problémája, hogy kritikai attitűdjével az Élet és Irodalom egy olyan sajtófórummá vált, amely helyettesítője lett a szakmai nyilvánosságoknak. Miközben a sajátos gazdasági problémákat nem lehetett egyetlenegy (gazdasági) fórumon sem, a gazdasági napilapokban vagy gazdasági szakfolyóiratokban rangjukhoz méltó módon tárgyalni, nem lehetett bírálatokkal illetni, nem lehetett felvetni (új gazdasági) alternatívákat, aközben az Élet és Irodalom jórészt már nem irodalmi publicisztikával, hanem kifejezetten a gazdasági anomáliák, a különféle társadalmi irracionalizmusok, a magyar bürokrácia, a gazdasági és társadalmi jelenségekkel (politikaiakkal nem) foglalkozott. Miközben az ÉS kialakított egy sajátos kritikai attitűdnek, értelmiségi szemléletmódnak megfelelő nyilvánosságot, aközben helyettesítőjévé vált a különféle szakmai fórumoknak (persze erről nem az Élet és Irodalom munkatársai tehettek), általánosságban helyettesítőjévé vált a szakmai bírálat és kritika fórumainak.

A rendszerváltozás évében és utána már olyan fórumok váltak a kritikai nyilvánosság gócaivá, mint a 168 óra, a Gondolat-Jel vagy a Vasárnapi Újság. Mindegyik hiteles fórum volt a maga nemében, sajátos kritikai szemléletmóddal dolgozta fel a mindennapi bel- és külpolitikai eseményeket. Voltak eltérések, az egyik a belpolitikai eseményekre látott rá elsősorban, a másik társadalmi, kulturális, tudományos jelenségekkel, a harmadik elsősorban a nemzeti sorsproblémákkal foglalkozott, de lényegében mindegyik ugyanarról szólt. Mikronyilvánosságok voltak, egyik sem vált társadalmi méretű nyilvánossággá. Meg volt a saját vonzásköréhez tartozó hallgatósága, közvéleménye, amely esetenként irritált más társadalmi csoportokat és rétegeket, s azzal kialakult a sajátos helyzet, amely a magyar közszolgálati televíziózásban vált mindennapos jelenséggé, ahol egy csatornán ugyanabban a műfajban kétféle műsor készült, s ezek egyikének sem az objektivitás, a teljes körű pártatlanság a mércéje, hanem az, hogy egyik a másik ellenében szerkesztődik, legjobb esetben egyik azt próbálja beemelni, amit a másik kihagy műsoraiból.

A médiakutatásnak óriási feladatai vannak az információs társadalmi modell és a társadalmi nyilvánosság kialakítása szempontjából. Voltak már korábban is kommunikáció-elméleti kutatások Magyarországon, de annak a rendszerváltozással együtt kellett bekövetkeznie, hogy különféle megfontolásokból az egyes médiumokat figyelve, termékeik állandó és napi feldolgozásával foglalkozó szakértők munkája nyomán napi igénnyé váljon a médiaelemzés is. A médiakutatás kifejezés valahogy „megerőszakoltnak" tűnik abban az értelemben, hogy van egy nagyon tudományoskodó értelmezése, amely akadémiai magasságokba emelné a területet. Médiakutatásnak azt a mindennapi gyakorlati tevékenységet kell tekinteni, amikor politikai és gazdasági, kereskedelmi célú információfeldolgozás miatt folyik kutatási tevékenység. A kereskedelmi célú médiaelemzés, mely pl. valamilyen fogyasztási cikk elhelyezése miatt térképezi fel egy-egy sajtófórum olvasóközösségét, minden más elemzésnél hitelesebbnek tekinthető. Lehetne azután további szempontokról is beszélni, de minek, a gyakorlat szintjén csak két dologról van szó. A nyilvánosság (a társadalmi nyilvánosságra céloznak) sajátos kettősséggé vált annyiban, hogy kialakult egy többé-kevésbé rendszerorientációs célú formája (Ágh Attila szóhasználata), amelyben valamiféle kormánypárti szemlélet látszik érvényesülni. És ezenkívül van egy másik formája, amely minden egyéb véleményt mutatna be. Az ilyen értékelés maga is elfogultságot tükröz. A nyilvánosságot itt a médiumok liberális szemléletű, ilyen-olyan beállítódású csoportjainak a mikronyilvánosságai jelentik. Mindazonáltal az ilyetén értékelések sem mulasztják el

elmarasztalni a sajtót annyiban, hogy túlszerepelteti a politikai élet másodrangú szerepelőit, felnagyítva politikai jelentőségét olyan csoportosulásoknak, amelyek egyébként teljesen észrevétlenek maradnának.

Jellegzetes magyarországi jelenség, hogy nem volt fóruma, folyóirata a médiakutatásnak. Pedig nem ártana megfogalmazni azt a különbséget, ami az üzleti célú és a közszolgálati jellegű közvélemény-kutatások között van. Már korábban figyelmeztetett egy kutató (az egykori Magyar Közvélemény-kutató Intézet munkatársa), hogy célszerű lenne különválasztani a politikai piackutatást, s a politikai szociológiát. A közvélemény-kutatás nemcsak a különféle vélemények világának megismerését jelenti, hanem hatékony eszköz a vélemények befolyásolására, s itt nem kell semmiféle hamisításra gondolni, egyszerűen a kérdések iránya, a kérdőívek kontextuális hatása, a mit kérdeznek és hogyan, az adatok nyilvánosságra hozatala időpontjának megválasztása, mindez a megrendelő érdekeinek megfelelő manipulatív hatással bír. Amerikai szakértők szerint a közvélemény-kutatásokban az a tény, miként fogalmazzák meg a kérdéseket, 18-50%-os véleményeltérést mint eredmény produkálhat. Tehát nagy a felelősség abban, hogy ki, milyen céllal végez ilyen kutatásokat.

A médiakutatás kapcsán feltétlenül foglalkozni kellene a médiahatalom kérdésével is, mely megfogalmazódik helyenként, de nem szeretik körüljárni és megvitatni az arra illetékesek, mert ez már egy kényszerpályás téma, amire majd kitérünk mint a tájékoztatáspolitika egyik veszélyes terepére. Ha a tömegtájékoztatás szerepe felcserélődne a tömegmanipulációval, akkor nagyon veszélyes irányba tartanánk. Ezért a tudományos igényű és a kereskedelmi vagy objektív médiakutatás állandó elfoglaltságot találhatna a magyar médiapolitika vizsgálatában, mely a saját keretei között tele van mindenféle megoldatlansággal és mesterségesen gerjesztett folyamatokkal. Az előző korszak nagy televíziós személyiségei nagyobbrészt eltűntek, maguktól félrevonultak, megsértődtek vagy megsértettek. Más, feljövőben lévő riporterek - akiket kevésbé zavarnak a különféle erkölcsi célzatú példálózások a kialakult médiavákuumban - sztárokká váltak (mint a Nap TV-sek, Havas Henrik, Forró Tamás, Juszt László, és ide számítják a főszerkesztő posztra eltávozó Franka Tibort is). Nagyon érdekes az Amerikában kelet-európai médiakutatással foglalkozó Horvát János észrevétele, aki azt mondja, az amerikai praxis oldaláról nézve a dolgot látható az a torzulás (amit számosan megfogalmaznak politikai előítéletes változatban is), hogy a magyar újságírás oly mértékben ideologikus, moralizáló zsurnalisztikát művel, aminek már semmi köze a hiteles tudósításhoz.

Sajátosan magyar minta a sajtóprivatizáció menete is, ami ugyancsak befolyással volt a mikronyilvánosságok kialakulására. Korábban az újságok tulajdonjoga a pártok kezében volt. A pártok megszűnése után az önprivatizációs igyekezet spontán privatizációs folyamatban megvalósulva azt eredményezte szükségképpen, hogy nagyrészük külföldi kézbe került. Ebben a spontaneitásban sokan látnak valamiféle irányító akaratot is, amely azt szorgalmazta volna, hogy mindegy kié lesznek a lapok, csak ne kerüljenek a rendszerváltó, a kormányzó pártok kezébe. A külföldről hazatérő szakembernek van egy olyan mondata, amely valószínűleg a leghitelesebb e problémahalmaz megfogásában, amikor azt mondja: "nem azok a lapok az ellenzékiek, amelyek nem kormánypártiak, hanem azok, amelyek nem állnak semmiféle ideológiai befolyás alatt és megpróbálják szigorúan a tényeket közölni"!

6. Az állam makrokommunikációs válsága - a tájékoztatás csődhelyzete felé

Az egyes médiumokban, különösen a sajtóban kialakult mikronyilvánosságoknak engesztelhetetlen fellépése miatt a közvélemény is egy furcsa átalakuláson megy keresztül. Fokozódik a bizalmi válság a tömegtájékoztatás egyes fórumaival szemben. Egy Gallup felmérés szerint a lakosság a legkevésbé megbízhatónak az írott sajtót tartja, a leghitelesebbnek pedig a rádiót. Más közvélemény-kutatások viszont azt mutatják egyértelműen, hogy mégis rendkívüli módon hat rájuk ez a megbízhatatlan médium, az emberek sztereotipikus gondolkodásmódja egyértelműen ezt tükrözi.

Politikai aktualitások kapcsán a médiakutatásnak számos megnyilvánulása van, a napi publicisztikában is jelen vannak ilyen típusú értékelő munkák. Felvetődik, hogy a legkorszerűbb technikai arzenálra épülő hatalmas eszköz és intézményrendszer, a média, a negyedik hatalmi ágnak nevezett sajtó kinek a birtokában van tulajdonképpen. Tudható-e, hogy a sokszínű magyar sajtó milyen tulajdonosok kezében van akkor, amikor a polgárosodás nem ment végbe, a népesség nagyobbik fele politikai értelemben tájékozatlan, ingatag, ennélfogva a sajtó befolyásoló hatása és felelőssége is hatványozottan nagyobb. Az általános politikai kultúra alakításában a média - különösen a sajtó - szerepét szinte egyöntetűen negatívan ítélik meg az elemzők.

6.1 Az információs közmű szerepe az innovációs kényszerben

Lényegében ugyanarról beszélünk a továbbiakban is, csak egy kicsit megváltoztatjuk a dolgok optikáját. Elsőként feltétlenül arról kell beszélnünk, hogy bizonyos feltételeket adottnak kell tekintenünk. Ezek a feltételek az információs infrastruktúra mint közmű, minden közösségi hozzáférésű (nyilvános) információ-feldolgozó, szolgáltató és továbbító létesítmény, illetve eszköz, a kommunikációs hálózatok összessége, melyek mindenestől feltételét képezik a társadalmi méretű nyilvánosságnak. E tényt feltétlenül hangoztatnunk kell egyrészt azért, hogy a kormány megfelelő módon összeköttetésben lehessen a társadalommal, és a társadalom is eljuttathassa reakcióit a kormányhoz. Másfelől a politizáló értelmezések is egészen másként értelmezhetők olyan környezetben, ahol társadalmi méretű nyilvánosság biztosítható az anyagi (financiális) és technikai feltételek által.

Társadalmi méretű nyilvánosság, hatékonyabb kormányzás és nem utolsó sorban a rendszerinnováció az információs modell legfontosabb célja. Az információkkal élő államot az innovációs kényszer viszi előre, hogy az előző célok megvalósulhassanak, ahhoz az információs infrastruktúra mint közmű három típusának kell kialakulni feltétlenül: az állami aspektus hatékony és korszerű formájának működő kereskedelmi/magán aspektusának, illetve a társadalmi (vagy civil) aspektusnak.

Az információgazdaság kapcsán konkrét dologról lehet beszélni annyiban, hogy a politika, a gazdaság és a társadalom szereplőinek száma lényegesen megnövekedett, s ezek között hiteles információ-kibocsátók vannak. A kormánynak a hiteles információ-kibocsátó helyeknek az információit össze kell fognia, feldolgoznia, koordinálnia, biztosítani kell a visszacsatolást, a gazdaság és a társadalom működéséhez szükséges információkat szét kell sugároznia. Több üzenete van az információs társadalmi modell felé közeledésnek. Mielőbb szükség lenne egy információközpontú ipari struktúra felé is törekedni (Masuda, 1986), de az információgazdaság különböző ágazatainak és alágazatainak precízebb körüljárásával, tevékenységeik pontosabb megrajzolásával a gazdasági erőforrások elosztása (illetve az adózás) is sokkal egyértelműbbé válna.

Az új helyzetben meg kell fogalmazni a magyar gazdaság azon ágazatait is, amelyek az információs szektort alkotják, az információ-feldolgozó és szolgáltató ipart, benne a számítógépes központokkal, adatbankokkal, a vonatkozó infrastruktúrával, a számítógépeken, írógépeken, másológépeken, nyomdagépeken keresztül a hírszolgáltató ágazat, hírügynökségek, folyóiratok, újságok, a közönségszolgálat, reklám és hirdetésben megnyilvánuló tevékenységeket. Feltétlenül beszélni kell arról az ágazatról, ahol a szellemi termék jelenik meg, a kutatók, a tervezők, az írók, a közvélemény-kutatók stb. produktumai, az ún. tudásiparról, amelyben az oktatástechnológia, a kutatás-fejlesztés, valamint a konzultációs tanácsadó tevékenységek vannak együtt, a könyveléstől a jogi tanácsadásig bezárólag. Magyarországon feltáratlan terep a kulturális ágazat teljesítménye, benne a technikai háttérrel, a fényképezőgéptől a hangrögzítő berendezésen át a filmfelvevőig, a televíziós technikáig; a szórakoztatás és művészi élmény bázisaként a színházi együttesek, zenekarok világa, az írókkal, zeneszerzőkkel, énekesekkel, művészekkel stb.

Amikor tehát a tájékoztatáspolitika rejtett dimenzióit próbáljuk körüljárni, akkor foglalkozni kell mindezekkel az előbb felsorolt tényezőkkel mint az információs szektor ágazataival és alágazataival, amelyek hiteles információ-kibocsátók, információtermelők, -feldolgozók, információ-szervezők. Bárhogy is nevezzék őket, a tájékoztatás állandó és folyamatosan jelenlévő elemei. Az információ komoly gazdasági tényező, mind az egyén, mind az állam igényli, várja a megnövekedett információtömeget feldolgozni tudó szakértők munkáját.

6.2 A szakértői munka megerősítésének igénye

Az információs szakértői munka előtérbe kerülése kapcsán először is azonnal különbséget kell tenni az információs szakértői és az informatikai szakértői szerepek között. Fontos tudni, hogy alapjában más természetű munkáról van szó. Egy másik ilyen dolog, amit előre kell bocsátani, hogy az információs foglalkozások zöme jó része megtalálható a magyar gyakorlatban is, de a rendszerváltozással egy alapvetően új helyzet következik be, amennyiben ezek a foglalkozások nagyrészt piaci körülmények közé kerülnek, vagyis egy „kereskedelmesedési" folyamat kezdődik.

Az információs tartalmi foglalkozások kapcsán két nagy csoportról kell beszélni, az információbrókerekről és az információs konzultánsokról. Az információs brókerekkel kapcsolatban az irodalomkutatás, keresés, tárgyszavazás, bibliográfiai gyűjtések, kiadói munkálatok, fordítás, szerkesztés, felderítő-kereső munka stb. a legjellemzőbb műveletek. Az információszervezés kategóriájába tartozó konzultációs munkák, a szó szerinti konzultáció, adatbázis-tervezés, az információgyűjtéshez szükséges ismeretek átadása, irodalomkutatás, a PR tevékenységek, az oktatás. Ha nagyon röviden akarnánk valamilyen különbséget tenni, akkor azt kell mondani, hogy az információbróker megbízásra valamilyen információ beszerzését, nyers feldolgozását végzi és értékesíti (infomációs input-ból információs output-ot). A konzultáns ilyesmit is felvállalhat, de általában inkább tanácsot ad a felhasználás módjáról, a különböző dokumentum-típusú megjelenítéstől az üzleti terv elbírálásáig sok minden belefér az ilyen tevékenységbe.

Tehát miközben egy erős specializálódás indul meg, tulajdonképpen két nagy foglalkozáscsoportról beszélünk. Egyrészt az információs szakértői, másrészt pedig az informatikai szakértelmet igénylő munkákról. Mindezek ismeretében azt kell mondanunk, hogy a magyar gyakorlat többszörösen is óriási hiányosságokat szenved. Ahol számolnak is információs szakértővel, ott jellemzően a hagyományos könyvtári jellegű információs

szakértelemről beszélnek, mely ritkán párosul megfelelő informatikai koncepcióval is, tehát bizonyos fokig behatárolódik a tevékenység. A másik ilyen megközelítés vagy gyakorlat pedig az, amikor egy informatikai szakértő tevékenykedik magában, aki elképzelhetően mindent tud, amit lehet a számítástechnikáról, a számítógépes információk beszerzéséről, de általánosságban nem ismeri a hiteles információforrásokat, nem ismeri a formális és informális információs csatornák működését, egyáltalán az információgyűjtésnek és szervezésnek olyan finomságait, amelyet a hagyományos, könyvtáros jellegű információs szakemberek viszont jól ismernek. A magyar gyakorlathoz képest a fejlett nyugati országok gyakorlatában már teljesen egyértelmű, hogy egy-egy cég feltétlenül alkalmaz egy információs és egy informatikai szakértőt egyidejűleg, mind a két szerep nagyon fontos ahhoz, hogy egy adott szervezet, gazdasági egység munkájához költségkímélő szándékkal mind a két szerepre megfelelően kvalitásos munkaerőt szerezzenek be.

Többen úgy fogalmaztak már 1994-ben, hogy az a szakértők éve lesz, minthogy a különböző szakértői címkék alatti foglalkozáscsoportokban a választások közeledtével kemény szakmai lobbyzás kezdődött a megszerezhető pénzekért. A rendszerváltozás második-harmadik évétől következően került szóba először csak szolidan, aztán egyre hangosabban a reklám, a PR-tevékenység, a politikai marketing. A debreceni reklám-konferencián például bedobták a köztudatba, hogy a következő választásokra akár 10 milliárd forintot is elkölthetnek majd a politikai erők kampánycélokra. Ezek a számok a szakmától származtak, így tudatták a politikai erőkkel és a közvéleménnyel, hogy itt bizony komoly költségvetésre lesz szükség. A választási esélyek szempontjából teljesen megbízhatatlan magyar közvéleményben létezni sem lehet majd médiaszakértők és tömegkommunikációs szakemberek nélkül. Márpedig ezek és a velejáró számítógépes elemzői háttér milliós nagyságrendű honoráriumokat feltételez. A szakma tehát már az 1990-es évek első felében „beetette és megszondázta" a közvéleményt. A szociológiai és politológiai irodalom szinte mindent leírt a szegény állampolgárról, aki nem tud mit kezdeni a szabadsággal és teljesen gyakorlatlan a demokratikus választás intézményeit illetően. Minden irányból az orientálás felé törekedtek a szakértők, és ezeket a szerepeket nyilván jól meg fogják fizettetni. Ilyen körülmények a fejlett országokban is rendszeresen előfordulnak választások előtt. Ilyen körülmények között vetődik fel fokozottan az információpolitika és tájékoztatás szempontjából, hogy vajon a magyar állampolgár rendelkezik-e elég információval a politikáról, a gazdaságról, a társadalomról, általában a nemzetről. A nagy kérdés tehát az, a polgár elegendő információval rendelkezik-e ahhoz, hogy megfelelően viselkedjen, megfelelő módon reagálni tudjon az eseményekre.

A magyar polgár egy ilyen társadalomban úgy viselkedik ahogy, ha a közösségi célok szempontjából önzően vagy irracionálisan, nem hibáztatható érte. Joga van felelőtlenül viselkedni, mert nem rendelkezik elegendő információval ahhoz, hogy felelősen viselkedjen, ezért a kormány és a nemzeti intézmények a felelősek. Nincs információpolitika, s annak alapján megfelelő tájékoztatási politika, mely orientálja a hatékony társadalmi viselkedést. Orientáció nélkül a választó polgár kiszolgáltatottá válik a hatékonyabb kommunikációs készségeknek. Mit lehet tenni abban a helyzetben, amikor a magyar társadalom nemzetközi viszonylatban egyedülállóan negatívan ítéli meg a rendszerváltozás politikai, gazdasági és szociális következményeit? - mutat rá a közvélemény-kutatói eredményeket összegezve egy neves szociológus. Joga van így vélekedni? Természetesen igen. Joga van semmire sem tekintettel lenni, saját szociális állapotának kizárólagos mércéjén át mérlegelni a jelent. De azért hivatkozni lehet - és kell

- a polgár felelősségére is, a társadalomban való felelős jelenlétre is, ami sokkal árnyaltabb és megalapozottabb véleményalkotást követel!

Az információs szakértői munka jelentőségét illetően, a számítógépesítés terjedésének stádiumát tekintve jellemző a magyar helyzet ugyancsak. Miközben a világban a kormányzati apparátusok a számítógépesítés és a szakértői specializálódás folytán jelentősen csökkentették létszámukat, ez Magyarországon nem következett be, sőt a számítógépesítés semmiféle munkaerő-csökkentést vagy csökkenést nem eredményezett Magyarországon. Itt felismerésekről beszélünk, illetve a felismerések hiányáról, hogy az információs szakértői szintek megjelenése az államigazgatás különféle szintjein milyen mértékben segítenék az információpolitika és globálisan egy tájékoztatáspolitika kialakítását. Majd e felismeréseken túl következik a döntési környezet, a döntési függésrendszer és felelősség, amire Kornai is céloz a szakértői munka és etika kapcsolatáról tartott előadásában (Kornai, 1993). Az információs szakértői munka egyik sajátossága ebben a gondolatmenetben, hogy bár a különböző szakértői szintek teljesen politika- és ideológiamentes szakmák, viszont amennyiben eredményesen működnek, azonnal politizálódnak. Az informatikai szakértői szintek minden körülmények között semlegesek maradhatnak, eredményességük (vagy eredménytelenségük) semmiféle politikai minőséggel nem jár. Ellenben az információs szakértő elemzői munkája nyomán megjelenő eredményesség politikai minőséggel is bír, nagyon nehéz az elhatárolódás, hogy hol végződik a szakértő és hol kezdődik a politikus szerep.

6.3 Az információpolitika politikai tartalma

A fejlett társadalmakban az információkezelés az információpolitikában lefektetett stratégiai szempontok, mindenekelőtt a tudományos (műszaki) modernizáció alapvető eszköze. Ezzel szemben a volt szocialista országokban az információkezelés egészen más szempontok szerint, elsősorban politikai premisszák alapján ment végbe, s az információmonopólium jellegzetességeit mutatja. Az információkezelést Európa keleti felében teljes mértékben az információs fölény megszerzése és megtartásának szándéka irányította, közben megfeledkezett arról a fejlődésről, mely információrobbanás címen ment végbe a közép-kelet-európai térségben is. Ami a politikai, kulturális és társadalmi információ kezelését illeti, a nyugati elemzők sommásan úgy intézik el, hogy a közép-kelet-európai országokban egy, a jogállamiság normáival nem mérhető államforma minden tekintetben kihasználhatta információfölényét, elfojthatta a személyiségnek az információjutáshoz való jogát. A gazdasági információt tekintve azonban más a helyzet, a kommunista kormányok is felismerték, hogy az információ szabadabb áramlása, a szélesebb körű hozzáférés az állam modernizációjával jár, illetve hogy a gazdasági hatékonyság növeléséhez szükség van ennyi liberalizációra.

Amikor a rendszerről (vagy államformáról) beszélnek, akkor a komplexitást kell szem előtt tartani, vagyis egyformán kell beszélni a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a kulturális információról. Egyes nyugati elemzők szerint a kommunista rezsimek tulajdonképpen ott buktak meg, hogy elmulasztották a rátérést az információs társadalmi modell felé vezető útra, s ezzel egyrészt fokozatosan lemaradtak a hatékonyabb gazdasági, társadalmi modellek versenyében, másrészt nem sikerült demokratizálni társadalmaikat. A legfontosabb tényezők a társadalmi modell vereségében az információs minőségek.

Az információ roppant fontos eszköz a további modernizációban, s ezért fontos, hogy a polgár rendelkezzen elegendő információval ahhoz, hogy megfelelő módon

képviseltesse magát a termelésben, az elosztásban, az információ hasznosításában. Másrészt az információ innovációs motorja a társadalomnak, s a fejlett nyugati társadalmak már emiatt is gondoskodnak arról, hogy megfelelő orientációval, elégséges információt kapjon az állampolgár. A fejlett társadalmakban az információs környezet egy nyitott rendszer, terepe az állandó befolyásoknak, ahol a vertikális és horizontális kommunikáció is hatékonyan működhet. Ha az állampolgárok elegendő információval rendelkeznek és megfelelő orientációt is kapnak a rendszer működési alapjainak stabilizálódásához létrejön az equilibrium állapot.

6.4 Az equilibrium-állapot hánya

A demokrácia intézményrendszerének sikere lényegében attól függ, hogy maximálissá váljon az információhoz való hozzájutás mint alaptényező, illetve az információval való rendelkezés. Az „információval való élésnek" viszont vannak különféle minősítő, szociológiai és kulturális determinánsai, de a feldolgozó jelenlegi igyekezete idáig végül nem ér el, mert megakad minden elemzés, amikor az információpolitikát kezdené tárgyalni. Neves nyugati szakemberek szerint a kelet-európai állammodellek lényegében az információval bánni nem tudás miatt jutottak zsákutcába, illetve váltak képtelenné egy hatékonyabb gazdasági és politikai modellt létrehozni. Mindennek igazságát az is bizonyítja a nyugati megfigyelők szerint, hogy a legtöbb kelet-európai országban nem változott meg a helyzet, az utódkormányok ott folytatták, ahol az elődeik, vagyis egyik országban sem fogalmaztak meg egy koherens (nemzeti és kormányzati) információpolitikát, s annak következtében a politikai döntésképtelenség is folytatódott a politikacsináló folyamatban. Ahol mégiscsak sikerült valamilyen információpolitikát megfogalmazni és adaptálni, ott azonnal érezhető volt jelentős változás a politikai döntési mechanizmusban és a politikai folyamatokban is.

Persze, egy konzisztens információpolitika adaptálását borzasztóan nehéz végrehajtani olyan országban, ahol a régi bürokrácia - felső vezetői szintjétől kezdve lefelé - teljesen a helyén maradt, ellensége a modernizációnak, korrupttá vált, mozdíthatatlan a gyenge kormányok részéről. Ahol bevezették a többpártrendszert, ott azonnal elemeire esett szét az információs monopólium, létrejött a sokszereplős politikai mező. Ebben a helyzetben különösen fontos lett volna, hogy legyen a kormányzatnak információpolitikája, de azon túl is legyen egy nemzeti információpolitika, amely rendet szab a hiteles információ-kibocsátóknak, akik az alapvető információt szolgáltatják az államigazgatás és a gazdasági tervezés számára, de azon túl is egyfajta normarendszert szab meg, amiben a különféle politikai és társadalmi szereplők kénytelenek betartani bizonyos előírásokat.

Nem kevésbé fontos ilyen helyzetben, hogy az átmenet állapotába került volt közép-kelet-európai társadalmakat számos olyan hatás éri, amelyekkel teljesen idegenül állnak szemben az állampolgárok. Ezek nagy része irritálja a lakosságot, kisebb részének el kellene fogadtatni szükségszerűségét a lakossággal, amihez hatékony tájékoztatáspolitikára lett volna szükség. Dehát nem születtek meg az információpolitikák. A számítógépesítés bizonyos eredményeket ért el az egyes országokban, de nem tudott lényeges hatékonyságnövelő elemévé válni a gazdaságoknak. A számítógépesítés gyenge eredményei, általánosságban az információkezelés hatékonyságának elmaradása vagy megrekedése miatt, a kelet-európai gazdaságok 10-15%-os veszteségeket könyvelhettek el a nemzeti jövedelemben.

Az információ hiányként jelenik meg a nemzeti mérlegekben. Az információpolitika hiánya a politikai elitek túlfölényéhez vezet, elmarad a döntéshozás decentralizációja. Jelentős visszaélésekhez vezethet az információfölénnyel való rendelkezés. A számítógépesítés elmaradottsága nemcsak adminisztratív, műszaki vagy politikai probléma volt, de egy mélyebb társadalmi ellenállást mutatott az információtechnológia hasznosítása szempontjából. Az elmaradt információpolitikák megfogalmazásakor a szakemberek részéről nyilvánvaló, hogy az állampolgárok még csak ezután fogják megélni azt a modernizációs sokkot, hogy el kell sajátítaniuk új jártasságokat, illetve hogy szakmájukhoz hozzátartozónak kell tekinteni a számítógépes írásbeliséget is. Másfelől, a számítógépesítés munkahely-megtakarításokkal jár, s ez félelmet gerjeszt a társadalomban.

Mindent összevéve e megközelítések nem kevesebbet állítanak, mint azt, hogy a posztkommunista rendszerekben a gazdasági átalakuláshoz, a politikai pluralizmushoz feltétlenül egy új, konzisztens információpolitikát kellett volna megfogalmazni, s ami még ennél is nehezebb: adaptálni. Egyértelműen megfogalmazódik, hogy a stabil demokrácia csak úgy alakulhat ki, úgy válhat működőképessé, ha az állampolgár elegendő információval rendelkezik, s ehhez megfelelő orientációt is kap, megfelelő bizalom alakul ki a modernizációval való elkötelezettséghez. A gyakorlatban is bizonyosságot nyert, csak a szélesebb körű tájékoztatással lehet elérni azt, hogy megszűnjön az állampolgár passzivitása, kialakuljon valamifajta elkötelezettség a modernizáció irányában.

Említettünk bizonyos determinizmusokat az információhoz való hozzáférésben és információval való rendelkezésben. Itt a determinizmusok legfontosabb eredője a kormányzati szerep, mely leglátványosabban a piac és gazdaság szabályozásában nyilvánul meg. A kormányzatok szerepét vizsgáló elméletek az 1970-es és 1980-as évtizedekben már eltértek lényegesen a korábbi keynesianus, vagy a disztribúciós elmélettől, és úgy kezdték vizsgálni az állami szektort, ahogy a magánszektor normái mutatják. A társadalmi szereplők, a gazdasági aktorok viselkedése, a bürokrácia érdekeltsége, ösztönzése, tanulmányozása alapján próbálták a kormányzati politika hatékonyságát segíteni vagy javítani. Az új elméletek a kormányzatok működését a különféle érdekcsoportok bonyolult kölcsönhatásának eredményeként megnyilvánuló tevékenységként fogják fel.

A kormányzati politikák legfontosabb összetevői között ilyen szempontból is kitüntetett szerepe van az információpolitikának. A makroökonómiai témák, köztük a monetáris, a fiskális politika, a jövedelemelosztási direktívák, a mikroökonómiai vagy forráselosztási témák között az állami közművek, a kommunális politika, a munkajog, a kereskedelmi és tarifapolitika, ágazati iparpolitikák, a nemzeti, illetve a kormányzati információpolitikák, a kormányzati tájékoztatáspolitika. A kormánypolitika legfontosabb összetevőivel, az összes lehetséges összetevővel való számítás a programok megfogalmazásakor alapvető kritérium a hatékony társadalom felé közeledésben. A modern gazdasági tevékenység információs determinánsai vagy követelményei már önmagukban is segítséget jelentenek, hisz a versenyösztönző mechanizmusok megtalálásában döntő szerepük van. Gondolni kell azután olyan további aspektusra, hogy ha a különféle ösztönzők nem tartalmaznak szociálisan elfogadható célokat, akkor a központi erőfeszítések feltehetően sokkal nagyobb költségekkel járnak. A tájékoztatáspolitika eszközei által a társadalmi visszacsatolásban kell megfelelő érveket, érvrendszereket találni ezek megfogalmazásához.

A kormányzati politika fontos tényezője a döntési helyzetek kialakításának információpolitikai és tájékoztatáspolitikai segítése. Ha a döntési szituációban kevesek sokat vesztenek, akkor ők sokkal erőteljesebb aktorokká válnak, mint a sokak, akik kevésbé érdekeltek. Ez így van a közvélemény alakításában is, vagyis egyértelmű, hogy a különféle lobbyk aránytalanul nagyobb hatással vannak a kormányzati döntésekre, mint a nagy csoportokat - fogyasztók, nyugdíjasok stb. - képviselő szervezetek.

Ugyancsak fontos tényező - s ez inkább már a politikai információban tárgyalandó - a kormánypolitika alakításában a legfontosabb szereplők leírása. Ez az amerikai politikai zsargonban az ún. vasháromszög alapján történik: a politikusok, a bürokraták és a szavazók hármasával. A modell úgy működik, hogy a szavazók megválasztanak politikusokat, akik képviselik a szavazók sajátos érdekeit. A politikusok szeretnének újra megválasztatni, s ezért kedvezményezniük kell a vállalkozókat, tehát megfelelő módon kell viszonyulni a megválasztóikhoz. A bürokraták hatalmukat különféle funkciók gyakorlásával nyerik. A bürokraták egyes politikusok megválasztását favorizálják, amivel növelik a politikusok újraválasztási esélyeit. A megválasztott politikusok azután nem érdekeltek a saját esélyeiket növelő bürokrácia leépítésében, nem támogatják az Adminisztráció fokozottabb ellenőrzését, ha ugyanis az ellenőrzés megvalósulna, a szavazók azokat a politikusokat támogatják majd, akik számukra kedvezőbb módon tudják befolyásolni a bürokráciát. Mindez a létező érdekek, közvetítési mechanizmusok, lobbyk stb. működtetése, mindennek terepe a kommunikáció, mindennek kezelhetőségét programszinten és eszközeiben a kormányzati információpolitika és tájékoztatáspolitika biztosítja.

A gazdasági programok számára ezek az összetevők egészen konkrétak lehetnek. Így például pontosan lehet tudni, hogy a fogyasztóorientált termelés már feltétlenül igényli a fogyasztó részvételét a termelési folyamatban, vagyis hatékonyan működő kommunikációs hálónak kell léteznie, amelyben megvalósul a folyamatos és állandó információcsere a termelő és a fogyasztó között. Ilyen körülmények között a korábbi termelési filozófia - hogy ti. első a tömegtermék, majd a reklámon keresztül kialakul az igény is iránta - megszűnt működni. A termelésre már nem kerülhet sor a fogyasztó információinak beszámítása, figyelembe vétele nélkül. Az információfeldolgozás a létező programok reorganizációjában, hatékonyságának növelésében elválaszthatatlan része lett a napi inputnak.

7. Információhatalom: megjelenik egy új osztály?

Nem utolsó sorban az információ megszerzése, termelése, ellenőrzése eszközeinek magántulajdona fejében, illetve mindennek következtében egy új hatalmi tényező alakult ki, az információbirtokosok új uralkodó osztályként léphetnek fel. Innentől tehát egy új politikai hatalmi helyzet áll elő egy gazdasági hatalmi helyzetből, amennyiben az információ birtoklása gazdasági hatalmi helyzetet jelent. Helyére kerül az információ áru volta is, ami majd előjön a média esetében is, amikor arról kell beszélnünk, hogy egyes szemléletek a médiát terméknek tekintik, mások pedig szolgáltatásnak. Az információ szektorépítő termelési tényezőként és termékként is megjelenik. A tercier szektor a szolgáltatások és az információ együttesen (jóllehet van olyan nézetrendszer is, mely az információt a negyedik gazdasági szektornak tekinti). Az 1950-es évek közepén a fejlett világban az árutermelő ágazatokból a nem árutermelés felé kezdett vándorolni a munkaerő. Ez az USA-ban 1955-ben, Nagy-Britanniában 1960-ban, Franciaországban 1970-ben, Japánban 1975-ben, az NSZK-ban és Olaszországban 1980-ban következik be.

Napjainkban a fejlett országokban a munkaerő több mint fele már nem az árutermelő szektorban dolgozik. A nem árutermelő szektor pedig két termékre bontható, az információra és a szolgáltatásokra.

7.1 Az információ a statisztikában

A statisztika politikai viták tárgyává vált a rendszerváltozás éveiben. Feltehetően történtek bizonyos manipulációk, de összességében az információs szakma szempontjából nincs mit számon kérni a statisztikán. Az, hogy a statisztikával szemben elhangzanak bírálatok, időről-időre jogos szakmai kívánalmak, ez sem szokatlan. Nem olyan régen, az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején foglalkoztak vele amerikai szakfolyóiratokban, hogy a napi statisztikai adatszolgáltatás, a különféle alapadatok értelmezése teljességgel helytelen, a kormányzati statisztikák megbízhatatlanok. Egyes kutatók egyenesen azt állították, hogy a hiteles statisztikák, a tényszámok az amerikai gazdaságról és társadalomról úgy másfél-két évtizedes késéssel követik a reálfolyamatokat. Megfogalmazódnak bizonyos számítási problémák, feldolgozási lustaságok, és nem kis mértékben fogalmazódtak meg olyan sandaságok is, hogy a kormányzati statisztikusok bizonyos manipulációkkal a számokat igazítják a kormányzati politikához és nem fordítva.

E viták középpontjaként a GDP megállapítása körüli anomáliák voltak napirenden. Például megállapítást nyert nem olyan régen az USA-ban, hogy az elmúlt néhány évben módosítani kellett a számokat, mert kiderült, hogy a legutóbbi időszak recessziója nem volt annyira mély, mint ahogy a mérés idején gondolták. A visszaállás 1992-ben erőteljes volt és a GDP-t 3,9%-kal módosították. Nem kis rosszmájúsággal állapították meg egyesek, ha előbb teszik ezt a módosítást, akkor talán ma is Bush lenne az amerikai elnök. Közelebbi példa az angol szakértőké, akik szerint a különféle statisztikai hiányosságok miatt az 1980-as évek második felében olyan rossz irányt adtak a brit gazdaságpolitikának, hogy a gazdaság túlhűtötté vált. A statisztika tehát szándékoltan is pontatlanná válhat, amennyiben politikai manipulációk az egyes érdekcsoportok részéről lehetővé teszik. A gazdaságpolitikai viták ugyancsak elfajulnak, ha megkérdőjelezik az adatgyűjtők és az adatgyűjtés hitelét. Ezek teljesen ismerős dolgok számunkra. De az észlelésnél sokkal fontosabb, hogy ezt az információ- és adathiányos helyzetet sokan pontosan értik, jól hasznosítják. A társadalom információtudatos és információs műveltséggel rendelkező kasztja, egy új osztály igen gyors haszonkonvertálást hajt végre ilyen viszonyok között.

Tanulságos e tekintetben, s az eredményességben szerepet játszik, hogy milyen a statisztika jogállása. A kormányzati statisztikusok az Egyesült Államok és Nagy-Britannia esetében alkotmányos védelemben részesülnek a politikai nyomással szemben, a legjobban működő statisztikai szolgáltatások esetében a statisztikai szolgálatok központi hivatalban vagy ügynökségben összpontosulnak, ez ad nekik alkotmányos függetlenséget egyben. Szemben azokkal a példákkal, mint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia esetében, ahol a statisztikusok kormányhivatalokban ügyködnek és közvetlenül a minisztereknek jelentenek.[7] Az EK-tagországok esetében a statisztikai hivatalok Eurostat tanulmánya megjelölte függetlenségi problémaként az ilyesfajta

[7] Az Economist egy ilyen statisztikai demonstrációs összeállítást készített a statisztikáról annak alapján, hogy mennyire látják pontosnak és használhatónak egy adott ország adatszolgáltatását, statisztikai integritását. Ebben a rangsorban felül van Kanada és Ausztrália, alul pedig Belgium és Spanyolország.

viszonyt. Az egy hivatalba centralizált statisztikai szolgálatok segítik az adatgyűjtést és nagyobb pontosságot adnak.

Számtalan figyelmeztetés jelenik meg, hogy a pontos adatok sok pénzbe kerülnek, a statisztikai hivatalok és részlegek költségvetésének megkurtítása a kutatás és az adatgyűjtés méreteinek rovására megy, éppen a legdinamikusabb vagy a legnehezebben megfogható ágazatokban, ami teljesen ismerős a magyar gyakorlatban is.

A kormányzatnak kitüntetett szerepet kell szánnia a statisztikai szolgáltatásoknak, mert a statisztikai információ alapvető feltétel a kormányzáshoz. A statisztikai definíciók kidolgozásában is feltétlenül szerepet kell vállalnia a kormánynak. Ezzel nemzetközi viszonylatban is jelentős problémák vannak, a rendszerváltás-típusú átmenetekben pedig halmozottan hátrányos helyzet van. Nagy igény van megfelelő statisztikai szolgáltatásra, amihez képest a források nem növekednek, a hivatalos statisztikai szolgálatok nem kapják meg a megfelelő támogatást.

7.2 Nemzeti információs központ

Az átmeneti társadalmakban - mint Magyarországon is - sajátos szerepet tölt be a statisztika, már amennyire betölti ezt a szerepet. Az átmeneti társadalmakban különösen és fokozott érzékenységgel kellene figyelni a mikrofolyamatokat, amire semmiféle készség nincsen. A statisztikai törvény megjelöli ugyan a hivatalos statisztikai szolgáltatás menetét, a hiteles forrásokat (ilyen a központi statisztikai hivatal, a minisztériumok, az egyes nemzeti intézmények, a Legfelsőbb Bíróság, a Legfőbb Ügyészség, a Magyar Nemzeti Bank, a Gazdasági Versenyhivatal, az OMFB és az OTSH), de nincs meg jelölve a fogadó (nem is áll rendelkezésére) "Nemzeti Információs Központ". A statisztikai törvény megfogalmazásán persze nem lehet számon kérni azt sem, hogy az átmeneti társadalomban igen jelentős változások következnek be, amikor többszereplőssé válik a társadalom, s a gazdaságban is meghatványozódik a szereplők száma, ennélfogva a hiteles információ-kibocsátók is sokkal többen vannak annál, mint akiket itt a törvény feltüntet. Elmarad a különféle gazdasági, szakmai érdekképviseleti szervezetek vagy kamarák, a non-profit szervezetek információfelelősségének megjelölése.

Vannak hiányosságok, számon lehetne kérni a kormánynak az információkhoz való hozzájutását biztosító rendelkezéseket. Kialakulóban van ugyan az egyezményes statisztikai adatszolgáltatási kötelezettség, a statisztikai törvényeknek a nemzetközi normákhoz való igazításával kialakul egy adatszolgáltatási és adatgyűjtési mechanizmus. Ugyanakkor az átmeneti társadalmi modellekben rövidebb időközönként kell hozzáigazítani a kormányzati programokat, az elképzeléseket a valós folyamatokhoz. Fokozottan szükség lenne arra, hogy a nemzetközi normákban lefektetettekhez képest is több, érzékenyebb adatokhoz (is) hozzájusson a kormány, mert ha ez nem valósul meg, csak az átmenetet nyújtjuk meg, és a programok végrehajtását nehezítjük. Ami a statisztikai adatok nyilvánosságát, védelmét, illetve továbbítását illeti a törvényben megfogalmazottak teljes mértékben korrektek, a törvények betartatásán kell őrködni, de ez az átmenetekben nem elég.

Magyarországon a közvélemény teljes közömbösséggel viseltetik az információpolitika eme vonatkozásával szemben, vagyis nem nagyon törődik azzal, hogy a kormány mennyire ellenőrzi (vagy nem) az ő adatait, jóllehet már a saját bőrén érzi az adataival való visszaélést, amikor különböző ügynökségek leveleznek vele illegálisan az országból kijuttatott, valamilyen módszerrel kivásárolt, adatbázisokból eltulajdonított

adatai alapján. Ugyanakkor rendszeresen elhangoznak ilyen bírálatok a kormányzat rovására, jóllehet nincs abban a helyzetben, hogy manipulálni vagy visszaélni tudjon az adatokkal. A helyzet megoldása, hogy mielőbb tisztázni kell, melyek a kormány jogosítványai, illetve minden irányból biztosítani kell, hogy a kormányzat hozzájusson a szükséges információkhoz. A személyiség védelmét, illetve az adatoknak a polgári jogi védelmével kapcsolatos feladatokat el tudják látni a szóba jöhető szakmai vagy társadalmi szervezetek.

Ha a hagyományos statisztikai megközelítések alapján próbáljuk a kérdést vizsgálni, azt kell mondanunk, hogy a törvényhozó és végrehajtó hatalom nem kapja meg a megfelelő támogatást a statisztika oldaláról. Ez nem a KSH elmarasztalását jelenti, bár kétségtelen, mind a mai napig nem tudott olyan (érzékenyebb) adatszolgáltatási mechanizmusokat beindítani, hogy az új fejleményekről nagyobb gyorsasággal adjon megfelelő tájékoztatást. Összességében nincs elképzelés arról - elsősorban az információt kérő oldaláról -, hogy mi az, amit látni és figyelni akar, milyen társadalmi dinamikát próbálna feltérképezni.

A gazdasági szféra ugyancsak elégedetlen a statisztikával szemben, a saját működéséhez szükséges adatokat kéri számon, bár azonnal meg kell állapítani, hogy a gazdasági szféra maga is hozzájárul ahhoz, hogy a statisztika nem tudja segíteni, mert nem működik a kötelező adatszolgáltatás intézménye. A tudomány mint nagy statisztika-felhasználó ugyancsak nehéz helyzetben van, mert az előzőekben feltárt okok miatt nem kap megfelelő alapadatokat.

A tömegtájékoztatás nagy adat- és információ-fogyasztó, talán mérsékelten elégedetlen, a közvélemény viszont nincs felkészítve semmilyen helyzetre. Nem eléggé érzékeny a statisztikai adatokkal kapcsolatban a magyar közvélemény, nincs tisztában általánosságban sem az információ értékvoltával, nincs tisztában az információelőny birtokában lévő hatalmi helyzetével. Szenvedői e helyzetnek az önkormányzatok is, amelyek a saját működésükhöz szükséges helyi adatokról is keveset tudnak, és még kevesebb segítséget kapnak az országos bázisokból.

Nem utolsó sorban a privatizáció adatigényes folyamata mellett feltétlenül gyorsabban kellett kezelhetővé tenni olyan makrostatisztikai adatállományokat, mint az államháztartás adatai, az adózási, pénzforgalmi adatokat, cégbírósági adatokat, a tébé adatait vagy a munkaerőpiac adatait. Különösen fontosak lettek a privatizáció szempontjából a nemzeti vagyon elemeit nyilvántartó rendszerek. A magyar információpolitika és statisztikai rendszer egyik nagy adóssága volt évekig a rendszerváltozás után is, hogy elkészüljenek a nemzetgazdasági számlák, a nemzetközi statisztikai elszámolási rendszerekben szabványos mutatók alapján a társadalmi teljesítmény, a nemzetgazdaságba folyó összes tevékenységnek az elszámolása, illetve a nemzetgazdasági termelés és a fogyasztás alapján összehasonlított és mérlegszerűen megvont össznemzeti produktum mérése. Már önmagában ennek a számításnak az elkészítése szembesíthette volna a magyar társadalmat azzal a hallatlan ellentmondással, ami az egész gazdasági átalakulásnak a legsúlyosabb problémája, ti. hogy a mai magyar társadalom többet fogyaszt, mint amit megtermel. A nemzeti produktum lényegesen gyengébb annál, mint amit a különböző jóléti igények és mutatók jeleznek. Az utóbbi időben már többen próbálják felvetni, hogy különféle jóléti mérésekkel bizonyítani lehetne a magyar társadalom irracionalizmusát az átalakulásban, s a nagy elosztási rendszerek reformját sürgető közvéleményt szembesíteni kellene azzal a ténnyel, hogy a jelenlegi össznemzeti produktumhoz képest a szociális költségvetés elszaladt.

7.3 A média információforrás és tájékoztatási eszköz egyben

Ahhoz, hogy az információpolitikán túl megfelelő tájékoztatáspolitika alakulhasson ki, körül kell járni olyan fontos témát, mint a média termék vagy szolgáltatás volta. Az amerikai modellben a média vállalkozásként jelenik meg, a japán modellben viszont termékként. Feltétlenül beszélni kell a média kapcsán a tömegtájékoztatásról, mely szolgáltató iparággá válik a fejlett országokban. A jelentős irodalommal rendelkező mediális kultúra a terepe a tömegtájékoztatás és a tömegszórakoztatás iparszerű létezésének.

A médiaipar emlegetése hatalmi tényezőként ugyancsak jelentős irodalommal bír, aminek a mottója talán az lehetne, hogy a manipuláció akkor a leghatékonyabb, ha léte semmivel sem bizonyítható. A tömegkommunikációs eszközök üzleti vállalkozások módjára működnek rendszerint, csakis így működtethetők egészségesen, vagyis ekként kell viselkedni velük szemben. (Ennek a felfogásnak értelmében a tudomány és a kultúra is vállalkozás vagy ipar!) A tudomány minden eredményével felvértezett tömegkommunikáció, a tájékoztatóipar lényegében a társadalom felkészítését végzi. „Az elképzelés formálja a valóságot" - hirdették az 1960-as évek Amerikájában, miközben az egyéni és társadalmi várakozások felkorbácsolása a nemzeti és társadalmi programok melletti elkötelezettségre buzdított. „Azt kell remélni, ami elérhető!" „Azt kell remélni, ami helyes!" Ezek a tájékoztatás filozófiájának jelmondatai. Milyen messze is vagyunk mi magyarok ettől, irreális helyzet-megítéléseinkkel, irreális vágyainkkal. A kommunikációtan szakértői evidenciáinak egyike, hogy a nagy pesszimizmusok a tömegkommunikációban bénítják a társadalmi cselekvést.[8]

A média elemzésének megvannak a magyar vonatkozásai, ezek közül talán a legfontosabbak azok, amelyek már a rendszerváltozás óta eltelt időszakokkal foglalkoznak. Egy nagyon érdekes elemzés (Várday, 1993) a mediakráciáról beszél, arról a hatalmi csoportról, amelyik a „kiválasztó hatalmon" belül a kényszerítő eszközök feletti hatalmat gyakorolja. A kiválasztó hatalom egyik ága végzi a médiahatalom működtetését a tömegtájékoztatási eszközök által. A szimbolikus kiválasztó hatalom az elnyomásnak egy sajátos változatát gyakorolja, a szimbolikus elnyomást. E megközelítésben az egyes médiumokat birtoklók a hatalom valódi birtokosai és ezek között is azok a legerősebb csoportok, amelyek a szimbolikus erőszakszervezeteket birtokolják, mert módjukban áll megnevezni a hatalmi harcok szereplőit, és ők tervezik meg a hatalmi ellentétek egyáltalán lehetséges megoldásait is.

Egy késő-kádárkori szereposztás szerint zajlik minden? Utalni kell azután Schumpeterre, aki azt mondta annak idején, azért nem működik a szocializmus, mert minden társadalmi modellre az előző modell kulturális árnyéka vetődik rá. Ilyen alapon beszélt ő a szocializmus kulturális meghatározatlanságáról. Az évtizedek teltével végül is kialakult az a kultúra, amit ma posztkádárizmusnak neveznek, és most ennek a rendszernek az árnyéka vetül rá az új magyar modellre, s még nagyon sokáig meghatározó lesz benne. Kádárék hatalomra kerülésekor a hatalom hármas szerkezete adott volt, az államhatalom, az azt harapófogóban tartó, fegyelmező és kiválasztó hatalom. A rendszerváltozás bekövetkeztével a korábbi kettős hatalom hármas hatalommá alakult át, az államhatalom - melyet a párt révén gyakoroltak - megmaradt a korábbi

[8] A mindennapi ártalmak rögzítésének is megvan a maga módja. Mára kialakult az ún. médiaökológia is egyetemi tantárgyként, élén Neal Postman professzorral, aki olyan könyvekben írja le mindezt, mint a "Gyermekkor eltűnte" (1983-ban), a "Halálra szórakozzuk magunkat" (1985-ben) vagy a "Technopolis" című műve (1992-ben).

hatalmat birtoklóknál, a fegyelmező hatalom és a kiválasztó hatalom azonban másokhoz került. A fegyelmező hatalmon megosztoztak a rendszerváltozást kívánó erők, de a kiválasztó hatalomban nem jött létre semmilyen hatalommegosztás (Várday,1993).

Ha ez a gondolatmenet helyes, akkor igen súlyos következtetésekbe torkollik, ugyanis a hármas hatalmi szerkezetből a rendszerváltoztatás idején a két jelentéktelenebb került a viták középpontjába, az államhatalom és a fegyelmező hatalom. A legerősebb és legjobban motivált kiválasztó hatalom nem képezte a vita tárgyát, nem került a rendszerváltoztatás programjába. Ebből a szerencsétlen felállásból végül is az következett, hogy kettős hatalom jött létre, a rendszerváltó kormánypártok megszerezték az államhatalmat, a „demokratikus ellenzék" viszont megtartotta a fegyelmező hatalom egy részét, azontúl pedig a „kiválasztó hatalmat" teljes egészében. Ezt az alaphelyzetet és politikai konstellációt szentesítette azután a paktum, amely már tulajdonképpen a választások és a hatalmak közötti ellentmondás beismerése, illetve intézményesítése volt. E megfogalmazás szerint logikusnak látszik azután, hogy a paktum következtében a szimbolikus erőszakszervezetek a kiválasztó hatalom különféle ágazataival együtt megmaradtak a demokratikus ellenzék kezében, amelyet az azonnal az államhatalom ellen fordított!

Az mindenesetre elgondolkodtató, hogy a hatékony állam szempontjából ismét beleestünk ugyanabba a csapdába, vagyis ahogy a korábbi évtizedekben, úgy most is kettős államhatalom jött létre. E kettős hatalom működésének mindennapi terepe a tömegkommunikáció, eszköze maga a média, s ez úgy ment végbe, hogy a kiválasztó hatalom, a szimbolikus erőszakszervezetek feletti hatalom megosztása mindennél fontosabbá vált, mert különben a demokratikus ellenzék szómágiával működő gépezete a kormányt, s vele együtt a teljes nemzeti többséget hamis alternatívában való küzdelemre kényszeríti.- zárja be e gondolatmenetet Várday.

Az előbb említett patthelyzetből következően kirobbant médiaháború kapcsán az egyik legnevesebb magyar médiaelemző (Szekfű, 1993) megfogalmazza az egyetlen lehetséges kimenetelt, amikor azt mondja, csak egy olyan médiamodell képzelhető el, amelyben a vezetők között egyaránt vannak kormány közeli és ellenzékkel rokonszenvező személyiségek, némi kormánybarát túlsúllyal. A nemzetközi tapasztalatok egyértelműen egy ilyen modell - és csakis egy ilyen modell - létjogosultságát bizonyítják. Általánosságban a médiatörvény hiányában, amely - mint mondottuk - tulajdonképpen az információtörvénynek egyik nagyon fontos pillére, nemcsak a közszolgálati rádiózás, televíziózás vagy a politikai sajtó van olyan helyzetben amilyenben. Sokkal súlyosabb gond a regionális médiumok helyzete. Egyes vidéki nagy példányszámú lapok már lekörözték a fővárosi politikai napilapok nagy részét. Egyes helyi televíziók és rádiók nagyobb hallgatottságnak örvendenek, mint a központi adók. A gazdasági-kereskedelmi tevékenységhez kapcsolódó reklám és egyéb erőforrások jelentős helyi hatalmakat hoztak létre.

7.4 A valós idejű tájékoztatás mint információhatalom

A médiával kapcsolatban számos, a kormányzati tájékoztatást és információpolitikát érintő megfontolás jöhetne szóba. Ezek közül új jelenség, amelyet a médiakutatás állandó napirenden tart, a mindennapi hírszolgáltatással megvalósuló valós idejű tájékoztatás jelensége. Új helyzetben van a média, amit az jellemez, hogy - a számítástechnikai analógiával élve - létrejött a valós idejű tájékoztatás. Amikor például a CNN 24 órás hírműsorokkal közvetíti a világ történéseit. Ettől persze mi még messze vagyunk, de nem

annyira távol. Feldolgozásra vár tehát egy olyan kommunikációpolitikai dilemma, ami az iraki háború „közvetítésével" vetődött fel. Miközben a CNN 24 órán keresztül közvetítette az eseményeket, csak lassan került előtérbe az az elgondolkodtató tény, hogy milyen sok információt tartottak vissza, miben merült ki az orientálás, hogy ment végbe a tömörítés, az ismétlés. Vagyis az audiovizuális információk özöne már nem volt szinkronban a feldolgozott, szintetizált információval.

Ebből következően a mindennapi gyakorlat számos elgondolkodtató tényt tartalmaz. Először is miután az állampolgárt a nap minden órájában érhetik különféle vizuális és verbális benyomások, ezeket nem lehet nem tudomásul venni, tehát a kormányzati tájékoztatáspolitikának számolnia kell ezzel, és megfelelő orientációt kell biztosítania. Ha nem ad, ad helyette más. A kormányzati információpolitikában megfogalmazható igények szempontjából egyértelmű a helyzet, vagyis hogy kidolgozott információpolitika hiányában az egyes médiumok nem adnak kellően gyors, pontos felvilágosítást a kormányzás különféle feladatainak és problémáinak az állampolgárt érintően pozitív (vagy negatív) hatásainak megismerésére.

Megjelentek az alternatív médiumok is Magyarországon (Sükösd, 1993). Megjelent - úgymond - alulról szerveződött médiumok a Magyar Narancs, a Fekete Doboz, a Tilos Rádió, más közösségi rádiók, a független kazetta- és lemezkiadó cégek, a különféle alternatív csoportosulásokhoz kapcsolódó újságok, mint a feminista Nőszemély, a homoszexuális Mások című lap, az Anarchista Újság stb. Helyes az a megállapítás, hogy magyar értelmezésben az alternatív média kifejezés nem ugyanazt a dolgot jelenti. Van bizonyos helyzeti alternativitás, ami a Narancsra, a Fekete Dobozra vagy a Tilosra érvényes. Törekvésük mindenekfelett betörni a hivatalos médiapiacra, s azon túl nem is érdekli őket helyzeti alternativitásuk. De vannak valódi, a nyugati értelmezések szerint is alternatív médiumok, ilyen a Nőszemély, az Anarchista Újság, a Mások, a Harmadik Parttól a különféle ökológiai bulletinekig bezárólag. Ezek mindenestől, a szó igazi értelmében alternatívok, amennyiben teljesen elhatárolódnak és szemben állnak a hivatalossal. Az Anarchista Újság esetében mondja az egyik reprezentáns, hogy senki nem támogatja őket.

A sajtóról szólva, megindult egy érdekes szétszóródás, kialakultak különféle politikai nyilvánosságok, a politikai napilapoknak a vidék és főváros képe, megjelent a magyarországi idegen nyelvű sajtó. Kialakult a keresztreferencia a külföldre tudósító magyarokkal, az innen tudósító külföldiekkel, a reimporttal és a reexporttal, annak összes szerencsés és szerencsétlen következményével. A rádió esetében mindez érvényes, hogy az állami műsorszórók mellett már vannak kereskedelmi, magánadók, másfajta nyilvánosságot képviselnek a regionális műsorok, és nem szabad elfeledkezni a meglévő külföldi érdekeltségű műsorkereskedésről sem.

A sajtónyilvánosságok esetében feltétlenül beszélni kell a karakteresen eltérő nyilvánosságformákról, más társadalmi csoportoknak szól az Elite, a Playboy, a Cash-Flow, a Privát Profit vagy a Boom. Már többen szóvá teszik, hogy az elit-Magyarország mellett van a liberális, egy baloldali szocialista sajtó, és van egy ágról szakadt kereszténykonzervatív sajtó is, de kevés figyelmet szentelnek annak a ténynek, hogy egyre több és jelentős angol nyelvű lap jelenik meg Magyarországon, elsősorban a fővárosban. Közülük a Daily News az egyetlen magyar kiadású, rendkívül korlátozott meg jelenéssel. Továbbra is az MTI tartja fenn, de nincs megfelelő anyagi bázis hozzá, mindössze tízezer példányban terítik. A The Budapest Sun - jogutódja a megszűnt Budapest Post-nak - profi és az angolszász piacon megszokott formában megjelenő lap. Említésre méltó a Budapest Week és a The Hungarian Times, a Budapest Média Kft.

termékei. Alapvetően mindenki úgy fogalmazza meg a profilt, hogy a Magyarországon megjelent, itt élő külföldi üzletemberek, turisták számítanak elsősorban a vevőkörnek, de a dolog korántsem ilyen egyszerű, ha valaki figyelmes olvasással néhány szám után próbál véleményt alkotni róluk. Akkor ugyanis kiderül, hogy egy meglehetősen zárt nyilvánosságformát képviselnek, a szerzőkről és a sajtókapcsolatokról kiderül, hogy e téren sincs szélesebb nyilvánosság.

8. Az állam információs modellje korszerűsítésre vár

Összegzésként elmondható, hogy az államigazgatás és gazdasági tervezés akut problémája állítólag az információhiány, de szakszerűbb lenne információdömpingről beszélni. A gond inkább az, hogy nem vagyunk felkészülve az információözön fogadására. A másik leggyakrabban emlegetett probléma, hogy az információ hitelessége kérdőjelezhető meg, a közgazdászok állandó vitatémája világviszonylatban. Miért nincs hiteles információ? Miért nem működik a számon kért információ- és tájékoztatáspolitika? Az e kérdésekre adandó válaszok az információs szakértők részéről evidenciák.

Evidencia első fokon, hogy a fent nevezett problémaegyüttesnek törvénykezési-jogi oka van, amennyiben a mai napig nincsen egységes keretbe foglalt információpolitika és -törvény. A törvény megszületésének - és elfogadásának - elmaradásában számos érdek tetten érhető. Az információs szakértők szerint legkevésbé a kormány érdeke, hogy ne legyen információs törvény. Az információs törvény lenne hivatott ugyanis arra, hogy megjelölje a hiteles információforrásokat mint nemzeti intézményeket, az alapvető adatok és információk közreadóit (a KSH, a cégbíróságok, az APEH stb.).

Evidencia másodfokon, hogy a fent nevezett problémaegyüttes eredője a statisztikai és számviteli törvények, pontosabban e törvények alkalmazásának hiánya. Azt, hogy milyen adatokat gyűjtsenek, milyen módszerekkel, egy gazdasági egységnek milyen adatokat és információkat kell szolgáltatnia, milyen mérleget kell készítenie stb., mind e törvényekben fogalmazódik meg.

Evidencia továbbá az informatika, általában véve az információs infrastruktúra problémája, a gyakorlatban olyan kérdésekkel, hogy rendelkezésre áll-e a szükséges számítástechnikai háttér a nagy mennyiségű adat és információ feldolgozására, továbbítására, fogadására és megjelenítésére. E téren az elmúlt években egy modernizációs váltás zajlott le Magyarországon, mely hatásában ma még inkább zavarokat, mint eredményeket produkál, de ma olyan állítást, hogy az informatikai háttér miatt nem működnek információs rendszerek, egyetlen szakértő sem kockáztatna meg.

Evidencia ugyancsak az a problémaegyüttes, mely az információtervezés és -szervezés fogalmakkal ragadható meg. Rendszerváltás, a gazdaság radikális átalakulása idején, amikor a tulajdonformákban is gyökeres átalakulás történik, újra kell gondolni, hogy milyen adatokat gyűjtsünk, milyen adatokkal (ismeretekkel) írhatók le az új társadalmi és gazdasági mozgások. Ha igaz az az állítás, hogy nincs elég hiteles adat és információ, akkor az arra mutat rá, hogy először abban kell dűlőre jutni, milyen adatokkal és ismeretekkel írhatók a mai átalakulási folyamat legfontosabb összetevői.

Szakértői körön kívül egyáltalán nem evidens a szóban forgó problémaegyüttes adminisztratív és hatósági (hatalmi) tényezője. Kiindulva abból a puszta tényből, hogy az információgyűjtés, -feldolgozás és -kibocsátás hatalmi kérdés is, nem elhanyagolható szempont, hogy a kormány és az államigazgatási fórumok hozzájutnak-e az állam

működtetéséhez szükséges legfontosabb információkhoz. A rendszerváltás és gazdasági átalakulás időszakában - amikor a korábbi információs monopólium megtört, a megfelelő (és korszerű) szabályozás még nem jött létre, nem működnek a legfontosabb információ-kibocsátó fórumoknak és mechanizmusoknak a kormányhoz vezető csatornái, akkor rendszerint felülről jövő (hatalmi) nyomással kell áthidalni a nehézségeket. Az autentikus információ, az államigazgatási és gazdasági tervezési adatok gyűjtése, kezelése, szolgáltatása, az adminisztrációs mechanizmusok működtetése hatalmi kérdés (is)!

Az infrastruktúrát illető információpiac tárgykörben a szokásos magyar pesszimizmusnál is elkeserítőbbnek látszik a helyzet. A magyar számítástechnika és általában véve az információs infrastruktúra beszállító cégei recsegve-ropogva dőlnek össze, piacuk zsugorodik, miközben itt vannak a legkorszerűbb technikával, technológiával kereskedő nyugati cégek. Hogy miként vélekednek a nagyok, arra jó példa a DEC Hungary igazgatójának nyilatkozata, aki szerint úgy 15-20 milliárd forint között költenek Magyarországon számítástechnikára, s aki szerint lényegében már konszolidálódott a magyar számítástechnikai szakma.

Az egyik legrégebbi magyar számítástechnikai cég elemekre hullva izzadta ki magából az SZKI Számítástechnika, Kommunikáció, Innovatika Rt-t, amelynek igazgatója szerint a távközlés felé tartanak, megállapodva az Albacomp Rt-vel és a MATÁV-val olyan távinformatikai szolgáltató rendszer létrehozásában, mely a létezőnél tízszerte gyorsabb összeköttetésekre képes a különféle végpontok között. Ezzel a MATÁV gerinchálózaton a nagyobb városokat, régióközpontokat és a főváros hat telefonközpontjának előfizetőit összekapcsolva mintegy 300 önálló lokális hálózat között lehet kapcsolatot teremteni.

Ilyen előzményekkel kell megemlíteni azt a tényt is, hogy a céginformációk és személyi adatok nagy divatjának bekövetkeztével az adatbázisok szerepe sokszorosára növekedett és komoly kereskedelmi értéket képez. Ez azért ilyen körmönfont fogalmazás, mert egy jogilag teljesen rendezetlen területről van szó. A technikai lehetőségek messze meghaladták a szabályozást, s így előállhatott az az eset, hogy adatbázis-kereskedelem virágzik Magyarországon, magánvállalkozások (sőt állami cégek) árulnak adatokat, a reklámügynökségek, előfizetőket toborzó kiadványok, csomagküldő házak az elsőrendű vevők. Így fordulhat elő például, hogy külföldön (Magyarországra törekvő külföldi cégeknek) egy nyugati vállalat már 6 millió magyar állampolgár adatait árulja. Sok a bizonytalanság, a korrupcióval megszerzett adatforrás, és van olyan is, ami legális, de mégsem szabályozott.

A Teledata, MATÁV háttérvállalkozásaként működő távközlési adatfeldolgozó- és hirdetésszervező kft, amely feltehetően a legnagyobb ilyen félig legális adatbázissal rendelkezik, a MATÁV-előfizetők adatait rögzítve mintegy 1,2 millió adatot tudhat magáénak. Nagy teljesítményű gépeken mintegy 300 ezer közületi és 840 ezer egyéni fővonallal rendelkező előfizetőt rögzít. A cég tehát a MATÁV által megadott nyilvánosan hozzáférhető adatokkal rendelkezik. Ezeket eladja új termék bevezetésénél piackutatási célra, csomagküldő szolgálatoknak (címenként állítólag 5 forintos ár mellett 1,3-es szorzót használnak, amikor a címkérő kigyűjtött címekre kíváncsi). Ehhez nemcsak a foglalkozás és a nem szerint adnak címeket, hanem a település jellegéből adódó fogyasztási szokások alapján is.

A súlyosabb gondok sorába tartozik, hogy lényegében országos információs hálózatok nélkül működünk, nem állnak össze információs rendszerek országos hálózattá. Vannak törekvések, mint pl. az önkormányzatoké, amikor a Cityinform informatikai részvénytársaságban 9 budapesti és a fővárosi szervezet közösen próbált ez ügyben lépni.

Tevékenységük azzal indult, hogy átvilágították több önkormányzat működését és egy olyan modell létrehozását tűzték ki célul, amely általánosan alkalmazható mindenhol.

Az átmeneti helyzetet mutatta a magyar Közszolgálati Adattár elkészülte is, amelyet az egykori államigazgatási számítógépes szolgálat utódja, az ÁSZSZ Rt., az Állami Népesség-nyilvántartó Hivatal, valamint a Földmérési és Távértékelési Intézet hozott létre. A Közszolgálati Adattár szerződést kötött különféle intézményekkel adataik tárolására, kezelésére, illetve terjesztésére a KSH-val, az MTI-vel, minisztériumokkal, a BM önkormányzati adattárával, az Országos Kisvállalkozás-fejlesztési Irodával. Komplex információk vannak náluk pl. egy település munkanélküliségi, környezetvédelmi helyzetéről, vagyonregiszteréről, ipari ellátottságáról, egészségügyi helyzetéről stb.

Az országos hálózatok hiányát, illetve a megoldáskeresés anomáliáit mutatja a vámigazgatás számítógépesítésének elképzelése. A Phare-program mintegy 8 millió ECU-t biztosított a magyar vámigazgatás számítógépesítésére és ezért jó egy évvel ezelőtt a Phare-szabályok előírásainak megfelelően nyilvános, nemzetközi tendert írtak ki. A pályázatot a Bull és az ICL előtt a DEC Hungary nyerte el meglepetésre. Nyitott rendszert kell létrehozni, amely a PM-el, a KSH-val és az NGKM-el összekapcsolódna, ezenkívül kapcsolódni kell a vámeljárás szerint nyugati normákhoz is. Az országos információs hálózatokkal kapcsolatos anomáliák sorában nem lehet kihagyni a Giro-t, melynek ötlete már a kétszintű bankrendszer megszületésekor felvetődött. Az adatkompatibilis bankrendszer, a központi pénzforgalom és a számítógépes pénzügyi információs rendszerek működésében feltehetően egyedülálló az a magyar megoldás, hogy több éves kudarcok után végül is abban maradtak, a nagyobb bankok mindegyike saját hierarchikusan felépített számítógépes információs hálózatát építgette, és majd csak a bank egyetlen pontját, egy gépet illesztenek a Giro-hoz, az egyes fiókok pedig egy központi számítógéphez juttatják el a szükséges információkat! Mindez - úgymond - leegyszerűsíteni a Giro működését, sőt a felállítás költségeit is csökkenti. Anélkül, hogy mélyebben belemennénk a giro-rendszer körüli bonyodalmakba, teljesen egyértelműen meg kell állapítani, hogy ez nem informatikai kérdés volt, vagy ha az, akkor eleve hibás koncepció alapján tervezték. A magyar Giro működésének akadálya az adatrögzítési fegyelem és szakszerűség hiánya, egyáltalán az adminisztráció inkompatibilitása volt az intézményeken belül. Feltehetően a bankok információs rendszerét kellett volna több lépcsőben modernizálni ahhoz, hogy egyáltalán számítógépesítésre kerülhessen sor. Miután pedig kialakult az új adat- és tényrögzítő rendszer, akkor kellett volna informatikai szakértőkkel beszélni, ahhoz milyen hardver és szoftvereszközök szükségesek, hogy hálózatba szerveződhessenek.

Ez a visszás helyzet persze a másik oldalon állóknak sem igazán jó. A magyar számítástechnikai ipar vállalatainak sem jó az, hogy a megrendelők nem tudják mit kellene csinálni. Számosan rámutatnak arra, a magyar számítástechnikai ipar és piac létének záloga, hogy megkapják az államigazgatás teljes modernizációjának a megbízását. E problémahalmaz központi eredői tehát az állam, a központi kormány apparátusai, általában az államigazgatás modernizációjának az elmaradása egyfelől, a mit és hogyan tenni zavarával a megrendelő oldalán, másfelől a magyar számítástechnikai ipar összezuhanása, a technikai és technológiai paraméterek versenyképtelensége a magyar piacon megjelent nagy külföldi cégekkel szemben. A szakértői becslések szerint 15-20 milliárd forint értékű számítástechnikai kereskedelemben jórészt a külföldiek dominálnak, tehát ők fölözik le a magyar keresletet, a vevők pedig nem igazán azt kapják, amit szeretnének.

A felhasznált és hivatkozott irodalom

1. Csorba, J.: Modernizáció az információkezelés korszerűsítésével. Megjelent a Cégvezetés, 1995, 6. számában
2. Csorba J.: Miért nem sikerül konszolidálni a média és a társadalom viszonyát Magyarországon? In: Nemzet és média című kötetben (Antológia Kiadó, 2001)
3. Csorba, J.: A konzervatív kormány és a tájékoztatás viszontagságai. In: Tőkéczki László (szerk.): Magyar konzervativizmus. Hagyomány és jelenkor. (Batthyány Alapítvány, 1994)
4. Csorba,J.: Rendszerváltás a tájékoztatásban. 1-2. Privatizációs Kutatóintézet, 1992. p. 122+100.

Ágoston,M.;SzIuka,E. (1989) Tudni vagy nem tudni. Gondolatok egy nemzeti információpolitikához. OMIKK, Budapest, p.l 78
Allain-Dupré,P. (1993) Les modéles de la communication d'entreprise. La communication. Cahiers Francain, no.258.p.33-37.
Arrow,K.J. (1962) Economic welfare and the allocation of resources for invention. in The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors. Konferencia egyetemek meghívásával a National Bureau Committee for Economic Research, illetve a Committee on Economic Growth of the Social Science Research Council szervezésében.Princeton,University Press.
Arrow,K.J.(1973) Information and Economic Behaviour. Előadás a svéd iparszövetség kongresszusán. Stockholm.
Balázs,S. (1993) Az információk használata, hasznosítása és haszna. OMIKK, Budapest, p.l 34
Becskeházi, A.;Kuczi,T.(1992) A nyilvánosságról. Volt-e nyilvánosság az elmúlt évtizedek Magyarországán? Szociológiai Szemle,4.sz.p.39-51.
Bell,D. (1980) Sociological Journeys: Essays 1960-1980. Williarn Heinemann, London.
BernaI,J.D. (1939) The Social Function of Science. Routledge and Kegan Paul, Andover, Hants.
Builder,C.H. (1993) Transition or a revolution? Futures,vo1.25.no.2.p.155-168.
Cazenave,H. (1993) Les modéles de la communication politique. La communication. Cahiers Francais, no.258.p.55-61.
Cazenave,H. (1993) Médias et vie politique. La communication.Cahiers Francais, no.258.p.62-67.
EIam,M. (1993) Markets, morals, and powers of innovation. Economy ancl Society,vo1.22.no.1.p.1-41.
Forest,P. (1993) Le message et ses significations.La communication. Cahiers Francais, no.258.p.14-18.
George,F.H. (1989) The Nature of Information Science. Int.J.Systems Research and Info. Science.vol.3.p.137-142.
Gottman,J. (1962) Megalopolis: The Urbanized Northeastern Seabord of the US.MIT Press,Cambridge,MA.
Kapferer,J-N. (1993) La communication publicitaire. La communication. Cahiers Francais, no.258.p.39-44.
Kevenhörster.P.(1984) Politik im elektronischen Zeitalter. Politische Wirkungen der Informationstechnik. Nomos, Baden-Baden.p.378

Kiss Zs.P.; Derényi,A. (1993) Az utánzás régiója. A Nyugat a magyar értéktérben. Világosság, 34.évf.7.sz.p.31-43
Kopátsy,S. (1993) A fogyasztói társadalom közgazdaságtana. PKI.p.150
Kornai,J. (1993) Gazdaságpolitika és etika. Előadás a MTA Filozófiai és Történettudományi Osztály által május 5-én rendezett "Legalitás és moralitás" című konferencián.
Kunt,E. (1993) Az antropológia keresése. Valóság,36.évf.4.sz.p.73-88.
Masuda,Y. (1988) Az információs társadalom. OMIKK.p.158
Mond,G.;Viatteu,A. (1992) Evolution de la situation legale des media dans les pays communistes totalitaires et post-communistes. Rewe d'Etudes Comparatives Est-Ouest. vol.23.no.2-3.p.250-283.
Nadeau,R.; Cloutier,E.;Guay,J.H. (1993) New evidence about the existence of a bandavagon effect in the opinion formation process. Int.Political Science Review.vol.14.no.2.p.203-213.
Naisbitt,J. (1986) Megatrendek. OMIKK.p.246
Pieard,D. (1993) Les mécanismes psychosociologiques du processus de communication. La communication. Cahiers Francais, no.258.p.19-25.
Reynié,D. (1993) Sondages d'opinion et démocratie.La communication. Cahiers Francain, no.258.p.68-80.
Rieffel,R. (1993) Les médias et leurs effets.La communication. Cahiers Francais, no.258.p.6-13.
Roszak,T. (1990) Az információ kultusza. Európa.p.406
Schiller,H.L (1973) The Mind Manager's.Boston. - Tudatipar macie in USA. Kossuth,1977.
Schipper,W.; Cunningham,A.M. (1991) National and International Information Policies. NFAIS Report, Philadelphia,PA.
Sükösd,M. (1993) A demokrácia szamizdatjai. Alternatív médiumok Magyarországon. Magyar Narancs, aug.26.p.18.
Totth,G. (1990) Szocio-kulturális áramlatok elemzése és a marketing. Gazdaság és társadalom, vol.1.no.5.p.128-134.
Várday,Cs. (1993) Média és hatalom. Hamis alternatívák. Világszövetség, aug.6.p.II-IV.
Veneris,Y. (1990) Modelling the transition from the industrial to the informational revolution. Environmental and Planning A.vol.22.p.399-416.
Virilio,P. (1992) Az eltűnés esztétikája. Balassi, Budapest,p.84

Valamint a következő művek felhasználásával

Nyitrai Fné (szerk.)(1990) A gazdaság és társadalom főbb kapcsolatai. Helyzetkép a rendszerváltás küszöbén. MTA Társadalomtudományi Intézet.p.252
Csorba,J. (szerk.)(1992) Magyarország 1991-ben. Párttérkép, kormányzati politika, társadalomkép és kultúra, geopolitikai körkép, gazdaságpolitika és privatizáció. A Privatizációs Kutatóintézet politikai évkönyve. PKI.p.338
Csorba,J. (szerk.)(1993) Magyarország 1992-ben. A Privatizációs Kutatóintézet politikai évkönyve.PKI.p.360
Rol' preszszü. (1993) SZSA: ekonomika, politika, ideologija. no.l .p.69-82.
Csorba,J.;Nagy,G.Á.;Zöldné,R.M. (1993) Privatizációs tájékoztatáspolitika. A PKI információs irodájának tájékoztatáspolitikai beszámolója az 1993-as félévi Privatizációs Jelentéshez. PKI,p.164

Szabó,J. (1986) Tanulmányok az információgazdaságról (L).OMIKK.p.236
Nagy,F.;Szabó,J. (1989) Tanulmányok az információgazdaságról (II.). OMIKK. p.216
Dix ans d'informatique et Libertés. (1988) Economica, Paris, p.256

2. FEJEZET : Információ az információról

Az információelméletektől az információmenedzsmentig

1. Miről kellene beszélni az információ kapcsán

Mi az információ? A tájékozódáshoz alapot az információ mint a kommunikáció mennyiségi mértékegysége[9] (Shannon, 1948), vagy az információ szemantikai tartalma; majd később a kvalitatív vagy szemantikai koncepció kontra kvantitatív vagy szintaktikai koncepció vitája szolgáltatta. Ma ezek a megközelítések mint rendezőelvek az információelméleti és -filozófiai viták elindítói, megalapozói.

Az információrobbanás-fogalom eredetéről. Az információrobbanás az emberiség halmozódó ismerettárain túl kommunikációs robbanást is jelent, ezért kellett formalizálni, géppel kezelhetővé tenni, ismeret (tudás)bázisú struktúrákba építeni, illetve struktúrákra bontani az információk tömegét.[10]

Mi az információtudomány?[11] Az információtudománynak három általános jellemzője van: úgymint az információtechnológiához való megbonthatatlan kapcsolódása (a technológiai forradalom tette lehetővé az ipari utáni információs korba, információs társadalomba való átmenetet), másrészt interdiszciplináris természete (a legszűkebben vett tudományterületei a könyvtártudomány, a számítógéptudomány, a kognitív tudomány - beleértve a mesterséges intelligenciát - és a kommunikáció tudományt),[12] harmadrészt

---

[9] Shannon,C.E.(1948): A mathematical theory of communication. = Bell System Technical Journal, 27, p.329-423., valamint Stonier,,T. (1991): Towards a new theory of information. = Journal of Information Science, 17, p.257-263., valamint Meadows,A.J. (1990): Theory in information science. = J. of Inf. Sci., 16, p.59-63. másfelől
Brookes,B.C. (1980): the foundations of information science: a philosophical aspects. = J. of Inf. Sci., 2-3. p.125-273, p.3-12., valamint Schrader,A.M. (1986): The domain of information science: problems in conceptualization and in consensus building. = Information Sciences and Use, 6, p.169-205.

[10] Bush,V.(1945): As we may think. = Atlantic Monthly, 176(1), p.101-108. Ez a második világháború és utáni időszakban kibontakozó fejlődés eredménye teszi az ezredvég legdinamikusabb tudományává az információtudományt, megannyi társdiszciplinájával együtt. A MIT tudósa, Vannevar Bush az, aki talán a legkomplexebben fogalmazza meg a ma is létező problémát, hogy tudni illik hozzáférhetővé kell tenni a tudás hatalmas ismerettárát, s ehhez javasolt egy gépi megoldást (MEMEX) a mentális folyamat (mesterséges) utánzásával.

Az 1940-es évek elején jelenik meg az a könyv, amelyik szerint a tudomány döntő jelentőségű változáson megy át, amikor a fizikát reprezentáló atomhoz hasonló új elem született: a JEL (Langer,1942). Néhány év múltán ezt továbbgondolva a jelekre épülő rendszerszervező gondolatot is megfogalmazzák, amit NYELV-nek neveznek (Morris,1946), s egy újabb év múlva Shannon munkájában mindez összeáll a KOMMUNIKÁCIÓ-fogalom alatt. Shannon munkatársa lesz Norbert Wiener, aki más irányból közelítve írja Cybernetics című művét, amellyel egy újabb tudományos rendezőelvet - CONTROL - visz be a köztudatba az ellenőrzés, szabályozás, visszacsatolás fogalmak alatt. Az információtudományos gondolkodás logikai útja ebben a gondolatmenetben tehát a jellel indulóan a nagyobb egész, a nyelv részeként, majd összefüggéseinek szervezőjével, a kommunikációval egy még nagyobb összefüggésrendszer részévé válva, a vezérlés és visszacsatolás révén a rendszerszemlélet megszületéséhez vezetett.

[11] Az információtudomány vizsgálja az információ viselkedését és tulajdonságait, az információáramlást irányító tényezőket, az optimális hozzáférést vagy felhasználást lehetővé tevő információfeldolgozási eszközöket. A tudás mestestesülésével foglalkozik, ahogy az ismeret az információ eredetéhez, gyűjtéséhez, szervezéséhez, tárolásához, visszakereséséhez, értelmezéséhez, átviteléhez, átalakításához és hasznosításához kapcsolódik. Későbbi és tömörebb definíció szerint az információtudomány az emberi információtermelés, felhasználás és kommunikálás tudománya. (ahogy azt tárgyalja Borko,H.(1968): Information science: What is It? = American Documentation, 19(1), p.3-5., majd később kiegészítéssel Becker,1976.), vagy ahogy tárgyalja Saracevic,T.: Information science: origin, evolution and relations. in: Vakkari,P.: Cronin,B.: Concepctions of Library and Information Science. Taylor Graham, London, 1992, p.314

[12] A cognitive science (helyenként "mind's new science") egy újabban formálódó interdiszciplináris (vagy tudományközi) terület, mely a pszichológia, filozófia, antropológia, neurofiziológia, számítógéptudomány, nyelvészet közreműködéséből áll össze az agy és intelligencia működését modellező próbálkozások, ill. információtudományi megközelítések formájában. Pl. Belkin,N.J.(1990): The cognitive viewpoint in information science. = J. of Inf. Sci., 16, p.11-15.

pedig kritikai, társadalmi és szociális természete (ami az információs társadalom paradigmák formálódásában, illetve elkülönülésében döntő fontosságú).

Mi az információ?

Kutatók több mint 400 meghatározást találtak rá.[13] Az információ-kifejezés eredetét a latin "informatio" szóval azonosítják, olyatén értelmezésével, hogy az a kommunikáció folyamatát, valamit kommunikálni is jelent. Mi az információ, nem kell válaszolni rá, csak használni. - jelenti ki az egyik - jellemző - szakmai megközelítés. Az információ az információ, nem anyag és nem energia, mondja a másik (Wiener[14]).

Az információ *megismerés* az elméleti, a műveltséget jelentő ismeretek: *technológia* a gyakorlati cselekvést, a műszaki alkotást jelentő ismeretek: *erőforrás és termelőerő* a termelési és ügyviteli ismeretek: *fogyasztási cikk és szórakoztatási eszköz* a médiaismeretek: *vélemény* a magánszféra és a nyilvánosság keretei között.

A számos magyarázó, elméleti jellegű munka sorában autentikusnak tekintett amerikai kormányzati jogi és adminisztrációs definíció szerint[15] az információ fogalom alatt a tény, adat, vélemény, ismeret kommunikációjának minden formája értendő, beleértve a grafikus, szöveges, orális vagy valamilyen médium által hordozott formákat (papír, mikroforma, mágneses hordozó). Fontos viszonyai, az információszegény és az információgazdag, az információelőnyös és az információhátrányos helyzetek modellezése.

Információs rendszer alatt az információ szervezett gyűjtését, feldolgozását, továbbítását, egy meghatározott eljárás (manuális, gépi) szerinti terjesztését értik.

Információtechnikai ipar fogalom alatt egyrészt az integrált áramkörök (IC-k), számítógépek, szoftverek, másrészt a szóprocesszorok, általában az irodatechnika, harmadrészt a robotok, a számvezérléses szerszámgépek, negyedrészt a számítógéppel támogatott (CAD, CAM, CAE stb.) és a szakértő rendszerek, ötödször a távközlési szolgáltatások és rendszerek (vezetékes és mobiltelefon, lapolvasó, telex, facsimile stb.), hatodszor az adatkommunikációs és távközlési szolgáltatások (adatkommunikáció, videotext, e-mail, adatbázisok stb.) jelennek meg.

Információtechnológia (IT) fogalom alatt a gépalapú, elektronizált információs technológia jelenik meg, amely az (információ)tároláson és a továbbításon túl aktív információkezelést és -feldolgozást is jelent, s a gépi ez esetben fizikai és absztrakt minőség: felöleli a szoftverrendszereket, a nem gépi információs forrásokat is (mint például az elméleti és gyakorlati tudást), (Monk,1987).[16]

A kettőt együtt mint ipart az ENSZ Gazdasági Bizottsága ötszektoros (ágazati) definíciója a következőképpen rögzíti: 1. félvezetőipar, 2. számítógépipar, 3. szoftveripar, 4. távközlési berendezések ipara, 5. távközlési szolgáltatások (szabályozott, nem szabályozott).

Információforrások fogalom alatt egyrészt a hardver és a szoftver, másrészt a teoretikus, a másolt vagy passzív tudás (Monk, 1987) jelenik meg.

---

[13] Zhang Yuexiao (1988): Definitions and sciences of information. = Information Processing and Management, vol.24. no.4. p.479-491., valamint Vakkari,P.: Cronin,B. (1991): Conceptions of Library and Information Science. London, p.314

[14] Wiener,N. (1950): The Human use of Human Beings., valamint Wiener (1984): Cybernetics, or control and communication in the animal and the machine. Cambridge, MIT Press, p.340

[15] Management of Federal Information Resources. Office of Management and Budget, Executive Office of the President. Washington. = Federal Register, 50.k. 247.sz. 1985.dec.24. p.52730-52751.

[16] Monk,P.: Characteristic of IT innovation. = Journal of Information Technology, 2.k. 4.sz. 1987. p.164-170.

Információs szakmák címén beszélnek a tudományos jellegű, kezelő, értékesítő stb. típusú tevékenységekről[17]: mint információbróker[18], gépi, nyelvi, szakmai fordító, akvizíciós szerkesztő, információs forrástájékoztató menedzser, információkutató (tudós), online adatbázis-menedzser, absztraktor és indexelő, informatikai mérnökök, információs tanácsadói, információs vállalkozó stb.

2. Az információészlelésről

Az információ mint dolog megfogható vagy megfoghatatlan, az információ mint forrás, mint áru, mint alkotó erő a társadalomban: mindez igaz rá. Az információérzékenység gazdasági megközelítése (például Arrow-nál, 1979, vagy Cole, 1993 tanulmányában)[19] szerint az információ a bizonytalanság csökkentését jelenti.

Az információ mint dolog kapcsán egyes megközelítésekben (mint például Buckland-é)[20] tárgyak és események jelennek meg az észlelési folyamatban, hogy a bonyolult értékelési (elemzési) folyamat eredményeként derüljön ki, mi adat és mi nem. Mások az információ - ismeret - kommunikáció fogalmak egymáshoz viszonyításával próbálják magyarázni a dolgot.

Az információ mint forrás észlelése és értelmezése kapcsán egyesek szerint (mint Horton)[21] az információ elsősorban erőforrás, mint az energia, vagy a nyersanyag, bár elég nehéz meghatározni és kezelni.

Az információ mint anyag[22] szemlélet Stonier munkásságában teljesedik ki, aki szerint az információ a világegyetem részeként és emberi minőségként jelenik meg egyszerre: az anyag-energia-információ alkotórészek mintájára fermionokról-bozonokról-infonokról (utóbbiak felelnek meg az "információrészecskéknek") beszélünk.

Az információ mint áru vagy termék megközelítés szerint a legszélesebb körben észlelhető az információ gazdasági terjeszkedése. Az információ alapú termékek és szolgáltatások magas hozzáadott értéket tartalmaznak és fokozottan jellemzők az ún. tudásiparokban: ide értik a számítógépi hardvert és a szoftvert, a távközlési berendezéseket és szolgáltatásokat, valamint az információs tartalmi szolgáltatásokat a médiától a konzultációs tevékenységekig bezárólag.[23]

Az információ mint orientáló és társadalomformáló tényező szemlélet szerint már több mint forrás, több mint termék, az információ aktív szerepet játszik az összefüggések rendezésében, nemcsak beágyazódik a szerkezetbe, de a szerkezet alakítója lett (ahogy

---

[17] Alternative Carriers in Sci-Tech Information Service. = Science and Technology Libraries, 7.k. 4.sz. 1987. p.1-62.: valamint a Balázs,S.: Az információk közvetítői. = Könyvtári Figyelő, 29(1983)4. p.405-419., valamint a Vickers,P.: Information consultancy in the UK: a growing profession. = Online, 12.k. 4.sz. 1988,júl. p.42-51, továbbá más megközelítés szerint Orna,E.: Stevens,G. (1991): Information design and information science. = Journal of Information Science, 17, p.197-208., valamint Stroetman,K.A.(1993): Information research in Europe: an investigation. = J. of Inf. Sci., 19, p.149-154.

[18] Crawford,M.J.(1988): Information broking: a new career in information work. London, p.36

[19] Cole,C.: Shannon revisited: information in terms of uncertainty. = Journal of the American Society for Information Science, 44.k. 4.sz. 1993, p.204-211.

[20] Buckland,M.: Information as Thing. = Journal of the American Society for Information Science. 42.k. 5.sz. 1991. p.351-360.

[21] Horton,F.W.: The corporate information management function. = Aslib Proceedings, 44.k. 3.sz. 1992. p.107-114.

[22] Stonier,T.: Information and Meaning. An evolutionary perspective. Springer, London, 1997, p.256

[23] Admati,A.R.: Pfleiderer,P. (1988): Selling and trading on information in financial markets. = American Economic Review, 78(2), p.96-103., valamint Allen,B.: Azariadis,C. (1988): Informational theories of employment. = American Economic Review, 78(2), p.104-109.

Braman,1989[24] érti, vagy ahogy Stonier,1991[25]).

Az adat, információ, ismeret, tudás logikai út mentén idő és tartalmi láncról van szó, olyan értelemben, ahogy Drucker érti[26], vagyis az információ meghatározható mint céllal és ráutalással rendelkező adat, s az adat átalakítása információvá tudást (ismereteket) követel, illetve az információk rendezése ismerettárakba, s az ismerettárak kezelése tudást feltételez.

3. Az információ gazdaságtanáról

E megközelítésben az első hivatkozott feltétlenül Stiegler,1961[27], aki fokozott figyelmet szentelt (a neoklasszikus gazdaságelmélet nevében is) az információnak. Az információ mint a bizonytalanság csökkentője (Stiegler, Jonscher[28], Arrow[29] munkáiban) az információ áru voltát vallók táborába vezet. Mások szerint viszont nem lehet áru, mert az információ nem tud áruként viselkedni, a befektetés, a hozzádott érték, a tulajdonjog, a közjó jellege[30] miatt, továbbá a mérhetőség- és szabványosság-jellemzői miatt sem. Megint másfajta megközelítés szellemében működnek azok, akik az információgazdag környezetben a szervezetek strukturális és üzleti viselkedésének változásait modellezik. Ebbe a sorba tartozik az információhatékonyság mint az információérzékeny piaci hatékonyság működése, megnyilvánulási formáinak leírása[31]. Információgazdasággal mint szektorral foglalkozók az ismeretek (tudás) termelése és elosztása révén modelleznek. Két dimenzióban vizsgálta Fritz Machlup[32] elsődleges (információs javak és szolgáltatások a piacon) és Marc Porat[33], valamint Michael Rubin[34] leírta másodlagos információs szektor (mely a házon belüli és a nem piaci, hozzáadott értékkel bíró tevékenységek, amelyek nem információs javak és szolgáltatások termelésében játszanak

---

[24] Braman,S.: Defining information: an approach for policymakers. = Telecommunications Policy, 13(3), 1989, p.233-242.

[25] Stonier,T.: Towards a new theory of information. = Journal of the American Society for Information Science, 17, 1991, p.257-263.

[26] Drucker,P.F.: The coming of the new organisation. Harvard Business Review, 66(1), 1988, p.39-48.

[27] Stiegler,G. (1961): The economics of information: a perspective. = Economic Journal Supplement, 75, p.21-41., majd Hirschleifer,J. (1973): Where are We in the theory of information? = American Economic Review, 63(2), p.31-39.

[28] Jonscher,C.(1983): Information resources and economic productivity. = Information Economics and Policy, 1, p.13-35.

[29] Arrow,K.J.(1973): ahogy a hivatkozott előadásában erről beszél: Information and Economic Behaviour. Stockholm, Federation of Swedish Industries (magyarul "Az egyensúly és döntés" című kötetben, KJK, 1979). valamint
Arrow (1962): The value and demand for information. in The Rate and Direction of Economic Activity. NBER Conference Series, Princeton. valamint
Arrow (1980): The Economics of Information. in Dertouzos-Moses eds.: The computer age: a twenty year view. Cambridge, MIT Press.

[30] Olson,M.(1973): Information as a Public Good. in: Taylor,R.T. ed. Economics of Information Dissemination: a symposium. Syracuse University., továbbá Repo,A.J. (1989): The value of information: approaches in Economics, Accounting, and Management Science. = Journal of the American Society for Information Science, 40(2), p.68-85.

[31] Morris,R.C.: Peel,D.A.: Pope,P.F.(1986): Informational marker efficiency: some implications for economic and business policy decisions. = Journal of General Management, 12.k. 1.sz. p.22-39.

[32] Machlup,F.(1962): The production and distribution of Knowledge in the US. princeton., valamint
Machlup,F.: Mansfield,U. (1983): The Study of Information. New York, John Wiley and Sons, p.700

[33] Porat,M.U.(1977): The information Economy: sources and methods for measuring the primary information sector. Washington. valamint
Porat-Rubin(1977): The Information Economy I-IX. OTC, Washington, Government Printing Office.

[34] Rubin,M.R.: Taylor,E.(1981): The US information sector and GNP: an input-output study. = Information Processing and Management, 17.k. p.163-194. valamint
Rubin,M.R.: Sapp,M.E.(1981): Selected roles of information goods and services in the US national economy. = Infornation Processing and Management, 17.k. p.195-213.

szerepet) címen a témát.

Jonscher szerint az informatizáció - mint az információgazdaság és az információs társadalom motorja - legfontosabb tényezője (és jele is) a bürokrácia mint munkaerő és a nem termelő munkaerő növekedése (mint információfogyasztó entitások, tényezők), a technikai-műszaki fejlődés tükröződéseként a gazdasági rendszer komplexitásának növekedése, a specializálódás erősödése, az információkezelő jártasságok jelentőségének növekedése révén. Mások is figyelmeztetnek az információs munkaerő növekedésére (az USA-ban tanulmányok készültek arról, hogy a hagyományos munkaerő mind nagyobb része cserélődik fel információs munkaerővel), illetve arra, hogy a termelékenység növekedése az ilyen típusú a munkaerőnél a legnagyobb. Az osztályozásban a kutatók egy része ipari tipologizálást használ az elsődleges információs szektorra és foglalkozási (munkaügyi) tipologizálást a szekunder információs szektorra. Az OECD 1986-os tipologizálása[35] szerint információs foglalkozások *per se* az információtermeléssel és kezeléssel foglalkozókat jelentik (Porat, OECD,1986.).

Fontos különbség (az információs társadalom, az információgazdaság szempontjából az észak-amerikai, a délkelet-ázsiai és az európai modell különbözőségének igazolójaként egyben), hogy az információintenzív környezet és információérzékenység, valamint az informatizáció nem egyforma eredményeket produkál az egyes államokban. Egy tanulmány igazolja például, hogy Ausztrália kétszer "érzékenyebb", mint Svédország vagy Malajzia, bár azonos szinten vannak az információgazdaság fejlettsége szempontjából[36]. Japán és az USA összevetése azonban sokkal egyértelműbb igazolást ad az 1980-1985, valmint az 1985-1989 közötti eltéréseket mutatva: ugyanis 1980-1985 között a gyáripari termelékenység-növekedés és az információs szektor növekedése együtt halad[37]. 1985-1989 között viszont Japánban az információs szektor növekedése marginális, a gyáriparé kiemelkedő. Az USA-ban az információs munkaerő a teljes munkaerőn belül 50% fölé emelkedik, a gyáripari termelékenység pedig stagnál vagy lefelé tart. Az észak-amerikai paradigma esetében 1950-1980 között volt az átmenet az iparból az információs társadalomba: 1990-1994 között az USA 16.000 milliárd dollár értékű áruforgalma elsősorban a digitalizálódás eredményeként jött létre, s ebben az időszakban már többet költöttek számítógépekre és kommunikációs eszközökre, mint bármely más állóeszközre a termelés minden területén[38].

Egy további (köz)gazdasági jellegű megközelítés hármas tagozódást lát az információgazdag környezet kiteljesedésében: a maradék termelő szektort, a fogyasztói szolgáltatások szektorát, és az ún. jelmanipulációs szektort. A „termelés információs módja" a nyersanyagigényes inputtal szemben információigényes inputtal jár. A változások az információs és kommunikációs technológiák terjedésével e három területen jelennek meg: vagyis az információs termelő szektorban (hagyományos ipari környezetben és zöldmezős beruházásként egyaránt, a modern infrastruktúrára épülő üzleti és vállalati formákban, a K+F, a távközlési és a szállítási lehetőségekben: termelésnövekedéssel, termelékenység-növekedéssel, high-tech modernizációval jár), az információ-felhasználó vagy jelmanipuláló termelő és szolgáltató szektorban (a K+F-ben,

---

[35] Trends in the information economy. OECD, Paris, 1986. p.42 (ICCP Series, no.11.)

[36] Babe,R.E. ed.(1994): Information and communication in economics. Kluwer Academic Publ., Boston,

[37] Dordick,H.S.: Wang,G.(1993): The information society: a retrospective view. Sage, Newbury Park, Cal. p.102

[38] A fejlődést a mikroelektronikai forradalom és a számítógépesítés gazdasági termelékenysége mutatóival minősítik: az 1950-es években 100.000 számítógépi művelet egységára 1,26 USD-ról az 1980-as évekre 0,0025 USD-ra csökkent.

a műszaki és üzleti konzultációban, az adatfeldolgozási és más információs szolgáltatásokban, szoros kapcsolatban a vállalati vagy üzleti környezettel), valamint a fogyasztói szolgáltató szektorban (oktatási, egészségügyi, turisztikai, pénzügyi szolgáltatások, szórakoztatás).

4. Információs társadalom (ITá-)paradigmákról (1995-2000)

Az ITá-nak mint társadalmi paradigma észak-amerikai, délkelet-ázsiai, európai változatai vannak, ami gazdasági, ipari (technológiai), társadalmi (szociális), politikai (államelméleti), kulturális (média) dimenziókban való jelentős eltéréseket jelent. Az információs társadalom (eszme vagy entitás) megközelítések szerint az információtudományos ipari és technológiai, a gazdasági-üzleti, s a politikai determinizmusok egyformán fontosak. Az informatizáció jellegének értelmezése körüli viták viszont döntően az információ kvantitatív és kvalitatív értelmezései körül forognak[39].

A kritikai (információtudományos) interpretációk nevében említeni kell a társadalomelméleti (szociológiai) értelmezéseket (Spinner,1991)[40], amelyek általában a hármas modellezést követik, amennyiben a technológiai következmény-modellről (az információs és kommunikációs technológiák mennyiségi és teljesítményrobbanása következményei), a gazdasági szektormodellről (négyszektoros társadalom), valamint egy szociológiai-politológiai tengelymodellről (tudástársadalom) beszélnek.

Az információs társadalom kialakulásához vivő információ- és kommunikáció-technológiai fejlődés értékelésének szempontrendszerében fontos elkülöníteni több (három) szintet: úgymint a kutatás (és fejlesztés), az alkalmazás, illetve a társadalmasiasítás stádiumában értékelést (a): azután a technikai, jogi, adminisztratív szempontok szerinti értékelést (b): végül a gazdaság közszolgálati (azon belül is állami és közületi) és a versenyszféra (magánszféra) eltérő szempontjai szerint értékelést (c).

4.1 A technológiai alapokról a bázismutatók alapján

Ami az információtechnológia (IT) világpiaci értékelését illeti[41], az 1990-es évek elején sajátos átrendeződés zajlik. Az elsődleges eladók statisztikáit rögzítő, világviszonylatban első 1995-ös bázisértékelés szerint a világpiac 527,9 milliárd dollár értékű, 1987-1994 között növekedése kétszerese volt a GDP növekedésének. Az átrendeződést az információs társadalom délkelet-ázsiai paradigmája táplálta, amennyiben a délkelet-ázsiai piac részesedése 17,5-ről 20,9%-ra növekedett, miközben az OECD részesedése 93,7-ről 92,0%-ra csökkent. A világpiac 1985-1995 között átrendeződött egyrészt a hardver/szoftver részesedés megváltozása (a hardver csökkenése, a szoftver és a szolgáltatások arányának növekedési trendje, 46,6-ról 52,1%-ra növekedése), a szoftver 13,5-ről 18,4%-ra növekedése révén; másrészt a személyi számítógépek népszerűségének

---

[39] Z. Karvalics L.: A "szenzációs négyes", avagy tudások, szakmák és tudományok az információ körül. = Magyar Tudomány, 1996, 7.sz. p.835-848., továbbá szélesebbre tárva az értelmezés terepét Adam.R. (1991): Laws for the lawless: ethics in information science. = J. of Inf. Sci., 17, p.357-372., valamint az információs közműről szólva Cawkell,T. (1997): The information superhighway: a review of some determining factors. = J. of Inf. Sci., 23(3), p.187-208.

[40] Spinner,H.F.(1991): Informationsgesellschaft oder neue Wissensordnung? Soziologische Probleme des Informationszeitalters. = Gegenwartskunde, 40.k. 4.sz. p.405-418.

[41] Information Technology Outlook, 1997. OECD, Paris, 1997. p.234

növekedése révén (PC-k és munkaállomások arány 21-ről 31%-ra). A számítógéphez kapcsolódó kommunikációs eszközök aránya 3,0-ról 4,5%-ra növekedett, miközben a nagy és közepes rendszerek, miniszámítógépek aránya 30-ról 13%-ra csökkent. (A későbbi számításokat ezekhez a bázisszámokhoz lehet igazítani!)

Az informatizáció haladása szempontjából (ami magasabb Japánban, mint az USA-ban) érdekes, hogy a PC-k számát tekintve az USA vezet 1995-ben 86,3 millió egységgel (100 háztartásra 32,8 személyi számítógép jut, ami több mint kétszerese a japáni és az európai átlagnak), míg Japánban 19,1 millió gépet számláltak (Németországban 13,5 millió, UK 10,9 millió, Franciaországban 7,8 millió), de a közületi elérés (és kihasználás) a japán társadalomban magasabb.

Az információtechnikai iparon belül az elektronikai ágazat, közelebbről a félvezető ipar fejlődése megy át gyökeres változáson az 1980-as években. A délkelet-ázsiai országokban (japán minta alapján) megszületett a felismerés, hogy a gazdasági dinamika fenntartásához, a gazdaság és a társadalom átfogó modernizációjához feltétlenül szükséges saját elektronikai ipar kialakítása és felfejlesztése. Ennek a felismerésnek megfelelően a félvezető ipar mai dinamikája szinte teljes egészében Délkelet-Ázsiában bontakozik ki, a kereslet meghatározója 1995-ban (a fogyasztás fele) Japán, illetve Dél-Korea mind jobban elhódítja Japántól a vezetést (mint például a DRAM területen). A félvezető piacot az integrált áramkörök termelése uralja (87% felett), a maradékon a diszkrét félvezetők és az optoelektronikai eszközök osztoznak. Az értéket tekintve a memóriaeszközök, a mikroprocesszorok, alkalmazás-specifikus integrált áramkörök, analóg és lineáris áramkörök a sorrend.

A magyar kilátásokat tekintve különösen élesen vetődik fel, hogy a félvezetőgyártás (általában az elektronikai ipar felfuttatása) igen jelentős előzetes beruházást igényel. A világpiacon 1995-ben 35 milliárd dollár beruházás-növekedés volt az 1997-re jelzett újabb hullám előtt. Az USA maga 80 milliárd dollár-t fektetett be 1993-1995 között a DRAM-termelésbe. A memóriacsipek kereslete erősen növekedett a szoftver-igények (mint például a Windows'95) növekedésével, a mikroprocesszorok iránti kereslet a PC-gyártás felfutásának volt köszönhető. Folyik az ágazati koncentráció, amennyiben a világ 10 legjelentősebb cége birtokolja a termelés és értékesítés több mint 50%-át, az első 20 cég pedig a 73%-át.

A számítástechnikai iparban az 1980-as években a mainframe-környezet desktop-környezetre váltott, majd az 1990-es években a network-formációk válnak uralkodóvá a kliens-szerver technológia és a nyílt hálózatok (mint az Internet) képében. A hálózatszerveződés az Internet révén sajátos logikai úton terjeszkedik, a legszélesebb körben az USA-ban (a hostok 63,8%-a). A Network Wizzard statisztikája szerint az amerikai vállalati hostok száma növekedett legjobban az összesnek mintegy negyedét képezve. Az Internet kereskedelmesedése az amerikai vállalati aktorok érdekei szerint történik, mivel az információáramlás a szerverekről a kliensek felé történik 80%-ban, vagyis az amerikai vállalati információ áramlik kifelé és csak 20% vissza. Érdekes az Internet/intranet arány is. Az amerikai gazdaságban 1996-ban 35.000 vállalat rendelkezett Web-hellyel (további 8.000 várakozott indulásra), 5.000 cég használt hitelkártyás kifizetést (japán adatok szerint csak 299 japán cég rendelkezik hasonlóval és csak 48 gyakorolja a hitelkártyás térítést). A Fortune 1.000-ek 22%-a (vagyis 220 vállalat) használt Web-szervert 1996-ban, további 400 cég számolt vele.

4.2 Az információgazdaság ágazatairól

A hozzáadott érték az információs és kommunikációs technológiák terén 235 milliárd dollár 1993-ban, aminek negyede irodai számítógép és más információtechnika. Az 1980-as évekhez képest tapasztalt jelentős csökkenés okaként a szabványosítást, a fokozott versenyt és a nyomott árakat jelölik meg[42].

Az információs vagy negyedik szektor értékelések tipologizálásában az *információtechnológiai (IT) termeléssel foglalkozókat* (1): adatfeldolgozó berendezések és készülékek gyártása: aktív alkatrészek, rádiók és tévék, más elektronikus tőke javak, passzív alkatrészek, egyéb elektronikai berendezések gyártása, valamint a távközlési és számítástechnikai szolgáltatások: - másrészt *a felhasználókat* (2): szerszámgépek, precíziós technikák, mérő és precíziós eszközök, nyomilliárdai és kiadói technika/technológia, fotó- és filmfeldolgozás, banki szolgáltatások, biztosítási szolgáltatások, K+F szolgáltatások, tévés és rádiós szolgáltatások, egyéb szolgáltatások címen különböztetik meg.

4.2.1 Az IT-foglalkozások kibomlásáról

Az IT-foglalkozások tipologizálása[43] az 1990-es évek szakmajegyzékeinek oldaláról a következők szerint alakul: szoftver/rendszer-mérnökség (rendszertervező mérnök, szoftvermérnök, rendszerfejlesztő mérnök stb.), kommunikációs mérnökség (mikrohullámú mérnök, telekommunikációs mérnök, hálózati specialista, rendszermérnök, kapcsolástechnikai mérnök stb.), elektronikai és termékmérnökség (elektronikai mérnök, tervező mérnök, termékfejlesztő mérnök, hardvermérnök stb.), kutató/tervező specialisták (anyagtervező, IC-tervező, mesterséges intelligencia-mérnök, VLSI-tervező, CAD-mérnök, optoelektronikai rendszer-mérnök stb.), piackutató/technikai specialisták, fogyasztó/vásárlói szolgáltatások (területi szolgáltató mérnök, vásárlótámogató mérnök stb.), számítástechnikai specialisták (programozó, elemző-programozó, rendszerelemző, DP-menedzser stb.), egyéb vállalati specialisták, technikusok, műszakiak.

4.2.2 Az ágazati tipologizálás legjellemzőbb témáiról (csak jelzésszerűen)

4.2.2.1. Az ipari alapok tárgyalása
4.2.2.1.1 Az elektronika mint iparág
4.2.2.1.2 Az információtechnika mint iparág
4.2.2.1.3 Az információtechnológia mint iparág
4.2.2.1.4 Fejlesztés a számítástechnikában
4.2.2.1.4.1 Hardver-témák
4.2.2.1.4.1.1 Mikroprocesszor technológia - Két kategóriájában általában a hagyományos CISC (150-300 utasítás, 1 keresési művelet 1 óraciklus alatt), illetve a RISC (csak 70-80 a leggyakoribb utasításokból, de minden óraciklusban új utasítást képes feldolgozni)

---

[42] Miles,I. et al.: Mapping and measuring the Information Economy. A report produced for the Economic and Social Research Council. Cambridge, 1990, p.276, valamint Poirier,R. (1990): The Information Economy approach: characteristics, limitations, and future prospects. = The Information Society, 7(2), p.245-285., továbbá Schwuckow,W. (1995): Measuring the "information markets": a personal experience. = J. of Inf. Sci., 21(2), p.123-132.

[43] Kling,R. (1990): More information, better jobs? Occupational stratification and labor-market segmentation in the US' information labor force. = The Information Science, 7(2), p.77-107.

tárgyalása.
4.2.2.1.4.1.2 Párhuzamos feldolgozások - A SIMILLIÁRD (egyinstrukciós sokszoros adatmód) és a MIMILLIÁRD (sokinstrukciós sokszoros adatmód) technikák tárgyalása.
4.2.2.1.4.1.3 Neurális hálózatok
4.2.2.1.4.1.4 Kliens-server kapcsolatok
4.2.2.1.4.2 Számítógéptípusok: Desktop, laptop, notebook, palmtop gépek személyi modulokkal.
4.2.2.1.4.3 Másodlagos tárolás
4.2.2.1.4.4 CD-ROM-ok
4.2.2.1.4.4.1 Egyszer írható és újraírható memóriák
4.2.2.1.4.4.2 Multifunkciók
4.2.2.1.4.5 Szoftverek
4.2.2.1.4.5.1 Unix környezetek
4.2.2.1.4.5.2 Windows NT-k
4.2.2.1.4.5.3 Szoftverfejlesztések
4.2.2.1.4.5.4 Újrahasználható szoftverek
4.2.2.1.5 Témaorientált programozó rendszerek
4.2.2.1.5.1 Nyitott rendszerek
4.2.2.1.5.2 Nyitott rendszerek összekapcsolása (OSI)
4.2.2.1.5.3 Végfelhasználói nyelvek
4.2.2.1.5.4 Mesterséges intelligencia
4.2.2.1.5.5 Szakértő rendszerek
4.2.2.1.5.6 Beszédfelismerés-kisérletek
4.2.2.1.6 Adatbázisok
4.2.2.1.6.1 Intelligens adatbázisok
4.2.2.1.6.2 Szöveges adatkezelő rendszerek: A DBMS rendszerrel szemben (csak strukturált információ kezelésére) a TBMS a szabad keresést is lehetővé tesz szöveges adatbázisokban.
4.2.2.1.6.3 Hipertext adatbázisok: szöveg, kép, hang, adat, tudás.
4.2.2.1.6.4 Groupware és személyi szoftverek
4.2.2.1.6.6 Virtuális valóság és multimédia számítógépes rendszerek

4.3 A technológiai és a gazdasági verseny témáiról

4.3.1 A miniatürizálás és mikromanipuláció tárgyalása
4.3.2 A versenyképesség trendjei
4.3.3 A globalizáció trendje
4.3.4 A távközlés fejlődése mint példa

A valódi verseny kibontakozását tekintve az 1990-es évek első felében a számítógépesítés és a digitalizáció a fő fejlemények a hang- és adatkommunikáció integrációjával, ami az X-25 csomagkapcsolt és a az X-400 e-mail rendszerek hálózatok terjedésének alapját képezte. A hagyományos rézkábelnek még van jövője a lokális nagy sebességű jelátvitelben (például tévénél), az optikai szálas kábel pedig virágkorát éli (gondoljunk az 1995-ben lefektetett transzatlanti kábelre, 600.000 telefonvonal egyidejű működtetésével). A műholdas szolgáltatások közül a DBS (direct broadcast satellite), a SMATV (satellite master antenna television, TVRO és VSAT egyaránt), a VSAT a jellemző téma.

A konvergenciát az 1990-es évek első felében az első interaktív televízió, a Columbus-i QUBE képviselte, míg meg nem bukott, az 1990-es évek második felében a Prodigy vagy a CompuServe (100 millió dolláros forgalommal) képviselik: újságok, pénzügyi adatok, időjárásjelentés, légiutas-foglalás, pénzügyi szolgáltatások, szórakoztatás, játék, vásárlás, az online sárga lapok kezelése stb. Az ún. hozzáadott értéket képviselő szolgáltatások típusai: a kiemelt kommunikáció (mint a levelező, üzenetküldő, irányított adatkezelő hálózatok, tele- vagy videokonferencia), a tranzakciós kínálat (elektronikus adatcsere, elektronikus bankfiók utalóhely, tele-shopping, jegyfoglalás), információs kínálat (online adatbázisok, elektronikus kiadói szolgáltatások).

A távközlés fejlődésének trendje a következő eseményeket tartalmazza: egyrészt a digitalizáció és az átviteli technikák területét a kábel, a műholdas (DBS, SMTV,VSAT), a mikrohullámú szolgáltatásokkal, másrészt a konvergencia trendet a telekommunikáció, az audiovizuális szolgáltatások és a média területen: harmadrészt új kommunikációs formákkal (mint az aszimmetrikus digitális megrendelői vonal /ADSL/, a kis és nagy sávszélesség, az ISDN, az aszinkron transzfer mód /ATM/, és a hálózatkezelés területen): negyedszer a tartalmi szolgáltatás a VADS (hozzáadott érték és adatszolgáltatás), EDI (elektronikus adatcsere), videokonferencia, VMS (hangátviteli rendszer), elektronikus üzenő mód stb. területen.

4.4 Az ismeret- vagy tudásbázisú rendszerekről

4.4.1 Ismeretstruktúrák: egy eredeti osztályozás szerint[44] az én- (Eigenwelt), a szociális kapcsolatok (Mitwelt) központú, valamint a természet mint rendszer (Umwelt) szemlélet megértésével kapcsolatos ismeretek összefogása, formalizálása, majd informatizálása folyik.

4.4.2 A kognitív fordulat tárgyalása - ami az 1970-es években következett be az információtudományban - a hagyományos információfeldolgozás-modellezéssel szemben az új tudattal (mind science, computational theory of mind) kapcsolatos ismeretek szerinti megközelítés kedvezményezése[45].

4.4.3 Információ-ismeret-tudás logikai út fejlődésének újabb eseményei, felismeréseinek megfogalmazódása: ismeret- és tudásstruktúrák formalizálása, az információtudomány mint alkalmazott vagy segédtudomány beépülése a nagytudományba (úton vagyunk egy "nagyelmélet" felé).

5. A társadalmi hatásokról

Az első és legfontosabb az információbiztonság, annak jogi, technikai, adminisztratív, illetve statisztikai, közgazdasági stb. vonatkozásaival egyetemben. A biztonsági témák leggyakrabban mint műszaki problémák merülnek fel, amit - mondjuk - a szünetmentes áramforrásokkal kiküszöbölhetünk. Azután a számítógépes bűnözés következik az illetéktelen hozzáféréssel, lopással, pénzutalással, másolással, vonalak megcsapolásával,

[44] Brier,S.: A philosophy of science perspective on the idea of a unifying information science. In: Conceptions of library and information science. Vakkari and Cronin (eds). London, 1992, p.97-108.

[45] Loewer,B.: A kognitív tudomány filozófiai kérdései. = Buksz, 2000, tél, 4.sz. p.352-360.

lehallgatással stb. Egy további nagy csoportot alkotnak a vírusok, kukacok (bábok), a trójai faló típusú betörő programok.

A biztonsági eljárások között a fizikai hozzáférés-korlátozás (beléptetés, zsilipelés, mágneskártyás, biológiai azonosítók stb.), a procedurális kontrol (őrzés, regisztrálás, jelszó stb.), a technikai kontrol (jelszó, zártláncú tévé, zárszerkezetek stb.), valamint a személyi információbiztonsági megoldások (az elektronikus ujjlenyomat, a retinanyomat, a szignáldinamika, a billentyűdinamika, kézrajzolat és hangfelismerés, neurális hálózati azonosítás, DNS-ujjlenyomat stb.) a legismertebb és legtöbbet tárgyalt témák[46].

Egy másik globális tárgy a magánszféra védelme (privacy), benne a nyíltság és átláthatóság (opennes/transparency), a tájékoztatási engedélyezés (informed consent), a hozzáférés (access), illesztés (matching), beléptetés (gatekeeping), kölcsönösség (respect). A következő fontos tárgy az adatvédelem, melyhez az USA 1974-es Privacy Act, az 1984-es Counterfeit Access Device, az 1986-os Computer Fraud and Abuse Act, valamint az 1986-os Electronic Communications Privacy Act szellemében adott alapokat. További új témák a szellemi tulajdon, a cenzúra és szólásszabadság, a távmunka, amelyeket a hálózatba szerveződés társadalmi problémája követ. A hálózatba szerveződés mint az információs társadalom alapja és legkényesebb problémája három útja alapján tárgyalható: az Internet és elődei, az Arpanet-BITNET/EARN-CSNET fejlődéstörténetben, másrészt az "információs szupersztrádaként" ismert fejlődésben a NII (nemzeti információs infrastruktúra) programok sorában, vagy az XIWT (ipari vállalatcsoportok - 28 multi - információs infrasruktúrája)-programok alapján[47].

6. Információgazdálkodási témákról: az i-menedzsmentről

Az információmenedzsment nem technológiai környezetben egyrészt a vezetéselmélet, másrészt a szervezeti erőforrások kezelésének része, harmadrészt vállalati tevékenységtípus, negyedrészt információs források kezelését jelenti. Legjellemzőbb témái a

6.1 információs vagyon és/vagy forrás,
6.2 információs menedzserek (CIO-k),
6.3 stratégiai információgazdálkodás,
6.4 információgazdálkodási eszközök és módszerek.

6.4.1 Információauditálási témák

Legjellemzőbb megnyilvánulásaiban a költség-/haszon elemzési módszerek (opciós lista a várakozásokról és költségekről, rendszerorientált szemlélet): azután a földrajzi megközelítés (feltérképezni a rendszer főbb komponenseit és a csatlakozásokat): általánosságban a hibrid megközelítés (az előzők kombinálása, mint például az igények és erőforrások feltérképezése, a lehetséges megoldási optimumokkal összevetése) dominál: a legtöbbek által ismert/értett menedzsment-információ (mint egyfajta MIS, a vállalati

[46] A társadalmi hatásokkal kapcsolatos gondok kifejtése a "Az információs társadalom kialakítása az EU-ban és Mo-on." című dokumentumban: nemzetközi konferencia tájékoztató anyaga, OMIKK (Összeállította Csorba József, szerkesztette Dr.Gerzsó Géza), 1977, p.80, valamint Schoonmaker,S. (1991): Trading on-line: information flows in advanced capitalism. = The Inf. Soc., 8(2), p.39-49., továbbá Kleinbart,P. (1991): The intersection of information, economics, and universality in the financial world of the 1990s. = J. of Inf. Sci., 17, p.137-143.

[47] Mirchin, D.: Hot topics in Internet Law. = Information Services and Use, (17.4), no.4., 1997, p.253-259.

jelentő és jelző rendszerek értékeléseinek áttekintésével): végül az operacionális tanácsadói auditálás (a vállalati stratégia és filozófia összevetése a célokkal és a várható eredményekkel, ütköztetés, tipizálás – szabványosítás -, a legfőbb gyengeségek kizárása).

6.4.2 Kommunikációs auditálási témák

Legáltalánosabb formáiban az IT-bevezetés hatékonyságának felbecslésével kapcsolatos eszközök: az interperszonális kommunikáció mérése: a menedzsment/foglalkoztatott kommunikáció mérése: a szervezeti kommunikáció hatékonysága felbecslésének eszközei: a public relations-tevékenységek mérése.

6.4.3 Információs (forrás)térképezési témák

Jellemzően az információtérkép-igény felmérése: információtérképezés-projekt kiválasztása: terv: meghatározni a célokat, kiterjedést, módszert, megegyezni: felkészülés: csoportképzés és felkészítés: információgyűjtés: interjúk, dokumentumok, megfigyelések: információ-összerendezés és értékelés, további gyűjtés: térképformázás: visszacsatolás: a csoport tájékoztatása: a jelentés elkészítése és kibocsátása[48]. (Jól demonstrálható az e célra született Infomapper típusú szoftver, amely az információs forrás feltérképezés esszenciájaként "készen adja" a szükséges tudást.)

7. A tájékoztatási funkciókról és szerepekről csak címszerűen

Itt kellene beszélni a tájékoztatás rejtett dimenzióiról[49], mint
7.1 a bevezető tájékoztatás mibenléte,
7.2 a követő tájékoztatás mibenléte,
7.3 a tájékoztatás társadalmi tükör szerepe.
7.4 Információs közmű és innovációs kényszer szerepe,
7.4.1 a szakértői (információs) tevékenységek,
7.4.2 az információpolitika politikai tartalma,
7.4.3 az információpolitika statisztikai tartalma.
7.5 A médiahatalom információs trónja,
7.5.1 a médiapiac összetétele,
7.5.2 a közvélemény-kutatás típusú gazdasági és politikai orientálás.
7.8 Tájékoztatási filozófiák,
7.8.1 a gazdasági információ,
7.8.2 a politikai információ,
7.8.3 a kulturális információ,
7.8.4 a társadalmi információ mibenlétéről.
7.9 Az információs közmű (Masuda),
7.9.1 állami aspektusa,
7.9.2 kereskedelmi (magán) aspektusa,
7.9.3 társadalmi (civil) aspektusáról.

---

[48] Ellis,D. et al.(1993): Information audits, communication audits and information mapping: a review and survey. = International Journal of Information Management, 13, p.134-151.

[49] Griffin,E.A. (1991): A first look at Communication Theory. New York, McGraw- Hill, p.412, valamint a Compilation of Selected Acts within the Jurisdiction of the Committee on Energy and Commerce. Communication Law. 1991, US GPO, Washington, p.444

8. A mérés dilemmáiról

Az adat társadalmi termék, amit társadalmi tényezők (mint teoretikusok, kutatók, statisztikusok, interjú-készítők, adatbeléptetők stb.) készítenek szűkebb vagy átfogóbb célokkal, intellektuális, pénzügyi stb. források (mint kutatási eszközök, konceptuális szerkezetek, jelentős munkaidő-ráfordítás) felhasználásával. Az adat minőségét (tényszerűségét) olyan statisztikai kritériumok határozzák meg, mint a fogalmi megfelelés mértéke (conceptual adequancy), az eszközök alkalmassága (appropriateness of instruments), a technikai pontosság (technical rigour), tájékoztatási vagy megjelenítési alkalmasság (suitable presentation).

Az információs társadalommal, általában a modern századvégi gazdasággal az a gond, hogy egyrészt a számviteli, másrészt statisztikai rendszerünk nem elég gyors az események követésére, harmadrészt az osztályozási rendszereink sem képesek észlelni a gyors változásokat, negyedrészt bizonyos tevékenységek és termékek esetében a kvantifikálás problémás (mint általában a szoftvertermékekkel kapcsolatban). A hivatalos statisztikai rendszerek és szolgálatok működése már nem teljesen adekvát a gazdasági és társadalmi teljesítmények megítélésében, a gyorsabb, fogyasztást feltáró, a konjunktúra- és tendenciakövető mérések már több információt hordoznak, bár nem teszik feleslegessé a hagyományos mérést. (Miles,1990, Hayes, 1981, vagy Duncan és Gross,1993)[50]

9. A nemzeti információpolitikák legjellemzőbb témáiról[51]

9.1. A kormányok
Mint meghatározó szerepet játszók a működtetés, a fejlesztés-korszerűsítés, az adaptálás szempontjából, valamint a szakmapolitikák számonkérésében, hitelesítésében.

9.2 Az intézményrendszer
9.2.1 A központi koordináció igénye: a helyes intézményrendszer kialakítása a központi koordináció (műhelyének) létesítésével kezdődik.
9.2.1.1 Például a japán modellben a miniszterelnöki hivatal mellett működő Administrative Management Agency koordinál, és készíti el az információpolitikát, Szingapúrban a National Computer Board (a PM mellett), az USA-ban a General Services Administration koordinál az információforrások szempontjából (bár az elnöki Executive Office részlegei közül az Office Management and Budget fiskális tárgyakban és a politikai döntéshozás támogatásában, valamint a National Bureau Standards a tudományos-műszaki kérdésekben kompetens), a központi (kormányzati) információs fórumokat mint forrásokat (hiteles információ-kibocsátókat) rendszerint magas rangú személyek (nem ritkán miniszterek, államtitkárok) vezetik.

9.2.1.2 A koordináció funkciói: melyeket lehet külön (decentralizáltan) is, lehet egy

[50] Miles et al.(1990), valamint Duncan,J.W.: Gross,A.C. (1993): Statistics for the 21th Century - Proposals for improving statistics for better decision making. New York, Dun and Bradstreet, p.266, valamint Hayes,R.M: Measurement of information. in: Vakkari-Cronin (1991).

[51] A fejlődő országoknak ajánlott szakértői források tipikus terméke az egyszerűsített információpolitikák leckekönyveként a UN: Modern management and information systems for public administration in developing countries. New York, 1995, p.84,

- valamint a kvázikaotikus információs társadalom kifinomult információpolitikájának leckekönyveként az Information the Nation. Federal Information Dissemination in an Electronic Age. OTA, Washington, 1988, p.334

(fórum által) irodában is működtetni;
9.2.1.2.1 információs rendszerpolitikák fejlesztése;
9.2.1.2.2 a tervezés és az információs rendszerek vezetésének koordinálása kormányhivatalokon vagy a miniszterelnökség (MeH) egyes részlegein keresztül;
9.2.1.2.3 a technikai tanácsadás, a támogató szolgáltatás működtetése az információs rendszerekkel kapcsolatban, a nemzeti számítógép központ vezetésének ellátása.

9.2.1.3 Központi kormányzati információpolitika generálása: a központi koordinációs iroda titkársága elláthatja a tárcaközi bizottságok vagy tanácsok szerepét: például a japán modellben a tárcaközi bizottságok, a részlegek szakértői, az Adminisztrative Management Agency munkatársai csinálják a politikát: az amerikai modellben minden részleg és hivatal delegál egy felelőst, az információgazdálkodásban jártas szakembert a kormányzati politika kidolgozásához.

9.2.1.4 A gazdasági tervezési és államigazgatási koordináció; a tervezési feladatokhoz önálló szervezetet rendelnek rendszerint; funkcióját tekintve egy "központi államigazgatási információgazdálkodási és -kezelési hivatalt": például a japán modellben ez az Administrative Management Agency-hez tartozó Office of Information Systems, mely az alábbi tevékenységeket viszi: a számítógép-használat országos felmérését, K+F - forrásallokációt az információfeldolgozásban, vizsgálódik a tervezési, szervezési, személyi követelmények terén, segíti a hatékony számítógép-hasznosítást, segíti a kormányzati adatszolgáltatás sokoldalú hasznosulását, tervez korszerű információs rendszereket az államigazgatásnak, tárcaközi számítógépközpontot tart fenn, számítógépes munkaerőt képez (tovább), szabályokat (korlátozásokat) és szakmapolitikát fogalmaz az adatbiztonság és az információtörvényesség terén.

9.2.1.5 Van példa arra is, hogy a központi statisztikai szolgálat szerepét technikai értelemben kombinálják ezzel: egyes formációkban az elnöki hivatal központi statisztikai és adatfeldolgozási irodája végzi az olyan feladatokat is mint a beszerzések és vásárlások adminisztrálása az államigazgatási adatfeldolgozási eszközök terén, a beruházások és állami kiadások racionalizálása, szabályok, módszerek és eljárások kidolgozása a beszerzésekhez, illetve a berendezések és eszközök kihasználásához, továbbképzések szervezése a különleges szakszemélyzetnek az adatfeldolgozási, mérnöki, kutatási, biztonsági stb. tudás biztosításával.

9.2.1.6 A technikai szakértelemről gondoskodás: például az amerikai modellben a General Services Administration biztosítja: másik példában a francia kormány 1982-ben külön erre a célra hozta létre a Centre for Studies of Government Informations Systems nevű független szervezetet, hogy a folyamatos modernizáció és a bevezetés biztosítva legyen, feladatai: kísérleti programok indítása az új információs rendszerek terén, konzultáció és technikai támogatás a kormány részére, tapasztalatcsere szervezése a legújabb technikákkal dolgozókkal, továbbképzés és a képzési politika megfogalmazása, az IT gazdasági és társadalmi bázistudásának megteremtése, módszertanok készítése és terjesztése.

9.3 Az országos információpolitikai célokról és a prioritásokról
Az általános (országos, nemzetgazdasági stb.) célokon túl a mindenkori kormány felállásakor meghatározza információpolitikai prioritásait. A nemzeti információs

rendszer megteremtése túlzottan ambiciózus terv addig, amíg az alrendszerek nincsenek meg, vagy nincsenek hitelesítve: például a központi tervezési, adózási, vagyonmérleg és költségvetési, személyzeti, nemzeti számlák típusú statisztikai információs bankok gyakorlatban csak a fejlett országokban működnek. A felzárkóztató kormányprogramok példájaként említhető a szingapúri, amikor az 1981-es National Computer Board-ot létrehozó törvényben egyidejűleg 100 millió dollár-os fejlesztésről rendelkezett, hogy a közhivatalokat felszerelje számítógépekkel, s 3-5 év alatt átütő modernizációt hajtson végre.

9.4 A létező információs rendszerek és számítógépes források adminisztrálása
Kötelező kormányzati tevékenység, amelyet a koordinációs szervezete végez. Magyarországon évi 100 Milliárd forint megy (informatikai jellegű) fejlesztésre, de a koordináció hiánya miatt modernizációs eredmény és hatékonyságjavulás gyenge.

9.5 Tervezés, koordináció, az információs rendszerek vizsgálata
9.5.1 A tervezés szükségessége: az USA-ban az 1980-as Paperwork Reduction Act adott általános ösztönzést az információkezelés és -gazdálkodás reformjának.
9.5.2 Tervezés hivatali és részleg szinteken: a központi kormány megkövetelheti a hatékonyabb és korszerűbb kezelést a tervek és az adminisztrációs gyakorlat ellenőrzése révén:
9.5.2.1 az információkezelési követelmények egy adott hivatal vagy részleg esetében annak sajátos feladataiból, illetve a nemzeti információs program céljaiból és prioritásaiból következnek,
9.5.2.2 rövid és középtávú tervek összehangolása.
9.5.3 Minden hivatalnak éves jelentést kell készítenie a pénzügyi év végére.
9.5.4 Tervezés nemzeti szinten:
9.5.4.1 a tervezés koordinálása országos szinten,
9.5.4.2 a tárcaközi egyeztetés, az információs rendszerek integrációja,
9.5.4.3 a nemzeti célok és prioritások konzisztenciája.

9.6 Centralizáció versus decentralizáció: politikai, szektorális, földrajzi stb. decentralizáció célnak tekintett, egyben a szükséges technikai készségek fejlődésével egy bonyolultabb (áttételesebb) centralizációs esély kiépítésének szükségessége vetődik fel.

9.7 A metodológia fontossága
A bonyolultabb (decentralizált) rendszermodellben a metodológia döntő fontosságot nyert az állami adminisztráció káoszának elkerülésére: ezt a példát képviseli a francia ipari minisztérium, amikor megbízást adott államigazgatási információs rendszerek tervezésének metodológiájára (RACINES), információs rendszer tervezés metodológiájára (MERISE), munkaügyi és foglalkoztatási regiszter kidolgozására (ACTIF), vagy például ilyen volt a kanadai kormány rendszerkalauzának (SLCP) kidolgozására adott megbízás.

9.8 A számítástechnikai beszerzések koordinációja
Az USA-ban a Brooks Hill Act (1965) vagy a Paperwork Reduction Act (1980) már rendelkezett e tárgyban, s a GSA hatósági jogokkal rendelkezik a beszerzési források megjelölésében.

9.8.1 Osztott létesítmény/információ: vagyis bizonyos szolgáltatások egyformán hasznosíthatók minden tárcánál, s ezt közös (külső) cég is elláthatja (bár ma ennek számtalan akadálya van). Magyarországon minden intézmény saját megoldást keresett. Japán és az USA az 1960-as évek végén lépett ez ügyben, felismerve, hogy az adatszabványosítás és az új adminisztráció hiánya nem teszi lehetővé az intézményközi egységesítést: a kormányhivatalok igen nagy mennyiségű és eltérő adatot használnak, ezért megkövetelik a nemzeti információpolitika nevében, hogy az államigazgatásban ez az egységesítés megtörténjen: az adatmegosztás kényszerét a japán modellben az AMA éves listával segítette, amikor 532 számítógépes adattárat tett közzé már 1982-ben, s annak módját is, hogy miként kell használni azokat: a hálózatok és központi adatfeldolgozók a költséget is csökkentik: Szingapúrban a Central Computer Services Department szolgáltat közös számítógépes kapacitásokat a minisztériumoknak.

9.9 Nemzeti információpolitikai ajánlások a foglalkoztatási és munkaviszonyok tárgyban
Az IT bevezetése a munkavégzésre és munkaerőre kifejtett hatásaival: kvalifikáció, munkaerőigény-csökkenések: a francia gyakorlatban vannak előírások a programkészítés, tervezés és alkalmazás terén.
9.9.1 Az információtörvénnyel kapcsolatos témák: az információhasználat, -feldolgozás és -terjesztés, statisztikai közzététel, állami archívumok, szellemi tulajdon témák után a számítógépesítés mentén új gondok adódtak a személyi jogok (privacy), a határokon keresztüli adatáramlás, biztonsági témákban, az információszabadság terén több dolog történt, de mind több a hiány!
9.9.2 Biztonsági témák: szabályozási problémák az információs rendszertervezés, személyzet, működtetés, adatátvitel terén: a japán modellben a Standard Rule for Data Security Related to Computer Utilization intézkedik az adatbiztonsági menedzser, a mágneses adathordozók, a dokumentumkezelés (rendszerterv, operációs eljárás, kódkönyv stb.) területén.
9.9.3 Privacy: jogi és adminisztratív előírások a "bizalmasságot érintő törvény hatálya alá tartozó információ gyűjtéséről, terjesztéséről, karbantartásáról" (USA): a legtöbb vita a személyi azonosítókkal kapcsolatban merül fel.
9.9.4 Állami információ: számos, kormányhivatal által készített adat és információ érdekes a piacon is: ezeket a Freedom of Information Act szabályozza.
9.9.5 Oktatás és képzés: az állami bürokrácia, a központi kormányhivatalok számára képeznek információjogi és adminisztrációs tudással rendelkező személyzetet.

10. Az államigazgatási információs rendszerekről[52]

a) Információszervezési kategóriák
Három kategóriát állítanak fel az információ formalizálása szerint: egyrészt nem formalizált információra, másrészt magasan formalizált információra, harmadrészt formalizált referenciális rendszerekhez társuló nem formalizált információra vonatkozóan.

b) A kormányzati információkezeléssel és gazdálkodással kapcsolatos intézményrendszer

[52] Brady,T. (1986): New information technlogy and social change in Europe: computerization of Public Administration in the UK. Brighton, p.466

Minden kormányszervezet érdekelt információforrásként, információ-feldolgozó vagy -szolgáltató formában, de jellemzően hétféle szerepet lehet megtalálni esetükben: úgymint a központi adminisztratív műveletek[53] végzését (1), a központi statisztikai szolgálatot (2), a térképészeti és földhivatali tevékenységeket (3), könyvtári és dokumentációs központi profilokat(4), országos számítástechnikai központok tevékenységét (5), adminisztrációs ügynökségek, hivatalok szervezeti és módszertani hivatali profiljait (6), országos tervező hivatalok és ügynökségek (7) tevékenységeit.

c) Információs rendszerek az államigazgatásban

10.1 Tipológia és definíciók:
10.1.1 az állami szektor szervezeteinek belső információkezelési és gazdálkodási feladatait támogató információs rendszerek:
10.1.2 az államigazgatási adminisztráció szabályozási és más speciális feladatait támogató információs rendszerek:
10.1.3 állami szolgáltatói szerepet támogató információs rendszerek:
10.1.4 a tervezést és döntéshozást támogató információs rendszerek.

10.2. Állami szervezetek információs rendszerei: legjellemzőbb tételei a
10.2.1 Személyzeti információs rendszerek:
10.2.1.1 szakmai/munkaerőnyilvántartások (jelölt-regisztrálás, vizsga és versenyeztetés, eredményregisztrálás, beosztások és kinevezések regisztrálása),
10.2.1.2 kezdő és továbbképző kurzusok,
10.2.1.3 fokozatok elnyerése (státusz, beosztás, kvalifikáció),
10.2.1.4 bérek, fizetések, juttatások,
10.2.1.5 nyugdíjszámítás és végkielégítés,
10.2.1.6 tiszteletbeli címek nyilvántartása.
10.2.2 Pénzügyi információs rendszerek:
10.2.2.1 büdzsé,
10.2.2.2 adminisztráció,
10.2.2.3 funkcionális (tételes) elosztás,
10.2.2.4 gazdasági (költségvetési alrendszerek).
10.2.3 Kincstári (vagyonkezelő) információs rendszer:
10.2.3.1 állami számlák (nemzetgazdasági számlák),
10.2.3.2 rövid és hosszú távú hitelek,
10.2.3.3 rövid és hosszú távú adósságok, kamatok,
10.2.3.4 lejáratok és kifizetések.
10.2.4 Kommunikációs rendszerek:
10.2.4.1 irodai szövegszerkesztők, ügyvitel,
10.2.4.2 elektronikus levelezőrendszerek,
10.2.4.3 számítógépes tervezés,
10.2.4.4 telekonferencia (audio és video),
10.2.4.5 számítógépes döntéstámogató rendszerek.

10.3 Az államigazgatási adminisztrációt, szabályozást és más speciális feladatokat

[53] Ezek a szervezet-, a tulajdon- és a pénzforgalom-regisztrálás központi nagy nyilvántartó rendszerei, mint nálunk a cégbíróságok cégadatbázisa, az APEH, a VPOP, a tébé, az országos népességnyilvántartó adatbázisa, vagy a központi pénzügyi információs rendszer (giró).

támogató információs rendszerek: személyi nyilvántartások (háztartások stb.), vállalatok és társaságok (más jogi személyek), létesítmények, családi házak, lakások, földingatlan (házhely, tömbépületi telkek, faluközösségi terület), közhálózatok (utcák, utak, víz-, csatorna-, villamos-, telefonhálózat), közművek (erőművek, iskolák, kórházak) adatai.
10.3.1 Regiszterek:
10.3.1.1 személyi,
10.3.1.2 vállalati és társasági,
10.3.1.3 építmények, lakóházak
10.3.1.4 térinformatika (telek, utca, közmű stb.),
10.3.1.5 speciális célú (gépkocsi stb.) adatok.
10.3.2 Centralizált és decentralizált regiszterek: az összekapcsolhatóság jogi és technikai kérdései.
10.3.3 jogi, fiskális, társadalombiztosítási, foglalkoztatási-munkaügyi, rendőrségi, védelmi, nemzetbiztonsági információs rendszerek.
10.3.4 jogi információs rendszer: minősített esetek, eljárások, lakásszerződések, tulajdonjogi és más speciális szerződések, szabadalmi regiszter,
10.3.5 fiskális információs rendszerek:
10.3.5.1 a természeti érték és az épületek becsült értéke,
10.3.5.2 egyéni jövedelmek közvetlen adói,
10.3.5.3 vállalati (és más jogi személyek) közvetlen adója,
10.3.5.4 az üzleti forgalom indirekt adói,
10.3.5.5 vámok,
10.3.5.6 vegyes adók (gépkocsi, rádió, televízió, állatok stb.).
10.3.6 társadalombiztosítási és foglalkoztatási információs rendszerek alrendszerei:
10.3.6.1 az alapok összegyűjtése és elosztása különböző intézményeknek,
10.3.6.2 nyugdíjasok,
10.3.6.3 munkanélküliek,
10.3.6.4 éves ünnepek, munkaszüneti napok,
10.3.6.5 egészségbiztosítás.
10.3.7 rendőrségi és jogi (bírósági) információs rendszerek alrendszerei:
10.3.7.1 gyanúsítottak és vád alá helyezettek,
10.3.7.2 jogi/bírósági/ügyészi azonosítók: ujjlenyomat, különleges ismertetőjegyek, jellemrajz, álnév, fedőnevek, más személyekhez fűződő kapcsolatok stb.
10.3.7.3 bűnesetleírás,
10.3.7.4 áldozatok,
10.3.7.5 büntetések,
10.3.7.6 felderítés alatti cselekmények, gyanús vállalkozások,
10.3.7.7 felderítetlen esetek,
10.3.7.8 közlekedési balesetek, közlekedési bűnesetek,
10.3.7.9 lopott autók.
10.3.8 nemzetvédelmi és -biztonsági információs rendszerek alrendszerei:
10.3.8.1 mozgósítási és hadkiegészítési,
10.3.8.2 berendezések, ellátórendszerek, járművek,
10.3.8.3 stratégiai létesítmények,
10.3.8.4 megfigyelésre minősített személyek.
10.3.9 állami egészségügyi információs rendszer közegészségügyi funkcionális alrendszerei:
10.3.9.1 népesség,

10.3.9.2 oltottsági regiszter,
10.3.9.3 mortalitás,
10.3.9.4 halálokok,
10.3.9.5 prevenciós kampányok,
10.3.9.6 népességkövető regiszter: születési adatok-iskolai adatok-sorozási adatok-munkakönyvi adatok-stb.
10.3.10 oktatási információs rendszer:
10.3.10.1 oktató személyzet
10.3.10.2 kvalifikációk,
10.3.10.3 diákok stb.

10.4. Állami szolgáltatói szerepet támogató információs rendszerek, alrendszerei
10.4.1 állami szállítási, tömegközlekedési,
10.4.2 pénzügyi intézményrendszeri,
10.4.3 postai szolgáltatási,
10.4.4 telekommunikációs,
10.4.5 állami közmű,
10.4.6 rádió és televíziós,
10.4.7 kórházi (adminisztratív és orvosi) stb.

10.5. Tervezési és döntéstámogatási információs rendszerek alrendszerei: általános („supply-oriented") és speciális igényekre tervezett („user-oriented") rendszerek
10.5.1 tudományos-műszaki információs rendszerek:
10.5.1.1 tudományos bibliográfiák,
10.5.1.2 technológiai információs rendszerek (WIPO, IMPADOC).
10.5.2 jogi információs rendszerek:
10.5.2.1 politikai és törvénykezési/hatósági
10.5.2.2 adminisztrációs,
10.5.2.3 igazságügyi,
10.5.2.4 esküdtszéki,
10.5.2.5 ügyvédi,
10.5.2.6 jogforrások, törvények, publikációk.
10.5.3 általános társadalmi és gazdasági információs rendszerek: egyrészt általános társadalmi-gazdasági célú, másrészt földhasználati, harmadrészt gazdasági, negyedszer államigazgatási, ötödször információbanki, tervezési és döntéstámogatási hátterek stb.,
10.5.3.1 széles körű adatfelvételen alapuló (cenzus): egyéni adatokból tematikus statisztikai táblázatok stb.,
10.5.3.2 földrajzi információs rendszerek: aggregált adatok kisrégiókról (falvak, önkormányzatok, kerületek), városokról, nagyrégiókról rendszerint állami tervprogramokhoz stb.,
10.5.3.3 kronológiai információs rendszerek: idősorok a termelésről, fogyasztásról, beruházásról stb.
10.5.3.4 telkek, épülettömbök (házhelyek), körzetek: közöttük építési engedélyek, földhasználati (tulajdoni stb.) adatok, közműtérképek, veszélyes és különleges rendeltetésű területek stb.: (e téren a kanadai CANSIM, a francia SUSE vagy az EU CHRONOS számítógépes idősorokat kezelő rendszerei az állam és a kormány számára adnak az összehasonlító kutatáshoz-tervezéshez támogatást) stb.,
10.5.3.5 vállalati, társasági, termék-adatbázisokat kezelő információs rendszerek,

10.5.3.6 államigazgatási rendszerek a mikro (vállalati) és makro (befektetési allokációs, üzleti indikátorok), regionális (lakossági, foglalkoztatási, befektetési) adatokkal a nagyrendszerek (mint a tébé, fiskális, népszámlálási stb. funkciók) működtetésért,
10.5.3.7 információbankok az állami, közületi és magán hozzáférés alapján az egyéni, háztartási, vállalati stb. célok, az általános társadalmi és gazdasági környezet megismertetésére: típusai:
10.5.3.7.1 vállalatiinformáció-bankok (mint például a Data Resources Inc., USA, piaci elemzésekkel szolgál a cégek, gyárak, üzemek adatairól),
10.5.3.7.2 információbankok egyének, háztartások számára, mint például a munkaügyi (ilyen a francia "Agence nationale pour l'empoi," lakásnyilvántartó, vagy a vásárlói árakat és fogyasztói termékeket közlő forma (mint a francia "Institut national de la consommation"),
10.5.3.8 tervezői háttér támogatási rendszerek, nagy dokumentáció-kezelő készségek, szimulációs modellek a döntéstámogatáshoz, rendszerint központi szolgáltatók a nagy állami szereplők számára,
10.5.3.9 felhasználói információs rendszerek a tervezési és a stratégiai döntéshozói tevékenységek számára, rendszerint ágazati szinten szerveződnek a létező (adott) cenzusok adataira építve,
10.5.3.10 természeti erőforrás - kezelési információs rendszerek az erdő- és vadgazdálkodás, víz- és ásványvagyon számára,
10.5.3.11 ipari információs rendszerek a foglalkoztatás, szállítás, technológiák számára: az ipari információs háló egyfelől az ipari, szállítási, kereskedelmi, nyersanyag adatbázisok, másfelől a termelési adatadminisztrálás és a cenzusok, illetve survey-ek alapján szerveződik.

11. Az állam gazdasági tájékoztató tevékenységének alapjairól

A politikai döntéshozatal a gazdaságpolitika formálásában az állam szerepe: gazdasági aktor és/vagy a gazdaság regulátora
11.1 a gazdaságpolitika tárgyairól:
11.1.1 állami javak/szolgáltatások biztosítása,
11.1.2 nemzeti jövedelem, árak, foglalkoztatás stabilizálása,
11.1.3 piacgazdaságból származó jövedelemelosztás,
11.1.4 gazdasági hatékonyság biztosítása,
11.1.5 fizetési egyensúly,
11.1.6 gazdasági növekedés biztosítása.

11.2. a fejlesztés tárgyairól:
11.2.1 új iparosítás, (felzárkóztatás),
11.2.2 piacnövelés (economic of scale).

11.3 Az állami intervencióról a fejlesztésben: pénzügyi, forrásallokációs, beruházási stb.

11.4 A gazdaságpolitikai elméleti vitákról: adatsorok: célváltozók, a politikai tervezéshez használható modellek, min. és max. korlátok a jóléti funkciókban, a gazdaságpolitika-csinálók (csoportok és intézmények) közötti inkonzisztenciák mint a célmeghatározás zavarai, átfogó tervezés és megvalósítási konzisztencia igénye, kvalitatív eszközök igénybevétele, mint például intézmények létesítése (vagy megszűntetése): melyek

szabályozzák (befolyásolják) a gazdasági tevékenységet új kvantitatív eszközök készítésével stb.

11.5 A politikagyakorlási, alkalmazási témákról
11.5.1 az implementálás általános problémái:
11.5.1.1 hiányos vagy hamis információk,
11.5.2.2 a statisztikai adatszolgáltatás és a politikacsinálás viszonya.
11.5.3. a bürokrácia problémája
11.5.3.1 a bürokrácia elmélete, Weber: szervezet, hatóság, hatalom, legitimitás,
11.5.3.2 a jogilag igazolt hatóság alapjai:
11.5.3.3. jogszabály alapján, mely tekintély ad a szervezet tagjainak,
11.5.3.4 a törvény absztrakt szabályok rendszere, amelyeket alkalmaznak sajátos esetekre, az adminisztráció=bürokrácia viszont a szervezet érdekeit követi,
11.5.3.5 a hatóságot gyakorló személy engedelmeskedik a személytelen rendnek,
11.5.3.6 a tagok meddig engedelmeskednek a törvénynek,
11.5.3.7 a tekintély nem a személynek szól, aki megtestesíti a hatóságot, hanem a személytelen rendnek, mely pozícióba emelte őt.
11.5.3.8 a bürokrácia kritikája:
11.5.3.8.1 abszurdum azt feltételezni, hogy a kormánytisztviselők inkább cselekszenek a közösség érdekében, mint mások,
11.5.3.8.2 különböző csoportok (magánérdek) sokat fordítanak arra, hogy érdeküknek megfelelően befolyásolják a politikát, sikerrel,
11.5.3.8.3 az állam korlátozza magát azon tevékenységterületekre, ahol komparatív előnyei vannak: a kollektív igényeket kielégítő állami javak és közszolgáltatásokra.
11.5.4 a politikaformálás kényszerhelyzetei:
11.5.4.1 politikai kényszerek,
11.5.4.2 szabálytalanságok a bürokráciában,
11.5.4.3 klientizmus,
11.5.4.4 politikaformálás és alkalmazás kapacitásai,
11.5.5 tömeges részvétel a reformok alkalmazásában.

11.6 A gazdaságpolitikai eszközökről
11.6.1 az állam elsődleges funkciója, állami javak,
11.6.2 az állam mérete,
11.6.3 állami szolgáltatások kiadásai,
11.6.4 oktatás,
11.6.5 egészségügy,
11.6.6 védelem,
11.6.7 állami szektor foglalkoztatáspolitikája,
11.6.8 az állami finanszírozás problémája,
11.6.9 adóadminisztrálás,
11.6.9.1 az adórendszer szerkezete,
11.6.9.2 közvetlen adózás,
11.6.9.3 közvetett adózás,
11.6.9.4 infrastruktúra szolgáltatások árazása,
11.6.10 oktatás és egészségügy költségvetése,
11.6.11 foglalkoztatás és jövedelem stabilizálás,
11.6.12 a hatékonyság erősítése,

11.6.13 jövedelem-újraelosztás,
11.6.14 célelőirányzat,
11.6.15 az újraelosztás politikai eszközei,
11.6.16 árpolitika,
11.6.17 bérpolitika,
11.6.18 adók,
11.6.19 munkahely-létesítés,
11.6.20 állami javak: juttatások,
11.6.21 vagyontárgyak újraelosztása (például föld),
11.6.22 fejlesztési politika
11.6.23 importhelyettesítés,
11.6.24 exporttámogatás,
11.6.25 az állam gazdasági vállalkozásai,
11.6.26 politikai reform,
11.6.27 adminisztratív (államigazgatási) reform.

3. FEJEZET: A INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM FELÉ

Az információs társadalom paradigmákkal kapcsolatban általában a hármas modellezést követik, amennyiben technológiai következmény modellről mint az információs és kommunikációs technológiák mennyiségi és teljesítményrobbanása következményeiről, gazdasági szektormodellről mint négyszektoros gazdaságról és társadalomról, valamint egy szociológiai-politológiai tengelymodellről mint a tudástársadalomról beszélnek.

Az információs társadalom paradigmákba torkolló információ- és kommunikációtechnológiai fejlődés elemzése szempontrendszerében általában ugyancsak hármas modellezést követnek, úgymint a - a kutatás és fejlesztés, az alkalmazás, illetve a társadalmasiasítás stádiumában értékelést, - a technikai, jogi, adminisztratív (állami és kormányzati) szempontok szerint értékelést, - valamint a gazdaság közszolgálati (állami és közületi), illetve a kereskedelmi (magánszféra) eltérő szempontjai szerinti értékelést.

1. Az információ társadalma felé

Az állam-, gazdaság- és politikaelméleti (tanácsadói) tevékenységek meghatározó módon kiszolgáltatottak a fejlődésnek, mind a politikaformálás, mind pedig a gazdasági folyamatok befolyásolása, orientálása különös új megvilágításba kerül az ezredforduló leghatékonyabb rendszermodelljében, s abban különös meghatározó szerepe van az információkezelésnek és -gazdálkodásnak. Az új paradigma jövőképe durván két irányban építkezik, az egyéni és a közösségi gazdasági viselkedés evolúciójának mintájára. Egyrészt az állami intézményi keretek között és a jogi, gazdasági, erkölcsi normák szellemében. Másrészt a mindenféle korlátozás ellen tiltakozó egyéni, öntevékeny formákban. Ezt a két utat próbáljuk nagyon röviden felvázolni.

1.1 Az állami információkezelés és -gazdálkodás távlatai

Az információs társadalom állama abban tér el jelentősen például a korszerűtlen magyar államtól, hogy három átfogó modernizációs hullám gyűrűzött át rajta. Az 1950-es években az általános igazgatási reform, az 1960-as években a nagy nyilvántartó rendszerek számítógépesítése, az 1980-as években (szakirányú, információtechnológiai és szociológiai értelemben egyaránt) az új bürokrácia megjelenése.

Az információs társadalom gazdasága abban tér el minden más paradigmától, hogy benne az információ egyenlő a pénzzel (helyettesítheti azt!), hogy a médiaipar a gazdaság gerjesztője (motorja), s az egyéni (vásárlói, fogyasztói) és szervezeti (vállalati) gazdasági viselkedés figyelése a legjellemzőbb tevékenység benne (az 1996-os közgazdasági Nobel-díj is ezt igazolja).

Az információs társadalom és a hatalom viszonyában az egyéni és közösségi hozzáférés, a gazdaságpolitológiai orientálás, az információs közmű, vagy a vélemény(ízlés)pluralizmus a központi témák. Mindebből következően csak az írott és íratlan információalkotmány szigorítása alapján lehet társadalmi perspektíváról beszélni, csak a hozzáférés széleskörűsége és az információszabadság, a magán- és a köztulajdon közötti terület pontos kiparcellázása jöhetnek szóba az információs társadalom jövője szempontjából. Mert különben egy kvázikaotikus társadalom jön létre, az információ megszerzéséért és birtoklásáért folytatott egyenlőtlen küzdelem világa, amelyben az

információkezelési készséggel rendelkező (vagy azokat megvásárolni tudó) kisebbség jól eligazodik, és saját fennmaradása érdekében szabadon manipulálja az egész társadalmat.

Az információjog alapját a világban az információs kerettörvény kánonjai alkotják (ezek az írott vagy íratlan információalkotmány alapjai is): mint a kötelező adatszolgáltatás és közzététel, illetve a hitelesség. A hitelesség jogi, politikai, szakmai (közgazdasági, statisztikai stb.) értelemben egyaránt igazolandó entitás, intézményes megtestesítői Magyarországon a Cégbíróságok, az APEH, a TB, a VPOP, a BM Népességnyilvántartó Iroda stb. A hiteles információ-kibocsátók köre (hálózata) a rendszerváltozás után létrejött magyar rendszermodellben a központi kormány, az államigazgatási szféra, a politikai szféra, a vállalkozói szféra, a tudományos/kutatási szféra, a társadalmi szféra, valamint a média[54].

A létező információgazdaság létező törvényei négy csoportba sorolhatók. Egyrészt az információkereskedelem törvényeire: benne az adatvédelmi törvény, az informatikai törvény, a szellemi tulajdonjogi törvény stb. Másrészt a gazdasági tervezés és államigazgatás törvényeire, mint a cégtörvény, a számviteli törvény, a statisztikai törvény, a pénzügyi információs (mint a bank-, értékpapír stb.) törvények. Harmadrészt a tájékoztatás törvényeire, mint a hírügynökségi, a sajtó-, a rádió-, valamint a televíziótörvény. Negyedrészt az ún. mozgótörvényekre, a reklám- és a versenytörvényre. A fejlett társadalmakban e törvények egy konzisztens egészt képeznek az információs kerettörvény alapján, egy olyan rendszermodell felé haladva, melynek információjogi konzisztenciája a szigorodás felé hajlik, minthogy a politikai, gazdasági és társadalmi aktorok milliós nagyságrendje, az egyre gyorsuló (gazdasági) rendszerfolyamatok ezt szükségessé teszik[55]. A gyorsan változó rendszerjellemzőkkel dolgozva a statisztikai rendszerek mind megbízhatatlanabbá válnak, a gyors lefutású konjunktúrák követése megoldhatatlan számukra, ezért a gyors megtérülésben érdekelt pénzvilág a médiaipar szereplőit (közvélemény-kutató, elektronikus közönségméréssel foglalkozó médiakutatók, népszámlálási adatbázisokkal, háztartási adatokkal rendelkező információbrókerek) foglalkoztatja a folyamatok mérésére, ami a médiagazdaságban önmeghajtó folyamatokat indít be, s ezek egyre újabb jogi, szabályozási gondokat vetnek fel.

1.1.1 Az állam új makrokommunikációs szerkezete

A rendszerváltozás után Magyarországon is új információs modell jött létre, melyben a politikai, a gazdasági és társadalmi aktorok száma milliós nagyságrendűvé vált. Azonnali (és máig ható) gondokat váltott ki, hogy elmaradt a nagy nyilvántartó rendszerek reformja: hogy a szervezet-, a tulajdon- és a pénzforgalom-regisztrálás nem volt/nincs megoldva. Ami nem azt jelenti, hogy Magyarország nem lehet információs társadalom, hanem csak azt, hogy az arrafelé vezető úton olyan kvázikaotikus társadalom lesz, melyben a humán/gépi intelligenciákkal és eszközökkel rendelkező 10 % birtokolja a minőségi élethez szükséges információt[56].

Az új makrokommunikációs szerkezet hiányosságai gyorsan láthatóvá váltak Magyarországon, elsősorban a nagy nyilvántartó rendszerek (népességnyilvántartás, cégnyilvántartás, adónyilvántartás, tébényilvántartás stb.), másodsorban - kevésbé

[54] Csorba, J.: Rendszerváltozás a tájékoztatásban. PKI, 1993, p.124
[55] Csorba, J.: A magyar állam kommunikációs válsága. = Magyar Szemle, 1996, 3.sz. p.234-246.
[56] Az 1990-es években Magyarországon az információhoz való hozzáférés, technikai, kezelési és menedzselési készségek dolgában halmozottan hátrányos helyzetben van a lakosság 90%-a. Az információbirtoklás az információs közmű szakszerű igénybevételével, használatával minősített.

nyilvánvalóan - a közvélemény orientálásában és a nyilvánosság gátlástalan manipulálásában. A tájékoztatás intézményi és tevékenység típusú szintjeinek anomáliai: a bevezető tájékoztatás (orientálás, mely nélkül az anarchia és bomlás jellemzi a társadalmat), a követő tájékoztatás (ez elsősorban a média szerepe, s amely mint ilyen rendszerint baloldali/liberális rendszerkritikát művel), valamint a tájékoztatás társadalmi tükör szerepe (az állampolgárt figyelmeztetik viselkedése irracionalizmusaira, szembesítik a tényekkel) a magyar rendszermodell legnagyobb deficitjeit jelentik[57].

1.1.2 A rendszerváltozás utáni társadalmak deficitjei

Az újjáépítési (értsd. a teljes rendszerváltoztatás utáni) modellek, mint Németország, Japán, Chile, Korea, általában Délkelet-Ázsia, Vietnam példája más és más tanulságot kínálnak. Felvetődik (sokan felvetették annak idején), hogy Magyarország 1990-ben egy teljes újjáépítésre váró ország volt-e?! Mindez az információkezelés és -gazdálkodás, a gazdasági tervezés és államigazgatás, a tájékoztatás szempontjából, az állam információs és makrokommunikációs modellje szempontjából az állam minden intézményére vonatkozó átalakítást (újrakezdési) igényt jelentett, de nem következett be az állami adminisztráció (a nagy nyilvántartó rendszerek) és a tájékoztatás átalakítása. Az utolérési vagy felzárkózási modellek, mint a japán modell (majd példáján a délkelet-ázsiai modellek) sikeressége, vagy a dél-amerikai felzárkózási modell sikertelensége más és más tanulsággal szolgál, bár mindkettőben döntő a rendszerszemlélet (a politikai, gazdasági és társadalmi rendszer) konzisztenciája vagy inkonzisztenciája, a korlátozó hatású társadalmi beavatkozások és gazdasági kezdeményezések, valamint a tájékoztatás összehangolása (a média ellenőrzése).

Az állami információkezelés és -gazdálkodás egészen más típusú gyakorlatát jelenti az állami/kormányzati modernizációs programok követése. A fejlett világban 3-5 éves időközönként készülnek az új ismereteket összefogó, a lehetséges jövőket vizsgáló ágazati tanulmányok, egyben a jelen idejű számvetéshez szükséges mérlegek (amit a statisztikai rendszerek követő korrekciós technikái is indokolttá tesznek, másfelől az ilyen modellezéshez szükséges szoftverek már három-négy számjegyű árakkal jelzett termékek). A fejlett világban a négyéves politikai ciklusok megkövetelik, hogy a gazdasági és a társadalmi információ folyamatos és mindig újszerűbb feldolgozásával a politikai kurzushoz, divathoz, jövőképhez, nagy társadalmi eseményekhez próbálják igazítani a makro és mikrofolyamatokat[58]. A fejlődő világ országaiban azonban a rendszerváltó és/vagy felzárkózó rendszermodellek a korlátozó hatású társadalmi programok megvalósításához csak lényegesen szigorúbb rendszerfeltételek mellett kezdenek hozzá, mert csak akkor lehet remélni a (fizikai és pszichikai) társadalmi energiák hatékony és maradéktalan felhasználását. Egy, a fejlődő országok második vagy harmadik vonalába tartozó országban nem gondolhatnak a termelést diszpreferáló, spekulatív jellegű pénzpolitikára, nem engedhetik a legfejlettebb országok normái szerint működni a médiát, mert az a társadalmi kohézió gyengítésével, a hatalom eróziójával jár, s azzal a programok megvalósítását késlelteti, veszélyezteti.

1.1.3 A nemzeti stratégiák mint állami/intézményi tanulmányok

Nemzeti stratégia mint olyan a legtöbb fejlett országban nincs, mert a különféle ágazati,

[57] Csorba, J.:.A magyar tükör. = Hitel, 1994, 5.sz. p.83-92.
[58] Alonso,W.: Starr,P.: The Politics of Numbers. New York, 1987.p.474

intézményi prognózisok, jövőkutatási munkák, az állam e célra szakosodott intézményei a közeli s távoli jövőkről magától értetődően készítenek ilyet. A nemzeti (országos) információs központok minden újabb fejleménnyel összevetik a hazai fejlődést, haladéktalanul elkészítik az összevetéseket, hogy milyen előnyök és hátrányok várnak az országra, társadalomra, nemzetre az új ismeretek vagy fejlemények kapcsán. Újabban viszont mind jellemzőbbé válik a fejlett világban is nemzeti stratégiára alapozott jövőképeket gyártani, aminek nyomós politikai, társadalmi és gazdasági okai vannak. Most nem képezi érdeklődésünk tárgyát, hogy mit jelent a soketnikumú országokban „nemzeti tartalmakról" beszélni manapság, azt azonban látni kell, hogy valami okból az információs társadalom normáihoz legközelebb álló fejlett országokban is szükségét látják nemzeti stratégiákra alapozott jövőforgatókönyveket gyártani[59]. A fejlett és a fejlődő világ országaiban megfogalmazódó nemzeti stratégiák a nemzeti érdekek rövid, közép- és hosszú távú időhorizontjában a nemzetet jelentő állam és társadalom folyamatos eredményességének és hatékonyságának fenntartása, a korszerűsítésre és jólétre törekvés, a legszélesebb közösség (nemzet, társadalom) érdekszempontjainak figyelembevételével készült számvetések és jövőképek.

A nemzeti stratégiák központi témái között legjellemzőbbek a nemzeti öntudat helyreállítása (mint például a magyarországtudat), vagy kialakítása (mint a brazíliatudat, kanadatudat, ausztráliatudat stb. esetében), amiben a tájékoztatás legfontosabb szerepe, hogy az állam makrokommunikációs csatornái a közösségi tartalmak és közös cselekvések nemzettudatosságát hangsúlyozzák. Azután a kormánypolitika és államigazgatás hatékonysága, nemzeti tartalmai (nemzeti emblematika, a jog és hatalom szimbólumrendszere), az oktatás és nevelés nemzeti tartalmainak megjelenése a tradíció és jövőképek szempontjából, az innováció és általában a fejlesztési tevékenységek nemzeti teljesítmény-szempontjainak hangsúlyozása, a gazdaságban a nemzetiérdek-tartalmak állandó fel- és összevetése következnek. Azután a társadalmi hatékonyság: benne a nemzeti kultúra és tradíció, a folytonosság és szakítás, az intellektuális teljesítmény, a gazdasági (üzleti) teljesítmény, az állam gazdaság- és társadalomszervező hatékonysága, biztonságának követelése. A központi témák közül utolsóra említett a nemzeti stratégia gazdaságpolitikája, de ez nem jelent prioritásrendet: a nemzeti stratégiák legfőbb tárgya a retroaktív (visszaható) gazdaságpolitikával szakítás, a folytatás vagy újrakezdés dilemmájának lezárása, a privatizáció, kárpótlás, az erőltetett növekedési dilemmák megszüntetése.

1.1.4 A felzárkózási stratégia követésének kormánypolitikája

A felzárkózás az állam információs modelljének és a makrokommunikációs szerkezetnek azonnali (radikális) reformjával kezdődik. A nagy nyilvántartó rendszerek reformja a népességnyilvántartás, a szervezet-, tulajdon- és pénzforgalom-regisztrálás korszerűsítésével lesz teljessé, s csak ezután van lehetőség olyan dinamikus társadalomformáló országprogramok menedzselésére, mint amit az rendszerváltozásos országokban kell szükségképpen végrehajtani. Az állam makrokommunikációs szerkezetének átalakítása után kezdődhet csak meg a nemzeti minimum megfogalmazása és a társadalom általi legitimálása, az állam szerepének revíziója, a gazdaság (spontán/fenntartható/erőltetett növekedés, tőkeigény, megtakarítások stb.) sokkterápiás

[59] Ezt példázza Dolbeare,K.M.:Hubbell,J.K.: USA 2012 - After the Middle-Class Revolution. Chatham House Inc. 1996, p.190

kezelése (növekedés szűk jövedelemegyenlőtlenség mellett). Az kétségtelen, hogy a szigorú felzárkózási rendszermodellekben követett politika a másfélpártrendszer, a korlátozó képviseleti demokrácia, a puritán társadalomkép a jellemző. A tájékoztatás befelé zárt, kifelé nyitott, orientáló az egyéni és közösségi gazdasági viselkedésben (az inflációs várakozások, a megtakarítási hajlandóság, a befektetési-kockáztatási hajlandóság stb. alakulásában), a média várakozásokat rásegítő ténykedése meghatározó ezekben a rendszermodellekben.

Az információs szakértők összefoglalásai figyelmeztetnek, hogy a felzárkózás ciklusai: a politika, gazdaság, társadalom, tájékoztatás törvényszerűségei, kölcsönös összefüggéseivel kapcsolatos tapasztalatok alapján a politikai korlátozások mindig kontrakciót vagy recessziót okoznak a gazdaságban, ezért az ilyen modellekben a stabilitás nem lehet prioritás. A gazdasági növekedés rendszerint instabilitás, a társadalmi progresszió rendszerint politikai instabilitás, a gazdasági recesszió viszont mindig politikai stabilizációs igényt vált ki. Az erőltetett növekedési szakaszokat szigorú politikai és társadalmi rendszerjellemzők kisérnek[60], ahogy a harmonikus növekedési szakaszokkal politikai enyhülés és magasabb rendű társadalmasodás jár. A fenntartható növekedési szakaszt a középosztályi rend és kultúra jellemzi.

1.1.5 Áthallások: avagy „Magyarország 2025-ben" modernizációs program

Az utolérési vagy felzárkózási stratégiát követő rendszermodellek élnek azzal a megoldással, hogy hosszú távú modernizációs ütemtervet készítenek stratégiai célokkal: a felzárkózási célok általában a fejlődő országok második vonalában az elmaradott gazdasági, politikai, társadalmi rendszerek rendszerváltozásos (zömmel sokkterápiás) átalakítása, az utolérési célok pedig rendszerint a követő technológiapolitika, szerkezetváltási erőfeszítések (elektronizálás, technopolisz-programok stb.). A programok megvalósításához törvényben rögzítik a források szervezését és kezelését, s az elkülönített források a GDP 7-10%-ára rúgnak.

A programhoz tartozik mindenütt egy országmérleg, a fejlesztést meghirdető és végrehajtó politikai hatalom számvetést készít, s ez az országmérleg politikai deklaráció is. Magyarországon a mérlegkészítés maga politikai patthelyzetet és egy közgazdasági dilemmát eredményezett. A rendszerváltozás idején az állam legfontosabb információs intézményei már nem működtek (közöttük a földrengésjelzés, a veszélyes hulladékok forrásjegyzéke, a veszélyes anyagok ki-és beléptetése: a gépkocsi-adatbázis: a giro:, a föld- és ingatlannyilvántartás stb.); a fejlett országokra jellemző államigazgatási (igazgatásstatisztikai) és társadalmi (életminőség jelző) információk szerint rendkívüli állapot volt Magyarországon; nincs racionális tartalmakkal feltöltött közös nemzeti platform egy felzárkózási stratégiához; nem volt/nincs nemzeti minimum a politikában, gazdaságban, társadalomban.

1.1.6 A nemzetközi tapasztalatokból ismert növekedési rendszermodell

Az állam által indukált fejlesztési politika megvalósításának a ma ismert legfejlettebb, legkorszerűbb makrokommunikációs, gazdaságpolitikai stb. gyakorlata, az állam vezérelte modernizáció megvalósítása a külső és belső érdekcsoportok összefonódásával irányított modernizációval szemben. Ezzel szemben áll a magyar állam összeroskadása,

[60] Csorba,J.: Kétségek a magyar átalakulás rendszermodellje körül. = Valóság, 1996,5.sz. p.29-39.

három modernizációs hullámból kimaradása: az 1950-es évek igazgatási, az 1960-1970-es évek számítógépesítési, az 1980-as éveknek az új bürokráciát kialakító korszerűsítési világtrendjétől. Kimaradt természetesen abból a modernizációs hullámból is, amit a konzervatív politizálással mint sajátos szemléletmóddal (értékek), az intézményrendszer (vallás, oktatás) revíziójával, a konzervatív modernizációs hullám intézményesülésével (az állam korszerűsítése: racionalizálás és demokratizálás) jellemeznek. Elmaradt az új politikai osztály kialakulása, a szövetség a bürokráciával, majd a középosztály megerősödése (mint új politikai, gazdasági, társadalmi rendszerjellemző). A tájékoztatásból hiányzott/hiányzik a reprezentatív pluralizmus.

A rendszerváltozásban és felzárkózásban eredményes országmodellek politikai rendszere a másfélpártrendszer, gazdasági rendszere növekedésorientált, társadalmi rendszere puritán (szigorú, bűnözés elleni fellépés, takarékosság). Új típusú vezetés jellemzi, új államirányítás, koordináció a kormányzásban. A növekedés forrásai a gazdaságban - nem említve a tőkebefektetést és beruházást, a magas megtakarítási hajlandóságot - az iskolázott és szakképzett munkaerő, dualizmus a munkaerő-felhasználásban (alacsony bérek, magas hitelkamatok a hagyományos szektorban, magas bérek és olcsó hitelek a modern szektorban), ipari szerkezetváltás (átlag 10-15%, de egyes ágazatokban, mint a gépipar vagy az elektronikai ipar 20% körüli) növekedéssel, újszerű vezetési, szervezeti, tudományos-műszaki jártasságok, új technológiák adaptálása, a gazdaságpolitikai eszköztár kiterjedt alkalmazása (stabil növekedés, csökkentett ciklikus instabilitás és mérsékelt árnövekedés), az aktív beavatkozás és jóindulatú elhanyagolás kormánypolitikája, mérsékelt (1% körüli) népességnövekedés, a belső piacok dinamikus növekedése, a modernizációs centrumokhoz integrálódás. (E tapasztalatokra tekintettel Magyarországnak az Európai Uniós 8-ak 1950-1962 közötti modernizációjához kell visszamennie, nem pedig a mai EU-hoz hasonulni!)

2. Az önállósult médium önmeghajtó szerveződései: a világminta

Az Internet közvetlen hozzáférésű (online) kapcsolatai útján szerveződő közösségei, a gyors terjedés és széleskörűség arra indították a gazdasági aktorokat, hogy a kereskedelmi (üzleti) tevékenységeiket a Hálózatra vigyék, s így jöttek létre az olyan cégek, mint a Prodigy vagy az America Online[61]. Az egyes hálózati közösségek azonban már maguk is igyekeztek hálózatokat létrehozni, szolgáltatásokat kínálva az információ és kommunikáció, a vállalkozás terén[62]. Ám ezek a korai öntevékeny szerveződések még elleneztek minden kereskedelmi jellegű tevékenységet, mondván, hogy az maga után vonja az állam szabályozó beavatkozását különféle korlátozások formájában. A gomba módra szaporodó kereskedelmi vállalkozások a médium különleges közösségépítő képességében nagy üzletet láttak, az Internet gazdasági vállalkozásai a termékek és szolgáltatások hirdetésével mint virágküldők, könyvkereskedők, üdítőital-gyártók, tartós fogyasztási cikkek gyártói kezdték kelletni magukat. A legjobban működő online közösségek a hőskorban még nem kereskedelmi jellegűek, sőt, erősen ellenzik a kereskedelmi tevékenységet.

A kezdetekben (az új paradigma öntevékeny korszakában) az elektronikus közösségekkel kapcsolatban nagyjából egyidőben négyféle igénytípus jelenik meg. Az

[61] Az American Online vagy a Prodigy a legnagyobb növekedést produkáló Fortune 1000 vagy 500-ak közötti high-tech cégek legismertebb szolgáltatója volt.

[62] Az egyik legrégibb hálózatot alkotó közösség a WELL volt, melyet 1985-ben indított egy csoport csúcstechnológiák iránt érdeklődő amatőr.

ún. *tranzakciós közösségek* a vásárló és az eladó közötti kapcsolatokat, a termékekkel és szolgáltatásokkal kapcsolatos információk továbbítását szervezik. A Virtual Vineyards szolgáltatása például borokat kínál, a márkák és az árak ajánlatával, s az érdeklődő közvetlenül meg is rendelheti a terméket. A közvetlen és interaktív információcsere azonban még nincs megoldva, a közösség szervezője nem feltétlenül az eladó, egyszerűen csak összehozzák a kritikus tömeget, majd eladók és vásárlók "spontán" tranzakciókat bonyolítanak, például a szervező osztályozott címlistát szolgáltat, vagy gondoskodik piacról, amennyiben a legkülönfélébb termékeket beviszi egy meghatározott címekből álló hálózatba.

Megjelennek a *közös érdeklődésre alapozott közösségek*, mint például a Garden Web, melyben a résztvevők más kertészekkel cserélnek eszmét, illetve hozzáférhetnek vonatkozó (szak)adatbázisokhoz az Internet révén. Az egyik legsikeresebb ilyen korai közösség a Motley Fool elektronikus fórum, mely a pénzügyi befektetések területén érdekeltek szerveződése volt. A fórum révén összeállított részvényportfólió típusú befektetések működtek, a résztvevők folyamatosan konzultáltak a lehetséges választásokat illetően. A Motley Fool az információbrókerség kísérleti üzemének tekinthető, mely például a "Today's Pitch" nevű szolgáltatásában egy rövid betanulási mintával szolgál tagjainak, hogy miként kell kereskedni vállalati menedzserekkel, s azzal a vállalati értékpapírokkal kapcsolatos magatartásokat is formálja[63].

A harmadik igénytípus a *fantáziaközösségek*, melyek mesterséges környezetek, új személyiségek és történetek létrehozására szerveződnek, a résztvevők saját képzeletük játékait próbálhatták ki (mint például egy középkori várúr szerepét). Az Internet bázisú ESPNet révén szerveződő sportérdeklődésűek közösségei saját csapataikat állítják fel (valóságos sportolók neveivel), majd azokat versenyeztetik egymással. Az eredmények összevethetők és befolyásolhatók a valóságos sportesemények eredményeivel. A résztvevők valódi azonossága itt nem játszik szerepet, de interakciójuk lényeges a működéshez.

A negyedik igénytípusba tartoznak a *személyes viszonyok formálta közösségek*, mint például a Cancer Forum a CompuServe-n, amikor sajátos életkörülmények, illetve tapasztalatok képezik a rendezőelvet. Az ilyen közösségben rendszerint ismerik a résztvevők valódi azonosságát, sőt, megbeszélik személyes tapasztalataikat. E kategóriában jellemző az özvegyek, elváltak vagy a gyermektelenek közössége. A Parents Place például az Interneten a gyermeknevelés összegzett tapasztalatát cserélte ki a tagok között.

A szervezők akkor kínálhatják a legszélesebb spektrumot az érdeklődőknek, amikor az említett négyféle igénytípusból több is ugyanabban a közösségben jelenik meg. A gyakorlatban ez persze ritkán lehetséges, de vannak áthidaló megoldások. Az utazási közösség például lehetővé tette tagjainak az információkeresést a múzeumokról és a különleges eseményekről, mondjuk Londonban, beszerezni a repülőjegyeket, lefoglalni a szállodai helyeket (ami már egyértelműen tranzakciós közösséget jelent). Az "utazókat" meghívhatják egy közös játékra a légitársaság révén valami különleges programhoz (fantáziaközösség). Lehetővé teszik a magányosoknak (özvegyek, egyedülállók stb.) is a csevegést, esetleg megfelelő útitársat találni egy londoni kalandhoz (személyes viszonyok formálta közösség).

[63] A Motley Fool sokáig a leggyorsabban növekvő szolgáltatás volt az American Online-on, mely a vállalati, ipari és befektetési stratégiák szervezésével igazi gazdasági szolgáltatássá vált, amellett olyan új területeket hódított meg, mint a szórakoztatás ("Follywood"), a sport ("Fooldome"), a tömegkultúra vagy politika ("Rogue").

2.1 Az értéktermelés kényszere

Az idilli, öntevékeny korszak azonban nem tartott sokáig. Az események felgyorsultak, hamar kiderült, hogy gazdasági eredményességet azok várhatnak az Interneten, akik saját ottlappal (home page) rendelkeznek, termékeiket vagy szolgáltatásaikat profi módon kínálják, de a legjobb körülmények között is legalább egy évtizedre lesz szükség, hogy a (nagy)vállalati profitképződés mértékét elérjék. Rövid távon ott képzelhető el gazdasági eredményesség, ahol egyformán kielégítik a relacionális és tranzakciós igényeket, rálátással rendelkeznek a potenciális vásárló/fogyasztó közönségük összetételére és igényeire.

Hosszabb távon a hálózati közösségek nagyjából négyféle módon termelhettek értéket. Az első lehetőség a *használati (belépési) díjak* elszámolása. Ez már korán működik a nagy szolgáltatóknál (mint az American Online-nál) és az Internet hozzáférésről gondoskodóknál (mint a Netcom esetében). Rendszerint a vásárlók vagy felhasználók rögzített árat fizetnek a hozzáférésért, havi meghatározott óraszám arányában, s az afeletti igénybevételért pedig további díjat fizetnek. Az idő alapú számlázás azonban az ideiglenesség érzetét kelti, a közösségeknek maximálni kell tagjaik számát, majd bátorítani kell őket, hogy fokozatosan több időt töltsenek levelezéssel és csevegéssel, s azáltal vonzóbbá legyenek másoknak is.

A második lehetőség értéket létrehozni a *felhasználói végtermék (tartalom) utáni díj* szedése, mint például egy cikk vagy fotó letöltése a szolgáltatói könyvtárból, hozzáférés a szóban forgó anyaghoz. Számos szakmai vélemény (köztük az ingyenesség és a kereskedelmi szféra elhatárolását kezdeményező Bill Gates) javasolja ekkor a tartalom szerinti díjazás bevezetését, illetve kiterjesztését.

A harmadik lehetőség az értékteremtésre a *tranzakciós vagy hirdetési díj* szedése. A hirdetési és reklámtarifa számos Internet-honos szolgáltatás forrása, 1995-ben már 50-60 millió dollárra becsülték nagyságrendjét[64].

A negyedik értékteremtési lehetőség a korábbi lehetőségek együttese. A Microsoft Corporation például költségmegtakarítást ért el azzal, hogy új szoftverje vagy a javított változatok terjesztését online módon végezte. A Federal Express Corporation online csomagforgalmazást üzemeltetve megtakarítja a költséges telefonhívásokat az üzletszerzők és képviselők értesítésénél. Miként adaptálták a közösségek e négy értékteremtési modellt, az változó. A gazdasági eredményesség legnagyobb része a hirdetésből és a tranzakciókból származott, de belépési vagy hozzáférési díj is jelentős volt. A szabályozatlan közösségek bevétele elsősorban vagy teljes egészében a belépési díjakból származott, mert tagjaik a kölcsönösen támogató hálózatban érdekeltek inkább, mint áruk és szolgáltatások vásárlásában. Ha egy közösség a négy értékteremtő modellnek csak egyikére hagyatkozott is, az innovatív közösségszervezők még keverhették a modelleket.

---

[64] Ehhez képest évi 140 milliárd dollárt költenek ekkor az USA-ban reklámra, vagy a fogyasztók elérésére. A tranzakciós műveletek értékét még nehezebb megbecsülni a hálózatban. A Jupiter Communications kutatási cég szerint az Interneten (általában az összes online bázison) folytatott vásárlási tranzakciók értéke 1994-ben elérte már az 500 millió dollárt (a tranzakciós bevételek feltehetően kisebbek a reklámbevételeknél). Az online közösségek szervezőinek a hirdetési bevételekből való részesedését meg kell osztaniok a közvetitőkkel, mint például az America Online-nal (melynek mintegy 5 milliós előfizetői listája van), de a gyártók és a kereskedők részéről nagyobb részesedést nyernek. Az online szolgáltatók - mint például a CompuServe - 3-5% jutalékot számolnak tranzakciónként, alig valamivel többet, mint a hitelkártya szolgáltatók. A szűk jutalékhatárok mutatják, hogy amikor a kiskereskedelmi árrést is beépítik az árba, akkor további nyereség felszámítása alig lehetséges. A közösségszervezők azonban képesek lehetnek mérsékelni a tranzakciós bevételek csökkentését, ha megkerülik a kereskedőket, értékesítési és forgalmazási csatornát szerveznek a terméknek és szolgáltatásnak, s azzal ellenőrizni tudják a bevételek kereskedői részesedését (közel 50%).

2.2 Az új paradigma maga a médium

Az elektronikus információcsere az 1980-as évek során olyan stádiumba lépett, amikor különböző hardver és szoftver eszközök kapcsolódhattak már akadálytalanul közös hálózatba. Az amerikai információs infrastruktúra program az 1990-es években már sikerrel próbálta (és tudta) megoldani az ebből adódó feszültségeket, amit az államigazgatásra zúduló új igények jelentettek, a jogi és pénzügyi technikai szabályozás, a szabványosítás szempontjából számos tevékenységet kellett számításba venni. Köztük a kormányzati adat- és információforgalmazást, az állam működtetéséhez szükséges igazgatásstatisztikai, egészségügyi, közlekedési stb. adatcserét. Másrészt az elektronikus pénzkezelést, az átutalásokat., az idő- , művelet és papírmegtakarító pénzügyi műveletek pontos és hibamentes bonyolítását. Harmadszor számolni kellett már az igényesebb műszaki fejlesztési, tervezési, vezetési, termelésirányítási műveletekkel, melyek hatalmas mennyiségű komplex adatok mozgatásával járnak, bonyolult emberi kapcsolatok kiszolgálását jelentik. Negyedszer a vállalati műveleti (termelési) és működtetési (irányítási) integráció, a cégek és partnereik közötti új, sokoldalú kapcsolatok következnek.

Az elektronikus kereskedelem „hivatalos" bevezetése előtt tisztázni kellett az elektronikus tranzakciók biztonságát, a kommunikáció, az adatkezelés és a biztonságos szolgáltatás egységét, a jogi, gazdasági és kulturális korlátok azonosítását, illetve lebontását. Az Internet bázisú elektronikus kereskedelmi infrastruktúra számára ezért létrehozzák a CommerceNet hálózatot, több mint 100 kereskedelmi, oktatási, non-profit, kormányzati szervezetet tömörít soraiban. Fenntart üzleti szolgáltatásokat, melyeket rendszerint papír alapú szerződések szabályoznak, asztali számítógépeken a vásárlók multimédia katalógusokat lapozgathatnak, kérhetnek árajánlatot, az eladók válaszolhatnak, koordinálhatják a szállításokat, vagyis minden pénzügyi és kereskedelmi szolgáltatás elérhetővé válik az Interneten. A hálózat fórumot adott a vállalati vezetők eszmecseréjére, felhasználhatták kísérleti terepnek a legmegfelelőbb üzleti eljárás kialakítására.

A gazdasági szervezetközi elektronikus kommunikációk az üzleti eljárások részévé lesznek, az elektronikus piacok mint kereskedelmi lehetőség valósággá válnak. A szervezetközi rendszerek révén a vásárlók és eladók közvetlen találkozók nélkül rutinszerű üzleti tranzakciókat bonyolíthatnak. Miután az információcsere a kommunikációs hálózatokban előzetesen kialakított formákban történik, nincs szükség telefonhívásokra, papír alapú szerződésekre vagy másféle üzleti kapcsolatokra a tranzakciók lebonyolításához. A szervezetközi rendszerek feltételeznek meghatározott hagyományos kommunikációs kapcsolatokat is, de a legdinamikusabb cégek már egyre inkább nyilvános hálózatokban bonyolítják tevékenységüket. Ez megteremti a kétszintű (mások szerint háromszintű), médiaorientált gazdaságot, ami az információs társadalomban a közép- és hosszú távú megtérülésű reálszféra és a rövid távú megtérülésű vagy gyors hozamkonvertálásra berendezkedő gazdaság közötti vállalkozási formákban nyilvánul meg[65].

[65] Ennek a rendszermodellnek társadalmi rendszerével, vagyis az információs társadalom társadalomképével kapcsolatban merül fel azután az 1990-es évek elején a belső gyarmatosítás vagy önkizsákmányolás vádja, amennyiben az információtechnológiában élen járó (az információkezelő intelligenciákat birtokló) gazdasági aktorok, az információtechnikai (infrastruktúra, távközlési stb.) lobbi szereplői, és a pénzügyi intézményrendszer szereplőiből álló integrátorok az információ birtokosaiként manipulálják az erőforrásallokációt.

2.3 A Hálózat az új pénzvilág fogságában

A szervezetközi elektronikus kommunikációs rendszerek közös jellemzői, hogy a közreműködők mint az információt szolgáltatók vagy a továbbításról, körözésről, adatbázis-hozzáférésről gondoskodók mellett az ügyfeleknek és partnereknek - a magán vagy a közhálózatok szempontjából egyformán - ismerniük kell a továbbítás és fogadás alapjait (beleértve az elektronikus postaláda használatát, az elektronikus üzletvitel sajátos formáit). A szervezetközi rendszerek adaptálása az üzleti világban hivatalos vállalkozáslétesítési aktussá válik, ahogy az elektronikus pénzkezelési formák is hivatalossá váltak, s az USA-ban az 1990-es évek derekán már mintegy 50.000 cég bonyolítja üzleti ügyeit ilyen módon. Csakhogy ez a trend a Hálózat korai közösségszervező kánonjával szemben már az exkluzivitás felé fordítja a fejlődés menetét.

Az elektronikus piacok kialakulása új dinamikát ad az üzleti életnek. A piac interakciók és viszonyok hálózata - melyen információt, terméket, szolgáltatást, nem utolsó sorban pénzt cserélnek - esetében a központ nem egy épület, hanem egy hálózat bármely pontja, ahonnan az üzlet indul, a szereplők (ügynökök, vásárlók, eladók) nemcsak különböző helyszíneken vannak, de ritkán tudnak egymásról, nem határozzák meg előzetes szerződések a közöttük lévő kapcsolatokat. Az elektronikus piacon az adott cég szélesebb körben is elérhetővé válik, a hagyományos üzleti csatornák mellékessé válása, a hagyományos piacok kibővítése, a szolgáltatások növelése, hirdetési aktivitás stb. révén. A lehetőségek kiszélesedése azonban az illegális szándékok, a gazdasági aktorok legértékesebb vagyona, a bizalmas információk veszélyeztetettségét hatványozottan megnöveli.

Az üzleti világnak az 1990-es évek végére már széles választék áll rendelkezésre elektronikus piacok létesítésére az online szolgáltatások, az America Online, a CompuServe, a Prodigy, az Internet, az amerikai információs közmű révén. Ahogy egyre több cég lép az elektronikus üzletvitel útjára, úgy gyorsul az innovációs út, ami a gazdasági versenyképesség motorját jelenti. A közületiség mint a hozzáférés széleskörűsége, a hálózatba szerveződés jelentős állami kedvezményezettséget feltételez.

Az Internet önszervező logikája a globális hozzáférés volt. Az 1990-es évek derekára tapasztalatok szerint az összekapcsolódások 20%-a az USA-n kívülről ered, a jelentős számú host egység telepítése külföldön, gyorsan növekvő nemzetközi hálózattá tette. Számos körülmény folytán az egyetlen eszköz, hogy például a fejlődő világból kereskedelmi kapcsolatot köthessenek. A fejlett világból könnyen beléphetnek (behatolhatnak) a nemzetközi hálózatba, a belső információs infrastruktúrát és információvagyont semmi módon nem védő fejlődő országok felé. Még nem egészen egyértelmű a lehetőségek sokfélesége, sokaknak az Internet is csak egy az elektronikus levelező rendszerek közül. Mások már felismerték az online kommunikációs hálózatok jelentőségét, üzleti tevékenységük részévé tették, rájöttek a korlátlan piacépítés lehetőségeire. Az Internet előnye, hogy nincs tulajdonos, pontosabban anonim, független tulajdonosok hálózatáról van szó, a közeg dinamikája a folyamatos növekedésben rejlik, majd a haszonmaximáló érdek a megszerzett (szervezett) közösséget valamilyen kizárólagosság, vagy látszólag ingyenes szolgáltatókör felé tereli.

Az Interneten jelen lenni mérsékelt (anyagi) befektetést igényel már az 1990-es évek derekán is: egy üzleti oldal megjelenítése a www felületen 100 dollár körüli, az ottlap, online katalógus, kommunikációs kapcsolatok lehívása nem képvisel jelentős

összeget. A cégek meghatározó része jelentősebb befektetéseket szán az Interneten való személyes és cégjelenlétre, mert számukra ez hatékonyabb kommunikációs eszközt jelent más formákkal szemben. A terjeszkedés pedig minden társadalom minden szabályának kihívást jelent. Még kevés (korlátozó) jogszabály jellemzi a Hálózatot, például a szellemi tulajdonjog, az elektronikus fizetés, és még számos nyitott kérdés. Korlátozott a hatósági beavatkozások lehetősége az Interneten folytatott üzleti tevékenységek „beszabályozására", ami pénzügyi tranzakciók esetében nélkülözhetetlen. A cégeknek jól meg kell gondolni, mit visznek be az online közösségek hálózatába, ahol a mindenekfeletti szabadság a vezérelv. A helyzet azonban megváltozni látszik, ahogy az értékteremtő üzleti célok megjelentek. A cégek kezdenek sajátos (érdek)közösségekbe tömörülni és exkluzív hálózatokat létrehozni. Az Internet teljesen szabad információáramlást igénylő hálózatszervező tulajdonsága látszólag fennmarad, mert ez teszi egyedülálló módon olcsó és dinamikus közösségszervező közeggé, de a kereskedelmi tevékenységek törvényszerűségeinek mindenféle fondorlattal próbálnak érvényt szerezni. Ezeknek az eltérő igényeknek a közös nevezőre hozása jelenti a jövőt.

2.4 Az elektronikus vállalkozás távlatai

Az Internet az 1960-as évektől kezdődően világos normák szerint szervezi magát, a homogén hálózatszervező logikát követő tudósközösség nem rögzítette írásban a szabályokat, mert a cél maga formálta egyezményesen mindenki számára elfogadhatóan a hálózatban közlekedés normáit. A külső szemlélőknek mutatott látszat ellenére a korai NET tulajdonképpen szabályozott és rendezett közösség volt, az amerikai akadémiai és katonai kutató körök érdeklődése és igénye szerint. Az így kialakult közösségek alkotta Hálózat vagy húsz évig virágzott, amikor az 1980-as évek elején megjelentek az "újak hordái", akik a lehetőségek kiszélesedése folytán rászabadultak a hálózatra. Az 1980-as években az Internet még csak 20-25 összekapcsolódó hálózatból állt, az 1990-es években ez a szám 44.000-re növekedett, 160 országban, 26.000 regisztrált kereskedelmi aktorral. Az Internet havonta 10-20%-kal növekvő számú host (a közvetlenül használt nagyobb) számítógépei ekkor 40-50 millió számítógépet (PC-t) kapcsoltak össze[66].

[66] A CommerceNet és az A.C.Nielsen kereskedelmi közvélemény-kutató cég által 1995 őszén kibocsátott Internet Demographics Survey szerint 24 millió Internet és 18 millió www felhasználó van az USA és Kanada területén. Az utóbbiak számítanak professzionális felhasználóknak, közülük 2,5 milliónak vannak tapasztalatai az online vásárlással. Az Internettel kapcsolatos felmérés (Mark Lottor's Domain Survey,Document Page:http://www.nw.com/zone/host-counthistory/...Home page:http://www.nw.com) szerint a felhasználók száma 1993 júliusban 1,8 millió, 1994 júliusban 3,2 millió, 1995 júliusban már 6,6 millió. Ez az etalon mai statisztikákhoz.

Terjeszkedés	
Bekapcsolódott hálózatok száma világszerte	30.000
Bekapcsolódott országok száma	75
Rákapcsolódott számítógépek száma	2.000.000
Havi növekedés aránya	7-10%
(Forrás: az USA Kereskedelmi Minisztériuma és Internet Society,Reston)	
Felhasználók az USA-ban és Kanadában	
Egyének Internet-hozzáféréssel	37.000.000
Inrternet-felhasználók	24.000.000
WWW-felhasználók	18.000.000
Tipikus Internet-felhasználások (24 órás rögzítés alapján)	
WWW-hozzáférés	5.000.000
E-mail	4.500.000
Nem interaktív beszélgetés	2.500.000
Szoftver-letöltés	2.100.000

Az új hullám jelentkezése a hálózati kultúra teljes megváltozásával járt: nagy tömegben jelentkezve a kereskedelmi szolgáltatásokért az újonnan jövők meglovagolták a privatizációs hullámot (amely 1989-ben indult a kereskedelmi szolgáltatók felbukkanásával, majd folytatódott 1990-ben, amikor az Interneten hivatalosan is megjelentek kereskedelmi vállalkozások). Az újonnan jöttek már csekély érdeklődést tanúsítottak a kutatási témák iránt, melyek pedig korábban a közös platformot és szabályozást adták a Hálózatnak, idegen volt számukra az Internet számos speciális protokollja is. Az újak számára a Hálózat egyszerűen a kalandozás, a közvetlen érintkezés, vagy a kisvárosi intimitás közege lett. És persze mind többen jöttek a profitteremtés vágyával, hogy a Hálózat lehetőségeivel forradalmasítsák a vállalkozás lehetőségeit. Innentől már robbanásszerűen terjed az Internet gazdaságszervező ereje, s azzal egy időben mind sürgetőbben vetődik fel a szabályozás igénye. Mind nyilvánvalóbb a széttartás a kormányhivatalok, a hagyományos felhasználók közösségei és a gazdasági szerveződések között. A kormányzati szervezetek korlátozni igyekeznek a biztonsági és nemzetgazdasági érdek témákban a korlátlan hozzáférést, ahogy korlátozzák a pornográfiát is. A hagyományos felhasználók pedig dühödten hadakoznak a teljes és feltétlen szabadság mellett, tiltakozva a kormányok minden szabályozó törekvése ellen. A gazdasági közösségek eleinte még viszonylag csendesek, még a megjelenés és a jelenlét stabilizálása a gondjuk, de messzelátó céljaik vannak a Hálózattal, műhelyeik lázasan dolgoznak a szabályok becsempészésén: a tulajdonjogok, a fizetési bizonylatolás és a törvényesség érvényesítésére.

2.5 A kvázikaotikus társadalom kialakulása

A megoldás kezdetben elég nyilvánvalónak látszott: központi kormányhatározattal szabályozni, mégpedig az létező szellemi tulajdon törvény alapján. Amikor 1995-ben egy szakértő csoport összeült a Fehér Ház Information Infrastructure Task Force szervezetének égisze alatt, hogy az 1976-os szellemi tulajdon törvény revízióját tárgyalja,

---

Számítógépes keresés	2.100.000
Interaktív beszélgetés	1.500.000
Valós idejű audió és videó	1.300.000
A hívó helyszín (beleértve a többes keresést is)	
Munkahelyi	66%
Háztartási	44%
Iskolai	7%
(Forrás: ComerceNet Consortium/A.C.Nielsen)	

A legnagyobb amerikai elektronikus piaci szolgáltatók	
Best Internet Communications, Inc. (Mountain View,VA)	http://www.best.com
CyberGate, Inc. (Deerfield Beach,FL)	http://www.gate.net
CTS Network Services (San Diego,CA)	http://www.cts.com
Engineering international, Inc. (Albuquerque,NM)	http://www.olworld.com
Global Shopping Network, Inc. (Pasadena,CA)	http://www.gsn.com
The Internet Access Co.,Inc. (Bedford,MA)	http://www.tiac.net
MindSpring Enterprises, Inc. (Atlanta,GA)	http://www.mindspring.com
Open Market, Inc. (Cambridge,MA)	http://www.openmarket.com
Primenet Corporate Center (Phoenix,AZ)	http://www.primenet.com
Teleport Internet Services (Portland,OR)	http://www.teleport.com
Web Communications (Santa Cruz,CA)	http://www.webcom.com
XMission Internet Access (Salt Lake City,UT)	http://www.xmission.com
Whole Earth'Lectronic Link (The Well)(San Francisco,CA)	http://www.well.com
Zilker Internet Park (Austin,TX)	http://www.bizpro.com

abból is különösképpen az adatátvitelt mint információterjesztést értelmezve, a szakértők firtatták a szabályos igénybevétel („fair use") kritériumot is, mely korlátozza a szellemi tulajdon nem kereskedelmi célú használatát, de a cégek nem nyertek elegendő védelmet vele. A copyright már akkor is, most is az egyik legbonyolultabb törvény, a jog legelvontabb területe, a bíróságok meglehetősen szélesen értelmezik passzusait, nem várt ítéleteket tudnak hozni. Másfelől a nemzeti jogok rendelkezései a nemzetek feletti Internet forgalmazásban csekély hatékonysággal érvényesíthetők. És még ha a copyright alkalmazható lenne is globális szinten (erre nézve vannak törekvések a World Trade Organization keretei között), akkor sem ellenőrizhető, ha a gazdasági információt eltérítik vagy lemásolják a hálózatban. Miként lehetne megtalálni a tolvajt többszörös „host" vagy „domain" számítógépi áttétellel bonyolított tranzakció nyomán?!

Az egyértelmű, hogy csak az állam rendelkezhet a megfelelő eszközzel: vagyis a felhasználói végpontok központi regiszterével, ahogy a francia Minitel-hálózat esetében történt, vagy ahogy az FBI kiszűrte az online pornográfia kibocsátóit, a hírhedt hitelkártya-feltörőt. A vállalatok is rendelkeznek bizonyos eszközökkel a szabályozási lehetőségek terén, nem írhatnak hozzá a szellemi tulajdonjoghoz, de létrehozhatnak virtuális közösségeket sajátos szabályokkal.

A kereskedelmi tranzakciók legkényesebb fázisa a fizetés: aminek alanya a pénz, a kormány kizárólagos hitelesítésének a terméke. Látszólag a hagyományos pénz megfelelően működik a hálózatban is: a vásárló megrendel egy árut, és kiegyenlíti az árat hitelkártyával, a bankok pedig közvetlenül lebonyolítják a tranzakciót. A folyamatban nincs semmi, ami az Internetnél új fizetési eszközt igényelne. A fizetés megkezdését azonban megakaszthatja az elektronikus tranzakció pillanatnyi és illanékony természete. Ha az elektronikus vásárlás mindennapossá válik, olyan mikrotranzakciók is lesznek, mint egy cikk vásárlása, vagy háromperces böngészés valamelyik napilapban. Ilyenkor a feldolgozás költsége magasan meghaladja a szolgáltatás értékét, az ilyen típusú költségek tönkre tehetik a kis online vállalkozásokat már induláskor. Ha a kifizetés helyben történik, azonnal, akkor a tranzakciós költség csökken, a kereskedelmi tevékenység pedig rendesen fizet. Az elektronikus fizetés - mint a készpénzes tranzakciók esetében - lehetővé teszi vásárlónak és eladónak megőrizni anonimitásukat: nem kell hitelkártyára, csekkfüzetre, pénztárosra hagyatkozni, időt és pénzt lehet megtakarítani vásárlásnál.

Technikai értelemben az elektronikus pénz megteremtése az anonim elektronikus ismertetőjegy kiadásától függ. Egy intézmény elektronikus pénzt ad el vásárlóinak, az E-cash-t egy pénztárca méretű kártyára kódolja, vagy átküldi közvetlenül a másik online kereskedőnek. Ez az E-pénz költségét terheli, plusz némi tranzakciós díjba kerül a vásárló rendes bankszámlájáról leemelése. Ezen az úton az elektronikus fizetés biztonságos és anonim marad, a tranzakciós díj pedig alacsony. Az elektronikus fizetés azonban a számos jogi probléma mellett az adómegkerülés és pénzmosás lehetőségét veti fel, illetve hogy a kormány miként követheti a vagyonmozgásokat, vagy az államok közötti kereskedelmi egyensúlyt, ezért az elektronikus pénz és fizetés széles körben történő elterjedése számos állami/kormány kompetenciát sért.

Ugyanakkor a magángazdaságban az ösztönzés roppant erős, mert igen jelentős költségcsökkentő hatások vannak az elektronikus fizetésben. A bankok különösen nagy érdeklődést mutatnak, a bankközi tranzakciók bonyolítása lényegesen gyorsulna és rövidülne[67]. A verseny a technika, technológia, a jogi és pénzügyi szabályok közé

[67] A Citibank vagy a Wells Fargo már az 1990-es évek elején lehetővé teszi ügyfelei számára az online bankszolgáltatások igénybevételét, s e lehetőségek beindították a biztonsági elektronikai szolgáltatások fejlesztőit is: a DigiCash vagy a CyberCash szolgáltatások mögött olyan cégek állnak, mint a Visa vagy a MasterCard.

szorított szolgáltatás szintjén egyszerre folyik, s a kérdés csak az, hogy a hatalmas kihívást érző vállalatok képesek-e megbízható környezetet létrehozni a gazdasági élet számára.

Bár az 1986-os Electronic Communications Privacy Act tiltja az elektronikus üzenetek elfogását, nagyon nehéz a jogalkalmazás, minthogy nincs ellenőrzés a hozzáférési pontokon, az útjára bocsátott információ sértetlen célba érését biztosítani nehéz. A kórházi távdiagnózisok esetében indokolt az aggodalom, hogy menet közben módosulhatnak a páciens adatai (elektronikus jelei). Az Internet természete lehetetlenné teszi a követést, hamis azonosítóval bárki dolgozhat a hálózatban[68]. Az illetéktelen belépés (letöltés, csalás és lopás) rendszerint a kormányhivatalok környékén fordul elő, de az Internet esetében még azt sem difiniálták, hogy mi számít lopásnak, miként és ki kövesse nyomon a tolvajokat.

Mindez hatalmas piacot nyitott a biztonsági technikával és megoldásokkal fellépő cégeknek. A cégek jelentős pénzeket költenek a hálózattól elválasztó fizikai szűrökre és titkosító megoldásokra. A információtechnikai ipar cégei mind nagyobb optimizmussal néztek a jövőbe és egy-két év belül ígértek abszolút biztos megoldást. Új digitális biztonsági szoftverek versenye folyik, ami döntő kérdés a kereskedelmi alkalmazások terjedésében, de ez önmagában még nem elégséges. Ezért válik egyre keményebbé a hálózatok versenye, amikor magáncégek hoznak létre virtuális közösségeket saját szabályok alkalmazásával. Az online-közösségek ilyetén átalakulása szükségszerűség, mert az egyéni biztonsági óvintézkedések csak korlátozott hatásúak. Az új hálózatok értéke már az üzemeltetőtől függ, aki szervezi, meghatározza a méreteit, kiválasztja a tagságát, megteremti a biztonság feltételeit, és figyeli az illetéktelen kísérleteket.

Az új online-közösségek azt várják el a szolgáltatótól, hogy az Internet anarchiáját és a tömegesen jelentkező anonim érdeklődőket a piaci mechanizmusok működésének megfelelően azonosítható vásárlókká és hitelesíthető tranzakciókká változtassa. A korai szolgáltatók, mint az Uunet, a PSINet, a Bolt Beranek and Newman még gyermekcipőben jártak. Korlátozott hozzáférést és kevés eszközt kínáltak a navigáláshoz: néhány hozzáadott értéket képviselő szolgáltatást, s a hozzájuk tartozó szabályokat: korlátozott hozzáférést bizonyos adat-, vállalkozás-, áru- stb. csoportokhoz, illetve a tagok adatait olyan kommunikációs helyzetekbe rendezve, hogy sajátos érdekeik kielégülést nyerjenek. De mind többen léptek be a szolgáltatók sorába: a Microsoft Network, az MSN, az AOL, a Prodigy, a CompuServe után a médiaipar cégei, a Time Warner Pathfindere hatalmas adattárait értékesítve ezáltal.

A vállalatközi „Intranet" szolgáltatások már azt a trendet példázzák, amikor a NET révén sajátos szabályok szerint működő közösségeket hoznak létre, majd mind szigorúbb biztonsági kritériumokkal megfelelő exkluzivitást érnek el. Ez a tendencia már teljesen ellentétes az Internet eredeti egyetemes nyitottságával, a legszélesebb körű hozzáféréssel, ütközik a liberális demokrácia és információszabadság-eszmény követelményeivel, de nem kizárólag az elektronikus tömegkommunikációban van ez így. Az eredmény, az információs társadalomnak nevezett új paradigma jelen idejű rendszermodelljének (melynek közös nevezője a médiaorientált társadalom) kvázikaotikus szerveződése, de ez már egy másik történet.

[68] Az ilyen esetekre 1990-ben alakult szövetségi Computer Emergency Response Team 1992-ben 130, 1993-ban 1.300, 1994-ben már 2.300 illetéktelen belépést jelzett az Interneten. Azóta évente megtízszereződik kisérletek száma.

3. Magyarország útja az információs társadalom felé

Az információs társadalom paradigma[69] nem tárgyalható némi információtudományos magyarázkodás nélkül. Az információtudomány magyarországi elmaradottsága ellenére a századvég-ezredvég legizgalmasabb, legtöbb eredményt produkáló tudománya, a legszélesebb körben alkalmazott segédtudomány, amennyiben egyetlen más diszciplina sem mentes az információtudomány megtermékenyítő mennyiségi (számítógépesítés) és minőségi (ismeret, azaz összegzett tudás bázisú elemzés) hatásaitól.

Az információjog, a gazdasági fejlettség, és a politikai berendezkedés demokratizmusa (ebben a sorrendben) magasabb fokának kölcsönös összefüggései jelentik a jövő társadalmának alapjait, s a mai liberalizációs, deregulációs trendek képezik az információs társadalom felé haladás első lépcsőjét. A liberális demokrácia észak-amerikai modelljében azonban megbomlani látszik a harmónia, az intellektuális információszabadság elszakadóban van a politikai demokrácia és a gazdasági fejlődés játékszabályaitól. Magyarországon is megjelent ez az aszimmetria, amikor az intellektuális információszabadság nevében egy kisebbség hivatalossá tett olyan információjogi szemléletet, amelyik nincs összhangban az ország gazdasági fejlettségével, politikai rendszerével, az EU-harmonizáció követelményeivel, ezért a gazdasági előnytelenségeket (többek között a gazdasági aktorok adókikerülő tevékenységeit) szaporítja, a társadalmi kényelmetlenségeket (például a bűnözés növekedését) fokozza, s a javulás (növekedés, életminőség-változás stb.) esélyeit kitolja a távolabbi jövőbe.

Ma a legrangosabb nemzetközi (és nemzetek feletti) szervezetek fogalmaznak, hirdetnek meg "információs társadalom"-programokat. Néhány fejlett államot (mint az Amerikai Egyesült Államokat vagy Japánt) pedig már információs társadalomként minősítenek. A témával szerte a világban foglalkozó szakértők nagyjából háromféle megközelítés alapján próbálják az információs társadalommal kapcsolatos ismereteket és tudományokat rendszerezni. Az első vagy legkorábbi a technológiai szemlélet, az információtechnikai ipar, információtechnológia, információgazdaság fogalmak kifejtésével jellemezhetően. A második a jogi-adminisztratív szemlélet kibontakozása az információtörvény, információalkotmány, információszabadság, az információs infrastruktúra, információs közmű fogalmakkal dolgozva. A harmadik pedig a társadalomelméleti szemlélet az információs társadalom paradigma interpretálásával. Rendszerint a technológiai, ritkábban az adminisztratív szemlélet szempontrendszere alapján mutatják be Magyarország civilizációs központja, az EU törekvéseit, a tagállamok és az EU szakosított szervezetei is ezek alapján fogalmazták meg programjaikat. Az Európai Közösség útmutatásai meglehetős következetességgel követni látszanak az információs társadalom felé vezető világtrend vezetői országai és nemzetközi szervezetei

[69] Az információs társadalom-interpretációk sorában a technológiai-, a jogi-adminisztratív- és a társadalmiparadigma-koncepciók széles körű szakmai (interdiszciplináris) és laikus (az információtudományos szemléletet nélkülöző) irodalmat hoztak létre az 1990-es évek közepére. A legtöbbet hivatkozott szerzők durván harmadának munkája az információs társadalomról szóló zsurnalizmus (mint például Toffler, Naisbitt) csupán, harmada az IT-t a negyedik szektor fogalmai között tárgyalja (Porat, Machlup stb.), s a maradék harmad a valóban társadalmi paradigmaként felfogó, értelmező, információtudományosan képzett szakértői munka (mint például Masuda, Stonier). Magyarországon az információtudományos megalapozottságú és igényű rendszerező munkák sorában az OMIKK (Ágoston stb.), a BME (Z.Karvalics stb.) és a KSH (Dienes stb.) szerzői közösségeinek művei említendők.

Az információs társadalom-elmélet alapját képező rendezőelvek szerint az információ mint (erő)forrás (resource), mint áru vagy termék (commodity), mint orientáló (perception of pattern) és mint társadalomformáló tényező (constitutive force) építi fel (és működteti) a társadalmat az ún. Henderson-piramis rétegei szerint. A Henderson-piramis az információérzékenység rétegeinek felrajzolásával a tájékoztatás célpontjait (célterületeit) jeleníti meg.

tapasztalataiból kibontható, a helyi adottságokhoz legjobban alakítható megoldásait, így az Amerikai Egyesült Államok, Japán, a G-7 államok vagy az OECD vonatkozó ajánlásait.

Az információs társadalom felé haladás állomásait illetően az összegzett tapasztalatok arról szólnak, hogy mindenekelőtt az információs infrastruktúra nemzeti kialakítása (az elemi készségektől - mint a telefon - az információs közmű kialakításán át a globális infrastruktúrához csatlakozásig bezárólag), majd a foglalkoztatási szerkezet átalakítása és új munkahelyek létesítése, végül a társadalmi (köz)szolgáltatások korszerűsítése és kiterjesztése következnek mint legjellemzőbb fejlemények. Az összegzett tapasztalatok második legfontosabb tanulsága, hogy először az általános liberalizálás, a szolgáltatások „kereskedelmesítése" adja a dinamizálást (mint például a távközlés esetében), de azután mindjárt a minimális szabályozás kidolgozásának igénye, új típusú hatóság és felügyelet kialakítása következik, mert az új információs rend és/vagy tér anélkül nem válhat a társadalmi fejlődés motorjává.

Az EU-közeledéssel kapcsolatos magyar elhatározás miatt - de az ésszerű modernizációs tevékenységek ütemezése okán is - Magyarországnak elsősorban az Európai Közösség jól dokumentált fejlesztéseit, a szabályozási ajánlásokat érdemes (és kell) követnie. Az Európai Unió az 1994-es akcióprogramban[70] - majd az 1996-os módosításban[71] - foglalt állást az információs társadalommal, illetve az afelé vezető út teendőivel kapcsolatosan. A legfőbb stratégiai programpontok a telekommmunikáció liberalizálása (1998 januári határidővel), az információ- és kommunikáció-technológiai piac növekedésének (a munkahelyteremtésben és versenyképesség-javításban) felgyorsítása: a társadalmi és szociális dimenziók erősítése, a regionális kezdeményezések figyelembevétele a tagországokban: az oktatás és képzés létfontosságú szerepének felismertetése a versenyben: egy európai uniós oktatási akcióprogram megfogalmazása: erős európai multimédia tartalmi ipar kialakítása (1 millió új munkahellyel a következő tíz évben) voltak.

Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozással[72] az állam (és társadalom) információs modellje Magyarországon is gyökeresen átalakult. A korábbi információpiramis összeomlott, s egy olyan sokszereplős modell jött létre, amelyben a politikai és gazdasági aktorok száma milliós nagyságrendűvé vált. Ennek megfelelően az államirányításban, igazgatásban és gazdasági tervezésben meghatározó hiteles információ-kibocsátó fórumok (intézmények, igazgatási csomópontok stb.) száma is megnövekedett, a régi fórumok hitelessége megkérdőjeleződött, igazgatásstatisztikai kompetenciájuk áthelyeződött stb. Olyan helyzet jött létre, amikor a magyar állam információs modellje szempontjából már sokközpontú, vagyis a kormánynak jóval több politikai és gazdasági szereplővel kell számolnia, közöttük a mindenkori programok megvalósíthatósága szempontjából súlyos (politikai) nyomásgyakorló tényezőkkel. Másfelől a programkészítéshez, a gazdasági tervezéshez, illetve az államigazgatáshoz újra kellett gondolni (szabályozni) a hiteles információforrásokat, valamint az átalakulási program végrehajtása szempontjából releváns adat- és információtípusokat. Ehhez képest az első két kormányciklus idején (1990-1998) nem tisztázódott, hogy az állami szektor jelentős méretű leépülése, megszűnése, átalakulása, a magánszektor növekedése és

[70] Europe's way to the information society. An Action Plan. Brüsszel, 1994, júl.19. p.22

[71] Europe's way to the information society. Updated version of the Action Plan. Brüsszel, 1996, ápr.1. p.20

[72] A rendszerváltozás nyomán 1990-ben egycsapásra összeomlott a korábbi információpiramis, a korábbi információhatalom megszűnt (lásd. Csorba J.: Az információpiramis összeomlása. Valóság, 1995, 4.sz. p.1-12.), s azzal a magyar állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete a fejlett kapitalista társadalmak információs paradigmáját kezdte követni.

jelentős megerősödése mellett milyen adatokkal és információkkal, milyen ismeretekkel írhatók le a gazdasági és társadalmi mozgások, milyen nemű adatok és információk biztosíthatják számunkra a megbizonyosodást, hogy a nemzeti és kormányzati szándékok eredményeként a kívánatos folyamatok mennek végbe. Az előzőekben kifejtettek értelmében az állam működtetése, a kényszerítő hatású gazdasági, társadalmi programok végrehajtása érdekében mindenekelőtt egy információs kerettörvénynek kellett volna születnie, benne a kötelező adatszolgáltatás és közzététel, illetve a hitelesség garanciáival[73].

Magyarország úgy indult neki a 21. századnak, hogy átmeneti társadalmában információdömping van, aminek kezelhetetlenségét fokozza az egyéni és a szervezeti információgazdálkodás hiánya. A kormány(ok) működését (a gazdasági tervezést és programgenerálást, illetve az államigazgatást) segítő alapvető információkat (bázisadatokat) szolgáltató intézmények helyzete nincs rendezve, bizonyos felismerések hiányában az új (hiteles) információ-források mint intézmények nincsenek megjelölve. Ennélfogva a kormányzó (politikai) erőknek nincsenek megfelelő ismereteik a politikai és a gazdasági aktorok jelentős részéről: vagyis a sokszereplőssé vált társadalomban sokkal szélesebb körű adat- és információgyűjtés megoldásáról kellene gondoskodni, s mindezt egy olyan államban végrehajtani, melyben az információszabadság igen jelentősen korlátozza az állam és a kormány jogait. Láthatóan nem született meg az a felismerés sem, hogy új igazgatási, vezetési feladatok, s annak megfelelően újszerű vezetői és alkalmazotti viselkedésformák jelentek meg, valamint hogy a kommunikációs tevékenységekben és viselkedésben bekövetkezett változások, a foglalkozások közötti fokozott verseny, az információ-feldolgozó, elemző, tájékoztatási és szakértői szintek széles spektrumát hozták létre, s ezekre a jelenleginél sokkal komolyabban kellene támaszkodni.

4. Az európai információtechnikai és -technológiai ipar 1990-2000 között

Az információs társadalom megvalósulása szempontjából az információtechnika fejlődése az alap: a hardver területén *a félvezető alkatrészek és alrendszerek*, a mikrorendszerek és a perifériák a fő témák, az általános megközelítés pedig a rendszer- és alkalmazás-orientált fejlesztés. A félvezető alkatrészek és alrendszerek területen legjellemzőbb feladatoknak a hordozhatóság, a nagy teljesítmény, a tartósság, a mérés és ellenőrzés megoldása tűnik. Az *ipari termelési alapok* megerősítésének területén az anyagtechnológia, a modulrendszerű berendezések, a gyártó folyamatok korszerűsítése, az összekapcsolhatóság és a csomagolás a legjellemzőbb programcélok. A mikrorendszerek területen legjellemzőbb feladatok a rendszerekbe (alrendszerekbe) applikálás, a gyártástechnológia (mikromanipuláció, szerelés és csomagolás): a *perifériák* területen a megjelenítők és a tömeges tárolás (mágneses, optikai, magnetooptikai tároló rendszerek) fejlesztése[74]. (A magyar nyelvű áttekintés megjelent az OMIKK „Az információs társadalom kialakítása az EU-ban és Magyarországon" című konferencia-tájékoztatójában.)

A *szoftver* a legfőbb költségkomponens, de a hozzáadott érték szempontjából is

[73] Az adatvédelmi és informatikai, vagy a médiatörvények nagyon fontos törvények, de semmiképpen nem előzhetik meg a kötelező adatszolgáltatás vagy a hitelesség követelményének jogi garantálását, és nem sorolhatók hátrább az országos hatáskörű információ-kibocsátó intézmények státuszát rendező, a nemzetgazdaság információellátását alapfokon lehetővé tevő szervezetek működését szabályozó törvényi, jogszabályi keretek sem.

[74] Building the Information Society. ESPRIT Workprogramme. EU Commission, 1997, Brüsszel, p.52;

az egyik legfontosabb dinamizáló tényező. A szoftverintenzív rendszerfejlesztés témakörben az információs infrastruktúra fejlesztésének egy magasabb szintje fogalmazódik meg: a rendszerfejlesztés és az architektúra-építésben a nagy, többcélú rendszerarchitektúrák újrafelhasználása: a minőség, a reengineering: az evolutiv rendszerfejlesztés és újrahasznosítás. Az új szoftvertechnológiák területen a tudásmodellezés és ismeretkezelés, az aktív döntéstámogató rendszerek, az intelligens folyamatszabályozás és optimálás, általában az intelligens termékekkel és szolgáltatásokkal kapcsolatos témák a legjellemzőbbek. Az *adatbázisok* területen az osztott rendszerek fejlesztése és működtetése (irányítás, adminisztrálás stb.), az együttes működtethetőség (interoperabilitás), az információs infrastruktúra fejlesztése (szoftverarchitektúrák és eszközök, módszerek és útmutatások) a legjellemzőbb. Az adatbázistechnológiában a nagy teljesítményű DBMS magtechnológia és kiterjesztései (heterogén idő-tér-földrajzi adat-, hang-, kép-, animáció-, ismeretszerkezetek), az integrált DBS-ek (együttműködő információs rendszerek), illetve új generikus, felhasználói tárgykereső megoldások a szabadon kereséshez a legjellemzőbbek. Az *ember-gép interfészek* címén folyó munka a felhasználóbarát környezet állandó tökéletesítésének eredményeit produkálja a termelés, az irányítás és folyamatellenőrzés, a képzés, a szállítás, a szórakoztatás, a háztartási vagy üzleti alkalmazások körében: célfeladatai a felhasználóközpontú fejlesztés, a felhasználói interfészek és interakciók.

A *nyílt mikroprocesszoros rendszerek* területen a nagyobb teljesítményű és magasabb integrációjú rendszerek fejlesztésének támogatása a gyártók és felhasználók oldalán, a legjobb tervezési megoldások, a termékek korszerűsítése, az alkalmazási területek kiszélesítése folyik. A rendszertechnológia területen a hardverkomponensek szempontjából a cellák (mikroprocesszorok, mikrovezérlők, DSP), az összekapcsolás, az evolucionáris tervezéstámogatás (diszkrét elemek integrálása a chip-be, gyors prototípus-építés és alacsony/közepes tömegtermelés biztosítása), a szabványkönyvtárak (az OMI-technológia minőségét, megbízhatóságát és teljesítményeit biztosító szabványok) a legjellemzőbb témák: a szoftverkomponenseket tekintve jellemző témák a portabilitás (mechanizmusok és architektúrák fejlesztése a szoftverkomponensek idegen rendszerekbe építéséhez) a valós idejű magműveletek fejlesztése és egyesítése, az interfész-szabványosítás mindenoldalú támogatása, valamint speciális szoftvermodulok fejlesztése az újrafelhasználhatóság és interoperabilitás szemmel tartásával. A módszerek és eszközök terén a monitorozás, a hibakeresés és a tesztelés eszközei, tervezési segédletek és könyvtárak, processzor-magfejlesztések a legjellemzőbbek.

4.1 Rendszerintegrációs készségek

A rendszerintegrációs területen a magasabb integráció, az alacsonyabb energiafogyasztás, a nagyobb teljesítmény, a tökéletesebb funkcionalitás a kulcsszavak, a vertikális integráció a hardver és a rendszerszoftver között a fogyasztói elektronikában, a távközlési eszközökben, a személyes információtechnikában (mikrokártyák stb.), és a munkaeszközökben (printerek, faxok, PC-k stb.), a gépkocsi- vagy repülési elektronikai eszközökben, a gyártórendszerekben és folyamatvezérlő berendezésekben.

A *nagy teljesítményű számítógépek és hálózatok* terület vezérelve, hogy a magasabb szintű intelligencia nagyobb átbocsátási teljesítményt és rövidebb válaszidőt biztosít a termék, a feldolgozási folyamat, a szolgáltatás szempontjából. Az alkalmazások kiterjesztése a párhuzamos rendszerektől az osztott és heterogén infrastruktúrák, nagy teljesítményű munkaállomásokon keresztül a PC-csoportokon, heterogén architektúrákon

át a multiprocesszorokig bezárólag tart. A műveleti kulcsszavak közül a szimuláció az ipari, kereskedelmi és társadalmi alkalmazások (tervezés, műszaki fejlesztés, optimalizálás, termelési és képzési, rendszer és környezet, ember és környezetei kölcsönhatások) kiszélesítésével, a nagy hozzáadott értéket képező valós idejű (intelligens ipari folyamatszabályozó, dokumentumkezelő, média, kiképzési szimulátor, orvosi/diagnosztikai képalkotó, környezetvédelmi és közlekedési figyelő-felügyelő) alkalmazásokkal, az intelligens adatfeldolgozás olcsó valós idejű (irodai, szórakoztató, távközlési szolgáltató, lakásautomatizáló, egészségügyi monitorozó alkalmazások) alrendszereivel szerepelnek.

Az *információkezelés és a döntéstámogatás* terén a nagy tömegű, osztott, heterogén adatbázisrendszer (a visszakeresés, manipulálás, a műszaki tervezési és termékadatok kezelése, képadatbázisok és más multimédia) alkalmazások, a nagybani vagy komplex aktív döntéstámogató rendszer (modellezés, elemzés, ismeretfeltárás, szintézis, tervezés, optimálás) alkalmazások, elemi információkezelési (intelligens kutató vagy visszakereső szakértés, tájékoztatás, vizuális megjelenítés, összefüggések megkeresése, fejlett adat- és kapcsolatelemzés) jártasságok a legjellemzőbb témák. A hálózati többfelhasználós alkalmazások terén egyfelől a mikroszintű interakciók támogatása földrajzilag távoli helyszínek és különböző felhasználók egyidejű kiszolgálásával, információforrás-elérés és kooperatív műveletek biztosítása, másfelől a makroszintű együttműködések ipari, kereskedelmi, közigazgatási, társadalmi szolgáltatások környezetben a legfontosabb célok. Az alkalmazásfejlesztési környezet legfontosabb témái az eszközök, könyvtárak, kompilerek és programnyelvek fejlesztése, az integrált környezet megteremtése, illetve az alkalmazás-megvalósítási platformok (a hardver, operációs rendszer, rendszerműködtetés, az input-output és tárolási technikák, adatszerkezetek és hozzáférési módszerek, hálózati csatlakozások stb.).

A *multimédia rendszerek* terén a legfőbb téma az integrált multimédia végfelhasználói rendszerek megvalósítása, amihez számos más program eredményei és eseményei társulnak. Az általános multimédia technológiában a multimédia-információ (magas minőségű kép, szöveg, mozi/video animáció, az eredetivel közel azonos minőségű hang) előállítása, manipulálása, megjelenítése, a tárolás és a hozzáférés megoldásának gondjai dominálnak. Közöttük a multimédia-szabványok (tárolás, megjelenítés, sűrítés, kicsomagolás, adatcsere, terjesztési forma stb.), a hozzáférés, tárolás és visszakeresés (böngészés, előzetes, kizárás, visszakeresési segédlet, kutatás, szerzői jog, díjazás), az interfészek (a könnyű használat segítése és a hozzáférés széleskörűsége) háztartási alkalmazásokban és az elektronikus kereskedelemben működtetése a legjellemzőbbek.

4.2 A gazdasági és üzleti tevékenységek támogatása

A gazdasági tevékenységek sikere az információtechnológiák, bizonyos üzleti körülmények és a humán források szerencsés találkozásakor várható. Az információkezelési eszközök és technológiák gazdasági hasznossága igazán az üzleti alkalmazásokkal mutatkozik meg. Mint gazdasági vagy üzleti innovációs eszközök az információs és kommunikációs technológiák legjellemzőbben az információhoz való hozzáférésben, a tájékoztatásban, az adattárakkal, a pénzügyi kifizetési rendszerekkel, a szellemi tulajdon védelmével, biztonsági szolgáltatásokkal, EDI-típusú tranzakciókkal, fejlett dokumentumkezeléssel nyilvánulnak meg. A jövőben a gazdasági tevékenységek ügykezelési és ügyvezetési részét illetően a modellezés, döntéstámogatás, a rugalmas reagálás támogatásával, elemzési és szimulációs eszközökkel számolnak, s mindezt

integrált információs rendszerként működtetve. Újabb kihívás a mérhetőség megoldása, a vállalkozási feladatok és kritériumok operacionális szerkezetté alakítása (amivel kezelhetővé válnak a szervezeti, humán, infrastrukturális stb. források, modellezésre és szimulációkra van lehetőség).

Az *integrált gyártás* témakörben az európai ipar átfogó modernizációs programjának egyik stratégiai területeként a teljesen digitalizált termék(ciklus)tervezés, a globális elektronikus kereskedelem, az ipari termeléssel és gyártási tevékenységgel kapcsolatos ismeretek több mint 80%-ának rendszerezése (adminisztrálása, strukturálása, rendszerbe szervezése) és számítógépesítése a cél. A tervezés vagy a gyártás számára készülő termék- és a technológiaiadat-modellezés legfőbb témái az adatkezelés (termék, technológia, munkafolyamat, minőség, programköltség-tervezés a teljes termék(élet)ciklusra műszaki tervezési adatkezelő és szimulációs rendszer), a termékadatokhoz való dinamikus és szelektív hozzáférés (hálózati formában végzett termékmodellezés), információs és kommunikációs technológiák kooperatív használatával kutatási ismeretek elérése és kezelhetősége, a tudásfejlesztés. Egy másik fontos terület a vezetési információs eszközök és módszerek kiterjesztése a rugalmas, gyorsan változó vállalati környezet miatt: aminek legjellemzőbb témái a vállalatirányítási és vezetési modellezési technikák, a szimulációk, a beszállítói hálózati irányítás és integráció. Az intelligens termelőrendszerek és berendezések témakörben az ember:gép-interfészek, a munkahelyi folyamatellenőrzés és vezérlés, az intelligens termelő rendszer mint globális mechatronikai egység, a valós idejű monitorozás a legjellemzőbb területek. A gyártási és termelési folyamtellenőrzés, illetve vezérlés témakörben a mérhetőség (módszerek és adatok mobilizálása a folyamatos és diszkrét termelés informatizálása révén), az architektúrák (újrahasználható adatkönyvtárak és ellenőrzési architektúrák felügyelő folyamatellenőrző rendszerek számára), a távüzemvitel és karbantartás (teleoperációs készségek) a legjellemzőbb témák.

5. A tartalmi szolgáltatások ipara 1990-2000 között

Az információs társadalom sikere szempontjából döntő a tartalmi szektor eredményessége, de kevésbé szerencsés fejleménynek tekintik, hogy kulcsterületein (mint az üzleti információs szolgáltatások, az audiovizuális programkészítés és a játékszoftverek területén) nem európai cégek uralják az európai piacot. A számítógépes, kommunikációs és tartalmi területek konvergenciája, az európai összeolvadások, az észak-amerikai és japáni óriások kivásárlásai szorongatják az európai cégeket. A tartalmi szolgáltató iparág szereplői a (tartalmi) információtermelők (szerzők, animátorok, zenészek, fotográfusok stb.), a tartalomfejlesztők (mint a szerkesztők, tervezők, adatbáziskészítők stb.), a csomagolók (mint például a kiadók, a CD-ROM-készítők, a kábelhálózatok működtetői, a multimédia társaságok), továbbá az elosztók (hagyományosak a kiskereskedelmi csatornák, a múzeumok, könyvtárak, műsorszóró állomások, mozik, illetve a digitális disztribútorok a telefontársaságok, kábelcégek, műholdas csatornák működtetői) és a végfelhasználók. A versenyterep az információtermelők szintjén többek között a szerzők és a producerek (studiók), a csomagolók szintjén a sajtó és az elektronikus média között (tömegtájékoztatás és a minőségi-réteg-tájékoztatás), az elosztási csatornák szintjén a széles sávú és keskeny sávú szolgáltatás, a vezetékes és a rádiós szolgáltatás között, a magán kontra állami és közületi szolgáltatás között húzódik. A hozzáférés eszközeit illetően a verseny a munkaállomások és a PC-k között, a PC-k és a játékterminálok között, a hordozható és a telepített

eszközök között, a működési körülményeket illetően a Windows-os és az UNIX vagy a Macintosh környezet között, az utolsó és a következő OS-generáció között, a hálózati OS és a desktop OS között folyik és így tovább[75].

5.1 A műsorszórás és az audiovizuális terület

Igen jelentős minőségi és mennyiségi növekedés jellemezte területek, a médiaipar dinamizáló tényezőivel. Hatalmas viták folynak a versenykörülmények és a közösségi irányelvek nyomán, mint például a „televízió frontok nélkül" állásfoglalás esetében, mely szerint legalábbis 51%-os európai gyártású és tárgyú műsoranyagot kell biztosítani a műsorszórásban. Az irányelvek megsértése már számtalanszor felmerült. Az európai médiacsoportok új interaktív szolgáltatásokkal, mint például a tele-shopping, állandóan felvetik a szabályok korlátjainak gazdasági előnytelenségeit, azzal érvelve, hogy a gyenge minőségű termékeknek ad teret a magas kvóta.

A digitális televíziózás fejlődése és növekedése vagy 500 csatorna működését valószínűsíti 2000 után a kontinensen, ami a tartalomra vonatkozó szabályozást még nehezebbé teszi, egyben felveti a minőség megőrzésének viszontagságait a hatalmas kínálat mellett. A filmszektorban még nagyobb viták folynak, amennyiben az EU-ban 60%-os arányú amerikai filmexport (évi 3.5 milliárd ECU deficittel) hosszú távon elfogadhatatlannak ítéltetett, egyes tagállamok (mint a franciák) határozott és kiemelt nemzeti filmipar-támogatási programot hirdettek meg. Bonyolítja a helyzetet, hogy az EU mozilátogatói nézőszám az évi 900 millióról 550 millióra csökkent, az egyes nemzeti gyártású filmtermékek nézőszáma pedig az 1980-as 475 millióról 120 millióra. Amikor az amerikai film- és médiaipar európai országokba telepített részlegeivel belsőpiaci termékeket kezd gyártani, eleve kétségessé teszi a szóban forgó törekvések eredményességét, mindez pedig a magyar viszonyok és adottságok ismeretében még reménytelenebb küzdelemnek látszik.

5.2 Interaktív szórakoztatás

A piacon legjellemzőbb formák a fejlesztő és kiadói tevékenységeket ötvöző cégek, mert a kiadói tevékenység maga nem rentábilis, nagyon befektetésigényes, a játékprogramok kiadói hatalmas pénzeket fektetnek be az év folyamán, míg a karácsonyi vásárlási dömping idején forgalomba kerülő játékok jövedelmezni kezdenek. A játék- és oktatási szoftverek piacán az európai pozíciók elég jók, a fejlesztők és kiadók közötti társulások, a filmstudiók és játékgyártó cégek bekapcsolódásával a tőkeforrások kiszélesítésére törekednek. Az „edutainment"-szoftverpiac kibontakozása a diverzifikálás terepe, a fejlesztők és kiadók érdekei találkoznak a távközlési és kábeltársaságoknak az információs infrastruktúra befektetéseiket illető megtérülési várakozásaival, a fogyasztói elektronika gyártóinak és forgalmazóinak azon érdekével, hogy ösztönözzék a keresletet interaktív szórakoztató termékeik iránt, a nagy szoftvertársaságok azon érdekeivel, hogy termékvonalukat szélesítsék és így tovább.

[75] The role of the Content Sector in the emerging Information Society. EU Commisssion, 1995,okt., Luxemburg, p.20

6. Az Információs Társadalom 2000 körül

Az 1990-es évekre a globális információs infrastruktúra technikai-technológiai, jogi és adminisztratív feltételeit, a megvalósítás anyagi forrásait hosszú távra rendezték, s működőképessége bizonyításával a szabályozás gondjai kerültek előtérbe (amit az is bizonyít, hogy az EU 1998-ra időzített szabályozócsomagot készített, mely az információs társadalom szabályozott kereteit jelölte ki)[76].

Magyarországon az információs infrastruktúra látványos fejlődésen ment keresztül 1989-1990 között, de mintha megfeledkeznénk arról, hogy az információs társadalom-programok motorja, a távközlés fejlesztése és szabályozása már a harmadik szakaszban van, amikor a versenyelvek tisztázottak, s a jogi és a (köz)gazdasági kritériumok felett kellett volna egyetértésre jutni. Az EU-ban már a korábbi döntések revíziója, összegzés, a versenyjog és a harmonizációs irányelvek közötti kapcsolatok tisztázása, a versenyszabályoknak a különböző szektorokban való alkalmazása (mint a hozzáférés és belépés témái) vannak ekkor soron. A távközlési, audiovizuális és kiadói területek konvergenciájaként észlelt trend szükségszerű szabályozási gondjaira reagáló szabályozási elképzelések feldolgozása, illetve a sokkszerűen jelentkező új elektronikai alkalmazások társadalmasiasítása folyik.

Az általános szabályozási keretek kijelölése az ipari versenyképesség, általában a termelő tevékenységek javítása szerepel a legnagyobb súllyal az információs társadalommal kapcsolatos várakozások között. A kifejezetten üzleti célú programok legfontosabb eseményei a kereskedelmi tranzakciók technikai-biztonsági és jogi-adminisztratív szabályozási kereteinek megteremtését célzó kezdeményezések, az elektronikus kereskedelem európai szabványosítása, az elektronikus kereskedelem tagországi szabályozása és kölcsönös elismertetése közös piaci kereteivel kapcsolatos állásfoglalások újratárgyalása. A szabályozási jellegű feladatok között az érdekek összehangolásának próbájaként folyik az univerzális szolgáltatások ármegállapításának és finanszírozásának közelítése az 1998-as teljes liberalizálással összhangban. A médiatársaságok tulajdonviszonyainak átvilágítása és közös szabályozás alá vonása, a szolgáltatások szabad forgalmazása, illetve médiatársaságok szabad létrehozása a legnagyobb várakozásokat váltják ki a média ellenőrzésével kapcsolatban határozottabb nemzetközi politikai légkörben.

A multimédia-alkalmazások pedagógiai eszközként felhasználása, a szakképzés az információs társadalom keretei között, a globális (gazdaság)földrajzi információs rendszer (GI2000) létrehozása, a gazdasági tervezés, a földhasznosítás, környezetvédelem, a megújuló energiaforrások, a rendkívüli helyzetekben sürgősségi szolgáltatások, az egészségügy stb. témakörökben folytatott fejlesztés és alkalmazás. A K+F nagyprogramokat az élővilág és az ökoszisztéma erőforrásainak újrabecslése, a gazdasági verseny támogatása és a fenntartható növekedés elérése jellemzi. Az információs társadalom sajátos problémái között a fogyasztói viselkedés, a tiltott vagy káros tartalmak közvetítése a hálózatokban, a kisebbségek, az emberi méltóság védelme, az információhoz való állampolgári hozzáférést segítő programok, a transzeurópai adatkommunikációs hálózatokkal kapcsolatos döntések és az államigazgatási egységek közötti információáramlás tökéletesítésének programjai kiemelkedően hangsúlyossá váltak. Alapvető igényként fogalmazódik meg az állampolgárok hozzáférése az állami információhoz, valamint az állami szektor információihoz hozzáférés magán tartalmi

[76] Europe at the Forefront of the Global Information Society. Rolling Action Plan. Brüsszel, 1996, nov.27.p.26

információ-termelők részéről, új hozzáadott értéket képviselő szolgáltatások létrehozására.

Az információs társadalom tudásbázisú (ismereteket összegző, rendező, kezelő és mobilizáló) rendszereinek szerveződése, az információérzékenység és az állami (gazdasági, pénzügyi) fejlesztési támogatás területei (OECD,1996)

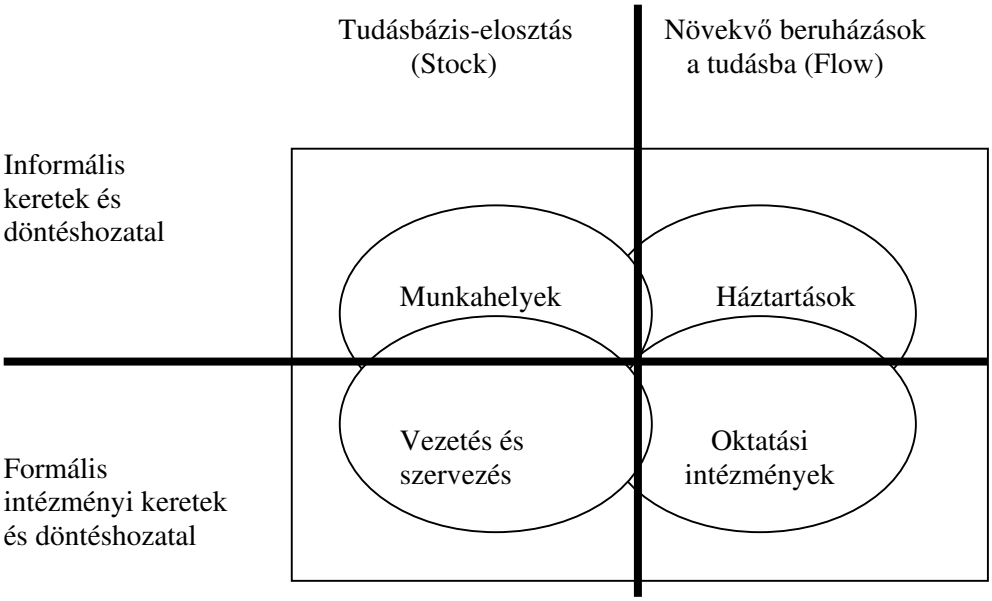

7. A magyar állam új információs modellje

Az előbbiekből következik, hogy a magyar alkotmányozási folyamatban egy információtörvényre alapozott információs szakmapolitika megalkotása döntő jelentőségű lenne: egyrészt az állampolgár személyes adatai kiszolgáltatását, a különféle nyilvántartásokhoz való hozzáférését illető szabályozás; másrészt a hitelességnek (adat szintű és intézmény szintű) biztosításában betöltött szerepe miatt. Az egyrészt az információjog vonatkozásában, a másrészt az információpolitika és a tájékoztatáspolitika szférájában szolgál alapvetően eligazító szabályozással az állam és a társadalom számára egyaránt. Az információs kerettörvény alapjai az említettekben fogalmazódnak meg, s a fejlett államban alátámasztják az adat- és információ-leíró (statisztikai, számviteli), a rögzítő és feldolgozó (informatikai), valamint a tájékoztató jellegű (média) tevékenységek szabályozását, amelyeket összefoglalóan gyakorlati információpolitikaként határoznak meg.

7.1 Az információs társadalom állama szempontjából

Az információtörvény azért sem hiányozhat az alkotmányozási elképzelések közül, mert

az információkezelés alapvető kérdése a technológiai és az adminisztrációs államigazgatási modernizációnak. Az információkezelés minősége függvénye a gazdasági növekedésnek, a jólétnek, a társadalmi szolidaritásnak, a politikai berendezkedés legitimációjának. Ezzel kapcsolatban a nemzetközi információtudományos közvélemény két jelentős bírálatot is megfogalmazott (az elsőt az 1980-as évek derekán, a másodikat az 1990-es évek elején). Egyrészt, hogy a volt szocialista országok az információval való bánni nem tudás miatt váltak a modernizációra képtelenné[77]. Másrészt, hogy tulajdonképpen az információrobbanás vetette szét a szocialista világot, a globális tömmegkommunikációs nyomás törte szét a totalitárius társadalmakat.

Az információtörvény áttételei a modernizáció szempontjából nyilvánvalóak: a mai magyar társadalomban szinte kizárólag az információkezelés és -hasznosítás terén bekövetkező váltással lehet gyors modernizációs kényszert előidézni. Az oktatás és a továbbképzés eszközeivel, a munkaerőszerkezet és munkakultúra racionalizációja révén lehet megteremteni a struktúraváltást. Ez az egyetlen lehetőség, hogy a konzervatív, elöregedett magyar társadalom ne tudja meggátolni a modernizációt. Nem utolsó sorban fontos az is, hogy az információgazdag környezet nyitott (politikai) rendszert eredményez, a vertikális és a horizontális kommunikációt kiteljesítő fejlődés révén. Az alkotmányozási szándékok eredője és célja a modernizáció, a modernizáció motorja pedig az információgazdálkodás (mint menedzsment-forradalom), valamint az információtechnológiai (mint ipari termelési) forradalom.

A korábbi Magyarország tulajdonképpen egy az információkezelési csapdának lett áldozata: egyrészt az állampolgár várakozásai és a gazdasági teljesítmény valóságát illető észlelései egyre jobban elváltak egymástól (ez a tájékoztatás társadalmi tükör szerepének hiányából is következik), másrészt a változtatás igényét alátámasztó és sürgető műszaki és gazdasági információ nem jutott el a termelő erőkhöz, illetve az információ nem konvertálódott cselekvéssé. Kétszeresen is súlyos tévedés áldozata lett a politikai vezető elit (aminek máig ható következményei vannak), hogy tudni illik az információszervezési és -gazdálkodási reformok elmaradása miatt gyenge hatékonyságú állam modernizációra képtelenné vált, másrészt a gazdasági teljesítménnyel kapcsolatos információigény (és felelősség) növelésével szemben egy intellektuális információjog iránti igény fogalmazódott meg, ami tovább gyengítette az államot. A magyar társadalom kétszeresen is súlyos mulasztásokkal terhelt a hatékony állam információs modellje szempontjából: egyrészt az állam racionalizálásámak elmaradása, a gazdasági hatékonyság folyamatos romlása, az információgazdálkodás gyengesége; másrészt az információszabadság és az információtörvényesség elszakadása, összefoglalóan az információjogi és adminisztratív szabályozás magasabb szintre emelésének hiánya miatt.

Míg korábban a politikai korlátozások, ma az anyagi nehézségek akadályozzák az információs infrastruktúra építését, az információtechnikai eszközök terjedését, az információforrások vásárlásának széleskörűségét. Az átlag magyar állampolgár hagyományosan igénytelen, újságra, folyóiratokra, könyvekre nem sokat költött még az elérhető árak idejében sem: a magyar sajtó és könyvkiadás a néhány százezres értelmiségi elit számára jelent igazán fogyasztást. Szakértői becslések szerint az újság- és folyóirat-választék (megközelítőleg 2 ezer sajtóterméket jelent) megfelel 50 milliós népességnek Európa keleti felében, a példányszámokat tekintve viszont rejtély, hogy miként tud ennyi termék fennmaradni. Az információs (kommunikációs) eszközök és források elérésében

[77] Egy összehasonlító elemzés szerint az 1980-as években 1 dollár értékű termelés az információszegény szocialista gazdaságokban 2,1-szer több energiát, 1,6-szer több anyagot, és 2-szer nagyobb szállítási kapacitást igényelt, mint az USA-ban.

kialakult egyenlőtlenség, a társadalmi nyilvánosság hiánya szakítja szét igazán a magyar társadalmat.

Magyarország elmaradása az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete szempontjából mindenoldalú, az állam modernizálásának három hullámából[78] is kimaradt. Az állam racionalizációján túl, az ideológiai determinizmusokkal terhes modernizáció-felfogásokkal szemben az állam (a kormány) összes tevékenységeit azokkal az etikai és morális megfontolásokkal kell összevetni, amelyek az információ gazdasági szerepének növekedésével (eluralkodásával) járnak. Már az 1980-as évek elején megszületett a felismerés, hogy az információ hatékonyabb felhasználása a gazdasági növekedés eléréséhez nélkülözhetetlen. A modernizációs folyamatot azonban ellenőrizni kívánták, szelektíven kezelve az információgyűjtéstől a tájékoztatásig, a társadalmi nyilvánosság megteremtéséig terjedő társadalomépítő folyamatot is, ezért az információkereskedelmi szempontok helyett a politikai megfontolások alakították az információs termékek értékparamétereit is az előállításban, terjesztésben, felhasználásban egyaránt. A durva beavatkozás legszemléletesebben a foglalkoztatási szerkezetben, a munkakultúra visszafejlődésében tűnt ki azzal, hogy nem a magasabb szintű információ-felhasználást igénylő (kvalifikáltabb) foglalkozások vezették a magyar bér- és jövedelemtáblázatot.

Magyarország számára ma a kérdés az, hogy szakít-e végre a korábbi és máig követett információpolitikával, mert a mai magyar társadalom egyik legsúlyosabb ellentmondása, hogy 1990-ben a korábbi információmonopólium megdőlt, a politikai és a gazdasági aktorok száma milliós nagyságrendűvé vált, s azzal a hiteles információforrások száma is jelentősen növekedett. Az állam működtetése (az államigazgatás és a gazdasági tervezés igényei) szempontjából információtörvényre, annak alapján fogalmazott konzisztens nemzeti információpolitikára, országos és kormányzati tájékoztatáspolitika kidolgozására van szükség. Jogi szempontból az egyén jogainak fokozott védelme, az információ szabad áramlása, a hozzáférés széleskörűsége, másfelől a kényszerítő hatású társadalomépítő és gazdasági programokhoz a kormány információigényeinek maradéktalan kielégítése a feladat: röviden az egyéni és a közösségi információjog bonyolult harmóniájának kidolgozása a cél. Másfelől a korábbi, ideológiával terhelt modernizációs elképzelések feladása szükséges. A modernizáció egyetlen lehetséges eszköze és útja: az állam (és a társadalom) információs modelljének a reformja, vele párhuzamosan pedig az állam makrokommunikációs szerkezetének az újragondolása.

7. 2 Az információs társadalom gazdasága szempontjából

Az információs társadalom paradigma első törvénye értelmében az információ egyenlő a pénzzel, helyettesítheti azt, a második szerint a média csinálja az üzletet a gyors hozamkonvertálás eszközeként, a harmadik törvénye, hogy az információtőke, a számítógépek és a távközlési alapú innovációk, valamint az információgazdaság térszerkezete szervezik a gazdaságot.

A gazdasági folyamatok szervezésében döntő fontosságú egy határozott átrendeződés a gazdasági tevékenységek és közgazdasági eredők, a termékfejlesztés, termelés és forgalmazás fogalmaiban az anyag, energia és információ között: az

[78] A három modernizációs hullám az információkezelésben és az információs infrastruktúra-fejlesztésben az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején (a nagy nyilvántartó rendszerek reformjával), az 1970-es években (a közigazgatás és a termelés számítógépesítésével), valamint az 1980-as években (az új bürokráciával) vonult le kisebb-nagyobb eltérésekkel.

információ javára. Az információ a munkaerőhöz és tőkéhez hasonló termelési értékké vált, piaci értékét elismerve áruvá vált. Ma már minden terméknek van pénzértéke és információértéke is, a mindenkori gazdaságpolitika kitüntetett témája a termelés, a termék információtartalma. Az ipari tevékenységek sorában mind nagyobb jelentőségre tesznek szert az információgeneráló tevékenységek, mint például a K+F tevékenységek, új információtermelő, -feldolgozó és -elemző (-értelmező) tevékenységek jelentek meg. A társadalomban és a gazdasági aktorok között információ-feldolgozó és -ellenőrző funkciók működnek különféle menedzsment-szerkezetek formájában. A foglalkoztatási (munkaerő)szerkezet felosztják aszerint, hogy információval foglalkoznak vagy sem, s az információs tevékenységek (termelés, feldolgozás, terjesztés, ellenőrzés, szervezés stb.) egy új gazdasági szektort hozott létre (a 4. szektor) az 1990-es évekre[79]. Az információs tevékenységek eredményeként az innovációk terjedése, szaturációs hatása bizonyos ciklusokat követ, amelyek a gazdasági folyamatok hullámainak alakulásában döntő fontosságúak. Az információs társadalom gazdaságának fejlődése szempontjából fontos, hogy a szektorális változások (váltások) finomabbak (reform típusúak) vagy krízisszerűek, újítóak aszerint, hogy a piacgazdaságok mely formájában valósulnak meg (utalás az észak-amerikai, a nyugat-európai, vagy a délkelet-ázsiai paradigmák eltérő formáira).

Magyarország elmaradása az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete szempontjából 1990-ig mindenoldalú volt. Jelentős el- és lemaradásunk a készség és teljesítményadatok szerint az 1000 állampolgárra jutó számítógépek száma, illetve a másodpercenkénti műveleti utasítások (MIPS) kritériummok alapján[80] a maximum (USA: 1000 lakosra jutó 265 gép, 516-os MIPS-index) és minimum (Kína: 1000 lakosra jutó 1 géppel, 1 MIPS-index-szel) csúcsok között a 26. helyen vagyunk 37 ország között (Magyarország: 1000 lakosra 24 gép jut, a MIPS-index pedig 34). A lemaradás az 1980-as évek végén készült mérleg szerint 25-30 évet jelentett[81], ami az információgazdaság információs infrastruktúra technológiai és humánforrás oldalán egyformán nyilvánult meg.

Az 1980-as évek végén a magyar és a nemzetközi fejlett információs infrastruktúra közötti technikai-technológiai különbség 100:25, az információgazdaság különbsége 100:10, az információjogi-adminisztratív különbség 100:2 nagyságrendű, ami az 1990-es évek derekán jelentős módosuláson megy át: a technológiai 100-65, a gazdasági 100-35, a jogi-adminisztratív 100:5 arányváltozások szerint, de igen súlyos aszimmetriák jelentkezése, az ország regionális, társadalmi-szociális szétszakadásával. Az információtechnikai-technológia termelés értéke szempontjából még súlyosabb aszimmetriák vannak, amennyiben az információtechnikai (elektronikai alkatrészek, alrendszerek) eszközök termelése nem alapozta meg a dinamikusabb fejlődést: az integrált áramköröket gyártó ipar beindulása, majd megsemmisülése, a kommunikációs eszközök gyártásának féloldalassága (a rádió- és televízió-gyártás megszűnése, a multimédia technológia fejlesztése állami programjának hiánya) mutatja ezt.

---

[79] A Harvard Information Resources Policy program híres 1979-es (majd az 1980-as évek közepén javított), megközelítőleg 80 terméket és szolgáltatást tartalmazó térképe nyomán számos feltérképező tanulmány született: mint például Miles,I. et al.: Mapping and Measuring the Information Economy. A report produced for the Economic and Social Research Council. London, 1990, p.276, illetve Houghton,J.: Pucar,M.: Knox,K.: Mapping information technology. = Futures, 28.k. 10.sz. 1996.dec. p.903-918.

[80] Computer Industry Almanach, valamint Young,J.E.: Global Network: Computers in a Sustainable Society. Worldwatch Paper 115. 1993,szept.p.58

[81] Az információgazdaság szerepe a társadalmi-gazdasági folyamatokban. A 2000. éven túlnyúló tervezés keretében készült prognózis és fejlesztési koncepció. KSH, 1987.szept. p.46, valamint Információstatisztikai adattár I. (KSH, 1988, p.268), II. (KSH, 1990, p.218)

Az információs infrastruktúrát kiszolgáló munkaerő (a termeléssel, javítással-karbantartással foglalkozóktól a technikát működtetőkig bezárólag) az aszimmetrikus fejlődésnek köszönhetően Magyarországon nem módosulhatott kedvező irányba, mert a privatizációval beinduló modernizáció, a távközlés liberalizálása nem az egyenlőtlenségek kiegyenlítésében, hanem a fizetőképes kereslet után haladásban volt kizárólag érdekelt, s ennélfogva munkahelyvesztővé válik az 1990-es években. Az információtermelő munkaerő (a tudományos, K+F foglalkozásoktól a piackutató, információbróker, konzultációs, tájékoztatási elfoglaltságokon át a szerzőkig) látványos növekedésnek indul az 1990-es években. Az információ-feldolgozó munkaerő (az államigazgatási, közigazgatási foglalkozásoktól a folyamatellenőrző, felügyelő, irodai elfoglaltságokon át a statisztikai adatfelvevőkig bezárólag) igény szerint növekvő, a valóságban viszont csökken az általános leépülés, az állami intézmények sorvadása, a termelés visszaesése miatt. Az információterjesztő és szervező munkaerő (a tanároktól az oktatókig, a médiamunkásokon át a szórakoztató foglalkozásokig) stagnálása ugyancsak jellemző a magyar átmenetre.

A szellemi és fizikai információtőke gyakorlatilag csak az 1990-es években mérhető jogi, gazdasági, társadalmi tényezőként, mert a korábbi politikai rendszer nem ismerte el önálló entitásként. Az informatizálódás címen megfogalmazódó jelenség a termelékenység, költségcsökkenés, kapacitásbővülés, termelési-gyártási időcsökkenés összetevőkkel a magyar átmenetben nem mérhető: pontosabban munkahelyvesztő "modernizációs" hatásai érvényesülnek, áldásos dezinflációs hatásai nélkül.

A termelékenységi trendvonal alakulása (Eurostat, KSH, IFTI, 1995-ös bázison)

		1990	1995	2000	2010	2020
Évi termelékenység-növekedés az információs foglalkozásokban	EU	2,3%	5,1%	4,5%	4,0%	3,5%
	Mo.	3,6%	3,0%	5,5%	7,0%	8,5%
Évi termelékenység-növekedés más területen	EU	0,7%	0,6%	1,0%	1,2%	1,7%
	Mo.	1,0%	1,6%	5,0%	5,6%	6,5%
Információs foglalkozások növekedése a teljes munkaerőben	EU	49,5%	45,7%	44,5%	40,5%	38,5%
	Mo.	27,8%	26,5%	28,5%	32,6%	28,8%

Az információgazdaság ágazatainak kell megfelelő fejlődést tanúsítaniuk ahhoz, hogy kultúratermelés és fogyasztás minőségi színvonalon jelenjen meg. A jogi és adminisztratív hiányosságokat (szabályozó rendszer) nem említve az információtechnikai alágazatok fejlődésének egy-másfél évtizedre van szüksége a felzárkózáshoz, esetünkben az anyagtechnológia, az alkatrész- és berendezésgyártás felépítésével. Az információ-feldolgozó és -szolgáltató (tartalmi) alágazatoknak a technikai-technológiai korszerűsítés mellett elsősorban forrásra van szükségük, a magyar információvagyon mobilizálására. A szellemi termék kibocsátó alágazatok ugyancsak a forráshiánytól szenvednek, a magyar magas kultúra fogyasztása összezsugorodott a századfordulóra, a szigorú piaci törvények, a globális konzumkultúra áradásával szabja át piacainkat. A kulturális alágazatokban az oktatás, a K+F, a művészeti és szórakoztatási, a szabadidős információs tevékenységek jelentős beruházásokat igényelnek, nem pedig a globális konzervkultúra vásárlását. Összességében az információs társadalom magyarországi programjának 1.500-2.000 milliárd forint forráshiánya van az 1990-es évek végén, s a becslések szerint a globális információs infrastruktúra 1980-as évekbeli színvonalát 2010-2020 körül érhetjük el.

A japán megközelítés szerint a társadalom informatizálódásának foka jelenti a kulturális változást: benne a tömegtájékoztatás koncentrációja, a rádió és a tévécsatornák (engedélyek) száma, újságok példányszáma, a telefonsűrűség stb. A technológiai fokmérő az információs infrasruktúra állapota, s abban a 100 főre jutó telefonvonalak száma, a tévék száma, az újságok példányszáma szerint Magyarország 10 évre van elmaradva az információs társadalom küszöbére érkezett országoktól. A gazdasági szerkezet szerint azonban az információs dolgozók aránya (az összmunkaerőben), az információs szektor részesedése (a GDP/GNP-ben), az információs szektor részesesedése az ipari szektor termelékenységében kritériumok szerint már mintegy 25 évnyire vagyunk a fejlettektől. A társadalmi kritériumokat tekintve - mint az elektronikus analfabétizmus, az információszabadság széleskörűsége, a véleménypluralizmus, az információs közmű adattáraihoz való hozzáférés, információ és kultúrafogyasztás - a lemaradásunk másfél-két évtized 2000 táján.

Mind többen figyelmeztetnek, hogy a globalizációs trend a fejletlen térségek-régiók felzárkózását inkább gyengíti, késlelteti, mint segíti. Az információs társadalommal kapcsolatos (információtudományos igényességű) irodalom figyelmeztet, hogy az információs és kommunikációs forradalom az állam modernizációjának a története egyben, s a fejlesztési erőfeszítések terheit, a társadalmi széleskörűséget mint esélybiztosítást az állami szerepvállalás garantálja. Az informatizáció infrastrukturális, gazdasági és társadalmi dimenzióiban állam-, gazdaság- és politikaelméleti determinációk húzódnak meg, amelyek az állam szerepének értelmezését és a politikai rendszer szabadságfokának meghatározását illetően olyan különbségekben nyilvánulnak meg, mint amelyek az információs társadalom észak-amerikai, délkelet-ázsiai, illetve európai paradigmájában öltenek testet.

Az informatizáció infrastrukturális dimenziójában, a telefonfővonalak számát, a televíziós és rádiókészülékek számát, az egy főre jutó újságpéldányszámot, az adatkommunikációs hálózatok és terminálok számát illetően Magyarország az 1990-es évek közepén és végén a fejlődő országok második csoportjában található, a nemzeti információs infrastruktúra kiépítése folyik, s az esélyeket illetően még bármi lehetséges. Az informatizáció gazdasági dimenziójában, az információs munkaerő arányát, az információs szektor teljesítményét illetően, arányát tekintve az ipari termelékenység növekedésében már kevésbé jók az esélyek. Hatalmas forráshiány halmozódott fel az állam szerepének (például befektetési tevékenysége) elsorvadása miatt, másrészt a magyar információtechnikai (elektronikai, számítástechnikai) és technológiai (szoftver) ipar a korábbi két évtizedes lemaradásához további tíz évet tettünk hozzá 1990 óta. Az informatizáció társadalmi dimenziójában, többek között a hagyományos és az elektronikus írásbeliség kritériumai között, az iskoláskorú népesség aránya (népességnövekedés, kor-, nemi, társadalmi összetétel szerint), az információs közmű fejlettsége és hozzáférhetősége szerint a fejlett világtól való leszakadásunk gyorsul.

8. A globális információs társadalommal kapcsolatos magyar várakozások[82]

Magyarországon a technológiai szemlélet uralkodik az informatikai lobbi zászlaja alatt, ami szükségszerű következménye a sajátos magyar információtechnológiai fejlődésnek. A társadalomelméleti megközelítésnek is vannak szép számmal magyar hívei, de a kritikai (információtudományos) mértéktartás nélkül, zömmel az elektronizálás vagy

[82] Megjelent a Mi a jövő? Az információs társadalom és a magyar kezdeményezések. című kötetben (szerkesztette Bognár Vilmos, Fehér Zsuzsa, Varga Csaba, OMFB-ORTT-HÉA, 1998.)

számítógépesítés mennyiségi és teljesítményadatai bűvöletében egy olyan utópia megfogalmazásával, amelyben a liberális információjognak, a deregulált információhatalomnak jóindulatú-közömbös szerepet tulajdonítva, spontán fejlődésmenetet követően egy pozitív várakozásokat beteljesítő társadalomképet látnak, de ezt a vezető trendek nem igazolják. A jogi-adminisztratív szemléletnek nincsenek bizonyítékai Magyarországon[83].

8.1 Az információs társadalom európai modelljével szemben

Egy európai csúcsszakértői csoport észrevételei[84] szerint nagyjából négy téma köré csoportosíthatók az információs társadalom programok legfőbb kérdéskörei: mindenekelőtt a foglalkoztatás kérdéskörére (a munkakultúra, a munkaszervezet, a munkaidő és motiváció, a munkaerőpiac alakulása), az életminőség összetevőkre (mint a fogyasztói viselkedés változása, a szociális integráció és kohézió problémái, egészségügy, az információs eszközhasználat-készség, távmunka és emberi kapcsolatok; az oktatás és képzés, a tudástársadalom európai formája, a kulturális sokszínűség megtartása és a közösség viszonya); végül, de nem utolsó sorban a média témakörére (az információmonopólium, a minőség, a véleményformálás szabadsága, pluralizmusa, az "átlátszó" társadalom problémái)[85]. A szakértők megfogalmazása szerint a munka kreatív, kollaboratív, közösségi és gondoskodó aspektusaiban jelentenek (majd) alapvető változásokat. A hatások elsősorban és döntően a szolgáltató szektorban, valamint azokban a foglalkozásokban jelentkeznek, amelyek eddig „védettek" voltak az informatizálástól. Az EU-ban a munkaerő 60%-a, Magyarországon 58%-a jelenik meg a szolgáltatás statisztikáiban, abban a szektorban, amely a leginkább el volt zárva a nemzetközi versenytől, illetve hagyományosan az ipar és a mezőgazdaság feleslegessé váló munkaerejének felszívója volt.

Rövid távon az IT-alkalmazások „kreatív pusztítás" típusú hatása várható, ezért a teljes foglalkoztatás vagy a munkanélküliség felére csökkentésének európai gazdaságpolitikai programja a fokozott infrastrukturális beruházási erőfeszítésekben, az oktatás és képzés fokozott támogatásában gondolkodik. Fontos fejlemény, hogy a szolgáltató magánszektor az információs és kommunikációs technológia alapú szolgáltatások (mint multimédia szoftverek és rendszerfejlesztések), valamint az információ-érzékeny (mint például konzultációs szakértői) szolgáltatások, az állami közigazgatási adminisztráció (a racionalizáció, dereguláció és liberalizáció ellenére) folyamatos és állandó növekedésével jelentős új foglalkoztatási lehetőségeket teremt, de ezeket a magyar gazdaság kevéssé tudta kihasználni.

A „foglalkoztatás-intenzív szolgáltatás-növekedés" elérésének feltételeként, egyre sürgetőbb igény van egy átfogó, szakmapolitikákat magába foglaló statisztikai, (köz)gazdasági, iparpolitikai áttekintésre: a magán és az állami funkciók újraértelmezésével, a szabályozás megváltoztatásával, amennyiben a makrogazdasági és szabályozó intézményi környezet jelentős módosítására van szükség az új információs termékek és szolgáltatások elterjedésének segítésére az új foglalkoztatási lehetőségek teremtésének reményében. Az európai információs és kommunikációs technológiák iparban a termelés és a szolgáltatás területén egyaránt elmaradást látnak a vezető trendhez

[83] Abban az értelemben, ahogy a nemzeti és kormányzati információpolitikáról, tájékoztatáspolitikáról kellene beszélni: Csorba,J.: Az információpiramis összeomlása. Valóság, 1995.4.sz. p.1-12
[84] Recommendations to the European Council: Europe and the Global Information Society. Brüsszel, 1994,máj.26.p.46
[85] Building the European Information Society for Us All. Interim report.EC,1996, január,p.76

(az észak-amerikai vagy a japáni kínálathoz és kereslethez) képest, s ez a magyar gyakorlatban fokozottan igaz.

Megfogalmazódik a kétség a mérés és minősítés mint az információs társadalom egy speciális problémaköre statisztikai és (köz)gazdasági meg nem feleléseivel kapcsolatban, amennyiben a fogyasztás mind nagyobb és növekvő aránya az információintenzív termékekben és szolgáltatásokban jelenik meg, de túlbecsülve a hagyományos pénz illúzióját nem veszik számításba az információs társadalom jelentkező aggregált (ár-, bér-, költség- stb.) trendjeit, s az ezzel kapcsolatos makrogazdasági összefüggéseket. A gazdaságpolitikának a tervezés és (végső) mérés terén is hatalmas elmaradásai, adósságai vannak a gyorsan növekvő információtermékek és szolgáltatások számbavételében.

A szakértők bírálják a távközlési szolgáltatók piacán tapasztalható fejleményeket a szükséges szabályozási reformok sebessége és kiterjedése vonatkozásában, nemcsak a verseny keretei, a dereguláció vagy a nyílt hozzáférési lehetőségek, hanem az új feltételek közötti új piacokat szabályozó eszközök, a tulajdonjogok, vagy a biztonság miatt is. A változások gyorsasága már messze túlment a „szabályozott liberalizáción", mint az Internet esetében, sokkal inkább „kreatív rombolás" folyik - többek között egy merőben új kommunikációs árszerkezet (és verseny) mentén-, mint a társadalom egészére nézve tudatos, kiegyenlített fejlődés.

Az információs társadalom címszó alatt megjelenő információs és kommunikációs technológiák racionalizációs hatása nyomán két alapvető következményt kell látni. Egyrészt a távközlési liberalizáció nyomán közvetlenül fellépő munkahelyvesztést, a monopóliumok leépítése, az érintett vállalatok szociális kötelezettségeinek lazulása miatt. Másrészt az állami szektorban (főként a közigazgatásban) megjelenő on-line szolgáltatásokkal terjedő gyors racionalizáció révén a minőségi szolgáltatás-kínálatot. Kísérő jelensége továbbá a folyamatnak a távközlési szektor cégeinek a magasabb hozzáadott értéket képviselő tartalmi szolgáltatások felé tájékozódása. A verseny az új vállalkozások és cégek révén az alacsony bérek és magas termelékenységi elvárások formájában bontakozik ki, ezért az információs társadalomba való átmenet munkaügyi és foglalkoztatási gondjai (az állami vagy közszolgáltatások racionalizációján és decentralizációján keresztül) újragondolásra késztetik foglalkoztatási programok tervezőit.

Meghatározó trendje a fejlődésnek az adat- és információ-termelés növekedésével járó fokozott igény, mely a rögzítés, feldolgozás, tárolás, és interpretálás terén jelentkezik, új munkakultúrát jelent, a szakmajegyzékben megjelenő új jártasságokat és foglalkozásokat. Másfelől egy új esélyegyenlőtlenséget vet fel. A kormányok fokozott felelősségére mutatnak rá a szükséges alapok (források) megteremtésében, hogy a fokozottan információ alapú világban - amelyben az érték sokkal inkább globális hálózatokon, mint a konkrét anyagi termelésen és cserén keresztül termelődik - a munkavállaláshoz szükséges készségek és technikák elsajátításában az elosztás igazságosságára ügyeljenek. Többek között egy új, az információcseréhez köthető adónem, a bitadó bevezetését szorgalmazzák (mely minden interaktív digitális szolgáltatásra kiterjedő adó lenne a távközlési vonalak forgalmának számlálása alapján).

8.2 Az információs társadalom gazdaságával szemben

Az információs és kommunikációs technológiák térben és időben is átszervezik a munkát az alternatív helyszínek gazdasági előnyeinek kihasználásával, a vállalati tevékenységek

bizonyos körének vállalkozásba adásával, valamint lehetővé teszik a gazdasági transzparencia magasabb fokát. A rugalmas munkavégzési és vállalkozási formák változásokat sürgetnek a nemzeti jóléti és társadalombiztosítási rendszerek, mint szolgáltatások működtetésében is, mert a hagyományos foglalkoztatási formákhoz között ellátási rendszerek nehezen tudják feladatukat betölteni a decentralizált, differenciált gazdasági és társadalmi környezetben, amit az információs társadalom jelent. A globális információs társadalom kísérőjelenségeként tapasztalt koncentráció a globális információs infrastruktúra elérésében, illetve az információs és kommunikációs technológiák eszközeit illetően olyan gondokat vet fel, amelyek a munka biztonságának megteremtésére, az elosztás igazságosságának keresésére, a hozzáférés lehetőségeinek kiterjesztésére figyelmeztetnek.

Az információs társadalomnak tulajdonított alkalmazások egyik legfontosabb hatása a munka jellegében, eszközeiben, szervezésében, vállalkozási formáiban megnyilvánuló rugalmasság: a rugalmas és innovatív (bérmunka, vállalkozásba adás, ipari - bedolgozói - hálózatokba szerveződési) formák az integrált szervezeteket inkább független egységekre osztja. A következmények három irányban is markáns fejlődéshez vezetnek: egyrészt a vállalaton belüli, másrészt külső indíttatású szerkezetváltáshoz és új hálózatba szerveződési formákhoz, harmadszor pedig a távmunka lehetőségeihez. Az információkezeléshez és -gazdálkodáshoz kapcsolódó témák, a biztonság (technikai-adminisztratív funkció) és jogszerűség (jogi-adminisztratív funkció) címén kényszerek fogalmazódnak meg, ahogy az elektronikus adat- és információcsere terjed s a nagyobb cégek piaci erejükkel visszaélve a mind újabb technológia beszerzésére kényszerítik a kis- és középvállalatokat.

Az információkultúra fejlődését a levelező (e-mail) rendszerek használatának tapasztalatain mérve új munkásszolidaritás, újszerű kapcsolattartás és képviselet-szervezés, az ezzel kapcsolatos felismerések megszületése kíséri. A szolgáltató szektor és az ipari termelés újszerű vállalkozási formái, az időbeni és térbeni eltérést jelentő vállalkozásba adás, a bedolgozói hálózatok szerveződése testesítik meg legjobban a változásokat. Másfelől a kívülről igénybe vett speciális - a magasan kvalifikált hirdetési, vezetési konzultációs, informatikai támogató stb., vagy az alacsonyan kvalifikált őrző, takarító, étkeztetési stb. - tevékenységek mutatják az átalakulás irányát. A távmunka típusú formáknak összességében 10 milliós nagyságrendet elérő munkahelyszámot képzelt el a Bangemann-jelentés, a Közösség támogatásával a régió (térség, város, falu) helyi humánhálózatainak működőképességét (munkahelyteremtő, szociális és kulturális megtartó képességüket) erősítve[86]. De ezek a várakozások máig sem teljesültek.

A munkakultúrában és körülményeiben bekövetkező jelentős változások között további fejlemények, hogy az elöregedő népesség, a korai nyugdíjba vonulás lehetőségének összefüggéseit a távmunka és a rugalmas foglalkoztatás adottságaival vetette össze, s a munkaképes időskorúak által képviselt jelentős szakértelem és termelési kapacitások fokozott hasznosítására hívta fel a figyelmet. Új (esély)egyensúlyt kell találni: egyrészt földrajzi értelemben a hagyományos munkahely és az otthon (másként a fizetett és a nem fizetett tevékenységek elismertetése) között, másodszor új időegyensúlyt a munka- és többi (biológiai, társadalmi stb.) idő között, harmadszor egyensúlyt kell találni az információs társadalomhoz kapcsolódó egészségügyi és biztonságtechnikai témák szerepét illetően a hagyományos munkahelyen és a háztartásban egyaránt. Általánosságban a munkának az otthonokba visszaviteléről van szó, a házi környezetbe, a

[86] New political priorities regarding the information society. Brüsszel, 1996,aug.10. p.40

helyi közösség kompetenciáiba visszahelyezéséről (ahogy az ipari forradalom előtti időkben volt), ami az urbanizáció új értelmezését, a város és a vidék merőben új viszonyát feltételezi.

A munkakultúra finomabb rétegeiben (a kvalifikáltabb szinteken) a munka és az egyéb tevékenységek közötti határok elmosódnak, amiből következően a hagyományos munkaidő (8-16, 9-17 óráig) jelentősége megszűnik. Másrészt a munka absztraktabbá válik, a konceptuális és analitikai készségek válnak jelentősebbé az intuitív jártasságok és fizikai fogásokkal szemben. Mindkét fejleménynek van egy olyan következménye, hogy a munkavállaló elérése „korlátlan" technikai, időbeni, szakértői értelemben is (ami problematikus is lehet a magánéleti és a munkaidő határainak elmosódása miatt). Az elérhetőség korlátai vagy például a teljesítmény elismerésének kritériumai számos kérdést vetnek fel, amelyeket az éves munkaidőkeret, vagy a szerződéses cél- és sikerdíjazás típusú formák stb. segítségével lehet megválaszolni. A nemkívánatos fejlemények között az információ-túlterhelés pszichológiai stressze, a „képernyő és karosszék" társadalmának kondicionális problémái komolyan veendők, amelyekre nézve - miként a virtuális valóság valóságrészének érzékletesebbé tételére is - a szakértők szakértelmet, forrást és programot szerveznek.

8.3 A tanulás gazdaságszervező jelentőségével szemben

Az élethosszig tartó tanulás alapvető igény az információs társadalomban, ezért az oktatás és képzés korábbi rendszerét (mint szolgáltatást is) átalakítani tervezik. Az átalakítást a korábbi ismeretanyag (tradíció) állandó (s most különösen időszerű) revíziója, az új ismeretek tömege, nem utolsó sorban az oktatási módszerek és technológiák megújulása indokolja. Az új információs és kommunikációs technológiák tárgya és eszköze is az oktatásnak, új tananyagként és tantárgyként, az új infrastruktúra révén, másfelől a tanulás és tanítás társadalmi szerepében beálló változás is új fejlemény, s ezek együtt a tanító/tanár szerepét felerősítik az információs társadalomban.

A munkaerőpiacra 2000 után belépőknek IT-jártasságokra van szükségük, a munkaerő meghatározott része szorul átképzésre, ami egyrészt hatalmas keresletet jelent az információs és kommunikációs technológiákkal kapcsolatos jártasságok iránt, másrészt óriási lehetőségeket az ilyen termékeket gyártó, szolgáltatásokat végző, az oktatásra és a képzésre szakosodott cégeknek. Az európai és a hazai piacon is megjelentek az erős amerikai és japán cégek multimédia oktatási és képzési szoftverekkel, a közvetítő távközlési hálózatokkal, szórakoztató termékekkel, s ezek dominálnak a piacon. De nem is a szóban forgó vállalatok tulajdonosaival vagy nemzetiségével van baj, hanem azzal, hogy kizárólagos társadalmi és kulturális (érték)közvetítőként jelennek meg.

Az oktatási és képzési eljárásokat, módszereket, tananyagokat már mélyen áthatják az információtudományos fejlődés eredményei, azonban még kevéssé foglalkoznak az információs és kommunikációs technológiák társadalmi, kulturális dimenzióival különös tekintettel az információs társadalom nemkívánatos hatásaira. Az információdömping áradása, áramlásának sebessége, az orientáció és a szelekciós készségek hiánya információ-túlterheléshez vezet, s a legfőbb gond a minőségi információ kiszűrése, hasznos ismeretekké, végül tudássá alakítása körül van.

A kívánatos gazdasági hatások, társadalmi és kulturális célok eléréséhez az oktatási és képzési intézményeknek csatlakozniuk kell a globális információs infrastruktúrához. Ehhez pedig megfelelő megoldásokkal kell biztosítani a szabad csatlakozást, a kedvezményes (esetenként ingyenes) hozzáférést. Folyik az európai

tagállamokban területén az iskolák számítógépekkel való ellátása (Magyarországon a Sulinet-program keretében), a technikai készségekben és ellátottságban vannak különbségek, sőt, a használat jellegében is (a leggyakoribb alkalmazás a matematika és számítástechnika oktatását jelenti). Ezért a szakértők figyelmeztetnek az oktatási terület kiszélesítésére, következésképpen a multimédia oktatási szoftverek fejlesztésének jelentőségére a diszciplinák teljességében, nyelvek, tanulási és iskolázottsági szintek sokszínűségében, az idővel haladás, a tudományos fejlődés eredményei követésének szükségszerűségére. Ez nemcsak az európai oktatási és képzési multimédia szoftver ágazat erőltetett fejlesztését, hanem a kulturális-szórakoztató filmipar és televízióipar támogatását is követeli, hogy versenyezni tudjanak a globális piac legerősebb szereplőivel.

8.4 Az életminőség-javulás esélyeivel szemben

Az információs társadalom programok alapvető célja a szociális esélyegyenlőség, kohézió és integráció, az életminőség-javulás, a hátrányos helyzetek felszámolása. Az on-line piackutatás, kereskedelem, vásárlás a szociális értékek, általában az életminőség módosulásával járnak, aminek a fogyasztóvédelem új formáinak szükségességétől a család szerepének átalakulásáig bezárólag számos hatása van. Ma még sokan tartanak attól, hogy például a távmunka esetében szociálisan elszigetelődnek, bár ezt a lehetőséget kiegyenlíti, hogy az otthon dolgozó intenzívebb kapcsolatokat ápolhat a szomszédokkal, közvetlen környezetével, vagyis egy kisebb közösségen belüli szociális hálózat szerepének felerősödésével. A távmunka potenciális előnyeinek felmérése a közösségi életre, különösképpen egyes csoportok és rétegek (mint a gyermekek, idősek, fogyatékosok, csökkent munkaképességűek, munkanélküliek) esetében prioritás a munkaerő-gazdálkodás és a szociálpolitika tervezésénél.

A fejlődő térségekben, a szegénység, a hátrányos helyzetek felszámolásában hatalmas várakozások vannak az információs társadalom lehetőségeivel szemben: a munkalehetőségek, az oktatás, az egészségügyi szolgáltatások, őrző és riasztórendszerek, háztartási automatizációs rendszerek, távolsági hozzáférések a banki és kereskedelmi szolgáltatásokhoz a nyilvánvaló lehetőségek. Ezek mind növelik a társadalmi részvétel szélességét, javítják az életminőséget, de a célcsoportok adaptációs készségét illetően további vizsgálatokra van szükség. Döntő szempont ugyanis az új információs és kommunikációs technológiák terjedése, illetve az információs társadalom igéreteinek megvalósulása szempontjából, hogy az adaptációs készség éppen a szóban forgó célcsoportokban a leggyengébb, vagyis a társadalom meghatározó része, az elmaradott régiók nem tudják igénybe venni a lehetőségeket, s leszakadásuk esetleg növekedni fog. Döntő szempont továbbá, hogy a gazdaságilag inaktív népesség aránya növekedik, Európában a munkaképes aktívak fele az 55. életév után elhagyja a munkaerőpiacot, miközben az átlagéletkor már elérte a 80 évet, Magyarországon ez az arány 40% körüli. Ennek a hatalmas társadalmi sokaságnak is kevesebb esélye van találkozni az információs társadalom ma kibomló lehetőségeivel, miután elhagyta a munkahelyét. A szakértők figyelmeztetnek erre a hatalmas munkaidő- és munkaerő-kapacitás kihasználási lehetőségre, amelynek hasznosítása az információs társadalomban megvalósítandó.

Meghatározó társadalmi csoportok nem rendelkeznek az új információkezelési készségekkel, vagyis nemcsak az életminőség javítása szempontjából fontos információkhoz való hozzáféréstől vannak elzárva, de az új információs és kommunikációs technológiákra alapozott innovációk megértésétől (pontosabban

felismerésétől) is. Az emberi kapcsolatok alakulásában jelentős fordulat következik az egyéni (lakossági, vásárlói, fogyasztói stb.) gazdasági viselkedés szempontjából, a napi 24 órában elérhető hálózatokon keresztüli kiválasztás és vásárlás lebonyolítása újszerű viselkedési formákat vált ki a fogyasztóban, a szolgáltatóban, az eladóban, az aktus minden szereplőjében számos kidolgozatlan és megoldatlan kérdéssel. A család ismeretátadó szerepet tölt be az iskoláskor előtt, s ezért számos kockázati tényező van az információs társadalom adottságainak megismertetésében vagy birtokba vételében, amennyiben a családoknak rendelkezni kell az új információtechnológiai eszközökkel ahhoz, hogy képesek legyenek átadni a megfelelő készségeket. Jelentős különbségek vannak a háztartások jövedelmi viszonyaiban, ezért az EU-ban iskolai számítógépes klubokat szerveznek szülőknek és gyermekeknek állami (közületi) információtechnika és technológia biztosításával. Ugyancsak fontosnak tekintik, hogy miután az anya szerepe meghatározó az iskoláskor előtti ismeretátadásban, a férfidominanciával jellemzett információtechnológia terén vannak ez irányú teendők, illetve hogy a háztartások magán erőfeszítésekre alapozott információfogadó és feldolgozó készségeinek kínálatában a család minden tagjára egyforma súllyal gondoljanak.

Az információs társadalom címszó alatt felvetődő technikai készségek, technológiai kínálat és szolgáltatások egyik alapvető célja a perifériák és a hátrányos helyzetű térségek bekapcsolása a fejlődésbe. A ma a legfejlettebb régiókban és térségekben koncentrálódó, magas információtartalmú termelő és szolgáltató tevékenységek az új adottságok révén már nem helyhez kötöttek. Az új és mobil tevékenységeknek és távszolgáltatásoknak kifejezetten jót tesz a zsúfoltság hiánya, az olcsóbb munkaerő vagy telephely, s így a távoli, elmaradott térségek megfelelő helyszínt jelentenek, illetve a polgároknak is kedvező, hogy az agglomerációk zsúfoltságától, az urbanizációs terheltségektől mentes környezetben lehet dolgozni a távmunka-kapcsolódások révén. A nyilvánvaló előnyök előrehaladott állapotokat hoztak létre, s a szakértők már „telekooperációs" esettanulmányokkal, a távoli, elmaradott térségekben az egyéni távmunkavállalók és kitelepített vállalati funkciók összehozásával foglalkoznak. A társadalom fokozott információfüggősége megköveteli az univerzális szolgáltatás garantálását a hozzáférés bizonyos szintjén, a semlegességet a felhasználók kezelésében, a folytonosságot, az elérhetőséget, s meg kell határozni az általános érdeket. Az univerzális szolgáltatás mai értelmezése szerint az Európai Közösség minden állampolgárának rendelkezésére álló alapszolgáltatás, elviselhető áron és szabványos minőséggel kínálva. A szakértők itt sokkal inkább a társadalmi és szociális tartalmakat, az információs társadalom társadalmi kritériumait tartják szem előtt, mint a technológiai szemlélet szerinti fejlődés következő állomását, annak technológiai és közgazdasági problémáival együtt.

9. A média az információs társadalomban

Az ellentmondások (és a megválaszolatlan új kérdések) ellenére az információs társadalom felé vezető út töretlen fejlődésnek tekinthető. Az új információs és kommunikációs technológiák termékei, szolgáltatásai egyértelműen növekedést gerjesztő és integratív hatásokat váltanak ki a perifériák és hátrányos helyzetű térségek fejlődésében, bár a távközlési piac liberalizációja nem igazolja a fejlődésnek töretlenségét. Több ország (mint például Finnország, Svédország, Írország) tapasztalatai szerint a távközlési szektor liberalizációjától és deregulációjától csak ott várható az információs társadalom kritériumai között értékelhető fejlődés, ahol a magánbefektetés e

területen erős, ahol az új információtechnika és a szolgáltatások gyors szétterjedése biztosított, ahol az új távközlési szolgáltatási tevékenységek kibomlása foglalkoztatási lehetőségeket teremt. A kizárólag a fizetőképes kereslet után terjeszkedő távközlési szolgáltatások nyomán regionális „információs fekete lyukak" jönnek létre a hátrányosabb helyzetű térségekben.

Az „információs szupersztráda" puszta létezése még nem garantálja a fejlődést, a fejlett információs infrastruktúra a humán erőforrások jobb kihasználásával és az intézményrendszer átalakításával tesz egy adott térséget fejlődésre alkalmassá. A gazdasági aktorok számára a regionális kutatóhelyek, a technológiatranszfer-központok elérése, az önkormányzati, állami, felsőoktatási központokkal, gazdaságfejlesztési műhelyekkel összekapcsolódás lehetősége jelenti a lehetőségeket. A kis- és középvállalkozások a régióközi kapcsolatok kibomlásában találják meg a legelőnyösebb feltételeket és ösztönzőket, mint a Baden-Württenberg, Katalónia, Lombardia, Rajna-Alpok régiók, vagy az IRIS-I televárosok csoport példája mutatja.

Az információs társadalom megvalósulásában a szabályozás: a hiteles információ, a biztonságos továbbítás, a termékek és szolgáltatások, az ember jogi védelmének megoldása a legfőbb téma a deregulálás és liberalizálás trendje alatt. Az információs társadalomban a médiaipar (rádió, televízió, hirdető, információbrókeri, piackutató, közvélemény-kutató stb. profilok), a kulturális iparok (kiadói, színház, mozi, szórakoztató stb. profilok) termékeinek fogyasztása jelentősen átalakul, az interaktív média megjelenésével a korábbi elektronikus kultúra (mint például a műsorszórás) már hagyománnyá válik. A kulturális javak termelése, elosztása-terjesztése, fogyasztása új technikák és technológiák révén új megvilágításba helyezi az embernek a kultúrához való viszonyát is: az Internet minden eddiginél jelentősebb változást hozott a művészi kifejezés megragadásában, természetében, a kulturális termelés (alkotás) megértésében akkor is, ha szubkultúrává alakulása társadalmi méretekben nem méltányolt.

A nyelvi korlátok áthidalására, a közvetlen emberi és a távkapcsolat közötti egyensúly problémájára, a kulturális sokszínűség, a helyi kultúrák megőrzésének szükségességére vonatkozó állásfoglalások köteleznek. Rövid távon az angol nyelv dominanciájával számolnak az információtechnológia (és egyes tudományterületek: elektronika, biotechnológia stb.) szaknyelve, másrészt az amerikai konzumkultúra globális terjeszkedése miatt. Új virtuális közösségek szerveződésével más nem várt fejlemények kibomlása is várható, mint az erőszak és pornográfia megállíthatatlan áradása.

A médiaipar a legdinamikusabb ágazata a fejlett gazdaságnak, az információs társadalomban a gazdaság motorja. A fejlődés kulcstrendjei, a tulajdonszerkezet és a működtetés internacionalizálódása, koncentrációja: többszörös technológiai konvergenciák, a televíziózás, a számítástechnika, az elektronikus hírszolgálatok, a teletext, az interaktív videoszolgáltatások között: az információipar, a szórakoztató ipar és az oktatási ipar összeolvadása. A médiagazdaság szempontjából ez egyrészt a termelési és a terjesztési tevékenységek koncentrációjával jár, másrészt potenciális veszteséget jelent a véleményszabadság és az ízléspluralizmus terén. Az OECD, a G-7-ek, az EU számos lépést tett már a médiatermékek és szolgáltatások mögötti érdekcsoportokra vonatkozó transzparencia javítására különös tekintettel az új elektronikus médiára, átfogó szabályozás készül a média szerepének újra- és átértelmezésével.

Az információs társadalom programjai, a kapcsolódó várakozások ellentmondásos viszonyban vannak a médiával, amennyiben hatalmas növekedési lehetőségek vannak a hozzáadott értékben, a vállalkozások és a munkahelyek számának

növelésében. Ugyanakkor az információs társadalom kiegyenlítődésre, széleskörűségre és reprezentációra törekvő jogi-adminisztatív szabályozó törekvései a médiakoncentrációt erőltető gazdasági érdekkel szemben alulmaradni látszanak. A demokráciák működésének záloga a közösségi (nyílt) hozzáférés a minőségi és semleges (orientáció nélküli) információhoz. A média tulajdonszerkezetének koncentrálódása, a médiabirodalmak ellenőrzést gyakorolnak az újságok a tévéállomások, a rádiók és végül az orientációt az információhoz csomagoló cégek felett. A szóban forgó tendencia felismerése után a szakértők Közösségi szintű fellépést javasoltak európai szabályozási politika kialakításával (lásd. a „pluralizmus és médiakoncentráció a belső piacon" című, EU-s Zöld Könyvben). Javaslatot tettek a médiakoncentrációra vonatkozó nemzeti korlátozások harmonizálására az európai médiaszektor egészére, a médiaipar tulajdonszerkezetének átvilágítására (és teljes átláthatóságára), kialakítani a szabályozást nemzeti (állami, közületi) médiaintézetek, a műsorkészítés, a nem kereskedelmi rádiók és televíziók, a független sajtó számára, illetve bármilyen kezdeményezésre nézve, mely a pluralizmus biztosítására hivatott.

A kulturális pluralizmus és ízlésszabadság biztosítása mellett a legfőbb gond az európai minőségű médiatermékek gyártásával, a gazdasági pluralizmussal és versenyképességgel van. A szakértők javaslatot tettek egy független Európai Médiatanács felállítására, mely folyamatosan figyelné e szektort, éves jelentésében számolna be a gazdasági, kulturális, jogi, szakmai eredményekről és problémákról. Másrészt a minőségi információhoz hozzáférés, a társadalmi és szociális értékek biztosítása, az információgazdaság és -szegénység közötti szakadék bezárása szerepel a tanács érdeklődése homlokterében. Az információs társadalom felé közeledés a médián keresztül, az információfogyasztás széleskörűsége és minősége alapján ítélhető meg legjobban.

Két alapvető tendencia dolgozik a hálózatosodás trendje alatt. Az egyik az Internet, amely a kommunikáció minden elképzelhető fajtáját, a médiatermékek minden formáját felhasználja, mindent magába nyel, ami elérhetővé válik elektronikusan. A másik információfogyasztási forma az „infotainment", szórakoztató jellegű hírszolgáltatás, legrosszabb megjelenési formájában videózás különféle szolgáltatások között, banki, bevásárlási, tanácsadási stb. profilokkal. Az individualizálódó információszolgáltatás és internetáram egy időben zajló, ellentétes tendenciák, új és újabb szubkultúrák létrehozója, másrészt a gazdasági spirál folytán az exkluzivitás egyre különlegesebb és drágább szolgáltatások életre hívója. Ezzel az információs társadalom egyik legfőbb vívmánya: az összegzett tudás (a tudástársadalom) elérésének és hozzáférhetőségének ígérete kerül veszélybe.

9.1 Média: A hatalom és gazdaság álom[87]

Magyarországon a tájékoztatási funkciókat tekintve, a bevezető (mindenekelőtt kormányzati funkció) és a követő tájékoztatás (elsősorban a média funkciója), valamint a társadalmi tükör szerep (kormány, média, társadalmi szervezetek, értelmiség stb. funkciója) gyakorlása is sok kívánni valót hagy maga után. Egyfelől az állam információs modelljét és makrokommunikációs szerkezetét illetően van káosz Magyarországon: az állami információjog szempontjából egyetlen ilyen államot sem találni a fejlettekhez csatlakozni kívánó, felzárkózó országok között. Másfelől a média sajátos helyzetéből

[87] Megjelent a Valóság 1998. évi 4. számában

következően nem működik a rendszerkritika, s azáltal a politikai és szakmai alkalmasságokat, a politikai kurzust, a hatalmat, a kormányzást nem szembesítik a hibáival (vagy erényeivel).

A rendezőelveket tekintve az információs szakemberek figyelmeztetnek, hogy az ember/információ és tájékoztatás viszonyban a társadalmi komplexitás, vagy a technikai specializálódás miatt az egyén egyre több információval kapcsolódik környezetéhez, azaz egyre több olyan megközelítéssel, amely nem a sajátja. A tapasztalat indikátoraira kényszerül hagyatkozni a közvetlen tapasztalat helyett, s azzal fokozódik az információtól való függősége. Ugyanakkor az ember információ-feldolgozó képessége lassan változik, az információözön exponenciális növekedésével szemben intellektuális kapacitása véges (amit Lukasiewicz tudatlanság-robbanásnak nevez). Az eredmény az információs túlterhelés, amikor az egyén sokkal több információt észlel, mint amennyit fel tud dolgozni.

A tájékoztatás és befogadás viszony civilizációs determináltsága a termelőerők fejlettségéhez, a politikai rendszer demokratizmusához, a társadalomban való felelős jelenléthez köti a média működésének feltételeit. A magyar társadalom a fejlődő országok második vonalába tartozik, miközben a média a legfejlettebb országok információjoga és információs szakmapolitikái szerint próbál működni. A nyugat-európai és észak-amerikai, valamint a délkelet-ázsiai modellek (benne a kínai kádárista vagy a japáni liberális demokrata) médiapolitikai és médiagazdasági (információtudományosan értékelhető tájékoztatási) rendszerek alapján végzett összehasonlítások egészen más tanulságokkal szolgálnak. Egyrészt többek között azzal, hogy az információtudomány keretei között leírt hatékony állam igénybe veszi a média közvetett (parlamentáris áttételekkel működtetett) ellenőrzését mint a kormányzás biztonságához és hatékonyságához szükséges információpolitikai és tájékoztatáspolitikai eszközrendszert. Másrészt többek között azzal, hogy az állam a médiaipar és a médiagazdaság kapcsán nagy gonddal figyel az arányokra: az állampolgár szabad idejének mekkora részét tölti információfogyasztással (például tévénézéssel, s akkor mit néz, milyen orientálást kap, mi történik azáltal a tudatával, politikai és társadalmi személyiségvoltával stb.)[88].

Egy további rendezőelv az információtechnológia (IT) korszakalkotó szerepe, modernizációs terjeszkedése, az informatika térnyerése. Az Internet gátlástalan hálózatba szerveződése nevében veti fel az egyre égetőbb hiányt: Magyarországon az információtudománynak igen nagy elmaradása van, bár (matematikai, statisztikai, biológiai, kommunikációs) információelméletet számos helyen oktatnak. Jelentős gondok következtek e hiányból: többek között a Giro (központi pénzügyi információs rendszer) működésbe lépésének évtizedes elhúzódása, informatikai fejlesztések mint korrupciós vásárlások és inkompetenciák, melyek híven jellemzik azt az abszurd helyzetet, amikor elektronizálással járó korszerűsítés előtt álló nyilvántartó rendszerek (a szervezet-, tulajdon-, pénzforgalom-regisztrálás nagy nyilvántartó rendszerei) reformját nem az információs szakértői kompetenciákhoz tartozó adminisztrálás-regisztrálás műveleteinek korszerűsítésével (számítógépre viteléhez igazításával) kezdik, hanem az információtermelésben és -szervezésben rendszerint inkompetens, elsősorban az információtechnológia adaptálásában, másrészt kizárólag a hardver és a szoftver-

[88] A hiteles brit példában az 1980-as években (folyó áron) egy főre jutóan átlag havi 21,60 font sterling volt az összes szórakoztató elektronika és média költsége, az egy főre jutó könyv, folyóirat és újság kiadások átlaga havi 6,80 font sterling volt, ami messze meghaladja a jelenlegi magyar átlagot. Ma a szabadidős tevékenységekben a tévénézési átlagot 30-40%-ban állapítják meg a fejlett nyugaton, a háztartások szabadidős kiadásaiknak megközelítőleg 25%-át fordítják információforrásokra.

készségek ajánlásában érdekelt informatikusokra bízzák az állam információs modelljének és makrokommunikációs szerkezetének korszerűsítését.

Pedig a fejlett világban a szakmajegyzékek ma már két jól elkülönülő szakmacsoportban 30-40 foglalkozást regisztrálnak, s a kompetenciákat jól el tudják választani: az információs jogi, adminisztrációs/regisztrációs, szervezési, tájékoztatási stb., valamint az informatikai mérnöki, szervezési, kommunikációs stb. szakértői készségek jól körülírható feladatokat feltételeznek. Az elöregedett, saját normái között is elavult országos nyilvántartó rendszerek és adattárak korszerűsítését információs szakértőknek adják, akik az adat és információ alapjaitól a regisztráció és adminisztráció szervezésén át a rendszerbe rendezéséig bezárólag végzik azt az alapozó munkát, amit majd a rendszerbe szervezett-rendezett információ számítógépre vitelének közvetlen előkészítésének szakértői vesznek át: az informatikusok kompetenciája ugyanis itt kezdődik.

Egy újabb rendezőelv az információalkotmány szerepét hangsúlyozza. A magyar állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete teljesen megváltozott 1990-ben. Az állam információs modellje szempontjából új információs rend (tér) jött létre, melyben a hiteles információ-kibocsátók milliós nagyságrendűek lettek, s az információhatalom szempontjából kormány egy hálózat egyenrangú tagjává degradálódott. Az állam makrokommunikációs szerkezete ugyanakkor 50-70 évet zuhant vissza Magyarországon, amennyiben a csökevényes szocialista állami funkciók és szerkezetek is megszűntek. Ezzel egy időben igen nagy jelentősére tett szert az írott és íratlan információalkotmány, mely az alapvető információjogi kánonokat: a kötelező adatszolgáltatást és a közzétételt, illetve a hitelességet szabályozza (esetünkben nem szabályozza, minthogy mind a mai napig hiányzik az információs kerettörvény, mely az információkereskedelem, a gazdasági tervezés és államigazgatás, valamint a tájékoztatás törvényeit konzisztens jogi rendszerbe fogná).

Magyarországon nincs információtörvény, nincs nemzeti és kormányzati információpolitika, mely az állam információs modelljét és makrokommunikációs szerkezetét illetően eligazításokkal szolgálna, illetve a fejlődés irányait megszabná az információs társadalom felé vezető úton. Az információs társadalomnak nincs világképe a magyar közvéleményben, s így fel sem vetődik, hogy az információs társadalom állama, gazdasága, benne a hatalom és média viszonya nemkívánatos paradigmába rendeződhet, amikor egy kisebbség gyarmatosítja a saját társadalmát. Mai vitáinkban - mint például az egészségügyi adatok felhasználásával, vagy a központi adatkezelő apparátussal kapcsolatos vitákban - eddig fel sem vetődött az az alapvető információjogi kérdés, hogy ha nincs információtörvény, a hitelességet (az állami információ-kibocsátási hatalmi monopóliumot) tükröző kormányzati információpolitika - mely az alapvető társadalmi adatok szolgáltatóit (a központi népességnyilvántartót, az APEH-et, a VPOP-ot, vagy a Tébét) nevesítve adatforgalmazási kompetenciáit és protokollját (az adatok közlekedésének irányát, hozzáférhetőségét) szabályozza, az információhatalom ellenőrzését végző parlamenti (laikus és szak)bizottságokat kompetenciával felruházza-, akkor miképpen képzelhető el az egyébként sokat emlegetett információtörvényesség?! Van adatvédelmi ombudsmanunk, de mai napig nincs az egyéni és a közösségi információs (kommunikációs) jogot statuáló, összehangoló információtörvény, az állam információs modelljét, makrokommunikációs szerkezetét leíró nemzeti és kormányzati információpolitika[89].

[89] Ezt az abszurd helyzetet néhány mai történés értelmezésén keresztül tökéletesen megvilágíthatjuk. A szélsőségesen

9.1.1 Modernizáció az információkezelés reformjával

A tájékoztatás társadalmi tükör szerepe hosszú évtizedek óta nem működik Magyarországon, aminek politikai (rendszerfüggő), gazdasági (versenyfüggő), tudományos (diszciplina-függő) összetevői vannak. A magyar társadalom modernizációs kényszerhelyzetei vetik fel napi aktualitásokban hogy az állam intézményes (rendszer)válsága legjobban a makrokommunikációs rendezetlenségeiben bontakozik ki. Pedig az elmúlt évtizedek egyik legizgalmasabb tudományos kérdése a világban a hatékony állam és társadalom azon összetevőinek vizsgálata volt, amelyek az információkezeléssel függnek össze. Az információkezelés minőségével és a munkaerő összetételével híven kifejezhetők a fejlett és kevésbé fejlett országok közötti különbségek. Az információ gazdaságtanának mint a gazdasági/üzleti élet bizonytalansági tényezőinek kutatásához párosult a szakértelem újra- és átértékelésével folytatott munkaerőpiaci verseny, valamint az innovációs igény meghajtotta K+F-i vagy technológiai információszerzés, s a modernizációs igény meghajtotta társadalmi információgyűjtés egyre professzionálisabb tevékenységformává válása[90].

9.1.2 Az információs szakmapolitikák adóssága

A magyar gyakorlatban nem hallani az információtörvény vagy a kormányzati információpolitika hiányáról, s csak keveset a statisztikai adatok hitelesítése, feldolgozása, újszerű értelmezése problémáiról. Nincs nyoma a felismerésnek, hogy a fejlett világban már sokkal több információt kell szerezni és egyre gyorsabban feldolgozni, amivel a gazdasági döntések kvantifikációs közelítéseivel kapcsolatos igények nagyobbak, jóval eredményesebbek (biztonságosabbak) lettek, és most a kvalifikációs közelítések eredményessége fejlődik látványosan. Nálunk az állam gazdasági tervezéssel és igazgatással foglalkozó intézményeinek működésében nincs

---

liberális információszabadság nevében például "hivatalos körök" aggályosnak tekintik, hogy a lakónyilvántartást újra bevezessék (olyan indokolással, hogy az állam visszaélhet az adatokkal), holott a mai állapotaink szerint ez alapvető érdekünk lenne, s a lakók nyugalmát szolgálná pl a bűnözés korlátozásával. Minősített eset volt a bankjegypapír-ügy, amely az állami intézményrendszer információkezelő és makrokommunikációs készségeinek hajmeresztő skandaluma (ehhez hasonló volt a kazincbarcikai kábítószergyártás ügye is): amikor valamilyen különleges anyag belép a határon, s azt nem követik a szállító, a megrendelő és fogadó, a felhasználó azonosításával, ellenőrzésével. (Az ügy különös vonatkozása, hogy évi 100 milliárd forintot költünk informatikai rendszerekre, de mind a mai napig nem lehet összekötni a termelőhely-kereskedelem-szállítás-határvám-szállítás-kereskedelem-termelőhely gazdasági folyamatok és mozgások információhordozó adatait.)

Más típusú, de nem kevésbé jellemző eset volt a Cégközlöny-ügy, amikor az Igazságügyi Minisztérium eredménytelennek nyilvánít egy pályázatot, s a pályázó megtámadja a vitathatatlan IM-kompetenciát. Ezzel azonos eset volt a közbeszerzési értesítő komédiába hajló botránya is, amikor egy magánszervezet egyszerűen kisajátította a kiadási jogot: amit azért tehetett, mert nincs információtörvényre épülő információpolitika, mely rögzítené a hiteles információ-kibocsátó - említett esetekben az IM, illetve a Közbeszerzési Tanács - jogait (ezek egyben súlyos kötelezettségeket jelentenek, s tájékoztatást csak a hiteles információforrás-adatgazda stb. - engedélyével lehet átvenni és működtetni).

Megint másfajta tanulságokkal szolgál a pénzügyi műveletek bejelentése az Interneten, vagy a vényellenőrzési rendszer botránya, amelyek közös nevezője a szakmai kompetenciák, a formális és az informális információjog megsértése. A Interneten bonyolított tranzakciókkal kapcsolatban elegendő vitás anyagot találhatunk a nemzetközi gyakorlatból, ami azzal súlyosbodik Magyarországon, hogy teljes gyanútlansággal fogadja a közvélemény, hisz az információkereskedelem és a gazdasági tájékoztatás jognormái teljesen ismeretlenek, illetve az elvadult korai kapitalizmusra jellemző viszonyok között élünk, amikor a felső tized birtokolja a piaci jövedelem 30-40%-át, a tőkejövedelem 50-60%-át, s az információrészesedés több mint 90%-át.

[90] Információtudományos nézőpontból a volt szocialista országok bukását többek között az információval bánni nem tudással magyarázzák, sőt, a volt szocialista országok között is jelentős különbséget láttak e téren: az állam hatékonyságát, a műszaki-gazdasági információ cselekvéssé konvertálását illetően a cseh és a keletnémet állam 5-10 évvel hagyta el szerintük Magyarországot az 1980-as években, amit a magyar modell jóléti eredményei elfedni látszottak.

nyoma annak a felismerésnek, hogy miközben a politikai és a gazdasági aktorok hatalmas mennyiségű információt vesznek magukhoz naponta szinte automatikusan, annak jelentős része melléktermék, amit tulajdonképpen ki kellene szűrni, illetve koncentrálni vagy szintetizálni kellene. Az értékesebb (value added) információ szintetizált és átcsomagolt formában már rendelkezésre áll, de még annak fogyasztásához is szakértők segítségére lenne szükség, akik lényegére egyszerűsítve tálalják a mindennapi működéshez szükséges információt, nem is beszélve az egyedi (személyre, esetre szóló) információról, amely például a követő tájékoztatáson túl, az offenzív fellépést felépítő bevezető tájékoztatást szolgálja. A tapasztalatok szerint az átlag politikai vagy gazdasági szereplők igénylik a mindennap megszokott (értsd: kevés innovációs izgalmat jelentő) tájékoztatást, viszont kevéssé hajlamosak észrevenni a nóvumot, az innovációs kezdeményezések korai megjelenését, ezért erre a célra is szakembereket kell foglalkoztatni.

A kialakulóban lévő - elsősorban szabályozatlanságában dinamikus - magyar információgazdaságban nagy mennyiségű ingyenes (nem védett, ennél fogva kétes hitelességű) információ kering a politikai, gazdasági és társadalmi/kulturális környezetben. Az információtudomány és a tájékoztatástudomány szigorúan vett kritériumai között az információjog rendezetlen, az információkereskedelem részben a szürke és a fekete gazdaságban működik, réteg/csoport-specifikus nyilvánosságokra bomlik a társadalom, hiányzik a véleménypluralizmus. A sokat emlegetett információs szupersztráda azt is jelenti, hogy az információ mint áru és mint szolgáltatás milyen bonyolult elbírálást igényel: e címen nálunk még csak az információtechnológia egyik ágazataként a távközlés ért el a piacok elfoglalása küszöbére, amin túllépni csak úgy lehet majd, ha sikerül megoldani, hogy a fejlett információs közmű megfelelően előkészített információt szállítson, mely mint termék jogi, pénzügyi, kereskedelmi és szakmai előírások értelmében kifogástalan.

Az említett feltételeken túl is hatalmas hiányossága a magyar valóságnak, hogy az információkezelés gyenge minősége párosul az érdektelenséggel, ami nem engedi felszínre törni, hogy tulajdonképpen mi van az ismeretek és készségek, a tudás megszerzésére irányuló aktusban. Az információkészítés/termelés, az információfeldolgozás/elemzés, az információszolgáltatás/szervezés, mind cselekvés közbeni tanulási folyamatot jelentenek. Az információ felhasználása soráni tanulási folyamat (a megvásárolt információ feldolgozása közbeni innovációs aktus) egy kumulatív tevékenység. A politikai és a gazdasági életben ez a követő tájékoztatás: azaz állandóan rendelkezésre állnak a múltbéli tapasztalatok, a korábbi ismereteknek a jövő szempontjából fontos háttérinformációi, illetve a jelen idejű eseményeknek az a fontosság szerinti észlelése, jelzése, ami az azonnali cselekvésre, reagálásra késztet. A politikus vagy gazdasági szervezet a több adat (részletinformáció) birtokában is csak akkor tájékozottabb, ha sikerrel tudja hasznosítani, azaz információelőnyös helyzetbe kerülve az információt hatalomra, pénzre, árura, vagy újabb információra váltja. Az információ (mint a, tény, esemény) kereskedelmi forgalomba kerülve nemcsak azzal jár, hogy a leendő tulajdonos is rendelkezik ugyanazzal az ismerettel, mely az eredeti tulajdonost addig információelőnyös helyzetben tartotta, hanem még attól is tartani kell, hogy a kumulatív tevékenységek (a tanulási folyamat) révén az eredeti információval az új tulajdonos újabb tudást generál, új felismerésekre tesz szert, nem ismert összefüggések tár fel stb[91].

[91] E folyamat klasszikus példája az 1950-es és 1960-as évek japán szabadalomvásárlási stratégiája, amikor látszólag technológia-vásárlásokat hajtottak végre, valójában pedig a megszerzett technológiai ismeretekkel és termékszabadalmakkal új (eredeti) ötleteket generálva a követő technológiaváltásból csúcstechnológiákat hoztak létre.

9.1.3 Az információkezelés minősége integrációs követelmény

Az állam és társadalom minőségének fokmérője: az adatok, információk, ismeretek kezelése gépi feldolgozással és elemzéssel, természetes intelligenciával való elemzéssel az egyik legértékesebb tevékenységgé vált egy olyan világban, ahol a nyilvános hozzáférés már elég széles körű, az egyszerű információelőnyös (tulajdonosi) helyzetek megszűntek, a valóban értékes (statisztikai és politikai) tartalmakat hordozó információ eltűnt a közületi hozzáférés csatornáiból, komoly szakértelmet igénylő tevékenységgé vált a feltárás. A neoklasszikus gazdaságelmélet határozottan megszövegezi az információval bánni tudás jelentőségének szem előtt tartását, tehát nem általában érinti az információ és a tájékoztatás fontosságát, hanem a gazdasági élet alapvető termékének, szakértői tevékenységnek tekinti.

Ma a tájékozottság képezi a legnagyobb különbséget közöttünk: korunk legjellemzőbb mércéje, hogy az emberek különböző módon tájékozottak, ami nem pusztán azt jelenti, hogy szakértelem vagy felkészültség szerint nem egyformán tudják feldolgozni a rendelkezésre álló információt. A gazdasági élet bizonytalansági tényezői beszivárognak az otthonokba, s állandó eligazítást kell biztosítani ahhoz, hogy az egyén és a család ezt feldolgozni (tolerálni) tudja. Az információs közmű és az információgazdálkodásra nevelés révén olyan helyzetbe kell hozni az embert, hogy módjában álljon a sokkal bonyolultabb és gyorsabban változó világban is eligazodni. Ebben a világban a hitelesség és a bizalom nagyon fontos összetevői a társadalmi, a gazdasági és a politikai életnek. A hitelesség és bizalom gazdasági értéket képvisel, ami az információkereskedelem révén szelektál. A több információ nem jelenti automatikusan az állampolgár, a politikai vagy gazdasági szereplők döntéseinek megalapozottságát, ahhoz szükség van szakértői orientációra és a morális szabályozás jelenlétére is. Közben - persze, mindenki egyre kiszolgáltatottabbá válik a szakértői orientálásnak, mert az információn keresztül és nem a személyes tapasztalás révén kapcsolódik környezetéhez.

9.1.4 Az információ gazdaságtanát újraírják

Minden vállalkozás információs vállalkozás is, a költségszerkezet meghatározó részét képezi az információ[92]. Az információ nemcsak a gazdasági szereplők egymáshoz való viszonyát határozza meg a versenyelőnyös és -hátrányos helyzetek révén, a vállalatok ma már sokkal inkább az információ által, mint a termékeik fizikai valósága révén versenyeznek. Számtalan formában az információ stabilizálja a vállalatot, az ipari struktúrát, versenyelőnyt képez, mely tulajdonságainak lényege az elektronikus információ esetében más: amennyiben a termékhez kapcsolódó információ és a termék áramlása közötti hagyományos kapcsolat megszakad. Az összekapcsolódás (hálózatba szerveződés) olyan lehetőségek terepe, ahol az információ elválhat fizikai, áru vagy termék hordozójától.

Az információ gazdaságtanában a legfőbb rendezőelv a széleskörűség és elérhetőség közötti átváltás (trade-off). A széleskörűség a polgárok, háztartások, munkahelyek számát, illetve arányát jelenti az információcserében, s az

[92] Az USA egészségügyi ellátó rendszerében például mintegy 300 milliárd dollár értéket jelent a páciensek adatainak felvétele, tárolása, feldolgozása, az orvosok megjegyzései, a tesztek eredményei, a társadalombiztosítási adatok stb. Az információ minden vállalkozás építőköve, a termék- vagy értéklánc, az ügyfelekkel foglalkozás minden elemében jelen van.

információtudományos megközelítés három aspektusát tartalmazza. Elsőként a sávszélességet vagy az információ mennyiségét, amely adott idő alatt az adó és a vevő vagy fogadó között áramlik. A második aspektus az információ vásárló- vagy felhasználóbarát voltának mértéke (a tévéhirdetés sokkal kevésbé vásárlóbarát, mint a személyes kereskedelmi kontaktus, ám sokkal több embert ér el). A harmadik aspektus az interaktivitás: a párbeszéd a kiscsoportban, milliók elérése viszont csak egyirányú kommunikációval lehetséges. Az információgazdag kommunikáció általában közelséget és külön annak szentelt csatornákat követel, amelynek költségei és fizikai kényszerítő körülményei korlátozzák a hallgatóság - akiknek az információ szól - arányát. Vagyis a nagy hallgatóságnak (tömegeknek) szóló információközvetítés kompromisszumot követel az adott idő alatti információ-közvetítésben, a fogyasztó- vagy felhasználóbarátságban, az interaktivitásban. Az információgazdaságtan hagyományos felfogása arra a törvényszerűségre alapozott, hogy a kommunikáció nem lehet információgazdag és széles körű egyidejűleg. Az információgazdag kommmunikációs csatornákhoz tartozó (szervezett) személyek száma rendszerint csekély, a szélesebb körű kommunikáció pedig sokkal kevesebb vagy értéktelenebb információt közvetít[93].

9.2 A széleskörűség és a hozzáférés közötti átváltás

Az információgazdagság és a hozzáférés közötti átváltás (trade-off) nemcsak a hagyományos információgazdaságtan keretei között érvényes, hanem egy sor feltevés alapja is az üzleti világ működéséről. A kommunikáció egyetemes technikai szabványainak széleskörűsége lehetővé teszi mindenki számára a mindenkivel kommunikálást egy minimális költséggel: a hálózatba szerveződés terepén az Internet azt jelenti, hogy mindenki összekapcsolódhat mindenkivel. Az extranet a vállalatok összekapcsolódását, az intranet pedig a magánszemélyek és vállalatok összekapcsolódását biztosítja. A nyílt szabványok, a robbanásszerű hálózatosodás, az információhoz való hozzáférés széleskörűsége és elérhetősége szükségtelenné (vagy gazdaságtalanná) tette azokat a hagyományos csatornákat, amelyek egykor az információcsere céljával születtek. Az egykori kereskedelmi szakértelem, a cégrendszer, a nyomtatott sajtó, a bolthálózat, a szállítás gépparkja stb. jelentős korlátokat emelt az új belépők elé, mert hatalmas befektetések és évek munkája árán lehetett felépíteni egy új vállalkozást. Az Interneten megjelenő új versenytársak viszont bárhonnan jöhetnek, a nyílt extranetek könnyedén szerveznek olcsóbb beszállítói megállapodásokat egy virtuális gyár számára.

9.2.1 A médiaipar példája

Legjobban talán a lapkiadók példáján bizonyítható a változás, minthogy a nyomtatott média és a lapterjesztés mára gyengélkedő gazdasági vállalkozás lett, amelyben rettenetesen aránytalanná vált a szellemi termék ára a költségekhez képest. A politikai és a gazdasági információ hasznosítása szempontjából az újság vagy folyóirat végső fizikai formáját már nem is szükséges megvásárolni, megkaphatjuk elektronikus formában, ráadásul a szóban forgó információt az érdeklődők egyéni igényeinek megfelelően,

[93] Egy gazdaságelméleti koncepció szerint a vállalatok vagy társaságok határai tulajdonképpen az információcsere ésszerűsége és gazdaságossága szerint húzhatók meg. A gazdasági szervezetek mint vállalkozások szükségképpen információgazdag környezetet hoznak létre egy szűk belső csoport számára, míg a piacok egy sokkal információszegényebb környezet teremtenek a jóval nagyobb külső csoportok számára: s az a pont, ahol az egyik helyzet (állapot) kevésbé jövedelmező, mint a másik, határozza meg a vállalkozás határait is.

közvetlenül postázzák. Ma még a nyomtatott újságoldal olcsóbb módja az információterjesztésnek az elektronikus formákkal szemben, de a változás megkezdődött, s az újságoldalakból kivett részinformációk elektronikus formában már önálló piaci termékekké váltak. Az osztályozott hirdetés és válogatott (követő) információk természetes on-line termékek, melyek a gazdaságosságot máris jelentősen befolyásolják. Az új szolgáltatások elviszik a (nemzetközi) nyomtatott sajtópiac bevételeinek 25%-át, költségei kevesebb, mint 10%-ért. A médiatársaságok ezért rámozdultak az elektronikus információ-leválogatás üzletágra, integrált nyomtatott és elektronikus kínálatot teremtve, mely esetenként 60-80%-os árrést is jelent. Ahogy egyre többen veszik igénybe az elektronikus médiát, egyre több cég telepedik át az elektronikusan osztályozott információs piac megcélzott szegmenseire, teszik ezt már csak 10-15%-os árrés reményében. A nagyobb részesedések eléréséért a médiavállalatok vevőkké és eladókká is válnak, s végül elveszítik a versenyt vagy sokkal alacsonyabb árrés mellett döntenek. A nyomtatott információs termékek rögzített árának támogatása a múlté, az újságok és folyóiratok csökkentik a terjedelmet, vagy növelik az árakat (olvasónál, hirdetőnél), s azzal felgyorsítják leépülésüket[94].

A gazdaságossági kritériumok keretein belül a terjedelmek és információtípusok, valamint felhasználási célok közötti verseny folyik, s ilyen körülmények között például a célzott pénzügyi információk terén az on-line újságok már olcsóbbak a hagyományos formáknál. Ezért mind több rangos újság és folyóirat működteti a hagyományos forma mellett elektronikus változatát is[95]. Az elektronikus magazinok egyre népesebb táborában három formát lehet jellemzőnek tekinteni. Az első és legkorábbira példa a FT Profile, mely egyszerűen az eredeti lap referenciaműve, egyszerűsített és tömörített archiváló készségekkel a gazdasági információban és a követő tájékoztatásban (trend- és tendenciakövetésben) érdekeltek számára. A másik példa a Time magazin lehet, amikor a hagyományos magazin formához valamilyen interaktivitást kínáló elektronikus forma társul, mint az olvasók és szerkesztők, újságírók vitafóruma. A harmadik típust a HotWired képviseli, a Wired Magazin párhuzamos publikálásaként, amikor az elektronikus forma szöveges és képi többlettel, valamint az interaktivitás biztosításával már többet kínál az eredeti kiadványnál.

A médiaipar „infotainment" jellegű termékei esetében már senki sem törődik azzal, mely hálózat mutatja be azokat, bár a nézők válogatnak a kábelcsatornák között aszerint, hogy melyik kínálja a kívánt tartalmakat és formákat. Van eset, hogy a szórakoztató termék gyártója (cége) gyűjti be a nézők tömegét mint keresletet a csatornán keresztül, más esetben a csatornabirtokos cég tálalja a tartalmat a közönség felé, ami a fogyasztás területén különböző versenyelőnyt és jövedelmezőségi mintákat jelent. Elvben a hálózatoknak a sikeres bemutatókra sokkal inkább szükségük van, mint a sikerdaraboknak valamelyik hálózatra: a műsorkészítőknek alkupozíciójuk van, ami magasabb vissza- vagy megtérüléssel jár. De a műsorkészítők olcsóbb termékeinek sokkal inkább szüksége van egy disztribútorra, mint a disztribútornak bármilyen programra, s a profit is fordítottan alakul[96].

---

[94] A kiadói szektor leglátványosabb bukása az Encyclopaedia Britannica sorsa volt, amelynek tulajdonosai és kiadói nem ismerték fel az idők szavát, amikor a 200-300 dolláros áru kötetek az 1,50 dollárba kerülő CD-ROM-mal próbáltak versenyezni. A tartalmi versenyben a 1.500-2.200 dollár-ba kerülő enciklopédia az 50 dollár körüli CD-ROM-változatokkal versenyez (mint például a Microsoft Encarta), ami közgazdasági képtelenség. A nagy könyvvásárokon egy-egy kiadónál már együtt jelenik meg a hagyományos és az elektronikus változat.

[95] Ahogy például az MCI and News Corporation 2,4 milliárd GBP befektetéssel létrehozott online vegyes vállalata a társaság hagyományos lapjait kezdte terjeszteni elektronikus formában világszerte.

[96] Vonatkozó példa szerint a Bill Cosby-show többet jövedelmez évente, mint az egész CBS hálózat. A Discovery Channel megtérülése azonban jövedelmezőbb, mint az összes tartalmi szolgáltató összességében: a CBS 1996 bevételei hatszorosát

9.2.2 A gazdasági tájékoztatás kínálata

A mai Magyarországon a gazdasági tájékoztatás az egyik legtöbbet tárgyalt (kifogásolt) téma anélkül, hogy az információjog a piacgazdaság versenyfeltételei irányába fejlődne, vagy hogy a demokratikus berendezkedésnek megfelelően a széleskörűség és hozzáférhetőség kritériumai jobban érvényesülnének. Fel sem vetődik, hogy normális esetben az államnak a fejlettségéhez alkalmazkodó információs modellje és makrokommunikációs szerkezete van, illetve hogy a mai magyar gyakorlatban egy, a nálunk sokkal fejlettebb államokban előforduló liberális információjog érvényesül az írott és íratlan információtörvényre épülő, peres gyakorlattal alátámasztott információalkotmány működtetése helyett.

Nálunk még nem eléggé érvényesül a piacgazdaságnak az a törvénye (hatása, következménye) sem, hogy a napi gazdasági folyamatok legfőbb eseményei a gazdasági hírek[97]. A statisztikai információ politikai tartalma újra felerősödött, a tájékoztatás széleskörűsége (politikai, gazdasági, társadalmi-kulturális pluralizmusa) nem biztosított, a gazdasági sajtó objektivitása többek között a hirdetési piac működése révén korlátozódik. A hirdetésterítés irányultsága miatt a magyar tájékoztatás orientálódása már nem egyszerűen az objektivitás korlátozásában, a konzumidiotizmus eluralkodásában, hanem sokkal inkább a tömegtájékoztatásban, illetve a szórakoztatásban megjelenő (esztétikai és etikai) túltelítődésben nyilvánul meg. Sajátos elvadulás jellemzi a gazdasági zsurnalizmust a burkolt reklámból élő újságírókkal, miközben a gazdasági és pénzügyi eseményekből táplálkozó kritikai riportázs jellegű újságírás, a gazdasági bűnözéssel szembeni médianyilvánosság alig, vagy nem működik.

A gazdasági tájékoztatás külön tragédiája, hogy a tájékoztatás társadalmi tükör szerepe egyáltalán nem működik Magyarországon, ami elsősorban a szellemi egzisztenciák teljes kiszolgáltatottságának tudható be. A makrogazdasági távlatokat illető politikai eseményeket meglátó és elemző, valamint a piacorientált pénzügyi eseményeket kutató beszámoló műfajában a szakma jelesei nem vagy alig mutatják meg magukat (ez jól látható a Figyelő vagy a HVG típusú lapok 1994-1997 közötti elszürkülésén). A média kritikai szelleme a rendszerváltozás első kormányciklusa után elhalt, a (makro)gazdasági és a pénzügyi hírek, az azokkal kapcsolatos véleményformálások elkülönülése mentén egy demarkációs vonal jött létre.

A második nyilvánosságban három közgazdasági (vagy inkább gazdaságpolitológiai) irányultság rajzolódik ki: egyik oldalon a szocialista kormánypárti és ellenzéki reformközgazdászokkal, valamint a liberális pénzügyes közgazdászokkal; másik oldalán a kritikai közgazdaságtan képviselőinek csoportjával, közöttük az „öreg alternatívokkal" és a „fiatal japánokkal"; harmadikként az összes többi csoportosulást elutasító (a szellemi csoportosulásként megfogalmazást is elvető), frissen végzett pragmatikus, apolitikus és amorális, „tiszta szabad versenyes" közgazdászgenerációval. Az ország felzárkóztatását segítő, termelésbővítő és a munkakultúrát korszerűsítő szerkezetváltásról, az EU-csatlakozás kihívásaival és előnyeivel számoló gazdaságstratégiát feltételező közgazdasági szakmai viták sincsenek az 1990-es évek

---

érték el a Discovery Channelnek, de az utóbbi 52%-os profitrátája mellett eltörpül a CBS 4%-a.

[97] Az információs társadalmat megelőző paradigma legfőbb információtudományos fejleménye, hogy az információ egyenlő értékűvé válik a pénzzel (helyettesítheti azt!), másrészt - egy roppant veszélyes és sokak által ostorozott fejlődési elfajulásként - a termelés finanszírozása helyett a gyors hozamkonvertálásban érdekelt pénzügyi spekulációk motorja a média, azaz a média (a médiaipar egyes ágai) válik a gazdasági folyamatok motorjává.

végén, a vilgszerte folyó ezredfordulós revíziók idején.

A média gazdasági tájékoztatási fórumai működésének meghatározója az 1990-es évek végén, hogy a makrogazdasági hírekre koncentrálni felesleges, mert a politikai kényszerstabilizáció kimerevítette a makrotényezők útját, a fiskális politika a legfőbb befolyásgyakorlók szerint már kiszámítható (pontosabban évről-évre átszabható), s a gazdasági bajok nem a kormány politikájának köszönhetően olyanok-amilyenek, hanem a közismert és általánosan elfogadott determinációk miatt. Ezáltal a különböző pártok által képviselhető, ideológiai alapállásuk szerint, gazdaságpolitikai eltéréseknek (különbözésnek) sincs értelme, információértéke, hisz úgy sem lehet mást csinálni, mint amit az adott kormány tesz. Az érdeklődésre leginkább igényt tartó gazdasági újságírásnak tehát nincs is igazi tárgya, hisz a piaci hiányosságok kiigazításában nincs mit számon kérni az aktuális kormányon vagy a hatalmat gyakorló politikai erőkön a közismert determinációk miatt, egyébként meg a „mi akartuk piacgazdaság" ilyen!

A gazdasági zsurnalizmus betegségei két irányból is táplálkoznak. Egyrészt a közgazdaságtudományi érvelés felől: miszerint a Kornai leírta gradualizmust mint a pre- és posztkommunista nomenklatúra-csoportok gazdaságpolitikája és politikai-hatalmi kurzusa alapjául szolgáló gazdaságfilozófiát a gazdaság- és társadalomtudományi elit a mai napig nem volt képes kritikai alapon feltárni, működési mechanizmusait bemutatni, kedvezményezettjeit megnevezni. Másrészt a tájékoztatás egyensúlytalansága irányából, minthogy az objektív tájékoztatás jogi, politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális, morális és szakmai feltételei nem érvényesülnek a társadalomban. A média birtokosai és ellenőrzői két oldalról is diszkriminálnak: egyrészt képzett és a tárgyilagosságot megőrizni képes gazdasági újságírók nélkül működnek, másrészt a gazdasági újságírást gyakorló "külsők" között is szelektálnak, működik a cenzúra és a kiszorítás.

9.2.3 Az üzleti kommunikáció kezdetei Magyarországon

A gazdasági tájékoztatás leginkább piacérzékeny területe az üzleti kommunikáció, melynek információtudományos (jogi, közgazdasági, statisztikai stb.) alapjai a mai Magyarországon nem biztosítottak, ennél fogva a részterületeinek - mint a cég-, a hitelképesség-, a marketinginformáció stb.- hitelessége vitatható. Az ilyen címen működő cégek jogszerűsége a törvényes működés vagy hitelesség kritériumai szerint sincs rendezve. A kereskedelmi, üzleti célú elektronikus hálózatba szerveződés révén mind több olyan vállalkozás jön létre, amelyek a hitelesítés és a minősítés szerepét gyakorolnák, miközben működésük nem felel meg e kritériumoknak. A nyitott hálózatok mögött számos megrendelésre szervezett hálózat működik, amelyek már százmillió forintos nagyságrendű forgalmat bonyolítanak. A hálózat típusú közösségek szervezői valamiként létrehoznak egy kritikus tömeget, amelyben az eladók és vásárlók „spontán" tranzakciókat bonyolítanak: a szervező egy - rendszerint - illegális, osztályozott címlistát szolgáltat, piacról gondoskodik, különféle termékeket (élelmiszeráruházi árukatalógus, könyvcímek, ingatlanok, házassági ajánlatok, kiközvetíthető lányok, tőzsdeinformációk stb. formában) visz be információt egy meghatározott címekből álló hálózatba[98].

[98] Az információbrókeri vállalkozási formaként nálunk is megjelenő navigátor vagy ügynökcégek a hitelesség és minőség követésével orientálják ügyfeleiket. A nemzetközi gyakorlatban a Platform for Internet Content Selection (PICS) programszabvány révén a böngészők eligazítást kapnak a web-lapokon jelentkező márkajelek, cégek, termékek között. A PICS-protokollok a nemzetközi gyakorlatban bárkinek bármit minősítenek, s a minősítési információt bárhol elérhető, kereshető, osztályozható formában, ingyenesen szolgáltatják. A hálózatba szerveződés révén támadt piacok óriási terjeszkedése növeli az igényt az ilyen vállalkozások iránt, amelyek megpróbálják garantálni a termék teljesítmény-paraméreteit, a feltételezett kockázatot és így tovább.

Az országos cégnyilvántartó rendszer 1995-ös bázisa még 170.000 gazdasági szereplőt azonosított, próbálta követni változásaikat, miközben az Igazságügyi Minisztérium céginformációs adatbázisa már 270.000 tételt tartalmazott. A professzionális szolgáltatóknál (mint a magyar Intercredit vagy a Dun and Bradstreet) tízezres nagyságrendű gazdasági aktorról adtak online szolgáltatást, miközben a céginformációs és követelésbehajtó piac már százmilliós nagyságrendet ért el. 2000 táján már van bankközi adós és hitelinformációs rendszer, a példányszám-auditálással foglalkozó lapterjesztést ellenőrző szövetség. Látszólag már szinte európai minden. Csak éppen nincs információtörvény, ezért minden rendezetlen, kvázi-jogszerű: annyira nyilvános, amennyire az informális állam és az árnyékgazdaság megengedi, annyira hiteles, amennyire a szétesett állami intézményi és szakmai hitelesítés megengedi. Amikor tehát az APEH, a Tébé, a VPOP adatbázisok összevonása, vagy a pénzügyi információs rendszer országos kiterjesztése szóba kerül, s azzal egy időben nem a nagy nyilvántartó rendszerek szervezet-, tulajdon- és pénzforgalom-regisztrálási készségeinek információtudományos (jogi, adminisztrációs) és információtechnológiai (informatikai) korszerűsítése folyik, hanem éppen szétverik a korábbi - úgy-ahogy működőképes - személyi azonosítókra épülő nyilvántartási rendszereket, akkor tudni lehet, hogy itt nem az állam korszerűsítése, hatékonyabbá tétele a cél, hanem csak a külföldi tőkével összefonódott belső oligarchia érdekeinek megfelelő modernizáció folyik, újabb és újabb információhatalmi csomópontok szervezésével.

9.3 A tájékoztatás reprezentativitása a kereskedelmi televíziók megjelenése után

A rendszerváltozás második kormányciklusa után a tájékoztatás színvonala, kiegyensúlyozottsága, társadalmi és kulturális reprezentativitása, politikai pluralizmusa nem megfelelő. A tájékoztatás jogi és pénzügyi feltételei, intézményrendszere, személyi adottságai nem javultak. Nagy várakozások voltak a kereskedelmi tévék beindulásakor a hírszolgáltatás (híradózás) új, sokkal reprezentatívabb formái iránt, s a csalódás 2000-re óriási, mert az új csatornák hírműsorai éppolyan sematikusak, szakmailag szegényesek, mint az állami közszolgálati csatornáké. Hozzá tartozik a képhez, hogy a tájékoztatás az információtudomány egyik legtöbbet vitatott terepe, ahogy a híradózás is az egyik legvitatottabb szerepfelfogása a tömegtájékoztatásnak[99].

A média szabadsága 1990-1994, a tájékoztatás nyilvánossága 1985-1993 között volt virágkorában Magyarországon, amikor kérdezett, bírált, leleplezett, szabadságáért küzdött. Azóta a média szerepe az illusztrátoré egy mesterséges közvélemény formálásában. Hozzá tartozik a képhez az MTI mint a nemzeti hírügynökség monopóliumának megdöntése, kompetenciáinak elvétele, illetve meggyengítése[100]. Hozzá tartozik a képhez, hogy a sajtószabadság nem javult az elektronikus kiadói szektor önállósodásával, a hirdetésekkel finanszírozott, kereskedelmi terjesztésű sajtó veszített szabadságából, az információs (hír-) és ízlésreprezentativitása szűkült, a hatalommal szembenálló csoportokat diszkriminálja, s ezzel egy időben az információs és kommunikációs csatornák ellenőrzése egyre kevesebbek kezébe kerül. Hatalmas

[99] Sok szakember állítja, hogy a magyar ízlésnek megfelelő, szakmailag igényes és reprezentatív híradó utoljára a rendszerváltozás előtt készült (egy vitatott megítélésű és szellemiségű szerkesztő, a „hajlongó" médiaszakember idején), bár az információ- és véleményszabadság sokkal alacsonyabb fokon állt.

[100] A mai magyar állam számos furcsaságainak egyike a hatékony (felzárkózásukban sikeres európai és délkelet-ázsiai) államokkal összevetésben), hogy a tájékoztatás kormányzati intézményrendszere hiányzik, az egyetlen az EU-tagok, vagy a csatlakozásra váró országok között, amelyben nincs az államnak a belföldi és a külföldi igényeket kiszolgáló központi tájékoztatási fóruma.

ellentmondás feszül abban, hogy a rendszerváltozás után nem állították helyre az információs áruk (közérdekű információk) klasszikus közjó jellegét, hanem a hatalom birtokosai kisajátítva az állam alapvető információhordozóit (hordozó anyag, adattár, intézmény), információelőnyös helyzetekkel vetették meg vagyonosodásuk alapjait[101].

9.3.1 Átmenet a duális médiagazdaságba

A piacgazdaságokban a tömegtájékoztatásban két piac működik: egyrészt az információszegény, homogenizált szórakoztatás a nagy társadalmi tömegek számára; másrészt az információgazdag, költséges módon specializált információs és kulturális szolgáltatások piaca. A piac kettőssége egyben egy olyan trendet követ, amelyben a nemzeti piacok mind inkább visszaszorulnak a nemzetközi piacok rovására[102]. A reklámfinanszírozású média kifejezetten a tehetősebb (magasabban fogyasztó) rétegek és csoportok számára válik mind érdekesebbé, és alig vagy egyáltalán nem preferálja a kevéssé konzumálódó társadalmi csoportokat. (Így például nem jut reklám a vallásos műsoroknak, nem tudnak önfinanszírozók lenni). A piaci változások jellemző példái a nemzeti távközlési monopóliumok deregulációja és privatizálása, vagy például amikor a Reuters az általános hírügynökségi szerepet elhagyva speciális kereskedelmi (üzleti) szolgáltatóvá válik[103].

A média versenyes (piac)gazdasága szempontjából szokatlan megoldást választottak Magyarországon, amikor a bejáratott állami (és társadalmi?!) tulajdonú közszolgálati csatornahelyet átadták a kereskedelmi üzemeltetőnek, annak helyét pedig műholdas műsorszórásba vitték, s azzal a magyar közösségi információvagyonból kivitték a televíziós és rádiós műsorszóró gerinchálózatot. Minthogy nem volt más, a közszolgálatiság sokáig magától értetődő volt, aztán kiderült a rendszerváltozás után, hogy amit addig ilyen címen működtettek Magyarországon, az valami más volt. Az MTV információs főszerkesztője szakszerűen fogalmaz[104] amikor azt írja, hogy a közszolgálati média egyfelől kielégíti az egyén érdekeit, másfelől az egyént a közösség tagjává neveli. Ebben az értelemben 1990-2000 között az MTV-ből árad a másság, az egyéni különösség, a deformitás és abnormitás, de nem jelenik meg a közösség mint család, mint társadalom, mint nemzet. Az állami közszolgálati televíziót oly mértékben szegényítették el, hogy értékesebb műsoridejében lényegében nagyobb a reklámjelenlét, mint a kereskedelmi csatornákéban[105].

Az 1990-es évek végén három közszolgálati és három kereskedelmi csatorna áll versenyben a kicsiny nemzeti piacért: a szakértők szerint azonban talán három csatorna maradhat fenn. A DTV, az MTV-2 és az MTV-1, a magyar RTL és a TV-2 versenyében már megkezdődött a lassú felőrlődési folyamat, melynek végén a teljesen leépült MTV és feltehetően a csalódott (anyagilag is megrendült) RTL fog állva maradni a TV-2 mellett.

---

[101] Sárközy Tamás: Szervezeti ellentmondások a közszolgálati médiában. = MN, 1998, jan.16. p.7.

[102] Fairtlough,G.,H.: A Model of Capitalism derived from Communication Theory. = Futures, 22.k., 1.sz, 1990, jan-febr. p.69-77.

[103] Garnham,N.: Capitalism and Communication. Global Culture and the Economics of Information. Sage, London, 1990, p.216

[104] Heltai Péter: A közt szolgáló televízió. = MN, 1998, jan.15. p.7.

[105] A nálunk sokat hivatkozott BBC példája bizonyítja, hogy a kereskedelmi és az állami közszolgálati televíziók versenye zárt (előre lefutott): a korai tapasztalatokat értékelő egykori Pilkington-jelentés egyértelműen az utóbbit találta jobbnak, s azzal elindíthatták a BBC2-t (szemben az ITV második csatornára szóló kérelmével). A magyar tapasztalatok szerint néhány hónapos működés után a közszolgálati és a kereskedelmi televíziók megítélése némileg változik: a kereskedelmi csatornák műsorait jobbnak találók aránya 34-ről 45%-ra emelkedik, miközben az egyformaságra szavazók aránya 25-ről 37%-ra. (Népszabadság. 1997,12.03. p.10.)

Ez a történet a kritikus szakmai többség szerint a magyar kormány tehetetlensége (az információpolitika és tájékoztatáspolitika hiánya, művelődéspolitikai közömbösség) miatt van így. Tovább színesíti a képet, hogy az Alfa-Tv nevében egy értelmiségi lobbi a nemzetköziesedés trükkjeit felhasználva csal ki közpénzeket: van értelme az interregionális televíziózásnak - amire szövetkeznének-, de a már létező interregionális tévé a Duna-Tv, s annak lehetőségeit nem szabadna korlátozni!

9.3.2 A magyar médiapiac furcsaságai

Egy felmérés szerint 2000 előtt a magyar lakosság 40%-a kizárólag egyedi hagyományos antennával rendelkezik, akik körében az MTV-2 vétele automatikusan megszűnt a kivásárlással. A lakosság 42%-a rendelkezik a kábeltévékhez csatlakozás lehetőségével (ők minden csatornát elérhetnek), egyedi parabolaantennával 13 % rendelkezik (akik hagyományos antennával rendelkezve vehetik az összes csatornát). Meghatározó az információszabadság kategóriájában érvelve, hogy a falvakban élők többsége (35%) hagyományos, egyedi antennával rendelkezve kizáratott a MTV-2 vételéből. Valamint, hogy a legkedvezőtlenebb anyagi feltételek között élők körében kétharmad (65%) csak hagyományos, egyedi antennával rendelkezik[106].

A pártatlan és kiegyensúlyozott tájékoztatás elve megsértve minden szinten, a bujtatott reklámok elnyelése, a beépült partnerek (mint bankok, biztosítók, közvélemény-kutató szervezetek) imázsnövelő szerepeltetése[107] révén. A reklám és közszolgálatiság viszonyban jelenik meg a magyar médiagazdaság páratlan aszimmetriája: amennyiben hihetetlen inzultusok érik az állami közszolgálati televízió nézőit a kifogásolható reklámok áradata miatt, közben a csatorna gazdasági helyzete még zilálabb lett, vagyis a reklámbevételek nem konvertálódnak kulturális fogyasztássá, hanem eltűnnek a forrásnyelő csatornákban. A médiaipar kibontakozása az elektronikus közönségmérés + reklámterítés milliárdos üzletének megszilárdulásával mint soros eseménnyel folyik. A kereskedelmi csatornák megjelenése nem jelent minőségi változást, csak mennyiségit. A közszolgálati csatornáinkon már korábban eluralkodott a konzumidiotizmus, ami a legnyilvánvalóbban bizonyos konzervműsorokban jelenik meg ("a rém rendes család"), áthatja a televíziózás egészét (a zenés reklámpiaccá züllesztett amerikai kosárlabda, amerikai futball vagy baseball blokkok formájában is, amit erőltetnek a szerkesztők kedvenc „másság"-riportjaikkal egyetemben, bár társadalmi igény erre nincsen).

A politikai ízlés- és véleménypluralizmus alakulását tekintve a magyar tömegtájékoztatásban súlyosan diszkriminatív baloldali elnyomás érvényesül, azaz a jobboldaliság szinte kizárólag negatív jelentéstartalmakkal jelenik meg. Kitüntetett szerep a közvélemény-formálásban a közvélemény-kutatás típusú politikaformálás. Folyik egy lezáratlan (szakmai és laikus) vita a közvélemény-kutatások interpretálásáról, bár nem mint politikaformálási technikáról. A közszolgálati televízió hírműsorában saját rendelésre készült vizsgálatok formájában rendelésre készül a közvélemény. A politikai attraktánsok: hitelesség, mértéktartás, objektivitás stb. dolgában nincs objektív értékelés. Sokak szerint egy nemzetközi médiakutató fórumnak kellene adni a feladatot. Az ORTT panaszbizottsága munkáját vitató írások nem a társadalmi érdeklődés (tájékozódás), hanem a politikai elfogultság nevében kérnek számon politikai elfogultságokat.

A hírpercesek - amelyek zömmel balesetek és bűnesetek izgalmainak sugárzásában merítik ki a híréhséget - típusú szolgáltatást tekintve nincs affinitás a

[106] Szonda-Ipsos felmérés. = Magyar Nemzet, 1997,okt.20.p.4.
[107] Nyilvánosság Klub tanulmány hivatkozása. = Népszava, 1997, okt.6.p.6.

magyar nézőkben. A híradózást tekintve viszont vannak előzmények (és jó példák is, mint a francia TV5 híradója), amihez állandóan vissza- és áttérni készül az MTV-1 híradója, de nem sikerül. Ma a híradó bűnügyi krónika és katasztrófajelentés, s mint ilyen univerzális. Az MTV-1 főhíradója mintha nem is rólunk szólna. A hírmagyarázó politikai műsorok, a Hét, az Aktuális, az Esti Magyarország, a Napló, a Szemtől, szembe stb. egytől egyig szegényesek a hírreprezentativitás (az értelmiségnek válogat híreket), szűkítőek az orientálás (elfogultak egy kisebbség, a kormánypártok, az iskolázottak stb.), a másságot különös értéknek tekintve diszkriminatívak a nemzeti, a normális, az általános stb. szempontjából.

A tájékoztatási szerepeket és modorosságokat tekintve nincs pozitív példa (a korábbi nagy egyéniségek kikoptak, s egyébként is megváltozott a néző és a televíziós személyiség viszonya), a fejlett médiapiac kiválogatódása nem látszik érvényesülni, viszont exponált rádiós és tévés személyiségek akadnak bőven, akik legalább akkora közönséget irritálnak, mint amekkorát vonzanak. Állandó hivatkozási alap a magyar médiatársadalomban a BBC emlegetése, amolyan aktuális „bezzeg-hivatkozásként": vagyis sohasem a BBC teljes jogi, politikai, szakmai (tájékoztatási, közgazdasági stb.) beágyazottságában, ami számtalan kötöttséget jelentene, s amiket a magyar médiatársadalom nem szívesen vállalna.

A magyar ízlésnek legjobban megfelelő műsor, a legszórakoztatóbb csatorna, a legszínvonalasabb hírműsor, a legszimpatikusabb műsorvezetők, a leginkább a fiataloknak szóló, a leginkább értelmiségieknek szóló, a igényeseknek szóló címekért folytatott versenyben bármi megeshet, csak a színvonal növekedése nem. A köz szolgálatára gyártott produkciók forrásai szűkülnek, s ha többen versengenek érte, mindenkinek kevesebb jut. A magyar közszolgálati televíziózás legfontosabb eseményei az MTV eddig elképzelhetetlen színvonalesése (mintha a kereskedelmi csatornák helyzetbe hozása lett volna a cél). Az MTV-1 hírműsort gyártóinak kiszolgáltatottsága (saját felkészületlenségeiknek, alkalmatlanságaiknak, a pénzügyi nehézségeknek, a politikai befolyásnak stb.) betudhatóan látványosan növekedett, kiéleződött az MTV és a DTV közötti ellentét.

A kereskedelmi televíziók versenye a folyamatos változást mutatja: kezdetben a TV2 és a MRTL konkurenciaként ütközve az időpontokon egymást próbálta kioltani. A médiatörvény és a követett kormányzati médiapolitika következtében kívül maradt TV3 pedig az MTV-1-t vette célba, vagyis az állami közszolgálati csatornával kelt versenyre. A TV2 és a MRTL hírműsorai szerkezetileg nem kívánják követni a klasszikus híradózás normáit, hanem valami keveréket adnak félórában főhírek, háttér, rövid hírek, vegyesek és színesek címen, szerkezet nélkül, lényegében a hírek szerkesztik a hírműsorukat.

A kereskedelmi televízióknál a kritikai alapfunkció hullámzó: kezdetben volt egy-két merészebb megfogalmazás, környezetrajz, az összefüggések megvilágítása, de ez fokozatosan elhalt. A politikai hírek szempontjából nincs protokoll, ezért nem kell kritikai, ellenpontozó szerkesztésre sem vállalkozni. A TV3 egy időben egy internacionális hírválogatást prezentált a Hír3-mal, amelyben egy nemzetközi eseménynek ugyanannyi joga volt adásba kerülni, mint egy belföldinek. A TV3 működtetőinek profizmusa abban nyilvánul meg, hogy a teljes eljelentéktelenedésnek végül hátat tudtak fordítani, amikor kitértek a közszolgálati és a kereskedelmi csatornák legfőbb híradózási időrendjéből (a 19^{00} óra előtti szűk zónába léptek ki, ami az idősek - átlag két millió néző - televíziózására épített), s egy reprezentatívabb hírműsort kezdtek válogatni. Akkor a legkritikusabb hangot a Hír3 ütötte meg, amikor például a robbanásszerűen eluralkodó aktuális bűnözést, vagy a kormány tehetetlenségét híven

jelenítette meg (miközben ugyanez az MTV-1 híradóban 4-5. hírként, eljelentéktelenítő szövegkörnyezetben, képi illusztrálással jelent meg), melyet csak az RTL hírműsorai akartak követni, miközben a TV2 sokkal visszafogottabb, "történtek dolgok" objektivitással tálalta ugyanazt.

1997-2003 között már kizárólag a DunaTV híradója meríti ki a híradózás fogalmát, vagyis igazán csak a DTV 18^{00} és 21^{00} órás hírműsorain lehet számon kérni a cím szerinti kritériumokat. A reprezentatív híradó a magyar terrénum eseményeit, történéseit és problémáit mutatja be, bizonyos határok között a magyarságra nézve következményekkel járó külföldi eseményekkel együtt, megfelelő súlyozással, orientálással, jóval és rosszal, ahogy az életben is mennek dolgaink.

10. Az információs társadalom modellezése: Castells az Információ Koráról

A technológiai forradalom különféle összetevőit felhalmozó könyvtárnyi irodalomban rendet rakni nem könnyű. Ezért érdemesítjük fokozott figyelemre a rendszerező műveket. Az információs társadalommal (ITá) mint társadalmi paradigmával foglalkozó szerzők – mint említettük már - nagyjából három megközelítés alapján próbálják a vonatkozó ismereteket rendszerezni. Az első és legkorábbi a technológiai szemlélet, amelynek hatalmas irodalmában nehéz eligazodni, rangsorolni, bár a különböző tudományterületek vezető tudósai, és a szakemberek válogatnak az elektronikai, információtechnikai és -technológiai fejlődést méltató szerzők között. Ma a technológiai szemlélet az információtechnikai ipar, információtechnológia, információgazdaság, a konvergencia-elv fogalmak széles körű interpretálásával uralja az információs társadalom-irodalmat.

A második az információjogi és adminisztrációs-regisztrációs szemlélet, aminek sokkal kisebb irodalma van, „neves" szerzők nélkül, különféle politikai (állam-, gazdaság-, politikaelméleti) meggondolásokból háttérbe szorítva, mely csak az 1990-es évekre kezd az ITá-események és irodalmak homlokterébe kerülni. A legfontosabb, szakmai hiányokat kitöltő magyarázatok az információtörvény, az írott és íratlan nemzetközi információalkotmány, az információszabadság-eszmény, az információs infrastruktúra és információs közmű fogalmakkal dolgoznak.

A harmadik a társadalomelméleti szemlélet az információs társadalom paradigma interpretálásával, nagyon csekély rangos irodalmat felvonultatva, a kritikai-rendszerező munkákat az egyik kezünk ujjain megszámolhatjuk. Az egyik ilyen (és talán a legrangosabb) munkának számít mai ismereteink szerint Manuel Castells „The Information Age: economy, society and culture" című háromkötetes műve. Castells a hálózatosodó társadalom felemelkedése (1996), az identitás keresése ebben az új paradigmában (1997), illetve az ezredforduló kapcsán készült információs jelentése (1998) köré szervezett kötetekben megpróbált eleget tenni mindhárom szemléletnek. Ráadásul eleget tett mindjárt a téma obligát modelljeinek is, úgymint a technológiai következmény-modellnek (mint az információs és kommunikációs technológiák mennyiségi és teljesítményrobbanása következményének), a gazdasági szektormodellnek (mint a négyszektoros gazdaság és társadalom fogalmai közötti tájékozódásnak), a szociológiai-politológiai tengelymodell (mint a tudástársadalom mibenléte) fogalmai közötti érvelésnek is.

Castells elmarasztalható a szigorúan vett információtudományos, közgazdasági vagy más társadalomtudományi nézőpontból, de azt nem lehet elvitatni, hogy az első valóban komolyan veendő kritikai, rendszerező munkát adta közre az információ koráról. Amellett néhány eredeti fogalom és gondolat szülőjeként - mint az informatizációs

paradigma felállítójaként - hangsúlyozza, hogy az információs társadalom mindenekelőtt az információról szól, amit nem szabad elfeledni a ma már szerte-szétfolyó információstársadalom-irodalom kapcsán.

10.1 A informacionalizmus mint újkapitalizmus magyarázata

Castells mindjárt az elején leszögezi, hogy az információs társadalom (és társadalmak) csak és kizárólagosan kapitalizmusok lehetnek, bár kulturálisan és intézményileg sokfélék. Az informacionalizmus az 1980-as évek elejétől formálódik mint egy új kapitalista paradigma. Castells határozottan különbséget tesz az információs társadalom (a továbbiakban ITá) és az informacionális paradigma, ahogy az információgazdaság és informacionális gazdaság között is. Az információs társadalom terminológia az információ szerepét hangsúlyozza a társadalomban, de Castells figyelmeztet, hogy a legszélesebben értelmezhető információ - mint ismeret- és tudásközlés, communication of knowledge - döntő tényező volt minden korábbi társadalomban is.

Az informacionális jelző azt hangsúlyozza, hogy a társadalmi rendszerek egy speciális változatáról van szó, melyben az információ képzése (termelése), feldolgozása és forgalmazása már alapvető forrása a termelésnek, a termelékenységnek és a hatalomnak, amihez új technológiai feltételek és készségek álltak elő egy adott történelmi korszakban. A Castells-féle informacionális (társadalom)-definíció és fogalomhasználat pontosabban írja körül a történéseket minden más ITá-interpretációknál. Döntő fejleménynek a hálózatba szerveződést („Network Society") tekintve, aminek a társadalom minden mezőjében átható befolyása van. Castells az új paradigma eredeztetésében, definiálásában és a nemzetközi kommunikációba bevezetésekor az 1960-as években Japánban történtekhez megy vissza, s a „Johoka Shakai-t" tekinti - sokakkal egyetértésben - mindenek alapjának, amit 1978-ban Simon Nora és Alain Minc vezet be Európában. Innentől kezdve az információtudomány, illetve a társadalomtudományok különféle „információs társadalom" (ITá) interpretációi már különbséget tesznek az észak-amerikai és a japáni (majd annak nyomán a délkelet-ázsiai) paradigmák között, ahogy igen jelentős szemléleti eltérés alakul ki a felzárkózási (utolérési) modernizációs társadalmi programok (átmeneti társadalmak) megítélésében is. Az tény, hogy a délkelet-ázsiai kistigrisek felzárkózása mindenekelőtt az állam információs modelljének és makrokommunikációs szerkezetének átalakításával (informatizációjával) történt.

Nem így az egyébként sokkal jobb adottságú magyar modellben, ahol nemzeti modernizációs programok hiányában az erős magánérdekeltségek ezt az utat kizárták, s egy politikai, kényszerstabilizációs célú modernizációs és gazdaságpolitikai megoldással a pénzgazdaságot tették az átalakulás motorjává.

10.2 Az információgazdaság eredményeinek vitatása

Az információs társadalom gazdasági rendszerjellemzőinek körüljárásában Castells összefogja a közgazdasági érveket történetiségükben, s így hivatkozik a gazdasági termelékenység (információ)tudományos modellezése kapcsán Solow-ra, aki az 1940-es évek végéig a robosztus amerikai növekedésben 87,5%-ot a technikai változásoknak, 12,5%-ot a tőkének tulajdonított. Évtizedekkel később a „reziduális tényező" (az energiafelhasználás, a kormányzati beavatkozás, a munkaerő iskolázottsága) is nagyobb súlyt kap a magyarázatokban, de a legtöbben a technológiai fejlődést tekintik a növekedés motorjának, amit a gazdasági mérés nem (vagy nem teljesen) tud igazolni. Így bontakozik

ki az információ/tudás alapú termelékenység-növekedés körüli vita, amennyiben a hagyományos hivatalos statisztikák szerint a technológiai eredetűnek tekintett ipari termelékenység-növekedés 1950-1973 között volt a legnagyobb, s azóta egy csökkenő trend érvényesül, noha ez a korszak nagyjából összevethető az információtechnológia forradalom kezdetével?! A hivatalos statisztikák tanúsága szerint a sokat emlegetett reziduális tényező (amit az 1960-as évek termelékenység-növekedésében 1,5%-ban állapítanak meg) nincs sehol 1972-1992 között. A statisztikai évkönyvek az 1970-es és az 1980-as évek folyamán a teljes ipari termelékenység (total factor productivity) növekedésének csökkenését regisztrálják világszerte, még a legdinamikusabb japáni mintában is a tőke bizonyul a legfőbb növekedési tényezőnek, s nem a technológia.

Szakértők azonban figyelmeztetnek, hogy igen jelentős időeltolódás van a technológiai innováció és a gazdasági növekedés jelentkezése között , vagyis az 1970-es években belépett technológiai fejlemények az 1990-es években hasznosulhattak. (Nem mellékes esemény e tárgykörben, hogy a termelékenység-stagnálás a szolgáltatásokban is hatalmas vitákra ad alkalmat a szakértők, elemzők és az üzleti élet képviselői között.)

10.3 Az informacionalista kapitalizmus lényege

Minden ITá-irodalom kiemelten foglalkozik vele, és Castells is mondandója egyik legfontosabb logikai vezetőjévé teszi, hogy mindenekelőtt az állam szerepének újragondolását igényli az, amit az Információ Kora mint előnyt hozhat számunkra. Az ITá gazdasági rendszerének modellezése kapcsán a közérdek és a nemzetgazdasági érdek érvényesítése, az állami és kormányzati fejlesztési szervezetek, vállalatok és társaságok beavatkozása a globális, nemzetközi, regionális stb. versenybe, erről szól. A fejlesztő állam szerepének felerősödése az információtechnológia benne rejlő tulajdonságaiból következően is indolkolt volt, minthogy az információfogyasztás/birtoklás széleskörűségének biztosítása, illetve a társadalmi (generációs stb.) igazságosság-igény közgazdasági hangsúlyozása is ezt követelte. Az információs gazdaság önálló szektorrá terebélyesedése után az információgazdaság új gazdasági szervezetei, intézményei és kultúrája, a hálózatba szerveződő vállalatok közgazdasági, jogi és adminisztrációs értelemben is újdonságot jelentenek. Az indusztrializmusból az informacionalizmusba történő átmenet, az 1980-as évek gazdasági átalakulásában a termelés és termelékenység, valamint a fogyasztás és a versenyképesség fogalmai közötti nagy átalakulásban fogható meg a legjobban. Ennek a folyamatnak legfontosabb tényezői az ipari termelés átalakulása a tömegtermelésből a kisszériák felé; az információtechnológia kiterjedése mint függetlenedés a központoktól stb.; a bizonytalanságok jobb kiszűrése a gazdasági/üzleti folyamatokból; a munka átalakulása, mint az információtudatosságának növekedése; a kisvállalkozások szerepének erősödése a nagyvállalati formákkal szemben; a toyotizmus típusú viszonyok kialakulása, mint menedzsment-munkás-kooperáció, a multifunkcionális munkaszerepek, TQC stb.

A hálózatba szerveződés minőségileg újat hozott a cégen belüli és a cégek közötti kapcsolatok szervezésével, a vállalati stratégiai megállapodások formájában, a horizontális kapcsolatok és globális üzleti hálózatok kialakulása révén. A japán modellben a hálózatba szerveződés egyrészt a horizontális hálózatok révén ment végbe, amelyek a nagyvállalatok belsőpiacon belüli kapcsolataira épültek. (A zaibatsu szerint felállt három legnagyobb ilyen hálózat a Mitsui, a Mitsubishi és a Sumitomo, majd mögöttük három másik nagy hálózat formálódott a nagybankok körül: a Fuyo, a Dao-Ichi Kangin, a Sanwa). Másrészt vertikális hálózatok formálódtak a keiretsu mintájára a nagy

iparvállalatok körében, beszállítók ezreivel. (Ilyenek jöttek létre a Toyota, Nissan, Hitachi, Matsushita, Toshiba, Tokai Bank, Industrial Bank of Japan körül). Ezek a mára szilárdnak tekinthető üzleti csoportok képezik a japán ITá-paradigma gazdasági rendszerét, illetve annak a magját a kölcsönösségek hálózata, a pénzügyi függőségek, a piaci megegyezéses formák, a munkaerő-transzferek, nem utolsó sorban az információrészesedés-szervezések révén. A legsajátosabb jellemzője ennek a rendszernek, hogy minden hálózatnak van egy általános kereskedelmi cége (sogo shosa), amely a rendszerintegrátor szerepkörét gyakorolva közvetítőként működik az input és output szabályozásában. Fontos tényezője ennek a rendszernek és gyakorlatnak a politikai konszenzusra alapozott állami intervenció, a stratégiai tervezés, a tanácsadás professzionalizmusa. Minden szakértő hangsúlyozza a délkelet-ázsiai modell sikerében a politikai, állami, kormányzati, illetve az üzleti szervezés kapcsolatának eredményességét. A kifejezetten az ITá-paradigmák gazdasági rendszerének modellezésében számos jellegzetességet vonultatnak fel az elemzők, s ezek tömegéből Castells a multiknak, a transznacionális társaságoknak, az internacionális hálózatok típusainak ad nagyobb teret, a beszállítói hálózatok (OEM, ODM, fókusztársaságok stb.), termelői hálózatok (koprodukciók stb.), fogyasztói hálózatok, szabványkoalíciók és technológiai együttműködő hálózatok formái révén.

A Weberi protestáns etikára mint a kapitalista gazdasági rendszer rendezőelvére gondolva, Castells is alapvetésre készül: de magyarázkodni kényszerül, mert az információtechnológia kibontakozása mint korszerűsítés (modernizációs, gazdasági rendszerszervező tényező) nem lehet automatikusan termelékenység-növelő eszköz, mert rendszerint nem hatékony módon vagy nem profitképes műveleteket modernizál. Csak a teljes átalakulás, az átszervezés hozhatja meg a kívánt növekedést, s ez akkor következik be, amikor a számítógépeket már hálózatokba kapcsolják. Az ITá-változatok gazdasági és társadalmi rendszermodellezéséhez Castells hosszasan idézi az előzményeket, s a politikai rendszerképző informacionalizmus megalapozásakor emlékeztet a klasszikus posztindusztrializmus három alapvető állítására, illetve jövendölésére:

- amennyiben a termelékenység és növekedés forrása a tudásképzésben van, s az információkezelésen és feldolgozáson keresztül a gazdaság minden szektorára kiterjed;
- a gazdasági tevékenységek az árutermelés felől a szolgáltatás-kereskedelem felé orientálódnak, ami a termelési értékben és a foglalkoztatásban is megjelenik;
- az új (gazdasági) rendszerben emelkedik az információkezelési jártasságok értéke, a magasabb képzettséget igénylő foglalkozások gyorsan növekednek a gazdaság egészében.

10.4 Az ezredforduló információs társadalmának általános jellemzői

Castells nem egy pesszimista vátesz, de keményen fogalmaz az eddigi és a ma ismert jövőbeni információs társadalom programok lehetséges kimenetelét illetően. Az eddigi tapasztalatok összegzésekor egyrészt az egyenlőtlenség, a polarizálódás, a szegénység és reményvesztettség jellemezte társadalomképet rajzol fel, amit a világ legelső információs társadalma, az USA teljesítményével igazol (ahol a lakosság több mint 50%-a él a létminimum alatt, ami, persze, nem azonos a fejlődő világ viszonyaival). Másrészt a Castells-i mérleg a munka individualizációjára mint jellemző folyamatra mutat rá, arra, hogy egyre többen önfoglalkoztatók lesznek, mind nagyobb arányban kerülnek ki a szervezett béralku világából. Harmadrészt a túlzott kizsákmányolásra mutat rá, amennyiben a gyengébb érdekérvényesítők (mint bevándorlók) kizsákmányolása, rossz

értelemben vett, sőt elfajult (!) integrálódásként megy végbe, aminek eredményeként mind többen kerülnek az árnyékgazdaság, az informális állam illegális szerveződéseibe.

Castells kettős, két amerikai társadalomról beszél, amikor hangsúlyozza, hogy a nagy amerikai növekedési trend idején a csúcsvezetők fizetése az 1973-as 1,2 millióról, 1989-re 3,1 millió, 1995-re 4,3 millió dollárra növekedett, miközben az átlagos családi jövedelem aránya az 1973-as 23 ezer dollárról, 1995-re 18,9 ezer dollárra csökkent.

Castells sajátos fogalmazásait kiemelve a következőkkel írható le röviden az ezredforduló új világa. Az információs társadalomnak Castells szerint nem az a legfőbb jellemzője, hogy olyan társadalom, amelyik információtechnológiát használ, hanem a sajátosan új társadalomszerkezet, amit a meghatározott informacionális paradigma formál. Ez az új paradigma a mára unalomig hangoztatott globalizáció, integráció és internacionalizálódás mellett, azzal párhuzamosan, és éppen olyan mértékben a „perverse connection" (Castells fogalomhasználata) jelenséggel is jellemezhető, aminek hatására népcsoportok, városrészek, régiók, országok izolálódása megy végbe (s a „szétkapcsolódásról" és „kirekesztődésről" mind jelentősebb tapasztalati anyag halmozódik fel).

Az ezredforduló új világa az 1960-as évek folyamán, illetve az 1970-es évek közepén formálódott, három egymástól független fejlődés vonulata révén.

Az első és mindenekelőtti nagy vonulat az IT-forradalom, mögötte a kapitalizmus és az államszocializmus gazdasági válságával, s a rákövetkező szerkezetváltással.

A második vonulat mint döntő fejlemény a kulturális és szociális mozgalmakkal jellemezhető, a libertarianizmussal, az emberi jogok mozgalmakkal, a feminizmussal, az environmentalizmussal és így tovább.

A harmadik vonulatot az jelenti, hogy az említett folyamatok együttesen olyan társadalmi formációkat hoztak létre, mint a „network society", a „new economy", az „informational (global) economy", a „new culture", a „real-virtual culture" stb.

Az 1970-es évek közepére kibontakozó (társadalmi) válságból a kapitalista gazdaságok, a vállalatok és a kormányok számos új megoldással a kapitalizmus új formáját hozták létre, amelynek jellemzői a gazdasági magtevékenységek globalizációja, a szervezeti-intézményi rugalmasság, a menedzsment nagyobb befolyása (hatalma) a munka felett. A verseny nyomása, a rugalmas munka, a szervezett munka hiánya (a szakszervezetek elsorvadása, megszűnése) következtében vége lett annak a kapitalizmusnak, amelyik az ipari forradalomban formálódott, s amelyik az 1930-as évek depresszió és a második világháború után a keynesiánus elvek, a jóléti állam keretei között működött.

Az új informacionális kapitalizmus sokkal keményebb, de rugalmasabb is egyben, mint elődje: az innováció indukálta termelékenységre és a globalizáció orientálta versenyképességre épül. Castells a társadalmi változásokban a gazdasági átalakulások és a technológiai innovációk mellett a kulturális változások folyamatát éppolyan fontosnak tartja. A kulturális változások legfőbb trendjét pedig a libertarianizmus címen összefogott baloldali-liberális szellemiségben (főként egyetemi környezetben) jelöli meg, erős marxista kötődéssel, ugyanakkor a munkásosztálytól való teljes elszakadással jellemezve.

Különös élességgel vetődik fel, hogy az ITá-irodalomban nagyon sokat foglalkoznak az életmód- és életviszonyok-változásokkal, viszont alig a hatalmi képletekkel, amelyek ezekhez társulnak. Fontos jelenség az is, hogy a szociális mozgalmak nem az említett gazdasági krízisekre reagálva indulnak, hanem sokkal inkább a fogyasztói társadalom kritikájaként. Ezért mondja Castells, hogy az 1960-as és 1970-es évek szociális mozgalmai sokkal inkább kulturális jellegűek, és szinte teljesen elválnak a

gazdasági és technológiai átalakulás folyamatától.

10.4.2 A Castells-i „New Society"

Az új társadalmi rendszer akkor jelenik meg, amikor szerkezeti változás figyelhető meg a termelési viszonyokban, az életvitelben: térbeni és időbeni társadalmi formációk jelennek meg egy új kultúra jeleivel. A termelési viszonyok az ezredvégre már technikailag és szociálisan is átalakultak: biztosan kapitalista paradigmára utalnak, de ez nem a hagyományos, hanem informacionális kapitalizmus. Az informacionális (globális) gazdaság uralkodó folyamata a versenyképesség és a termelékenység. Információtechnológia + kultúra = új termelés: az új ipari termelési rendszerben újrafogalmazott munkaszerepek, új munkatartalmak jelentek meg. Az új munkatartalmak és munkavégzés kiélezik a generikus versus önprogramozott munka szerepek dilemmáját: közöttük az oktatás (az iskolázottság foka) jelenti a különbségtételt. Az informacionális (globális) gazdaság kapitalista gazdaság, sokkal inkább, mint bármely más (kapitalista) forma a történelemben. Ennek a kapitalista termelésnek a logikája a termelés a profit kedvéért, a profit a magánrészesedés növelése kedvéért, a tulajdonjogok birtoklása alapján.

Hogy ki a kapitalista az informacionális kapitalizmusban, azt három döntő szempont határozza meg. Egyrészt (és először) a tulajdonjogok birtoklása a részvénytársasági formában (amiben rendszerint a rövid távú pénzügyi megfontolások irányítanak): a családi tulajdoni formában, illetve egyéni vállalkozói formában (saját maguk a termelő eszközeik tulajdonosai, amelyek pedig főként „agyat és intellektust" jelentenek). Másodszor a menedzser-osztály, amely ellenőrzi a tőkevagyont a részvénytulajdonosok megbízásából (beleértve az állami vállalatok vezetőit is). Harmadszor a globális pénzpiacok, amelyeken (mint részvény-, kötvény-, valuta-, határidős-, opciós- és származékos piacon) a hozamok jóval nagyobbak bármilyen (illetve a legtöbb) közvetlen befektetésnél. Mindennek oka pedig nem az, hogy a pénztőke mint a kapitalizmus legrégibb formája ilyen természetű, hanem az a mód, ahogy a technológiai forradalom végbement az informacionalizmus befolyása alatt.

Az újkapitalizmusban minden gazdasági szereplő a globális pénzügyi hálózatokat használja közvetítőként és a magasabb profit forrásaként: ezért a globális pénzügyi hálózatok az informacionális kapitalizmus idegközpontjai. Mozgásaival döntően befolyásolja a szereplők viselkedését, viszont e mozgások nem követik a piac logikáját. A piac manipulált, befolyásolt, transzformált, számítógépeken modellezett, multinacionális lélektani befolyások és nem várt turbulenciák teszik bonyolulttá. Vagyis egyre nagyobb komplexitású, interaktív folyamatok kiváltotta tőkemozgások mennek végbe globális fokon. A közgazdászok megpróbálják modellezni a piaci viselkedést a játékelmélet, a racionális várakozások stb. alapján, s a szociális osztályviszonyok is döntőek ebben az új paradigmában.

E minőségeket többféleképpen is körüljárja Castells. Egyfelől a jövedelmek és a szociális státusz egyenlőtlenségei alapján (amikor és fokozottan szociális egyenlőtlenségek, a polarizálódások trendje a döntő). Másrészt az önprogramozható, magasan termelékeny, illetve a generikus, és önkizsákmányoló emberi munka közötti különbségtételben, a munka individualizációjában, a gazdaság globalizációjával az állam delegitimálódása, a jóléti funkciók felszámolása mentén. Az osztályviszonyok deformálódása a szociális kirekesztődésben végződik, ami az ember-ember, ember és közösség közötti kapcsolatok széthullását jelenti. A harmadik sorvezető (marxi

utalásokkal) az osztályviszonyokhoz az, hogy a távolság szélesedik a termelők és a munkájuk értékét birtoklók között. Az innováció a termelékenység fő forrása, a tudás és az információ a legfőbb alapanyaga az új termelési folyamatnak, s az oktatás a kulcsa a munkaerő minőségének. Az informacionális kapitalizmus új termelői azok a tudásgenerálók/kezelők lettek, akiknek közreműködése a legértékesebb a cégnek, a régiónak, a nemzetgazdaságnak stb. Az OECD-táborban az alkalmazottak harmada már ilyen munkaerő.

10.4.2 A kvázi-kaotikus társadalom már kifejlődött

Az információ kora veszélyes szociális bomlásának oka egyrészt a munkaerő szétválása az informacionális termelést és a helyettesíthető generikus munkát végzőkre. Másrészt a társadalom nem kis részének szociális kirekesztődése és minden oldalú leértékelődése. Harmadrészt, hogy teljes elkülönülés megy végbe a munkáslét emberi tapasztalatai és a tőkeáramlás globális hálózatainak piaci logikája között. Az informacionális társadalomban a hatalom átalakult, kulturális kódok alapján szerveződik, amelyek révén az emberek és intézmények meghozzák mindennapi döntéseiket.

Az információ korának hatalmi harcai kulturális harcok, melyeket a médiában vívnak meg, bár Castells szerint végül a média nem lesz a hatalom birtokosai között, eszközlétben kell maradnia. A hatalom az információcsere hálózataiban, illetve a jelképmanipulálásban nyilvánul meg, amikor a társadalmi (és szociális) aktorok és intézmények működéséhez, a kulturális mozgalmakhoz társul, amikor az ikonokon, a szóvivőkön, a véleményformálókon (intellectual amplifiers) keresztül beépül a kommunikációba.

10.5 Az állam az információs társadalomban

A globalizációs kihívások között a legjellemzőbbek az állammal szembeni hatások szempontjából érdekesek: mint a gazdasági magtevékenységek, a média és általában az elektronikus kommunikáció globalizációja, a bűnözés globalizálódása, továbbá a pénz- és valutapiacok globalizálódása mint kölcsönös függőség elmélyülése a legfőbb kényszerek[108]. Az állandó elektronikus (csere)kapcsolat a valuták között létrehozott egy kényszerű koordinációt a pénzügyi központok között is, bizonyos stabilizációra lett szükség (a kamatok és más monetáris mutatók szabályozása) a költségvetések között is. Ennek megfelelően a nemzetközi pénzügyi intézmények nyomása mind határozottabb a fejlődő országok csoportjaival szemben (például az EU-ban a Bundesbank már lényegében európai központi bankként működik). Jellemző továbbá az állam új fiskális krízisének kiszélesedése a globális gazdaság viszonyai között, például abban, hogy a meghatározó nemzetközi globalizációs trendek ellenére egyedi állami költségvetéseket kell(ene) készíteni. A leginkább zavaró tényező ebben a folyamatban, hogy a globalizációban a jóléti állam tűnik el fokozatosan, s ez a leépülés nemcsak a fejlettek és fejlődők között, hanem az OECD-n belül is zajlik, például az Amerikai Egyesült Államokban sokkal alacsonyabbak a szociális vonatkozású munkaerő-költségek, mint Németországban. S ez a negatív verseny egyre könyörtelenebb módon zajlik a globális

[108] Castells gondolatai (és a nemzetközi tapasztalatok áttekintése) bizonyítják, hogy Magyarország legfőbb gondja ma az állam működésképtelenné válása: az állam a tradíció és a nemzeti szuverenitás viszonyában, illetve az információs társadalom felé haladásban „elveszítheti hatalmát, de nem veszíti el befolyását".

gazdaság viszonyai között[109].

Jellemző ebben a folyamatban a globális kommunikációs hálózatok működése a globális, regionális, lokális szabályozások nélkül. Ennek megfelelően erősödik a média (és mindennemű kommunikáció) szabályozásának követelése, különösen a szórakoztatásban és a tömegtájékoztatásban. Mindent összevéve - Castells terminológiája szerint - az Információ Korában (illetve az információs társadalom felé vezető folyamatban) a nemzetállamokat három kölcsönösen összefüggő kihívás éri: a globalizáció az összekapcsolódó tulajdonlásban, a technológia terjeszkedésének gyorsasága és rugalmassága, valamint a média teljes autonómiája és sokfélesége.

10.5.1 A média és az állam viszonya mint kulcstényező

Az 1980-as évekig a legtöbb fejlett országban (talán az Amerikai Egyesült Államokat kivéve) kormányzati ellenőrzés alatt (és helyenként tulajdonban) voltak a rádiók, tévék, s az írott sajtó is számos finanszírozási forma révén. Tulajdonképpen az USA-ban is működött/működik valamilyen állami ellenőrzés, amennyiben a három nagy tévéhálózat fedi le a hallgatóság (és közvélemény) 90%-át. De egy évtized alatt minden megváltozni látszott a technológiai fejlődés következtében, amikor új kommunikációs formák, interaktív készségek, a számítógép segítette kommunikációs eljárások léptek be. Mindez, persze, csak ideiglenes változás volt, mert a befolyásolás csatornái ismét elérték a hálózatokat.

A médiaipar létrejötte a technológiai forradalmon mint hordozón (vagy médiumon) túl az új gazdasági, kulturális, politikai kapcsolatok rendszerének a szülötte. A média intézményrendszere és üzleti világa is átalakult az 1980-as években (kivéve Kínát, Szingapúrt, vagy az iszlám fundamentalizmus országait): a tévéket és a rádiókat privatizálták, s a kormányok tulajdonában maradt csatornák is a nézettség és a reklámozás kereskedelmi szabályai szerint kezdtek működni. Az újságok a nagy konzorciumok körül kezdenek koncentrálódni, rendszerint valamilyen bankcsoporttal a háttérben. Végül a média globalizálódik a tőke, a technológia, a tulajdonszerkezet és a vállalati forma, a tehetségek megszerzése terén is, s egyre messzebbre kerül a nemzetállami működési/működtetési formáktól. A kormányzati befolyás többé-kevésbé megmaradt, de a kormányzati hatalom a média felett lényegében megszűnt.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a médiának ne kellene újraépítenie függetlenségét a hitelesség látszata kedvéért, és nemcsak a közvélemény szemében, de a hatalom birtokosai, a hirdetők és a részvényesek, a pluralitás szempontjából is, mert az jelenti a média üzleti alapjait és a fenntartását. A média ma egyensúlyozik a baloldali-liberális elköteleződés és az abból adódó szűkítések, információ-visszatartás, szegmentálódás között. A függetlenség és professzionalizmus nemcsak a média „jutalomideológiája", hanem üzlet is (mondván, hogy a függetlenség értékesítése a legjobb üzlet). Az információ korában a központi kormányok és elitek, a városi értelmiségi centrumok is elveszítik hatalmukat a média globalizálódásával szemben. A média befolyásának növekedése kettős: a globalizáció mellett a helyi szerveződések hatása is növekedik (helyi lapok, rádiók, tévék). Az ún. helyi média politológiai, szociológiai, információtudományos és tájékoztatáspolitikai értékelése rámutat, hogy az legtöbbször osztott programot jelent, markáns kapcsolat fűzi valamilyen sajátos

[109] Korábban két alapvető módja is volt az ilyen verseny korlátozásának: egyrészt a fejlettek és a fejlődők közötti termelékenységi és minőségi szakadék révén, másrészt a belsőpiaci protekcionista nyomás formájában, az import előnyeinek korlátozásával.)

hallgatósághoz, miközben mellékesen a tömegtájékoztatás standardizált nézeteit közvetíti. Ebbéli viselkedésében a helyi média távolodik a nemzetállami típusú (direkt és indirekt) műsorszolgáltatás-ellenőrzéstől. Ugyanakkor a regionális és lokális média függetlensége a központi (kormányzati, állami) hatalom mellett a médiabirodalmak fokozott érdeklődésétől veszélyeztetett, ahogy a sajátos lokális-helyi vásárlószegmenseket próbálják megszállni a hirdetési tőke nyomására.

10.5.2 A kvázi-kaotikus társadalom és az állam

Mindennemű állami ellenőrzés hatástalan a hálózatokba szerveződő kommunikációra nézve, ezért a korszerű információtudományos szemlélet a kvázi-kaotikus társadalom mint rendszer modellezésével, megértésével próbálkozik. A tisztességtelen előnyszerzés, a jogszerű, de erkölcstelen spekuláció, a bűnözés világméretű jelentléte a legfőbb veszélyei az Internet által megtestesített paradigmának. Egy 2000-es nemzetközi konferencia a Net kapcsán a fegyverek, technológiák, emberi szervek, gyermekek kereskedelmét, a bérgyilkosságot, rablást (műkincs, arany, elefántcsont stb.), kábítószert, prostitúciót, nem utolsó sorban a veszélyes anyagok közvetítése típusú veszélyeket minősítve évi 750 milliárd dollár illegális forgalomról számolt be a globális pénzügyi rendszerben.
A legfontosabb hatások a nemzetállamok szempontjából három nagy csoportba rendezhetők. Egyrészt már az államhatalom legmagasabb szintjein is megjelenik a bűnözés (korrupció, befolyással visszaélés, illegális politikai finanszírozás, befolyásszervezés), másrészt sok állam függőségbe kerül az árnyékgazdaság nemzetközi összefonódásai miatt (mint például az USA a dél-amerikai drogkartellek, a fegyverkereskedelem; az európaiak az olasz vagy az orosz maffia terjeszkedésével). Harmadszor, de nem utoljára, az árnyékgazdaságból származó pénzek szabad áramlása manipulálja a nemzetközi politikát, destabilizálja az egyes nemzetállamokat, nemzetgazdaságokat (mint például a japán Yakuza befolyása Délkelet-Ázsiában, az orosz maffiáé Közép-Kelet-Európában). Ezért már minden felelős tényező megegyezik abban, hogy a nemzetközi elektronikus pénzügyi folyamatok ellenőrzése elengedhetetlen, a különféle bűnüldözési világkonferenciák pedig már régóta a globalizálódásról szólnak.

Más típusú kihívás együttest jelent a nemzetállamok szempontjából a kölcsönös függőséggel járó második csoport, a katonai tömbök széthullása, két, majd egy szuperhatalom kiemelkedése, s a köréje szerveződő országok kapcsolata, másrészt az új technológiák befolyása a hadviselésre. Harmadrészt az emberiségre kifejtett hatások tudatosodása a kockázatkezelés, az információtudatosság terén. További elgondolkodtató hatásokat jelent a nemzetbiztonságban, hogy mindinkább függőségbe kerülnek országok, államok a haditechnikai, technológiai szállítók, valamint a szükséges szakértő munkaerő terén. Különösen igaz ez a kommunikáció területén, ahol a legfejlettebbek vértelenül megsemmisíthetik ellenfeleiket. A katonai technológiák hihetetlenül gyors fejlődése egyébként is aláássa az egyes országok biztonságát[110]. További szempont (hatáscsoport) az indusztrializáció mint az elektronikus technológiai fejlődés, az információs és kommunikációs technológiák következménye, s hogy e téren új régiók és országok válnak a fejlődés mintaországaivá. Szempont továbbá a környezetgazdálkodás, a környezetvédelem, a vonatkozó globális hatások kiküszöbölése mint nemzetállami

[110] Többekközött ezért is kellett Magyarországnak haladéktalanul belépni a NATO-ba, mert már a román, szlovák, szerb stb. katonai biztonsági, információbiztonsági kihívásoknak sem tudott megfelelni!

problémák. Ide tartozó probléma a globális túltermelési válság fenyegetése, mivel az elmúlt 20-30 évben olyan hatalmas termelő kapacitások születtek a világban, amelyek teljes felfutásával a piacok szűkösek lesznek (ezért folyik a piacokért küzdelem az arab fundamentalizmus, a balkáni jugoszláv hegemónia stb. ellen.

10.5.3 Globális kormányzás vagy szupernemzetállam?!

Castells az EU-integráció kapcsán veti fel azt az igényt, hogy a nagy európai cégek miként próbálnak helytállni, versenyelőnyöket teremteni az amerikai és a japáni cégekkel szemben, illetve hogy az állami elitek miképpen próbálják megőrizni szuverenitásukat a növekvő kölcsönös függőségben (a nemzeti szuverenitások részbeni vagy teljes elvesztése után). Van tehát gazdasági és politikai érdek is, amely a nemzeti bázisú államhatalmat kívánja újrateremteni magasabb szinten, ahol az új feltételrendszerben valamiként ellenőrizni tudják az információt, a gazdasági folyamatokat, illetve valamilyen hatalmat gyakorolhatnak. Castells a „Brüsszel-kartellnek" nevezi az EU-t, amelynek tagjai valamilyen alkufolyamatban osztoznak a lehetséges hasznon, miközben a tagok megőrzik a szuverenitásuk minimumát az új globális rendetlenségben (a kvázi-kaotikus világállamban). Ezért nem globális kormányról, hanem szupernemzetállamról beszél, amelyben a tagok változó formációkban képviselik és gyakorolják aggregált érdekeiket. Ezt a különböző nemzetközi szervezetek megnyilatkozásai is igazolják: a WTO, az ENSZ, a G-7, az IMF, a VilágBank, a NATO, a NAFTA, a MERCOSUR, az ASEAN, az OAU stb. is ilyen nemzetállamokat képeznek, nem pedig a világállamot vagy a világkormányzást erősítik[111].

Mindent összevéve, egyre növekvő szerepet játszanak a nemzetközi intézmények és a szupranacionális konzorciumok a világpolitikában, de ez nem jelenti egyben a nemzetállam megszűnését. A nemzetállam túlélése viszont sokba kerül, mint az államok közössége egy tagjának csökkent szuverenitása, a legitimációja, a hatalma, s a maradék megtartásához is minden eddiginél kifinomultabb állami intézményi lét szükséges.

A folyamat régóta tart, amennyiben a társadalmi és szociális érdekek széttartása és széttöredezése a hálózatba szerveződött társadalomban az identitások (azonosságtudatok) újra- és átformálódását veti fel. Az azonosságok sokfélesége a civil társadalom megerősödését, a nemzetállami keretek lerombolását hozta (amit Habermas legitimációs krízisként, Sennett pedig a közéleti ember bukásaként jellemez), szükségképpen decentralizálta az állam hatalmát a lokális és regionális politikai intézményekre, ami két konvergáló trend mentén történt. Egyrészt az állami intézmények földrajzi széttagolódása révén a kisebbségek azonosságtudata könnyebben nyilvánul meg a lokális és regionális szinteken. Másrészt a nemzeti kormányok a gazdaság, információ, hatalom globalizálódása kihívásait úgy kezelik, hogy alacsonyabb szintre viszik a probléma-feltárást, s azzal a decentralizáción keresztül tulajdonképpen legitimációt próbálnak nyerni.

Azonban a teljes állami leépülés felé tartván számolni kell azzal, hogy valamilyen egyenlőségeszmény még létezik a társadalomban, s ennek érvényt szerezni csak az állam képes. Erre a szegénység vagy az etnikai kisebbségek elkülönülése a legjobb példa. Számtalan példa van arra, hogy a regionális és helyi elitek, illetve azonosságok elnyomnak különféle csoportokat, ha az állam nem kényszerít a pozitív diszkriminációra

[111] Ennek a Castells-i nézetnek némileg ellentmondani látszik az, amire mind többen figyelmeztetnek, hogy az említett szervezetek mára igen nagy mértékben önállósodott, globális bürokráciákká lettek, s mint ilyenek lényegében magukat képviselik a tagságot alkotó államok érdekeivel párhuzamosan.

velük szemben. Az identitások szelektív intézményesülése döntő szerepe az államnak (ami ugyanakkor az állam és társadalom dinamikájának is alapja), minthogy nem minden identitás tud megjelenni központi és a helyi kormányzatokban. A területi-helyi egyenlőség a társadalmi egyenlőség és igazságosság alapja: tehát a szegénység és az etnikai kisebbségek területi megjelenése (illetve jellemző volta), az esélyegyenlőtlenségek koncentrálódása mindig az állam gyengesége. A kulturális és nemzeti azonosságtudat működése jellegzetes Katalónia példájában, ahol a katalánok termékenysége már régen nem elég a reprodukcióhoz. A kulturális azonosságtudat a katalán államiság alapja, miközben a szociális (a gazdasági és társadalmi) integrálódás zavartalan. A katalánok a helyi államot tekintik azonosságuk hordozójának, amit keményen őriznek a spanyol nemzetállammal szemben, miközben Spanyolország lojális (állam)polgárai. Ugyanakkor a Katalunya-eszme azt is jelenti, hogy a katalánok a helyi intézményeken keresztül integrálják (asszimilálják) a nem katalánokat. Más eset áll elő, amikor a helyi közösségek intézményei elvetik a nagyobb egységbe (államba) tagozódást és integrálódást, s azzal etnikailag elváló közösségeket hoznak létre (ilyenek például a nyugati nagyvárosok latin vagy ázsiai közösségeinek negyedei).

Ezek a történések ott lesznek jelentős gondok forrásává, amikor a nemzetállamok a többségi legitimáció megőrzésében kénytelenek a helyi és regionális önkormányzatokra hagyni hatalmi jogosítványaikat, és forrásaikat. Ezzel viszont egyre nyilvánvalóbban válnak képtelenné a legfőbb állami funkció, az egyenlőség-eszmény fenntartására: pontosabban nem tudják kiegyenlíteni a különbségeket a kisebb-nagyobb közösségeik között. Az állam legfőbb területi egyenlőtlenségeinek gondja az egyenlőség-eszmény látszólagosságának fenntartása, miközben állandó elkülönülési egyenlőtlenségeket szervez a pozitív diszkrimináció révén. Az erős önkormányzatok és erős kormány, az erős állam és a gyenge helyi autonómiák léte nagyon bonyolult. Ma a nemzetállamokat a nemzetközi szervezetek előírásai fosztják meg szuverenitásuk jelentős részétől.

A nemzetállamok válsága azonban az államelméletek és -rendszerek válsága is egyben. Tulajdonképpen a hatósági kompetenciák pluralitása a döntő, valamint az, hogy a nemzetállam már nem kizárólagos hordozója vagy birtokosa ezeknek. A gazdasági folyamatok globalizációja az állami szuverenitások sok típusát csorbítja. A nemzetállam központi funkciója lényegében nem több, minthogy gondoskodik a legitimációról, biztosítja a szupranacionális kötelezettségek és a szubnacionális kormányzási mechanizmusok működtetését.- mutat rá Castells. A legfőbb szerep a koordinációé, a tőke, a termelés, a kommunikáció, a bűnözés, a nemzetközi intézmények, a szupranacionális katonai apparátusok, a nem kormányzati szervezetek, a transznacionális intézmények és a közvélemény-formálók között. A veszélyek nem csekélyek, amikor a távlat a kvázi-kaotikus társadalom létrejötte, amelyben az állam jogosítványainak szerteágazó leépülése szükségszerű, miközben ezzel a folyamattal párhuzamosan különféle hatalmi, befolyásszervező hálózatok jönnek létre, amelyek magukhoz ragadják az állami kompetenciákat. Az institucionalizmus, a pluralizmus és az instrumentalizmus, továbbá ezeknek az elméleti megközelítéseknek a revíziója együtt az új állam-, politika- és gazdaságelméletek vitáiban az információs társadalom kapcsán mind szerepel Castellsnél, de a tételes felsorolást nem foglalja rendszerbe, s nem készít rendszerkritikát.

10.5.4 Új identitás alapú nemzetállamok

A „nemzeti” helyett új állami szuverenitások erősödnek meg, miközben egy globális rendszer navigálja a pénzügyi és világpolitikai „kiigazításokat”. Egyesek ezt

„neomedieval form of universal political order”-nek nevezik, amelynek szellemében a hatalmi jogosítványaitól teljesen megfosztott állam, az autoritás minden eszközét leadó központi irányítás lépne a mai formák helyébe. Az információs társadalom paradigmák kapcsán azonban Castells rámutat a gyorsított felzárkózás fejlődő országaiban, az információs infrastruktúrafejlesztési programokat mint a felzárkózás első és nem mellőzhető modernizációs lépcsőjét építő japáni és a Dél-Koreai mintával érvelve (amit most a délkelet-ázsiai kistigrisek után Kína is követni kezdett) a modernizáció legbiztosabban sikeres menetére. Japán és Dél-Korea a legjellemzőbben módon nemzetállamok társadalmi homogenitással, egyenlőség-eszménnyel, kulturális azonosságtudattal. Ezek a példák bizonyítják, hogy a modernizációs kényszer mellett a versenyképesség erősítésének kényszere is a nemzeti politika szükségességét erősíti, a nemzetgazdasági teljesítmény növelése nemzeti politikát igényel, ahogy a humántőke fejlesztése is. A jövő kulcsa ugyan az autoritások pluralitása, vagyis a nemzetállamnak lesznek vetélytársai, de nem lehet nem létezőnek tekinteni. Ellenben a liberális demokrácia két alapvető bázisát (ti. a közérdeket és a társadalmi konszenzust) elveszíteni látszik, mert - mint Castell hangsúlyozza- a hálózatokba szerveződő társadalomban az informacionális politika szervez. Nem a centrista, a jobb vagy a baloldali politikai eszme a döntő, amikor mindegyik ugyanannak a médiának a kiszolgáltatottja. A technológiai tényező befolyása elsöprő a politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági területen: s a kulcs hozzá az elektronikus média (a sajtó, rádió, tévé, Internet).

Nem minden bontható le képre, hangra, jelmanipulációkra, de ezek nélkül nincs hatalomgyakorlás. Nem az elektronikus média uralja a politikát - érvel Castells, de a politika az elektronikus média csatornáin keresztül zajlik, s a közben mindenféle befolyások érik. A politikai rendszerek krízise az új információs térben és/vagy rendben azzal bonyolódik, hogy a média dominálta politikai térben még csak nem is a média a meghatározó: a kvázi-kaotikus társadalom rendje nyílt társadalmi és politikai folyamatok révén zajlik. Ám a logikája, a befolyásszervezés, végső soron a hatalom működése az elektronikus média keretei között és szervezeti politikája szerint történik. Az Információ Korában a politika keretei a média uralta térben látszólag minden tekintetben kiszámíthatók: választások, politikai szervezés, menedzselés, döntéshozatal, kormányzás. De mivel a jelenlegi politikai rendszerek még mindig az ipari korszak politikai stratégiáin és szervezeti formáin alapulnak, politikailag elavulttá váltak, autonómiájukat tagadja az az információáramlást, amelytől függenek! Ez az alapvető oka az Információ Kora demokráciája válságának. A politikai rendszerek, a politikai kultúra, a politikai aktorok viselkedése a történelmi tapasztalatokból építkezik, viszont az informacionális politika, amely ma az USA-ban működik (a televíziók dominanciájával, a számítógéppel segített politikai marketinggel, a közvélemény-kutatás típusú politikacsinálással stb.) átható módon formál mindent.

Castells hosszasan foglalkozik annak kifejtésével és igazolásával, hogy a média a politika terepeként működik, a polgárok az információ révén érintkeznek környezetükkel, a média (a közvélemény-kutatások) után alakítják politikai nézeteiket, meggyőződésüket. A televízió a legerősebb hírforrás, hitele e téren csak növekedik. A kormányzás és a hatalom ugyancsak függővé vált a kormányzati döntéseknek a közvéleményre tett hatásai miatt (irányába), amit mérnek a közvélemény-kutatások, a fókuszcsoportok, a képelemzők stb. A világ egyre inkább túltelítődik információval, a leghatékonyabb üzenetnek a legegyszerűbb üzenetek bizonyulnak.

10.6 A média az Információ Korában

Castells gondolatmenetében az audiovizuális média az emberi szellem legfőbb táplálója manapság, azért a következő döntő kérdés az, hogy mi a média? Mi a forrása a politikai autonómiájának? Hogyan formálja a politika kereteit? A demokratikus társadalomban a vezető média (mainstream media) üzleti csoportokat jelent, egyre nyilvánvalóbban koncentrálódik, globálisan összekapcsolódik, ugyanakkor igen erősen diverzifikálódik, a szegmentálódott piacok felé nyitott. Az állami, közületi, kormányzat felügyelte média viselkedése is egyre jobban hasonlít a magán/kereskedelmi médiára a globális verseny hatása miatt, ugyanolyan függőségbe került a hallgatói/nézői mutatók irányába. (részleteiben az Információ Kora 1.köt. 5., illetve a 2.köt. 5. és 6. fejezeteiben). Itt lép be a hitelesség kulcsszava kapcsán az állam, a kormány szerepe, illetve a média létfenntartásában, működésében döntő teljesítménymérés: a média a hirdetési pénzekből él, amit a nézettségi arányok (rating) vonzzanak, amihez hitelesség kell. („A média autonómiája az üzleti érdekekben gyökeredzik, magas hivatástudat, újságírói legitimáció és önérzet jellemzi. Az újságírók jelentenek, beszámolnak, de nem foglalnak állást!")

A liberális demokrácia mintaállama, az USA, egyben az első információs társadalom a politikai marketing modellje is: a politikaformálást és -gyakorlást három egymással kölcsönösen összefüggő folyamat határozza meg. Egyrészt a politikai pártok hanyatlása, szerepük a politikusok és állami vezetők kiválasztásában. Másrészt egy új komplex médiarendszer megjelenése, mely a kiterjedt televíziózáson alapul, párhuzamosan a rugalmas média sokszínűségével, az elektronikus összekapcsolódás lehetőségeivel. Harmadszor mindebben döntő tényező a politikai marketing széles körű kiterjedése, állandó közvélemény-kutatásokkal (a közvélemény-kutatás típusú politikacsinálással), a visszacsatolás alrendszereivel a szavazási hajlandóságok és a politikai célkövetés között (a beszélgető műsorok, számítógépes direct-mail, telefonos közvélemény, valamint a politikai jelöltek és témák valós idejű értékelése - és módosítása - a sikeres szereplés érdekében).

A média politikai szerepe az ezredfordulón mélyen beágyazódott az állam működésébe technológiai és szervezeti értelemben egyaránt. A technológiai szerepben a legfontosabb tényező az, hogy a médiarendszer és a politikai marketing valós idejű módon kapcsolódik egymáshoz. Ahogy a technológiai fejlődés felgyorsította a média jelentő (bevezető tájékoztatási) szerepét, azzal növelte az információrendszer sebességét és rugalmasságát, de a visszacsatolási effektusok fontosságát (követő tájékoztatás) is. A médiabeszélgetés mindennapi tevékenységgé vált, aminek következményeként a politikai hivatalokban (élén a Fehér Házzal) minden nap összejönnek a tájékoztatási és kommunikációs szakemberek, hogy a „nép pulzusán" tartsák a kezüket, vagy a szemüket, hogy valós idejű módon reagáljanak a médiaesemények értékelése után. Ennek megfelelően a tájékoztatási - mint legfőbb információs szakértői - munka megszakítatlan folyamatosságú eseménnyé vált, amiben előkészítenek minden politikai döntést a médiapolitika nyelvére, illetve mérik a hatásokat, feldolgozzák, értelmezik a közvélemény-kutatásokat, a fókuszcsoportok eredményeit stb.

A média diverzifikálódása és a decentralizáció új formákat hozott az 1990-es években, amivel még átfogóbb hatásokat fejt ki a politikai magatartásokra és viselkedésekre. A helyi kábeltévék és rádiós talk-show-k lehetőséget jelentenek a politikusoknak jobban betájolni üzenetüket és célcsoportjaikat, közelebb hozhatják a politikai aspirációk és a választói várakozások találkozását a központi média torzítása nélkül. A videotechnika adottságai révén, videokonzervek formájában a politikusok

eljuttathatják üzenetüket a közönségükhöz. A média közzétételi versenye azonban nagyon sokat árt a tárgyilagosságnak, hogy egyre kisebb figyelmet szentel a politikusoknak: az 1960-as évek végén még 42, az 1990-es évek elején már csak 10 másodpercet átlagban.

10.7 Az európai politika amerikanizálódása mint médiahatás és -befolyás

Az eltérés alapja az volt, hogy az 1980-as évek végéig a legtöbb európai televízió kormányellenőrzés alatt állt, s a politikai megjelenést és reprezentációt szabályozták benne. Sőt, a liberalizálás (privatizálás) után is önkorlátozó módon követték a politikai egyensúly eszmét (a brit ITV vagy a spanyol Antenna 3 az iskolapélda). Az állam, a média és a politika viszonya az USA és Európa között sokáig teljesen eltérő módon alakult (nem is beszélve a délkelet-ázsiai modellről). A jól dokumentált konzervatív európai modellben, mint a brit példában látható, hogy az 1980-as években 58%-ban volt a politikai hírek forrása a televízió, majd az 1990-es években ez az arány 80%-ra nőtt, s azzal egy időben megindult az amerikanizálódás is. Fontos kísérő jelenség az informacionális politika európai meghonosodásaként egyfajta állandó botránykergető törekvés a politikai közéletben, már nemcsak a választási küzdelem részeként.

A politikusok a média szabta keretek közé szorulnak. A média megerősödik, technológiai, pénzügyi, politikai értelemben egyaránt, bár nem lesz a negyedik hatalom, mert csak eszköz marad, pontosabban csatatér a politika számára. A médiapolitika mind fontosabb tényező az államban, költséges tényezőként, és még költségesebbé válik az informacionális politika erősödésével: a szavazás, hirdetés, piackutatás, elemzés, imázsteremtés, információgyűjtés stb. révén. Egyre nagyobb feszültségek gerjednek a mindig alulfinanszírozott politikusok (pártok) és a mind költségesebb médiaszereplési kényszerek között.

Az informacionális politika jövője három fontos trend mentén alakul a várakozások szerint. Az első trend a helyi állam újraformálása. A regionális és a helyi (ön)kormányzatok helye a központi állami politikában, a decentralizáció folyamatában, illetve a lokalitások kooperációjával, a polgári részvétel helyi formáin át megerősödik (Amszterdam vagy Fukuoka Megye az ITá iskolapéldái). Az elektronizáció igen sokat segít ebben a folyamatban, a helyi rádiók és tévék, vagy a számítógépes kommunikáció minden formája révén. A második trend az elektronizáció és digitalizáció kínálta széles körű horizontális kommunikáció az állampolgárok között, a politikai közélet kiszélesedése. Az online információ-elérés azonban ennél is több, lehetőség az információterjesztés és visszakeresés növelésére, interaktív fórumokat hozhat létre a befolyásokkal terhelt média megkerülésére. Egyesek - rendszerint csak mint lehetőséget - új politikai szervezetek létrehozását is valószínűsítik ennek révén, de ez a gyakorlatban még nem igazolódott, mert rendszerint csak a létező politikai konstelláció sokszínűségét szaporító fórumok jöttek létre[112]. A harmadik trend szellemében a hálózati társadalomban a demokrácia rekonstrukciója mehet végbe a szimbolikus politika, a politikai mozgósítás (aktivitás) fejlődésével, ami elektronikus módon működne. Azonban mind több a szkepszis ezzel kapcsolatban, mert az elektronizálás a tapasztalatok szerint nem növeli a politikai aktivitást (a politikai infantilizmust ellenben, igen).

[112] Berkeley-ben az „információs társadalom szociológiája" című szeminárium keretei között folytattak Internet-vizsgálatokat 1996 tavaszán az elnökválasztás kapcsán. A tapasztalatok szerint az egyutas kommunikációs televíziós választási kampány mellett a kétutas kommunikációs (internetes) választási kampány működtetése az informacionális politika szellemében korlátozni fogja a nyitottságot, mert a politikai jelölteknek ez az érdekük a kampány eredményessége szemmel tartásával. A politikai ellenőrzés és az elektronikus nyitottság kizárni látszanak egymást.

10.8 A társadalmi tényező hálózati társadalomban

A legitimációs krízist elkerülhetőnek látják az állami intézményrendszer jelentésének és funkciójának újradefiniálásával. A gazdaság, a hatalom, az információ globális hálózatai mellékhatásaként a nemzetállam elvesztette szuverenitása java részét: a liberális demokrácia megrendült. Egyfelől van az állami hivatalok privatizálása és a jóléti állam ígérete, a bürokratikus keretek feloldódása, másfelől hogy az életminőség/életszínvonal romlása a népesség nagyobbik részénél összetöri a szociális kapcsolatrendszert (szerződést) a tőke, a munkaerő, az állam irányából. Felszámolódik a szociális háló. Nagyon valószínűnek látják, hogy a pénzügyek és a termelés internacionalizálódása, a cégek hálózatosodása, a munka individualizációja túlzottan erős alkalmazkodást igényel (többek között a női munka visszaszorulását). Mindez pedig a munkásmozgalmak teljes elszakadását eredményezi a munkásképviselettől, a társadalmi kohézió megszűnésével[113].

Castells jellemző fejleménynek tekinti a politikai ideológiák sorsát is: amennyiben az ipari intézményrendszer, a gazdasági szervezetek, a nemzetállami liberális demokrácia, a szocialista szellemiség és szolidaritás, az új szociális és társadalmi összefüggések közepette jelentésmódosuláson mennek keresztül, jelentőségük visszaesik. Az ideológiák helyett Castells legitimáló identitásokról beszél: a civil társadalom intézménye, a tőke és a munka közötti szerződés kiüresedett, értékválság, életminőség-váltás zajlik. (Ennek kapcsán a sors iróniájának tekinti, hogy miközben országok sora küzd a liberális demokrácia intézményeinek elérésért, ezek az intézmények már nem relevánsak az adott helyzetre.) Az osztott vagy töredékazonosságok képezik a jövő társadalmának alapját. De miként? Az új (papírízű) államkoncepciókban piacok, hálózatok, egyének és stratégiai szervezetek jelennek meg, amelyeket nyilvánvalóan a „racionális várakozások" kormányoznak. (Kivéve, ha a „racionális egyének" irracionális cselekményekbe bonyolódnak: mint erőszakkitörések stb.)

Lényegében nincs szükség közösségi azonosságtudatra ebben a világban: az alapvető ösztönök, hatalmi késztetések, énközpontú stratégiai számítások irányítanak. Makroszinten a kultúraközpontú világnézetek helyét az énközpontú világnézet foglalja el. (Amit, persze, erősítenek kivételek: a végletes individualizálódás ellen fellépő, szektaszerűen szerveződő, kommuna típusú mozgalmak.) Castells érvelése szerint ezért szaporodnak az ún. ellenidentitások („resistance identities") éppen úgy, ahogy az egykori legitimáló azonosságok kiváltotta egyéni kezdeményező készségek építették fel a civil társadalmat az ipari társadalomban. Csakhogy ezek az ellenazonosságok nem kommunikálnak az állammal, ha éppen nem vitatkoznak a legsajátosabb érdekeik érvényesítése miatt. Az új világban a domináns globális elit elfoglalja az információs infrastruktúra csatornáit az identitás nélküli tömeggel (ezek a „világpolgárok") szemben, másrészt - következésképpen - az emberek a gazdasági, politikai, kulturális részvételmegvonás miatt vonzódni kezdenek új közösségi azonosságokhoz. Ebben a folyamatban jöhet létre a „Network Society" társadalmi dinamikája: az állami apparátusok, globális hálózatok és az énközpontú emberek együttesében végül is különféle kommunák formálják az ellenazonosságokat.

A szóban forgó elemek nem állnak össze nagyobb közösséggé, nincs ami összekösse őket (saját logikájuk is kizárja egymás elfogadását), nem lehet szó békés

[113] Szakértők szerint nem tűnik el teljesen a munkásképviselet, de csak mint politikai intézmény marad fenn az állami intézményrendszerbe integrálva.

együttélésről sem. Ettől a sötét próféciától az ún. programidentitások („project identities”) menthetnek meg bennünket, amelyek várhatóan újraformálják a civil társadalmat, végső soron pedig az államot is. Ezek a programazonosságok a mai ellenazonosságokból jönnek létre. Az ellenazonosságok nem válnak automatikusan programazonosságokká, mert rendszerint passzív, defenzív magatartásokat involválnak, s érdekcsoportokat formáló erővé válhatnak elsősorban. A közösségi ellenállás típusú azonosságtudat viszont hasonulhat az uralkodó érdekhez a globális tőke- és információáramlás révén. Sőt, a nacionalizmus is új történelmet írhat az Információ Korában, bár inkább abban látják veszélyét, hogy korlátozhatja a nemzetállam rekonstrukcióját, amennyiben inkább a nemzetben, mint az államban való hitet erősíti. Másfelől viszont a nacionalizmus kiszoríthatja a modern nemzetállamot, az állami kereteken kívül keresve a nemzeti tartalmakat, továbbá ettől függetlenül létre jöhetnek politikai intézmények multilaterális hálózatai az osztott szuverenitás különféle formációi mentén. Etnicitás, földrajzi azonosságtudat, városállamok, és mindez a globalizáció kapcsán?!

Végülis a hatalom, mint az állam egyik alapvető létformája kapcsán mondja Castells, hogy az új hatalom az információ kódjaiban nyugszik, illetve azokban a képviseleti formákban, amelyek körül a társadalmak szervezik intézményeiket, az emberek felépítik életüket, s határozzák meg viselkedésüket. A hatalom helye tehát az emberek szellemében van. Ennek megfelelően a hatalom az Információ Korában azonosítható és diffúz: tudjuk mi az, de nem tudjuk felmérni, mert a hatalom állandó harc a társadalom kulturális kódjai mentén, vagy által. A tét az emberek szellemét uralni, s innentől kezdve a hatalom rugalmas szerveződésű a kvázi-kaotikus hálózatokban. Az informacionális fejlődés és az új állam megjelenésében, Castells az információs társadalom mint az újkapitalizmus kialakulásában a szerkezetváltást (restructuring) és az informacionális fejlődést (informationalism) tartja a legfőbb tényezőknek. Megközelítésének lényege, hogy megkísérli az újkapitalizmus, az informacionalizmus és a technológiai fejlődés közötti viszonyt formalizálni.

Az IFTI információforrás-tájékoztató tevékenységének példája: az IFTI napi információ-kutatásai alapján készült havi témareprezentációs összesítésének példája.

Információpolitika * IFTI * 2002, júniusi témareprezentációs összesítő

1. Információpolitika
1.1 A kalózszoftverek új generációja
1.2 Brüsszelben is drágálják a magyar internetezési költségeket
1.3 Háztartásik infokommunikációs kiadásai mo-on
1.4 Informatikai hátrányaink EU-összehasonlításban
1.5 Az informatikai minisztérium az új miniszter elgondolásai alapján
1.6 Ketyeg az agrárinformatikai bomba
1.7 A tévédíj eltörlésének esete az információpolitikában
1.8 Az adatvédelmi törvény és a NyiK esete az LB előtt
1.9 Az internetezés a kormány előtt: új alku

2. Tájékoztatáspolitika
2.1 Tankönyvvásárlás az interneten
2.2 A „polgári" doménnevek
2.3 Kultúra az Interneten: a Terasz.hu első születésnapja
2.4 Gazdasági viselkedés: BMI-, GKI, Ecostat, Kopint, BKIK-MKIK indexek
2.5 Az ORTT-hez beadott panaszok számának megugrása miről szól: kik a panaszosok?
2.6 Az MTV elszámoltatása: új tények, revíziók, menesztések, átszervezések
2.8 A kereskedelmi tévék válsága: új műsorszerkezet, még lejjebb a sárba?!
2.9 Médiaviselkedés: a Kerényi-sorozat
2.10A politikai kommunikáció rendszeres minősítése (Political Capital)

3. Médiakutatás-médiapolitika
3.1 A júniusi honlap-látogatottsági toplista
3.2 A levelezési rendszerek használatával kapcsolatos felmérés
3.3 Netsurvey iBasic-kutatás a magyar netezőkről
3.4 Tiltakozási hullámok a Matáv ellen: félkezett habzású tiltakozás?!
3.5 A sajtó megint meghalt egyet: a baloldali hatalomátvétel és a közmédia
3.6 SMS-ező főiskolások (Voxline-felmérés)
3.7 Hármas mo-i médiaszövetség: a reklámtorta újra feldarabolása
3.8 Újabb bulvármagazin, a Star
3.9 Etika normák: Aczél, Nyerges, Bolgár és Juszt-vadorzó

4.Információgazdaság
4.1 A zenei kalózprogramok terjedése mo-on
4.2 Az internetes szolgáltatások tarifamegosztásának szabályai
4.3 Stagnál az otthoni PC-k terjedése (Tárki Omnibusz)
4.5 A háztartásigép-piac számai
4.6 Új ingatlanos weblap (www.pestiingatlan.hu)
4.7 Márkaépítés a neten: marketingkommunikáció (Netsurvey)
4.8 Állóháború a kereskedelmi rádiózásban (a Sláger-rádió ügye)

5. Információs társadalom paradigma
5.1 Új kormányzati stratégia készül?
5.2 Az elektronikus aláírás működtetése késik
5.3 Az ORTT Internet-szabályozási koncepciója
5.4 e-Világ: az információs társadalom folyóiratának 2. száma
5.5 A tájékoztatás a leggyengébb láncszem?!

IFTI*Információ- és Tájékoztatáspolitika*Trendkövetés és Tendenciakutatás*IFTI* ifti.hungary.org

4. FEJEZET: Az országos információrendszer állapotáról

A hivatalos statisztikára épülő országos információrendszer reformja

A reformkoncepció legfőbb logikai vezetője, hogy a vállalkozási szabadság és esélyegyenlőség, végső soron a társadalmi igazságosság közelítése/elérése szempontjából kell a statisztikai információrendszert korszerűsíteni, mert a szóban forgó entitások ma veszélyben vannak. A reformkoncepció prioritásai az országos információrendszer jogi, adminisztratív, módszertani és technológiai korszerűsítése: az országos adattárak (bázisadatbázisok) felfrissítése és újak készítése: illetve az országos információközponti szereppel járó koordináció megszervezése, működtetése.[114]

A hivatalos statisztikára épülő országos információrendszer korszerűsítésének kényszerét elsőként az időtényezővel kell magyarázni, amennyiben Magyarországon nem ment végbe maradéktalanul az 1980-as évek számítógépesítési, s az azzal párosuló információszervezési, összefoglalóan az elektronizálással jellemzett modernizáció, az elérési igények gyorsulása (rövidülése). Azután az 1990-es évek korszerűsítési világhulláma csúszik össze az ezredforduló „2000-szindrómájaként" ismert problémakomplexumával. Azután a tartalmi változások igényét kell hangsúlyozni, amennyiben új közgazdasági igények, új nómenklatúrák, szakmajegyzékek, az Információ Korában született új statisztikai fogalmak megjelenése bonyolítja az információrendszer újrarendezését. Végül, de nem utolsó sorban a statisztikai információ és adat feldolgozásának technológiai (informatikai) és intellektuális (matematizálási stb.) készségeit illetően történtek miatt kell teljes revíziót végeznünk.

Mindent összevéve az idő-, a feldolgozási és a tartalmi tényezők változásai 1990-2020 között a statisztikai információrendszer teljes átalakulását igénylik, ami a szemléletváltásban (mint a növekvő információtudatosságban vagy -érzékenységben), a matematizálásban, az elektronizálásban, az információtechnológia adta, és a modellezési lehetőségekben fejeződne ki.

1. Az új nemzeti és kormányzati információpolitika szempontjai

A 20. század elején még a nyersanyag-kitermelés, a megtermelt anyagok mennyiségi mutatói képezték a gazdasági és társadalmi változások mértékét, a változások kimutatásában pedig a széntermelés vagy az acéltermelés tonnái domináltak. A századforduló közepe táján már az energiafelhasználás vált mérvadóvá, a megtermelt villamosság kilowattórái, az elfogyasztott üzemanyagok mennyisége, a légi és a vasúti kilométerek számai. Ma, az információ korának gazdasága és társadalma az információ-ismeretek-tudás termelési lánc eredményeire épül: a folyamatok motorja a strukturált ismeretek (tudás) kezelése és a kommunikáció.

A gazdasági tervezés és államigazgatás új információigénye a kormányzás új szerepeivel kapcsolatban már az 1960-as évek végén megfogalmazódott, de nem ezek a szempontok szabják meg igazán a mai gondokat, hanem az 1980-as évek végére felhalmozódott problémák, amelyekre először a Római Klub Tanácsának jelentése hívta

[114] E fejezet rövidített változata egy, a KSH elnöke számára készült tanulmánynak. Mindez kiegészül az ún. millenniumi revíziók típusú, ezredvégi információs jelentésekkel.

fel a figyelmet.[115] A két évtized alatt felgyülemlett gondok és tapasztalatok, illetve az információtudományos modellezés szerint megfogalmazódott kormányzati teendők minden információs szakértő számára mérvadó dokumentuma az amerikai kormány számára készült 1993-as jelentés lett.[116] A kívánatos fejlődés politikai megalapozásának feltételei között egyfelől nemzeti politika a globalizációban (a fentiekkel kapcsolatos kormánypolitika) említendő. Másfelől és általában a kormányzás gondjai, amennyiben a legfőbb gond a jövő tervezésében, a vonatkozó programok végrehajtásában az, hogy az egyes kormányok nem tudnak mit kezdeni a komplexitás-növekedéssel. Az ebből adódó gondok modellezése a következőképpen néz ki.

* A komplexitás-növekedés (a) tényezői:	* Hatások/reakciók:
mint részletező	- információbőség,
válogató, kiszűrő	- kommunikációs gyorsaság,
és torzító tényezők.	- a média fontossága.
* Elavult kormányzati struktúrák (b):	
párhuzamosan működő	- szektorpolitikák,
minisztériumok,	- összehangolatlanság,
koordináció hiánya.	- országos cél hiánya.
politikai integrálás,	- miniszterelnök(ség)i vagy
szuperminisztérium,	kabinetreformok,
4 éves kormányciklusok.	- fejlesztési stratégia.
*A bürokrácia elkötelezettsége.	* modernizáció.

A tervezési statisztikai régiókkal és az EU-hasonulással kapcsolatos információigényekhez új mérőszámok és mutatók, új statisztikai módszerek átvétele társult, amelyeket összefoglalóan a „European Plan for Research in Official Statistics" keretei között fogalmaztak meg (1993, 1995.). A közeledés kapcsán módszertani, adatgyűjtési, információs minőségbiztosítási stb. témakörökben számos olyan kötelezettség hárul a csatlakozni kívánók statisztikai szolgálataira, amelyekhez kormányzati támogatás kell.

Az elemzési és modellezési igények kiszolgálását komolyan segítő, nagy és komplex (országos) adatbázisok kapcsán egyfelől a fejlett, elektronizált technikák használatával, másfelől új matematizálási, mesterséges intelligencia stb. alapú invenciókkal is számolnak, amelyekkel a magyar statisztikai intézményrendszer mai állapotában nem rendelkezik. A hagyományos statisztikai modellezés igényeit illetően a korszerű mintavételi módszerek, idősorelemzés, kockázati és bizonytalansági mérés stb. szintjén továbblépéshez is források kellenek. Mindent összevéve különösen az adatállományok karbantartása, revíziója, integrálhatósága, a feldolgozás elektronizálása terén kell azonnali változásokat létrehozni a magyar statisztikai információrendszer reformjával, a gazdasági tervezés és államigazgatás, az EU-hasonulás, valamint az információ korával jött újszerű igények kiszolgálása miatt.

Az információgyűjtő, -feldolgozó és -terjesztő intézményrendszer modernizációja

[115] King,A.:Schneider,B.: Az első globális forradalom. A Római Klub Tanácsának jelentése. Statiqum, 1991, p.166

[116] Acess America. Jelentés az Elnök számára a 2000-ig megvalósítandó, az információs társadalom állami és kormányzati intézményeinek munkáját javító programokról. in: Mi a jövő? Információs Társadalom? OMFB-ORTT-HÉA, 1998, p.544

mindenekelőtt szakmai adaptációs csoportok létrehozását feltételezi, amelyek néhány hónapra korlátozott munka(ütem)tervek szerint egyrészt a magyar adottságokról, másrészt az EU vonatkozó (European Statistical System) adatfelvételi, -gyűjtési, -feldolgozási, adatgazdálkodási, elemzési, modellezési megoldásairól, az adaptálás lehetőségeiről, menetrendjéről, költségeiről stb. készítenek előterjesztést. A tájékoztatási intézményrendszerben torlódó számos változásigényből mindenekelőtt a koordinációnak kell megvalósulnia a KSH égisze alatt: az országos, a helyi, a területi szolgálatok statisztikai információit, tájékoztatási tevékenységeit az információközponti szerepnek megfelelően a KSH-nak kell összefognia.

A bevezető tájékoztatás terén a KSH kötött kínálattal dolgozik, amennyiben az országos statisztikai adatgyűjtési program (OSAP) következményeként közreadja adattárai aktuális frissítéseinek eredményeit. A követő tájékoztatásban a kormány új és állandóan megújuló igényei szerint készít a KSH felmérést, értékelést, a folyó kormányzati programok eredményességének hitelesítésére. A tájékoztatás társadalmi tükör szerepének helyreállításáért a KSH nagyon sokat tett 1999-ben és 2000-ben, de a tájékoztatási intézményrendszer egészének működése még nem minősíthető.

1.1 Az országos információrendszer állapotából következő változásigények

Az országos (nemzetgazdasági, nemzetbiztonsági stb.) információközponti szerep helyreállítása az első és legfontosabb feladat a gazdasági tervezés, az államigazgatás és irányítás fokozott információigénye, az EU-csatlakozás rendkívül differenciált és magasan információtudatos alkumechanizmusaiban való részvétel miatt. Az országos információközponti szerep újrafogalmazása sürgős feladat, a KSH központi adattár funkciója, valamint a hivatalos statisztika közreadásával kapcsolatos kompetenciája megjelölésével. A kormányzati információközponti szerep létrehozása és gyakorlása (kormányzati információs koordinációs központ) ugyancsak létfontosságú feladat (amihez a KSH központi adattár funkciója szolgáltat alapokat), többek között az állami nyilvántartó rendszerek (regiszterek) adminisztratív műveleteinek (mint a központi statisztikai szolgálat, a térképészeti és földhivatali profilok, az országos számítástechnikai központok stb.) újszerű felügyelete miatt.

Az országos közérdekű, közhasznú, közbiztonsági információs rendszerek rekonstrukciója, újak szervezése a magyar állam legsürgetőbb feladata. Magyarország elmaradása e téren a legnagyobb (nem is lehetne OECD-tag, ha e téren minősítenék!). Helyi (területspecifikus) információs rendszerek telepítése terén az előzőkhöz képest fordított folyamat zajlik, amennyiben közel 200 regionális és helyi forrástérkép típusú információs rendszer születik évente Magyarországon állami, kormányzati, szakmai stb. koordináció és minőségbiztosítás nélkül. Térinformatikai alkalmazások/rendszerek a kormány és az állam kiemelt fejlesztési programjában ugyancsak a KSH kompetenciáit érintik, ami e terület fejlesztése körül történik, jól példázza az átfogó nemzeti információ- és tájékoztatáspolitika nélküli magyar gondolkodást.

1.2 A nagy állami nyilvántartó rendszerek és a központi adattárak korszerűsítése

A jogi, adminisztratív, szakmai garanciákkal szavatolt nagy nyilvántartó rendszerek (APEH, TB, VPOP) korszerűsítése a teljes adatfelvétel és a revízió szempontjából a rendszerváltozástól késik, viszont folyamatosan kísérleteznek a nagy nyilvántartó rendszerek elektronizációjával és informatizációjával, ami természetszerűleg a rendszerek

kifogástalan működését nem teszi lehetővé. Az ezredforduló kapcsán egyébként is meg kell újítani a szervezet-, a tulajdon- és pénzforgalom-regisztrálás nagyrendszereit és a vonatkozó bázisadatbázisokat, amit minden nemzetközi kötelezettségünk is előír.

Az államilag féllegitim, garanciákkal kevéssé védett szakmai érdekképviseletek és kamarák mint hiteles információ-kibocsátók adattárai, a független kutatóintézetek, bankok és más pénzügyi, kereskedelmi (fogyasztói) szervezetek szellemi műhelyei adatgyűjtéseinek koordinálása, az országos információrendszerbe illesztése is sürgősen megoldandó feladat a KSH keretei között.

2. A statisztikai szolgálatok és a központi statisztikai hivatal

Történelmi vita folyik a centralizált statisztikai rendszerekről, de az új gazdasági fejlemények, illetve az információ korának kényszerítő körülményei eldönteni látszanak a vitát. Hatékony központi koordinációra van szükség ahhoz, hogy a mérés és hitelesítés lemaradásait, a megnövekedett feladatokat és a csökkenő forrásokat összhangba lehessen hozni. Minden fejlett országban - az információs társadalmakban különösen - hangsúlyozzák a központi statisztikai hivatalok szerepét az információigények, az információszerzés, illetve az információgyűjtő szolgálatok munkájának összehangolásában. Mindezek felett hangsúlyozzák a kormányzati információszerzés és tájékoztatás, az országos információrendszer és a központi statisztikai hivatal hatósági szerepét, újszerű megközelítésben.

Az információs társadalom újszerű követelményei a gazdasági méréssel és tájékoztatással, a hivatalos és a piaci statisztikával szemben a koordináció, az egységes, központi statisztikai költségvetés készítés intézményét igényli, mert az új társadalmi paradigma gazdasági rendszerében a gazdasági mérés sokkal összetettebb feladattá vált (ami jelentősebb forrásokat igényel az államtól és a gazdasági aktoroktól egyaránt). A fejlett országokban ezért folyik az 1990-es években a központi statisztikai szolgálatok sokoldalú megerősítése, akkor is, ha egyébként létszámleépítés és más típusú racionalizálás is tapasztalható.

2.1 A gazdaság- és társadalomstatisztika átalakulásából következő változások

Általában növekedik a közösségi, állami elvárások köre, a statisztikai információ jelenlétének igénylése a mindennapi életben. A növekvő információtudatosságnak azonban a gazdaságpolitikában és a fiskális politikában is gátat szab a potenciális és az aktuális output közötti szakadék, többek között a GDP és GNP típusú mérésekkel kapcsolatos tájékoztatási viták. A statisztikusokat egyre többször késztetik revíziókra, s a gazdaságpolitikai tervezők egyre gyakrabban lépnek fel a gyorsabb adatszolgáltatásért, a mielőbbi kibocsátásért (szemben a későbbi megalapozottabb és pontosabb adatok szolgáltatásával).

A jelentős statisztikai revíziók között a GNP-számlák, a kurrens indikátorok pontossága és időzítése becslésre alapozott számításokkal, az új ipari adattárak, a havi és az éves idősorok számításának, közzétételének módosulása említendők elsősorban. Az adatgyűjtés terén a mintaadó amerikai és számos európai példában mind jelentősebb a gazdasági aktorok meghatározott körének rendszeres elérése kérdőíves felmérésekkel, illetve a kormányzati gazdasági tervezés és államigazgatási programok előkészítése miatt az állami magánvállalatok elérése az ipari adattár frissítését célzó rendszeres megkeresésekkel. (Az amerikai gyakorlatban a Census Bureau végzi ezt az Office of

Statistical Policy felkérésére.) Az igények a gyorsabb és pontosabb kurrens indikátorok készítését, közzétételét jelentik, a statisztikai információval - s ezáltal a szolgálatokkal - kapcsolatos igények magasabb szintjét hozva létre, ami jelentős állami többletpénzeket igényel.

A társadalomnak tudomásul kell venni, hogy a kurrens gazdasági indikátorok a korábbinál sokkal fontosabb szerepet töltenek be az aktuális gazdasági helyzet észlelésében, a szervezeti és egyéni gazdasági viselkedés orientálásában, rövid távú előrejelzések alapján a gazdasági várakozások meghatározásában, s ezért erre több (sok) pénzt kell áldozni a gazdasági esélyegyenlőség mint társadalmi igazságosság megközelítő biztosítására.[117] A statisztikailag legjobban dokumentált amerikai gyakorlatban a gazdasági indikátorok kibocsátását többszörösen módosították az alapvető havi és negyedévi megjelenés rendjében: amennyiben a kompilációknak el kell készülniük 20 napon belül a referencia-periódus után, a közzétételnek meg kell történnie két napon belül, s a kibocsátás menetrendjét (ütemezését) is legalább egy negyedévvel korábban közzé kell tenni. A statisztikai közzététel formáit újradefiniálták, s az alapvetőnek tekintett 41 statisztikai indikátorból 26 közzétételét a reformtól számítva felgyorsítva (korábban) kérik.

Ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell, a kormányzati információ- és tájékoztatáspolitika alapvető szerepének tekintik (minden direktíva kitér erre), hogy a statisztikai adatok közzétételének módját a tájékoztatás semlegességének, objektivitásának, reprezentativitásának fenntartása mellett biztosítsa. A statisztikai szolgálatokat arra is kötelezik, hogy rendszeres revíziós jelentéseket készítsenek, különös tekintettel a becslések révén megszaporodó tévedések minősítésére.

A társadalomstatisztikában is tapasztalható jelentős változás, azzal együtt, hogy a gazdasági statisztikától eltérően nem kell jelentős elmaradásokat pótolni, számottevő tévedéseket korrigálni. A kurrens társadalmi indikátorokra a politikamenedzseléshez van fokozott szükség, amit különféle problémaorientált adatbázisokba rendezve elégít ki a statisztika. A társadalomstatisztikai kiadványok adatforrásként szolgálnak a politikai elemzések segítésére, a tájékoztatás társadalomi tükör szerepének működtetése is igényli a társadalomstatisztikák rendszeres közzétételét. A társadalom szembesítése különösen háromféle területen fontos: egyrészt a társadalmi teljesítmények mérése, másrészt a társadalmi változások előrejelzése, harmadrészt az elemző és értelmező tanulmányok szükségessége végett. A társadalomstatisztika adósságait illetően legtöbben arról beszélnek, hogy miközben a társadalmi teljesítmények mérésére számos vizsgálat irányult az utóbbi időben, a társadalmi (élet)minőséget követő összetettebb mutatókat kiszolgáló kutatások hiányoznak.

2.2 A központi statisztikai hivatalokkal kapcsolatos igények növekedése a politikai döntéshozatal kiszolgálásában

A statisztikai információigények komoly növekedése egyben a statisztikai célterületek differenciálódásához is vezetett, vagyis az állami (államigazgatási és gazdasági tervezési), a magángazdasági (kereskedelmi), a tömegtájékoztatási (média), a tudományos (akadémiai) és a társadalmi (civil, laikus stb.) igények eltérő, mind jobban elkülönülő típusaihoz. A fejlett országok és információs társadalmak statisztikai

[117] A gyorsaság és reprezentativitás információtudományos alapjai a néhai Harold MacMillan-nek tulajdonított adomával illusztrálhatók: miszerint a hagyományos előrejelzések olyan helyzetet teremtenek, mint amibe az az utazó kerül, aki világkörüli repülőútra indul a tavalyi menetrendek szerint, s a pilóták is a tavalyi időjárás-jelentések szerint repülnek.

információrendszerének változásait tekintve biztosan tudni lehet, hogy az átmeneti társadalmak (mint Magyarország is) statisztikai rendszerük lepusztulásával igen nagy és kellemetlen hátrányba hozták magukat, amiben különösen a központi statisztikai (adatgyűjtési, adminisztratív) funkciók információtudományos prekoncepciók nélküli „deregulálásával" tettek sokat. Mert minden egyéb híresztelést cáfolva e téren központosítás folyik a világban, ami különösen igaz az EU-tagokra a források, a szolgálatok, a mintavételi megoldások stb. központosítása révén.

Az elmúlt két évtized (1980-2000 között) makrogazdasági statisztikája alapján folyik a világgazdaság mérése, s minden, amit a mérés kiszolgál, de ez a rendszer már nem elég rugalmas a gazdasági folyamatok követésére (a tervezés igényeiről nem is beszélve), ezért a szóban forgó időszakban elsőként egy új iparstatisztikai rendszer állt fel Angliától az Amerikai Egyesült Államokig bezárólag, amelynek legfőbb eredménye, hogy mintegy 5.000 termékről szolgáltat negyedéves kereskedelmi ismereteket. Ezzel kapcsolatban folyik a szolgáltatáskereskedelem mérésének megoldása is nemzetközi viszonylatban. Ugyanakkor hiányként fogalmazódik meg az átfogó energiastatisztika, a jövedelem- és vagyonstatisztika megújításának igénye, sokat idézett publikációs tárgy a minőségbiztosítási programok bevezetése, a központi regiszterek újraszervezése, feltöltése és hitelesítése, mindenekelőtt a gazdasági becslések finomítása (a trendkövetés és a tendenciakutatás).

A társadalomstatisztikával szembeni igény a politikai döntéshozatalban kiemelkedő, ami rendszeresen kényes helyzeteket hoz létre a központi statisztikai hivatalok, a szolgálatok és a kormányok viszonyában: amennyiben a központi hivataloknak a kormány kiszolgálása a feladatuk, viszont a statisztikai szolgáltatások semleges és kiegyensúlyozott átadása, biztosítása is kötelességük. Az információtudatosság mai szintje az állam-, a gazdaság-, a társadalom- és a politikaelméleteket is döntően befolyásolta, s a statisztikai adatszolgáltatás egyre kiszolgáltatottabbá válik egyfelől a gazdasági trendkövetés és tendenciakutatás nyomásának, másfelől a politikai döntéshozatal fokozott információigényének. A szolgálatokkal szembeni további igényként fogalmazódik meg a nagyobb nyitottság, a több információ közreadása (publikálása), valamint az állami, közérdekű vitákban való statisztikusi részvétel rendszeressége.

A tájékoztatási igények általános növekedésében jellemző a hivatalos statisztikával szembeni követelmény a népszerűbb (könnyen érthető) jellegű megjelenés, hogy a laikus közönségnek érthető formában mindennapi információigényét (piaci árak, infláció, kamatok stb.) kielégítsék, másfelől hogy a statisztikai adatokkal kapcsolatos politikai érvelések közepette a semleges formában megjelenés biztosítva legyen.

2.3 Új statisztikai igények a gazdasági tervezésben és államigazgatásban

Az 1980-as éveket az intellektuális információszabadság-eszmény korlátozásai uralták, s a hivatalos statisztikára eső hatások között elsőként a személyes adatokhoz hozzáférés korlátozása, amit az adatszolgáltatási fegyelem jelentős lazulása követett. Közel egy évtizedig tartott, amíg az egyéni információtudatosság (-érzékenység) megerősödése folyamatában az állampolgárok eljutottak annak felismeréséig, hogy legkevésbé az „államtól" kell védeni személyes adataikat, s amíg kiderült hogy a „privacy" fenyegetettsége ellen csak az állami beavatkozások lehetnek eredményesek. Másfajta ellenkezést jelent a központi adatbankokkal (mint az amerikai National Data Bank)

szembeni ellenállás, ami hat szakértői jelentést[118] hívott életre az 1960-as években az Amerikai Egyesült Államokban, továbbá egy hosszú távú statisztikai reformot kényszeritett ki Japánban. A központi adatbankok életre hívásának szükségessége (egyben a statisztikai információ iránti fokozott igény a gazdasági rendszerek információtermeléséből és információfogyasztásának növekedése következtében) a termelési és a fogyasztási statisztikák kifutásával, valamint az új állami szerepformák iránti igények megjelenésével vált kényszerűvé.

A kormányozhatóság a társadalmi alrendszerek komplexitása következtében egyre bonyolultabb feladattá válik, s az általános dereguláció és liberalizáció kibontakozása közepette az állami információhatalom újraépítése is elkezdődött a gazdasági tervezés és államigazgatás (-irányítás) hatékonyabbá tétele igényével. A másik eredő ebben a folyamatban az, hogy az 1960-1980-as évek között egyre nyilvánvalóbbá válik, az eddig használt statisztikai bázis már nem alkalmas az állami kapacitások tervezésére (amit elsőként az energiakészletek számításával és az energiatermelő rendszerek tervezésével kapcsolatos viták vetettek fel az 1960-as évek elején). A harmadik eredő, hogy az 1980-as évek végére válik meghaladottá egy olyan dilemma, ami a statisztikai információigény, szabályozás és költségtervezés ellentmondásait fogja össze: hogy tudni illik szükség van statisztikára, de minimális áron.

Mára már felismertük, hogy mind több statisztika kell bármi áron, mert a gazdasági tevékenységek motorja az információ lett!

Másfelől az 1970-es évek végén már nyilvánvaló volt, hogy a nagy nyilvántartó rendszerek és az országos információrendszer, benne a statisztikai információs rendszer is mind jobban ki vannak téve a politikai érdekeknek, miközben állandóan hangoztatott követelmény a semlegesség. Az ideális állapotban lévő országokban, az ún. finom korrekciókkal kormányzás mintaállamaiban is mind nagyobb szükség lett új és több információra a társadalmi követelményrendszerek komplexitása miatt. A gazdasági, politikai és társadalmi rendszerproblémákkal küzdő, átmeneti állapotban lévő országokban pedig kifejezetten az első követelménnyé vált az állam információs modelljének és makrokommunikációs szerkezetének revíziója, reformja, benne a statisztikai információrendszer rendszer átalakítása.

2.4 A statisztika megújulásának követelményei - ahogy a felhasználók látják

A statisztikai információrendszer tökéletesítése céljából íródott szakértői művek egyik legjobb darabja (a Predicasts Inc. piackutató és kiadó vállalat alapítója, a Dun and Bradstreet, a világ vezető gazdasági/üzleti információ- szoftver- és szolgáltatásbróker cége vezető közgazdásza és statisztikusa társszerzőségében íródott) figyelmeztet, hogy a statisztikai rendszer fogalmi hálója nem felel meg az igényeknek már az 1980-as évek óta, és biztosan nem alkalmas a 21. század világának mérésére. Vagyis kettős statisztikai (kényszer) reformfolyamatról beszélnek. Egyrészt az 1970-es évekkel lezáródó korábbi közgazdasági és gazdaságpolitikai rendezőelvek értelmezésében kellett változtatni rajta,

[118] A Ruggles Committee Report (1965) a gazdasági adatok gyűjtése és tárolása, a Dunn Report (1965) az országos statisztikai információ(adat)központ szerepéről, a Kaysen Committee Report (1969) a kormányzati statisztikai rendszerek működtetése és frissítése, a President's Commission on Federal Statistics jelentése (1971, 1973) pedig az elektronizált személyi adatnyilvántartások kormányzati felhasználásával foglalkozott, s mint ilyenek etalonként szolgálnak más országokban a kisebb nagyobb késéssel következő jogi, adminisztratív és technológiai reformokban. Fontos tudni azonban, hogy ez a reformhullám még nem az információs társadalom paradigma információtudományos kényszereinek megoldására indul el, hanem a gazdasági fejlődés információigénye növekedésének és a statisztikai rendszerek késésének következménye!

amire válaszul az ENSZ nemzeti számlákkal kapcsolatos észrevételei nyomán nemzetközi egyezmények következtek a nemzetgazdasági tevékenységek jobb mérésére. Majd a HS-rendszer (harmonizált áru/termék leíró és kódoló rendszer) elfogadása, végül a formális tervgazdaságok statisztikai rendszereinek áttervezése következett nemzetközi segítséggel. Nem utolsó sorban az 1980-as években jelentkező Információ Korában a gazdaság legfontosabb forrása, nyersanyaga és terméke is az információ lesz, ami már gyökeres átalakulást igényel a statisztikai rendszertől.

Az agrár- (a XIX. század végéig), az ipari (a XIX. század végétől a XX. közepéig) és szolgáltató (az 1950-es évektől az 1980-as évekig) társadalmak után az információs társadalom (az 1980-as évektől) következik, ami a statisztikai szemléletben az információipar szolgáltatás szektor jellegű besorolásától a negyedik (információs) szektor megszületéséig terjedő evolúcióban fejlődik ki. Az információ korának mérésével kapcsolatos bonyolult feladatot többek között a következőkkel magyarázzák.

Egyfelől korábban a legtöbb információs termék és szolgáltatás lényegében ingyenes még, vagy áron aluli, illetve költségét a kormány, a különböző filantróp szervezetek, esetleg vállalati hirdetések fedezték. Másrészt látszólag minden vállalat, az üzleti élet egésze foglalkozik információ-kibocsátással, leglábbis annyiban, hogy hirdetnek. Harmadrészt mindezekből következően az információipar megragadása nehézségekbe ütközik, mert tartalmazza mindazon cégeket, amelyek termelnek, gyűjtenek és feldolgoznak, forgalmaznak és terjesztenek információs termékeket; amellett viszont tartalmaz olyan munkavállalókat (és magánvállalkozókat) is, akik mint például a könyvtári felügyelő, inkább fizikai munkát végeznek, mintsem tudásmunkások lennének. Azután definiálják az ipar fogalmai közt inkább egyéni foglalkozások, mint vállalatok szerint, ilyesformán kizárják a könyvtári felügyeletet mint fizikai munkát, de beleértik a konzultációs mérnököt egy autógyárban. Így azután az információipar mérése látszólag lehetetlenné válik, és sok statisztikus ennél meg is maradt.

Másfelől - negyedszer - tovább bonyolítja mindezt, hogy nem volt (nincs) megbízható eljárás felbecsülni az információ-input minden egyes egységének pontos hatásait a gazdasági outputra. Ahogy Karl Marxtól Joseph Schumpeterig próbálták igazolni közgazdászok a statisztikai információ központi szerepét a szabad piaci gazdaságok működésében, úgy próbálják most Fritz Machluptól Marc Poraton át Manuel Castellsig mérni, hitelesíteni és igazolni az információ kora gazdaságainak információtudatosságát. A machlupi és porati fogalmi modellezés alapján a GNP információtartalmát az 1960-as évek derekán az egyéni fogyasztás, a beruházás, a nettó export és a kormányzati kiadások; a tartós fogyasztási cikkek, a nem tartós cikkek fogyasztása, a szolgáltatások, illetve a gazdaság információs szektoros felosztásával; az ágazati statisztikák elkülönítésével, az információipar tudatosításával; végül a foglalkozások, újszerű munkaerő-statisztikáival igazolják.

A legjobban működő (legjobban karbantartott) országos statisztikai információrendszerek egyik mintájának tekintett amerikai példában a kényszert a statisztikai rendszer fogalmi hálójának alkalmatlanságaként fogalmazták meg, amikor a folyamatos és állandó reformálás már bonyolultabbá vált, mint a rendszer egészének átalakítása. A korábbi lassú evolúció nem vált feleslegessé, de egy ponton már teljesen új fogalmi definiálás vált szükségessé, s azzal a statisztikai rendszer hivatalosan is megkettőződött, a hagyományos hivatalos, az új és még nem teljesen hivatalos statisztikai információs rendszer működése következtében. Az újdonság ösztönzője új közgazdasági tartalmak (üzleti ciklusok, gyorsuló és rövid lefutású gazdasági folyamatok stb.) és információtudományos tényezők (az információtartalom növekedése,

információérzékenység és -tudatosság stb.) voltak.

A változások mint új fogalmak, definíciók és osztályozások elsőként az 1940-es években elfogadott szabványos ipari osztályozási rendszert (SIC) tették meghaladottá, amelynek négy évtizedes revíziói ellenére nem sikerült a hagyományos gyáripari fogalomkörön kívüli érzékenységre szert tennie. Azután az információgazdag gazdasági folyamatok gyorsulása és rövidülése, az üzleti ciklusok és tendenciák lefutása követésének igénye rázta meg a hagyományos kereteket, amit korábban azzal utasított el a statisztikatudomány, hogy a rövid folyamatok átmenetiek és csak torzíthatják a végső elemzési eredményességet. Majd a fokozódó politikai nyomás kivédésére kellett a gazdasági és társadalmi mérési rendszer átalakításához nyúlni, mert egyes mutatók (mint a szegénység, minimális megélhetés stb.) rendszeresen kiváltották az aktuális politikai hatalom rosszallását, ahogy a mindenkori gazdasági és társadalmi dinamika megjelenítése fokozott politikai érzékenységet vált ki napjainkban is. Nem utolsó sorban, a statisztikai rendszernek korábbi lassúságát is fel kellett számolni (azzal együtt, hogy a korábbi állapotok rögzítése, a vonatkozó korrekciókkal nem veszítetett jelentőségéből), mert félő volt, hogy a rendszer egésze elveszíti érintkezését a valósággal.

A hagyományos fogalmi és eszköztárral az elmaradás folyamatosan nő, amint azt az amerikaiak még a hagyományos szerkezetben a szolgáltatások (szektor) mérésének lemaradásával, az utolsó revíziós állapotban az 1993-as bázison megállapították, amikor a SIC szerint a gyáripari szektorban a 17,9 milliós foglalkoztatottat 192 négy digites alosztályozás alapján, viszont a 30,4 milliós szolgáltató szektorban (a pénzügyi szolgáltatások nélkül) csak 36 SIC-kód alapján mértek, amiből következően sokkal kevesebb részlet, kevesebb ismeret állt rendelkezésre a szolgáltató, mint az ipari szektorról. Hasonlóképpen többszöri revízió után jelentős módosuláson ment át a szegénységi küszöb mérése, vagy például az átütő fejlődésből következően a környezetmetria.

Az 1970-1980-as éveket a kevesebb állam és kevesebb kormányzati beavatkozás trendje határozza meg, de ez nem jelentette a kormányzás statisztikai igényeinek csökkenését, ellenkezőleg: a visszafogottabb állami és kormányzati szerepvállalás sokkal összetettebb problémákat generált, amihez még alaposabb statisztikai adatgyűjtés és annak alapján bonyolultabb tervezésre, tájékoztatásra lett szükség. A hivatalos statisztikával szembeni fokozott várakozások az információszabadság-eszmény erősödésével párosulva a statisztikai rendszerek működését akadályozták, a decentralizálódás jogos igénye is a központi forrásbiztosítás megszűnésével járt, így összességében a központi statisztikai szolgálatokra nehéz idők jártak világviszonylatban. A kötelező racionalizálásokon túl is jelentős leépítések mentek végbe, egészen addig, amíg ez a trend meg nem fordult az 1980-as évekre a követő statisztikai mérés nagy leszakadása, a gazdaság információérzékenységének növekedése, a kormányozhatóság megrendülése, valmint a gazdasági vállalkozási szabadság és esélyegyenlőség, továbbá a társadalmi igazságosság veszélybe kerülése miatt.

A kormányzás komplexitásának növekedése az állam információs modelljének és makrokommunikációs szerkezetének kényszerű, gyors átalakítását követeli 2000-ben világviszonylatban, a tájékoztatási intézményrendszer és tájékoztatási szerepek újraszabályozásával együtt. Azonban a kevesebb állam és kisebb kormány elve az összetettebb gazdasági tervezési és államigazgatási igénnyel találkozva a hivatalos statisztikával szembeni fokozottabb (korábban elképzelhetetlen mértékű) kormányzati igényekben jelenik meg. A statisztikai információ a mindennapi politikacsinálásban alapvető eszközzé válik, ami az adattermelés és tájékoztatás egészen újszerű viszonyait

teremti meg, létrejön az információgazdaságon belül a médiaipar, azon belül az információbróker és infomedier szervezetek sora, amelyek alapvetően statisztikai információval dolgoznak. Ez így együtt, többszörös nyomás alá helyezi a kormányzati felügyelet alatt vagy azon kívül működő (központi) statisztikai szolgálatokat és hivatalokat, a fokozott állami és kormányzati igény a kereskedelmi statisztikai adattermelők fokozott versenyével párosul, miközben fenntartásukról is (részben) gondoskodniuk kell. Elkerülhetetlenné válik egy idő után az országos (és kormányzati) statisztikai programok áttervezése és a kapcsolódó költségvetések újrafogalmazása is.

3. A magyar állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete a millenniumi reviziók közepette

Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozással[119] az állam (és társadalom) információs modellje Magyarországon is gyökeresen átalakult. A korábbi információpiramis összeomlott, s egy olyan sokszereplős modell jött létre, amelyben a politikai és gazdasági aktorok száma milliós nagyságrendűvé vált (nem is beszélve a társadalmi aktorokról). Ennek megfelelően az államirányításban, igazgatásban, a gazdasági tervezésben meghatározó hiteles információ-kibocsátó fórumok (intézmények, igazgatási csomópontok stb.) száma is megnövekedett, a régi fórumok hitelessége megkérdőjeleződött, igazgatásstatisztikai kompetenciájuk áthelyeződött stb. Olyan helyzet jött létre, amikor a magyar állam információs modellje szempontjából már sokközpontú, vagyis a kormánynak jóval több politikai és gazdasági szereplővel kell számolnia, közöttük a mindenkori programok megvalósíthatósága szempontjából súlyos (politikai) nyomásgyakorló tényezőkkel. Másfelől a programkészítéshez, a gazdasági tervezéshez, illetve az államigazgatáshoz újra kellett (volna) gondolni (szabályozni) a hiteles információforrásokat mint intézményeket, valamint az átalakulási program végrehajtása szempontjából releváns adat- és információtípusokat.

Ehhez a problémakörhöz társul továbbá, hogy Magyarországon az információtudomány valamilyen okból gyermekcipőben jár, bár mint segédtudomány a legszélesebb körben alkalmazott, felismeréseként annak az általános megtermékenyítő hatásnak, amelyet minden más diszciplina köszönhet az elektronizálásnak, a számítógépesítésnek, a bürotikának és a robotikának. Az információtudomány kritikai-rendszerező természete mintha idegen lenne a tudományos és közgondolkodásnak, nem is beszélve az információtudomány jogi és adminisztratív szabályozó kényszereinek elutasításáról, ami már bizonyos állam-, politika- és gazdaságelméleti kötöttségeket feltételez.

3.1 A magyar állam információs modellje

A fentiek miatt az alkotmányozási folyamatban egy információtörvény megalkotása döntő jelentőségű lehetett volna/lenne: egyrészt az állampolgár személyes adatai kiszolgáltatását, a különféle nyilvántartásokhoz való hozzáférését illető szabályozás; másrészt a hitelességnek (adat szintű és intézmény szintű) biztosításában betöltött szerepe miatt. Az egyrészt az információjog vonatkozásában, a másrészt az információpolitika és a tájékoztatáspolitika szférájában szolgál alapvetően eligazító szabályozással az állam és

[119] A rendszerváltozás nyomán, 1990-ben a korábbi információhatalom megszűnt, s azzal a magyar állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete a fejlett kapitalista társadalmak információs paradigmáját kezdte követni.

a társadalom számára egyaránt. Az információs kerettörvény alapjai az említettekben fogalmazódnak meg, s a fejlett államban alátámasztják az adat- és információleíró (statisztikai, számviteli), a rögzítő és feldolgozó (informatikai), valamint a tájékoztató jellegű (média) tevékenységek szabályozását, amelyeket részleteiben az információs szakmapolitikákban határoznak meg.

Az információtörvény azért sem hiányozhat az alkotmányozási szándékok közül, mert az információkezelés alapvető kérdése a technológiai és az adminisztrációs államigazgatási modernizációnak egyaránt. Az információkezelés minősége függvénye a gazdasági növekedésnek, a jólétnek, a társadalmi szolidaritásnak, a politikai berendezkedés legitimációjának. Ezzel kapcsolatban a nemzetközi információtudományos közvélemény két jelentős bírálatot is megfogalmazott (az elsőt az 1980-as évek derekán, a másodikat az 1990-es évek elején): egyrészt, hogy a volt szocialista országok az információval való bánni nem tudás miatt váltak a modernizációra képtelenné, másrészt, hogy tulajdonképpen az információrobbanás vetette szét a szocialista világot, a globális tömegkommunikációs nyomás törte szét a totalitárius társadalmakat.

Az információtörvény áttételei a modernizáció szempontjából nyilvánvalóak: a mai magyar társadalomban szinte kizárólag az információkezelés és -hasznosítás terén bekövetkező váltással lehet gyors modernizációs kényszert előidézni. Az oktatás és a továbbképzés eszközeivel, a munkaerőszerkezet és munkakultúra racionalizációja révén lehetne megteremteni, erőltetni a struktúraváltást. Ez az egyetlen lehetőség, hogy a konzervatív, elöregedett magyar társadalom ne tudja meggátolni a modernizációt. Nem utolsó sorban fontos az is, hogy az információgazdag környezet nyitott (politikai) rendszert eredményez, a vertikális és a horizontális kommunikációt kiteljesítő fejlődés révén. Ha az alkotmányozási szándékok eredője és célja a modernizáció, a modernizáció motorja az információgazdálkodás, valamint az információtechnológiai forradalom.

3.2 A magyar állam makrokommunikációs szerkezete

A korábbi Magyarország tulajdonképpen egy információkezelési csapdának lett áldozata: egyrészt az állampolgár várakozásai és a gazdasági teljesítmény valóságát illető észlelései egyre jobban elváltak egymástól (ez a tájékoztatás társadalmi tükör szerepének hiányából is következik), másrészt a változtatás igényét alátámasztó és sürgető műszaki és gazdasági információ nem jutott el a termelő erőkhöz, illetve az információ nem konvertálódott cselekvéssé. Kétszeresen is súlyos tévedés áldozata lett a politikai vezető elit (aminek máig ható következményei vannak), hogy tudni illik az információszervezési és -gazdálkodási reformok elmaradása miatt gyenge hatékonyságú állam modernizációra képtelenné vált, másrészt a gazdasági teljesítménnyel kapcsolatos információigény (és felelősség) növelésével szemben egy intellektuális információjog iránti igény fogalmazódott meg, ami tovább gyengítette az államot. A magyar társadalom kétszeresen is súlyos mulasztásokkal terhelt a hatékony állam információs modellje szempontjából: egyrészt az állam racionalizálásának elmaradása, a gazdasági hatékonyság folyamatos romlása, az információgazdálkodás gyengesége; másrészt az információszabadság és az információtörvényesség elszakadása, összefoglalóan az információjog magasabb szintre emelésének hiánya miatt.

Magyarország elmaradása az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete szempontjából mindenoldalú, az állam

modernizálásának három világhullámából[120] is kimaradt.

4. A statisztikai intézményrendszer állapota

Egy kritikai rendszerező áttekintésben mindenekelőtt arról kell beszélni, hogy helyén van-e a statisztika Magyarországon. Vagyis hogy jogi és adminisztratív értelemben az információrendszerben, a gazdasági tervezés és államigazgatás terén betölti-e (betölthetie) szerepét? S csak ezután lehet beszélni a következő kérdésről, hogy a módszertan és a technika terén is rendben van-e minden. Majd beszélni kell a tájékoztatásról, a tájékoztatási funkciókról és szerepekről, a közzététel új követelményeiről.

A magyar (gazdaság)statisztikai rendszer fejlődését szakértők durva leegyszerűsítésekkel úgy korszakolják, hogy az 1950-es években a naturális jellegű, illetve volumenmutatókkal ábrázolás keretei között mozgott. Az 1960-as években következett a népgazdasági elszámolások rendszerének váltása, az anyagi jellegű folyamatokra szorítkozó megfigyelés kiterjesztése a nem anyagi szférára, a rendszerszemlélet megerősödése. Az 1970-es éveket a statisztikai infrastruktúra fejlődése jellemzi döntően. Az 1980-as években az adatok pontossága, az adatok előállításának gyorsasága, s az információigények erősödése jellemzi. Az 1990-es években következik az állam és a gazdaság radikális átalakulása, a politika és a társadalom teljes megváltozása, amelyek együttesen a mit és hogyan mérni kérdésein túl az országos információrendszer és a tájékoztatási intézményrendszer átalakulását vetették fel, s a statisztikával szembeni követelményeknek a szolgálattal szembeni várakozásokban megjelenő elnehezülését hozták.

Az említett évtizedekben végbement fejlődés végén a statisztikai szolgálattal szembeni elvárásokat döntően az is befolyásolja, hogy az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezetében bekövetkezett radikális változások az információval és a tájékoztatással kapcsolatos információtudományos tisztázatlanságok politika-, állam-, társadalom- és gazdaságelméletek mentén vitákat gerjesztenek, s ezekben a KSH működésének minden területén találhatnak vitára okot adó kapaszkodókat. Mindezt megtetézik a gazdasági méréssel kapcsolatos közgazdasági viták, a statisztikai információ közgazdasági összetevőinek, tartalmának állandó vitatása, illetve a mérési módszertanok reformálódásával kapcsolatos ismeretek. Legvégül, de nem utolsó sorban az információs társadalom paradigma gazdaságának tisztázatlanságai (pontosabban ismert, de a szabályozáson kívüli tényezői) kuszálják a tisztánlátást, amennyiben az információs társadalomban a gazdasági viselkedés összetettsége, az informatizálódás adta lehetőségek és követelmények, a statisztikai követés lehetőségei meghaladni látszanak a hagyományos szolgálatok lehetőségeit.

A statisztikai szolgálatok és a hivatalos statisztika fejlődésmenetetét a Landes-i korszakolással jellemezve az első kor az ún. posztstatisztikai éra volt az 19. században, amikor elnagyolt állami adatgyűjtés és feldolgozás folyt, s a közzétételnek nem volt még kényszere. Azután következett az első statisztikai korszak (amely a 20. század elejéig tart), amikor a szisztematikus és rendszeres adatgyűjtés megkezdődött, létrejöttek a statisztikai szervezetek, megszülettek az első indikátorok. A második vagy modern statisztikai korszak nagyjából az 1980-as évekig tartott, amikor az állam mai információs modellje és makrokommunikációs szerkezete kialakult, a jogi és adminisztratív

[120] A három modernizációs világhullám az információkezelésben és az információs infrastruktúrafejlesztésben az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején (a nagy nyilvántartó rendszerek reformjával), az 1970-es években (a termelés és a közigazgatás számítógépesítésével), illetve az 1980-as években (az új bürokrácia technologizálásával) ment végbe.

szabályozás megszilárdult, s a gazdasági folyamatokkal kapcsolatos kötelezettségek megkövetelik már a nyers számokon túli analitikus és aggregált mutatók alkalmazását. E történelmi korszakolást továbbgondolva azután beszélni kell egy következő statisztikai éráról is, az információs társadalom koráról, amely gyökeres változásokat hoz a gazdaság működésében, új igényeket támaszt a statisztikával szemben is.

A történelmi áttekintés menetében - függetlenül a magyar statisztika tudomány, a társadalomstatisztika folyamatosságától és egyetemes értékeitől - a magyar állam fejlődésének követésében különös fontosságot kell tulajdonítani a rendszerváltozásnak, egyrészt mert a gazdaság a közgazdasági ráció új szabályai szerint, új tulajdonformákkal kezdett működni, s a gazdasági aktorok száma milliós nagyságrendű lett. Másrészt mert a tájékoztatási követelmények is teljesen megváltoztak az állam információs modelljének és makrokommunikációs szerkezetének gyökeres átalakulása miatt. A rendszerváltozás utáni demokratikus kormányzás velejárója a statisztikai információ és tájékoztatás nagyobb nyilvánossága, s annak igénye, hogy az új magyar társadalom mennél többet tudjon meg magáról. A magyar statisztikai szolgálat méltán tarthat számot elismerésre nemzetközi viszonyban, de ez nem teheti semmissé azt a tényt, hogy 1990-ben gyökeresen átalakult a magyar állam információs modellje, s az új, sokszereplőssé vált társadalomban sokkal szélesebb körű adat- és információgyűjtés megoldását kell elérni, mégpedig egy olyan társadalomban, amelyben az új információszabadság-eszmény igen erősen korlátozza az állam és a kormány jogait.

Az 1989-1990-ben történeteket egy szakértő a korábbi háborús válságokkal rokonítja, mások viszont még súlyosabbnak vélik a politikai, gazdasági és társadalmi környezet teljes átalakulásával adódott helyzetet, a történtekkel járó elméleti és gyakorlati statisztikai problémákkal, a KSH forrásainak drámai csökkenésével, létszáma harmadának elvesztésével. Mindehhez társult a személyi állomány politikai és morális válsága. A válság teljes kibontakozásának eredményeként a KSH visszafogni kényszerült publikációs tevékenységeit, adatgyűjtési rendszerének hatókörét.

A statisztikai rendszer alkalmazkodási krízise tartalmi és módszertani téren egyaránt kibontakozott, az állandó mennyiségi és minőségi változásban lévő adatalanyok miatt, illetve a jogi háttér részbeni megszűnésével. A KSH megpróbálta rendezni sorait, amit a „KSH múltja, jelene és jövője" című dokumentumban rögzítettek. A történtek eredményeként a magyar statisztikai szolgálat és a KSH sorsa, tudományos reputációja elváltak egymástól, s ennek tudható be, hogy az általános tájékoztatási, kommunikációs válság közepette hírbe hozták, hozhatták a KSH-t is. A válság az általános elbizonytalanodásban a statisztikai információ „bizalmi tényezővé" válásában is megtestesült. A statisztikai intézményrendszer és a KSH belső forrongását a „Statisztikai Kör" nevű, informális szervezet megalakulása reprezentálta, amely a korábbi (tökéletlen) információrendszer összeomlását, illetve hiányosságait bírálva a KSH-t a statisztikai szolgálat független intézményévé kívánta tenni, s „a statisztikai rendszer függetlenségéért" állásfoglalást is közreadott. A válságban támadt szerepzavarok feloldása sürgetővé vált, aminek eredményeként a pártoktól (helyesen), a korábbi főhatósági szerepkörtől (szükségképpen), s a kormányzattól (nem teljesen indokoltan) függetlenedni kívánó szakmának sok tisztáznivalója lett. A szóban forgó „Statisztikai Kör" a statisztika „teljes nyilvánosságáért" küzdött, s a KSH-t a Parlament fennhatósága alá kívánta vonni a legteljesebb szakmai függetlenség jegyében, ami azonban bizonyos jogköröknek az átadását is feltételezte volt, vagyis a magyar statisztikai rendszer jogi, adminisztratív, szakmapolitikai keretek közötti jelentős átalakítása következett volna be.

A válság egy ritkábban felvetődő, de sokkal fontosabb mellékkörülménye lett,

hogy az országos tervhivatal (OTH) megszűntével a KSH legnagyobb megrendelőjét vesztette el, s a szerepkört átvevő PM (mely a legnagyobb saját információs bázissal rendelkezett ekkor) lényegében központi információs bázissá vált a kormány tájékoztatásában. A KSH központi adatbank jellege megszűnt, de ezt a szerepet vissza kell állítani jogi és adminisztratív értelemben egyaránt, a KSH-nak pedig fel kell nőnie a vonatkozó feladathoz. Belejátszik ebbe a történetbe az országos (koordinált) információrendszer hiánya és a magyar állam makrokommunikációs szerkezetének válsága, hogy a statisztikai bázisadatokon felépülő országos közérdekű, közhasznú és közbiztonsági információs jelzőrendszerek is mély válságba kerültek (illetve sok esetben ma is hiányoznak). Az állam fejlettségétől függően a tapasztalatok szerint 1.200-1.500 olyan információs rendszer van egy országban, amelyek léte, frissítése a központi statisztikai szolgálatok működésén múlik, s visszahatóan, az előbbiek működése táplálja információval (de financiálisan is) az utóbbit.

A szerepzavarok típusú válságtényezők közé tartozik továbbá, hogy a KSH korábban „elemző" hivatal volt, s az új redukált szerepben szinte csak az „adatgyűjtésre" korlátozódó tevékenységeit sem tudja maradéktalanul megoldani anyagi és technikai körülményeinek alakulása miatt. A KSH munkaerejének egzisztenciális, szakmai és tudományos érvényesülési gondjai lettek az intézmény szerepzavaraiból következően is. A szóban forgó változások miatt a munkatársak érzékenyebbé váltak a politikai változásokra, bár azok nem befolyásolhatják a szervezet munkáját. A Parlament alá tartozás lehet cél a szakmai hovatartozási (függetlenedési) igények kibontakozásában, de azzal számolni kell, hogy a kétféle megoldás, a kormány vagy a parlament alá tartozás között a KSH két különböző szervezeti formában jelenik meg, ami felépítésben, funkcióban, tájékoztatási szerepekben, státuszokban más és mást jelent!

A statisztikusi szerep válsága bizonyos tekintetben egyetemes, amennyiben a nemzetközi statisztikai intézet (ISI) is felhívja a kormányok figyelmét a hiteles statisztika készítőinek áldatlan helyzetére. A válság szerepválság jellege a kormányzati felhasználás oldalán az erőszakos megrendelőtől való jogos (vagy nem jogos) szabadulási törekvésben, az üzleti élet fegyelmezetlen adatszolgáltatói és türelmetlen (amellett az információért fizetni nem akaró) megrendelői elvárásaitól menekülésben, a tudományos kutatási felhasználó akadémiai gőgje és allűrjeitől (gyakori fizetésképtelenségétől) való menekülésben ölt testet, amit súlyosbít a laikus nagyközönség, igényeit igazából megfogalmazni nem tudó, de követelőző magatartása is.

Az ország információrendszerének mielőbbi meg(újra)teremtéséhez feltétlenül követendőnek tartjuk a nemzetközi statisztikai intézet meghatározását a fejlett statisztikai információs rendszerrel bíró országról: vagyis amelyben a gazdasági és társadalmi döntéshozatal statisztikai bázison folyik, megfelelő számú szakértő áll rendelkezésre a statisztikai bázis működtetéséhez, minden kutatócsoportban van statisztikai szakértő, állandó statisztikai tanácsadó áll rendelkezésre az állampolgári igények kiszolgálására, jól felépített statisztikai oktatási rendszer van, jól felszerelt statisztikai központok vannak, kormányzati szintű koordináció nyomán kifogástalan a tájékoztatás a nagyközönség felvilágosítására, illetve a döntéshozóknak a lakosságról szóló ismeretek szolgáltatására.

4.1 A szakmai környezetek változásai

A magyar statisztikai információrendszer történetének alakulásában meghatározó, hogy az ökonometria nem válhatott a gazdasági tervezés napi eszközévé, s a rendszerváltozás után sem javult, hanem romlott a helyzet. A KSH korábbi ökonometriai műhelye(i) is

megszűnt(ek) a politikai konjunktúrák következtében, s csak a JPE vagy az MNB modellezési részlegei, osztályai maradtak hírmondónak. Ami két döntő fejleményt is hagyományozott, amennyiben nincs az állami és kormányzati szintű gazdasági és társadalmi tervezésnek, modellezésnek műhelye, másrészt a statisztikai bázisinformációk karbantartása és revíziói útmutatásaiból is kiesett a logikai vezető, miközben az ökonometria eredményei a világ legjobb és leginkább karbantartott adatsorait birtokló államokban is rendszeres, visszafelé történő kiigazításokat tettek szükségessé.

Szakértők szerint a magyar statisztikai rendszer ökonometrikus szemmel az 1980-as években szegényes volt, alig volt használható statisztikai adat, s a KSH-t elsősorban abban marasztalják el, hogy nem volt képes egységes adatbázist létrehozni a modellezéshez, illetve hogy nem tett eleget a statisztikai rendszer változásainak korábbi adatokon való átvezetéséért. Bródy András számításai kimutatták a korábbi adatsorok hibáit, a revízió szükségességét. Az 1980-as évek végére - állítólag - közel meghétszereztük az 1949. évi bruttó hazai termék értékét, de a közelítő számítások kimutatták, hogy 1989-re nem az USA 1940-es, hanem csak 1920-as éveinek teljesítményét értük el. A hasonló felvetések igazolták azt a régen valószínűsített feltételezést, hogy a magyar gazdasági növekedés hivatalos adatait lényegesen túlbecsülték a rendszerváltozás előtti negyven évben.

A kritikai felvetések legfőbb tanulsága azonban az volt, hogy a statisztikai fegyelem és megbízhatóság szintje a tapasztalat szerint határozottan korrelál a gazdasági fejlettség szintjével. Az 1970 utáni reformálódás nyomán közgazdasági jellegű revíziók indultak, a KSH bevezette az ENSZ számlarendszerét, s a szakma képviselői méltán hivatkoztak arra, hogy a KSH a többi szolgálathoz képest sokkal kisebb mértékben torzított, de az irányított tájékoztatás ezeket az eredményeket elfedte.

Döntő fejlemény továbbá, hogy az igények jelentős növekedésével egy időben a KSH-nak egyre kevesebb adat áll rendelkezésére (sokkal kevesebb, mint korábban), mint amennyit a fejlett piacgazdaságokban gyűjtenek rendszeresen a gazdaság szereplőiről. A KSH egyrészt saját új adatgyűjtéseket volt/lenne kénytelen indítani, illetve nagy mértékben megnőtt a becslések szerepe olyan körben is, ahol egyébként az alapnyilvántartások (mint a vállalati számvitel) mélysége azt elkerülhetővé tenné. A KSH-nak nagyon sokfelé kellett volna alkalmazkodnia, egyszerre a belső igények, a felülvizsgált SNA, az Eurostat és az ESA vonatkozó igényeihez.

Döntő fejlemény a pénzügyi információs rendszer alkalmatlansága, hogy a rendszerváltozáskor mint egy merőben más gazdasági rendszerre átálláskor a magyar információrendszer központi pénzügyi információs gerincrendszere hiányzott. A KSH az 1980-as évek derekáig dokumentációjában nem is adott közre pénzügyi fejezetet. A hiányokkal szembesülés első lépcsője az 1982-es IMF-tagsági kérelem volt, amikor a hitelpozíciókról kértek részletes adatokat. A korabeli politikai és gazdasági vezetés azonban akkor sem gondolt még korrekt számításokra alapozott pénzügyi információs rendszer létrehozására, ellenkezőleg, egy kozmetikázott mérleget adtak ki (ezt nevezi Tardos Márton a második nagy adathamisítási korszaknak). Az első nagy hamisítás lényege (1950-es, 1960-as évek) mint közgazdasági deficit azt volt, hogy nem tulajdonítottak fontosságot a pénzügyi információknak, illetve a politikai-gazdaságpolitikai deklarációkhoz igazították a nyilvánosságra hozott adatokat. A 1970-es években a második nagy hamisítási hullám közgazdasági deficitje pedig az volt, hogy a hitelképességet minden áron igazolják. Innentől kezdve lényegében megszűntek magyar gazdaság és társadalom valóságos közgazdasági keretek közötti teljesítményét tükröző adatok, s a tájékoztatási formák és szerepek hitelessége is megkérdőjeleződött!

4.2 A statisztikai információrendszer problémái Magyarországon

A legjellemzőbb kapcsolódás az állam és a statisztika új viszonyában, hogy az állam újszerű szerepe felett folytatott vitákban szerepe van a statisztikának is, miután megfelelő ismeretek híján nem lehetséges a kevesebb (kisebb, de bonyolultabb) állami intervenciókat végrehajtani. Ugyanakkor ezzel egy időben a politikai rendszer nagyobb demokratizmusával, a gazdasági rendszer fejlettségével, a társadalom információtudatosságával nem konzisztens, intellektuális információszabadság-eszmény hivatalos információpolitikává emelése miatt állandó viták tárgyává vált az adatszolgáltatás önkéntessége és széleskörűsége. A legfőbb elvárás az államháztartással kapcsolatos rend és fegyelem megteremtése igényével fogalmazódott meg, az egységes intézményi számlavezetés, az egységes tevékenység-azonosítókkal való jelölés a megújított és új adminisztráció (regisztráció) terén. Az információkereskedelem megerősödésével a statisztikai szolgálat kereskedelmi tevékenysége is megerősödik, ami még eredményesebb lettek volna, ha garanciák védték volna a statisztikai bázist, s nem tették volna lehetővé, hogy széthordják a bázisadatokat, vagy hogy a statisztikai adatgyűjtési monopóliumot rendre megsértsék a gazdasági szférában virágzó érdekeltségek.

A rendszerváltozás után nagyobb hangsúlyt kapott a hatósági nyilvántartások (a nagy nyilvántartó rendszerek) reformja, a rendszeres reprezentatív felvételek kiterjesztése és megtöbbszörözése, valamint a hosszabb időközönkénti teljes összeírások mint igény. Ám döntően a közzétételi kötelezettség, a bizalmasság és a titkosság, illetve a „hivatalos adat" körüli tisztázatlanságok foglalkoztatják a laikus és a szakmai közvéleményt. Döntő szemponttá válik a „hivatalos" és a „magán" vagy kereskedelmi statisztikai információ, adat viszonya, a statisztikai tájékoztatásban a duális piac kialakulása, működése.

A statisztikai szolgálatokkal kapcsolatos igények első törvénye a szolgálóleány-szerepre vonatkozik, vagyis hogy egyformán kell az állami, a kormányzati, a politikai, a gazdasági, a társadalmi vagy magán megrendelőket kiszolgálni. Egy másik törvény szerint elvárható a statisztikai szolgálatoktól, hogy pontosan ismerjék és értékeljék a különféle felhasználó csoportok információs viselkedését, igényeit. De ugyancsak fontos törvény, hogy a társadalom is ismerje a statisztikai hivatalok információellátásának igényeit, az adatgyűjtési előírások kielégítésének módjait.

A magyar kormányzati, államigazgatási és önkormányzati statisztikai igények korrekt megfogalmazása azonban 1990 óta késik, s ezért lehetett időnként elmarasztalni a KSH-t sajátos adatigényekkel és értelmezésekkel, miközben a KSH kényelmesen kimagyarázkodhatott azzal, hogy lényegesen nagyobb információkínálatot ad, mint amit a kormány, az államigazgatás vagy az önkormányzatok hasznosítanak. A Parlament és a Kormány kiszolgálása a KSH részéről elsőrendű feladat. A gazdasági tervezés és államigazgatás kiszolgálása az igazságosabb adóterhelés eléréséhez csak a KSH bázisán valósulhat meg. A közvetlen elektronikus kapcsolat az adat- és információ-szolgáltatásban jelentős változásokat hozott, de a kormány számára egy valós idejű és közvetlen hozzáférésű információs központot kell képeznie a KSH-nak.

A tudományos szféra statisztikai igényeit tekintve lehetnek jogos bírálatok az egyetemek és kutatóhelyek speciális igényeit illetően, de e téren az elektronizálás, illetve a mintavételi és feldolgozási lehetőségek pénzügyi korlátai határt szabnak a KSH lehetőségeinek. Szükség lenne több, azonnali hozzáférésű anonim mintára a kutatói, egyetemi számítógépes hálózatokba. Általában sokkal több tájékoztatási információt

kellene készíteni a KSH által összegyűjtött adatokból a tudományos kutatási és felsőoktatási szféra számára.

Az üzleti szektor igényeit illetően is számos ellentmondást kell feloldani. A társaságok és vállalatok igényeit illetően az adatszolgáltatási gyakoriság, a széleskörűség és az érzékenység határt szab a jogos igényeknek, a menedzsment vagy szakszervezetek újszerű igényei pedig ugyancsak megfogalmazásra várnak. A gazdasági igényeket illetően döntő változás, hogy a magyar állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezetének megváltozása folytán a hiteles információ-kibocsátók köre nagyságrendekkel növekedett, a vállalatok és társaságok maguk is birtokolnak az ügyfelekről, vásárlóikról, beszállítóikról gyűjtött adatokat, adattárakat és adatbázisokat. A kis-, közepes és nagyvállalkozók nem egyformán érvényesülnek az információs versenyben, amennyiben a nagyok közvetlenül is kérhetnek, vásárolhatnak forrásadatokat a KSH-tól termékfejlesztés, piackutatás, vásárlói regionális térképek stb. célokból.

Mind inkább számolni kell az információs szektor igényeivel Magyarországon is, benne a médiaipar a sajtó, a piackutatás, a vezetési tanácsadói ágazat, a szoftvergyártók stb. sajátos igényeivel. Az információbrókerség terepén számos cég vásárolja a statisztika bázisadatait, amit azután átcsomagolva árusít. Az információtudatosság mint statisztikatudatosság vagy -érzékenység növekedőben van Magyarországon is, ami a politikai, gazdasági és társadalmi érvényesülésben döntő, s ami létkérdés az EU-csatlakozásban is.

A tudományos igény megfogalmazása roppant összetett dolog, de a pragmatista megközelítés (hasznosság) szempontjából a központi statisztikai szolgálatok olyan kormányzati intézmények, amelyek a primér adatokhoz szükséges nyers információkat összegyűjtik és ún. hivatalos statisztikát készítenek belőle. Erre van jogosítványuk, amit döntően az önkéntes adatszolgáltatás (adatszolgáltatási fegyelem) és az elektronizálás minősége (a számítógépesítés foka) határoz meg.

A fejlett világban is hangsúlyozzák az 1990-es években a központi statisztikai szolgálatok fokozott szerepét, a velük szembeni elvárások erősödését, a kvalitatív jellegű követelményeket, a megfelelést, a gyorsaságot, megbízhatóságot és rugalmasságot. Jellemző továbbá a számítógépes kommunikáció terjedésével a centralizáció és decentralizáció kérdése a hozzáférhetőség, az elérhetőség, a koordináció szempontjaiban. Jellemző témák a metaadat bázissal kapcsolatos ismeretek a központi statisztikai adatbankok szerepének erősödésével. S az előzőekből következően újfent értelmet nyert a nagyszámítógépes információs központok léte is, miközben a személyi számítógépes munkahelyek mind egyedibb információ-feldolgozó, elemző munkát tesznek lehetővé.

A társadalmi (lakossági) igények és a politikai igények számbavétele kapcsán az 1990-es években hangsúlyozni kell a fokozott információigény miatti elvárások növekedését, illetve az átmeneti társadalmakban az intézményi keretek, a jogrendszer gyökeres átalakulását, az adatgyűjtés szabályainak változásait és az adatalanyok számának milliós növekedését. Látni kell azután az új tájékoztatási követelmények születését a szervezet-, a tulajdon- és a pénzforgalom-regisztrálás új igényeiben, a privatizációban a vagyonregisztrálás iránti igényekben.

A statisztikai szolgáltatások felhasználói oldali változása (erősödése) legjellemzőbben a kormányzati apparátusok részéről nyilvánul meg, s e téren komoly súrlódások támadtak a fokozott kormányzati adminisztrációs igények és a statisztikai szolgálatok között. Pontosabban: nem világos, melyek az új felhasználói igények, mit várnak a statisztikai szolgálatoktól (mint például az SNA bevezetése, az új árstatisztikák

készítése, a külkerstatisztika revíziója, az állami finanszírozás újszerű követése, új típusú monetáris statisztikák, a gazdasági ciklusokat követő és bemutató új indikátorok készítése, új munkaerő-statisztikák, új környezetgazdasági mutatók, új összetett életminőség-mutatók és létminimum standardok).

Szakértői mérlegelések mutatják, hogy a statisztikák készítésével kapcsolatos igények döntően az adatgyűjtés széleskörűsége, a statisztikai nómenklatúrák kiválasztása és az osztályozás, a feldolgozás és az adattovábbítás terén változtak (módosultak és támadtak), de a korábbi gyűjtések és regiszterek megítélése is változott.

A központi statisztikai szolgálatokkal szembeni elvárások típusait illetően a hatósági szerep eltűnése, vagy a „hivatalos" jelleg módosulása a legvitatottabb. A kormányzati igény a speciális felhasználóé, amelynek igényeit megtagadni nem lehet, sőt, igényeinek elébe kell menni. Viszonyukat szabályozhatja a kormányzati információpolitika és a statisztikai törvény, amelyekben és alapján előírják, hogy milyen statisztikákat kell készíteni és milyen célokra. A tudományos elvárások hasonlóan sajátos igényeket fogalmazhatnak meg, amennyiben többet jelentenek a hagyományos repertoár közzétételénél, speciális reprezentatív mintákat igényelnek kutatási vagy oktatási célokra. A gazdasági és üzleti igények megsokszorozódtak, gyakoribbak, gyorsabbak és árnyaltabbak lettek, akár munkaadói vagy munkavállalói, kamarai vagy szakszervezeti oldalról nézzük is a történteket, az igények finomodtak és nagyobbak lettek. Végül, de nem utolsó sorban beszélni kell az állami (közületi) igény címén a magánszemélyek, polgárok, szavazók stb. megnövekedett igényeiről, s itt jelenik meg a média, a pártok, a közösségi formációk igénye is.

4.3 Az új tájékoztatási funkciók és szerepek kiszolgálása

A rendszerváltozás utáni két-három kormányciklust a nagy nyilvántartó rendszerek válsága jellemzi, amit tovább mélyítenek a statisztikai bázisok közgazdasági tartalmának ellentmondásai, hiányosságai, a gazdasági-üzleti élet fokozott igénye a gazdasági tájékoztatásra, a statisztikai morálra(!), valamint a gazdasági mérőszámok közzétételével kapcsolatos anomáliák. Az adatgyűjtés széleskörűsége, önkéntessége és fegyelmezettsége, illetve a közzétételi verseny olyan terheket rótt a statisztikai szolgálatokra, amelyeket a létező apparátusok nem bírtak el. A statisztikai szolgálatokkal kapcsolatos tájékoztatási és tájékozódási igények növekedése az általános és szükséges ismerettár iránti igény megnövekedését jelenti, vagyis a polgárnak, tudósnak, gazdasági aktornak stb. mindennapi életéhez és működéséhez kell bázisadatokat, jelzőszámokat és speciális mutatókat szolgáltatni. Általános közületi-közéleti tájékoztatási szereppé vált a gazdasági és társadalmi folyamatok állandó figyelése makro- és mikroszinteken egyaránt, amelyekhez alapot a hivatalos statisztika hitelessége szolgáltat.

A tájékoztatási szerepek legfontosabbikát a politikai, gazdasági és társadalmi programok mint kitűzött célok elérését igazoló (vagy nem igazoló) ex ante és ex post mérések rendszeressé tételét a nemzeti információpolitikában kell rögzíteni, s a KSH feladatának tekinteni. További főszerep az összegzett ismeretekre (tudásra) történő utalás vagy a figyelem-felhívás, a korábbi mérések eredményeinek (idősorok) mint tanulságoknak folyamatos és rendszeres közzététele.

A központi statisztikai szolgálat tájékoztatási szerepformáinak legsajátosabb jellemzője a hiteles adatközlő szerepe, a megfigyelés és összevetés készségei, az egyéni és az aggregált adatok formális elemzésének készségei, a KSH mint konzultációs partner megnyilatkozásai. Az élet minden területén, minden foglalkozási vagy korcsoportban

igénylik a statisztikai információt, csak másként. Fontos lenne ezért a tudatosság a hagyományos és az elektronikus közzétételi formák megválasztásában. A hagyományos bázisadatokat (idősorokat) közlő, szakértői, tudományos igényű és célú, vagy laikus, diák stb. érdeklődésre igényt tartó, olvasmányosabb, orientáló közzétételi, publikációs formák között. A statisztikai információk közzététele a tájékoztatás általános és teljes reformjával valósulhat meg, minden célcsoport számára, a helyi sajátosságokkal is számoló módon.

Különösen fontos az információtudatosság megerősödése egy olyan országban, amelyben gond van az önismerettel, a közösségi teljesítmények megítélésével, s amely országnak át kell állnia a termelés új formáira és módszereire, másfelől a társadalmi hatékonyság és újratermelés fontosságának újratudatosítására lenne szükség. Fontos lenne az informális tevékenységek és az árnyékgazdaság feltérképezése, visszaszorítása, továbbá teljes nemzeti vagyonunknak számbavétele a XXI. századi követelmények szerint. Végül, de nem utolsó sorban, ha az EU tagjai akarunk lenni, akkor a KSH-nak kötelessége egy olyan tükröt tartani az ország, a magyar társadalom elé, amelyben aszerint láthatja magát, ahogy az EU-ban értékelik majd (környezetgazdasági, politikai-társadalmi részvételi mutatók, HDI stb.).

Minden összevéve, a KSH a tájékoztatási rendszer válságában nem tehető felelőssé: a forráshiány, illetve a leépítések miatt törvényszerű volt az elemző tevékenységek és anyagok készítésének megszűntetése. A statisztikai tájékoztatás mélypontja 1991-ben volt, amikor a január havi tájékoztató márciusban jelent meg 5 oldalon, de közel három év kellett a tájékoztatás átállására, a közölt adatok típusának és szerkezetének az igényekhez alakításához, s ez a folyamat még nem zárult le. Ma már több munkaközösség készíti az új mérési rendszerek (GPI, ISEW) alapján Magyarország mérlegét, ezért az olyan szakmakonzervatív intézménynek, mint a KSH-nak is gyorsabban kell változnia.

Felvetődik a kérdés - s rövid időn belül válaszolni is kell rá, hogy milyen állapotban van és milyen minőségű Magyarország statisztikai rendszere, s benne a központi statisztikai szolgálat? Vajon azoknak van-e igazuk, akik a történelmi út eredményeit, a magyar társadalomstatisztika nemzetközi hitelét és hírnevét, mindent összevéve a folyamatosságot hangsúlyozzák?! Vagy azoknak van igazuk, akik szerint fogalmunk sincs, hogy hol tart az ország, milyen színvonalú a magyar termelési potenciál, mekkora a nemzeti vagyon, mire jogosít fel a gazdasági aktorok teljesítménye, mennyire hiteles az elszámoltatás?! Más megközelítésben, ha igaz az, hogy a hivatalos statisztika döntő fontosságú egy demokratikus társadalom működésében (működtetésében), akkor a magyar állam kommunikációs válságában hol kell kijelölni a statisztika, a KSH helyét?!

4.4 Az országos információközponti szerep fontossága

A KSH 1999-ben, majd 2000-ben már nagyon sokat tett a hivatalos statisztikára épülő országos információrendszer korszerűsítéséért, és az információközponti szerep helyreállításáért, de igazán csak a statisztikai tájékoztatási tevékenység megújításában lehet maradéktalan sikerről beszélni. A jogi, adminisztratív környezet, vagyis az új információs rend és tér kialakításáért, a pénzügyi feltételek megteremtéséért most a kormánynak kell lépnie.

A szabályozási és finanszírozási anomáliák felszámolásának szükségességét leginkább a KSH és a MNB szerepzavarokkal jellemezhető vetélkedése mutatja. A jegybank információrendszere és országos információközponti szerepe szerinti

értékelésben különösen tisztában kell lenni a közgazdasági tartalomhoz (mint a hitelgazdálkodás, a beruházás-finanszírozás, bankszámlaforgalom, a külfölddel kapcsolatos pénzműveletek statisztikái stb.), a statisztikai tartalomhoz (pénzügyi mérlegek /benne az országos hitelmérleg/, országos pénztári mérleg, devizamérlegek /benne elszámolási, hitel-, fizetési, devizaállomány mérlegek/), valamint az adattartalomhoz (hitelpolitikai adatbank, devizapolitikai adatbank, közgazdasági /módszertani/ adatbank, számviteli adatbank stb.) fűződő kompetenciákkal és azok változásaival. Számolni kell továbbá azzal, hogy bár 1990-től merőben új információs modell és makrokommunikációs szerkezet jött létre, azért az előzmények nem hanyagolhatók.

Magyarországon az 1980-as években az országos információrendszer alapjait a KSH az információrendszer, a Magyar Posta a tömegkommunikációs eszközök (infrastruktúra) által képezte, s a tartalmi tájékoztatási szerepeket pedig a funkcionális irányítószervek, az OTH, a PM, illetve az MNB gyakorolták. A pénzügyi információs rendszer korábban a KSH profiljából hiányzott, kizárólagos központja a MNB volt (amiben a PM, IKIM, a bankrendszer is fontos szerepekkel rendelkezett). Az ezredforduló gazdasági rendszerében viszont a pénzügyi információrendszerrel kapcsolatban különbséget kell tenni a bevezető (MNB) és követő (KSH stb.) tájékoztatási szerepformák között. Amellett az információgyűjtő, -rögzítő, -elemző és tájékoztató feladatkörökhöz társítva az előrejelzést is feladat tekintik, s az információtartalom széleskörűségét igénylik olyan profilokkal, mint a pénzforgalom (készpénz és elszámolási forgalom), pénzgazdálkodás; a hitelforgalom, hitelgazdálkodás, kamatelszámolások; a beruházások pénzügyi elszámolásai: a devizagazdálkodás, külföldi pénzügyi műveletek: - lakossági pénzforgalom, takarékpénztári tevékenység: költségvetési, állami intézményrendszeri pénzforgalom; vállalati pénzgazdálkodás; biztosítás.

Az állam új információs modelljében a jegybank kiemelt fontosságú hiteles információ-kibocsátó maradt, mint a pénzügyi információrendszer központja, mint állami gazdaságirányítási fórum (szabályozza a pénz-, hitel- és devizagazdálkodást), amely (vállalati) jogállása szerint szerződéses kapcsolatban van a belföldi gazdasági aktorokkal és külföldi parnerekkel is. Az állam makrokommunikációs szerkezetében a jegybank a gazdasági tervezés és államigazgatás kiemelt (autentikus információkat közreadó) tájékoztatási fórumaként működik, amennyiben a gazdasági aktorok számára irányadó makro- és mikromutatókat közöl meghatározott időpontokban. Mindezt megalapozza azokkal a monopóliumaival (a pénzkibocsátási, pénzforgalmi, hitel- és deviza-), amelyekkel az állam gazdaságformáló tevékenységeiben vesz részt: országos információközponti szerepét a pénzügyi információs rendszer koordinátoraként. De a hivatalos statisztikai adatokra épülő országos információrendszer központja csak a KSH lehet s az ilyen irányú változásoknak teret kell adni.

4.5 A statisztikai információrendszer változásai

Az 1989-es rendszerváltozás drasztikus változásokat hozott a politikai és a gazdasági rendszer egésze szempontjából, az állam információs modellje egyszeriben megváltozott, s a fejlett kapitalista országok információs paradigmáját kezdte követni. Ez az államszocializmusból a kapitalista piacgazdaságra történő átmenet a gazdasági mérés szempontjából merőben új fejleményekkel járt, ami kiegészülve az információs és kommunikációs technológiák terjeszkedésének folyamatával a statisztikai követés szempontjából különösen elbizonytalanította az átmeneti társadalmat. Mindeközben az

állampolgárok felfokozott politikai, gazdasági és társadalmi aktivitása a statisztikai szolgáltatásokkal szembeni igények sosem látott növekedését hozta. Az új állam, a politikai és a gazdasági rendszer működtetése, a politikai és a gazdasági aktorok érvényesülése szempontjából a statisztikai információigény a döntéshozatali folyamat segítésében meghatározóvá vált.

Az állammal és a kormánnyal mint a hivatalos statisztikai szolgálatok működtetőivel szembeni igények egyrészt az államigazgatás újszerű formáiból következően, másrészt a (laikus és/vagy felhasználó-barát) állampolgári igények formájában jelentkeztek. Ebből kifolyólag az átmeneti országokban a hivatalos statisztika szolgáltatásával kapcsolatos nemzeti és kormányzati információpolitika, valamint tájékoztatáspolitika számos, jelentős programalkotási és szabályozási reformot élt át. Nem így Magyarországon, ahol az állam megújításával kapcsolatos közömbösség, a magyar szocializmust szétforgácsoló magán-érdekeltségeknek az új kapitalista állam információgyűjtő és tájékoztatási szerepformái kialakulását akadályozó tevékenysége következtében az állam információs modelljének és makrokommunikációs szerkezetének szükséges reformja elmaradt.

További fontos - és nagy veszteségeket okozó - tényező volt a nemzetközi kommunikációban való bekapcsolódás, illetve állandó részvétel hiánya: ami jellemzően a határokon átnyúló gazdasági tevékenységekben, a külpolitikai (dez)információs műveletekkel szembeni tehetetlenségben, valamint a mindenoldalú információhátrányos helyzeteket jelentő nemzetközi médiahatásokban nyilvánul meg. Összefoglalóan a gazdaság rendszernek, a gazdasági aktorok tevékenységei megváltozásának hatása a gazdasági mérésre, a statisztikai mérés közgazdasági tartalmának, a mérési és az értékelési szempontrendszerek megváltozásának, nem utolsó sorban az információpolitikai és tájékoztatáspolitikai érvrendszer, az információs világrend megváltozása teszi indokolttá a revíziót.

A magyar gazdaságban és a társadalomban végbement drámai változások az országos információrendszer, a hivatalos statisztikai rendszer működtetésében teljes fordulatot követeltek, ami találkozik az ezredfordulós modernizációs igényekkel, az internacionalizációval és/vagy globalizációval, s abból következően egy új információs rend vagy tér megjelenésével. A gazdasági és a politikai rendszer megváltozásából adódó kényszerűségeket olyan, kiemelkedően jelentős problémakörök bonyolítják tovább, mint a társadalmi értékek és választások gyökeres átalakulása, a népesség elöregedésének és a népességfogyásnak problémái stb. A globalizációs trendek a kormányzati vagy központi statisztikai tevékenységek kiterjesztésével jártak a világ országaiban, új statisztikai követő szolgáltatások bevezetésével, a kívánatos társadalompolitikai korrekciókat előkészítő fokozott (többszöri, illetve szélesebb körű) mintavételekkel a gazdasági és társadalmi aktorok körében. Minden országban szükségességét érezték annak, hogy a globalizációs trendek miatt (és az ezredváltás miatti kitekintések kapcsán is) 2-3 évenként meghatározzák az adott ország helyét (nemzeti teljesítményeit a gazdasági és társadalmi versenyterepeken), vlamint, hogy 5-10 évre szóló előrejelzések készüljenek.[121]

Mindeközben a statisztika (tudomány és alkalmazás) számos módszertani és adatkészítési gondot próbált megoldani, új fogalomtárat találni az új közgazdasági, környezetgazdasági stb. tartalmak befogására, új ökonometriai modellezési

[121] Természetesen ezek nem a szokásos jövőkutató tevékenységek sorába tartozó műveletek, amelyeket a fejlett demokráciákban megfelelő statisztikai bázison a különféle nemzeti (országos hatáskörű) intézmények 3-5 évenként (vagy a kormányciklusok közötti időszakokban) készítenek minden nemzetgazdasági (tudományos stb.) terület közép- és hosszú távú kilátásairól.

megoldásokkal, technológiai (számítógépes, informatikai) és intellektuális (információ-értelmezési, -elemzési, -megjelenítési) készségekkel. Az állami szerepek megváltozásával, továbbá az információ korának tekintett társadalmi modellek (információstársadalom-paradigmák) gazdasági és politikai hatalmi mechanizmusainak ismeretében a statisztikai szolgálatok intézményi szerepei (jogosítványai, kötelezettségei) is megváltoztak, a liberális demokráciákban is jellemzővé vált a központi statisztikai szolgálatoknak a kormány alá tartozása/helyezése.

4.6 Az információtudatos gazdaság és az üzleti információgazdálkodás

Magyarországon mint egy új kapitalista, a liberális demokrácia felé törekvő, fejlődő országban a gazdaság szolgáltatás-orientációja, a fokozott információtudatosság (és -érzékenység) a gazdasági aktorok milliós nagyságrendje, a belföldi és külföldi érdekcsoportok megszilárdulása, beépülése a hatalmi mechanizmusokba a kormányzás komplexitását nagyságrendekkel emelte. Emellett az egyéni (fogyasztói, vásárlói stb.) és a közösségi (vállalati, társasági, érdekcsoport stb.) gazdasági viselkedés információ(statisztika)igénye a gazdasági szabadság követelményei szerint ugyancsak jelentősen növekedett. Fontos fejlemény, hogy a nemzetközi versenyképesség mint kritérium megjelenése arra ösztönzi a magyar és vegyes tulajdonú cégeket, hogy külföldre telepítsék egyes tevékenységeiket, s viszont, külföldi vállalatok és társaságok vannak jelen a magyar piacon, ami a hagyományos statisztikai mérést, a szervezet-, tulajdon-, a termelés- és pénzforgalom-regisztrálást, illetve az adminisztrálást igen megnehezítette. További fontos tényező, hogy a vállalatok központi döntéshozatali tevékenysége mindinkább a helyi szintekre terjedt ki (bomlott le), s azzal a termelőhelyek sokkal szélesebb köre igényli a termelési és üzletviteli statisztikai információkat. A hagyományos statisztikai tájékoztatási módszerekkel viszont képtelenség követni a gyors szervezeti, termelési, gazdálkodási változásokat, az üzleti tevékenységek mérhetősége egyetemes probléma.

A gazdasági viselkedés tudatosabb orientálásának igénye (a gazdasági tájékoztatás révén) nemcsak a kereskedelmi vagy magánszféra cégei számára tette fontossá a népességnyilvántartó hivatalok (irodák) lakossági adatbázisait, de az állami termelő szféra átalakuló, megújuló tevékenységei, illetve a kormányzati programok megvalósíthatóságának előzetes felmérése, valamint utólagos regisztrálása is mind több adatbázist igényel a hivatalos statisztikai szolgálatoktól. A gazdaságpolitika szintjén a vállalati tevékenységek változásai, a nemzetközi versenyképesség közvetlen hatásai, napi gazdasági folyamatok mint helyzetek állandó és folyamatos, szintetizált információkkal elemzésének igénye jelenti a legfőbb változást.

A gazdasági aktorok számának milliós (és állandóan) változó nagyságrendje, a gazdasági/üzleti folyamatok jellegének megváltozása (felgyorsulása, a nemzetközi tőkeműveletek kiterjedtsége, a rendelési, bedolgozási, termelési tevékenységek elektronizálódása stb.) olyan kihívások a hagyományos statisztikai tevékenységeknek és szolgálatoknak, amelyeknek a hivatalos statisztika már nem tud megfelelni. Ezért a (fejlettekhez) felzárkózásra törekvő átmeneti társadalmakban (3-5 évenkénti) rendszeres gazdasági/üzleti cenzusokkal próbálják a gazdasági tevékenységeket és szereplőket az állami regisztráció és adminisztráció keretei közé szorítani (persze, a cégadatok éves frissítése, abban is a foglalkoztatottak száma, a telephelyváltozások, a külföldi tevékenységek mint legfőbb adatok éves ellenőrzése mellett).

A gazdasági aktorok működése és üzleti vállalkozások statisztikai alapjainak (a

szervezet-, tulajdon- és pénzforgalom-regisztrálás) kiterjesztése az újszerű tevékenységek és közösségi kockázatok szemmel tartásával történt, azaz a korábbi tevékenység- és vállalatformáció-leírások mentén, a statisztikai nómenklatúrákban nem található gazdasági tevékenységek megragadása, esetleges környezetkárosító hatásaik (veszélyes hulladékok termelése és eltüntetése) kiemelt érdeklődésre tart számot. Új minisztériumi[122] (ágazati), szakmastruktúrák mentén adatbázisok készültek-készülnek, s a betervezett ún. 999-es statisztikai felmérések a számítógépes adatbázisokra váró 2000-szindrómától függetlenül új, XXI. századi fogalomrendszerre (információ- és adatárra) épülő nyilvántartásokat készítettek világszerte.

A gazdasági tevékenységekhez tartozó állóeszközvagyon működése és regisztrálása is megváltozott a külföldi kapcsolatokkal, tőkeképzéssel, a bérmunka, a létesítmény- és berendezés-bérbeadás, vállalkozásba-adás stb. típusú formákkal. A vagyontárgyak számításának a GNP-hez viszonyított aránya növekedik, a vagyontárgyak birtoklása, adása-vevése minden eddiginél nagyobb hatással van a gazdaság egészére. Mind jelentősebb a vállalatok részvény- és állampapírvagyona, a vállalati/üzleti tevékenységeknek diverzifikálódása az értékpapír-piaci érzékenység megnövekedésével, az internacionalizálódással, globalizálódással. A vállalatok állóeszközvagyonának - ami a vállalatok termelő tevékenységének alapját képezte - pontos mérése az adott gazdasági helyzet megragadásának egyik leghitelesebb mércéje volt, az ipari szerkezetváltáshoz szükséges ismeretek alapja. Másrészt a gazdaság változásainak megragadásában abból a szempontból is fontos a vállalatok állóeszköz-vagyona és a vállalati tevékenység viszonyának pontos mérése, hogy a figyelmet sokkal inkább a felhasználóknak és a kurrens áraknak, mint a tulajdonosoknak és az akvizíciós áraknak, vagy a részvényárfolyamoknak szentelik. Ugyanakkor ma tudomásul kell venni a vállalatok fokozott értékpapír-piaci érzékenységét, hogy a pénzügyi vagyontárgyak súlya nagy a vállalati vagyontárgyak között. Az új számviteli (elszámolási) helyzet mint adottság ma a statisztikai rendszer egészének alkalmazkodási problémákat jelent. A vállalati állóeszközvagyon felmérésére irányuló új statisztikai módszerek (fogalomtár és eljárás), mérések a minisztériumoktól és a statisztikai szolgálatoktól is alkalmazkodást igényelnek: ahogy a részvénytőke-mátrixban az állóeszközvagyon-készlet (stock) mérés szerepe is új jelentőséget nyert.

Az 1990-2000 közötti tíz évben a világ legfejlettebb ötven országát alapul véve a legtöbb (országos) statisztikai felmérés a szolgáltató szektorról készült. A változások nem egyszerűen a tercier szektor növekedését jelzik, hanem hogy az ipar és a mezőgazdaság vállalati között is mind jelentősebb a szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások száma. A szolgáltatás-orientált gazdaság nem mérhető a hagyományos statisztikai fogalomtárral és módszerekkel, ezért a tevékenység alapú felmérések kiterjesztésére volt szükség. A gazdaság egészének megváltozása, az életminőség típusú kritériumokkal kiegészülő társadalmi modellezés a szolgáltatásbiztosító tevékenységek pontos mérését igényli. Különösen nagy figyelmet kap ez a trend az információ korának eljövetelével, amennyiben az információs és kommunikációs technológiák tovagyűrűző hatásai a gazdaság és társadalom egészét behálózzák, de különösen jellemzőek a szolgáltatásokban, ezért az információgazdaság statisztikai megragadása első helyen szerepel az ötven legfejlettebb ország statisztikai modernizációs programjaiban.

Az eltérő statisztikai információrendszerekkel rendelkező fejlett (OECD) és

[122] Az ágazati minisztériumok átalakulása ügynökség típusú minisztériumokká (ami 60-100 fős szakbürokráciát jelent, illetve azt, hogy a tárcaprofilok szerinti konzultációs-fejlesztési tevékenységeken kívül minden mást vállalkozásba adtak) egyben a statisztikai tevékenységük gyökeres átalakulásával, a duális statisztikai információrendszerek leépülésével járt.

fejlődő országokban nagyjából egyforma megoldásokkal kísérleteztek, azaz a minisztériumi és más, ügynökségi statisztikai szolgálatok helyi, regionális, reprezentatív felmérések sorával próbálták felmérni a szolgáltatások (különös tekintettel az információs társadalom programokra) körét, miközben a központi statisztikai szolgálatok 3-5 évenként országos felméréssel próbálták toldozni-foldozni a bázisadatbázisokat.

Régi adóssága a statisztikai információrendszernek a házi (háztáji) tevékenységek betagolása a gazdasági teljesítménybe, a jövedelmi viszonyok pontosabb behatárolásában. Újabb gondot jelent a háztartások életének jelentős megváltozása a családminták (az elöregedő lakossággal, a gyermektelenséggel vagy kevés gyermekkel), az életvezetés és egyéni életstílus-minták terén, a munka, a fogyasztás, az időfelhasználás stb. kategóriákban. A háztartások mint hagyományos statisztikai egységek a családokról és az egyéni gazdasági, fogyasztási, vásárlói stb. gazdasági viselkedésről egyre kevesebb információt adnak, mert a mai statisztikai információ, az adattartalom és az összegyűjtés korszerűtlensége, valamint az állampolgári adatszolgáltatási kötelezettségek lazulása ezzel járt. Amit - mondjuk, a magyar kormányzat - tudhat a háztartások tagjairól, az a kormányzati programkészítés és megvalósítás szempontjából majdnem semmi. Egy olyan országban, amelyben a népességfogyás a gazdasági tervezés és államigazgatás szempontjából állandó középtávú revíziókat igényel, a háztartási és a családi jövedelmi viszonyokat évtizedeken át a „hivatalos" statisztikákra vetített becslésekkel egészítették ki, majd erre tervezték az adórendszereket, ott sok tennivaló van.

Ez olyannyira így van, hogy bár a kereskedőházak, a multik vesznek adattárakat a népességnyilvántartótól, de minden más legális és illegális forrást is felhasználnak a létező regionális lakosságminták megszerzésére, hogy mindennél frissebb ismereteket szerezzenek a fogyasztási szokásokról, a vásárlóerő állapotáról, változásairól. Az ezredfordulón országos foglalkoztatási (1,4 millió emberrel nem tudunk elszámolni), országos családjövedelmi és kiadási, időmérleg- és szabad idő, lakáshelyzet, életfeltételek (életminőség), egészségügyi-jóléti felmérésekre lesz szükség, mert Magyarország nem indulhat neki úgy a XXI. századnak, hogy bázisadatbázisai nincsenek korszerűsítve.

A világban általános trend a társadalom elöregedése, ami arra indította az elmúlt tíz évben a fejlett országokat (különösen Japánt, Németországot és az USA-t), hogy évente rendezzenek jelentős, (statisztikai, demográfiai stb.) tudományos és kormányzati adminisztratív megoldásokat kereső konferenciákat. A jelenség gyakorlati műhelye azonban a magyar társadalom, amelyben felgyorsítva (15-20 éven belül) játszódik le mindaz, ami a többieknél csak 40-50 év múlva és csak részleteiben lesz gond. Az általános programtalanság és szellemi tunyaság feltételezhetően a múltté, s a statisztikai fogalomrendszer korszerűsítése, illetve kiterjesztése vezetheti be az új szemléletmódot, ahogyan kezelni kívánjuk a következő fejleményeket.

Magyarországon a lakosság harmada a gazdaságilag aktív, harmada nyugdíjas, ami a politikai és a gazdasági aktivitás sajátos arányait szolgáltatja a gazdasági és a politikai rendszer működtetéséhez. Ráadásul mindehhez a gyermektelenség járul, illetve egyes korosztályok részbeni hiánya, vagyis az elöregedett, biológiailag konzervatív népesség elvben megakadályozhat minden modernizációs erőfeszítést, állandó lobbizásban lesz a megélhetési minimum körüli nyugdíjának felemeléséért, ami egyre súlyosabb állami terheket jelent a mind alacsonyabb létszámú munkaképes korúaknak és aktívaknak. E veszélyhelyzet tudatosításának elmaradásáért a hivatalos statisztika is felelősséget visel. Ugyanis az elöregedő népesség nemcsak több öregembert jelent, hanem életstílus-váltásokat és arányokat, a társadalom egészére nézve nagyobb költségeket az ápolás, gondozás, orvosi ellátások, életjáradékok formájában. A gazdaság

tervezhetősége az elöregedés, a fogyás, a kevés gyermekszám stb. miatt, a társadalmi reprodukció hiánya, a társadalmi programok tervezhetősége, a jóléti intézkedések miatt stb., számos tanulmány hiányzik a vonatkozó ismeretek és a lehetséges teendők szempontjából.

A környezetpusztítás, illetve a következményként fellépő ártalmak a gazdasági eredményesség, a társadalmi teljesítmények, az életminőség mutatók számítása már követelmény a fejlettebb világban. Ez viszont nem jelenti még az új környezetmetria általános elfogadottságát, illetve hogy a fenntartható fejlődés gazdaságpolitikájában a környezetgazdálkodás kritériumai is megjelennének, ami a mai GDP-alapú eredményességet jelentősen csökkentené. Nemzetközi döntés született 1993-ban a nemzeti számlák (SNA) átalakítására az „integrált környezettudatos gazdasági elszámolás" szerint. A gazdasági folyamatok működése közepette előforduló környezetgazdasági változások árának beszámítása mint statisztikai-számviteli elszámolás megvalósítása folyamatban van az OECD-tagok között, ez a környezetgazdaság kritériumai közötti új környezeti mérések bevezetésével és rendszeres végzésével jár, s a továbbiakban a gazdasági (költség)tervezés része lesz. Minden országban utasították a minisztériumokat, hogy a felügyelt területeken készítsenek környezetgazdasági állapotjelentést, s a kapott eredmények statisztikai hitelesítése, a nemzetközi mutatókkal összehasonlítása, a bázisadatbázisok elkészítése a statisztikai szolgálatok feladata.

A foglalkoztatás regisztrálásának gondjai a régi statisztikai mulasztások és a mérés/statisztika közgazdasági tartalma gazdagodásának tipikus példája: a gazdasági tevékenységek jelentős változásai, a vállalkozási formák módosulása, az információ korának legfontosabb fejleményei (elektronizálódás, robotizáció) a munka mérésében lényegében szétfeszítették a hagyományos statisztika kereteit. A tényleges foglalkoztatási helyzet mérésekor (megállapításakor) a hivatalos statisztikának figyelemmel kell lenni gazdasági/üzleti tevékenységek internacionalizálódására és diverzifikációjára, a rövidebb munkaidőre, az új munkavállalási formákra. A magyar példában az aktuális munkaerőhelyzet mérése, a foglalkoztatási státusz jelentés, a foglalkozási csoportok megnevezése már nem teljesen hiteles.

Globális trend a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkenése, egy időben az agrártermelés dinamizmusával, a kegyetlen termelési, kereskedelmi és árversennyel. Kiemelkedően fontos szempont, hogy miközben Magyarországon leépül a mezőgazdasági foglalkoztatás, a mezőgazdasági munkát végzők és valamilyen mezőgazdasági jövedelmet húzók száma, aránya egyre növekedik. A magyar fejlődésből szükségképpen következett a rejtőzködés, ami ellentétes a jövőbeni igényekkel, azaz a mezőgazdasági aktorok rendszeres és átfogó statisztikai felmérésével, mert csak a regisztrált termelők számíthatnak támogatásra, azzal életben maradásra. Az EU agrárversenye már folyik Magyarországon is, várhatóan jelentős piacvesztéssel jár a csatlakozás, s a mezőgazdasági termelők jelentős körének a piacról kiszorulásával. Marad számukra az önfenntartó termelés, de azt is ismerni kell.

5. A statisztika az információs társadalomban

Az információs társadalommal kapcsolatban már a fogalomhasználatban igen komoly ellentmondások és hiányok vannak. Az 1950-es évektől számolnak többé-kevésbé

konzekvensen az információval korával,[123] abban az információtechnika, -technológia, -gazdasági jelentőségével, de mind a mai napig nincs egységes statisztikai értelmezés és értékelés. A hiánynak nemcsak statisztikai tartalma van, a közgazdasági és információtartalom korszerűtlensége, hiánya ugyancsak jellemző. Az információgazdaság statisztikai és közgazdasági tartalmát illetően a makrohatásokat tekintve sincsenek megbízható, mindenki által elfogadott adatok (így a tőkeintenzív információtechnológiai vállalatokkal kapcsolatban - mérésekre alapozva - jelzik, hogy világviszonylatban 2,2%-kal csökkentették a foglalkoztatást 1992-ben).

A statisztikai évkönyvek elég jól lefedik az ipar, mezőgazdaság, kereskedelem szektorokat, a szolgáltatást már nem annyira, s az információgazdaság mint 4. szektor, illetve a 3. szektor (szolgáltatás) és a 4. szektor elkülönülése már korántsem ilyen pontos. További gondokat jelent az információgazdaság, az információipar mérése, bár a definiálás itt megtörtént. A definíciók helyett a gyakorlati példákat nézzük néhány minősített információs társadalom példáján. A kanadai gyakorlatban 1993-1994-ben volt egy korszerűsítési program a nemzeti statisztikai hivatal, az ipari, és a kulturális örökség minisztériumai részvételével. Az új információtechnológiai és távközlési osztályozás szerint a távközlés, műsorszórás, számítógépes szolgáltatások, illetve a fogyasztói elektronika, távközlési berendezések és számítógépi hardver alágazatok együttese képezi az információgazdaságot. Az új osztályozás NAFTA-kompatibilis, az észak-amerikai információs társadalom paradigmában Kanadától Mexikóig érvényes.

Az új osztályozás szerint megpróbálták a gazdaság egészében elhelyezni az információgazdaság[124] teljesítményét, s úgy találták, hogy a kanadai gazdaságban a távközlés, műsorszórás és számítógépes szolgáltatások révén termelt hozzáadott érték 17,2 milliárd dollár volt 1993-ban (22,2 milliárd kanadai dollár), a GDP 4,7%-a. Ha ehhez hozzátették a távközlési és számítógépi hardver értékét is, akkor ez elérte a GDP 6%-át. Persze, az információgazdaság teljes értéke ennél jóval magasabb, amikor kiterjesztik a mérést a nem információtechnológiai cégekre, társaságokra is, amelyek ugyancsak érintettek, mint például a bankszektor IT-szolgáltatásai.

A másik jellemző példa a japáni, ahol több lépcsőben (és a legkorábban) próbálkoztak a meghatározással, illetve a méréssel "infokommunikációs szektor" címen. Itt a gyűjtőterület az információtermelés, -feldolgozás, és -továbbítás, valamint az információtechnika (berendezések) termelése (posta, távközlési, műsorszóró szolgáltatások, számítógépi szoftver, kiadói tevékenységek, a vonatkozó berendezésgyártással). Ez a szektor 1992-ben Japánban 683 milliárd dollár termelési értéket produkált (86.460,9 milliárd yen), a GDP 9,5%-át adta, lényegesen gyorsabban növekedve a gazdaság többi területénél, s 2000-ben már a GDP 16,5%-ára rúgott.

A harmadik információs társadalom paradigma, az európai teljesítményeiről az EITO[125] szolgál hiteles adatokkal: az európai információs és kommunikációs technológiai piac 329 milliárd dollár értékű volt 1994-ben (282 milliárd ECU). A globális információs szektor teljesítménye 1.352 milliárd dollár értékű volt 1993-ban, a globális gazdasági növekedésben 5,6%-kal részesedett. A mérés kiterjesztése a távközlési szolgáltatások és berendezések: a számítógépes szoftver, szolgáltatás és hardver: a rádió és televíziós

[123] Az információs társadalomra jellemző a heterogén fogalomhasználat, jóllehet van információtudományos definíciója. A nem információtudományos, illetve nem információpolitikai szövegezésben ezért szerencsésebb a több szakértő által használt "információ kora" kifejezés használata.

[124] Az információs gazdaság és az információgazdaság váltakozva előforduló fogalmak, pedig merőben másról van szó az információs (értsd információtudatos gazdasági viselkedés, információtudatos iparpolitika) és az információgazdaság (értsd információ inputból készült információ output) termék esetében.

[125] EITO = European Information Technology Observatory

műsorszórás, illetve berendezések: valamint az audiovizuális szórakoztatás területére történik.

A szolgáltatást nehezebb mérni, mint a hardvert, beletartoznak olyan területek, mint az elektronikus pénzügyi tranzakciók, a telefonforgalom, az adatkommunikáció, a nemzetközi műsorszórás, a (nemzetközi) konzultációs és piackutatási tevékenységek. Vita folyik arról, hogy olyan információs termékek cseréje, mint könyvek, (hagyományos és elektronikus) folyóiratok, (szórakoztató) filmek, a számítógép-szoftverek áruként vagy szolgáltatásként osztályozhatók-e, mikor és hogyan? A szolgáltatáskereskedelem a nemzetközi távközlési forgalommal jellemezhető a legegyértelműbben, ami 53 milliárd percnyi volt 1994-ben (876 millió óra), megháromszorozódott az 1980-as évektől, majd – becslések szerint – újra megduplázódott 2000-ig. A forgalom növekedése az egyenlőtlenségek felé tart, amennyiben a mintegy 50 milliárd dollár értékű nemzetközi forgalomban 10-20% többlet jelenik meg a nettó hívásexportálók oldalán. Az amerikai távközlési szolgáltatáskereskedelem teljes gazdasági terepe a nemzetközi telefonforgalomból, a távközlési társaságok privatizációjából, a számítógépipari cégek tengerentúli kereskedelméből áll össze.

Az információs és információgazdaság dinamikus növekedésben van, de a munkahelyteremtésben és -megtartásban ez korántsem jelent ilyen eredményességet. A világ első 25 információ- és kommunikációtechnológiai cége az 1992-93-as pénzügyi évben 2,2%-kal csökkentette munkaerejét, majd némi hullámzás után, lényegében stagnál a foglalkozotti létszám az 1990-es évek folyamán. A legdinamikusabban fejlődő távközlési cégek is folyamatosan vesztik munkaerejüket az 1980-as évek óta (globálisan 6-10%-kal). Ellenben más ágazatok munkahelyteremtőként lépnek fel: mint a kábeltévés cégek az USA-ban (több mint 100.000 munkahely), a celluláris telefon-társaságok (50.000 munkahely), az országos optikai szálas hálózat Japánban (2,4 millió új munkahely teremtésével). A médiaipar minden alágazata jelentős munkahelyteremtőnek bizonyul az 1990-es évek elejétől.

A globális információs társadalommal (GIS) kapcsolatos szakmai (teoretikus) elképzelések[126] kapcsán legfőbb tudni való, hogy az OECD több fórumon is foglalkozott a témával, összegezve a közös ismereteket, egységesítésre (szabványosításra) törekedve. Ezek eredményeként a mérési tartományokat a következőkben határozták meg:

1. információtechnikai (berendezés)forgalom és használat mérőszámai;
2. az információs és kommunikációs infrastruktúra minőségét jelző számok;
3. a szolgáltatásokkal és a tartalommal kapcsolatos kereslet (forgalom) adatai.

A leginkább vitatott, illetve statisztikai nómenklatúrákkal legkevésbé fedett területeken, a szolgáltatási és a tartalmi ágazatok négy kategóriába rendezhetők, mint a kommunikációs szolgáltatások köre: az online szolgáltatások köre: az internetes szolgáltatások köre: a csomagolt tartalmak köre.

5.1 Az információ- és tájékoztatáspolitika szerepe az állam és a gazdaság működtetésében

[126] Indicators for the Global Information Society: review and compilation of available statistics. OECD Tokyo Workshop on the Economics of the Information Society. 1996, március

Az új feltételek között az információgyűjtés és a tájékoztatás egésze (intézményrendszer, szerepek stb.) is megváltozott, újra kellett tehát gondolni a vonatkozó állami és kormányzati szerepeket is (a jogi, az adminisztratív és a technológiai környezet minősítésével). A szervezett információ(adat)gyűjtés, a tájékoztatási intézményrendszer, illetve a tájékoztatási szerepek működtetése mára az állam működtetésének egyik neuralgikus kérdése lett. A tájékoztatás működtetése a kormány legbonyolultabb szerepformájá vált. A rendszerváltások, illetve az információ korának követelményei a fejlett és a fejlődő országokban olyan modernizációs igénnyel léptek fel, hogy az országos információrendszer, a hivatalos statisztikai szolgálat működtetésének a korábbi protokolláris rendjét korszerűsíteni kényszerültek, mert a politikai, a gazdasági és a társadalmi aktorok működése, a működésükhöz szükséges információk, a hivatalos statisztikák közreadásának formái, időzítése, elérhetősége stb. már nem volt releváns az új igényekkel szemben. A legfejlettebb országok (OECD) ezért az 1990-es években az országos információrendszer működtetésében mindenekelőtt teljes körű cenzusokkal frissítették fel a bázisadatbázisokat (elsősorban az ipari, mezőgazdasági, szolgáltatás-termelés, kereskedelem, ingatlan, természeti erőforrások profilokat). Ezek a modernizációk és korrekciók a statisztikai intézményrendszer, a fogalomtár és módszertan, a számítógépes technológia és matematikai modellkészítés teljes revízióját is felvetették.

5.2 A statisztikai adatgyűjtéssel kapcsolatos igények és változások

Az új körülmények között az adatszolgáltatási fegyelem lazulása, az állampolgárok gyakori adatkéréssel terhelésének elkerülése, az információszabadság újszerű értelmezései, az általános dereguláció és a központi források csökkentése miatt a statisztikai szolgálatok működésének feltételei lényegesen megváltoztak. Ezzel egy időben az általános állami és magán jellegű információigény-növekedés, az információnak a gazdasági/üzleti folyamatokban megnövekedett szerepe új és sokkal nagyobb követelményekkel lépett fel a statisztikai információkészítéssel szemben. A statisztikai szolgálatok krízise számtalan forrásból táplálkozik, de a reform kapcsán koncentráljunk az információtartalommal szembeni hiányokra, illetve a mintavételi lehetőségek változásaira, valamint a már összegyűjtött adatok újrahasznosíthatóságának lehetőségeire. Az alaphelyzet az, hogy miközben az állampolgárok vagy a gazdasági aktorok panaszkodnak a statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségekkel terhelésre, a kormányzati statisztikai információellátás gyenge, illetve a gazdasági tervezés tudományos és gyakorlati szereplői is állandóan panaszkodnak a statisztikai (bázis)adatok hiányosságaira. Mindezeken túl a központi (országos) és a helyi (önkormányzati) adatgyűjtések célszerűségének és lehetőségeinek össze nem egyeztetett voltából következően vannak hiányok.

Az adatkéréssel terhelésnek bizonyára vannak a statisztikai szolgálatoktól eredő tervezési hibái, vannak az állampolgári adatszolgáltatási fegyelmezetlenségre (adatvisszatartás, félrevezetés stb.) visszavezethető hibák, ám megtetézi mindezt az ország/állam információs modelljéhez nem illő információjog és adminisztráció erőltetése. A sikeres rendszerváltoztató kormányok első tevékenységei közé tartoztak a kormányzati információ- és tájékoztatáspolitikai jelentések (mérlegek) készítése, amelyekben az információs infrastruktúra, az információgyűjtő és tájékoztatási intézményrendszer, az információ/adat-gyűjtési és szolgáltatási kötelezettségek, összefoglalóan a jogi, az adminisztratív és a technológiai környezet leírása szerepeltek

azzal, hogy az új követelményeknek megfelelő információpolitikák szülessenek. A statisztikai adatgyűjtéssel és szolgáltatással kapcsolatos megállapítások és új követelmények az országos információrendszer revíziójának alapját képezték.

A korszerűsítési (revíziós és ezredfordulós modernizációs) információpolitikák a hivatalos statisztika megerősítésére 1990-1995 között a legfejlettebb országokban például több mint száz vállalati (cégprofil és tevékenységleírás bevételnagyság szerint) adatgyűjtési kampányt folytattak. A legtöbb bírálat az adatfelvételek (felmérések) túlzottan részletező és túl gyakori voltát illette, valamint hogy a statisztikai szolgálatok még mindig nem voltak képesek az elektronikus adatközlő formákat véglegesíteni. Hozzá tartozik a képhez, hogy a legfejlettebb országokban a gazdasági aktorokra rótt adatszolgáltatási kötelezettségeknek csak mintegy harmadát képviselik a központi kormányzati és helyi önkormányzati statisztikai adatkérések, a többit a hagyományos állami (tervszerűen követett) adatszolgáltatás és más hatósági jóváhagyási, engedélyezési formák jelentik. Hozzá tartozik a képhez, hogy mivel a deregulációs, az adminisztrációt és a statisztikai forrásokat csökkentő trenddel egy időben a gazdasági tevékenységek diverzifikálódása, vagy a háztartások összetétele is igen jelentősen megváltozott, a statisztikai adatfelvételek és felmérések egyszerűsítésének, ritkításának igénye nem megalapozott. Különösen hogy az adatgyűjtési folyamat is egyre bonyolultabb az állampolgári információérzékenység, az államot disztingválás nélkül támadó, intellektuális információszabadság-eszmény terjedése miatt. Ez az ellentmondásos folyamat az információs társadalom paradigmákkal kapcsolatos információjogi és adminisztrációs problémákban tetőzik, de ez már egy másik történet.

5.3 A statisztikai modernizáció lépései

A létező (korábbi) adatgyűjtések újrahasznosíthatóságának (gépi kezelhetőségének stb.) növelése egyrészt a takarékossági megfontolásokat elégíti ki, másrészt a statisztikai szolgálatok üzleti tevékenységének javításával jár. A statisztikai adatbázisok hasznosítása egyrészt az állami (központi) kompetenciarendszer üzleti célú hasznosítását jelenti, másrészt az információs társadalom gazdasági rendszerének alapjainak egyikét képezi. A hasznosítás kategorizálja a hivatalos (állami) statisztikai információt, ami a szabályozás újragondolását követeli: amennyiben például a nagy nyilvántartó rendszerek által készített (felvett) adatok mint primér statisztikák, az épület (lakás) ingatlan-nyilvántartások vagy a belső migráció adatai (a lakónyilvántartások regiszterei alapján) mint szekunder statisztikák, illetve a lakossági adattárakkal mint tercier statisztikákkal számol, s az értékesítés csak az utóbbi kategóriában problémamentes. Ilyen alapon elkülönülhet az adatgyűjtés és a számítógéppel kezelés megoldása is.

A tájékoztatási igények és kötelezettségek növekedése a gazdasági folyamatok logikájából (mérés, gazdasági tervezés, előrejelzés, trend- és tendenciakutatás), a politikai demokrácia követelményeiből (döntéshozatal segítése, információelőnyös és -hátrányos helyzetek kiegyensúlyozása), illetve a társadalmi esélyegyenlőség-igény növekedéséből áll össze. Az új társadalmak (legyenek azok rendszerváltoztatók vagy „csak” információstársadalom-paradigmák) működésében talpkövek a hivatalos statisztika által, meghatározott időnként és meghatározott formában közreadott bázisadatok, a gazdasági viselkedést (a gyors hozamkonvertálást biztosító, rövid lefutású gazdasági folyamatokat) orientáló gazdasági tájékoztatás. A gazdaság internacionalizálódásának trendje, a határokon átnyúló gazdasági folyamatok mind erősebben követelik a gyors (rövid időszakokat értékelő) statisztikai információt mint gazdasági indikátorokat az üzleti

tendenciák és trendek jellemzésére.

A közzététel és a statisztikai tájékoztatás lehetséges többletei (mint valós igények) mögött a mindennapi élet és a kormányzás statisztikatudatosságának növekedése, a gazdasági aktorok információérzékenysége, az állampolgári információtudatosság egyformán fontos. Az állami gondoskodás megszűnése, a gazdasági vállalkozási szabadság, a családi gazdálkodás felelősségének növekedése a statisztikával (mint gazdasági tájékoztatással) szembeni állampolgári igények növekedésével jártak. A társadalmi és gazdasági környezet gyökeres átalakulása nem kis mértékben az információval (statisztikával) szembeni viszonnyal is magyarázható. Az igazságos közteherviselés, a vállalkozási esélyek folyamatos kiegyenlítése megköveteli a tájékozódási igények maximális kiszolgálását. Ezért fontos az információval szembeni gazdasági/üzleti, illetve társadalmi elvárások között a statisztika jobb (könnyebb) megérthetősége. A kiszámíthatóság és információbiztonság szempontjainak előtérbe kerülése a statisztikai tévedések rendszeres közreadásával kapcsolatos kötelezettséget hozott létre.

Az új információs és kommunikációs technológiák az információ(statisztika)szolgáltatással szembeni elvárásokat tovább finomították, amennyiben a hálózatba szerveződő személyi számítógépes eléréssel állandó szolgáltatást igénylő követelmények a „hivatalos statisztikai adatbázisok" működtetését követelik. Mindez kiteljesül a kormányzati adminisztráció informatizációjával, illetve a következésképpen felmerülő állami (statisztikai) információigény igen jelentős növekedésével.

A gazdaság működtetésében kiemelt figyelmet kap a közzétételi időpontok tisztázása, az első közzétételi időzítés feltétlen rögzítése. Ezzel együtt fokozott szerepet kapott a gazdasági jelzőszámok mint üzleti trendek és tendenciák dokumentálása, ami az adatszolgáltatások időbeniségét (minél gyorsabb megjelenését) előbbre sorolták, mint a végső pontosságot. A központi kormány statisztikaigénye az államigazgatásban (-irányításban), az egyes minisztériumok és országos hatáskörű szervezetek igénye a döntéshozatalban, a politikai elemzéshez, a törvényhozási területeken, a tudományos műhelyek adatigényében kiemelkedő. Mindezekre válaszként előzetes közreadási naptárakat kell készíteni a statisztikai adatok kibocsátóinak.

A japáni példában a minisztériumok reagálva a megnövekedett igényekre folyamatosan fejlesztenek (forrás)adatbázisokat: 20 minisztérium és országos hatáskörű szervezet 364 minősített információs forrásadatbázist használ működéséhez (ill. a 14 minisztérium 24 statisztikai bázisadatbázist mint szolgálati információforrást működtet). A japán kormány ösztönzi az adatbázis-használatot a hasznosítási módok és lehetőségek, eljárások kidolgozásával, gondoskodik referensz-szolgáltatásról. A „hivatalos statisztika" alapú országos információrendszer mint központi adatbázis használata még sehol sem teljesen kifogástalan: a minden államigazgatási egység által használható adatbázisok példája a japán SISMAC (1989-óta működik a Management and Coordination Agency által kezelt statisztikai információs rendszerben), vagy az ISLAND (1994-től működik országos földingatlan kezelési és hasznosítási információs rendszerként), s mindegyiket a minisztériumok közi számítógépközponton át biztosítja a MCA. Egy külön központi statisztikai adatbázist használ (1980-óta) az ipari és külkereskedelmi minisztérim (MITI) és a gazdaságtervezési hivatal (Economic Planning Agency).

Az információtudatosság, a társadalom működtetésének magasabb információigénye a minisztériumok közötti nagy mennyiségű statisztikai adatáramlást feltételez, aminek kezelése, feldolgozásának mennél messzebbre (mennél nagyobb

szintetizáltsági fokig) jutása gépi készségekkel a kormányok legfőbb információpolitikai gondja. A kormányok nyomást gyakorolnak a minisztériumokra, hogy a felügyeleti területek (profilok) bázisadatbázisait mint szakmai adatbázisokat hozzák rendbe (karbantartás, frissítés stb.), az elérésükhöz szükséges feltételeket szélesítsék és könnyítsék. A statisztikai adatgyűjtéssel kapcsolatban a kormányoknak egy nagyon komoly dilemmát kell leküzdeniük, amennyiben az információszabadság és magánszféra igények megerősödésével egy időben, az egyéni és a közérdek közötti viszonyt a közérdek javára kell módosítani a társadalmi egyenlőség szemmel tartásával. A tájékoztatási modernizációs folyamatban a kormányok statisztikai információs index készítésére adnak utasítást a kibocsátók számára, amelyben a statisztikai tájékoztatás információforrásainak, közreadóinak és hiteles gazdáinak kell megjelenni.

5.4 Az állampolgári információ(statisztika)tudatosság növelése

A statisztikai ismeretek, tudás, a tájékoztatási igények jobb megismertetése átfogó igénye napjaink társadalmának, a gazdasági és a politikai érvényesülésnek: "az elkerülhetetlennek az élére kell állni", vagyis követni kell az olyan megoldásokat, mint a statisztika napja (okt.18.), vagy a különféle országos események szervezése (National Graphic Statistics Competition). Ugyancsak szügséges rendszeres, egy-három évenkénti konferenciák rendezése a statisztika használói és a gyártók közötti találkozókkal. Mindenekelőtt azonban az információkezelés, -gazdálkodás oktatása lenne fontos az iskolarendszerben, a statisztikatudatosság ugyanis az egyéni információtőke megalapozója.

6. A statisztika információtartalmának kiteljesedése - az intellektuális tőke mibenléte

Az információ korában két meghatározó változás felismerése igényli ezt a kiteljesedést. Egyfelől, hogy az ipari korszakból az információ korába történő átmenetben a vagyontárgyak, általában a gazdagság forrása megváltozott: a gazdagságot és a vagyont már a tudástermékek képviselik. Az információ - ismeretek - tudás folyamat nem csupán a tudományos jellegű ismeretek körét jelenti, hanem a média híradásait, a tanácsadást, a szórakoztatást, a kommunikációt, általában a szolgáltatásokat, amelyek együttesen a gazdaság új nyersanyagaként és legfőbb termékeként szolgálnak. Másfelől, hogy vannak tudást termelő vállalatok és társaságok s hogy ezek folyamatos ismeretszerző és/vagy tanuló szervezetekként működnek.[127]

A pénzügyi és a fizikai vagyon leértékelődésének folyamata nem ma kezdődött. Egy sokat idézett példa szerint a Fortune 500-ak 1954-es listáján található cégek kétharmada eltűnt, vagy már nem tudott felkapaszkodni az 500-ak 1994-es listájára. Másfelől 1979-1994 között a legnagyobb amerikai társaságok által alkalmazott munkaerő közel harmada épült le (16,2 millióról 11,2 millióra). Az eltűntek helyét olyan cégek vették át, mint például a Nokia amerikai leányvállalata, amelyik 1994-ben 5 alkalmazottal 160 millió dollár forgalmat bonyolított. Vagy a Nike, amelynél minden alkalmazottra 334.000 dollár termelési érték jut (szemben a Fortune 500-ak középmezőnyének átlag

[127] Az idézett alapmű Peter Senge The Fifth Discipline (1996) című könyve, amely a learning organizations-fogalom definiálója és elterjesztője volt.

248.000 dollár/alkalmazott termelési értékével).

6.1 A tudástársadalom megjelenése

Nem előzmény nélküli a megjelenése, amennyiben az üzleti világ régóta tanulja már az ismeretek kezelésének és hasznosításának módjait: ebből alakult ki az intellektuális tőke. Ebben a környezetben mozgó cégek újszerű viszonyok közé kerültek, minthogy kiderült hogy az az cég, amelyik nem volt képes számolni a vállalati szellemi kapacitásokkal - mint a legfőbb vállalati vagyontárggyal - milliókat veszített az elmúlt évtized alatt. Kiderült, hogy az intellektuális tőke felszabadít más tőkefajtákat is (az állóeszközök közt a berendezéstőkét, azután a találmányokat, végül készpénzt is, vállalati rugalmasságot stb.), növelve a profitképzést. Fontos új tudás lett annak felismerése, hogy az információs társadalomban más ismeretek kellenek a munkaerő felhasználásához, irányításához: s annak tudatosítása is, hogy az ember a vállalat legfőbb vagyontárgya. Bebizonyosodott (s ez a média szerepe), hogy a tudás valóban hatalom, ami elsősorban a vásárlók felé áramlik, de nagy befolyást jelent oda-vissza.

Mindeközben az is kiderült, hogy ha a termelő erők és eszközök nagyjából azonos készségeket feltételeznek és mégis nagy különbségek jelennek meg a termelésben, akkor ez a tudás, a vállalati ismeretek tára lehet. A XX. század óriásvállalatai, majd később szinte minden üzleti egység az invenciókra épül, a tudáskezelés eredményességére, az új technológiák megtalálására, a pénzügyi adatok gyűjtésére és értelmezésére. Amikor a tudás (pontosabban a strukturált ismeretek, s azok mobilizálása) válik a legfőbb termelési tényezővé, akkor az intellektuális vagyon kezelése válik a legfőbb üzleti céltárggyá.

Alapvető fontosságú a fejlődésben, hogy a XIX. század végén még legfőbb módszernek a változások kimutatásában a szénkitermelés és az acélgyártás tonnái, vagyis a nyersanyag-kitermelés és a megtermelt anyagok mennyiségi mutatói jelentik a legfőbb mértéket. Majd ez a rendszer lassan megváltozik az 1940-es évekre, amikor az energiafelhasználás válik mérvadóvá: a megtermelt villamosság kilowattórái, az elfogyasztott üzemanyagok mennyisége, a vasúti vagy a légi kilométerek. Kísérő jelensége a folyamatnak, hogy a munkaerőigény évi 1%-ot esett 1990-tól , majd a második világháború után a nyersanyagszükséglet esett évi 1%-kal, 1950-től az energiaszükséglet esett évi 1%-kal azonos termelési értékhez mérve. Hasonlóképpen úgy látják a szakértők, hogy a századfordulótól évi 1%-kal növekedik a kvalifikáltabb munkaerő alkalmazása a fizetési listák szerint.

6.2 A tudásgazdaság mibenléte

Az információ korának gazdasága az információ – ismeretek - tudás termelési lánc eredményére épül: a folyamat motorja a tudás (strukturált ismeretek) és a kommunikáció. Az információgazdaság előzménye, hogy az ipari és mezőgazdasági termelés minden területén csökkent a munkaerő létszáma az azonos termelési teljesítmény (output) mellett. A statisztikailag legjobban dokumentált amerikai gyáripari munkásság és alkalmazottak aránya például az 1950-es 34%-ról 1994-re 16%-ra csökkent, ugyanakkor a menedzser, könyvelő, tervező, piackutató stb. jellegű alkalmazotti létszámarányok a harmadával növekedtek. Vagyis az információs munkaerő aránya növekedik.

Sokan próbálják az információgazdaságot számszerűsíteni, amikor egy új statisztikai rendszert kérnek számon a háromszektoros gazdaságregisztráláson. Ennek

alapján számolnak

- az árutermelő szektorral, mely a gyáripart fedi le a bányászattal és közszolgáltatásokkal;
- a szolgáltató szektorral, amelyik a munkaerő-igényes ágazatokkal (mint a gépkocsijavítás, banki közszolgáltatás, egészségügyi, vendéglátó-ipari stb.) számol;
- az információs szektorral, mint a hirdetési, a kommunikációs, a számítógép-ipari és szoftveripari, szórakoztatási, felsőoktatási, kiadói, értékpapír-piaci stb. ágazatokkal.

A statisztikailag legjobban dokumentált amerikai példában a munkaerő 15,3%-a dolgozik a 3. szektorban 1994-ben! A tudásgazdaság definíció megalapozója Machlup 1962-es „The Production and Distribution of Knowledge in the US" című munkája, amelyik végül a 8-kötetes „Knowledge: its creation, distribution, and economic significance" műben összegződött, amelyben Machlup az USA tudásgazdaságának értékét már az 1958-as bázisadatokon a GNP 34,5%-ában állapította meg. Majd 1977-ben az amerikai kereskedelmi minisztérium kiadta Porat „The Information Economy" című dolgozatát, amelyben 1967-es bázisadatokon határozta meg a primér információs szektort, a GDP 25,1%-ában, s a vállalati profit 43%-ában állapította meg értékét. Porat azután meghatározta a szekunder információs szektort is (mint amelyik magába foglalja az összes információs szolgáltatást, amit a kormány és a nem információs cégek belső fogyasztásukban felhasználnak), a GDP további 21%-ában állapítva meg, vagyis az egész gazdaság több mint 46%-ában határozva meg a teljes információgazdasági részesedést. A Machlup- és a Porat-féle gondolatmenet alapján 1980-ban a GDP 36,5 %-át tekintették a tudásgazdaság eredményének.

6.3 Az áruk és szolgáltatások tudástartalma

Egy szakértői modellezés szerint az 1981-es IBM PC és egy 1995-ös Macintosh PowerBook 5300C laptop között 3.500-szoros a teljesítményarány információs intelligenciában, a szilícium, fém, műanyagok stb. különféle fizikai alkotóelemek javulásában. És nagyjából ez az arány a gépipar elektronizálásában is, vagyis a gyáripar elkezdett dematerializálódni, amikor minden 5 dollár befektetésből 4 dollárt információra költenek.

A folyamat kulcsa a dematerializálódás, amikor a profitképes cégek egy ideje már vállalkozásba adják tevékenységeik mind jelentősebb részét. Sőt, még a pénz is dematerializálódik. A katonai-hadiipari termelés, a hadsereg működtetésével egyetemben a tudásgazdaság motorja: a hadsereg technikai egységeinél 99%-os a főiskolai és egyetemi végzettség.

6.4 A tudásvállalat

Az információ-intenzív termelés és az információtermék megteremtették a tudásvállalatot is. Az eredőket illetően a vállalatok egyrészt a fizikai vagyontárgyaikat (raktárak, készletek, pénz stb.) helyettesítik mind nagyobb mértékben információval, majd a mind több információ kezelését kell megoldaniok. A vállalatok tudásintenzívvé válásának folyamata (az emberek információtudatosságának erősödése mintájára) modellezhető

azon a módon, ahogy a pénz mozog. A cégeknek két alapvető kiadásuk van: egyrészt a tőkekiadások (a pénz befektetése a tulajdonba, berendezésbe, más vagyontárgyakba (amelyektől később megtérülést remélnek), valamint a K+F vagy a képzés. A másik kiadástípus a költség: fizetés, nyersanyag, szállítás, hirdetés stb. A tőkekiadások (capital spending) és a költségek (expenses) jelentősen megváltoznak az információ korában.

A tőke jellegű kiadások az amerikai kereskedelmi minisztérium Bureau of Economic Analysis nevű egysége szerint a hagyományos ipari termékeknél évi 110 milliárd dollár volt 1982-ben (és hosszabb távon is); az információipari termékeknél 1982-ben 49 milliárd dollár volt: 1987-ben 86,2 milliárd dollár. Az ipari korszak és az információs korszak tőkekiadásai keresztezték egymás trendvonalát 1991-ben, amikor a termelési ipari technológiára 107 milliárd dollár-t és információtechnológiára 112 milliárd dollár-t költöttek. Ez az év (1991) már az információs korszak érettségének éve, amikor többet költenek információtechnikára és technológiára a termelés más területeihez képest. (Ráadásul még alul is becsülték az információkezelő és -mobilizáló eszközökbe történt beruházások arányát, mert a hagyományos állóeszközökbe szerelt számítógépek - és más készségek - teljesítménye is sokszorosa a korábbiaknak.)

A vállalatok tudásintenzívvé válása folyamatában a cégek nagyobb arányú befektetéseket eszközölnek a K+F-be, mint a többi termelőeszközbe összesen, s amikor a beruházási arányok így módosultak, akkor vált egy vállalat a hagyományos termelésről a „gondolkodással előállított" információtermékre. Másik döntő tényező a hálózatba rendeződés, az elektronikus hálózatok és kapcsolatok hatása a szervezetekre, az észlelt technikai hatások tervezett hatékonysági és/vagy termelékenységi hozadéka, mely igazolja a befektetést az új technológiába. Mindezt megbecsülni vagy kiszámítani elég nehéz. Amellett az ilyen változások másodrendű hatásokat is generálnak.

A közgazdászok próbálják befogni az új fejleményeket, amikor az információtechnológia hatását a technológia kettős hatásában látják, vagyis hogy a technológia egyes termelési/gyártási műveleteket és folyamatokat automatizál, helyettesíti az emberi munkaerőt a termelés különböző pontjain. Másrészt a technológia egyidejűleg információt generál a termelési/gyártási és adminisztrációs folyamatokról, amelyekkel a szervezet észleli és méri a termelést. Minden termelő tevékenység átláthatóbb és mérhetőbb lett, azzal az IT a hagyományos automatizálást tovább gazdagította.

Az IT ma már rengeteg információt, ismereteket generál a termelésről, de a vállalatok csak akkor válnak tudásvállalattá/társasággá, amikor az információ már nem egyszerűen jelzőrendszer, beszámoló vagy automatizáló tényező a termelési tevékenységben, hanem maga is üzleti tényező, mint például értékes mellékesnek tűnő körülmények összegyűjtése (kibányászása), mint például a hotelláncok vendégeik szokásait, preferenciáit tartalmazó információkat tárolnak. Szimulációk felhasználása a "mi van, ha"-műveletek lefuttatásával, mint például amikor olajkutatók a légi felvételek, szeizmográfok, próbafúrások információ alapján elemzik az adott térségben a találati esélyeket. A tudás mint üzleti tényező hasznosítására példa, hogy az információtudatos vállalatok jellemző módon válnak információértékesítőkké; például az IBM-nél már jelentősebb jövedelem származik a számítógépes szolgáltatásokból, mint a számítógép-eladásokból.

A mérhetőség krízisében egyes ipari adatközlők úgy találták, hogy minden egyes high-tech tőkére fordított dollár csak 80 centet hoz vissza, tehát mint ilyen pénzpocsékolás. A tévedést azóta számos híres történet bizonyítja. A Wal-Mart és a Kmart vállalatok-társaságok történetében látszik igazolódni, hogy miközben az ágazati

statisztika nettó veszteséget jelzett a termelékenység terén, a diszkont kiskereskedelmi egységek alig invesztáltak az IT-be, ám a Wal-Mart 1 milliárd dollár körül fektetett be, míg végül elnyerte a Kmart piacait. Miközben az 1978-1982 közötti statisztikai bázisra hagyatkozó kutatók a pesszimizmusuk hangoztatták, két MIT-es közgazdász 1993-as kurrens adatokkal készítve számítást (az IDC által gyűjtött IT-adatokon összevetésben) úgy találta, hogy 8:1-hez különbség van a befektetések megtérülésében a „computer capital" és egyéb „capital equipment" kategóriákban. (hivatkozás Stewart, 1997, p.23-24.)[128] Majd 1994-ben megismételve a számításokat már 10:1-hez arányt találtak. (Ehhez fontos tudni, hogy a befektetések amortizációja a számítástechnikai eszközöknél a leggyorsabb.)

Mindent összevéve, egyértelművé vált az 1990-es évek közepére, hogy olyan technikába (berendezésekbe) befektetni - amelyek információt termelnek, hitelesítenek, kezelnek és terjesztenek - termelékenyebbé válik, mint a hagyományos anyagi javak létrehozására és mozgatására alkalmas berendezésekbe befektetni. Az intellektuálistőke-javak vagy termékek megtérülési mutatóit keresve mérték (hivatkozás Stewart, 1997, p.24.) új üzemek és berendezések (mint fizikai/állóeszközök) tőkemegtérülését a K+F kiadások megtérülésével összevetésben, s úgy találták, hogy a K+F-re nyolcszor többet költenek, mint új gépekre. Mára a tőkeintenzív és az információintenzív ágazatok versenyét az utóbbiak javára eldőlni látják. Vonatkozó példa a készletezés természetes ciklusainak változása is a számítógépes rendszerek jóvoltából: az elektronikus kereskedelemben működő cégeknél már nincs is készletezés. A MIT tudományos magyarázattal szolgált erre a helyzetre, amikor a fejlődés az „atomi világot elektronikus impulzusok - bitek - világára váltotta", amikor a PC-k kereskedő gépekké válnak, amelyekkel egy közös kínálati piacot lehet szervezni. A hagyományos vállalati gazdálkodásban az információ a fizikai tárgyakhoz (dolgokhoz) kapcsolódva áramlott, az új gazdasági környezetben viszont az információáramlás és a materiális javak áramlása elválhat egymástól. A MIT kutatói a fizikai és az információs (tudás)vagyon különbségét az IBM és a Microsoft történetén modellezik.

Az IBM az 1950-60-70-es évek vállalata volt, a Microsoft az 1980-as éveké. Az IBM sokkal nagyobb kereskedelmi forgalma ellenére, a Microsoft az 1990-es évekre már értékesebb vállalat, mert az IBM teljes piaci kapitalizációja 70,7 milliárd dollár, a Microsofté pedig 85,5 milliárd dollár (1996). Az IBM (nettó értékcsökkenéssel számolva) tulajdonában van ekkor 16,6 milliárd dollár értékű tulajdon, gyári, üzemi létesítmények, berendezések formájában, míg a Microsoft hasonló állóeszköz-állományának értéke ekkor csak 930 millió dollár(!). Minden 100 dolláros IBM-befektetésből 23 dollár ment az állóeszköz-vagyonba, miközben alig több mint 1 dollárnyi a Microsoft esetében. Vagyis aki Microsoft részvényt vett, alig költött állóeszközökre.

A Brookins Institute egyik kutatója kiszámította (Stewart hivatkozása, p.33.), hogy a hagyományos vagyontárgyak és az amerikai gyáripari/bányaipari cégek teljes piaci értéke közötti viszony (vagy megfelelés) 1982-ben 62,3%-ot mutatott: a cégek piaci értékében ilyen arányt képviseltek a hagyományos vagyontárgyak (állóeszközök). Viszont 1992-ben már csak 37,9%-ot. Vagyis 10 év alatt az USA-ban a hagyományos vállalati vagyontárgyak 24,4%-kal értékelődtek le!

Napjaink legsikeresebb vállalatai és társaságai között akadnak olyanok szép számmal, amelyeknek jóformán nincs is állóeszköz típusú vagyontárgyuk: ilyen például a

[128] Stewart, T.A.: Intellectual capital: the new wealth of organizations. Doubleday, New York, 1997, p.278

Visa International (amelyet know-how társaságnak is neveznek), amennyiben nincs a birtokában semmilyen működési egység/létesítmény, minthogy a Visa lényegében egy tagszervezet. Hasonló példa az Electronic Data System, amelynek nincsenek állóeszköz típusú vagyontárgyai, bár szerepel a tőzsdén: az EDS-részvények tulajdonosai lényegében csak egy General Motors-féle visszavonható biztosítékot birtokoltak, ami feljogosítja őket arra, hogy az EDS-jövedelmek bizonyos része után osztalékot kaphatnak.

A vállalatok a rezsi jellegű vagyontárgyaik mind nagyobb részétől szabadulnak meg: például a vállalati székházak helyett bérelt létesítménybe költöznek, vállalkozásba adnak vállalati tevékenységeket: végül a vertikális integráció virtuális szervezetek hálózatává alakul. Mindennek célja a kevesebb vagyontárgyat jobban működtetni. Minden cég többet ad ki információra, mint részvényekre: az nem is meglepő, hogy a think-tanks-cégek vagy a tanácsadók többet költenek információra, mint fizikai vagyontárgyakra. A know-how-társaságoknak „nincs szükségük" fizikai és/vagy pénztőkére, viszont szinte minden prosperáló vállalatnak nagyobb szüksége van információra, mint tőkevonzásra.

Egy kutató összehasonlította közel háromezer amerikai vállalat éves tőke-költségeit (cost of equity capital) információs kiadásaikkal, felszámolva a kereskedelmi és az adminisztratív költségeiket, s azok szerint a cégek 90%-a minden másnál többet költött információra. Az átlagos cégeknél 5:1-hez arányban, a kereskedelmi és a konzultációs cégeknél 32:1-hez arányban tapasztalta így. (Strassman, P.A. ezt a jelenséget úgy fogalmazza meg, hogy a tőke alapú ipari gazdaságot felváltotta már a menedzserek dominálta információgazdaság.) De az átalakulás a pénzügyi szektorban is figyelemre méltó, amennyiben a nagybankok bevételeinek harmadát már nem kamat jellegű, hanem az adatfeldolgozásból, szolgáltatási díjakból eredő, illetve értékpapír jellegű, jelzálog vagyontárgyak kereskedelméből származó jövedelem képezi.

6.5 A tudásmunkás színre lép

Az információkezelés minőségében megragadható változás a munka jellegét és a munkaerő összetételét illetően is új rendezőelvekkel szolgál. Egy szakértő a munkaerőt három szélesebb kategóriába sorolja, mint a rutinszerű termelés-kiszolgáló műveleteket végzőkre (üzemi munkások, munkafolyamat felügyelők és irányítók, irodai háttérmunkások stb.), akik mára a statisztikailag legjobban dokumentált amerikai munkaerő egyre hanyatló negyedét teszik ki. Azután a személyes szolgáltatást végzőkre, akik mára az amerikai munkaerő 30%-át teszik ki, növekvő mértékben. Valamint az elit munkaerőre, amelyik a "szimbolikus elemzők" csoportjaiból áll, s mára a munkaerő 20%-át teszik ki, növekvő arányban, mint jogászok, konzultánsok, mérnökök, tervezők, hirdetési/reklám szakemberek, mindenki, aki a problémamegoldásban, a stratégiakészítő és értékesítő műveletekben vesznek részt.

Egy másik - a hivatalos statisztikához jobban igazodó - megközelítés szerint a következőképpen folyik az átalakulás:

	Termelésben Dolgozók	Személyi szolgál-tatást végzők	Adminisztratív létszám	Technikai létszám
1940	73,4%	9,0%	13,3%	4,3%
1980	57,2%	11,7%	23,6%	7,5%
1990	34,2%	13,3%	36,1%	16,1%

A tudásmunkásoknál a nyersanyag és a termék is információ, s a tudásintenzív vállalatoknál a tudásmunkások 40%-ban vagy afölötti arányban vannak jelen. Az USA munkaerejének 28%-át tekintik tudásmunkásnak az 1990-es évek derekán, s az utolsó évtizedben tapasztalt új alkalmazotti munkaerő-növekedési létszám 43%-ára teszik arányát. Ez akkor is igaz, ha például a számítógépipar a legnagyobb munkahelyvesztővé lépett elő az ipari munkássága leépítésével, a vállalkozásba adással (outsourcing), az offshore-üzemekkel: ugyanakkor növelte alkalmazotti létszámát programozókkal, tervezőkkel konzultánsokkal stb. A munka egészének tudástartalma növekedik, a manuális jártasságokkal szemben a mentális ismeretek térnyerése folyamatos. A gyáripari termelésben (mint például az autóiparban) az 1970-es évekig az anyagmozgatók, termelők, működtetők, gépkezelők aránya 57%-os volt (43% a precíziós jellegű termelési műveletek kiszolgálója, kézművesek stb.); ma már 55% a precíziós munkák és 45% a kvalifikálatlan munkavégzők aránya.

6.6 Az intellektuális tőke tartalma

Ha nem tudjuk mérni az intellektuális tőkét, akkor hogyan lehet meghatározni a tartalmát? Először a mérési szemléletet hiányolták, mondván, hogy a könyvelés hagyományosan a termékoldali költségekre hagyatkozik, s nem az értékteremtésre koncentrál, ami a fogyasztási oldalon jelenik meg. Ezért már elég régóta próbálják a vállalati teljesítmény mérését megreformálni a hites könyvvizsgálók amerikai intézetében: amely szerint ma a költségkomponensek a termelésben döntően a K+F, a szolgáltatások, az intellektuális vagyontárgyak alapján állapíthatók meg.

A hagyományos mérés alapjában véve a (500 évre visszatekintő számviteli-könyvelési elvek szerinti) vállalati akkumulációt és tőkekoncentrációt méri, a költségekre alapozóan feltételezve, hogy a vagyontárgy megszerzésének költsége normális esetben (bizonyos korrekciókkal, mint az értékcsökkenés-leírás) az, amit a vagyontárgy ér. De ez a modell szétesik a mobil vagyontárgyak megjelenésével: a tudást (mint például a vállalati know-how-t) elkülönülően kezelik, mert a jelenlegi érték és a korábbi költségek közötti viszony nem mérvadó már. A termelési ismeret/tudás költsége sokkal kevésbé kötődik értékéhez vagy árához, mint - mondjuk - 1 tonna acél termelése esetében. A mérés hitelessége nagyon viszonylagossá válik, amikor egy-egy vállalatnál csak a pénztőke alapján lehet értékelni, mint az IBM és a Microsoft részvények példája mutatta. Még nehezebb a helyzet, ha az AmericanAirlines-t értékeljük a repülőgépeinek száma alapján, miközben nem a repültetés, hanem a „Sabre" helyfoglalási információs rendszer termeli a cég jövedelmét, mert profitábilisabb a repülőgépek üzemeltetésénél. Az ilyen értékelési példák között említik egy vállalatcsoport vezérkarának leváltását mint mintaesetet, amikor következményként a cég részvényeinek értéke a felére csökkent, mert az elment „fél" az intellektuális tőke volt.

A mérési gondokat további olyan esetek illusztrálják, mint a musical-szerző Andrew Lloyd Webber cégalapítása. Webber 1976-ban létrehozta a Really Useful Company-t, amely a szerzői jogok képviseletére alakult. A cég 1986-ban nyilvánossá vált, s ekkor vagyontárgyait a következőkben jelölte meg: Palace Theatre (London) 2 millió font sterling, musicalok és dalok, 7 éves Webber-szerződés, biztosítási zálogok a feleségnek, mindez 35,2 millió font sterling értékben. Majd 1990-ben, amikor visszavásárolni akarta Webber a külső tulajdonrészt, már 77,4 millió volt az értéke, amit

befektetési bankárok számításai alapján (a szellemi tulajdonjogok és szabadalmak összessége) állapítottak meg. Mindezt betetőzi, hogy 1991-ben Webber cége 30%-át eladta a PolyGramnak 78 mllió font sterlingért. Ez így együtt az intellektuális tőke felszámításának a példatára.

Amikor egy vállalat a könyv szerinti értéke felett kel el (a mérleg saját tőke tartalmainak minősítése szerint), a prémiumot rendszerint az intellektuális vagyontárgyak képzik (jellemzően szabadalmak, vásárlói kapcsolatok, vállalati ismeretek, márkanevek), illetve a menedzsment tulajdonlása.

A mérhetetlen intellektuális tőke bizonyítéka a Dow Chemical-nél bevezetett „director of intellectual asset management" cím és foglalkozás (1993-ban), amit a társaság 29.000 szabadalma indokolt. A posztot betöltő szakember azonnal megvizsgálta, hogy milyen üzleti lehetőségek nyerhetők a szabadalmi vagyonból, s a karbantartás maga 1 millió dolláros megtakarítást jelentett 1-1,5 év alatt. Majd 1995-ban kimutatta, hogy a Dow szabadalmainak 36%-át használja aktuálisan, 50%-át potenciálisan hasznosnak találta, 14% már érdektelen volt.

Különféle szakértői becslések készültek az intellektuális tőke és a hagyományos fizikai-pénzügyi tőke arányainak megállapítására. Egyik szerint az intellektuális tőke 3-4-szerese a kézzel fogható (könyv szerinti) értéknek: mások szerint 5:1-hez vagy 6:1-hez arányú. (Stewart, 1997) Az intellektuális matéria formalizálható, befogható és felhasználható magas értékű vagyontárgyak létrehozására. Az intellektuális matéria nem tőke, hanem információ, annyi mint egy tégla a gyár épületében. Az összegyűjtött ismeretek (tudás) csomagolása gonddal jár: így jön szóba „knowledge management architecture" vagy „data warehouse" fogalmak használata, a data, information, knowledge, wisdom, intelligence, vagyis adat-információ-ismeretek-tudás intelligencia folyamat felépítése.

Az intellektuális tőke kétféle lehet: egyrészt egy félig tartós tudás megtestesülése, mint a szakértelem, amely a teendő (feladat), a személy és a szervezet között alakul ki: lehet kommunikációs és vezetési/irányítási jártasság: lehet felismerése annak, hogy mit keres igazán a vásárló és milyen áron. A másik fajta tudástőke azokat az eszközöket jelenti, amelyek felnagyítják a tudás megtestesülését, legyenek azok adatok, tények, információk (jellemző módon a telefonszámok ismerete nem intellektuális tőke, a telefonkönyv viszont igen). Így beszélnek „szoft" tudásról, minthogy inkább rejtőzködő, mint explicit minőségről van szó. S ebben van az információs társadalom paradigma egyik ellentmondása, hogy tudni illik az explicit tudás közlekedhet e-mail-en, az interneten, távközléssel, de a rejtett tudás (amely a kötetlen fecsegés, a mosdóban dumálás során közlekedik) nem tud így megnyilvánulni. A megoldás a rejtett tudás kinyilvánítása, amit formalizálni, rögzíteni, továbbítani lehet. A tudás- vagy intellektuális tőke három forrásból táplálkozik a vezető szakértők szerint: a humán tőkéből, a szerkezeti tőkéből, valamint a vásárlói tőkéből.

A humán tőke tartalmait nézve például az egyetemek közel sem olyan intelligensek, mint lehetnének, mert ott van ugyan „egy csomó brilliáns elme, de nem képeznek brilliáns kollektívát" (Stewart hivatkozása, p.76.). Viszont a McDonald-nál „egy csomó átlagos képességű ember csinált brilliáns vállalkozást". (Vonatkozó anekdota szerint, „aki feltalálta az első kereket, egy idióta lehetett, viszont aki a másik hármat találta fel, az egy zseni volt".)

A strukturális tőke tartalmai szerint információs rendszerekből, verseny- és piaci információkból, laboratóriumi készségekből, management-fókuszból stb. áll, amelyek egyéni know-how-t visznek be csoporttulajdonba.

A vásárlói tőke tartalma szerint a cég szervezeti kapcsolatainak minősége vásárlókkal (relationship capital), a márkajel birtoklásával, (pl. a Kellogg Corn flakes 21 milliárd, a Coca-cola márkanév 39 milliárd dollár értékű).

A humán tőke alapja - egy szakértő szerint - a háztartások vagyonában is megtestesül, 72,1%-ra tette az USA-ban, amit a ma várható élettartam szerinti bérek értéke alapján számítottak ki. Másik példában az ATandT nevezetes 1996-os leépítése alkalmával 40.000 alkalmazottat bocsátott el, amivel a becslések szerint a társaság humántőke vagyona 4-5 milliárd dollár értékben íródott le. Az oktatás és termelékenység viszonyát vizsgáló kutatások szerint 10%-os javulás a munkaerő iskolázottságában 8,6%-kal szerepel a teljes termelékenységben (total factor productivity). Ezzel összevetve az állótőke értékének 10%-os növekedése csak 3,4%-os termelékenység-növekedést eredményez (Stewart hivatkozása, p.84.). Általánosságban érvényes az a megfigyelés, hogy a humán tőkébe befektetés marginális értéke a háromszorosa lesz a gépekbe/berendezésekbe befektetésnek.

A vonatkozó példa szerint Magyarországon 1990-1996 között 1,4 millió fős munkaerő esett ki a termelésből, ami a fentiek szerint, közelítő becslés alapján 110-140 milliárd dollár értékű humántőke leértékelődést jelenthetett?!

A strukturális tőkét és a tudáskezelést fontosabbnak tekintik egyesek, mint a humán tőkét: akik a feltalálót és a vállalkozót tisztán humántőkeként értékelik, az üzletembert viszont valami másnak. (Pl. Edison találmányai alapján a GE megalapításakor a humán tőkét szerkezeti tőkévé alakította.) A strukturális tőke a tulajdonjogok összessége, a technológiák, találmányok, vállalati információk, publikációk, üzemi technológiák, szabadalmak, kereskedelmi titkok stb., mindaz ami átruházható, eladható. Eszerint van stock és flow tudás (Machlup nyomán), ismerettárak, tudáskészletek készítése (tudásadatbázisok globális kiterjedésekkel, intranetekkel).

A vásárlói tőke mérhető talán a legkönnyebben: a Ford kimutatása szerint minden egyes százalékpontos növekedés a vásárlói lojalitásban (ti, hány Ford-kocsi tulajdonos vásárol ismét Ford-ot), mintegy 100 millió dollár profitot jelent évente.

A jövőt kutató szakértők szólnak az információháborúk eljöveteléről, amikor a vásárlók/fogyasztók elegendő információt szerezhetnek az eladók köréről, s így vásárlásaikat több információ alapján hozzák meg. A háború alapja az, hogy a hatalom (gazdasági, nyomásgyakorló-befolyás potenciál) a gyártóktól a kereskedőkhöz, majd - részben - a vásárlókhoz kerül. A termelő nagyvállalatok gazdasági és politikai súlya jelentősen csökkent az elmúlt évtizedben. Pl. a Fortune 500-ak munkaereje az 1974-es létszáma 24%-ával (3,7 millió ember) csökkent, miközben az amerikai munkaerő összlétszáma 43%-kal növekedett! Ennek nyomán a Fortune 500-ak legnagyobb iparvállalatai az összes USA-társaság profitjának 27,2%-át termelte, 1994-ben viszont csak 20,6%-át.

Ugyanilyen kísérő jelenség, hogy a szorosabb eladói-vásárlói kapcsolatok mint online információk a megtakarítások 30-40%-ának forrását képezik. Az üzleti tranzakciós költségek adminisztratív része mintegy 250 milliárd dollár értékű évente, csak a csomagolás 30 milliárd dollár értékű benne. Mindennek 40%-a megtakarítódik az elektronizálással. A tudás megtestesülése a termékben modell értékű a számítógépeknél is: amíg 1982-ben a végfelhasználók által számítógépre kiadott 1 dollárból 85 cent került vissza a gyártókhoz, 1992-ben már csak 55 cent került vissza, a többi pedig az elosztók és a szolgáltatásbiztosítókhoz került. A profit újraelosztása még radikálisabban változott, amennyiben a gyártók profitrészesedése 71%-ról 25%-ra esett vissza, amikor az érték a fizikai attribútumokról az információra szállt át.

Mindent összevéve az információgazdaságtan fogalmai között az információs társadalom gazdaságának első törvénye, hogy az információ egyenlő a pénzzel, helyettesítheti azt, ami lényegében arra a törvényszerűségre vezethető vissza, amelyik az 1980-as évek történeteiben bukkan fel, hogy tudni illik "a pénzről szóló információ értékesebbé vált, mint a pénz maga". Lényegében 1985-óta tapasztalható a statisztikai elszámolásban, hogy a nemzetközi kereskedelem kétszer olyan gyorsan növekedik, mint a világ áru- és szolgáltatás-outputjának értéke. A nemzetközi pénzügyi tranzakciók is a kétszeresére növekedtek a kereskedelemhez képest. A származékos piacok (határidős ügyletek, elővételi jogok, és más különleges papírok forgalma) is gyorsabban növekedtek, mint a részvény- és kötvénypiacok, amelyek látszólag az alapot adják ehhez.

Végül, de nem utolsó sorban egy nem feledhető törvényszerűség, hogy az információ és a tudás között egy közös közgazdasági nevező van: a közjó jelleg. De ez már egy újabb történet.

E fejezethez felhasznált irodalom

Duffin, P.H. ed. (1988): Knowledge-based systems: applications in Administrative Government. Ellis Horwood Ltd. Chichester, p.176

Dumort,A.:Dryden,J. (1997): The Economics of the Information Society. EU-Com. Brüsszel, p.300

Duncan,J.W.:Gross,A.C. (1993): Statistics for the 21st Century - Proposals for improving statistics for better decision making. The Dun and Bradstreet Corp. New York, p.266

Gibbs,D. ed. (1989): Government Policy and Industrial Change. Routledge, New York, p.318

Japan Management and Coordination Agency (1995): New Strategies for Government Statistical Services for the Coming Decade. Report of the Statistics Council.

The North American Definition for Measuring the Information Technologies and Telecommunications Industries in the 21st Century. Working Documentation, Industry Canada, 1994,szept.

OECD (1996): Indicators for the Global Information Society: Review and Compilation of Available Statistics. OECD Tokyo Workshop on the Economics of the Information Society. 1996, márc.

Peltason,J.W.:Burns,J.M. ed.(1967): Functions and policies of A,merican Government. Prentice-Hall, p.448

Trilateral Group (1988): The role of Information in the Economy. 1992, June: Definition, Measurement, and Classification.

UNCTAD (1993): World Investment Report, Transnational Corporations and Integrated International Production. UN, New York.

5. FEJEZET: Magyar információmenedzsment

Az ötödik fejezetben a magyar állam információs modellje, a magyar állam makrokommunikációs szerkezete minősége és állapotából következő gyakorlatból, az 1990-2000 közötti történésekből, összefoglalóan a magyar információmenedzsment helyzetéről adunk tájékoztatást. Az évtizednyi helyzet meghatározására a magyar állam 2000-es szindrómája szolgál szemléltetésként.

A hivatalos szemlélet szerint csak dátumváltásra szűkített probléma megoldására a miniszterelnökség (MeH) kormánybiztost nevezett ki, akinek 25 millió forint-nyi (!) világbanki forrás állt rendelkezésére. A stratégiai vállalatok és szervezetek felé egy monitoring rendszer építettek ki, "informatikai útmutatásokat" adtak a vállalkozásoknak. A helyzetfelmérés állítólag a KSH adatgyűjtési rendszere alapján történt, de a központi beavatkozáshoz élő statisztikák kellenek, a MeH-stratégia viszont 1997-es adatokkal számolt (vagyis 350.000 PC a háztartásokban és 63.000 az államigazgatásban). Mindent összevetve 325 millió forint és 400.000 dollár (az egészségügyi és önkormányzati géppark számára) központi forrás állt rendelkezésre, a központi állásfoglalás mint a szakértői útmutatások összegzése viszont azóta is késik.

Miközben a hazai állapotokról és eshetőségekről magyar forrásból ennél többet alig lehetett tudni, a Gantner Group az amerikai érdekeltségek számára készített valószínűsíthető kárjelentést az „Y2K"-problémákról magyarországi vállalkozásaik miatt, különös tekintettel arra, hogy a „feljövő piacokon a labilis gazdasági társaságok és gyenge kormányok fokozott veszélyhelyzeteket jelentenek" a vállalkozásokra nézve. Az USA külügyminisztériumi apparátusai és hírszerzési források felhasználásával, országonkénti kérdőíves beszámolók értékelése alapján a Gantner-jelentés négy kategóriába sorolta a felmért országokat: a legfejlettebb, szigorú biztonsági előírásokkal rendelkező, betartó országok csoportjára (max. 15% haváriaveszély); a fokozottan veszélyeztetett fejlett és fejlődő országcsoportra (33%-os veszélyeztetettség, itt volt Magyarország is); a részben megbénítható országok csoportjára (max. 50%-os): végül a nagy biztonsággal előre látható országválságok csoportjára (66%-os veszélyeztetettség).

A 2000-szindróma azonban nem csupán dátumproblémát jelentett, hanem jelzést (és alkalmat) adhatott az állam alkalmatlan információs modellje, az információjog rendezetlensége, a kormányzás, a gazdasági tervezés és az államigazgatás információs adminisztrációjának alkalmatlansága (a szervezet-, tulajdon- és pénzforgalom-regisztrálás hiányosságai, a nagy nyilvántartó rendszerek alkalmatlansága), valamint az állam makrokommunikációs szerkezete korszerűtlenségeinek (a tájékoztatási intézményrendszer összeomlása, hiánya, illetve a tájékoztatási szerepek gyakorlásának csökevényessége) felszámolására is.

A számítógépek dátumproblémájával kapcsolatban készült szakmai auditálás a Global 2000 Magyarország Csoport tagjainál (ABN Amro, MNB, BpBank, KHB, OTP, Postabank stb.) és a csatlakozó cégek között, 21 pénzintézetnél (az informatikai szakértőjük a Giro volt). Vannak tapasztalatok az eseményekről, melyeknek például a bankközi kliringrendszer, illetve a várható költségek szempontjából feldolgozása megtörtént. Jogi problémaként az etalon az amerikai kormány intézkedése volt, amikor az IT legfőbb exportáló gazdaságát tehermentesíteni próbálta, s a millenniumi bomba lehetséges veszteségei miatti felelősség- és kártérítési vizsgálatok elé ment a „Year 2000 Information and Readiness Disclosure Act" közreadásával. Ennek értelmében a

károsultnak kellett igazolnia, hogy számítástechnikai eszközök és készségek révén okozták a kárt.

Akkoriban már általános információpolitikai témaként egyre mélyülő ellentmondás van az információtechnológia terjeszkedésével járó hasznok és a magánszféra fokozott sérülése között. Mind nagyobb körben, mind több személyes adatot kell szolgáltatni magunkról ahhoz, hogy mind szélesebb körű részvételünk (fogyasztásunk, tájékozódásunk stb.) biztosítva legyen. Mind több egyedi azonosító kerül a hardverbe és szoftverbe: jogi megoldások, piaci megoldások, infomediáris cégek, technológiai megoldások, transzparencia a legtöbb idézett fogalmak.

1. A „2000-szindróma" összetevői az országos információrendszer szempontjából

A "2000-szindróma" széles körű kibontását vállaló elemzési szemlélet szempontjából fontos tudni, hogy Magyarországon az állam információs modelljét és makrokommunikációs szerkezetét illetően 1990-től elhúzódó, jelentős hiányosságok vannak, amelyek jogi és adminisztratív tartalmát tisztázni egy új kormányzati és nemzeti információpolitika, valamint tájékoztatáspolitika feladata lett volna, lenne. Állandó ellentmondások vannak, illetve viták folynak a statisztikai adattartalmak, a szolgáltatási, valamint a tájékoztatási szerepeket illetően. Vonatkozó példa, amikor a kilépő külföldi tőke mérése mint statisztikai revízió kerül szóba (bár az MNB a pénzmozgások követésében ekkor már megújított kérdőíveket használt), s ez közvetve a központi statisztikai szolgálati kompetenciákat érinti. Az információjog témakörben a szerzői jog, új formák, sokszorosítási engedélyek, idézések, védelmi idők, az internetes forgalomban a magán- és a közérdek összehangolásának új szemlélete jelennek meg.

A tágabb környezetből származó információ- és tájékoztatáspolitikai események sorában, kiemelkedő jelentőségű volt a globális pénzügyi rendszer változása kapcsán a G7-ek, illetve az IMF új gazdasági tájékoztatási, adatszolgáltatási terve. A nemzetközi pénzügyi biztonsági rendszer adattartalmának kritériumaival, a határokon keresztüli adatszolgáltatás (állami és magán) a hivatalos statisztikai kompetenciákat érinti. A statisztika közgazdasági tartalmát feszegetve Bródy András (módszertani és hitelességi aggályainak engedve) a ciklusokat gondolja újra (az USA történeti statisztikai bicentenáriumi kiadványa alapján).[129] A statisztika közgazdasági és információtartalmát illetően jelent kihívást a kétévenként közreadandó „környezeti adattár" (OECD-KVM), amelyben a környezetgazdaságtan és a környezettudatosság jelenléte statisztikai tartalmaiban hiányosságokat mutatott fel.

A hivatalos statisztikai kompetenciákat érintő témák között említendő a mezőgazdasági termelői regisztráció (amely az FVM-hivataloknál készül és közös adatpályára kerül az APEH-nyilvántartásokkal, s ezt az ombudsman kifogásolta), egy új nyilvántartó rendszert hozva létre a mezőgazdasági termelői tevékenységek, teljesítmények, a pénzforgalom területeken. Említendő esemény volt a sorállományról készült szociális térkép, a nemzetvédelmi egyetem (ZMNVE) felmérésében a tanulás, képzés, kikapcsolódás, deviancia, drogosok stb. új statisztikai tartalommal. A hivatalos statisztika egyik legnagyobb adóssága, hogy nincs Magyarországon a mai állapotokat megközelítő információstatisztika (nem is beszélve a tartalmi szolgáltatások méréséről): apropóként az IDC-, EITO-, CISCO- stb. statisztikák szolgálnak a magyar információtechnikai piacról, illetve a GfK, Internetto stb. felmérések a számítógép-

[129] Közg.Sz.'99/1.sz.

használatról, internetezésről. Számtalan hivatkozással reprezentált a magyar információstatisztika mint hiány, hogy a távközlési piac, az internetes szolgáltatás szereplői és célpontjai, a magyar gazdaság legdinamikusabb területe nem jelenik meg a gazdasági mérésben. E téren a revíziót sürgeti többek között a megjelent információs és kommunikációs világjelentés (UNESCO).[130]

Kiemelten jelentős esemény, tulajdonképpen 1990-től számítva az első igazán komoly (előnyös, előre mutató) változás az állam információs modelljében, illetve a makrokommunikációs szerkezet alakulásában, hogy a KSH és a GM között megegyezés született, aminek eredményeképpen a GM átadja a KSH-nak a külkereskedelem teljes adatállományát. Ezzel a KSH országos információközponti szerepe jelentősen megerősödik (pontosabban helyreállni látszik), s a „hivatalos statisztika" minősége is javul az államigazgatás és -irányítás terén. (Jellemző a magyarországi információtudományos gondolkodás, illetve a társadalmi információtudatosság szempontjából, hogy ez a tény semmilyen érdeklődést nem keltett a tömegtájékoztatásban.)[131] Ellenben a társadalomstatisztika két súlyos tárgykörben kapott napi aktualitást. Egyrészt a népegészségügy területén 26 országban végzett összehasonlító vizsgálat kapcsán a magyarországi hivatalos statisztika kiválósága, másrészt a magyarországi cigányság létszámarányai körüli polémia kapcsán a hivatalos statisztika alkalmatlansága. (Ez utóbbi témakörben az egyértelmű politikai, kormányzati felelősség mellett a KSH csak részben marasztalható el.)

A nagy nyilvántartó rendszerek területén érdekes esemény volt, hogy a külföldi beruházások helyszínkeresései kapcsán kiderült, sem az ÁPV-nek, sem a GM-nak nincs meg a teljes ipari ingatlankatasztere, ami a központi nyilvántartások példátlan botránya. A területspecifikus vagy szakmai központi információs rendszerek témakörben érdekes volt az Elektronikus Logisztikai Információs Központ mint referenciahely beindulása, amelyik a logisztikai központok működése, valamint az elektronikus kereskedelem beindulása kapcsán érintett bizonyos statisztikai információtartalmakat.

Tudományos környezetben merült fel az intézményi fejlődés komparatív indexe (CIID),[132] mint az intézmények szerepe a gazdasági növekedésben. Vonatkozó példa az innováció-kutatás mint új önálló diszciplina megjelenése, s a hozzá tartozó mérési problémák. Az árnyékgazdaság kapcsán vetődnek fel a Tárki-háztartáspanelből a háztartások vásárlásai, a nem regisztrált szolgáltatások és jövedelmek arányainak behatárolásával. A KSH vonatkozó kötete első ízben próbálja a hivatalos statisztika keretei között felbecsülni a személyi és az üzleti szolgáltatások körében a jövedelemeltüntetést (pl. egyes kimagaslóan jövedelmező foglalkozások alacsony számlaadási aránya jelzi a tartalékokat).

A fentiekben példaként felsorolt problémák az országos információrendszer szemlélet gondjait illusztráló válogatásnak minősülnek csupán. A „2000-szindrómaként" jellemezhető politikai, gazdasági, társadalmi rendszerproblémák ugyanis, a kapitalizmus új, „magyar modelljének" rendetlenségei és összességükben visszavezethetők az állam információs modelljének válságára. Szakmai és laikus közéleti fórumokon azonban a „2000-szindróma" szinte csak mint dátumprobléma merül fel, soha nem vetődik fel (talán az állam ügyvédje szerep gyakorlása híján), hogy egyben a nagy nyilvántartó rendszerek (végső soron az állam) válságának minden összetevője megtalálható benne. A szűkítésben az informatikai lobbi nyomása érthető, hisz csak a kereskedelmi bankok pénzügyi

[130] Információs Világjelentés. 1997-1998. UNESCO, ORTT-HÉA, 1998, p.366
[131] Időközben kiderült, hogy korai volt a bizakodás, a GM nem teljesítette be e várakozásokat.
[132] CEPAL Rev.'98/64.sz.

információrendszerének informatikai átállítása és hitelesítése kapcsán 7,5-20 milliárd forint költségről beszélnek (bár egy IDRC-konferencián a lehetségesnek tartott költségek 25%-ára taksálták új gépek és rendszerek révén áthidalni a gondokat). A legkomolyabb gondokat jelentő adminisztrációs és regisztrációs problémákról szó sem esik, bár az APEH, TB, VÁM, KTM-veszélyeshulladék stb. nyilvántartások megbízhatósága az informatikai készségek minősítése nélkül sem éri el az 50%-ot.

Pedig a levegőben volt a szükséges és nyomasztó revíziók szükségessége. Ennek bizonysága, hogy a központi (állami, kormányzati, közületi) tennivalók szempontjából érdekes, revíziókra lehetőséget adó dolgozat jelent meg a posztmodernizmus és az institucionalista közgazdaság közötti kapcsolat kifejtésével, a statisztikai mérés és értékelés szempontjaival (a mérés filozófiai szemlélete, értékrend, institucionalista statisztikai témák stb.). Hasonlóan érdekes az oktatásgazdaság mibenlétét tárgyaló könyv jelent meg a humántőke-elméletek, oktatási költség/haszon-elemzés, az oktatás és a gazdasági növekedés viszonya, oktatástermelés kifejtésével, mint a termelési statisztikák sürgető felzárkózási igényének példája.[133] Vonatkozó példa a távmunka[134] terjedésével foglalkozó dolgozat, mely a foglalkoztatási szerkezet és munkakultúra változásával a foglalkozási nomenklatúra felfrissítésének igényét veti fel. Mindhárom munka az ezredfordulós átalakulást sürgeti az információrendszerben.

Jelentős mulasztás vetődik fel a kincstári vagyonkataszter hiánya apropójából, hogy az UNESCO-lista készítése, illetve a Világörökség Bizottság érdeklődésekor kiderült, a mai napig nem készült a természeti kincseinkkel és kulturális örökségünkkel elszámoló vagyonlista. A 2000-szindróma részeként, a millenniumi revíziók sorában amúgy is újat kellene készíteni (egyes szakértői jelentések szerint pedig valamilyen leltár mégiscsak létezik a múlt század végéről)?!

A „hagyományos" és a „hivatalos statisztika" és a globális gazdasággal kapcsolatos vitában a UNCTAD és az ILO munkája kapcsán vetik fel, hogy a vállalatokon belüli kereskedelem a világkereskedelem 32%-át teszi ki, ami nem jelenik meg a kereskedelmi világstatisztikákban, ennélfogva a globális gazdaság nem mérhető. Hasonló jellegű hiány fogalmazódik meg a „Natura 2000" apropójából, a nemzeti természet-megőrzési politika tárgyalása közben, amikor a magyar környezetstatisztika találkozik a fenntartható fejlődés indikátoraival, illetve a nemzetközi környezetmetria ismeretanyaga a politikusok elé kerül.

Érdekes téma a magyarországi piackutatási piac alakulása, a piackutatás mint a gazdasági (fogyasztói, vásárlói) viselkedés figyelése, s mint ilyen érdekes összevetésekre adhat lehetőséget a hivatalos statisztika, a nemzeti és kormányzati tájékoztatáspolitika összefüggésekben. A hivatalos adatkezelés érintőlegesen jöhet szóba a Mainzi Egyetem AITI egészségügyi dokumentációs (és információtudományos) reformprogramja[135] kapcsán, amely a klinikai bázisdokumentáció reformjával a statisztikai szolgálatok számára is példa értékű. Csak érintőlegesen érdekes - de nem hagyható figyelmen kívül a nemzeti információközponti szerep működtetése apropójából-, hogy az SGI magyarországi cége egy díjmentesen használható, központi helyen működő szuperszámítógépes szimulációs műhelyt ajánlott fel,[136] de sem a megkeresett 50 magyarországi nagyvállalat, sem a kormányzati, közintézményi szféra nem reagált az ajánlatra?! Tíz év után végre elkészült egy nyilvántartás a magyar kultúra készleteiről

[133] IFTI'99 02.12. Varga Júlia: Oktatásgazdaságtan. KSZA, 1998, p./62
[134] IFTI'99 02.13. Munkaadók lapja 1998/8.u.
[135] VG'99 02.18. p.11. Modernizációs mérések
[136] VG'99 02.19. p.9. Mi, mennyi a kultúrában?

(amit egyébként az ezredforduló is időszerűvé tenne), ugyanakkor többen szóvá teszik, hogy a statisztikai adatszolgáltatás a kulturális területen lényegében megszűnt (!).[137]

Nemzetközi környezetben a statisztika közgazdasági tartalmára vonatkozó esemény volt az IMF-INS rendszerének korszerűsítése a módszertant és az adattartalmat illetően:[138] adatforrásai egyrészt 14 vezető ország egységnyi munkaerőköltség-adatai, másrészt a vezető ipari országok exportadatai (36 ország CPI-bázisú reáleffektív valutaárfolyamai alapján), harmadrészt a primér árutermelők és exportálók teljesítményadatai a „korai figyelmeztető információs rendszer" bázisadataiként. Mi is észleljük a változásokat, de igény nincs az átállásra, pontosabban a retrográd politika ellenáll a korszerűsítésnek. A gazdasági tervezés és államigazgatás új közgazdasági és statisztikai vonatkozásai vetődnek fel a társadalmi igazságosság és teherelosztás típusú témákkal is, amikor a hivatalos statisztika hitelessége és tájékoztatási kompetenciái is vizsgáznak. Külföldi elemzők és neves kutatóműhelyek Magyarországról szóló jelentéseiben, előrejelzéseiben nem mindig különíthetők el a hivatalos és a nem hivatalos statisztikai források, az elemzői/kritikai spekulációs hivatkozások, s ebben esetenként a KSH is hibás tájékoztatási tevékenységeinek hiányossága folytán. Újra meg újra előbukkanó téma egy ár- és piacfigyelő monitoring rendszer, aminek belföldön és külföld felé is igen fontos szerepe lenne, állandó veszteségek érik a nemzetgazdaságot hiánya miatt. A gazdasági és társadalmi statisztikai fogalomtár, a mérés új kategóriái között jelenik meg a társadalmi tőke-koncepció, mint az ország versenyképessége, népegészségügyi és más társadalompolitikai megfontolásokból érdekes modellezés számbavétele. Az információ- és tájékoztatáspolitikai események kulcstémái a 100 millió forint nagyságrendű „twining-program" információs és kommunikációs tartalmai révén, másrészt a kibontakozó régióvita a hagyományos statisztikai egységek felborulása révén.

A hivatalos statisztika közgazdasági tartalmára vonatkozó, közvetett módon elmarasztaló közlések jelentek meg a profitrepatriálással kapcsolatos vitában, valamint a turizmus fejlesztési politikájával kapcsolatos kezdeményezések közreadásával, sokadszorra felmerülő mérési problémákkal, amennyiben úgy beszéltek százmilliárdos nagyságú fejlesztési politikáról, hogy nincs hiteles ágazati statisztika. Ezért kiemelkedő információ- és tájékoztatáspolitikai eseménynek számítanak a mezőgazdasági összeírás körül kibontakozott (politikai) történések, amennyiben sem a mezőgazdasági gazdasági aktorokról, sem a termelésről és a termékekről, sem az értékesítésről és a minősítésről nem voltak/nincsenek korszerű, megbízható adatállományok, eurokonform regisztrálás. Politikai indíttatású parlamenti vita indult, miközben a nagy nyilvántartó rendszerek korszerűsítése tíz évet késik (a millenniumi revíziók miatt amúgy is újakat kellett volna készíteni), s a MeH információpolitikai dírektívái hiányoznak.

A területspecifikus információs rendszerek és a helyi, regionális, központi statisztikai adatgyűjtések, valamint a tervezés viszonyát jellemzi a főváros és az agglomeráció vásárlóerejét, közlekedésszervezését prognosztizáló felmérés,[139] a közlekedési tárca, az Útgazdálkodási Koordinációs Igazgatóság, az Állami Műszaki és Információs Kht módszertani és hatástanulmánya 2003-ra. Ilyenkor mindig felvetődik a hivatalos statisztika, az országos információrendszer használata, vagy a magánérdekeltségek információigényének kiszolgálása vásárlóerő-becslésben, a logisztikai tervezés-szervezésben, ütemezésben.

Állandóan visszatérő problémák eredője a hivatalos statisztika és a KSH helye az

[137] IFTI'99 02.19. M. Kultúra 1998/2.u.
[138] IFTI'99 02.20. IMF Working Paper
[139] Nszab'99 03.04. p.31. Az agglomeráció vásárlóereje.

országos információrendszer működtetésében, s nem kisebb jelentőségű közvetett esemény a MeH mint „kancellária" felállása kapcsán a szakbürokrácia-kabinetek (referatúrák) kialakulása. Miközben az operacionális államigazgatási (-irányítási) és programgeneráló mechanizmusok működtetéséhez nélkülözhetetlen új információpolitikai protokoll késik, a központi és a regionális statisztikai szolgálatoknak a kormányzati információ- és tájékoztatáspolitikai tevékenységekhez csatlakozó eurokonform szerepéről nem hallani. A GM új iparpolitikáját kiegészítő, a környezetvédelmi ipar helyzetéről, s az EU-csatlakozás forrásigényeiről szóló Öko Rt.-BME tanulmány hangsúlyozza, hogy nincs megbízható környezetstatisztika, valamint a felzárkóztató EU-segélyek kapcsán hangzik el a monitoring rendszer, illetve a KüM és a GM tervezésében a statisztikai bázis hiánya.

Az MTV összeomlása kapcsán felvetődik, hogy nincs a (magyar információgazdaság egészéről, benne a médiagazdaságról hiteles statisztika: ha készült volna 1990 táján bázisadat-felvétel, az is ismétlésre szorulna a duális médiapiac kialakulása - 1996-1997 -, illetve a 2000. évi millenniumi forduló miatt. Ugyancsak fontos lett volna a Matáv-monopólium feladása előtt (számtalan információpolitikai és üzleti balfogás után) a tartalmi piac terjeszkedése, az informatikai integrációs trend szélesebb kibontakozása és internacionalizációja előtt, hiteles képet alkotni a magyar információtechnikai és technológiai piac termelő kapacitásairól, foglalkoztató képességéről. Ennyi felvezetés után, nézzük a nemzetközi gyakorlatban végrehajtott információrendszer-revíziók magyarországi vonatkozásait.

1.1 A millenniumi mérlegről

Összességében a gazdasági tájékoztatás alapjainak további javítása, a statisztikai információrendszer adósságainak felszámolása címén szükség van a magyar gazdaságról képet adó legfontosabb, összehasonlítási alapot kínáló statisztikai ismeretekre. A gazdaságdemográfiai (munkaerőigény, aktív-passzív összetétel), a versenyképességi (ipari, hozzáadott érték és fajlagos bérköltség alapú növekedés), a cserearány-tényezők (olaj/élelmiszer-konverzió) terén, vagy a magyar környezetgazdaság változásairól sincs reális statisztikai információnk az ezredfordulón. A társadalmi kohézió és befogadás típusú kutatás sokadszor veti fel a statisztika tudomány felelősségét abban, hogy a mai napig nincs átfogó tájékoztatás a népességcsökkenés közép- és hosszú távú hatásairól, hogy a (ma még) 10 milliós Magyarországra nézve milyen minőségi változásokkal jár, milyen kényszereket jelent a foglalkoztatási szerkezetben, a milliós nagyságrendű bevándoroltatásban és így tovább. A legfrissebb fejlemények szerint millenniumi tanulmányok jelzik (igazolják), hogy nem a statisztika mulasztásáról van, hanem egy évtizedeken át politikai zárlat (cenzúra) sújtotta témáról van szó, amelyről még most sem beszélünk jelentőségéhez mérten.

A magyar adatgazdaság 15-20 milliárd forint nagyságrendű 2000 táján (a MASZ becslése szerint) az adatbázis ipar és kereskedelem keretei között, jogtárak, tőzsdeárfolyam- és céginformációs tárak, internetes tartalomszolgáltatások stb. formájában, miközben az adattár és adatbázis szakmai fogalomtára, a jogi és adminisztratív szabályozás mind több kérdést mint hiányt vet fel. A statisztika közgazdasági tartalmának megújításában jelentős esemény a kultúra-gazdaságtan címen megjelent tanulmányok sora, amelyek a kulturális javak körétől a kultúraipar megfogalmazásáig bezárólag tárgyalják például a hozzáadott érték és a foglalkoztatás számításait a kultúra területén.

Fontos esemény az információbiztonság kérdéskör felvetődése a NATO-csatlakozással (mondván, hogy Magyarországon gyakorlatilag még 1988 táján megszűnt az állami információvédelem). Mindez újragondolásra készteti az államigazgatásban, a tájékoztatási intézményrendszerben a politikai és a gazdasági aktorokkal kapcsolatos adatkezelést mint biztonsági kérdést. Az NBF által kiállítandó tanúsítvány az információbiztonsági előírásoknak megfelelő magatartásról a kormányzati információpolitika hatalmas hiányai egyikének felszámolója lehet.

Kiemelkedő eseménynek tekinthető a magyarországi térinformatika forráskönyve kapcsán a térinformatika piac felmérésének szándéka, az alapok és a minőségi szolgáltatások kínálata. A statisztikai információrendszer aktuális eseménye a területfejlesztés kapcsán a regionalizmus fogalomtárának és információtudományos modellezésének (a regionális különbségek számszerűsítésének) tárgyköre. Az önkormányzati feladattelepítés, a közfeladatok értelmezése, a méretgazdaságosság az oktatásban kormányzati kompetenciákat érintenek. Vonatkozó hiányosságokat és mulasztásokat vet fel a távmunka helyzetét feltáró elemzés, a „Status Report on European Telework'98".

A GfK-háztartáspanel figyelmeztet arra a tényre, hogy a háztartási fogyasztás és jövedelem felmérése a magyarországi multik megrendelésére negyedévi és havi gyakorisággal folyik, kisebb és nagyobb dimenziókban, ami egészében megváltoztatta a hivatalos (állami, kormányzati) és a kereskedelmi (magán) statisztika viszonyát. Ebből következően a menedzser-találkozókon derül fény a hivatalos statisztika alacsony presztizsére, miközben ezzel egy időben a lakosság nem képes különbséget tenni a hivatalos és magán jellegű adatkéréses zaklatás között. Érintőlegesen hasonló esemény, hogy az informatikai (általában az információtechnikai és technológiai jellegű) statisztikai információ-szerzés és -interpretálás szinte teljes egészében a hivatalos statisztikán kívül zajlik, ez már amolyan „köztudott" hiányossága magyar statisztikai rendszernek (a pénzügyi és az információstatisztika a két legnagyobb hiány). E hivatkozás (a Szignum Média felmérésében) már a szakmai statisztikai információgyártás újabb, magasabb szintjét jelzi, amikor a szakmai közvélemény figyelése - rendszeres szondázása - és orientálása folyik közvélemény-kutatás típusú technikával. A kultúrastatisztikában tapasztalható információs fekete lyukak közül a kiadói statisztikával kapcsolatos esemény a szerzők és kiadók 2000. évi mérlegzárásaként kibontakozó vita, amelyben a hivatalos statisztika és az érintettek tapasztalati adatai között eltérések egyre nőnek. A humán fejlődés index (HDI) körüli szemérmes hallgatást megtörni látszik a MTA Világgazdasági Kutató Intézete munkatársának, a magyar életkörülményekről szóló tanulmánya, amely felveti, hogy régóta hiányzik egy magyar életminőség-mérleg, ahogy a versenyképességünk valódi mérlege is.

Az országos információrendszer eseménye volt a turizmus mint „a statisztika egyik fel nem tárt terepe"- szemlélet jelentkezése, ami azonban azzal válik különlegessé, hogy a magyar információ(adat)gazdálkodás jellemző megnyilvánulásának példájaként a Price/WaterhouseCoopers (a szálloda és vendéglátóiparra szakosodott tanácsadó csoport) megállapodást írt alá az amerikai Smith Travel Research adatfeldolgozó irodával, hogy a 21 országban működő rendszeréhez hasonlóan, hiteles (a külföldiekkel összekapcsolható) turisztikai adatbázist készítsen Magyarországon(!).

A statisztika közgazdasági, politikai és információtartalmával kapcsolatos fejlemény a MNB fokozott tájékoztatási aktivitása, gazdaságpolitológiai érvrendszerben kifejezetten ellensúlyként működő volta, ami a KSH országos információközponti kompetenciáit sérti, a GM vonatkozásában pedig mint a kormányzati gazdaságpolitikai

centrummal szembeni fórum működik. Az apropó a növekedés makrogazdasági feltételeinek kifejtése („tőkeinfúzió alapú növekedés"), a jegybanki és a kormányzati gazdaságpolitikai gondolkodás teljes eltérése a statisztikai bázis sajátos értelmezésével. Vonatkozó példa az adattartalom vitája a megtermelt és a felhasznált GDP különbsége mint készletállomány-növekedés kapcsán. A hivatalos statisztika mérési tehetetlensége amúgy is napirenden van a növekedési várakozásokkal kapcsolatos esélyek tárgyalása, illetve a növekedési ciklusokkal kapcsolatos modellező gondolkodás felerősödése kapcsán.

A millenniumi revíziós témák közötti újdonság a környezetgazdálkodás szemléletrendszerének, a környezetmetria aktualitásának, a környezeti menedzsmentnek tárgyalása, a természet és a gazdaság viszonyának számszerűsítésével, a közjavak mibenlétével: mindegyik hiányossága a hivatalos statisztikának. Ide tartozik az EU környezetvédelmi tevékenységeinek statisztikai leképezését, az ökoipar definiálását próbáló, a környezetstatisztikai alapjaira utaló, adathiányokat és becsléseket bemutató tanulmány. Ehhez a tárgykörhöz tartozó hivatkozás a komplex környezetvédelmi adatbázis megjelenése CD-n, papíron és internetes változatban (ingyen) a gazdasági és a társadalmi döntéshozatal segítésére. A közgazdasági hiányok terén napi aktualitást jelentenek az új információs és kommunikációs technológiák (IKT-k) gazdasági hatásait (kétutas kölcsönhatás elmélet a termelő erők és a IKT-k közötti viszony, hosszú növekedési ciklusokkal), illetve az információgazdaság térszerkezetét (méretgazdaságosság kontra komparatív előnyök) tárgyaló tanulmányok, melyek statisztikai hiányosságokra hívják fel a figyelmet.

A belpolitikai események körében érdekes az SZDSZ előterjesztése az „információs társadalom alapvekkel" kapcsolatban. A Parlament számára készült munkaanyag a díjtalanul igénybe vehető közérdekű információk körével, a hozzáférés módjainak és helyeinek megjelölésével, s a hivatalos statisztikai szolgáltatásokkal kapcsolatos követelmények sorával áll elő. A leginkább információérzékeny párt tízesztendős mulasztásokat említ fel politikai számításból.

Információpolitikai esemény a tébéinformatikáról készült 2000-es ÁSZ-jelentés közreadása (534 millió forint minősített kár, korrupció), amelynek kapcsán rengeteg, általuk fel nem dolgozott, vagy nem is észlelt példa hívná fel a figyelmet a revízió szükségességére. Ilyen, amikor az informatikai szakmai kamara (a kormányzati és más informatikai szervezetek) állásfoglalásának hiánya figyelmeztet az állami politika, koordináció, a szakmai és laikus ellenőrzés elmaradására. Szakértők szerint az évi 100 milliárd forint nagyságrendű magyarországi informatikai fejlesztések 60% kívül van az országos szakmai kontrollon, a kormányzati koordináción. Érintőleges esemény, amikor a MeH 1997-es információstatisztikával próbál a „2000-szindróma" megoldása érdekében eljárni, amikor például az önkormányzati vagy az egészségügyi számítógéppark is nagyságrendekkel növekedett azóta. Ilyen, amikor a statisztika közgazdasági tartalma megújításának szükségességére figyelmeztetnek a „new economy" rendezőelveinek összefoglalásával[140] a Keystone Research Center (egy pennsylvaniai think-tank cég) kutatói, akik a gazdasági mérés és értékelés szempontjainak megváltoztatásával dolgoztak. Ilyen nemzetközi információpolitikai esemény volt a nemzetközi számviteli szabványok átvételének német (francia, angol stb.) híre, ami a vállalati versenyképességet értékelendő jelentősen módosító hatású lesz. A gazdasági tájékoztatás mérföldköve a második magyarországi nagy hitelminősítő fórum (IHB cég) indulása, ami az

[140] New Economy. = Challenge'99/2.sz. p.102-129.

információbrókerséget (s mint ilyen, statisztikákkal kereskedést is), mikro- és makroelemzések közreadását jelenti, de a vállalati statisztikák frissítése és közreadásában biztosan újdonságot jelent.

Az új költségvetés mint tájékoztatáspolitikai esemény kapcsán is számtalan hiányosság fogalmazódott meg 1999-2000 táján: elsőként a kormányzati információpolitika hiánya, az országos információrendszer és az országos információközponti szerepek tisztázatlanságai. Azután a PM érvelése a vitatható adóstatisztika alapján, majd a KSH hivatkozása a vitatható kiskereskedelmi statisztika alapján (mert nem derül ki, hogy a forgalomnövekedés nem tolódott-e el az alacsonyabb adókulcsos termékek felé?!), végül az MNB idézése a saját (a PM, GM, KSH bázisokkal nem kompatibilis) számításai alapján. A statisztikai rendszerhez fűződő és a közteherviselésről szóló gondokat vet fel sokadszorra a tévéregisztráció kezelése az APEH dokumentációja kapcsán: a 3,8 millió háztartásról nincs használható háztartási információstatisztika, amit az APEH SZJA-nyilatkozat, illetve a kereskedelmi értékesítési statisztikák meghosszabbításával készített becslések kapcsán rendre felpanaszolnak. Az információstatisztika hiányait erősíti a lappiaci példányszámok felett folyó vita (a Primus statisztikái a lappéldányok és az olvasottság arányai, a reklámpiaci részesedések terén adtak okot a vitára). A mulasztások sorában ismétlődő a munkaerőstatisztika, a munkaképes korú népesség, a ténylegesen foglalkoztatott és a nyilvántartott munkanélküli létszámok közötti szakadék. A jegybank országos információközponti szerepét hangsúlyozandó a „hazai munkaerő-piaci folyamatok jegybanki szemszögből" címen tárgyalja a foglalkoztatási és aktivitási rátákat, nemzetközi összehasonlításban mutatva ki a magyar társadalom „elfajulását". A statisztika információtartalma, közgazdasági és szociológiai összetétele a téma a kulturális tőke és a társadalmi reprodukció kapcsán (benne a mérés módszertana és tartalma), ami a fogalmi megújulás szempontjából jelentős esemény. A társadalmi modellezéshez szükséges fogalmi megújulás, a gazdasági mérésnek a társadalmi teljesítmény megragadásában jelentkező újdonsága, a „látens fejlettség" körül járása mint a felzárkózás startvonalának megjelölése.

A gazdaságpolitológiai orientálás keretei közötti esemény, mégsem a tájékoztatás anomáliája elsősorban, hogy a külgazdasági statisztika feletti vitában a lakossági fogyasztás „túlpörgésével" lehet érvelni, miközben hivatalos statisztika hiányában a fogyasztás összetételét mindenki szabadon kezeli. A nagy nyilvántartó rendszerek anomáliáinak soros példája a kistermelők regisztrálása mint az FVM botránya, ami a KSH mezőgazdasági összeírásával kapcsolatos várakozásokat magasra emelte. Vonatkozó példa, hogy nincs adattár (pontosabban nem hitelesítették és nem adták át a KSH-nak) a földkárpótlásról, illetve a kárpótlásba adott földek (1-5 hektár között) sorsának alakulásáról. Vonatkozó példa a szolgáltatásstatisztika körüli vita, a PM, GM, MNB, illetve a Kopint, GKI torsalkodás a KSH számai és statisztikai hiányosságai kapcsán. A vitában hangsúlyozzák, hogy az „egyéb szolgáltatásokat" csak a jegybank fizetésimérleg-statisztikája követi.

Meghatározó esemény az írott és íratlan információjog szempontjából, hogy a KHVM egy kerettörvényt szorgalmaz, de most sem az információs kerettörvény került napirendre, hanem egy (a fejlődésből következően régóta időszerű, tehát ma már nagy késésben lévő) szükségszerű infrastruktúratörvény, amely a távközlés és informatika együttes (területspecifikus) törvénye lenne az „infokommunikációs" ágazat szabályozására. Itt a fogalomhasználat is abszurd, amellett döntően a lobbik irányította fejlődés soros lépéséről van szó. Vonatkozó esemény (az informatikai nagyrendszereket

alkalmazó szervezetek számára mindenképp) a Titász informatikai rendszerének fejlődését bemutató közlés a hardver, szoftver, rendszerarchitektúra, folyamatosan fejlesztett és egyedi vezetési információs rendszer (MIR) stb. bemutatásával.

A statisztika közgazdasági tartalmával kapcsolatos gondok is mind hangsúlyosabbak, de ez elsősorban az állami és kormányzati megrendelés, finanszírozás hiányát jelzi. Az apropó a szolgáltatások, az import fogyasztástartalma, az életminőség típusú országmérleg elkészítése: a reális társadalomkép elkészítése az EU-csatlakozás előtt. A hiányok között említendő a magyar ipar haditechnikai termelésének maradékával elszámolás, amikor 1.000-1.200 milliárd forint fejlesztési forrás felhasználása várható 5-10 éves távlatban, ami egyben a korábban zárt katonai statisztikai témák publicitásában is változást követel. A társadalomstatisztika hiányossága, avulása és széleskörűségének hiánya jelenik meg a rendkívüli egészségügyi helyzet minősítésével kapcsolatos vitákban, az egészségügyi infrastruktúra állapotáról szóló jelentésben, a mortalitási okok és arányok forszírozásában. A hiányokra figyelmeztető esemény a Magyar Közgazdasági Társaság „kultúrgazdasági társaságának" létrejötte, a magyar kultúrafinanszírozás kapcsán felvetődő kulturális statisztikai elmarasztalások.

Más eredőkből következő jelenségcsoport a gazdasági mérés és minősítés változása (mint az információstársadalom-paradigma legjellemzőbb megnyilvánulása), például a BUX-kosár összetételének változásával, mely a cégek kapitalizációja helyett a legnagyobb cégek súlya után a közkézen lévő részvények értékét tekinti mércének. A „közkézen levés" számítása, hitelesítése és közzététele a gazdasági tájékoztatás, az üzleti kommunikáció újabb nyitott kérdése, amit a kibocsátók és a letétkezelők által szolgáltatott információk alapján működtetnek, de a „hivatalos" információrendszer egésze szenvedi meg a hitelesség megkérdőjelezését. A WWF magyarországi képviseletének állásfoglalása figyelmeztet arra, hogy a környezetmetria Magyarországon milyen alacsony színvonalon áll, hogy az FVM és a KTM egyszerűen nem rendelkeznek a szükséges bázisadatokkal, miközben az EU-csatlakozás igen komoly környezetgazdasági információigény-növekedéssel jár. Adósságként hivatkozható a fővárosi egészségtérképek sorsa, illetve hogy 1990-óta nem sikerült egy átfogó egészségkönyvet (az egészségügyi adatállományok széles körű összefogásával és korrekciójával) összeállítani. Hasonló, globális hiány a társadalmi újratermelés értékelése, amikor a témának szentelt konferencián 34-szer (!) hangzott el a „hivatalos" statisztikát elmarasztaló megjegyzés, valamint az életminőség mérésére és minősítésére figyelmeztetés az MTA-VGK dokumentációjában (a GDP/GNP, HDI, HFI, GDI, HPI minősítésekkel), holott ezekben az esetekben egyértelműen állami és kormányzati mulasztásokról van szó.

Az információtechnológiai események sorában kiemelkedő volt a Recognita Információs Központ megnyitása, ami az információvagyonnal gazdálkodó szervezeteknek bizonyos revíziókra ad alkalmat az újrafeldolgozás és archiválás terén. A pénzügyi információs rendszer rekonstrukciójának (s a statisztikai információrendszerbe beillesztésének) szolgál hivatkozásul a pénzmennyiség-indexek, a portfóliórendezés, a monetáris aggregátumok és az infláció kapcsolatát tárgyaló tanulmány, amely a pénzügyi mutatók információtartalma és a pénzforgalom-regisztrálás szabályaival mutat rá a gazdasági mérés hiányaira.

A magyar állami, kormányzati információjog és adminisztráció rendezetlensége miatt igencsak elgondolkodtató a hitelminősítő cégek információgyűjtő tevékenysége: az apropó a Focus Rt., az „első magyar független hitelminősítő" cég elindulása (amelyet a USAID 1 millió dollár-os támogatásával hoztak létre és tulajdonosa 45%-ban a Thomson

BankWatch (!), 55%-ban pedig 18 vállalat a tulajdonos). A statisztikai modernizáció mint a közgazdasági tartalom, illetve a fogalomhasználat és módszertan szempontjából érdekes az információs és kommunikációs technológiák termelése és szolgáltatása nagyságrendjének alakulása (ami az USA-ban 1997-ben 2.000 milliárd dollár nagyságrendű volt az IDATE szerint). Vonatkozó példa az az alternatív munkahelyek témakörben született amerikai tanulmány is, amelyik számos ponton revíziót jelent, amennyiben a virtuális irodában dolgozók aránya 5-ről 11%-ra nő. A hivatkozott, sok negatív várakozást és tapasztalatot kiemelő munka már nem olyan optimista, mint az 1990-es évek elején született tanulmányok. A távmunka/teleworking minden formájában mérséklődtek 1997-1998-ban a korábbi optimista trendek: illetve nagyon sok elektronikus vállalkozás mára megszűnt („The Alternative Workplace Study", 1998.).[141]

Összefoglalóan, e fejezetben említett témáink szempontjából döntő fejlemény, a közületi információkezelő stratégiai központok (törzsek) munkáját meghatározza, hogy az információs társadalommal foglalkozó (elektronikus és hagyományos) tájékoztatási fórumok már egy új gazdasági, társadalmi és politikai paradigmáról szólnak. Az információelőnyös és -hátrányos helyzetek modellezésével lényegében a teljes újság- és folyóirat-kultúra revízió alá vehető, s a statisztikai alapú tájékoztatás hiányai azonnal szembetűnőek, amennyiben a puszta számok mellől hiányzik az analízis, spontán transzformációkra nincs mód: az apropó az ITTK, az Infinit Műhely (és kutatási jelentése) bemutatkozása.

1.2 A kormányzati információigények növekedéséről

A harmadik kormányciklus idején készült első ízben a minisztériumokról átfogó értékelés, viszont a tárcák információgyűjtő, feldolgozó (statisztikai) és tájékoztatási tevékenységeik minősítését lemondta a MeH (pontosabban nem rendelte meg?!). Mindenki számára nyilvánvaló, hogy nagy zavarok vannak a gazdasági tájékoztatás és államigazgatás, illetve a programgenerálás fórumainak információellátásában.

A versenyképesség alakulása és a szerkezetváltás haladása a legfontosabb közgazdasági témák, számos rangos szerző és műhely foglalkozik vele, amihez a hivatalos statisztika hozzájárulása hiányzik. A várakozások szerint 4-8 év van az euro-csatlakozásig, addig a KSH-nak egy összetett versenyképességi mérleget kell produkálnia. A statisztika információtartalma megújításának szükségessége vetődik fel a multimédia-ipar összetétele, kiterjedése, méretgazdaságossága, fogalmi leírásai stb. kapcsán. A hivatalos statisztika információtartalmával (közvetve) összefüggő esemény a vagyonmérleg és a vagyonadóztatással kapcsolatos politikai vita, mely felveti a vagyoneredet-vizsgálat, háromévenként vagyonnyilatkozat végzését, végül pedig hogy az adóbevallási mérlegek és más típusú vagyonmérleg-becslések nem helyettesíthetik a vagyonelemekre kiterjedő, átfogó háztartásstatisztikai felmérés esedékességét.

Egyre mélyülő politikai vita folyik a régiók szerveződése körül. Az EU-kötelezettségek sorába tartozó régiópolitika kialakítása belpolitikai eseményeket gerjeszt, mind nagyobb feszültségek vannak egyes regionális, lokális érdekek és a közigazgatási régiószabályok, a hivatalos statisztikai régiókritériumok és a politikai ambíciók között. A KSH tájékoztatási tevékenysége révén tudatosítja a régióképzés és minősítés kritériumait, melyeket nem lehet aktuálpolitikai céloknak alávetni.

Az információpolitikai témák között a szervezett bűnözés elleni koordinációs

[141] Alternatív munkahelyek statisztikája. A tanulmány ismertetése a Napi'99 05.12. p.1,3./TelecomPol'99/3-4.sz. p.7-34./Számtech'99/19.sz. p.8. lapszámokban.

központ létrehozása érdemel említést, amennyiben a rendőrség, a vám- és határőrség, az APEH, a nemzetbiztonsági és információs hivatal adatbázisainak összekapcsolhatósága, a vonatkozó adatgyűjtés, -kezelés, -továbbítás, a bűnügyi statisztika átfogó korszerűsítése az országos információrendszert érinti. Információpolitikai, jogi és adminisztrációs esemény az adósnyilvántartási rendszer (a pénzügyi adminisztrációs és regisztrációs rendszerek révén) körüli huzakodás: a BAR és a Girodat kapcsán felmerült gondok összességében a magyar pénzügyi információs rendszerek átláthatóságának hiányát, az adminisztratív korszerűtlenségek és fegyelmezetlenségek miatti szándékos késleltetést reprezentálják (ill. mindezek együtt egy általános revízió szükségességét vetik fel a pénzügyi statisztikában). Másrészt miközben a nagy hitelminősítők még fel sem álltak, működésük körülményei nem jutottak el a közvéleményhez, a magánszektorban már működnek a legalitáson kívüli minősítők: ilyenre példa a Montana Rt és a Credigen Rt együttműködésével készült hitelbírálati és nyilvántartási informatikai rendszer, amely a Cora két áruházában is működik?! Az országos információrendszer, illetve az országos információközponti szerep körül felgyorsult eseményekre is példa, hogy az adósnyilvántartás már működik a Girodat (mint Magyarország és Közép-Európa első üzleti alapon szervezett hitelinformációs rendszere?!) révén a pénzintézeti körben. Ennek kapcsán vetődik fel, hogy már szervezik a természetes személyek teljes körének hiteltörténetét, a földhivatali jelzálog- és a közjegyzői kamara által kezelt jelzálogbejegyzések információs regiszterét is (később a BM-okmánytárt és a közlekedésrendészet adatbázisait is) magába foglaló, elérő rendszert, ami egybevág a központi nagyadatbázis koncepcióval.

Az országos agrárinformációs rendszer napi alkalmatlanságának felszámolásában az első lépés a 2000-ben esedékes mezőgazdasági összeírás volt. Az összeírás információtartalma az azonosító adatok regisztrálásától a mezőgazdasági tevékenység irányítási formája és a termelés célján át a munkavégzők foglalkoztatási jellemzői, a gazdasághoz tartozók adatai, a földterület mérete, értéke, a földhasználat jogcíme, a művelési ágak szerinti jellemzőkig terjedt, kiegészülve az állóeszköz-állománnyal, ingatlanokkal. A legfőbb információpolitikai, jogi-adminisztratív összefüggés, hogy a földhivatali nyilvántartásokat, a területi agrárkamarák őstermelői regisztereit a KSH felhasználhatja: valamint hogy az FVM új regisztrációs rendszere, valamint az új földhasználati nyilvántartás is segíti az új, korszerű információrendszer és bázisadatbázis létrejöttét. Jelentős eseménynek minősül, hogy új kormányzati információs koordináció kezdődik a NBH, ORFK, BRFK, VPOP, APEH adatbázisok összekapcsolásával, a határőrséggel kiegészítve olyan elemző központ jön létre, amelyben a maffiaellenes adatgyűjtést fogják össze.

A statisztikai és számviteli előírások megsértése, a pénzügyi statisztika vaksága jelenik meg sokadszor abban a botrányban, ami a Budapest Banknál végzett ÁPTF-vizsgálat nyomán indult, miszerint a korábbi revíziók ellenére sem bizonyult elfogadhatónak a bank számviteli nyilvántartási és informatikai rendszere. Mind többen teszik szóvá az új pénzügyi információs és statisztikai rendszer normái kidolgozásának szükségességét. A statisztika információ- tartalmának hiányosságára figyelmeztet a tudománymetriával (a belső tudományos teljesítményértékelési előírások hivatkozásával) kapcsolatos felvetés, illetve hogy a minősítéshez szükséges adatbázis, információs központ létesítése a nemzetközi impakt faktor honosítása megoldhatatlan akadályokba ütközik?! Az elmarasztaló megnyilatkozások sorozatos ismétlődésére példa a turizmus. Az apropó a GfK és a KSH felmérése (18.500 kilépő turista megkérdezésével), mely mintegy 1 milliárd dollár nagyságrendű bevétel eltűnését valószínűsíti (folyó áron 241

milliárd forint) az idegenforgalomban.

A közérdekű, közhasznú és közbiztonsági információrendszerek kapcsán apropó a mobiltelefonos gépkocsi-nyilvántartási adatkérés működésének megindulása (az adatkérés az 1.500 forint referenciadíj harmada lesz), a BM 3 milliárd forintot költ a rendszerre, ami a központi adatbázisok program részét képezi és mintegy 10 milliárd forintnyi központi forrást mobilizál. A kormányzati információpolitika eseménye, hogy az 230 millió forintot költenek a távközlési rendszer fejlesztésére, 450 millió forintot pedig informatikai beruházásokra, ami a közigazgatási iratnyilvántartás, forgalom és dokumentáció megoldását célozza. A szükséges jogi és adminisztratív háttér kidolgozását egy ad hoc bizottság végzi. Az új állami információforrásokkal kapcsolatos esemény, hogy elkészült a HISZ-MAP Magyarország 3.200 településéről készített térképgyűjteménye, a megyei mappák minden egyes település belterületi térképét tartalmazzák.

A hivatalos statisztikai információrendszer visszatérő hiányosságainak egyik reprezentánsa a szakszervezetek taglétszáma közhitelességének hiánya, amennyiben a szóban forgó szervezetek taglétszám-regisztrálását, hitelesítését, 1-3 éves követését (visszafelé minősítését) a cégbíróságok, vagy a KSH révén lehetne végezni. A központi nyilvántartások vezetése és a hiteles információ-kibocsátásnak, azaz az országos információközponti szerep gyakorlásának mintaesete, az OGYI központi nyilvántartásként hiteles gyógyszerészeti információ-kibocsátó szerepének megsértése a jegyzés nélküli gyógyszer felhasználása a természetgyógyászok által.

Információpolitikai esemény a dátumváltási problémára szűkített jelenség-csoporttal kapcsolatban, hogy mind több zavart visznek be a tömegtájékoztatásba, amit a BM és a HM vonatkozó felkészülését átvilágító nemzetbiztonsági és NATO-vizsgálat bejelentése példáz. Az amerikai tanácsadók figyelmeztetnek a külső hozzáférési pontok beépítésének lehetőségeire a nemzetbiztonsági információrendszerekben. A vonatkozó jogi és adminisztratív szabályozás nincs kidolgozva Magyarországon, a közérdekű, közhasznú, közbiztonsági információrendszerekhez férő cégek nyilvántartása, közhitelessége és a szakmai felelőssége sincs deklarálva (ill. szankcionálva). A kormányzati információpolitika és tájékoztatás hiányosságainak eseménye a kormányzati Internet-megjelenés (ami egyben a MeH - kancellaria.gov.hu - tájékoztatással kapcsolatos érzékenységének is hű tüköre), hogy másfél évvel a kormányváltás után az Interneten még mindig nincsenek felfrissítve a kormányzati oldalak, nincs biztosítva az átjárás (a közvetlen elérés) az egyes fórumok között (Hu.Dir internetes regiszter). Nem lehet olvasni a kormányzati programokat és terveket, nincsenek jelen a tájékoztatási intézmények újdonságaikkal: és persze, a kormányzati programok , illetve a hivatalos statisztikai adattárak átjárása sincs megoldva 2000-ben.

1.3 Gazdasági eredetű determinációk a millenniumi revíziókban

Az MNB első negyedévi állóeszköz-beruházásokról szóló jelentése ismét gazdaságpolitológiai esemény, amennyiben az általános visszaesés mellett a közösségi szektor 25%-os beruházási aktivitása feltűnő: a nemzetgazdasági beruházások 6,4%-kal növekedtek és tartós visszaesést prognosztizálnak a jegybanki elemzők. Az egyes területek számainál ismét vitára ad okot, hogy az MNB számításai eltérnek a hivatalos statisztikától, amennyiben a beruházók és a finanszírozók szerinti csoportosítás nem kompatibilis.

A statisztika közgazdasági tartalmának változását jellemző esemény a „New

Economy"-ról folyó vita. A technológia generálta amerikai növekedési szemléletet megerősítve a 3%-os növekedésben 2%-ot a technológia számlájára írnak. A Brookings Institute tanulmánya a termelékenység növekedésében az új termékek bevezetésének minden korábbinál nagyobb arányát emeli ki. Egy közgazdász a „hagyományosan mért" növekedés megkettőződésében az infláció jobb mérését, a munkaerő-termelékenység növekedését, illetve egy hosszú távú (0,3%-os) termelékenységnövekedést hangsúlyoz (valamint azt, hogy az elektronikai és számítógép ipartól eltekintve a többi terület nem növekedik).[142] Egy másik összefoglaló tanulmány[143] a technológiai változást és a globalizációt tartja a növekedés alapjának és három érvcsoportba rendezi a hagyományos s az új közgazdasági gondolkodás szellemében készült magyarázatokat. A hosszú távú növekedést kiemelő magyarázatok 2-2,5%-os növekedést számítanak az elmúlt 25 évben, s az újdonságot illetően hangsúlyozzák, hogy a „technológia változik, de a gazdaság törvényei nem" (miközben a gazdasági mérés és a statisztika megbízhatósága folyamatos vita tárgya). Az üzleti ciklusokat kiemelő magyarázatok a munkanélküliség (1995-től 1998 végére 5,6%-ról 4,3%-ra csökkent) és az infláció (1995-1998 között 3,3-ról 1,7%-ra csökkent) közötti rövid távú trade-off-t, a bérnyomás csökkenését, a hosszú távú strukturális változások és a rövid távú sokkhatások elkülönítését hangsúlyozzák. A legjellemzőbb magyarázat a növekedési forrásokat kiemelő számos trade-off-t jelöl meg, mint a megtakarítások:beruházások, fogyasztásmegvonás:oktatási kiadások növelése, a TFP, a reziduális tényező, a méretgazdaságosság stb.

A Brookings Institute szakértőjének magyarázata mérsékletre int a növekedés mértékét és tartalmát illetően, illetve a becslések elszaladásától óv a mérés pontatlanságai miatt. A hagyományos statisztikai mérés módszertanán túl, de még az új statisztikán innen tételesen cáfolja a „new economy" kapcsán felvetett technológiai újdonságokból kiinduló becslések hitelességét (pl. HPI-index):[144] a termelékenységi statisztikák továbbra is homályosak maradnak?! A „számítógép-használó iparágak" ilyen szemléletű teljesítményének mérése bajos, mert szolgáltatások, mert a „hivatalosan" mért termelékenységük csökken, mert output-jukat nehéz mérni, mert legtöbb termékük intermedier?!

A genfi világgazdasági fórum 1998-as versenyképességi ranglistáján öt hellyel léptünk előre, a 38. helyre. A végső megítélésünknek azonban több szélsőséges konzekvenciája van, amennyiben a (nemzetközi) pénzügyi nyitottságunkat illetően igen előkelő helyen vagyunk (a reformállamok között az élen), a termelési teljesítményünket tekintve viszont a felzárkózásra képtelen, követő (kvázi-fejlett) államok között maradtunk (amit az 1998-2008 időtávra készített IMD-prognózis 2,6%-os növekedési átlaga mutat), és a statisztikai információrendszerünket is bírálják. A statisztikai információrendszer korszerűsítésének szükségességével kapcsolatos esemény az Eustat modernizációjának újabb fejezete is, mely a környezeti terhelés feltérképezésében már a csatlakozni kívánókat minősíti: 60 mutatót dolgoztak ki az egyes országok, régiók és térségek minősítésére. A legfejlettebbeknél igen jelentős terheléscsökkenés ment végbe az elmúlt tíz évben (e téren Magyarországon nőtt a terhelés). A mutatók mielőbbi adaptálása és a magyar környezetgazdasági és környezetterhelési regiszter elkészítése létkérdés.

Az informatikai fejlesztéssel és az adatbázisok korszerűsítésével kapcsolatban vetődik fel az információjogi szabályozás alkalmatlansága, nincs információs kerettörvény, a létező információkereskedelmi (adatvédelmi, informatikai, szellemi

[142] USA – great growth puzzle. = Business Week'99 07.12. p.14,32,33.
[143] Statistical puzzle. = Challenge'99/4.sz. p.82-101.
[144] The HPI index. = Business Economy'1999/2.sz. p.13-17-

tulajdon, szabadalmi, védjegy), gazdasági tervezési és államigazgatási (statisztikai, számviteli, cég, pénzügyi-információs, infrastruktúra), valamint tájékoztatási (hírügynökségi, sajtó, rádió, tévé) törvények hiányosak, ezért megindult a különféle szakterületek önállósodása, tetszés szerinti jogi-adminisztratív újraszabályozás szándékával. Az apropó a MAK-hírlevélben közradott adatbázis-törvényjavaslat tervezet, amelynek a nyelvezete is rossz, korszerűtlen, nem illik az EU-hivatkozáshoz, a létező EU-szabályozásba. Hasonlóképpen a jogi szabályozás anomáliája, hogy miközben a településirányítási rendszerek látványos fejlődése zajlik az IT-készségek révén, a tartalmi összetevők elmaradása hátráltatja a folyamatot. Az apropó a MJVSZ-nek a térinformatika önkormányzati alkalmazásairól készíttetett tanulmánya, mely a felhasználói igények és a használhatóság kritériumainak lazaságait emelte ki. A közmű- és ingatlantérképek (és más közhasznú, közérdekű, közbiztonsági információrendszerek) elektronizálása az információtervezés és -szervezés hiányosságain buknak el.

A statisztika közgazdasági tartalmának számonkérése nyilvánul meg az információgazdaság kapcsán, amennyiben az IT nem dokumentált (regisztrált) Magyarországon. A szakemberek az IT Magyarországi forgalmát évi 100-150 milliárd forint közötti informatikai beruházás alapján vonják meg, aminek megtérülésével nem lehet elszámolni a statisztikai hiányosságok miatt. Hivatkoznak a nemzetközi gyakorlatban alkalmazott mérési módszerekre, a rendszer fenntartásának összes költségével (TCO), a rendszer fenntartásából származó eredményekkel (TBO), illetve a beruházás megtérülésével (ROI) való számolásra. Állandóan visszatérő téma a foglalkoztatás számai feletti polémia, a hivatalos statisztikai adatok és a tapasztalatok közötti ellentmondások miatt. A módszertanokat illetően a KSH magát hozza folyamatosan információhátrányos helyzetbe azzal, hogy nem gyakorolja (a hivatalos statisztikát közreadó) országos információközponti szerepét, vagyis nem az eltérő módszertanok együttes bemutatásával adja meg az aktuális számokat, azzal a spekulatív interpretációkat elválasztva a hivatalos statisztikától.

A nagy nyilvántartó rendszerek és a hivatalos statisztika hiányainak sokat idézett reprezentánsa a kincstári vagyonregiszter. A KVI működése még mindig nélkülözi az egységes és hiteles kincstári vagyonleltárt, miközben a kincstári vagyon a régiót tekintve Magyarországon zsugorodott össze a legjobban. Az országos adatállományok vonatkozásában esemény az OKKH-utód Központi Kárrendezési Iroda sorsa, mely 700 millió forint adósságot halmozott fel és további 800 millió forint hiányzik a működéséhez. A gond elsősorban az, hogy nincs meg a pontos helye a KKI-nak a közigazgatásban: az IM-hez csatolása nem teljesen átgondolt, jogi (törvénykezési) problémák vannak, de a társadalmi igazságosságnak, illetve az adatkezelésnek sem tesz eleget ez a megoldás (ráadásul 51 milliárd forint értékű kárpótlási jeggyel nem tudnak elszámolni?!).

A szolgáltatások szektor eddig három nemzetközti statisztikai revíziós hullámból maradt ki Magyarországon. Mára akkor is gondok lennének, ha nem jött volna a rendszerváltozás. A MKI és a Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány kiadásában megjelent tanulmány szerint 1998-ban a 3,69 millió munkavállalóból 7,5% a mezőgazdaságban, 34% (1,26 millió fő) az iparban, és 58% (2,1 millió fő) a szolgáltatásban dolgozik. A nemzetközi minősítők szerint viszont csak 31% dolgozik itt, és 1996-tól csökkenés tapasztalható. Ördögi körben vagyunk, mivel a lakosság vásárlóereje gyenge, nem képes igénybe venni a szolgáltatásokat, s fordítva, a szolgáltatások zsugorodása növeli az árakat, még kisebb lesz a kereslet.

A statisztika információtartalmának hiányosságaira utaló esemény az

információgazdaság/médiagazdaság mérési bizonytalansága. Az Expend Médiafigyelő reklámköltés-elemzése szerint a médiatarifák bizonytalansága (a számos kedvezmény miatt, amit a televíziók versenyében alkalmaznak) kiküszöbölhető az AGB nézettségi adataira támaszkodva. Az 1999-es első féléves számok szerint a hirdetési tarifák alapján 89 milliárd forintos piac 54%-a a televíziók, 34%-a a sajtó, 5,6%-a a rádiók részesedése. Az árengedményekkel kalkulált áron viszont a 67,7Md forintos piac 38,9%-a a televíziók, 45,2% a sajtó, 7,5% a rádiók részesedése. Vonatkozó esemény továbbá a „közvélemény-kutatás mint termék" a médiagazdaság működésének bizonyítékaként a Szignum Média Consulting második internetes közvélemény-kutatása alapján prezentálva: a „Top-200" alapján megkérdezték a cégek és az IVSZ tagvállalatok informatikusait az elektronikus kereskedelemről.

2. A tájékoztatás problémái a „2000-szindróma" kapcsán

A sajátos információpolitikai események sorában a forrástájékoztatás dilemmája jelenik meg abban, ahogy az Internet (általában az IT) fejlődik rendkívüli gyorsasággal, amit az információ- és adatfogadás (felderítés, rögzítés, feldolgozás stb.) nem képes követni, ezért a keresőprogramok a világháló mintegy 10%-át érik el (a profik, mint a Northern Light 16%-át, legelterjedtebb kereső, a Lycos viszont csak 2,5%-ot!). Vagyis az Internet 60%-a állandó jelleggel hozzáférhetetlen a többség számára. (Ez a bevezetés alatti, vagy a tudatosan rejtőzködő állományt is tartalmazza.) Mindez a hivatalos statisztikai információrendszer elektronizálási kényszere kapcsán figyelmeztető. Érdekes esemény a világkönyvtár jelentkezése: a New York-i székhelyű Orientation testesíti meg a világkönyvtárt, a forrástájékoztatás központjaként egy olyan könyvtárrendszert, amelyikben minden tagországnak, országnak saját (ország)oldala van (a magyar kapcsolat a Monolith Kft, ingyenes e-mail-es hozzáféréssel, a Savvy search keresővel) működik.

A speciálisan tájékoztatási - és az EU-csatlakozásra tekintettel aktuális - példák sorában említendő a termékárak alakulásának gyors követése és közzététele. Az apropó a német gazdaszövetség (DBV) felmérése (majd sajtókampánya) a csatlakozni kívánó országok mezőgazdasági termékárainak alakulásáról. Ezt orvosolni látszik a Központi Árnyilvántartó Közös Vállalat közhasznú információs rendszer létre jötte mint magánvállalkozás, amelyik ugyanakkor hivatalos statisztikai kompetenciákat sajátít ki. A hiteles információ-kibocsátó (adatbázis és mérőpont-hálózat gazda) problémájaként érdekes az OMSZ és a kereskedelmi meteorológiai információszolgáltatók közötti vita. E példa felveti a közhasznú, közérdekű és közbiztonsági információs szolgáltatások működtetése összes magyarországi problémáit, egyértelmű utalásokat vet fel a hivatalos statisztikai intézményrendszer, illetve az autentikus információ-kibocsátó kötelezettségeit és jogosítványait illetően, továbbá az állami információpolitika, szabályozás (információjog és állami adminisztráció) rendezetlenségeivel kapcsolatban.

A politikai és gazdasági kockázatminősítés műfajából vett példa a Dun and Bradstreet magyarországi leányvállalatának konferenciája, ahol a DaB négyszintű minősítésének ismertetésekor a hivatalos magyar statisztikát elmarasztaló jelentéstartalmak vetődtek fel. A primer információtartalom megnevezésekor a DaB-módszertan előadói a MNB és a BÉT adatszolgáltatásait jelölték meg autentikus forrásoknak, miközben a szekunder (IMF, EBRD stb) és tercier (hírügynökségi stb.) információtartalmak mögött is a KSH adatai vannak.

A nemzetközi tájékoztatás vonatkozó példája az ENSZ-EGB regionális jelentése, illetve a bécsi WIIW regionális összehasonlító elemzése az ipari termelékenység-

növekedésről, amelyek kapcsán hangsúlyozzák a magyar és a nemzetközi statisztikai eltéréseket a mérési alapok és a közzétett mutatók információtartalma terén. A gazdasági tájékoztatás hitelességét érintő esemény, amikor bécsi közlésben egy regionális összehasonlító elemzés a fizetésképtelen cégek számát Magyarországon itéli a legmagasabbnak, s azt a KSH számai nem igazolják (miközben a szomszédos országok csődstatisztikái meg sem közelítik a magyar regisztráció pontosságát).

A hiteles tájékoztatással kapcsolatos problémák tipikus példája jelenik meg a fogyasztóvédelmi, vagy a GVH álláspontjával foglalkozó rádióműsorban. A GVH képviselője hivatkozik arra a gondra, hogy a gazdasági szereplők „az inflációhoz való igazodás jogát" nem a „hivatalos statisztika" talaján értelmezik, illetve gyakorolják. Vonatkozó példa a népességfogyás és elöregedés téma aktualitása, ami egyrészt a gazdaságdemográfia tárgykörben szakmai vitákat (BKE, MVSZ stb.) prezentált, másrészt a tömegtájékoztatásban igen alacsony színvonalú, hamis állítások sorát tartalmazó módon jelent meg. Nagyon sokszor fordul elő, hogy nemzetközi szervezetek Magyarországot érintő adatai és a magyar hivatalos statisztika vonatkozó adatai közötti eltérések jelennek meg. A tájékoztatás napi működtetése szintjén nincs mód magyarázkodásra, de a hivatalos és a nem hivatalos statisztikák közötti választás minősítését, illetve a magyar és nemzetközi statisztikák közötti eltérések okát jelezni kellene.

Nagyon fontos - a kapitalista piacgazdaságok működésében döntő - gazdasági tájékoztatási tevékenység az inflációs mutató havonként közzététele, ami a gazdasági aktorokat orientálja. Jelentős eredménynek tekinthető, hogy a KSH a közzététel időpontját, módját, körülményeit illetően kikezdhetetlen korrektséggel jár el, s ami ezzel egyenértékű, hogy az összes többi szereplőt (jegybank, tárcák, gazdasági és befektetési tanácsadók stb.) is erre kényszerítette. Azaz, megkérdőjelezhetetlenné tette az igazodási pontokat a gazdasági viselkedés orientálásában, a média várakozásokat rásegítő tevékenységében. Vonatkozó példa a bankközi adós- és hitelinformációs rendszer (BAR) százezres címtárának magánszemélyek adataival feltöltése. A 40.000 gazdasági aktorról vezetett nyilvántartás, melynek kapcsán továbbra is (jogi és adminisztratív) tisztázásra szorul a „hivatalos statisztika" és a pénzügyi információrendszer (ill. a pénzügyi információs rendszerek) viszonya, az MNB- és KSH-szerepek, illetve kompetenciák viszonya a gazdasági aktorok újszerű működése (rövid távú, konjunkturális lefutású folyamatok, fokozott orientáció a gazdasági viselkedés befolyásolásában a gazdasági tájékoztatás révén stb.), a statisztika közgazdasági tartalmának módosulása miatt. A költségvetés tervezésének információtartalma, statisztikai és számviteli tartalma, jelzőszámai, a fiskális transzperancia mint fontos kérdések a gazdasági mérés és tájékoztatás állami, kormányzati kompetenciái jelennek meg egy jegybanki periodikában (miközben az MNB tájékoztatási tevékenysége igen jelentősen kiszélesedett, lényegében rivalizál e téren a KSH-val).

A hiteles információforrások témakörben érdekes esemény az MTV teletext szolgáltatásában megjelenő új, ingyenes ingatlanadattár (Huninfor Kft) megjelenése, mely az ingatlanforgalom hiteles követésének újabb állomásaként értékelhető. Vonatkozó esemény a közlekedési (logisztikai) információrendszer területéről, a BKV forgalmi törzsadatok típusai és kezelése, adminisztráció és regisztráció, az informatika újjászervezése. Nem kevésbé érdekes a legjobb magyar gazdasági magazinban a beruházások mérésének és számításának áttekintése (úgy is mint a statisztika közgazdasági tartalmának egyik legfőbb hiányossága), a leghitelesebb forrásként 1990-1996 között a devizahitelek (!) megjelölése.

Internetes tájékoztatási fórum a hivatalos statisztika megjelenítéséről nyilatkozik

kissé lazán, amikor nem tud különbséget tenni a „hivatalos", az „állami" és minden más statisztikai adatközlési forma és felelősség között. Minthogy a tájékoztatási kötelezettségek betartása és betartatása máig sincs szabályozva Magyarországon, nem lehet hibáztatni az ilyen szemléletet. A legjellemzőbb hivatkozás a vállalkozásokkal kapcsolatos információk közreadása, állandó hiányokkal és statisztikai bizonytalanságokkal. Az apropó a KfI soros konjunktúrajelentése (de említhető a többi kutatóműhely vállalkozási mérlege is) azzal, hogy a valóban működő vállalkozások és a valóságos foglalkoztatási létszámok egyetlen dokumentumban sem állják ki a bírálatot.

Említésre méltó esemény volt a gazdaságdemográfia tárgyban kibontakozó publicisztikai vita, hogy tudni illik a csökkenő népességszámra nézve milyen gazdaság- és társadalompolitikai tervezési szempontokkal kellene dolgozni. Említésre méltó a gépipari szerkezetváltás emlegetése kapcsán a (csúcs-, közép- és hagyományos) technológiai versenyképesség (teljesítmény és foglalkoztatás) mérlegének hiánya, mint a csatlakozás előtti leltár megkerülhetetlen velejárója. A nemzetközi tájékoztatási botrányaink soros példája volt a NATO védelmi tervezési kérdőíve, amit - állítólag - hibásan és nem engedélyezett formában töltöttek ki. Mindez sokadszorra veti fel a nemzetközi adatszolgáltatás jogi, politikai, adminisztratív szabályainak rendezetlenségét, s annak az információbiztonsági bizottságnak a hiányát, amelyiknek elnöke a mindenkori kancelláriát vezető miniszter, alelnöke pedig a mindenkori KSH-elnök lenne. A NATO-csatlakozással kapcsolatban egyébként felvetődik, hogy milyen bázison készült az a NATO-statisztikai jelentés, amelyik a tag Magyarországot mostantól katonai statisztikai egységként tartja nyilván élő- (humán és természeti) és fizikai vagyonként. A tudatos információ- és tájékoztatáspolitika ismérveinek tárgyalása a politikai marketing (kiszivárogtatási) fogások, illetve a PR-tevékenységek (sajtóügynökségi, közvélemény-formáló, egyirányú és kétirányú aszimmetrikus) modellezése kapcsán fontos ismereteket ad az állami és kormányzati tájékoztatási intézményeknek.

A belpolitikai viták jellemző eseménye a MOSZ-nak az aktuális agrárstratégiai koncepcióval kapcsolatos és a szövetkezeti lobbi érdekei mentén megfogalmazott kritikája, amelyik a hivatalos statisztika mezőgazdasági szövetkezeti tényszámaitól eltérő adatokkal operál. A naponta megjelenő új hagyományos és elektronikus ("tenderek lapja", "netlap" mint apropók) újságok, napilapok, folyóiratok, periodikák és könyvek vetik fel, hogy a kötelespéldány-rendszer megroppanása ellenére, talán ismét kötelezővé kellene tenni a központi statisztikai szolgálat könyvtárában elhelyezést, mielőtt a veszteségek hatalmasra nőnek. Az események között említendő a közszolgálati formák fenntartását, az objektív tájékoztatást és a nemzeti kultúra terjesztését korszerűsíteni hivatott UNESCO támogatását élvező JAM.Co műsoradatbázis bemutatása, mely a japán példa nyomán az állami és közületi televíziók műsorszolgáltatásban, az információs és hírműsorok működtetésében a közérdekű információk szolgáltatásának forrás- és közreadási gondjait próbálja kiküszöbölni.

A különleges események sorában a Főváros hivatali adminisztrációs és döntési rendszere átvilágításának botránya[145] említhető mint az információ- és informatikai auditálás, illetve a statisztikai (információ)szabványosság találkozása a magyar államigazgatás gyakorlatával.

[145] Információs és döntéshoztali problémák a fővárosban. = Nszab'99 03.06. p.33,35.

2.1 Az állami információrendszer, a tájékoztatási intézményrendszer és a tájékoztatási szerepek működtetésével kapcsolatos gondok

A tájékoztatás átalakulása (1990-2000) kapcsán érdekes a Jelenkorkutató Intézet felmérése a helyi média működéséről: benne a hivatalos statisztika számára is kötelező megfontolás, hogy tudni illik a mit, mikor és hol kell közreadni szándékoknak és tevékenységeknek megváltozott a terepe. Politikailag érzékeny téma, a tájékoztatásban állandó konfrontációk tárgya az érdekképviseletek, a szakszervezetek és a civil szervezetek létszáma, a képviseleti arányok meghatározása. E téren a dilemma ott van, hogy az érdekképviseletek is hiteles információ-kibocsátóknak minősülnek (minthogy a saját tagságukról nekik vannak éves frissítésű adataik), ám a visszacsatolás (ellenőrzés) nem hiányozhat, azaz a hivatalos statisztikának a szakszervezeti tagságról időnként (3-5 évenként) rendelkeznie kell adatokkal.

Egy világbanki konferencián beszéltek a gazdasági információgyűjtés és feldolgozás, az ökonometriai modellezés új igényeiről, eredményeiről, a Világbank-IMF új információbázis alapján készülő és szükségszerűen új szemléletrendszerről. A DJI-index 10.000 pontos szárnyalása vetette fel a pénzügyi információforrások és rendszerek megbízhatóságának kérdését, bizonyos statisztikai információforrások megjelenítésének hitelességét (különös tekintettel a számos értékpapír-piaci indexre). Nemzetközi szakmai tényezők állítják, hogy a Dow a tőkeképzési ás felhalmozási folyamat mind kisebb részét képes megragadni, ezért a gazdasági tájékoztatás egészében revíziókra van szükség.[146] Vonatkozó példa a „világ-GDP", a globális termelés és árupiaci index működésével kapcsolatos dilemmák kibontakozása a "globális recesszió" kapcsán. A CRB-index mint a globális kereslet/kínálat mércéje kapcsán kibontakozott vita a globális gazdasági tájékoztatás válságát mutatja.

Az első internetes hírügynökség bejelentése a Magyar Rádió intézménye által számos okból sántít (többek között nem az első), de a „krónika" online újság működtetése mint hírügynökség felveti az országos információrendszer, a hivatalos statisztika, a közzétételi hitelesség információjogi és adminisztratív kritériumainak tisztázatlanságait. Aktuális esemény az üzleti információ tarifája összetételének megváltozása (az alapdíj mint műszaki és csatlakozási díj, a terminăldíj, a tartalmi szolgáltatás díja terén), ami természetszerűleg felveti az információ(adat)források elérése technológiai és közgazdasági vonatkozásait is.

Hasonló fontosságú esemény volt, hogy az Europolhoz társulásunk kapcsán a új (biztonsági) számítógépközpont felépítésével az alapvető adatszolgáltatók (APEH, Tébé, VPOP, rendőrség, határőrség, KSH) közötti forgalom jogi, adminisztratív, közgazdasági feltételeiben is változások következnek, amelyek az országos információrendszer és az országos információközponti szerep újraépítését szolgálják. Vonatkozó esemény az új bűnügyi nyilvántartó rendszer DNS-nyilvántartásának felállítása is,[147] ami nemcsak technikai és technológiai, hanem jogi és adminisztratív téren is felbolygatta az információpolitikát. Szakmapolitikai eseményként érdekes a „társadalmi elvárások az informatikus szakemberekkel szemben" című tanulmány, mely felveti ismételten a szakmajegyzék tarthatatlanságát, a kvalifikációk és szakértői kompetenciák bonyolódását

[146]Jelentős eseménye a gazdasági mérésnek az értékpapír-piaci értékelés hitelessége körüli vita, az apropó pedig a DJIA 10.000 pont fölé szaladása, illetve hogy a "price/earning ratio" 25-30 p/e érték között mozgott 1998-ban, miközben a szakértői elszámolás szerint csak 17 lett volna az USA-ban, 15 a UK-ban, ami egészében a tájékoztatás irányított orientálásának a bizonyítéka, s a pénzügyi buborék néven emlegettet jelenség alapja.

[147] A bűnügyi nyilvántartások korszerűsítése. = Nszab'99 04.01. p.8,9.

a hivatalos statisztikai nómenklatúrával egyetemben.

A tájékoztatás terén vált eseménnyé egy alapvetően statisztikai lyuk mint a közérdekű információ hiánya: amennyiben az adóbevallások összesítése után kiderült, hogy mintegy 500.000 tévékészülék után nem fizetnek díjat. Az arányos közteherviselés mint társadalmi igazságosság szempontjából sokadszor vetődik fel a tévékészülékek gyártási számának mint közhiteles adatnak a központi nyilvántartásba vételével kapcsolatos (közel 500 millió forint értékű) mulasztás. Az állami tájékoztatási diszkordancia egyre kínosabb példája (ami egyértelműen gazdaságpolitológiai síkon, tájékoztatáspolitikai manipulációk formájában működő szándékoknak ad lehetőséget) a GM-MNB ellentét, a pénzforgalmi statisztikák alapján készült külkermérleg és a vámstatisztikák közötti rendszeres és jelentős különbség. Minthogy statisztikai tartalmi és módszertani eltérések következményéről van szó, csakis a tájékoztatás útján érvényesülő megkerülő mechanizmusok működéséről beszélhetünk, amelyek felszámolására a hivatalos statisztikának állást kell foglalnia. Mint a fizetési mérleggel kapcsolatos viták érvrendszerében is előfordult a „statisztikai rendszer gyengeségének" emlegetésével - a magyar állam makrokommunikációs rendetlenségei immár nem menthetők jogi és/vagy adminisztratív hézagok felmutatásával, az információs és tájékoztatási intézményrendszer hiányosságai a magánérdekeltségek tudatos beavatkozásai folytán léteznek. Így mind kínosabb tájékoztatáspolitikai eseményekben nyilvánul meg a pénzügyi, a vám, a termelési és a fogyasztási statisztikák összehangolásának problémája. A KSH ismételt késése (kiskereskedelmi forgalom, a létszám- és keresetadatok közreadásának csúszása), illetve a PM és a MNB konfrontálódása gazdaságpolitológiai érvrendszerben kiszélesedő vitákra ad alkalmat a követő tájékoztatás szerepét gyakorlók (média) és a politikai orientálásban érdekeltek (pártok) számára.

A tájékoztatáspolitika eseménye a magyar online újságok számbavétele, e fórumokon a statisztikai információforrások és -szolgáltatások hitelességének vitatása. A közérdekű, közhasznú és közbiztonsági információk közreadásának, a hivatalos tájékoztatásnak aktuális botránya a hivatalos és a kereskedelmi meteorológiai szolgálatok háborúja a (információgyűjtő, rögzítő és közzétételi) kompetenciák felett. A hivatalos adatok közzétételének jogi és adminisztratív útja a kormány információpolitikájának hiányában nem tisztázott.[148]

Az információtudományos társadalmi modellezés fogalmai közötti gondokat jelez az EU felzárkóztató támogatási programjának igénybevételéhez szükséges területfejlesztési programok, illetve a magyar regionalizmus statisztikai dokumentálásának ütközése, amennyiben jelentős támogatási forrásokat veszíthetünk a helytelen adatszolgáltatással. Hasonló jellegű problémákat jelez az oktatásgazdaságban, hogy a gyerekszám, pedagógusszám, intézményszám és régiók, a vonatkozó infrastruktúragondok együttese, az elmúlt tíz év változásai miatt nincs hiteles oktatási dokumentáció a központi kiegyenlítő programok elindításához. A tájékoztatásban jelenik meg gondként, de az agrárstatisztikai bázisadatbázis hiányáról van szó az agrárium kapcsán, amikor tőkevesztés, földár, földbérlet, tulajdonlás, birtoknagyság, termelési kapacitások, hozamok, gépállomány stb. statisztikai témák hitelességét naponta vonják kétségbe: az FVM ma gyakorlatilag nem rendelkezik használható statisztikai alapokkal. A tájékoztatás ugyancsak sokat idézett témája a szellemi tőke, mely mint ilyen teljességgel kívül van a hivatalos statisztika dimenzióin, jóllehet a nemzetközi irodalomban már elég sokat lehet tudni róla. A tájékoztatás problémája az az egyre mélyülő ellentmondás is,

[148]A történtek komikus utóélete, hogy 62 ország 112 televíziós időjárás-jelentésének versenyében az itthon alul maradni látszó MOSZ nyert magasan!

ami az IT terjeszkedésével járó hasznok és a magánszéra fokozott sérülése között feszül.[149] Mind nagyobb körben, mind több személyes adatot kell szolgáltatni magunkról ahhoz, hogy mind szélesebb körű részvételünk (fogyasztásunk, tájékozódásunk stb.) biztosítva legyen. Ennek megfelelően mind több egyedi azonosító kerül a hardverbe és szoftverbe (vonatkozó problémák a jogi megoldások, piaci megoldások, infomediáris cégek, technológiai megoldások, transzparencia címen jelennek meg).

Az országos információrendszer működtetése, a statisztikai információközponti szerepből következő tájékoztatási kötelezettség gyakorlása szempontjából etalon a „Statistical News" (amelyet a brit Government Statistical Service megbízásából ad ki az Office of National Statistics). A negyedéves kiadvány az összes hivatalos statisztikát kiadó szervezet statisztikai információ-kibocsátásának témáit és a közreadási időpontjait is publikálja. A KSH feladata lenne az összes magyar statisztika-kibocsátásról s a vonatkozó időpontokról tájékoztatni (papíron és/vagy Interneten). A gazdasági tájékoztatás mai magyarországi gyakorlatának is jellemzője már a sokszereplős tájékoztatás, amikor a gazdasági napilapok 6-13 makroelemzőt foglalkoztatnak, szembesítik a közvéleményt a KSH, a MNB, a PM, illetve a gazdaságkutató műhelyek érveivel. Az infláció minősítése ilyen körülmények között különös felelősséggel ruházza fel a tájékoztatási fórumokat. Az ENSZ illetékes főbiztosságának jelentése tárgyilagosan mutatta be magyarországi szólásszabadság és tájékozottság helyzetét. Megállapítása szerint a tárgyilagos tájékoztatás függőségét a baloldali cenzúra után a gazdasági-pénzügyi függés váltotta fel, a lappiac túltelített, ami ugyancsak erősíti a függéseket. Másfelől utal a magyar médiatársadalom és a kommunista diktatúra kapcsolatára, a politikai pártok és újságírók túlzottan szoros kapcsolatára (a sajtómunkások 30-40%-a bizonyítottan kötődik a politikai pártokhoz?!), rámutat az egységes információjog hiányára.

A tájékoztatás sorozatosan visszatérő anomáliája (benne a „hivatalos statisztika" közzététele, az országos információközponti szerep gyakorlása, az országos (statisztikai) információrendszer és a jegybanki kompetenciába tartozó országos pénzügyi információs rendszer protokollja) a külkereskedelmi mérleg közreadása. A tájékoztatásban kialakult bizonytalanság alapja, hogy nem a hivatalos statisztika alapján készült, nem az országos információrendszerben megjelenített (a vámstatisztikai nyilvántartáson alapuló) mérleg a bázis (amit egyébként másként is lehet számítani), hanem a KSH információközponti szerepét csorbító MNB (a külkereskedelmi termékforgalmi regisztrációján alapuló) tájékoztatását hangsúlyozva lehet zavarokat okozni a tájékozódásban. A hivatalos statisztika közzétételének jogosítványai alapján működő országos információrendszerben a KSH-nak (a GM-Kopint regisztrálás alapján) kellene közreadni a „hivatalos" adatokat, amelyeket azután össze lehet vetni az MNB eltérő bázison készült számításaival, és nem fordítva. Az árumozgás és pénzmozgás alapú mérés az időbeni, az adatok megfigyelt körében és a devizaátszámításban tapasztalható eltérésekkel állásfoglalásra késztet mindenkit.

A jegybank egyébként folyamatosan módosít tájékoztatási tevékenységén, s a napi pénzügyi műveletek és aktusok, illetve üzleti folyamatok igénye szerint korábbi 16-ról 8,30-órára tette közleményeinek közzétételi időpontját (nem számítva a negyedéves MNB-mérleget, valamint a nemzetközi tartalékmérleg közzétételét). Mindez ismételten felveti, hogy az országos információközponti szerepet gyakorló KSH-nak közzé kellene tenni (negyedévre előre) minden hivatalos (és - lehetőség szerint - a nem hivatalos)

[149] The IT reqiure personal data. = Economist'99 8117.sz. p.19,20,23.

statisztika-kibocsátó tájékoztatási menetrendjét (időpontok, témák, kibocsátók)! Az MNB folyamatosan módosít tájékoztatási tevékenységén (szabályos tájékoztatási vetélkedés folyik a KSH és az MNB között), amikor bevezeti a „háztartási megtakarítások" helyett a „nettó finanszírozási képesség" fogalmát (hasonulás a „net lending" fogalom használatához?!). A jegybank folyamatosan visszaél a országos információközponti szereppel, amennyiben olyan módszertani változtatással él, aminek tartalmát előzőleg nem ismertették, illetve meghatározását nem a KSH-án keresztül ismertették.

A rövid távú tájékozódás információforrásai változóban vannak, s újabban a különböző tőzsdei mutatók (árfolyamok) mozgásainak megelőző mutatóként értelmezése jött szóba. A „leading indicators" összetétele tíz kulcsmutató aggregálásával készül (közöttük az árfolyammozgások, a munkanélküli segélyért folyamodók száma, aránya, az átlagos munkahét jellemző adatai, az építési engedélyek számának változása). A tájékoztatási finomságok közé tartozik annak értelmezése, hogy a tőkepiacok gyakran negatívan reagálnak pozitív makrogazdasági hírekre, ami mögött az erősödő gazdasági teljesítmény inflációgerjesztő hatása húzódik meg: viszont gyenge makrogazdasági helyzetben a pozitív hírekre egyértelműen pozitív árfolyammozgások kezdődnek. A legérzékenyebb mutató a munkanélküliség jelzése (amit egy FED-tanulmány dokumentált).

A nemzetközi tájékoztatás híre volt, hogy a hitelminősítői értékeléseket mind határozottabban figyelembe veszik az országkockázatok minősítésében, s mindez a nemzetközi bankfelügyeleti bizottságnak a tőkemegfelelési szabályok módosítására irányuló fellépése kapcsán történik. Az új rendszer szerint Magyarország országkockázati besorolása 50%-ban a hitelminősítői besorolásoktól függ majd, ami az általános nemzetközi statisztikai információszabványoktól eltérően nem kevés szubjektív szempontot tartalmaz, s mint ilyen ronthat Magyarország megítélésén. A tájékoztatási anomáliák tipikus megnyilvánulása az is, amikor a magyar hivatalos statisztika gyengesége vagy nem ismerete miatt, nemzetközi összehasonlításban kerülünk (rendszeresen) információhátrányos helyzetbe. Ilyenre példa a Fessel GfK regionális felmérése: a „társadalmi teljesítmény", „életminőség", „fogyasztási szerkezet", „vásárlóerő" témákban elmarasztalva a magyar adatszolgáltatást. A magyar állam makrokommunikációs válságának jele az is, hogy kiszivárogtatás gyanújával lehet zavart kelteni a tőzsdén (100 pontos esés miatt, majd egy héttel később 200 pont feletti esés következik!). A GDP-mutató idő előtti kiszivárogtatása igaz is lehetne, de az előző napok médiatükrében nem volt valószínű. A KSH abban mindenképpen érintett, hogy a gazdasági tájékoztatás működésének ismerete teljes egészében hiányzik a szakértő és a laikus közvéleményben egyaránt. Senki sem tájékoztatott arról, hogy a hivatalos statisztika mellett a tőzsdei orientálás már egész iparággá lett, s mint ilyen függetlenedett a hivatalos statisztikától.

Tájékoztatási esemény volt a bérinfláció interpretálása (egyben gazdaságpolitológiai esemény a szakszervezetek sztrájkfenyegetése miatt), amely a kormányétól eltérő MNB-s és Kopintos számokkal operál (a Kopint a KSH átlagolás szerint, az MNB viszont a szakszervezetek által előadott, a fizikai és szellemi foglalkozások, illetve ágazatok közötti súlyozással, „szűrt" mutatókat adott közre): ezért lehet a Kopintnál 15%, az MNB-nél 16,7% bérinfláció.

Gazdaságpolitológiai esemény a jövedelemnivellálódás felerősödése mint az ENSZ-jelentés tárgya, amit érdekes módon interpretálnak. Az 1980-as éveket a kapzsiság évtizedének nevezik, ami az 1990-es években - amikor sokkal inkább nőttek a különbségek - megszűnt, mert a tömegtájékoztatás és a kultúra a középosztály kezében

van(!). A másik esemény a nyugdíjasokról szóló Tárki-tanulmány, mely a tájékoztatás társadalmi tükör szerepét betöltve a szembesítés kellemetlenségét fokozta, hogy tudni illik a nyugdíjasok nem tudják elfogadni azt a tényt, helyzetük kevésbé romlott, mint a gyermekes családoké. A magyar társadalomban az aktívak-inaktívak arány már egészségtelen arányú: másrészt a társadalmi igazságtalanságot növeli az a rendszer, ahogy az idősebbek visszavonulnak, s a fiatalabbakra teszik a terheket. Mindkét esemény a tájékoztatás társadalmi tükör szerepével kapcsolatos hiányosságokat vet fel.

2.2 A média és az országos információrendszer viszonya

A tájékoztatás általános válságában mind többen foglalkoznak az újságíró-társadalommal. Az apropó, hogy az adatvédelmi ombudsman a televíziók személyiségi jogokat sértő mindennapi működését minősíti néhány napra korlátozódó vizsgálat alapján, médiaetikai szabályozást sürget, amit az újságíró-társadalom buzgón megígér, azután minden marad a régiben. Csakis az információs kerettörvényben lehet az információjogi réseket lezárni, s akkor a médiaetikának is meglesz a szerepe. Más bírálat szerint a szakmai hitvallás tartalma változóban van, de a változásoknak nincsen pozitív tartalma. A magyarországi újságíró-csoportok reprezentánsa a médiamunkások, akik számára az elmúlt évtized nem hozott semmi újdonságot, minden tekintetben kiszolgáltatottak, nem várhatnak tőlük tárgyilagosságot. A második csoport a hangadó médiaelit, amelyik a hatalom szócsöve szerepéből egyes érdekcsoportok partnerévé vált (szerkesztő, moderátor szerepekben, szólási monopóliumokkal, egymás bírálatát elkerülve). A harmadik a független publicisták kis csoportja egzisztenciálisan független, és csak mellesleg ír?![150]

A médiareprezentációban kiemelkedő gyakoriságú a KSH, a PM, és a kormány közötti látszólagos ellentét, ami például az ÁHT hiánya kapcsán kommunikációs álprobléma. Magasan reprezentált téma az inflációszámítás, aminek csúcsát a független értékpapír-piaci elemzők, a Cinkotai- és a Surányi-féle inflációtartalom-számítások (jelentős eltérésekkel) jelentik. A hivatalos statisztikai tájékoztatás állandó problémája jelenik meg a bevezető tájékoztatással kapcsolatos (állami és kormányzati) rendezetlenségek miatt, amennyiben a KSH az MTI révén teszi közzé a „hivatalos" statisztikát, az elektronikus média viszont rendre az írott sajtó, az új hírmonopóliumokat működtetők által kommentált információkat adja közre bevezető tájékoztatásként. Ilyen példa a KSH és PM említése a GDP-korrekció kapcsán, illetve a KSH, a GM és a MNB említése a cserearány-javulás kapcsán, amikor közvetve a statisztika pontosságát, megbízhatóságát és tartalmát illetően merültek fel kétségek.

A központi és a regionális statisztikai szolgálatok reprezentációja a tömegtájékoztatás egészében megnövekedett: a tényszerű közlések aránya elsöprő, megalapozott szakmai kifogások nem bukkannak fel, politikai támadásnak mindössze néhány példája volt, visszhang nélkül. Említhető az FVM agrárstratégia közzététele kapcsán a mezőgazdasági statisztikák jelentős tájékoztatási konjunktúrája, miközben az országos információrendszer és a KSH elmarasztalása adathiányok vagy szolgáltatáskésések említése formájában csekély. A negatív példák sorában a bűnügyi statisztika szerepel, ahol a kriminalisztikai fórumok vitáiban és az állampolgári tapasztalatokban nincs közeledés, s ezáltal közvetve a KSH mutatóit is vitatják.

A hivatalos statisztika jelenléte a tömegtájékoztatásban 2000 körül látszólag már elérte növekedése határait fővárosi és országos szinten egyaránt. A minőségi jelenlétnek

[150] A média munkásai. = MH'99 08.11. p.4./Nmo'99 08.11. p.2.

azonban vannak még további hiányai, amit a lakossági bizalomnak alakulásával lehet mérni, elsősorban az érthetőség, a mindennapi életet jobban illusztráló statisztikai mutatók megjelenítésével. A tájékoztatás széleskörűsége tovább javult, de a hatékonyság és a tartalom javulása nélkül. Az állampolgári és a vállalkozási adatszolgáltatással kapcsolatos elégedetlenség tovább erősödött, amit például a KSH új SZJ-kódolása mint tájékoztatással elő nem készített módosítás is tovább táplált. A társadalmi, szociális jellegű, vagy ellenzéki politikai aktivitások mentén felerősödött (ill. ismét működő) rendszerkritika folytán a „hivatalos statisztika" is jobban az érdeklődés, pontosabban a közvélemény-formáló tájékoztatás homlokterébe került.

A gazdasági tájékoztatás eseménye 2000 táján az elektronikus magazinok jelentőségének növekedése, amennyiben a rádiós és televíziós gazdasági elemző jellegű műsorok reprezentativitása már messze meghaladja a hagyományos tájékoztatási formákét (az apropó a Radio Bridge inflációanalitikája, a statisztikai információ összetételével és módszertanával).

Az országos információrendszer alapját képező statisztikai rendszer alkalmatlanságát a radikális véleményeknek is hangot adó lapok (mint a Napi Magyarország, Világgazdaság vagy a HVG) hangoztatják, de az is nyilvánvaló, hogy a jobboldali kormányváltás után jelentősen megnőtt, kibontakozott ismét a rendszerkritika, ami a mérsékelt lapok (Magyar Nemzet, Népszabadság, Napi Gazdaság) statisztikai információtartalmának gazdagodását is jelenti. Minthogy Magyarországon nincs afféle „Magyar Spectator Kör", amely a tájékoztatás pártatlanságát felügyelné, a statisztika interpretálása helyenként függetlenedik a tájékoztatás alapnormáitól, a pontosságtól és a hitelességtől.

Jelentős esemény a KSH-arculat megújulásának felvetése, ami egy offenzív tájékoztatáspolitika eredménye, a hivatalos statisztika presztizsének javulásával, az országos információközponti szerep lassú, fokozatos helyreállításával egyetemben. A KSH befolyása 2000 után érezhetően növekedik, miközben a tájékoztatás interaktivitása is erősödik, vagyis mind több kérdést tesznek fel a hivatalos statisztika hiányosságaival, a tájékoztatási bakikkal kapcsolatban. A KSH szerepe a magyar állam makrokommunikációs szerkezetének helyreállításában kiemelkedő az új vezetésnek köszönhetően, az állam információs modellje további korszerűsítésének azonban igen komoly jogi és adminisztratív (szabályozási) akadályai vannak. A statisztikai adattartalom finomításának igénye a legtöbb hivatkozás, különösen igaz ez a kereset, foglalkoztatás, gazdasági aktivitás, beruházások, lakásépítés tárgykörök tekintetében. A reprezentativitás javulásával nőtt a „hivatalos statisztikát" elmarasztaló megnyilatkozások száma is, a PM, az MNB, a GM, a MeH képviselői egyaránt megengedtek ilyet maguknak, a legfőbb vezetőktől a szakértőkig bezárólag. Nem ártana ilyen szinten sem erősíteni a KSH jelenlétét, hogy tudni illik megfelelő módon reagáljon az államigazgatásból, kormánytól, kutatóintézeti és akadémiai környezetből jövő, nem ritkán méltatlan (a statisztikai rendszer, a KSH adottságaival) és a realitásokkal nem számoló támadásokra, valamint az ombudsmanok jelentéseiben hivatkozottakra. Ugyanakkor igen jelentős várakozások vannak a statisztikai rendszer és tartalom megváltozásával kapcsolatban, és nem ártana a jogos várakozásokat tekintve jelezni a változtatás szándékát.

Számos hivatkozás veti fel azt az igényt, hogy a statisztikai adatgyűjtőkről és szolgáltatókról, a szolgáltatások időpontjáról és tartalmáról a tömegkommunikációs csatornákon rendszeres és széles körű tájékoztatás történjen. Kezelendő probléma az új régiószerveződés körüli érdekütközésekből gerjedő politikai vita, amibe a statisztikai

szolgálatok szervezetei is belekeveredtek. Az elektronikus média közzétételi versenyében, az „üzleti kommunikáció" orientáló közegében a KSH bázisadatai adják a legfontosabb tájékozódási, a gazdasági viselkedést döntően meghatározó támpontokat. A média tudatában van a gazdasági aktorok fokozott információ(statisztika)-érzékenységének, hogy a mai magyar kapitalizmusban a gazdasági viselkedés orientálásának milyen kiterjedt mindennapi statisztikaigénye van, s azt miképpen kell(ene) kiszolgálni. Viszont a tájékoztatás minőségének és mennyiségének változásai egyáltalán nem tudatosultak a közvéleményben. A tájékoztatás mulasztásait bepótolandó laikus és szakmai környezetben egyaránt érdemes lenne folyamatosan bemutatni a gazdasági mérés kulcsfogalmait, melyik mutató mire terjed ki és mit jelent (ezt az igényt a dilettáns újságírói megnyilatkozások váltják ki).

2.3 Az információtudatosság növekedésének eseményei

Az országos nyilvántartó rendszerek gondjaként a kormányzati információ- és tájékoztatáspolitika soros eseménye mindenekelőtt szemléleti problémákban, információtudományos mulasztásokban nyilvánul meg. Az apropó a tébé- és APEH-nyilvántartások működtetése, az egyeztetési mechanizmus késése, vagy például az új határnyilvántartási adminisztrációs rendszer. A magyar információjog és információpolitika eseménye, hogy a magánszféra egyszerűen lehallgathatja a lakossági, a rendbiztosítási és a kormányzati kommunikációs rendszereket, mert a jogi, adminisztratív és a technikai feltételek ezt teszik lehetővé. (Közben egyes politikai erők következetesen az állami információjogot rombolják, s az így létrejött félállami információjog a lakosságot, a „közt" már nem védi.) Vajon meddig kell még elmenni, hogy ráébredjünk, nem az államtól kell félteni adatainkat, nem mindenáron az állami rendvédelmi szervezetektől kell elzárni a lehallgatás lehetőségét, hanem a bűnözőktől?!

Az információpolitika jogi-adminisztratív tartalmát érintő esemény a távközlési hatósági felügyelet alakulása az EU-ban, állami feladatok és intézményrendszer: kormányzati szakértés és tanácsadás; felügyeletek (piaci, ár stb.) és frekvenciagazdálkodás; a hatósági felelősség alakulása (távközlési hatóságok és konzultatív szervezetek 12 uniós országban a távközlési törvények elemzése alapján.).[151] Vonatkozó munka a név- és a lakásadatok kezelésének jogi alapjai, garanciái, viszonyuk az adatvédelmi törvényhez stb. érintésével a résztörvények a tudományos kutatás, a piac- és közvélemény-kutatás, a közvetlen üzletszerzés (direct marketing) működése jogi értelmezését adja közre.[152]

A 40 éves brit Institute of Information Scientists millenniumi állásfoglalása kapcsán vetődik fel, hogy a brit állami információmodell és makrokommunikációs struktúra mennyire más, mint a magyar. A Blair-program felsorolása is vádirat a magyar állami információpolitika ellen, mivel a magyar állam információkereskedelmi, államigazgatási és gazdasági tervezési, illetve tájékoztatási adminisztrációs szabályai, jogi keretei az elmúlt tíz évben lényegében nem fejlődtek. Az új információs modell az információtudatosság növekedésével egy időben négy kategóriát határoz meg a szakértés területén, úgymint a kreátorok (információtermelők, -szolgáltatók, tájékoztatók), a kollektorok (az ismeretgyűjtő kapuemberek), a kommunikátorok (információközvetítők, eligazítók), és a konszolidátorok (interpretátorok, elemzők) szerepformáit.

Az (intellektuális) információszabadság-eszmény társadalmasiasodása menetében

[151] A távközlési hatósági felügyeletről. = Magy.Közig.'1999/8.sz. p.450-462.
[152] Reklám és adatvédelem. = Statisztikai Szemle, 1999/9.sz.

fordulópont következett, amikor 1997-1999-ben a fejlett országok állami-kormányzati szabályozást készítettek. Magyarország viszont továbbra is halad ellenkező irányba, a szűk, értelmiségi információszabadság-eszmény mentén. Az 1998-as OECD-miniszteri értekezlet szellemében még a szűkebb régiónkban is a legnyitottabbak vagyunk az állami információvédelem területén Londonban csak Magyarország nem képviseltette magát a térségből az államigazgatási információtudományi konferencián, mert „nincs ilyen típusú szakemberünk"?!

A magyar információpolitika jellemzője, hogy az állammal szembeni hisztériakeltés idején szabadon hozzá lehet férni az egészségügyi adatokhoz, a temetkezési vállalkozók, a kozmetikai és más ápoló készítmények ügynökei, az újszülöttek szükségleteinek, fényképezésének kiszolgálói járnak az élen. A kórházi vagy az anyakönyvi hivatalok adattárait rendszerint a belső személyzet lefizetésével szabadon beszerzik.

Az információ- és tájékoztatáspolitika kiemelkedő eseménye, hogy a rendszerváltozás után tíz évvel végre elkészült (legalábbis megkezdte működését) a Legfőbb Ügyészség információközponti adattára, ami az eddig 12 különböző regisztrációs megoldást egyesíti. Az ügyészség az a kizárólagos szerv, amelyik minden országos nyilvántartó rendszer adataihoz hozzáférhet: a mostani adatbázisban 31 millió adat van, 1993-tól minden bűneset és elkövető összekapcsolható. Az OECD-országokat mérve alapul addig nincs konzisztens jogrend és rendbiztosítás egy országban, amíg az ilyen adattár és hozzáférési protokoll nem működik!

Az európai politika aktuális eseménye a mindennemű kommunikáció lehallgatása a biztonság szemmel tartása miatt. E téren az európai jog nagyon távol van a magyarországi gyakorlattól, ugyanis a tagállamok jogi és adminisztratív szabályozása lehetővé teszi a folyamatos és állandó (automatikus) lehallgatást, amit most kiterjeszteni kívánnak a teljes közösségre. A határokon átnyúló lehallgatás intézményeinek listája is áttörés az információjog és biztonság területén. Mind több publikáció jelenik meg a információjog témakörében, ezek sorában érdekes az államtitok és a sajtószabadság értelmezése a mai helyzetben: nemzetközi ügyek és minősítések (Spiegel-ügy, Pentagon Papers-ügy); a sajtó és a bürokrácia viszonya; az államtitok minősítése és büntethetősége.[153]

Amit az információs szakemberek régen várnak, kormányzati szinten foglalkoznak az Internet szabályozásával, s az ügy komolyságát mutatja, hogy az amerikai kormány „rendkívüli infrastruktúravédelmi igazgatója" koordinálja a törekvéseket. Széles körű revízió indult a polgári és biztonsági (katonai stb.) hálózatokba tagolt gépek ellenőrzésére. Állami értekezletet hívtak össze az érintett cégek (gazdasági aktorok) és az állami intézményrendszer képviselői részvételével, s ezt követi a kereskedelmi kamara zárt ülése az internetes cégek képviselőivel. Az EU illetékes szerve ugyancsak szakértői ülést készített elő: 10 évvel ezelőtt még kiátkozták azokat a szakértőket, akik akkor felvetették a beavatkozás szükségességét. Az információpolitika tárgyában nemzetközi botránytól hangos a média, amit az Echelon-ügy kapcsán most a gazdasági verseny konfrontációs terepeként interpretálnak. Magyarország szempontjából az Echelon-rendszer az információháború és -hadviselés jellegzetes terméke, mely a kontinentális távközlés és hírközlés csatornáinak lehallgatására szerveződött a globalizálódott bűnözés, a nemzetbiztonsági jellegű hírszerzés, a gazdasági verseny gerjesztette kémkedés minden formájának felderítésére, kiszolgálására. Az apropó itt a

[153] Államtitkok és a sajtószabadság. = Magyar Jog'1999/12.sz. p.718-729.

magyar információbiztonság felvetése a vonatkozó jogi és adminisztratív szabályozás, a technikai-technológiai fejlesztés kérdéseivel.

Az információkeresés, az elektronikus információgyűjtés, kezelés, feldolgozás műveleteit körüljáró tanulmány a könyvtárosi szakma szempontjából mutatja be a fejlődést. Az információ(vissza)keresés és az Internet történelme, a keresőrendszerek története; a tartalomszolgáltatás kialakulása; a kereső- szolgáltatások (ma legfeljebb 45%-os hatékonyságúak), keresőgépek és keresési stratégiák bemutatásával.[154] Az információgazdálkodás témájának általában nagy konjunktúrája van, különösen keresett a szöveges adatbányászat kormányzati szervezetekben, különös tekintettel a tudományos és technológiai ismeretekre; az információ-visszakeresés minőségi és hatékonysági gondjai az adatbányászatnál, a vonatkozó definíciós gondok. Irodalmi szemle, szöveggyűjtemény jelent meg az USA haditengerészeti kutató részlegének tapasztalatai alapján[155]A hiányos információs művelségünkre figyelmeztet, hogy az information science - 1945-ös születése után (V.Bush) - az 1960-as években jelenik meg az oktatásban, 1968-ban alakult meg az American Society for Information Science (1970-ben indul folyóirata, a JASIS) és ma már több mint 100 egyetemen oktatják világszerte. Az alkalmazott információtudomány után az elméleti információtudomány is fejlődésnek indult, és ma az egyik legizgalmasabb tudományterület. Az információpolitika eseménye az állami és kormányzati információpolitika nagy elvi vitáinak reprezentánsa, a francia Minitel sorsának alakulása az internetes versenyben. A Minitel még 2000-ben is 6 millió régi terminálon működik, 1999-ben havi 250 millió hívást bonyolítottak. A Minitel fénykorában az információs közmű volt, a telefonos előfizetők 25 ezer szolgáltatást értek el általa: távlatában a France Telecom a Wanadoo Internethelyen próbálja működtetni a Miniteles szolgáltatásokat.

A térinformatika eseménye, a városi informatikai alkalmazások által hordozott területi információs rendszerek modellezése, példái: a katonai informatikai rendszerek modellezése, a polgári védelmi alkalmazások példái.[156] Az információpolitika eseménye az elektronizált kormányzati munka konceptualizálása; az USA-NIIS jelentkezése; az európai reagálás az amerikai mintára, illetve a tagországi NIIS-ek; a government-online programok; az OECD GII-GIS programok; az "elektronikus demokrácia" koncepciók bemutatása.[157] A hazai térinformatikával kapcsolatban az apropó a metatér program (koordinálja a MeH, tagok az ITB, Fömi, Váti, MÁFI, GeoX Kft, Scriptum Rt.), illetve a fogalomtár és a metaadat-szerkesztés, melyek a Márkus Béla-féle GIS Szótár után készültek. A nemzetközi kapcsolódások alapja az amerikai FGDC, CSDGM, az EU INFO2.000, ESMI, MEGRIN, CERCO, EUROGI előírások és szabványok. A metaadat tartalom meghatározása a CEN TC 287 és az ISO TC 211 szabványok után hivatkozott.

A gazdasági tájékoztatás eseménye az „Internetidő" (Itime) bevezetése, gyakorlati érvényességének igazolása pedig a Reuters induló globális tőzsdefigyelő szolgáltatása, ami az információs forrástájékoztatás csúcsa lesz. A világ vezető pénzügyi információ- és hírszolgáltatója a FTSE-indext kiadó céggel együtt 24 órás tőzsdét szolgáltat a Kinetic Information System Services cég révén. Ebben olyan szolgáltatásbázis működik, mint 60 ország 10 ezer részvényének követése, 3 ezer index átszámítása a trendkövetés és tendenciakutatás célja, mindezt egy 35 ezer céget tartalmazó adatbázis alapján. Az Internetidő bevezetése, a Reuters 24 órás szolgáltatása indította a folyamatot, s a hatások

[154] Az információ visszakeresésének stratégiái. = TMT'2000/1.sz. p.3-20.
[155] Az adatbányászatról. = Számtech'2000/8.sz. p.8.
[156] Területi informatikai rendszerek. = Térinformatika'2000/1.sz.
[157] Informatikai koncepciók, politikák nemzetközi gyakorlata. MTA Információtechnológia Alapítvány, 2000, p.64

már a magyar piacon is megjelentek, amennyiben a Net-Ce.com elektronikus kereskedési rendszer munkába áll. A Net-Ce.com partnere a BÉT-et kiszolgáló CMA Small System magyar és angol nyelvű valós idejű információszolgáltatást kínál.

2.4 Állami információpolitikai kihívások

Mindennapi események példázzák a nagy nyilvántartó rendszerek korszerűtlenségét (helyenként működésképtelenségét). Vonatkozó esemény, hogy a földhivatali számítógépes adatrögzítő program tesztelése nem sikerült, mert a kezelése nehézkes és mert „lefagynak gépek"?! Sokadszorra ismétlődik az olyan jellegű korszerűsítés, amelyik nélkülözi az információszervezési jártasságot. A rendszer legfőbb gondja, hogy nem érti a magyar nyelvet (vagyis rosszul hangolták össze a dokumentálás szövegtartalmát és a gépi értelmezés lehetőségeit), ezen túl van az informatikai készségek működőképességének minősége. Újabb információpolitikai hiányosságra derült fény, amikor kiderült, hogy a búza vetésének támogatására kiírt pályázat adatlapot nem tartalmazott, s így nincs információ arról, hogy mit, mikor, hova, hogyan, miért vetnek?! Az információszervezés az államirányításban romlik, az agrártárca pedig különösen nagy hiányosságokat halmozott fel.

Minősített információpolitikai esemény volt az egyik legjelentősebb kényszer-modernizációs ügylet, hogy az APEH számítógépparkjának cseréjét (meglepetésre) nem a magyar piacot felosztó IBM Magyarország Kft., a HP Magyarország Kft., a Compaq Magyarország Kft., vagy a Szinvanet Kft. kapta, hanem a Wang Global Kft., mely az amerikai Getronics-csoport tagja (előző évben nyelte el az Olivettit), közigazgatási és kormányzati rendszerekre specializálódott, a világ első öt informatikai szolgáltatója közé tartozó cég. A magyar piacot is átírják?!

Az információpolitika nagy eseménye volt, hogy a KHVM keretei között alakult munkacsoport próbálja kidolgozni az elektronikus iratkezelés magyarországi szabályait (törvényt?!), bár a MeH-IKI keretein belül is foglalkoznak ilyen gondokkal. A tervek szerint öt helyen egyszerre indul meg az új adminisztráció, ami feltételezi azt a döntést, hogy nem szakértőket alkalmaznak bevezetésére, hanem a tisztviselőket tanították be a rendszer beindítására. Az államigazgatási adminisztráció elektronizálása komoly reformot jelent, jelentős munkaerő-megtakarítással (a kvalifikálatlan, szövegbeviteli munkaerőben). Mindez történik akkor, amikor a tárcáknál az információszervezés, dokumentálás és archiválás, az információforrás-kezelés mélyponton van, miközben az informatikai fejlesztések a technológiai korszerűsítést gyorsítják, de az információtudományos intelligencia nem javul.

Az információpolitikai események pezsgését igazolja akkoriban, hogy a BME-n az Információmenedzsment Tanszék bankinformatikai célképzést (egyben a Byte című lapban önálló rovatot) indított. A tanszék mellett megalakult az Infoplanet Pénzügyi Informatikai Kutatóközpont is, melynek célja az integrátor cégek és a menedzsment oktatása. Ide tartozik a Magyar Nemzeti Host Egyesület megalakulása mint esemény, ami egyben a szakmai, gazdasági, félpolitikai és politikai lobbik harcterepeinek kiszélesedését jelzi. A MNHE főtitkára az NTI informatikai igazgatója, a TÉF elnöke, a NHIT tagja: a lobbi 16 szervezetből áll. Az „infokommunikáció" fórumai közötti versenyben az ORTT, a HIF, a NHIT, a MeH közötti lobbiharcok most kezdődnek igazán. Vonatkozó esemény a NIIF újrafogalmazása az Orbán-kormány által, amennyiben létrehoznak egy NIIF-Irodát (mely a Felsőoktatási Fejlesztési Alapprogramok Iroda költségvetési részegységeként működik), amelynek igazgatóját a Programtanács nevezi ki 6 évre. A

Programtanács szavazó tagjai a tárcák államtitkárai és a Hungarnet Egyesület elnöke, meghívottjai a NIIF-Iroda igazgatója, a Műszaki Tanács és a K+F Kuratórium elnöke.

Sajátos hiányt jelent, hogy a szervezett munka világáról, a szakszervezetekről nincsenek hiteles adatok. A konföderációk adatszolgáltatásai szerint a 3,6 millió foglalkoztatott harmada szervezett dolgozó. A szervezetek maguk is vitatják egymás taglétszámát, ám a GM számukra készült reprezentativitás-mérési módszerét elutasítják (az OMT 6 tagszervezete pedig nem foglalt állást). A kormány által előírt tagnyilvántartást el kell végezniük, s a munkaügyi bíróság és/vagy közjegyző illetékességébe kell helyezniük. Az MSZOSZ 450 ezres, a SZEF 274 ezres, az ASZSZ 170 ezres, az ÉSZT 140 ezres, a Liga 100 ezres, a Munkástanácsok 60 ezres tagságot jelent. A vonatkozó munkaügyi ellenőrzések szerint az érdekképviseleti szerződések és hatékonyságok válságban vannak, nem működnek.

A magyar informatika szakmai (tudományos, etikai stb.) válságának bizonyítéka az ÁPTF informatikai korszerűsítése, illetve a brókercégek adatszolgáltatási kötelezettségeinek megújítása. Az apropó, hogy új tőkepiaci monitoring rendszer készül (ÁPTF-BÉT-KELER). A magyar viszonyokra jellemző, hogy a bankfelügyelettel történt két évvel ezelőtti egyesülés ellenére sem egységesítették az informatikai rendszereket. A másik példa az elektronikus írásbeliség és az informatikai intelligencia meghatározása egyfelől az informatika gyakorlati túlterjeszkedése (az információ:informatika-viszony a technika:technológia-viszony analógiájára), másfelől a modellezéshez szükséges új ismeretelméleti igény kapcsán. Mindez az oktatási és szakképzési környezetben felveti a fogalmazás hitelessége kérdését is, az információtudomány minden nyelven (magyarul is) hitelesen hangozzék.

Az állami és kormányzati információpolitika eseménye, hogy az EU (1996-os bázison) elkészítette a regionális fejlettség térképét a tagokról és a leendő tagokról, s e jelentés szerint a legnagyobb regionális különbségek Magyarországon vannak. A különbségek 1996-2000 között tovább nőttek), a főváros és az egyes régiók között 4-2,2-szeres különbségek is adódnak. Tovább bonyolítja ezt a helyzetet, hogy a számítások és összevetések sem kompatibilisak a többi ország, illetve az Eurosat adataival.

Az információbiztonság tárgya, a dátumváltás apropójából az állami biztonság alapvető kérdései kerülnek folyamatosan terítékre. S amire eddig nem volt példa - most is a kontrapolitika hozza csak a belpolitikai események rangjára -, anonim levelezéssel, nevüket nem adó „szakértők” adnak riasztó (de valós) jelzéseket. A kormány által készített felmérés végül 150 intézménynél vizsgált 86 ezer berendezést, amelyekből 55 ezer tudta kezelni a dátumváltás problémáját, az alkalmatlan berendezésekből viszont 2.200 darab közvetlenül emberi biztonságot veszélyezteti (ezek cseréje több mint 1 milliárd forint költséget jelent).

Az információjog eseménye a banktitok (BTK 300/a paragrafusa) kezelése, mely az információs önrendelkezési jog alkotóelemeként párosul a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő joggal (ezzel szoktak visszaélni az újságírók, szabadon értelmezve a közérdeket). Az információs önrendelkezési jog aktív és passzív, egymással szembenálló oldalának ütközése bonyolult harmóniát kíván, amit a félállami magyar információjog képtelen biztosítani. Ezzel együtt nem lehetetlen annak biztonságos minősítése, hogy mikor közérdekű adat a banktitok tartalma (a VIP esetében is). Információpolitikai esemény, amikor az ÁSZ bírálja a költségvetési deficit finanszírozásának áttekinthetetlenségét (bár még szó sincs az új nemzetközi számviteli szabványok bevezetéséről). Gyakorlatilag nincs levezetve a költségvetési szoftver által kezelt tételes elszámolás a tervezett mutatókkal. Ez az, amikor tetten érhetők a fejlődő és

a fejlett országok eljárásai közötti különbségek, amennyiben a felzárkózó fejlődő országok költségvetéseiben nem készülnek szöveges magyarázatok az 1 milliárd nagyságrendű forrásfelhasználás-változásokról, míg a fejlett országok költségvetéseiben nem lehet előterjeszteni olyan költségvetési tervezetet, ahol nincsen részletes indokolás az 1 milliárd feletti forrásokról.

Az információpolitika és információjog eseménye, hogy a következetlenségek immár hamar napvilágra kerülnek: miközben a népszámlálás kapcsán állandóan szóba kerül, hogy nem szükséges a vallási hovatartozásra válaszolni, most éppen az egyházak nyilvántartásának szigorítása van napirenden, fontosnak tekintve a támogatást, a taglétszámok utáni elbírálást. Nem is beszélve más törvényekkel, mint a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvénnyel való összehangolást, az információs kerettörvény hiánya mind nyilvánvalóbb. A magyar állam makrokommunikációs válságának újabb (s egyre képtelenebb) példája a 2000-es Pápai Évkönyv megjelenése, amelyben Magyarország kisebb területű és népességszáma is alacsonyabb a valóságosnál, mert - állítólag - a magyar egyházmegyék megbízhatatlan információkat juttattak el Rómába! A vallásossági arányok meghatározása ugyancsak valótlanságot tartalmaz.

Az információs rendszerek születésével kapcsolatos esemény, hogy az ipari parkok fejlesztéséhez segédkező „független" társadalmi szervezet, a Magyar Tudományos-technológiai és Ipari Parkok Szövetsége (Mattip) olyan információs központot szervez, amely eligazítást ad az érdekelteknek a legfontosabb információforrások és konzultációs lehetőségek formájában. Az ipari parkokhoz mint koncentrált fejlesztő és termelő központokhoz forrástájékoztató információközpontok tartoznak (pontosabban utóbbiakkal indulnak).

Az országos információközponti szerep szempontjából fontos esemény a tőzsdei almanach kilencedik alkalommal megjelenése (most ingyenesen az internetes változat is elkészült). A három kötetben közel ezer pénzügyi szervezet, jogszabályok, pénzügyi, tőzsdei ismeretek tára szerepel, angolul is. Vonatkozó esemény a regionális információs rendszerekkel kapcsolatban, hogy területi információs, konjunktúra- és piacelemzési rendszer adaptálása folyik a nemrég megalakult Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség révén, amit támogat a Phare CBC program is. A program keretében felméréseket végeznek a háztartások és a vállalkozások helyzetéről, azzal a régió gazdasági potenciálját térképezik fel. A magyar nemzeti és kormányzati információpolitika soros botránya, hogy az ÁSZ költségvetési és zárszámadási törvényjavaslatai (sokadszorra) a nagy nyilvántartó rendszerek korszerűtlenségeit ostorozzák, illetve a „költségvetési szervek adatnyilvántartási és információs rendszereinek" korszerűsítését követelik. Szinte minden intézmény nyilvántartásait elmarasztalják, a nemzetközi számviteli adminisztráció újításainak be nem vezetése miatt.

A Hírközlési Főfelügyelet (HiF) változó szerepe jelenik meg abban a konjunktúrában, amit az információs társadalom programokban való kiterjedtebb felügyeleti, szabályozási (hatósági) tevékenysége jelent. A világos állami és kormányzati információpolitika híján nem tudni, persze, hogy milyen irányba és minként változik meg az intézmény státusza. A hírközlési tézisek megszületése 2000 után nagy esemény, jó lenne a szakmai és a társadalmi revíziót elvégezni, mielőtt a törvényhozás elé kerülnek.

Az információpolitikai események sorában kiemelkedő az agrárinformációs rendszer körüljárása (ki tudja hányadszor!) az információs rendszerfejlesztési alapelvek szellemében. Az EU informatikai struktúra adaptálása várat magára, a statisztikai információrendszerek harmonizációja, a piaci információs rendszer bevezetése; új agrárstatisztika (gazdasági tipológiai, termelési mutatók, monetáris statisztika)

összeállítása; a tesztüzemi rendszer, az integrált adminisztrációs és ellenőrző rendszer elkészítésével egyetemben.[158]

Információpolitika esemény a TÉT-attasék konferenciája, amelyen sokadszor vetik fel, hogy a tudományos információgyűjtés magyarországi intézményrendszere mennyire elavult (sőt, visszafejlődőben van, amennyiben a KÜM sikerként adja elő, hogy 11 állomásra tét-attasék címén diplomatákat küldtek?!). A kóros forráshiány itt is akadályozza, hogy a legfontosabb régiókba (USA, Kína, Kanada, Délkelet-Ázsia) újabb attasékat küldjünk, de inkább a tudományos és műszaki információk felismerésében és gyűjtésében jártas szakembereket, semmint diplomatákat.

A kormányzati információpolitika három nagy eseménye készülődik: a KSH-GM külgazdasági bázisadatbázis rekonstrukciója, a kormányzati információs koordinációs központ létrehozása, illetve a MeH keretein belül szerveződő pályázati információs rendszer telepítése (kormányzati pénzeszközökre kiírt pályázatok nyilvántartására, nyilvántartás, kezelés, ellenőrzés). Tíz év telt el, amíg a soros kormány rászánta magát (egyébként az OECD-tagsággal járó, 54 minősített államigazgatási információs rendszerből néhány) megvalósítására. Az ingatlannyilvántartás a magyar társadalom, a gazdasági és politikai rendszer információtudományos minősítője. A rendszerváltozásból következő hatalmas elmaradások, az EU-csatlakozási kényszer, a millenniumi revíziós kényszer együttesen akkora információauditálási, -szervezési, elektronizálási munkálatokat jelentenek, hogy egy új nagynyilvántartás készítése kisebb munka lett volna: 1999-2000 között 1 millió elintézetlen ügy torlódik, ami 4 millió állampolgárt érint.

Az ezer sebből vérző magyar információjog eseménye volt a számítógépes (a fehér és drótgalléros) bűnözés értékelése, az ügyészségi adatok alapján a Montana információbiztonsági cég kivitelezésében. A létező jogrendszer alapján is sok mindent minősíthetnének, de a szoftverlopás 1993-óta, a számítógépes csalás 1994-óta, a mobiltelefonos visszaélés 1996-óta minősített: ehhez képest az 1994-es 1-ről az 1998-as 368 esetre nőt a minősített bűncselekmények száma, értékük 219 millió forint nagyságrendű volt. Fontos döntés érlelődik, amikor az államigazgatási információs rendszerek egyik legfontosabbikát alakítják át, azaz a Tákiszokat a BM-től elveszik és a PM-hez csatolják. A PM-től származó előterjesztés számos racionális érvet tartalmaz (döntően a kincstári információs infrastruktúra), viszont a BM-profilok átvételét nem igazolja (a személyi adat- és lakcímnyilvántartás). Kormányzati információpolitikáról ilyen kevés idő és előkészítés mellett döntést hozni, még a magyar gyakorlatban is példátlan.

Az információpolitikai események között kiemelkedő, hogy az ÁPV jelzi elkészült vagyonleltárát, s az új vagyon-nyilvántartási rendszer elkészültével 20 céget és 100 ingatlant találtak (!), amelyeket korábban nem regisztráltak(!). Az „állam vállalkozási vagyonának egységes nyilvántartási rendszere" a cégek és vagyonelemek összesítése révén most jutott abba a helyzetbe, hogy képet alkothat a nyolc esztendős privatizációs folyamatról.

Az információpolitika szomorú eseménye, a tájékoztatás kritikai szerepének teljes hiányát mutatja, hogy amikor az információszabadság (mint esélyegyenlőség) van a napirenden, a telefon-előfizetői alapdíj 47%-os felemelése a példátlan szociális érzéketlenséget, a kormányzati méltányosság és kompenzáció teljes hiányát mutatja, ami a telefontulajdonosok harmadát sújtja. Miközben mindez ellentétes a monopólium

[158] Kapronczai, I.: Az agrárinformációs rendszer fejlesztési az EU-csatlakozás tükrében. MeH-ISM.56.12

megtörésével, az országos információs infrastruktúrafejlesztési program kiszélesítését akadályozza, s az már csak hab a tortán, hogy az áremelést a nagy változások előtt kierőszakoló Matáv elnöke lett az év menedzsere?! A magyar átalakulás rendszermodelljében a gyakorlat állatorvosi lova a telefónia, aminek kapcsán a felzárkózás, liberalizáció, demonopolizáció a legtöbbet hangoztatott célok. A Matáv az emeléssel az addig 6 euró körüli előfizetési díját 9 euróra tornázta fel (ami alig maradt el a 13 euró körüli EU-átlagtól, miközben a magyar átlagjövedelem nem éri el a 40%-ot ekkor, vagyis a 6 eurós díj volt a méltányos). A megállíthatatlan piacvesztés a Matávot (tulajdonosait) racionális lépésekre késztette, de ez a magyar piacon erkölcstelen, hosszabb távon indokolatlan, kormányzati (gazdaságpolitikai) megfontolásokat nélkülöző lépésnek bizonyult, a magyar információs társadalom programokkal teljességgel ellentétes döntés volt.

Minősített aktuális információpolitikai esemény a információforrások és rendszerek hiánya. A közérdekű, közhasznú, közbiztonsági információközpontok működésében (vagy hiányának felszámolásában) pedig példaértékű a rákbetegek magyarországi adatbázisának hiányának felvetése. Vagy például az OFE akciója 9 bank személyi kölcsöneit vizsgáló felmérése, aminek következményeként összehasonlító adatbázist épít a banki termékekről és szolgáltatásokról. Információpolitikai esemény, hogy a BM bemutatta a már működésébe vett „robotzsaru 2000" nevű számítógépes bűnügyi nyilvántartási és kommunikációs rendszert. A fejlesztés egy év alatt kerül olyan fejlettségi fokra, hogy az ország bármely pontjáról bekapcsolódhatnak a teljes nyilvántartásba. Ez az első országos államigazgatási (rendvédelmi) információrendszer, amely kielégíti az adatvédelmi törvény igényeit is, amellett a fotó, újjlenyomat és DNS-lenyomattal bővíthető adatállomány és a Tetra-mobil infrastruktúra működése lassan új korlátok közé tereli a rendvédelmet és a közbiztonságot. Az információjog eseményeként az adatvédelmi biztos hivatala az Internet és a közérdekű adatok közzétételének kérdésében foglal állást, jelezve, hogy személyes adatok védelméről, illetve a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény jövőbeni módosításakor erre ki kell térni. A közérdekű, közhasznú és közbiztonsági adatok közzétételének mikéntjéről világos elképzelések és könyvtárnyi tapasztalatok vannak, tehát az eddigi rendezetlenség szándékos, a politikai, gazdasági és társadalmi aktorok érdekei szellemében van így.

A információforrásokal kapcsolatban vetődik fel, hogy a MeH integrációs kérdésekkel foglalkozó részlegei és műhelyeinek tevékenységét igazoló dokumentáció az országgyűlési könyvtárban elérhető, illetve az „európai tükör" című folyóiratban jelenik meg (három új rovatában a KÜM számol be a csatlakozás állásáról, a KSH az EU-érettségünk állásáról, az OKH a kutatómunkáról). A MeH integrációs főosztálya kezdi gyakorolni a bevezető és követő tájékoztatás, illetve a társadalmi tükör szerepeket.

Információpolitikai esemény volt, hogy bár a magyar információpiac semmiféle szabályozást, piacvédelmet nem élvez, olyan jelentős események jellemzik, minthogy az amerikai Global Market Insite (GMI Inc.) megvásárolva a piackutató Heuréka Reserach Kft-t internetes közvélemény-kutató tevékenységet indított Magyarországon (ill. a nagyobb régióban). Az internetes közvélemény-kutatás on-line kérdőívek alapján néhány órán belül lebonyolítható, költsége a felénél kevesebb, mint a hagyományos megoldásoké. Az információjog alakulásával kapcsolatos eseményben az origo-név használata jelzi az információjogi anomáliákat (amelyek a domain-nevek körüli új fejlemények kapcsán robbanásszerűen terjednek majd), az információpiac és -gazdaság államnélküli fejlődését. Az apropó, hogy a Matáv használja az "origo" nevet azonos című internetes információszolgáltatásában, de az már évekkel korábban a Dunaholding

Informatikai Studió Kft foglalta le ingatlannyilvántartó rendszere számára. Ez a minősített és tudatos jogkerülő magatartás a Matáv részéről jelentkezik, amennyiben álnaiv módon úgy érvel, hogy a MatávNet és a DIS más területen működik és különböző védjegyosztályban folyamodtak bejegyzésért: információ- és tájékoztatáspolitikai szempontból a jogsértés tény, nem lehet ugyanazon a néven tájékoztatási tevékenységet folytatni. Hasonlóan információjogi esemény az internetes magazin normasértő műsora.

Közeleg a magyar információjog inkonzisztenciáinak újabb minősítési eseménye, amikor 2000, március 1-től az internetes domainliberalizáció (korábban és máig hangoztatott elvei) ütközni fognak a magyar információjog egyes területeinek (elsősorban a védjegyek oltalmával kapcsolatos) előírásaival. A Magyar Szabadalmi Hivatal - helyesen - máris figyelmeztet, hogy a regisztrációs elveket elkészítő Internet-szolgáltatók Tanácsa a legszélesebben értelmezett információjogot (és az állami információjogi, adminisztrációs, információpolitikai kompetenciákat) mellőzve készítette előzetes felhívását, ami feltételezi, hogy az erős érdekérvényesítő azonnal fellép a név vagy védjegy kisajátítása ellen, a többiek pedig nem számítanak?!

Az államháztartás makrokommunikációs témája a kormány elé kerülő PM-előterjesztés, amely a központi költségvetési intézményrendszer, a vonatkozó profilok és a ténylegesen folytatott tevékenységek közötti diszharmóniák és diszfunkciók felszámolásával foglalkozik, amennyiben a 15.300 szervezeti egység (amelyek mindegyike önálló költségvetéssel és adminisztrációs apparátussal működik) működését a kincstári reform alapján racionalizálnák. Az első és a második Thatcher-kormány által lebonyolított reform (az Antall-kormány idején szóba került) átvétele most újból felvetődik, s ezzel kapcsolatban az állam információs modelljét és makrokommunikációs szerkezetét is érintő változások lesznek, amikor az új állami pénzügyi és nyilvántartási rendszer átalakul. Az Államadósság Kezelő Központ (ÁKK) rt-vé alakul, a Magyar Államkincstár (MÁK) és a Területi Államháztartási Információs Központok (TÁKISZ-ok) helyén, a megyei egészségpénztárak és az APEH Számítástechnikai és Adóelszámolási Intézetének (Sztadi) egyes feladatkörei összevonásával megalakul az Állampénztár Rt (ÁP Rt.) és az Államháztartási Hivatal (ÁhH). Az ÁP Rt. a közszféra hivatalainak finanszírozását és pénzkezelését, az ÁhH pedig a központi költségvetés végrehajtója, vezeti az intézményrendszer számláit és nyilvántartásait.

Az információs rendszerek eseménye, a közérdekű, közhasznú, közbiztonsági információs rendszerekkel kapcsolatos gondok apropója a fővárosi környezetterhelési mérések hitelességének bel- és külföldi megkérdőjelezése. A főváros időről időre Európa egyik legszennyezettebb városává lép elő a légszennyezettséget tekintve, és bár nincs szmogriadó-helyzet, a terhelés átlagos szintje nagyon magas. Az OMSZ és az ÁNTSZ méréseinek hitelesítését és a vonatkozó tájékoztatási kötelezettségeket mielőbb revízió alá kell venni. Az infrastruktúra tárgyában, a közérdekű, közhasznú, közbiztonsági információrendszerek mindennapos szereplése mentén esemény az ország katasztrófatérképének megjelenése, mint az EU-közeledés miatti környezetbiztonsági mérési, minősítési, tájékoztatási követelmény(rendszer). Ahogy a NATO-csatlakozásunk (a balkáni háború) azonnal minősítette (leértékelte) információbiztonság-rendszerünket, úgy a veszélyeztetettségi térképek, besorolások, mérő- és minősítő helyek működtetése is azonnali revíziót követelnek: ezért kell a kormányzati információpolitikai direktívákat elkészíteni.

Az információpolitikában a minden napra jutó információjogi botrányok egyike volt, amikor a Citibank állásfoglalásban utasítja el az adatvédelmi ombudsman minősítését, amennyiben továbbra is megköveteli az adós- és hitelinformációs banki

regisztrálásban a taj-számot, az adóazonosítót, a személyes dokumentáció lefotózását. Az ÁPTF állásfoglalása tovább színezi azt az információjogi és -adminisztrációs abszurdot, ami a magyar gyakorlatot jellemzi. Fel sem merül, hogy a Majtényi-féle és Citibank-féle állásfoglalás is jogos és hiteles, s közöttük az információs kerettörvény, illetve a konzisztens (információ)jogértelmezés tehetne igazságot. Az információ közjó jellegét, az írott és íratlan információtörvény több kánonját is sértő gyakorlat a félállami magyar információjog, az állami közületi érdekek megjelenítését elmulasztó kormányzati magatartás, összességében az információs társadalom filozófiák által elképzelt közérdek megsértése a domainnév-regisztrálás kapcsán. Az ISZT álláspontja még nagyjából elfogadható, de hogy az „állam" ne szerezzen érvényt a korábbi információjognak, mint a bejegyzett cégnév, terméknév, szolgáltatásnév stb. védelme?!

Információpolitikai esemény az informatikai kormánybiztos kinevezése, feladatkörének kijelölése. A vonatkozó forrásszervezés alkalmat ad a kormányzati információpolitika újragondolására (számos alapvető kérdésben kellene döntést hozni: hírközlési tv., távközlési monopólium, ITá-programok, a tájékoztatási intézményrendszer új alapokra helyezése stb.). A GM, KHVM, PM és MeH szervezeteiben széttagolt információpolitikai profilok és kompetenciák koordinálását egy helyen meg kell teremteni helyes felismerés (ez másutt az információs miniszter feladata), de hiányzik a jogi, adminisztratív (és technológiapolitikai) háttér. Az informatikai minisztérium felállításával foglalkozni - hacsak ötletként is - szemléletbeli elmaradottságot (és komolytalanságot) feltételez, minthogy nem tartotta fontosnak az Orbán-kormány az 1990-óta vajúdó kommunikációs és technológiapolitikai minisztérium (mint a modernizáció és az új, információtudatos iparpolitika legfőbb fórumának) felállítását.

Az információjog eseményeként a cégtörvény módosulása jelentős fejlemény, a szervezet-, tulajdon- és pénzforgalom-regisztrálás, a gazdasági viselkedés megtisztítása terén (főként, ha a társasági törvényen is átvezetik a szigorítást), a cégbírósági regiszterből való törlési eljárás ugyanis a szervezett és a nem törvénytulsó vagyoneltüntetés alapja volt (sokak szerint megfontoltan). Az információjogot tekintve ez az első rendelkezés a rendszerváltozás 1987-1989 között kidolgozott kiskapuinak bezárására: s ezt így is kellene kommunikálni. Ugyanis az eddigi gyakorlatban a cég és a tartozása, a tagjai és vezetői „eltűntek", azzal megteremtették a „sommás törlés" lehetőségét, s a vagyonnak nyoma veszett, az eltüntetők pedig egy idő után megkerültek.

A kormányzati információpolitika eseménye, hogy az elmúlt tíz évben az első komplex állami-kormányzati központi információrendszer (első lépcsője) készült el az Országos Vízügyi Főigazgatóságon. A KHVM, a fővárosi vízügyi szervezetek és a 12 vízügyi igazgatóság, a vízgazdálkodási feladatokat ellátó mintegy kétezer objektumot összekötő hálózat három ütemben épül fel, végül az első korszerű, országos információközponti, koordinációs szerepet ellátó centrumként szolgálja a mindenkori kormányt.

Az információkezelés és -gazdálkodás apropója az internetes sajtófigyelési műveletek piaci méretűvé válása: a web-radar az online sajtófigyelés professzionalizálódásának jele: a technika/technológia kikristályosodása. Az elektronikus sajtó elektronikus figyelése a nyomtatott sajtó figyelése mellett (esetenként módszereivel), kulcsszavak szerint folyik: a figyelési tartományban online újságok, portál site-ok, hírlevelek, fórumok és chat-ek. A közgazdasági ráció szerint az információforrások (reklámhelyek, címtárak stb.) igénybevételének gyakoriságát, arányait mérni csak így lehet. Az információfigyelés (intelligence) technológiájában a ráció az, hogy a keresőgépek (botok) és robotprogramok folyamatosan és megszakítás nélkül

járják az Internetet a kulcsszavak, illetve a hozzájuk tartozó hivatkozások alapján, majd adatbázisokat töltenek.

Az információpolitika eseménye a népességregisztráció tárgyalása sajátos környezetben, amennyiben a liberális információjog képviselői olyan kérdéseket tárgyalnak, amelyeket a szakmakonzervatív szakértők már 1990-ben felvetettek, s hogy azóta sem sikerült érvényt szerezni a megoldásnak, éppen a liberális (az intellektuális információszabadság-eszmény nevében fellépő) szakértőknek köszönhető. Az apropó a „beszélő"-kerekasztal a „cigányság nyilvántartása" kapcsán, amikor a „hivatalos statisztikai" regisztrálás hiányát vetik fel mint a cigányság szociális helyzetében teendő központi (állami, kormányzati) intézkedések akadályát (!). Az egyik szakértő szerint azért nincs intézményes szintű adatgyűjtés a cigánygyerekekről, mert „az állam..., az oktatási tárca és a KSH érdektelen maradt"?!

2.5 A statisztika információtartalmának változásai

A hivatalos statisztikai információrendszer 2000-es állapotát jelző esemény, hogy 500.000-nyi minősítés nélküli sertés van a húsiparban (ami a feketekereskedelem alapja), de a regisztrálás helyzete ennél rosszabb, mert az 5,2 milliósra becsült állatszám mellett csak 3,6 milliós az EUROP-minősített sertés. A magyarországi információjog és adminisztráció helyzetét jelzi, hogy minden ilyen helyzet szankcionálás nélkül marad, és például a tárca 20 forintos kilónkénti támogatásának nyomon követése is megoldatlan?! A hivatalos statisztika mulasztása a számos „köztudott" ismeret tovább élése is, miközben a valóság már nagyon messze távolodott tőle. Vonatkozó példa, hogy a 15 milliós magyarság a múlté, számos esemény jelzi (mint a New York-i magyar kocsmák és a magyar iskolák megszűnése): az 1990-es cenzus szerint 1,7 millió magyar él az USA-ban, 71% nem beszéli a nyelvünk, 11% érti csak a magyart tökéletesen (ennek ellenére a magyarul nem tudók is igényelnék a magyar kultúrát).

A statisztikai gondolkodás és rendszerszemlélet problémái jelennek meg abban, ahogy például a Kopint vizsgálata a Kistelek-Röszke közötti autópálya megépítése hatásainak felbecslésére vállalkozik. Az általános előfeltevés szerint az autópályával együtt halad a tőkebefektetések és a foglalkoztatás növekedése, de a magyar gyakorlatban számos eredő nem úgy viselkedik (pl. a hazai fuvaroztatók nem az autópályát használják?!). A tanulmány rengeteg ilyen általánosságot tartalmaz, amelyek a magyar adottságokra nézve semmilyen tanulságot nem adnak. A másik példában a gazdasági mérés gondjain túl az eltérő szempontok jelennek meg a Balaton víztisztaságában, amit a turizmus (mint a legmagasabb profittermelő) magas fokon igényel, a tó biológiai egészsége vagy a halgazdaság viszont más „tisztaságot" igényel. Magyarország a természetes környezettel szembeni bűnözés dinamikus terjedésének mintaországává vált (az EU-csatlakozás 1.000-1.300 milliárd forint forrásigény jelent e téren), de a mérés és minősítés (a statisztikákra alapozott visszacsatolás) még mindig késik.

A statisztika információtartalma megújításának aktuális problémái között említendő, hogy egy összehasonlító tanulmány szerint a magyar háztartások fogyasztása az EU-átlag 41,6%-át éri el (a legszegényebb portugál színvonal 59,3%-át), amelyben még az élelmiszerfogyasztás terén vagyunk a legközelebb Európához, de ott is csak 66,6%-ot értünk el. Az egy főre, ECU-ban, vásárlőerő-paritásos alapon mért magyar fogyasztási szerkezet olyan borzasztóan el van maradva az EU-átlagoktól, hogy a felzárkózás 25-50 éves távlatban képzelhető csak el.

A közgazdasági tartalom hiányát jelzi az a trend, amely az egyéni vállalkozások

mozgásterének beszűkülését követi. Mindezt állítja a OMK intézet tanulmánya, mely szerint 1998-ban a 780.000-nyi gazdasági szervezetből 81% volt önfoglalkoztatónak minősíthető, 458 ezer egyéni és 175 jogi személyiség nélküli társas vállalkozásként. Az OEP statisztikái szerint 1998-ra 34 ezerrel csökkent az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatottak száma (a csökkenés főként az iparban és kereskedelemben jellemző). A nemzeti statisztikákat felhasználó ILO-tanulmány szerint az egy foglalkoztatottra jutó termelési érték 49.905 dollár az USA-ban, de 20-30.000 dollár között van a felzárkózó fejlődő országokban is (pl. Dél-Korea esetében 28.000 dollár). A sikeres délkelet-ázsiai kistigrisek 150-200%-os termelékenység-növekedést produkáltak az elmúlt 20 évben: Magyarországon 4-5%-kal növekedik az elmúlt 5 évre nézve. Bonyolítja a mérés megbízhatóságát, hogy a KSH szerint Magyarországon 12.865 dollár az érték, a mezőgazdaság és ipar hatékonysága folyamatosan javul, a pénzügyi és a gazdasági szolgáltatások terén pedig csökken a termelékenység (viszont itt fizetik a legmagasabb jövedelmeket?!).

A statisztika információtartalmával kapcsolatos esemény, a globalizált világ csúcstémája ma a szegénység (a legtöbbet idézett fogalom a társadalomtudományos irodalomban is). A történeti háttér a Parish Poor Law Institution, a jelen pedig a World Bank „poverty policy" szellemében a gazdasági növekedés segítése, a humán tőke fejlesztése, a szociális háló kiterjesztése. (Közbevetőleg, Magyarországról nem is hihető, hogy a Világbank ezt a három elvet hirdeti.) Az állami kiadások és az infrastruktúra-programok a lehetséges megoldások élén: új WDI-szegénységszabvány (1998 World Development Indicators Report, szegénységpolitikák: „interest group economism" versus „public choice"?).

Az országos információrendszer korszerűsítési szükségességének eseménye a KSH-elnökök nemzetközi (EU-) konferenciáját jellemző előadások. Benne például a hollandok nemzeti számláinak elkészülte visszamenőleg 1807-ig (!): növekedési modellek hitelesítése a hosszú távú idősorokkal: a turizmus szatellit-számlája (OECD): a hivatalos statisztika minősége (EUROSTAT Corporate Plan, Qualistat). A statisztika és a mai igények alakulása a statisztikusok etikai érzékenysége, az állam és társadalom statisztika-érzékenysége különösen érdekes témák. A statisztikai közgazdasági tartalmát illető esemény, hogy a levegőben van a magyar átmenet rendszermodelljének revíziója. Vonatkozó tanulmány a fizikai tőkeállomány-számítás gondjaival indít, majd a beruházási arányok és a növekedési esélyek összefüggéseit tárgyalja. A forrásfelhasználás kritikája kétségessé teszi a követett „hivatalos" gazdaságpolitikát, annak eredményességét (a chilei példát említve, miszerint a külső forrásokra támaszkodó gazdasági növekedés kudarcra van ítélve). Újabb elmarasztalás az országos (statisztikai) információrendszert működtető KSH felé, amikor a Matáv és a PM vitázik a tarifa-számítás felett és a KSH inflációszámítását olyan szövegösszefüggésben említik, mintha nem a „hivatalos statisztikához" kellene igazítani a számításokat. A hivatalos statisztikai előírások és az ágazati statisztikai számításokkal kapcsolatban csak a KSH adhat ki direktívákat, és ha valamelyik intézmény vagy vállalat másként számol, akkor jelezni kell, miben és miért tért el a hivatalos statisztikától!

A mulasztásos példák sorában ismét, hogy miközben tíz év elteltével sincs egyetlen használható hivatalos statisztikai adat sem a mára kiszélesedett (már-már európai) médiaiparról, egyre másra készülnek a multik által megrendelt, keresletfeltáró felmérések az országos népességnyilvántartó és a KSH bázisadatain a közvélemény- és piackutató cégek által. Ilyen a Target Group Index Hungary (GfK+Szonda-Ipsos) reprezentatív felmérése a lapolvasási szokások, illetve a helyi tévék (260) és rádiók (185)

kábeles lehetőségeinek feltárására.

A statisztikai információtartalmának egyik új összetevője (egyben az információs társadalom paradigma - amit annyit hivatkozunk - legalapvetőbb indikátora) a társadalom informatizációjának mértéke. Az apropó az Andersen Consulting tanulmánya a magyar elektronikus kereskedelem esélyeiről olyan (közelítő) számokkal, amelyek nem konzisztensek az amerikai, európai és a magyar értékek összehasonlításában. A közgazdasági magyarázat a technológiai fejlődés, a pénzügyes ráció és a növekedés irányainak megjelölése valószínűleg csak az eredeti szövegben lehet érthető, mert a magyar tájékoztatásból nem derül ki.

A statisztika tartalmi megújulásának egyik jellemzője a magyar társadalomnak is egyik legjellemzőbb mérési fogalma: a humántőke. A humántőke és a növekedési elméletek viszonya, a humántőke-állomány és -szerkezet, illetve a ciklikussága: a magyar humántőke minősége megállapítása, viszonyítás és értékelése a veszprémi egyetem kiadásában. Alapvető dilemmák fogalmazódnak meg (a szakmai és a tömegtájékoztatásban persze nem), amikor Diczházi Bertalan a Nomura-szakértő számaira reagálva felteszi a kérdést, miért van az, hogy Magyarország a legmagasabb értékű külföldi működőtőke-állomány mellett a legszegényesebb növekedést produkálja: illetve hogy a külföldi működőtőke-hasznosulás méréséhez a jegybank rendelkezik a legtöbb információval. Egyrészt a külföldi működőtőke-befektetés hasznosulásának értékelésével kapcsolatban hiányzik (hanyagságból vagy megfontoltságból?!) a magyar közgazdász társadalom véleménye. Másrészt a külföldi működőtőke-befektetés hasznosulásának mérése ismét felveti a statisztikai információrendszer működésének hiányait, hogy a KSH és az MNB kompetenciái és szerepzavarai miként viszonyulnak az országos információrendszer működésképtelenségéhez, valamint hogy a statisztikai információrendszert működtető KSH és a pénzügyi statisztika viszonyában mekkora adósságok vannak.

A statisztika információtartalmával kapcsolatos esemény a harmadik szektor fejlődése, amely a gazdasági dinamizmus értékmérője is, továbbá a globalizáció egyik legfontosabb, legnagyobb növekedést produkáló területe, amennyiben az USA-ban már a munkaerő 76%-a jelenik meg itt, és a szolgáltatásexport hihetetlen dinamikát mutat az EU rovására. Magyarországon csökken a harmadik szektor teljesítménye, létszáma, a külgazdasági teljesítményben csökken a magyar szolgáltatásexport, az -import viszont egyre nagyobb. A 3. világkonferencia a szolgáltatásokról az új mérés (statisztika) szükségességét, a globális információs társadalommal kapcsolatos monopólium és versenyproblémákat, az intézményrendszerek átalakulását hangsúlyozta. Vonatkozó esemény - amely a hivatalos statisztikai és az állami rendbiztosítás hiányosságait mutatja fel-, hogy a társadalom biztonságát számos irányból veszélyeztetik, az apropó a migrációs nyomás, amit annyian jósoltak évtizeddel ezelőtt. A rendvédelmi szervek megbízhatatlansága miatt 250-300.000 illegális bevándorló tartózkodik Magyarországon (!) évek óta (lásd a bejelentett 7-8.000 kínait, akikkel szemben a nemzetközi és a nem hivatalos magyar becslések szerint 35-40.000 vannak nálunk). Megötszöröződött a menekült státust kérők száma, a befogadott évi 2-3.000 menekült mellett 30-50.000 illegális bevándorlót fogadunk?! Az embercsempészet miatt máris kellemetlenségeink vannak az EU-val, végső soron pedig már egy évtizede nem tudjuk, hány külföldi tartózkodik nálunk.

A Cég-Info Marketing Kft üzleti vásárlóerő-kutatási céllal „statisztikai rendszert fejlesztett" (!) a népszámlálási mikrokörzetek jövedelmi viszonyairól és fogyasztási szokásairól. A budai kerületek (várnegyed, váralja, Kolosi tér és Szépvölgyi út környéke)

lokalitásainak vizsgálata érdekes térképet ad a lakókról: egy útszakasz két oldalának házaiban lakók fogyasztási szokásai is jelentős különbözőséget mutathat.

Információpolitikai esemény és a felelőtlen állami (társadalmi tulajdonú) vagyongazdálkodás újabb példája volt, hogy a külföldön lévő magyar állami ingatlanok nyilvántartása nincs meg. A KVI vagyonregiszterében nincs nyoma a részletes leírásnak, árnak stb., az elszámolásnak. Vajon miért van az, hogy a kormány, közelebbről a MeH nem képes egy egységes információpolitika megfogalmazásával ezekkel a hiányokkal leszámolni immár a harmadik kormányciklus idején?! Hasonlóképpen az ipar fejlődésének mérlegét illetően nem sok kutatást tudunk felmutatni, valahogy a nagy sikerkönyvek és a pesszimista nézetek között nincs hiteles áttekintésünk róla. Az ipari szerkezetváltás haladása, ágazati teljesítmények, különbségek bemutatása, az informatika és a gépipar súlya: a szerkezeti változás minősítése, a vállalati méretek és a tulajdonszerkezet reális képe hiányzik.

A statisztikai közgazdasági tartalmát gazdagította a BKE Versenyképességi Kutatóközpontja által készített „Arccal a piac felé" című felmérés és elemzés, mely a középvállalati szféra jelentős felzárkózásáról számol be az 1996-1998 közötti időt tekintve. A 319 hazai középvállalat adatait összesítve kóros forráshiány jellemző, az állam szerepvállalása hiányzik (500-1.000 milliárd forint támogatás kellene évente ahhoz, hogy az európai versenyhez felkészüljenek). Az MGYOSZ a GKI-nál megrendelt (720 vállalatra kiterjedő) felmérése ugyancsak a forráshiányt jelzi, illetve elmarasztalja a kormány jövő évi költségvetését. Ezzel egy időben számolt be a GM a gazdaságfejlesztési célelőirányzat működéséről, aktuálisan 17 milliárd forint (!) forrásból 6,5 milliárd jut beruházás-ösztönzésre, 4 milliárd a mikro-, a kis- és középvállalkozások támogatására, 3 milliárd a kereskedelem- és exportfejlesztésre.

A statisztika információtartalmának megújításában érdekes esemény az egészséggazdaságról szóló közlemény. A dohányipari lobbi működése kapcsán merül fel, hogy a jövedékiadó- és áfabefizetésének értéke évi 125 milliárd forint, amihez 366 milliárd forint társadalmi károkozás (mintegy 30 ezer ember halálával) társul. A magyar gazdaság deficitjének egy jellemző motorja az élvezeti cikkek gyártásának és fogyasztásának liberalizációjával együtt növekvő károkozás növekedése, ami a termelési eredmények és a társadalmi (egészségügyi, szociális) költségek közötti különbségek mind nagyobb eltérésében ölt testet. A statisztika információtartalma változásában érdekes a bécsi WIIW-nek a régió elmúlt tíz évét vizsgáló tanulmánya is, amely szerint a gyors szerkezetváltásban és a termelékenységben abszolút első Magyarország Igaz ezt a legalacsonyabb béreknek köszönheti. A működőtőke-befektetések szempontjából a magyar GDP 40%-a, a cseh 25%, a lengyel 15% (a világátlag 8%) tulajdonítható a váltásnak: az osztrák mutatókkal összehasonlításban a magyar ipari termelékenység 65%-os, a bérköltség-terhelés pedig 20% alatti. Ilyen apropó a magyar ásványvagyon (amelyet 1998-ban 3.400 milliárd forint értékre tartanak, a vállalkozói bányajáradék összértéke 170 milliárd forint, az 1999-es költségvetési bányajáradék-bevétel 16 milliárd forint) hasznosítása, miközben felértékelése hiányzik, külföldieknek adnak koncessziót vagyonleltár és felértékelés nélkül. A Magyar Geológiai Szakszolgálat szakértője szerint 800 millió forintból néhány év alatt az ország nyersanyagvagyonának valós értéke megállapítható lenne! Mindezt akkor, amikor a MBH felülbírálta a koncessziós és bányatörvényt, eltörölte a GM koncessziós jogát, miért?!

A statisztika közgazdasági tartalmát illetően érdekes, hogy a KfI jelentése szerint 1997 után 1998-ban is növekedett a kis- és középvállalkozások jövedelemtermelése, sőt, a kisvállalkozások gyorsabban növekedtek, mint a nagyok. 1998-ban a kkv-k közel

másfélmillió főt foglalkoztattak, a versenyszféra munkaerejének 49,7%-át, s az árbevétel 42%-át produkálták, a GDP 28-35%-át állítva elő: ugyanakkor az exportértékesítésben való részesedésük folyamatosan csökken. Történik mindez akkor, amikor a szabályozók és a támogatási eszközöket illetően továbbra is a nagyvállalatok élvezik a gazdaságpolitikai (kormányzati) preferenciákat. A munkaerő-kereslet és a bérek alakulásának viszonya, illetve ezek összefüggésében a KSH adatgyűjtési hiányosságainak bírálata, amennyiben nem jelenik meg, hogy kinek, hol kellene tárolni, közreadni a béradatokat, mondjuk, a munkaerő-felmérésekkel párhuzamosan. Az eredetileg a MNB Füzetekben megjelent írás nyomán készült rövidítés ismételten felveti a KSH felelősségét a tájékoztatásban (ki, milyen, adatokat gyűjt, mit ad ki).

Első ízben jelennek meg olyan tények, mint a magyar ipari szerkezetváltás (a szomszédainkkal összehasonlításban) a Németországba irányuló export (s a vonatkozó import) tükrében. Az exportdinamika térségi összevetése: a német export, illetve a térségünk exportja mint az EU növekedésének a motorja(!). A legfőbb érdekessége a munkaerő-, az anyag- és a technológia-igényes export összevetése, valamint a magyar előnyök természete. A statisztika szempontjából is érdekes a működő tőke hatása a fogadó ország gazdaságára, a működő tőke-beáramlás meghatározói: a múlt és jelen a magyar gyakorlatban, illetve a különféle elméletek összevetése. Egy GM-tanulmány a munkaadók és a szakszervezetek adatszolgáltatása alapján (!) mintegy 3.300 hatályos kollektív szerződésről tud országos viszonylatban, ami 1,212 millió munkavállalót érint, a foglalkoztatottak körének 39%-át. A jogszabályok alapján fogalmazott kollektív szerződés a dolgozók 49%-át, a szakszervezetek szervezettsége 38%-os, ezzel Magyarország a német, japán, finn modell követője. A modellek, a számok és arányok hitelessége igazolásra vár, amihez a KSH-nak kellene megnyilatkoznia.

A bázisadatbázisok korrekciója késik, ezért naponta bukkannak fel vitatható állítások, nem hiteles statisztikai adatok. Az apropó a magyarság lélekszáma, ami nem 15 millió, nem is 13: a HTMH nem tud állást foglalni, mert nem rendelkezik adatokkal?! A határon túliak máris jelzik a szomszédos országok hivatalos népszámlálási adatait, az MVSZ-nek vannak becslései (nem hitelesek), a KSH pedig nem tud állást foglalni, mert ahhoz minősíteni kellene a szomszédok hivatalos felméréseit, illetve szakértői becslést kellene készítenie, levezetve az 1900-as cenzusoktól kezdve?! A statisztika közgazdasági tartalmának megújítása szempontjából érdekes a háztartások és a vállalatok növekedéssel kapcsolatos viselkedését tárgyaló tanulmány. A duális munkaerőpiac és a munkanélküliség viszonya, illetve az egyensúly kritériumai; a szektorális munkaerő-eloszlás; a munkanélküliség és a növekedés viszonya a nem megtakarító gazdaságban; az innováció, munkanélküliség, endogén növekedés vizsgálatával. Ugyancsak érdekes téma az államháztartási reform nemzetközi összehasonlításban: benne az OECD költségvetési gyakorlata; a magyar államháztartás átláthatósága; a változások és irányok az államháztartás átalakításában. Más forrásból a munkanélküliség és az egyenlőtlenségek viszonya a téma: az európai választási lehetőségek, a munkanélküliségi okságí magyarázatok. Az OECD-STAN és világbanki statisztikák alapján az egyes országok jövedelemegyenlőtlenségei, sajátos munkanélküliségi trendjei. Az EU és az USA összevetése, különbözőségeik okai a munkanélküliség és a jövedelemegyenlőtlenség közötti viszony szempontjából: a lehetséges megoldások.

A hivatalos statisztikai módszertan eseménye az ár- és inflációszámítás változása, amennyiben a mobiltelefon bekerülése a fogyasztói kosárba az információgazdaság térnyerésének és eredményességének bizonyítéka. A Matáv-telefónia árbevétele 203 Md, a mobilcégeké 126 milliárd forint (ami a mobilágazat igen dinamikus növekedését

mutatja), s ami az inflációszámításban is jeletkezhet. Amellett a gyógyszerár-, a telefondíj-drágulás megjelenését mindenki érdeklődve várja már.

A statisztikai örökzöldek egyike a külkereskedelmi mérleg elszámolása, a vámstatisztika hiányossága, aminek eredményeként az eltérés egyre nagyobb lesz az MNB (a tényleges befizetések alapján számolt) és a vám számai között. Az eltéréssel nincs is gond, ha tisztázottak az egyes mérési kritériumok: ám a vámstatisztika hiányosságai egyre nyilvánvalóbban terhelik a mérés hitelességét, s így a KSH számait is. Állást kellene foglalni e téren, hogy a vámstatisztika közgazdasági tartalma milyen irányba módosul, mert ez a nemzetgazdasági teljesítmény hitelességének is alapja. A statisztika információ(közgazdasági stb.)tartalma növelésének kritikus témája a humán erőforrás. Az OECD felmérése (1998-as bázisadatokkal) szerint a magyar munkaerő a legalacsonyabb bruttó bér mellett a még alacsonyabb nettó bérével az utolsó a listán, miközben a legjobban adóztatottak közé tartozik. A térségi pozíciónk 1998-as dollárban:

	Bruttó bér	Nettó bér
Finnország	23.281 USD	15.041 USD
Ausztria	22.640	16.174
Írország	22.024	16.532
Csehország	11.689	9.021
Lengyelország	8.809	7.418
Magyarország	6.746	4.795.

2.6 A mérés és minősítés jellemző változásai

Nemzetközi esemény a gazdasági mérés területén a GDP-előrejelzések tévedéseit összefoglaló OECD-tanulmány, amely 7 országra terjed ki (USA, Japán, Németország, Franciaország, Olaszország, Nagy-Britannia, Kanada) 1968-1995 között. A gazdasági mérés és előrejelzés hipotéziseit körüljáró elemzés számokkal szembesíti az előfeltevéseket, illetve az előrejelzések hibahalmozó merész előretekintéseit a konzervatív számításokkal szembesítve a megbízhatóságot minősíti.

A statisztikai információrendszert érintő nemzetközi fejlemény, a számvitel globalizációs eredetű, illetve a millennium miatti világméretű reformja arra indította az ÁSZ-t, hogy az átalakítást itthon is meg kell kezdeni (már csak az EU-kötelezettségek miatt is). A kormány számára készült ajánlásokat a PM-be címezték (!), annak az állami intézménynek, amelyik eddig a legfőbb akadálya volt annak, hogy a korszerűbb számviteli elvek meghonosodjanak nálunk is. A kormánynak készült ajánlások a számvevőszéki, az államháztartási, az önkormányzati, a számviteli, a könyvvizsgálói kamaráról szóló törvényeket lényegesen átszabnák. Egy további jelentős változás, hogy az uniós gyakorlatnak megfelelően az elkülönült „financial audit" és a „performance audit" lényegesen nagyobb szigort és precizitást igényel a magyar gyakorlatnál.

Az új ipari forradalom kapcsán megfogalmazott kihívások születnek a statisztikának: mint a taxonómia kapcsán a tervezés, az engineering, validitás, gyártás stb. az ipari folyamatok gyorsulása, rövidülése, egyedisége stb. követése a technológiai fejlődési trendek mentén. A kihívásokat a szakértői összegzés a minőségben és termelékenységben, az új termékfejlesztésben, az innovációs folyamatban, az oktatásban és a kommunikációban bekövetkezett változásokban jelöli meg, amit a statisztikának követnie kell. Az ipari termelő tevékenységek taxonómiájában a statisztikus szakértő a „tervezés", a „műszaki fejlesztés" (engineering), az „érvényesség" (validitás), a „gyártási

folyamat", a „kereskedelem" és „szolgáltatás", a „fogyasztáskutatás" területeken lát jelentős modernizációs kényszert. Mindez a számítógépes készségek (CAD, CAE, DOE stb.) jobb hasznosítását igényli.

A statisztika közgazdasági tartalmának változásaival kapcsolatos esemény, hogy a kormányzati gazdaságpolitika (és a vele kapcsolatos makrokommunikációs tevékenységek) nem konzisztensek sem a gazdaság adott helyzetével, sem a kormányzó pártok politikai törekvéseivel, ahogy a hivatalos statisztika bázisszámaival és előzetes becsléseivel sem. Erre mutatnak rá az elemzők, amikor 1999-re 6,65%-os GDP-deflátorral számolnak (1998-ban 13,7% volt), illetve amikor a KSH előző évi 10.210 milliárd forint-os GDP-jéhez képest a kormányzati prognózisok jelentősen alábecsülik a várható GDP-t. Mindent összevéve a kormányzati műhelyekben jelentősen visszavettek (150-300 milliárd forint) a várható termelési teljesítményből, ami lehet realitás, de lehet tartalékképzés is. A másik esemény, hogy az amerikai Bureau of Economic Analysis átfogó adatrevíziót adott közre az amerikai GDP alakulásáról, amelyben felfelé módosítások vannak, többek között a termelékenység 1995-1998 között 1,9-ről 2,6%-ra emelkedett. Statisztikusok szerint 1990-1998 távlatban az amerikai gazdasági növekedés 3,1%-os, 1996-1998 távlatban pedig 3,8-ről 4,2%-ra emelkedik: az 1998-as GDP-t 250 milliárd dollár-ral (2,8%) látják már magasabbnak, azaz 8.760 milliárd dollárnak.

A területi és infrastruktúra rendszerek fejlesztésének eseménye az agrárinformációs rendszer állapotának feltárása az EU-csatlakozással járó revíziók apropójából. A rendszerfejlesztési alapelvek, az EU informatikai struktúrája, a statisztikai információs rendszerek harmonizációja és a piaci információs rendszer ismertetése; az agrárstatisztika gazdaságtipológiája, termelési mutatói, monetáris statisztikája; a tesztüzemi, az integrált adminisztrációs és ellenőrző rendszer jelennek meg a MeH-ISM dokumentációjának 56. füzetében.

Információpolitikai és a hivatalos statisztikai információrendszerbeli működési (amellett statisztikatudományi) problémákat takar a kirobbant vita a Eurostat és az Európai Központi Bank között, az eurózóna hazai összterméképre vonatkozó előrejelzései körül. Az információs háború már egy jó ideje folyik a különféle nemzetközi pénzügyi és információs intézmények között a hitelesség és megbízhatóság körül (többek között a délkelet-ázsiai pénzügyi válság miatt elmarasztalt IMF és világbankos információs előrejelző rendszer alkalmatlansága címén). Az EKB dilemmája érthető, amikor a monetáris politikát bizonyos bázisszámokhoz és pénzügyi standardokhoz kötik, közben pedig egyre sűrűbben vizsgálják felül az Eurostat-adatokat. A mit, hogyan mérni, illetve a kinek, milyen adatok fontosak dilemmája létező, de a tájékoztatás szervezése erre is tud megoldást.

Információpolitikai esemény az információs auditálás (számvitel, statisztika stb.) mintaesete a Deloitte and Touche elhúzódó botrányának kezelése, amennyiben a Magyar Könyvvizsgáló Kamara etikai bizottsága az ÁSZ-tól kéri a DandT-nek a PostaBank eredményességével kapcsolatos értékelését. A külföldi könyvvizsgáló cég a Kemenes-ügy révén (aki vezetője volt, egyben a jegybanktanács tagja, s mint ilyen 100 millió forintos ügyletben diszponált a DandT javára) már súlyos korrupciós ügybe került (ami gyökeres átszervezésbe torkollt), s a PostaBank ügyben is sárosnak bizonyult, amikor nem jelezte 1998-ban a PB 1997-es mérlegének hibáit.

A statisztikai információrendszer átfogó reformját kényszerítő körülményekre jellemző, hogy a magyarok helyett rendre külföldiek készítenek helyzet-meghatározó mérleget. Az apropó a Nomura budapesti irodájának kitekintő tanulmánya a régió és különösen Magyarországi esélyeit illetően a EU-hoz való felzárkózásban. Morita Cuneo

szerint 15 év alatt érheti el Magyarország a legszegényebb EU-tagokat (a görög, portugál és spanyol mutatót), amennyiben piaci dollárárfolyamon mérve évi 7%-kal gyorsabban növekedik azoknál: 1998-ban az egy főre jutó GDP átlaga az EU-szegényeknél 13.054 dollár, Magyarországon 4.710 dollár volt: 1986-1995 között Görögország évi 10,4%-os, Spanyolország 12,7%-os, Portugália 15,6%-os növekedést produkált az egy főre jutó GDP-ben. A magyar esélyek a forint reálfelértékelődésével növekedhetnek, ha nem veszélyezteti azt a követett magyar monetáris politika?!

A statisztikai információrendszer sokkal korszerűbb működését igénylik az olyan gazdaságpolitológiai érvelések is, mint például a „magyar csoda" kapcsán kirobbant baloldali és liberális szakértői polemizálás, amikor a CEER elemzőire hivatkozva felvetik azt az álnaiv kérdést, hogy tudni illik a piacgazdaságnak már emelnie kellett volna Magyarországon az életszínvonalat, az ezzel szemben csökkent, tehát „valami nincs rendben". A független, mérsékelt, konzervatív elemzők a „rendelkezésre álló adatok" alapján is érteni vélik ezt a dilemmát. Vonatkozó példa a lobbik alakulásából, hogy a washingtoni székhelyű közép- és kelet-európai érdekeltségeket információval ellátó East-West Management Institute (EWMI) banki és vállalkozási pénzügyi tanácsadó központ budapesti irodáját átszervezték, és megalakult a Banking and Finance Assistance Center (az amerikai kormány és az MKB támogatásával!), amelyet Mihályi Péter vezet. Az esemény azonban a decemberi konferenciájukon született meg, amikor a hitelezési és befektetési kockázatokról, a hitelminősítésről készülő információk, a statisztikai információrendszerből származó adatok „folyamatos átértékelésével" foglalkoztak.

A jelenlegi népegészségügyi helyzetből következő nemzetgazdasági szintű veszteségek (mint GDP-kiesés) felszámításával érdekes kép rajzolódik ki. Magyarországon 1995-ben az "aktív korúak mortalitása", illetve a "nem megfelelő egészségügyi állapota" miatt kieső GDP, valamint a nyugdíj- és a járadék-kifizetés 1.700 milliárd forint volt (ami a GDP közel 30%-a), s ehhez jön az aktív korúak gyógykezelésének költsége (az eü-i kiadások fele, vagyis az 1995-ös GDP 3,5%-a). Tehát 1995-ben a fent említett címen a GDP 33,5%-a esett ki. Más megfogalmazásban közvetlenül 477 milliárd forint veszteséget jelentett 1995-ben a rossz népegészségügyi helyzet.

Mintaeset a gazdasági mérés és tájékoztatás fejlődése szempontjából a Focus hitelminősítő társaság működésbe állása, aminek eredményeként a minősítettek megsértődtek, s azzal kirobbant a minősítési kompetencia-válság. A Standard and Poor 60 oldalas dokumentumban ismerteti a brókercégek minősítésének módszertanát: makrogazdaság, ciklikusság, struktúra, szabályozás, technológia, management, stratégia, kockázatkezelés, differenciálás..., már megindult a szakosodás is, ezért mondják, hogy a Focus jogosítványai csak a pénzintézetekre vonatkoznak?!

A gazdasági mérés és tájékoztatás témakörében a hozamok előre-jelezhetőségének kérdése jelenik meg az első magyar(országi) tőkepiaci hatékonyságot mérő tanulmányban. A piaci hatékonyságmérés klasszikusa (Fama, 1970) az információ jellege szerint osztályozott Az egyszerűsített elemzési módszerből a „gyenge forma" szerint az árfolyamok alakulásáról a múltban felhalmozott információk beépítése történik a jelenlegi árakba: a „félerős forma" szerint új nyilvános információk beépítése folyik a jelenlegi árakba: az „erős forma" szerint a nem publikus (bennfentes) információk beépítése történik az árakba. A rendelkezésre álló adatbázisok a BUX-index teljes évi, napi és közbenső adat(mozgásai) a Fornax és a Magyar Tőkepiac című folyóirat szerkesztőségi adatbázisából, illetve a MSCI világindex a Reuters adatbázisából (egyéni rögzítés) táplálkoznak.

Az új statisztika megjelenésének eseménye, hogy a környezettudatos statisztikai mérési kényszer mind határozottabb a világban. A legtöbbet idézett témává vált az „environmental economic accounting system", előzményei és adaptálása kapcsán a német példában, mint a fenntartható fejlődés vezérelte gazdaság statisztikai leírása. A környezetgazdaság monitoringjának statisztikai kérdései az amerikai példában az 1980-as évek végén hozott döntés eredményességét vetik fel, az országos erőforrás-nyilvántartás készültségét stb.

A információs társadalommal kapcsolatos fogalomtisztázás kapcsán az informatizáció, az informacionális fejlődés fogalmai közötti minősítés szempontjai, az állam szerepe, teljesítmény-indikátorok, oktatás a legfőbb témák. Az információs társadalom feltérképezése az OECD-minősítés és statisztika szerint: az információgazdaság (információiparok), konceptuális leírás, térképek és modellek. A gazdasági mérés tárgykörben mi a gazdasági teljesítmény, vagy a termelékenység, a hagyományos termelékenység-növekedés mérése: a rövid távú tőke- és kapacitáskihasználás szerint: rövid és hosszú távú méret- és költséggazdaságosság szerint: külső és belső költséggazdaságosság szerint: technikai hatékonyság: valamint adatkészítés a becsléshez és a méréshez.[159] Az OECD számításai leleplezik a magyar átalakulás „eredményeségét", amennyiben igazolják, hogy a magyarországi multik termelékenysége háromszorosa a magyar tulajdonú cégekének, és dolgozóik fizetése is egyharmaddal magasabb. A 18 országot érintő felmérés szerint kiugróan Magyarországon a legmagasabb a termelékenységnövekedésben a külföldi cégek részesedése, más megközelítésben a magyar magán- és állami tulajdonú cégek termelékenysége stagnál vagy alig növekedik). Ismét felmerül a K+F-tevékenységek kapcsán, hogy a magyar statisztika nem képes követni (elszámolni ezekkel).

Az információpolitika eseményeként a helsinki tét-attasé által készített tanulmány példázza annak a munkának szükségességét, amely egyáltalán nem jellemző a tét-attasék működésére, illetve a magyar tudománypolitikai aktivitásra. A Darányi-féle elemzés a finn tudománypolitika működését tekinti át, a recessziós időben is emelt innovációs, technológiafejlesztési költségvetés elosztását. A finn innovációs rendszer négy jellegzetességét hangsúlyozza: mint közmegegyezés az innováció, K+F, tudományos és felsőoktatási rendszer működtetésében, mint nemzeti tudásbázis fejlesztése, mint a tét-politika működése, hasznosítása: mint a növekvő technológia- és tudománypolitika ráfordítások.

A környezetmetria és a környezetgazdálkodás (mint a makacs rombolás, a kizárólag környezetpusztítással járó gazdasági növekedés ellentéte), az emberi egészségre veszélyes környezet fenyegetése, mindez egyszerre hat Magyarországon. Az apropó a növényeink stroncium-tartalmának drasztikus növekedése. Például a búza nyomelem-tartalmának radikális leépülése idején a füvek stroncium- mint mikroelem-tartalma 10-14-szeresére növekedett az elmúlt 15 évben. A debreceni Bocz professzor munkatársainak méréseiben a „stroncium-torony" emelkedése határozottan a csernobili eseményekhez köthető, amit - persze - a korabeli események idején dicstelen szerepet vállaló országos sugárbiológiai és sugár-egészségügyi kutatóintézet egykori személyzete azonnal cáfolni próbált.

Az új médiával kapcsolatos mérési és regisztrálási gondokra jellemző események között rendszeresen visszatérő téma a tévés hírműsorok kiegyensúlyozottsága (ami főként akkor válik kiélezetté, amikor nem baloldali kormány országol). A gond az, hogy nincs a

[159]Paul,M.C.J.: Cost structure and the measurement of economic performance. Productivity, utilization, cost economics, and related performance indicators.

„Magyar Spectator Kör” szerepét betöltő, független szakértő csoport, illetve hogy az ORTT vonatkozó testülete szubjektív alapon értékel. A médiatörvénnyel kapcsolatos változtatási szándékok a magyar médiarendszer célzott gazdasági és politikai torzulásai következtében eddig megakadályozták a magyar szempontból fontos revíziókat, illetve az EU-normarendhez közelítést (a harmonizációt: többek között a TV3 műsorszerkezete nem felel meg e normáknak). A tájékoztatás új normáinak átvételéhez az EU mind határozottabb nyomást gyakorol Magyarországra, ezért a magyar médialobbi próbál olyan irányba kitérni, ami további játékteret ad a csatlakozásig, másrészt megakadályozza a jogi korlátok miatti bevételkiesést.

Az információkeresési technológiák robbanásszerű fejlődésében esemény az első honlap a beszédet tartalmazó weblapok keresésének segítésére (www.compaq.com/speechbot). Az internetes beszédindex több ezer óra hagyományos módon indexelhető és keresőgépekkel kereshető, átírás nélküli tartalmat mutat. A Speechbot segítségével percek alatt megtalálhatják a keresett szövegrészt például rádióműsorban, a korábbi órás keresési idő helyett.

A talajminőség- és a földértékelés új szempontjainak átvétele a legégetőbb gondjaink egyike. A magyar agráriumnak létkérdés az EU-i, az angol, az amerikai minősítés gyakorlatának megismerése. A termőföld gazdasági értékének és árának meghatározása, a vonatkozó új szemlélet bemutatása a tárgya az „A talajminőségre épített EU-konform földértékelés... alapjai.” című munkának.

A mérés és minősítés eseménye, hogy a KÉKI elemzést készít a minőség és mérés költségvonzatairól (amit a nemzetközi irodalomban az árbevétel 5%-ában állapítanak meg). A minőségköltség-elemzés alatt megjelenő elméleti és tapasztalati anyag a gazdasági mérés és minősítés legdinamikusabban fejlődő területe, az elmaradásunk itt a legnagyobb (amit az EU-közeledés egyre kényszerítőbb igénnyel jelez). Elsőként az élelmiszeripari minősítés szembesül az új piaci követelményekkel.

Az információs rendszerek tárgyában figyelemre méltó a „telemetrikus kórházi konzultációs rendszer”, ami az egészségügyben működő információs forrástájékoztató rendszert jelent, amely (a vonatkozó IT-készségek birtokában) 25-30 évi késedelmet próbál pótolni az egészségügyi statisztikai információ nyilvántartása, feldolgozása, adatbázisba strukturálása, szakértő rendszer és tudásbázis készítése terén, illetve az arra épülő, a konzultációt segítő orvosi információrendszer létrehozásában. Benne a sürgősségi ellátás (1), a háziorvosi gondozás (2), a prevenció (3) segítésével az évi átlagos, megyénkénti 1 ezres halálozási számokat lehetne csökkenteni a nyíregyházi példa.

Az információgazdaság a jogi, adminisztratív, statisztikai leképezési stb. szabályok hiányossága ellenére virágzik Magyarországon is. Az apropó a reklámpiac 1999-es teljesítménye, illetve az újabb átalakulási (fúziós) hírek, mint a Lowe/GGK és az Ammirati Puris Lintas egyesülése, melynek révén az egyik legnagyobb reklámcég jött létre a magyar piacon, ahol 170 milliárd forint nagyságrendű forgalmat bonyolítottak. A legnagyobb esemény mindebben az, hogy a versenytörvény, a számviteli és adótörvények sokoldalú kiforgatása magától értetődő gyakorlat, amennyiben a MaRs-ra hivatkozva a reklámcégek teljesítményét az iparűzési adó (!) alapjául szolgáló összeg alapján mérik (!), a publikus árbevétel pedig egy ebből képzett szám (az iparűzési adó 6,67-szerese?!).

Aktuális esemény a HDI-mérés statisztikai és információtartalma a UNDP Human Development Report-jai alapján 1993-1999 között különös tekintettel az átmeneti országokra. A felhasznált adatok másodkézből valók, amennyiben a UNDP az egyes országok statisztikai hivatalainak számaival dolgozik, de csak az UN, UNESCO, World

Bank stb. által felhasznált (azaz „hitelesített") adatok figyelembevételével, ennélfogva vannak tévedések és hiányok. A HDI-index állandó viták forrása, amennyiben nehéz aggregált indext készíteni a legfontosabb emberi értékrendről lényegében három indikátor alapján (várható élettartam, iskolázottság, életminőség-standardok vásárlóerő/dollár alapon). Magyarország az 1990-es évek elejétől a 28. helyről az 1990-es évek végére a 47. helyre esett vissza az országok sorrendjében. Az országos információs rendszerek eseménye, hogy a kóros forráshiány miatt már a legfontosabb közérdekű, közhasznú és közbiztonsági információs rendszerek működése is veszélybe került, vagy hitelességük megszűnt. Az apropó a környezetszennyezettséget (terhelést) mérő rendszer működésének revíziója, a folyóvizek szennyezése: valamint a 80 országos mérőállomással rendelkező sugárzásmérő és tájékoztató rendszer működése (a sugárzás háttérszintje 100 millisievert körüli, a figyelmeztető terhelési küszöb 500 nSv/óra).

A statisztikai információ közgazdasági tartalma és a gazdasági mérés eseménye, hogy a külföldi befektetési minősítők kiterjesztették Magyarországra a legbonyolultabb kockázatminősítési eljárásokat (amelyeket csak a politikai és a makro-gazdasági szempontokból megbízható országokra alkalmaznak). Az apropó a Nomura 2000-es első beszámolója, amely a régióban a legkedvezőbb kilátásokat Magyarországnak tulajdonítja: a Nomura a P/E, a cash-flow, és a EV/EBITDA minősítések szerint is a legvonzóbb országnak tekinti a régióban (pl. év végére 11.067 pontos BUX-t prognosztizálnak).

Az új információforrásokkal kapcsolatos hír, hogy az 1994-es megyeatlasz-program eredményeként mind a 19 megyének felfrissített településtérképe van, ami a regionális folyamatok felgyorsításához kell. Ugyanakkor az 1994-es adatgyűjtés jelentősen elavult (ami a kedvező fejlődés eredménye) és megkezdődött a javított (aktualizált) változatok kiadása. Az apropó Pest Megye 184 településének 1998-as bázison készült térképe.

Jellemzően az információ alapú gazdasági szemlélettémája, hogy miként lehet mérni a túliskoláztatást és annak gazdasági hatásait (következményeit). Már rendelkezésre áll a vonatkozó empirikus irodalom áttekintése, a mérés mikéntje és a használható adatok, annak bemutatása, hogy a túliskoláztatás hatása a jövedelemre és a foglalkoztatásra.[160] A hivatalos statisztika eseménye a brit hivatalos statisztikai intézményrendszer folyamatos revíziós mechanizmusainak működését illusztrálandó aktuális „Zöld-" (1998, február) és „Fehér-" könyvek (1999, október 18.) megjelenése.

A gazdasági mérés, minősítés eseménye, a számviteli és statisztikai információtartalom változása tükröződik a cégek eredményességét értékelő rendszerben. Az apropó a számviteli eredmények és a tőzsdei részvényárak közötti (ami hosszú távon 15%), valamint a szabad cash flow-n alapuló részvényesi érték (shareholder value) mutató és a részvényárfolyamok közötti korreláció (ami hosszú távon 80%) bemutatása. Ma a piaci elemzők és előrejelzők a cash flow típusú előrejelzéseket nagyobb súllyal veszik figyelembe a könyv szerinti értéken alapuló „earnings per share" mutatóval szemben. A Rappaport-féle 1986-es minősítési rendszer hét tényezőt határoz meg a szabad cash flow növekedésében, mint az árbevétel növekedési ütemét (1), a működési eredményrátát (2), a fizetett adó arányát (3), a forgótőkének az árbevételhez viszonyított arányát (4), a tárgyieszköz-beruházásnak az árbevételhez viszonyított arányát (5), az inflációval korrigált súlyozott tőkeköltséget (6), a konkurenciához viszonyított versenyelőnyök fennállásának idejét (7).

[160] Battu,H. et al.: How well can we measure graduates over-education and its effects?, 1999. valamint a Social Indicators Reserach vonatkozó számai.

A gazdasági mérés tárgyában figyelemre méltó a turizmusról készül felmérés „turizmus szatellit számla" néven, ami az adott terület gazdasági potenciáljának feltárását célozza. Az már elgondolkodtató, hogy a WTTC készíti a modellt, s azt a Warton Economic Forecast (WEFA) gazdaságkutató és elemző intézet végzi a GM pénzén (!), bár a kutatásba bevonják a GKI-t és az Ecostat-ot. Amúgy a TSA-módszer átvétele hasznos, hogy végre pontos képet alkothassunk a turizmus GDP-arányáról, a vonatkozó munkalehetőségekről, bevételekről.

A társadalmi modellezés fogalomkörében érdekes a tudástársadalomról, a térszerkezet átalakulása és a szellemi vagyon növekedésének fogalmairól szóló tanulmány. A tudástársadalom a városokban, a globális városállamok, a térszerkezet fontossága (a regionális arányok helyreállítása, új térszerkezetek): a szellemi források (tudás, tehetség, erkölcs): tudástársadalom és munkaerőpiac tárgyalása, illetve statisztikák a regionális különbségekről (APEH, KSH stb.). Készült mindez az OMFB megbízásából a Növekedéskutatóban.[161]

A foglalkoztatás témakörben említésre méltó az Európai Képzési Alapítvány (EU- és kormánypénzekből készült) tanulmánya a magyar foglalkoztatási helyzetről, amely kritikus állapotokat talált. Az 1998-as adatokkal dolgozva 100 aktív lakosra 152 inaktív jut (a norvég mintában 92, a dánban 88, a csehben 98, a németben 108), a gazdaságilag aktívak a népességnek csak 51,7%-a, ami a legalacsonyabb az EU-tagok (és társulni akarók) sorában. A jelentés következtetése szerint a munkanélküliségből kikerülők az illegális foglalkoztatást növelik elsősorban. Az EU ennek alapján úgy látja, hogy Magyarországon a magas tébéjárulékok, a tébécsalások, vagy a fekete munka társadalmilag elfogadhatók?!

A gazdasági mérés témakörben a makroökonómiai modellezést, előrejelzés-értékelést minősítő tanulmány készült: 1971-1995 között kétszer egy évben publikált előrejelzések adatai alapján az előrejelzések pontossága, illetve az „irányba állási pontosság" a téma. Következtetése szerint a folyó évi előrejelzések pontosabbak, mint a távlatiak, jellemző állandó túl- és alulbecslést nem mutattak ki: nagyobb tévedés csak Japán (!) esetében volt.

Sok disszimiláló statisztika jelent meg a magyar Internet-használatról, az AGB Hungary 4.882 televíziós háztartást felölelő, valószínűségi mintavételi adatbázisa, 1999 októberi számai (az előző éviekkel való összevetése) alapján. Eszerint a háztartások 2,5%-ában van Internet-csatlakozási lehetőség (ami nagyon rossz arány az EU-mintához képest), közel százezer háztartás jöhet szóba, néhányszázezres felhasználói létszámmal. Különösen rossz az arány, ha meggondoljuk, hogy a félmilliónyi számítógépet használó háztartásnak csak ötöde fizet elő (bár mindenütt van telefon). Mindenki szóvá teszi a magas telefontarifát.

A gazdasági viselkedés leképezésében, a változó magyar üzleti modellek és a fogyasztói/vásárlói viselkedésformákra példa a „vásárlói klubokkal" kapcsolatos dilemma: tudni illik miközben a fogyasztás növelése révén minden érintettnek érdeke, a hitelességet és megbízhatóságot nem garantálja semmi (illetve az érintettek az államtól várják az ellenőrzéssel járó garanciát?!). Egyesek 200 vásárlói klubról, de a Carion, vagy a Poligrupo cégek szakértői csak 18-20 minősített társulásról beszélnek. A vásárlói klub lényege, hogy a vásárlók meghatározott összeget záros időre összeadnak és sorsolással döntik el, ki mikor jut hozzá az áhított nagy értékű cikkhez, ingatlanhoz.

Az intézményrendszer működésének minősítése jelent meg a statisztikai adat (-

[161] A tudástársadalom kiépítésének forrásai Magyarországon. Növekedéskutató Intézet, 2000.

gyűjtés, -feldolgozás és -terjesztés), az osztályozás és módszertan, elemzés és interpretálás, illetve a technikai jellegű támogatás mentén. Az Eurostat-Qualistat 10 programpontja és a 18 indikátoros (minősítő) rendszerével kapcsolatos információpolitikai témák: teljesítménykövetés és mérés a statisztikai intézményrendszerben kanadai példa szerint (NSI); a teljesítménymérés dimenziói (információminőség, pénzügyi minősítés, humánerőforrás-minősítés stb.). A mérés, minősítés, a statisztika információtartamának növelésében érdekes, a know-how fogalma és szabályozása jogi nézőpontból: leírás („érték", „gyakorlati érvényesség", „ismeret", „bizalmas" fogalmak révén), a jogvédelem tárgya, kapaszkodói, normái, versenyjogi vonatkozások: a védelem jellege és típusa, mint apport.

A mérés és minősítés problémája a tárgy a médiapolitikában is, amikor a (bel)politikai orientálással foglalkozik (sokadszor) a médiakutató piac legismertebb cégének, az AGB Hungarynak az igazgatója (ami szokatlan a magángazdaságban). Amikor a TV3 manipulatív célú megszüntetésével foglalkozik (a TV3 és az MTV1 népszerűségének összehasonlításával), s eltekintve a tulajdonosok döntéseitől a magyar médiarendszer elfajulásaként állítja be. Így politikai marketing és gazdaságpolitológiai érvrendszerben jelenik meg az a tájékoztatási esemény, hogy az AGB „pictar" programja révén bárki megrendelheti a tévécsatornák bármely műsorrészletének minősítését az alatta folyamatosan futó nézettségi görbével együtt. Médiapolitikai esemény az is, hogy az ORTT Műsorfigyelő Szolgálat aktuális jelentése még mindig a korábbi terminológia és minősítés szerinti felépítésben jelenik meg. Eszerint a 2000 januári hírműsorokban 83%-ban szerepelnek kormányoldali politikusok és csak 17% képviselte az ellenzék álláspontját (!): a DTV híradójában 84%-ban, az MR reggeli Krónikájában 90%-ban, az esti Krónikában 73%-ban, az MTV1 híradóban 75%-ban reprezentáltak a kormánypárti politikusok. Amíg az információtudományos (médiakutatási) szemlélet nem jelenik meg a műsorfigyelésben és értékelésben, illetve nem válnak nyilvánossá az értékelés szempontjai, nem várható változás. A médiakutatásban a mérés és minősítés eseménye egy KLTE PhD-program kutatása az oktatás, tanulás és a média viszonyáról. A téma a tömegtájékoztatás kiterjedésének hatásai, a televízió hatásainak sokszínűsége: a kereskedelmi tévék belepésével vált ellenőrizhetetlenné a médiaterhelés (fogyasztás): ismeretszondázás, tévénézési idők és struktúrák.

A gazdasági mérés, minősítés eseménye a monetáris politika bázisadatainak áttekintése (az Eurosystem és a harmonizált fogyasztói árindex = HICP szellemében). A hivatalos statisztikára épülő monetáris adatok, másfelől a rövid távú gazdasági jelzőszámok, a folyó és várható ármozgások (árinformációk) elemzése pénzpiaci indikátorok alapján. Az inflációs várakozások számai és előrejelzések összevetése a közvélemény-kutatásokból képzett mutatók alapján. A bérmunka apropójából a vámstatisztika és a vonatkozó adminisztráció a téma olyan megközelítésben, ami az egyszerűsítésről szól (az EU-ra hivatkozással), de a mérhetőséget nem fogja javítani (sőt). A GM adatai a bérmunkakivitel arányait, illetve a bérmunka arányait az export egészében nagyjából jól dokumentáltnak és mérhetőnek mutatják, az Antalóczy-Sass tanulmány viszont egyre bonyolultabb (a kedvező fejleményekben is több nehézséget felmutató) fejlődést jelez. A komparatív előnyök fokozatosan eltűnnek, tipikus esete/területe, ahol a gazdaságpolitikának, a gazdasági tervezésnek sokkal többet kellene tudni.

Az ágazati teljesítmények mérésének célpontja volt a vegyipar. Az ágazati melléklet közvetett üzenete az EU-minősítés szerinti teljes elmarasztalás veszélyét idézi fel, amennyiben Magyarországon ma hiányzik a pontos anyagnyilvántartás (az országban forgalmazott, szállított, felhasznált, hulladékba kerülő stb.) vegyi anyagokról. A mérés és

minősítés új szempontjai a „környezetközpontú irányítási rendszer", az új teljesítményértékelési szempontok (a háromoldalú mérleg) kapcsán, a módszertan beteljesítője a környezettudatos statisztika lenne.

A statisztika információtartalmát gazdagítani próbáló törekvések középpontjában vannak a szolgáltatások: az Eurostat (is) kullogva a gyakorlat után a tercier szektor valóságos arányait próbálta felmérni, kevés meglepetéssel. Bár az figyelemre méltó, hogy az EU-ban a nem piaci alapú szolgáltatások aránya a hozzáadott értéket illetően 15%, a foglalkoztatottak számát illetően 21,3%. A legfőbb üzenet viszont az, hogy a magyar viszonyoknak sokkal jobban megfelelő ír és skandináv modellekben az állami szféra nyújtotta közszolgáltatások súlya magasabb, mint a többieknél.

A gazdasági tájékoztatás eseménye a gazdaságstatisztika és az ökonometria előtörténete, illetve a mai konjunktúra megértetése kapcsán a statisztikai tájékoztatás áttekintése. Benne a tartalomelemzés, a reprezentativitás, az általános és különös megközelítése; statisztikai cikkek és tanulmányok típusai; évtizedenkénti tendenciák; a statisztikai interpretációkban jelentkező változások, tájékoztatási tendenciák; irodalom. Ugyancsak a gazdasági mérés és minősítés eseménye a biztosításstatisztikai mérleg, illetve az új szempontok, mint a „katasztrófa-matematizálás", "szükséghelyzet-logisztika", új állami költségvetési szemlélet stb. megjelenése a svájci SRC (központi viszontbiztosító társaság) gazdaságkutatási és konzultációs intézetének évente közreadott katasztrófa és kárbiztosítási világjelentése kapcsán. (Eszerint a biztosítástörténet második legnagyobb veszteségeket produkáló éve volt 1999, amikor több mint 105.000 halott, 2.840 milliárd dollár halmozott veszteség keletkezett - benne 5 kontinentális vihar, 2 földrengés - , a magyar mérleg sem lehetett volna akármilyen.

Az informális állam és az árnyékgazdaság viszonyában lesz drasztikus változás, amikor megszűnik az anonim betét intézménye, amennyiben csak kivenni lehet már és akkor is igazolni kell az átvételt személyiség-megjelöléssel: 1994-1998 között (57 milliárd forint-ról) négyszeresére nőtt az anonim betétállomány, jelenleg 194 milliárd forint nagyságrendet jelent. Ha igaz az az elv, hogy az igazán fekete pénzek arányához képest 10-25%-a lehet a féllegális (szürke pénz) anonim betét, akkor újabb közelítő számokat nyertünk a (szürke és fekete tartományokból álló) magyar árnyékgazdaságról?!

A mérés és minősítés szempontjából érdekes a globalizáció interpretációjának finomodása, amennyiben a politikai globalizációval szemben a strukturális globalizáció szemlélete egyre hangsúlyosabb lesz (s azzal a mérés igénye is határozottabb lett). A globalizációs arány mutató bevezetésének alapja a világkereskedelmi forgalom (export) összevetése az összes tagország GDP-jének értékével. A globalizációs ráció a modellezés szerint 1820-ban .01 volt, 1990 körül pedig .14 körüli érték.

2.7 A gazdasági tájékoztatás minősített eseményei 2000-ben

Az agrárinformációs rendszer általános válsága közepette jelentős esemény volt az „Agromarkt-2000" mezőgazdasági termékpiaci információs szövetkezet (!) megalakulása, egy Internet alapú információs rendszer létrehozásával, partnerközvetítő, virtuális piacot biztosító hálózatként, amelybe a vidéki teleházak beköthetők.

A magyarországi viszonyok fokmérője a levéltári iratkezelés, amely szerint a gazdasági szervezetek köz- és magániratairan megtestesülő információ, a gyakorlatban az iratkezelési és -őrzési fegyelem nálunk a fejlődő országok legkevésbé rendezett országainak gyakorlatával megegyező. Ezt tettük szóvá a kárpótlási iratok/információk kezelésével kapcsolatos hihetetlen lazaságot látva is (az irattárak az elektronikus iratokat

nem is tudnák fogadni?!).

A jövő év elején indul a NIIF keretében az új fejlett számítógép-hálózati struktúra, amely a felsőoktatási intézmények és a kutatóhelyek közötti kapcsolatot szolgálja ki, azzal az egyetemek (GATE, KLTE, JATE, JAPTE, MTU, VTE, MME, ELTE), a kutatóhelyek (MTA-KFKI, MTA-SZTAKI), és a MeH hálózati kapacitása 155-szörösére növekedik. A pályázat nyertesei a Matáv és a PartnerComRt.

Az 1998-as GDP korrigálása megint egy negatív tájékoztatási eseményt produkált, amennyiben a PM jelezte a tényt (5,1-ről 4,9%-ra), amit a KSH nem igazol. A tájékoztatási abszurd folyamatos, amiben a MNB, a KSH és a PM (esetenként a GM egymásnak ellentmondó (legalábbis nem kompatibilis) megnyilatkozásai rombolják a hitelességet. A „hivatalos" statisztikát a KSH adja közre az ismert kritériumok szerint, vagy nem?!

A „hiteles tájékoztatás" és „médiaegyensúly" minősítése jelent meg a munkanélküliségi mutatók közreadása kapcsán: a hivatalos statisztika (KSH) a nemzetközi szabvány szerint (ILO) regisztrál, az OMKMK mint kutatóintézet szociológiai tartalmakkal minősíthető mérési módszertana a gazdasági tervezés és a társadalmi igazságosságát erősítését szolgálhatná (ha nem használnák a politikai indíttatású kontratájékoztatásra). A kétféle módszertannal nincs semmi baj, a tájékoztatás működtetésében vannak a gondok. A kormányzati tájékoztatási érzéketlenség mintaesete, hogy május 1-jével szűnik meg a munkanélkülinek járó jövedelempótló támogatás!

A tájékoztatás válságát mutató esemény a ciánszennyezéses katasztrófa (havária) észlelése, megfigyelése, feldolgozása és kommunikációja, amely a magyar állam információs modelljének és makrokommunikációs szerkezetének minden válságszimptomáját a felszínre hozta. (Az is jellemző, hogy a mai napig nem került sor a vele kapcsolatos tanulságok levonására!)

A nemzetközi információ- és tájékoztatástudományban a magyarokkal kapcsolatos adoma, hogy nem tudják mit, mikor, hogyan lehet/kell elmondani, illetve miről, mikor és hogyan lehet beszélni (vagy hallgatni). Ahogy a Vituki benyújtotta a víztudományos/hidrológiai eljárás modellezését a KHVM-hez és KÖM-höz, úgy kellett volna a vízminősítés közérdekű, közhasznú és közbiztonsági (jelző és riasztó) információrendszerére vonatkozó eljárást, illetve a politikai, gazdasági, társadalmi kommunikációt is modellezni. A tiszai katasztrófák a környezettel értékén elszámolást vetik fel Magyarországon, ahol a korábbi évtizedek „gazdasági és társadalmi sikeressége" a természetes környezet terhére valósult meg. A nehézfém-szennyezés (12-szerese az erősen szennyezettségi értéknek) sokkal veszélyesebb, mint a ciánszennyezés volt, a gazdasági kár sokkal nagyobb lesz. A károk nagyságát növeli a mérés és minősítés, a kommunikáció minősége (gyengesége). A korlátozások máris jelentős károkat okoznak, és a vízkivételi helyek szennyezettsége nem fog megszűnni mentesítés nélkül: az első környezetgazdálkodási (auditív) mérleg elkészítése máris késik (amiben a közvetlen vízminőségi, a mezőgazdasági rövid és hosszú távú, a turisztikai stb. károk is megjelennek).

3. Az információs társadalom fejlődése itthon

Az állami információpolitika eseménye, hogy a kormánynak az információs társadalom kihívásaira adott válasza elkészült (elérhető volt a www.itb.hu/magyarvalasz címen) az informatikai koordinációs részleg gondozásában. Már két akadémiai bizottság méltatta, az informatikai lobbi (IVSZ) és a Neumann-műhely (NJSZT) értékelésére várnak.

A nemzetközi gyakorlat figyelmeztet, hogy a hivatalos statisztikai információrendszer megújításának követelése párosul az elektronikus hálózati hozzáférés kiszélesedésével: nagyobb igények, több statisztika, a felhasználók által igényelt (érthetőbb!) formában, egyedi adatkérés, új adatfeldolgozási szolgáltatások. Egy új, információtudományos szemlélet követel nagyobb figyelmet a statisztikai (és más típusú információrendszerek) megújításában, ami Magyarországon egyáltalán nem érezhető. A Compfair'99 apropójából egy informatikai szakértő az Internet kapcsán az információs társadalom paradigma néhány evidenciáját magyarázza. Megfogalmazása jellemező a magyar viszonyokra, ahol az informatika mint kategória az információ helyébe lépett (vagyis a kocsi megelőzte a lovat). A legfőbb rendezőelvek szerint esélyegyenlőség a tudásiparban (az információtőke birtoklásában), a hozzáférés könnyűsége és olcsósága (az elérés széleskörűsége), a társadalmi demokratizmus kiszélesedése (társadalmi igazságosság), hírkonfekció helyett egyénre szabott információ (orientálás) szerepel mondandójában. Az információelőnyös és információhátrányos helyzetek, a globalizálódó menedzsment, az információs közmű fejlettsége mind igaz, de a megfogalmazása borzasztóan magyartalan.

Az új statisztika vajúdásának soros eseménye az amerikai kereskedelmi minisztérium októberi tájékoztatása az IT arányairól a gazdasági növekedés egészében. A módszertani újdonság az, hogy beszámították a teljes üzleti szektor szoftver-jellegű kiadásait (mint beruházást), amit korábban költségként számítottak. A „new economy" mérése körüli vita nem nyugszik, hivatkoznak az OECD „knowledge-based economy" terminológiájára, mely 1985-1998 távon 45-ről 51%-ra növekedést állapít meg a technológia, a humán tőke, s ezek újszerű viszonyából fakadó gazdasági teljesítmények alakulásából következően. A DoC mérése szerint az amerikai digitális gazdaság (távközlés, számítógépi hardver és szoftver) a GDP 8%-ra rúg már 1999-ben: az IT pedig az összreal GDP növekedése 35%-át képviseli 1994-óta. A Goldman Sachs szakértői készítette legújabb becslés leszűkíti a technológiai szférát, s a „computing and communications-technology" szektor teljesítményét a GDP 5%-ban állapítja meg (ami az 1990-es 2,8%-ról jött fel).

Információpolitikai esemény az is, amikor az informatikai szakértő az Internet szabadságával kapcsolatos dilemmát (hogy tudni illik féljünk-e a rajta található ellenőrizhetetlen információtól?!) abba az irányba szélesíti ki, ami realitás, hogy a nagy információérzékenység gerjedése közepette mind többször szolgáltatjuk ki adatainkat. Az internetes információözönben nem tiltásokkal, hanem eligazításokkal (orientációval) kell és lehet közlekedni: erről szól - helyesen - a szakértő.

Információpolitikai és tájékoztatási nemzetközi esemény a nagy tudományos folyóirat-kiadók megállapodása (Oxford University Press, Macmillan Magazine Ltd., Elsevier Sciense és még 9 másik nagy kiadó), amelyben kijelentik szándékukat a kiadói adatárukban lévő mintegy 3 millió tudományos közlemény, cikk, kutatási szemle stb. Internetre vitelére, vagyis a hagyományos folyóirattartalmak ezentúl elektronikusan elérhetők. A keresési „nyomkövetés" kiterjed a hivatkozásokra is, amivel a tudományos igényű információkutatás hatalmas lehetőségekhez jutott.

Hasonlóan fontos tárgy a demokráciaelméletek az információtudatos (tudományos) környezetében az információtudatosság. A kommunikáció és a demokrácia viszonya konjunturális téma lett a NET-en: benne az információs demokrácia tartalma; a média használata és a politikai hatékonyság; a demokratikus társadalom = hozzáférés az IT-hez iskolások körében. Jelentős esemény a tudományos mérés információtudományi alapjainak körüljárása a tudományos és technológiai indikátorokról tartott

világkonferencia témájaként (Fourth International Conference on Science and Technology Indicators). A három fő témakör: a tudományos indikátorok tervezése és alkalmazása a tudománypolitika hatékonyságának segítésére; indikátorkutatás; tudományos és technológiai információs rendszerek fejlesztése.

Az internetes kereskedelem kapcsán idézik fel a Shackle-Arrow paradoxont, hogy tudni illik a fogyasztók nem vesznek információt, ha nem ismerik az értékét, de hogy az értékét felismerjék, meg kell ismerniük az információt, s ha megismerték, már nem hajlandók pénzt adni érte. Az információs termékek internetes forgalmazásának sajátossága a zéró marginális költség és a fogyasztás korlátozásnélkülisége: a tranzakció logikája az ár-minőség diszkrimináció?! A Magyar Internet ÁllásCentrum ingyenes álláskereső és -kínáló site-ot indított a VOSZ szövetségében. A napi frissítésű börze általános keresésben ingyenes, de célra orientált keresésben már fizetős: napi 500-600 ajánlattal indítják. Itt az idő, hogy az álláshirdetés (meghirdetett álláshelyek száma) figyelés alapú foglalkoztatási statisztika útjára induljon Magyarországon is.

Az információgazdaság (és az információs társadalom paradigma) magyarországi fejlődési sajátossága az informatikai lobbi dominanciája (ami lehetne jó is), minthogy a magyar kormányoknak semmiféle információstratégiája és hozzá való forrása nincsen (mióta a Bokros-csomag felszámolta a hírközlése alap 16 milliárd forint-os fejlesztési keretét). Mindezek elmondására az apropó az Informatikai Érdekegyeztető Fórum állásfoglalása (felkiáltása!) a technológiai leszakadásunk miatt. A magyarországi egy főre jutó éves informatikai kiadás 2000 táján 100 dollár körüli, míg az osztrák 450, az észak-amerikai pedig 800 dollár. Bár 1998-hoz képest 1999-ben 12%-kal emelkedtek az informatikai kiadások (ami több mint tíz százalékkal alacsonyabb a fejlődő országokénál), a növekedés nem elég a felzárkózáshoz.

Az Internet fejlődésének eseménye, hogy megindult a hálózat magyarországi ellenőrzése is, igaz, öntevékeny módon, minden szankcionálási lehetőség nélkül. Az ORFK már működtet egy „Internet-figyelő csoportot", mellette az Országos Kommunikációs Alapítvány, illetve a Hálőőr Egyesület mint társadalmi formációk foglalkoznak a hálón található tartalom (büntetőjogi?!) felügyeletével. A magyar közvélemény tájékoztatása e tárgyban nem megoldott: a fejlett világban a közvélemény 55-60%-ban már a rendvédelmi felügyeletet kéri e tárgyban is. Az információjog eseménye a doménnevek körüli vita, ami ékes bizonyítéka a félállami magyar (információjog)gyakorlatnak, az intellektuális információszabadság-eszmény nevében fellépő kisebbség hivatalossággá emelkedéséből következő halmozódó jogi-adminisztratív gondoknak. A semmit sem kell szabályozni elve és a spontán fejlődést követő szabályozás sürgetésének dilemmája ellentmondanak egymásnak: mindez arról szól, hogy a liberális információ- és médiajog szakértői nehéz helyzetbe hozták a kormányt.

Az információtudatosság növekedését mutatja a GfK felmérése, amely a számítógépes készségek terjedése, az információforrások és az információs társadalom paradigma ismertsége tárgyában tájékozódott. Az ITá-t 25% egyáltalán nem ismeri, 12% az Internetet, 16% az adathalmazt nevezte meg ilyen címen; 41% szerint a jövőben újság helyett is tévéznek; a hírekben a gyorsaság lesz a döntő 51%, és a hitelesség lesz mérvadó 21% szerint. Az ismeretterjesztő tévécsatornák nézettségét vizsgáló felmérés (AGB Hungary) szerint a Spectrum (napi 228 ezres nézettség), a National Geopraphic napi 42 ezres) és a Discovery (napi 11 ezres) a sorrend 2000 elején. Az információs társadalommal kapcsolatos téma, az elektronikus kereskedelem és üzletvitel (e-biznisz) terjesztése a célja a BME keretei között alakult „e-business akadémia" létrehozásának is,

amiben az IBM támogatása játszotta a főszerepet (98 millió forint támogatásából 8 millió IBM hardver, 40-50 millió forint IBM-szoftver).

A hivatalos statisztika első megbízható információstatisztikai adataival érvelve jelentős ITá-programok szerinti fejlődés látszik: 6,132 millió a vezetékes telefon egyéni előfizetőinek száma (1996-ban 100 háztartásból 48-nak volt vezetékes telefonja, 2000-ben már 77-nek), 1,7 millió személynek van mobiltelefonja, s ami fontos, hogy a szegényebb háztartások 57%-ában is van készülék. Az információs társadalom és az információgazdaság normái szerint azonban a fejlődés a vadkapitalizmust követi, az állam nélküli fejlődést, amely mint ilyen ellentétes az ITá-normákkal (az információ közjó jellegével, a széleskörűséggel és elérhetőséggel, az információszabadság-eszménnyel). A GfK-Szonda-Ipsos felmérések szerint dinamikusan növekszik a telekommunikációra fordított kiadások aránya, 1999-ben a szegényebb háztartások átlag havi 2.526, a gazdagabbak 4.834 forint-ot telefonáltak el.

Az információgazdaság, a magyar ITá-elvek és a gyakorlat távolodik egymástól, amit a Matáv monopóliumával kapcsolatos fejlemények igazolnak. A monopólium kezelése és az országos információs infrastruktúra fejlesztése (a széleskörűség és elérés) elváltak egymástól, a magánérdekek a nemzeti érdekek elé kerültek. A Matáv monopóliuma felszámolásának halasztása a jelenlegi körülmények között már rossz döntés. A szolgáltatók és/vagy az infrastruktúrák versenyének eldöntése, az országos, regionális és helyi monopóliumok egyformán kezelése, a tarifák alakítása a magyar gazdaság legsúlyosabb információpolitikai és -gazdasági anomáliája?!

3.1 Az információgazdaság eseményei

A statisztika szektorszempontú hiányainak sorában a médiagazdaság terjeszkedésével kapcsolatos esemény, hogy az árnyékgazdaság rávetül a médiára is. Sokan gyanítják és most minősített esetet is látni vélnek a TV2 kettős ORTT-szerződése kapcsán: a két szerződés 118 és 167 perc reklámidőt engedélyez, ami (több)milliárdos nagyságrendű bevétel-növekedést jelent, de az ágazat valós adatai nem ismeretesek. A hiányos információstatisztikánkhoz fűződő esemény az OECD információközpontjának felmérése (az Index című on-line magazinjában) az internetezés költségeiről 30 országban (22 európai). A költséget a telefon(perc)díj és -előfizetés, illetve az Internet előfizetési díjból állították össze, a lakossági vásárlóerő-eltérésekkel számolva 20, 30, 40 órás hozzáférés költségeit vették alapul USA-dollárban. A mindenoldalú elszámolásban Magyarország a legdrágább, például 40 óra felett 180 dollár a magyar költség, ami duplája a második lengyel költségnek (!): csúcsidőben nálunk 330 dollár, a cseheknél 180 dollár. Az OECD-átlag a 40 óra csúcsidőben internetezésnél átlag 90 dollár, míg Magyarországon ez 330 dollár. A havi 20 óra csúcsidős internetezés Magyarországon 170 dollár, az angol 60 dollár, de a koreai 30 dollár!

A Datamonitor tanulmánya az EU pénzügyi piacainak IT-kiadásaival kapcsolatban 1999-ben 17,9 milliárd dollár várható forgalomról szól. Ebből a tőkepiacok adminisztrációja 7 Md, a befektetési bankoké 7,1 Md, a befektetés-nyilvántartások 3,1 Md, a kereskedelmi (információs)ügynökségek 515 millió dollárral részesednek. Nagyon érdekes az IT-forgalom alakulása az gazdasági információfeldolgozás irányainak, formáinak fejlődésében. Az információelemzés és keresés új területeinek egyik legígéretesebb típusa a „beszéd mint adat" megközelítés: az apropó a LANeX „a hang is adat" című rendezvénye, amely a beszédszöveg küldésének sűrítését (digitalizálását), a „villámlevél" (olyan adatállomány, amely a gépben később áll össze értelmezhető

küldeménnyé) lényege: az egy csatorna, sok kommunikációs csomag megoldás kifejtése.

Az információpolitika és információgazdaság eseményei között új fogalmak és szabályok bevezetése érdemelt figyelmet. Az információgazdaság egyik forrongó területe, az elektronikus szolgáltatások dinamikus terjeszkedésének alapfeltétele a (nyílt) címtárak mint a hálózati bővítés eszközei (egyszerű és egységes elérhetőség, szabályozott hozzáférési jogosultság, globális léptékű adatstruktúrák). A hálózati kultúrában az 1990-es években megjelent címtárak az egyre bonyolultabbá váló adatkezelésben próbálnak segíteni a hierarchikus (és hiperarchikus) adatbázismodellek elvén: a példa az NDS eDirectory (Novell).

A magyar információgazdaság betájolásában példaértékű eset a konzultációs piacon, hogy az Arthur Andersen Hungary Kft az utolsó két évben 50%-kal növelte árbevételét, a forgalom 45%-a az auditálásból, 5% a könyvelési tevékenység (amit viszont a tavaly alapított outsourcing cégbe, az AA Process Solutions-ba telepítettek), 35% az adó- és jogi tanácsadás, 15% a vezetési tanácsadás: 320 főt foglalkoztatnak, 4 milliárd forint körüli forgalmat abszolválnak. A cég kezdi honosítani az anyacég által „new economy"-ként definiált új filozófiát. Az információstatisztika éledezését igazoló, legújabb felmérések szerint (Szonda-Ipsos, Gfk) 1996-2000 között az informatizáció változása jelentős Magyarországon, amennyiben a számítógéppel rendelkezők aránya 11%-ról 19%-ra nőtt. A számítógéppel rendelkezők jellemzően férfiak, 19-49 évesek, iskolázottak, fővárosiak, a havi nettó jövedelmük 90 ezer forint feletti.

Az információtechnikai iparról szóló felmérések sorában, az IDC piackutatása szerint a magyar PC-piac 1999-2001-ben mintegy 65-100 milliárd forint nagyságrendű volt, mérsékelten növekedő, amiben jelentős változást csak a kormányi kezdeményezések hozhatnak nagyobb kereslet generálásával. A legális piacon 200 ezernyi PC-t adtak el (9,8%-os növekedés), az értéknövekedés 1,8%-os volt az árcsökkenések jóvoltából. A megrendelések 54%-a nagy és közepes vállalatoktól érkezett, a kisvállalati és kormányzati megrendelések aránya csökkent: mindent összevéve a gyártók és forgalmazók várakozásai nem teljesültek. A GfK mérései szerint 19%, 1,6 millió magyar rendelkezik PC-vel: de a várakozások szerint a kormányzat ITá-programjai jelentős javulást jelentenek majd. A kormány késlekedik, a magáncégek viszont lobbiznak, amit a négy legnagyobb piaci részesedésű Internet-szolgáltató egyesületalapítása mutat az Internet, az online-gazdaság és a ITá-fejlesztések orientálására.

3.2 A duális médiagazdaság kibontakozása

Egy ismert médiakutató, György Péter a médiapolitika, -gazdaság, -kultúra két ágra szakadását minősítve írta le egyik oldalon a látványosabb, ma még a legbefolyásosabb hagyományos médiát (nyomtatott sajtó, a műsorszórás technológiáira épülő rádiók és televíziók), a másik oldalon a modern médiát („new media"), amit ő a „digitális törzsnek" nevez (informatika, távközlés, Internet, mobilszolgáltatások). A két média gazdaságtana, működésének logikája, felvevő körének (laikus és szakmai társadalom) széttartása egyre gyorsul. A jogi és adminisztratív szabályozás is más közöttük, amennyiben az új média nem tűr semmilyen szabályozást?!

Visszatérő hiányosság a magyar internetes piac mérése, alapja a 800.000 hozzáférő, a mintegy 400.000-es esetenkénti használó, illetve a 100.000-nyi előfizető. A becsült piac 40%-ban a Matávnet, 28%-ban az Elender, 16%-ban a Datanet kezében van, de a dinamika a Matávnet-nél tapasztalható, amely a havi öt órás internetezést biztosító Start-csomagot 1.200 forint, a 20 órás Hobbi-csomagot 3.300 forint-ért, a korlátlan

hozzáférésű profi csomagot havi 7.500 forint-ért kínálja. A Matáv Origóját már napi 30.000-en keresik. Az Internet-használati statisztika megbecslésére a Szignum Média telefonos közvélemény-kutatást végzett s a nyitott kérdések alapján a szolgáltatói sorrend a következő 2000 táján.

	Említés	Ismeri	Ügyfél
1.MatávNet	85%	33,5%	62,5%
2.DataNet	83%	41,5%	49,5%
3.Elender	73%	51,5%	38,0%
4.Euroweb	23%	22,5%	29,0%
5.TvNet	2%		
6.Kerszöv	2%		
7.Pronet	2%		
8.Intraware	1%		

Az Internet-szolgáltatók piacának koncentrációja folyik Magyarországon is: az apropó az Euroweb Rt (a Pantel és az amerikai anyavállalata tulajdona) terjeszkedése, ami a terjeszkedés irányára nézve is jellemző fejlemény, amennyiben az Inet Informatikai és Kereskedelmi Kft-t vásárolta meg (51%), amelyik országos és megyei napilapok figyelésével, elektronikus osztályozásával, illetve hírösszefoglalók készítésével foglalkozik. A vezető trend az Internet-szolgáltatóknál a tartalomszolgáltatások gyors fejlesztése és terjesztése, azzal az információgazdaságban az értéknövelt szolgáltatások dominálnak.

Az online újságok pénzügyi alapjait körüljáró elemzés szerint az önfinanszírozás jelenleg megoldhatatlan. Még az olyan befutott lapok, mint a The Economist, vagy a The Wall Street Journal sem tudják elektronikus változataikat önmagukban fenntartani, és a reklámok sem bizonyultak elégnek, ezért új üzleti modell után kell nézni. Itt is megjelenik a webkereső szoftver (a ki, mit, mennyiért kínál) mint megoldás, a C/net típusú megoldások a kereskedelmi érdekek mindenhatóságáról szólnak. A magyar CD-ROM piacról szóló átfogó és rendszeresen karbantartott információfórum működik a www.neumann-haz.hu címen. Az ábécésorrendben 180 cég, kiadó, teljes diszkográfia: a CD-ROM-tár összetétele szerint 46,5%-ban multimédia, 18,5% teljes szövegű, 14,3% szöveg és állókép, 10,2% címtár.[162]

A piac túltelítettsége ellenére naponta születnek hagyományos új lapok: az apropó a „Fordulópont", a Pont Kiadó új kulturális folyóirata, amelynek első száma a televíziózásról szól. A másik újdonság a Modern Filológiai Közlemények, amelyet a miskolci egyetemen 1999 tavaszán létrejött Modern Filológiai Intézet ad ki. A harmadik újdonság a „Tisztás" című irodalmi és társadalmi folyóirat (főszerkesztő Molnár Géza), a Kortárs és a néhai Új Írás közötti profillal. Vonatkozó téma, hogy megmaradhat-e a jelenlegi folyóirat-struktúra Magyarországon (az OSZK statisztikája szerint 2000-ben 4.229-féle folyóirat és periodika jelent meg: ebből 138-féle minősített irodalmi folyóirat). A legtöbb előfizetővel a História (8.308) és a Századok (5.300) rendelkezik, a Kincskereső, Vigilia, Európai Utas (átlag 3 ezres), Kortárs, Nagyvilág, Mozgó, Valóság (1 ezres): az ún. elitlapok kínálata az Írók Boltja választékaként az Ablaktól a Zöldövezetig terjed.

A médiakutatás témakörében a The Media Edge céget képviselő Jobbágy Tamás szkeptikus a hagyományos (nyomtatott) és az elektronikus média összeolvadására vonatkozó trend magyarországi haladását illetően, ahogy más médiaszakértőink is 15-20

[162] Tószegi Zsuzsa nyilvántartása, 1992-óta vezetett információforum.

év elmaradást látnak a magyar médiaátalakulás folyamatában. A döntő kérdés az internetes tartalomszolgáltatás eredményessége, amiben valóban nagy az elmaradás, jogi, adminisztratív, információtudományi, közgazdasági stb. szempontok kifejtése után lehetne a távlatokat meghatározni. A médiagazdaság, a reklámpiac 2000-es mérlege a mérés és hitelesítés elbizonytalanodásának igazolását jelenti. Kezdetben volt a listaáron számított mérleg (ez 1999-ben 160 milliárd forint), azután az elérés költségszámítása szerinti mérleg (135-140 milliárd forint), majd ezt is tovább mérsékelték egy bonyolultabb számviteli trükkel: az auditálás késik (senki sem akarja). A Médiaprognózis dokumentált számítása szerint a „klasszikus média" listaáron számított költése 158,1 milliárd forint lett, amiből minden új média kimaradt (beleértve a kábel-, vagy internetes tételeket): a legdinamikusabb feketepiac a reklámgazdaság lett Magyarországon?!

3.3 A tájékoztatástudomány is hallat magáról

A tájékoztatással foglalkozó irodalom legtöbbet idézett tárgya a mérés: az apropó a növekedés mérése, a teljesítménymérés folyamatos és állandó korszerűsítésének kényszerében. A vállalatok működésében a modellező három növekedési horizontot (vagy etapot) állapít meg: először fel kell ismerni, azután gondozni az eredményes magtevékenységet, majd üzleti akciókat, vállalkozásokat szervezni belőle, végül életképes lehetőségeket teremteni belőlük. Ezzel egy időben a tervezés és a teljesítménymérés kategóriának állandó revíziója folyik. A tájékoztatás jellemző eseménye az is, hogy mennyire nem értjük a nemzetközi kommunikáció jelentőségét, illetve miként működik a nemzetközi „így látják Magyarországot" típusú tájékoztatás. Az apropó, a londoni Merchant International Group legfrissebb országkockázati ranglistája, amelyik elég érzékeny, néhány havi ingadozást is jelez, s a közepesen kockázatos országok közé sorol bennünket (1-100 skálán 47 ponttal), mert bár a gazdasági teljesítményünk a legjobb a régióban, de a szervezett nemzetközi bűnözést beépülni látja (!) a politikai és a gazdasági rendszerbe.

A tájékoztatás eseményeként az információs szakember(ek)ről mind több tanulmány jelenik meg, amelyek a szakmajegyzék elavultságára figyelmeztetnek (az elmúlt tíz évben kiterjedt információs foglalkozások kétharmada minősítetten hiányzik belőle). Egészen új szemléletet kíván az információközvetítő, -szűrő, -tároló, -gondozó, vagy a tájékoztató, kommunikátor, segítő, tanácsadó, tanító, nevelő szerepformák foglalkozásokban minősítése (specializálódás). Az informatizáció eseménye, hogy a számítógépes készségek, a használat, a piac, illetve a tartalomfejlesztés terjeszkedése nálunk a legmagasabb a régióban. Az „Internet napja" alkalmával ingyenes elektronikus levelezést vezetett az Index.hu internetes magazin. A helyzetünkre jellemző, hogy a kormány és a hazai tőkések és vállalkozók erőfeszítései, azaz források híján a külföldi internetes érdekeltségek maguk veszik kezükbe a tartalmi piac fejlesztését is.

Tájékoztatáspolitikai eseménynek számítanak a hálózati filozófia megváltozásával kapcsolatos észrevételek az adathálózatok kapcsán. A szerző a technológiai kínálati kényszerrel szemben az adottságaink korszerűsítésével (nem pedig a minden új generáció megjelenésével történő azonnali cseréjével) illusztrálja a paradigmaváltást. A „hálózatok hálózata" filozófia a liberalizációs trend pozitív oldalának hangsúlyozása mellett a tartalmi szolgáltatások kínálatának erősítése kényszerét jelzi.

Az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete válságának jelzője, a politikai konstelláció alakulása hűen tükrözi a kormány kommunikációs válságát, amit a kancellária a kommunikáció javításával remél megint eredményesebbé

tenni (utalás a brit kormány szakértőjének látogatására). Még most is hiányzik a felismerés, hogy az információgyűjtő és -elemző tevékenység hiányosságáról van szó, a mit s hogyan reagálni kérdése, a mindennapi válaszok kidolgozása hiányzik.

A tájékoztatási tudomány és kultúra fejlődésének eseménye az olyan lobbik megjelenése, mint a Ferenczy-Göllner Társaság (a müncheni Ferenczy Media Holding és a budapesti A.G.International társulása) alakulása, amely a „köz érdekében folytatott kommunikáció" címén közérdekű kommunikációs társaságot hozott létre (a magyarországi tehetetlenséget kihasználandó) az idegenforgalom, területfejlesztés, környezetvédelem, egészségügy területén. A cég a nemzetközi kormányzati kapcsolatok ápolására született az EU-csatlakozási folyamat megfelelő stádiumában, s a közismerten MSZP-s körökben népszerű alapítók a befolyásszervezés új fórumát hozták létre általa.

A gazdasági tájékoztatás formálódásának eseménye a TUX-index megjelenése, amely a turisztikai konjunktúrát van hivatva mérni. A tárca által a mérésre (és a metodológiára) kiírt pályázat nyertese a GKI lett. Jellemző (az állam információs modelljét, a makrokommunikációs szerkezetet, az információjogot, a hivatalos statisztika helyzetét illető) mai viszonyainkra, hogy az új indexhez a KSH turisztikai (csak a szálláshelyek számára vonatkozó?!) bázisadatait használják fel, azontúl saját kérdőíves felmérést készítve, új statisztikai bázist hoznak létre (!).

A tőzsdei orientálás működését (a részvényelemzői ajánlások hatékonyságát) bemutató tájékoztatási kultúra jelenik meg, az amerikai gyakorlatból kiindulóan. A First Call nevű társaság napi feldolgozással gyűjti össze az elemzők, stratégiai konzultánsok, vezető közgazdászok megnyilatkozásait, majd ezek alapján készült elemzésüket a professzionális befektetőknél értékesítik. Elemzők az orientálás jellege szerint modelleztek egy ilyen típusú információbrókerséget, s eszerint négy jellemző orientálás van, úgymint vételgerjesztő felminősítés (1), vételtől eltanácsoló leminősítés (2), eladásra ösztönző leminősítés (3), eladástól eltanácsoló felminősítés (4). Az ezekhez társuló számítási (arányítási, kockázatkompenzálási stb.) megoldások igen figyelemre méltóak. A bankrendszer mérlegének denominációs összetétele is a tájékoztatás egyik (késésben lévő) eseménye, mert a pénzügyi információs (statisztikai) rendszer korszerűsítésének alapja lehet. A közgazdasági tartalom kiemelése fokozottan érdekes, különös tekintettel a dollárizációra (devizahelyettesítés), az 1990-es évek monetáris politikájára (az árfolyam- és kamatpolitikára), a jegybankkal szembeni műveletekre (a bankrendszer mérlegének denominális összetétele 1991-1998 között számos okból okulásul szolgál). A gazdasági orientálás művészetének bemutatása a jegybankok működése kapcsán ugyancsak tanulságos. Amikor a jegybanki szóbani intervenció alkalmazásával a finom orientálás példáit vetik fel a FED, az ECB vagy a BOJ „Mister Jenként" emlegetett elnöke kelléktárából. A magyar átmenet inflációtörténete és a jegybank kommunikációja ugyancsak elgondolkodtató ebből a szempontból.

A nemzetközi kommunikációban való részvételünk egyik mércéje a minősítők követése. Az apropó a Heritage Foundation értékelése (éves statisztikai mutatók alapján készült, a pénzpiaci liberálizációt elismerő, mérsékelt gazdaságpolitológiai szellemiségű minősítésével tűnik ki), amely 1-5-ig terjedő skálán a pozitív oldalon (2,50 pont értékig) 37 országot jelenít meg, 1,30-2,00 között a legfejlettebbeket, akik közé feltört a 7. helyre Írország, 2,05-2,50 pont között a legdinamikusabb fejlődőket (finnek, csehek, észtek). A második csoport a negatív tartomány (2,05-5,00 pontig), melynek vezetői között, az ötven különböző gazdasági mutató alapján készült értékelés szerint Magyarország 1997-2000 között 2,95-ről 2,55 pontra jött fel (a 65.-ről a 42. helyre).

Az információs közmű legfontosabb tájékoztatási intézményrendszere a

könyvtárak, melyek az információ közjó jellegének megfelelően a széleskörűség és elérhetőség kritériumai szerint az egyéni információszabadság alapjai is. Magyarországon a közművelődés intézményrendszere szenvedte el az átalakulás legnagyobb veszteségeit, intézményeinek száma harmadára zsugorodott, az új beszerzések forrásai az 1990 előttinek a 10%-ára estek vissza. A fővárosban 2000 táján már nincs olyan könyvtár, amelyben a (gyűjtőkör szerint) kurrens folyóiratok együtt olvashatók lennének, s az új könyvek beszerzése folyamatos lenne.

A tájékoztatás különleges területét, szakértéseit és műveleteit mutatja be a MeH napi sajtószemlézése, a „reggeli sajtószemle" (melyet korábban Bodnár Dániel készített a BLA-nál). Amit tematikus összeállítások támogatnak a sajtóiroda készítésében, külön a miniszterelnöknek és külön a MeH munkatársainak. A hírbázist az MTI internetes hírszolgáltatása képezi. A heti elemzéseket a MeH stratégiai elemző központjában készítik. Az elektronikus médiafigyelő, leválogató, tematikus témarendező stb. szolgáltatások már egymást érik (ma már vagy 40 hasonló profilú ügynökség működik, nem is beszélve a bankok szellemi műhelyei keretében dolgozókról. A PR1 Studió Kft például egy kiszélesített szolgáltatáskínálattal lép fel, aminek információforrás-spektruma 40 napilap, 300 újság és folyóirat, illetve mintegy 2 ezer web-kiadvány figyelése. A „webradar" című szolgáltatásban napi egy vagy két alkalommal az on-line újságok, a portál site-ok híroldalai, illetve a hírlevelek tartalmát szemlézik: külön szolgáltatás a levelezési fórumok, a chat-ek figyelése. A kulcsszavak szerinti témafigyelés havi összesítőkkel egészül ki. Mind érzékenyebb kutatás tárgyát képezi, hogy mi szerint tájékozódik a 3-5 ezer fős vezetői réteg (a Szonda-Ipsos egy ideje végez ilyen irányú felmérést. A hagyományos napi lapolvasás a Média Observer válogatott kínálatával egészül ki rendszerint. Az elektronikus hírkeresés rendszerint az MTI internetes szolgáltatásával indul. Az UPS nemzetközi felmérése szerint ma a vezetők 58%-a még a hagyományos napi lapolvasással tájékozódik, 11% viszont már az on-line hírcsatornákra támaszkodik.

A statisztikai tájékoztatás eseménye az USA munkaerő-piaci helyzetét leíró statisztikai revíziók szerinti előretekintés. A 2000-2008 közötti gazdasági trendek, a munkaerőpiac, az ipari szerkezetváltás és termelésnövekedés; a foglalkoztatási szerkezet (a munkakultúra) módosulása; a statisztikai korrekciók utáni előrevetés a demográfiai tényező, a foglalkozások szerinti kereslet, a munkakultúra módosulása, a korosodó munkaerő figyelembevételével; döntően az ipari szerkezetváltás utáni munkaerőigény becslésének mikéntje. Az információgazdaságra vonatkozó tájékoztatási gondok kapcsán jellemzőnek tekinthető a jogi-adminisztratív szabályozás témáinak csoportosítása az aktuális amerikai kormányzati törekvésekben.

Információpolitikai témák	Gazdaságpolitikai témák
1. access	social security
2. privacy	health care
3. piracy	taxes
4. taxation	internet taxes
5. antitrust	antitrust.

Az információgazdaság és tájékoztatás eseménye a Reuters stratégiaváltása: elektronikus hálózatok + valós idejű működés + információterjesztés címén. A Reuters 149 évig működött hírügynökségként az „újságtulajdonosok birtokában az újságtulajdonosok kiszolgálására", majd az 1980-as években váltott, azóta több mint félmillió ügyfele (közte 60 ezer vállalat) lett, átlag havi 1.500 dolláros megrendeléssel. A

2000-ben 6 milliárd dollárosra taksált pénzügyi információs piac felét birtokolja a Reuters (a másik felében tör előre a Bloomberg and Bridge). A szolgáltatások típusai között kiemelendő a magasan feldolgozott végtermék: az INSTINET online információkereskedelem: a reuters.com pénzügyi információs portál: az Equant (távközlési cég) társulásában egy nagy biztonságú "IP bázisú" hálózat beindítása: internetes újságok üzemeltetése (900-féle).

Az információpolitikában tapasztalt halogatásos magyar politika sokszor kihívja maga ellen a sorsot. Az apropó az internetes műveletek terjeszkedése a kereskedelem és pénzműveletek terén, amelyek az OECD pénzmosás elleni fellépésének a terepe. Magyarország kitűnő célpont ebből a szempontból, egyre több és egyre nagyobb összegek mozognak át rajtunk, az off-shore szerveződés célországa lettünk, az internetes műveletek pedig berobbanás előtt vannak: a kérdés az, hogy megvárjuk-e az OECD fellépését?! Az Emberi Jogok Információs És Dokumentációs Központ (INDOK) közreadta munkatársai előadásait és a vonatkozó jogszabályokat. A jellemző témák a közérdekű adatok és nyilvánosság; az információszabadság érvényesítése és korlátjai; a személyes adatok és a nyilvánosság viszonya. Az Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet konferenciája a politika és kommunikáció, a politikai marketing rejtelmeivel foglalkozott. A liberális médiaműhely válogatása rangos szerzők vonatkozó műveiből áll „Rendszerváltás és kommunikáció" címmel. Ezek a megmozdulások is a késések gyűjteményét szaporítják. A tudományos megalapozású kontratájékoztatás érvrendszerében a „nemzetkép-titkárság" működéséről hallani, olvasni, miként értik félre - szándékosan - kommunikációs szakértők az országpropaganda szerepét, intézményesülését. Az állami tájékoztatási intézményrendszer és az állami, kormányzati tájékoztatási szerepek interpretálása a téma: mindez „kell-e szociológiát tanulni a PR-szakembereknek" polémia kapcsán.

Állandó téma a mérés, minősítés és tájékoztatás eseménye a tudás minősítésének szempontjai és lehetőségei, modellezés, a minőség + tudás értelmezése. A magyar iskolarendszer „termékének", a tudásnak mérése különösen érdekes, az elméleti-fogalmi keretek a tudásüzem leírásában: a kognitív tudományos, illetve az alkalmazott nézőpont bemutatásában. Az információkutatás és tájékoztatás címén jelent meg az információháború témakör a haderőfejlesztési koncepciók között. A fejlesztési programok korszakolása és ütemezése: technológia + szellemi kapacitások: az információs felderítés és elektronika hadviselés voltak a legfőbb érdekességek.

A médiapolitika eseménye az USA külügyminisztériumának emberjogi jelentése a magyar viszonyok értékelésében mértéktartó, elmarasztalást csak a rendbiztosítási tevékenységek színvonalát illetően ad közre. A tájékoztatás kiegyensúlyozásának állami intézményes erőfeszítéseit jelzi, de nem minősíti, ami feltehetően a budapesti követség munkatársainak korábbi markánsabban liberális médiaszemléletével való szakítást jelez. A médiakutatás és a médiahasználat viszonya a téma egy tanulmánykötetben. Az üzenet útja, elemzése, a közönség és reakciója: befogadás-vizsgálatok: a közönség osztályozása (mediatizáció, ideológia, kultúra, szöveg, befogadás), a professzionális médiakutatás legforróbb témái.[163]

A társadalmi modellezésben a gazdaságdemográfiai tervezés és programalkotás problémája, hogy a népességfogyás ellenére évtizedek alatt sem születtek a kormányzati tervezést és menedzselést megalapozó tudományos előrejelzések, illetve állásfoglalások. Az apropó a miniszterelnök megrendelésére született (a demográfiai ad hoc bizottság

[163] Használatelméletek a médiakutatásban. IIMR, 2000, p.186

működését jelző) tanulmány, amelyben a születésszámra és a migrációra, illetve a lehetséges és kívánatos népességszámra vonatkozó szakértői számítások vannak. A szemléletbeli problémák nyilvánvalóak (azt igazolva, hogy korábban miért nem születtek ilyen stratégiai tanulmányok, holott Magyarország a gazdaságdemográfia nemzetközi minta- és célországa), amennyiben az ország és a magyar állam gazdasági potenciáljára vonatkozó számítások nem születtek meg. A népességszám alakulása bizonyos konjunktúrát mutat jelenleg, aminek két eredője van. Egyrészt egy informális szakértői nyomás a Magyarországra váró (fenyegető) ellenőrizhetetlen migrációs nyomás, bevándorlási veszély miatt (amennyiben várhatóan 2050-ben is 10 millió körüli lakosságunk lesz, csak 2 millió ázsiai bevándorlóval?!). Másrészt a sürgető és formális gazdaságdemográfiai kényszer a gazdasági tervezés igénye miatt. Örvendetes fejlemény, hogy a Népességkutató Intézet rendelkezik tanulmányokkal a népességszám alakulása/alakítása szemmel tartásával, évi 15-20 (sőt, 50) ezer főnyi bevándoroltatással, s ezzel kapcsolatos kommunikáció is megindult, bár a gazdaságdemográfiai tervezés (ti. a nemzetgazdasági potenciál és a letelepítés) nem követi ezt.

Az országos idegenforgalmi információs rendszer állapota a téma a magyar idegenforgalmi web oldal (MIWO=www.miwo.hu) kapcsán: intézményi, területi, szolgáltatási regiszterek és profilok szolgáltatásai (pl. a Hungarian Restaurant Guide 1.846 egységet tartalmaz). Az információforrások aktuális eseménye a kortárs képzőművészeti lexikon készülése mint hiánypótló tájékoztatási eszköz és mint a kortársi magyar művészelit számbavételének lehetősége az Enciklopédia Kiadó vállalkozásában (főszerk.: Fitz Péter). Időbeni merítés 1945-től, szigorúan véve a kortársi művészettel érintkezők szerepelnek benne: a 2. és 3. kötet megjelenése bizonytalan.

A gazdasági tájékoztatás és orientálás új médiaformáinak egyik jellemző példája a „Napi Gazdaság" és a „Rádió Bridge" kapcsolat, amennyiben a Rádió Bridge (FM 102,1) minden nap 17.30-tól az „esti helyzet" című műsorban gazdasági és tőzsdei híreket ad a Napi információbázisán. Az orientálás nemcsak az „írjuk és mondjuk" alapon valósul meg, de főműsoridőben jelenik meg a hírcsatornák között, s a külföldi tájékoztatásban is kiemelkedő szerepet tölt be. A médiakutatás eseménye, egy KLTE PhD-program kutatása az oktatás, tanulás és a média viszonyáról: a tömegtájékoztatás kiterjedésének hatásai, a televízió hatásainak sokszínűsége. A kereskedelmi tévék belepésével vált ellenőrizhetetlenné a médiaterhelés (fogyasztás): ismeretszondázás, tévénézési idők és struktúrák.

Információ- és tájékoztatáspolitikai esemény a digitális helyesírás felvetődése. Az elektronikus műveltséghez tartozó terület a magyar helyesírás-ellenőrző programok („morphologic" mint csúcstermékek kapcsán). Magyarország helye a számítógépes nyelvészetben kiemelkedő, ahogy a román és a szlovák nyelvhelyességet ellenőrző szoftverek fejlesztésében is (!). Ugyanakkor a magyar helyesírás szabályai nem érvényesülnek a számítógépes szövegkezelésben, jellemző a kalapos betű, a hosszú ékezeteinket nélkülöző írás (az államigazgatásban mindennapos jelenség, de akadémiai környezetben is előfordul). Kiváló fordítóprogramok készülnek nálunk, de a magyar szöveget nyelvekre fordító programok még nem készültek el?!

Az információjog, az íratlan információtörvény megcsúfolása, illetve a félállami magyar információjog mintaesete a közbeszerzési értesítő ügye. Az apropó a Hírtőzsde Holding ügyében hozott bírósági döntés, ami a társadalmi ámítás és az információtörvény kompetenciájába tartozó hitelesség rontása, amennyiben a közbeszerzési információk hiteles kibocsátója az országos közbeszerzési tanács. A hitelesség látszatával fellépő Hírtőzsde lényegében becsapta a megrendelőket, akiket most a bíróság baleknak

minősített, mivel a hírtőzsde lapja „nem hordozta magán a hivatalos lapok sajátosságait”?! Az adatvédelmi intézmény mérlege kapcsán tisztán látszik a magyar információjog rendszer inkonzisztenciája. Nem az a „baj”, hogy az adatvédelem ilyen agilis, hanem hogy a többi információs törvény alkalmazása nem követi ezt az érzékenységet, ennélfogva egészen abszurd események vetődnek fel, mint jellemzően a statisztikai és az adatvédelmi törvény ütköztetése, az adatvédelmi és a banktörvény (hitelminősítés) ütközése. Az adat/információ-érzékenység növekedésével egy időben mind gyakrabban kérik személyes adatainkat, s ez az ellentmondás (amit Kondor-antinómiának neveznek) növekedni fog.

6. FEJEZET: Előadások és demonstrációk az információs műveltségről

1. előadás: Az új információs tér és/vagy rend

E fejezetben néhány imeretterjesztő óra anyagát ismertetjük. Elsőként az információtudatos gondolkodás kialakításához szükséges „fogódzókat" mutatjuk be, majd a sokoldalú megközelítésre muttunk példákat. Amennyiben két, „hagyományos" iskolaórába akarjuk sűríteni a mondanivalót, akkor a következő témavázlat és –csoportosítás ajánlott.

1Az 1.óra előadása egy rövid információelméleti eligazítás:
- (az információtudomány 50 éve) után,
- a nemzetközi információs rendről,
- az ITá-paradigmákról,
- Magyarország helyének betájolásáról az EU-információs térbe.

A 2. óra előadása a magyar állam információs modelljéről szól:
- a makrokommunikációs szerkezetéről,
-.a magyar információgazdaságról,
- a regionális ITá-programok esélyeiről.

Végül kiscsoportos foglalkozásokon az információs forrástájékoztatásról. (Az előadáshoz használt fóliák a következők.)

A Kondor-antinómia

Egyre több információ áll rendelkezésünkre, amit egyre kisebb hatékonysággal tudunk feldolgozni. (Például a vállalati szektor működését jellemző adattömeg 20%-a van elektronizálva, azaz géppel kereshető módon tárolva, s a hagyományos papír alapú dokumentációnak, a 80%-nak csak 7%-a van irattározva, azaz visszakereshető módon tárolva.)

Egyre nagyobb információ/adat-érzékenységet tanúsítunk, miközben mind több helyen és alkalommal kell a legszemélyesebb adatainkat kiszolgáltatni. (Példaként említhető a hazai 2000-es népszámlálás körüli irracionális viselkedés, amikor a munkahelyünk adatait nem akartuk kiadni, illetve a mindennapi hitelképesség igazolása, amikor még az egészségügyi adatainkat is kiszolgáltatjuk.)

A/ ÚJ INFORMÁCIÓS TÉR ÉS VAGY REND
(politikai, gazdasági, tudományos világképek)

1. POLITIKAI VILÁGKÉP
(Brzezinski: a technetronikus éra, 1960-1990, avagy a világ társadalmi laboratóriuma)

1. Az USA vesztese lesz a high-tech (azon belül is az elektronikai) versenynek.

2. Japán szuperhatalommá válása az elektronikai ipari fejlődése révén.

3. A DKÁ-i „kistigrisek" az információs és kommunikációs technológiák (IKT-k) terén elért fejlődésük eredményeként új versenyt hoznak létre.

4. Kína modernizációs ugrása az IKT-k révén.

5. Majd az USA ismét az élre kerül az űrverseny révén.

*

2. GAZDASÁGI VILÁGKÉP

1. A szolgáltató szektor térnyerése, majd dominanciája, a tudásbázisú szolgáltatások terjeszkedése.

2. A távközlési mamutok szétszedése, majd az önállósuló cégrészek kivonulása a fejlődő világba.

3. Az IKT-k koncentrálódása, az egységes piac szellemének terjeszkedése.

4. Kölcsönös függőség létrejötte az IT-generálta pénzpiaci globalizációban.

5. IKT-k és fejlesztési politika-modellek (1975-1985), az USA-nak és a UK-nak az UNESCO-ból történt kivonulása.

6. INTELSAT, LANDSAT, SPOT stb.: űrtávérzékelés a gazdasági versenyben.

3. (INFORMÁCIÓS) TÁRSADALMI VILÁGKÉP

1. Médiaorientált társadalom (médiaipar, -termék, -fogyasztás), a kelet-európai politikai összeomlás gerjesztése.

2. A közösségi és egyéni gazdasági viselkedés tudatosítása, a kívánatos fogyasztói viselkedés rávezető orientálással.

3. Informatizáció, a harmadik írásbeliség kialakulása, majd kényszere.

✻

B/ AZ UNESCO ÁLTALÁNOS INFORMÁCIÓSMŰVELTSÉG PROGRAMJA (PGI)

1. Információ az oktatás, tanulás és tudományos kutatás szolgálatában

1.1 Információkezelő készségek

1.2 Információs intézmények használata

2. Információ a humán erőforrások fejlesztése szolgálatában

2.1 Nemzeti és nemzetközi intézmények ösztönzése a döntéshozatalt segítő információk fejlesztésére.

2.2 Módszertani irányelvek, szoftver-interfészek az információ-kezelés és információ-csere segítésére.

2.3 Kormányszervek és cégek támogatása fejlesztési célú információs és döntés-előkészítő rendszerek létrehozásával.

3. Információ a környezetgazdaság szolgálatában

3.1 A környezetgazdaságot segítő nemzeti és nemzetközi adatbázisok fejlesztése, krízis- és vészhelyzet monitorozó, illetve -jelző rendszerek fejlesztése.

3.2 Környezetgazdálkodási nemzetközi és világméretű adatcsere-hálózatok kialakítása, működtetésének segítése.

4. A világ kulturális emlékezetének megőrzése (Memoria Mundi)

4.1 Kulturális örökség, levéltári, könyvtári gyűjtemények felkarolása, egyének és szervezetek ösztönzése, kampányolás.

4.2 Irányelvek és szabványok a gyűjtemények megóvására, a bennük rejlő információk felhasználására.

4.3 Képi és szöveges adatbázisok a rögzített információ-vagyon hasznosításának szolgálatára.

4.4 Jogi eszközök fejlesztése a védelem, illetve az elérés és hozzáférés segítésére.

C/ JÖVÖTECHNOLÓGIÁK MODELLEZÉSE

(Prognóziskészítő információs/segéd/rendszerek)

1. Elektronikus tervezés és forrásfelhasználás (c):

- széles körű számítógép-használat;
- interaktív programkészítő eszközök alkalmazása;
- az emberi tapasztalatok szimulálása.

2. Digitális tervezés és forráskezelés (forrás-engineering) (b):

- digitális átjárás az információ(adat)források között;
- távadatkezelés, kiterjedt szimuláció;
- kontinentális összekapcsolódás.

3. Polimediális információforrás-kezelés (a):

- egymástól független adat- és információtárak összekapcsolása;
- szöveghalmazok számosítása;
- különféle médiumok együttes alkalmazása.

4. Virtuális tervezés és forráskezelés-modellezés (d):

- a virtuális valóság eszközrendszerének kiterjesztése,
- virtuális modellek alkalmazása.

✻

D/ INFORMÁCIÓELMÉLETek: egy „nagyelmélet" felé törekedés (general theory of information) összetevői és megközelítés irányai

szemlélő	*értelmező*	*magyarázó*	*kezelő*
reál	*matematikai*	*filozófiai*	*fizikai*
humán	*statisztikai*	*szociológiai*	*intellektuális*
stb.	*stb.*	*stb.*	

E/ INFORMATIKAI FEJLŐDÉSMODELLEK példái

1. Mihajlov-Cernyj-Gilarevskij modell

- Informatika = miként, milyen eszközökkel lehet az információt keresni, tárolni, elérni?

- Infornomika = mit, mely információt kell keresni, információ-keletkezés-áramlás-használat..., új információ keletkezése: a folyamatot magyarázó modell (bibliográfia, levéltártudomány, dokumentalisztika, könvtártudomány).

- Az orosz álláspont szerint az infornomika humán diszciplina.

2. Gazdasági informatikai fejlődésmodell: A gazdaság informatizálásának IBM-modellje

	Pre-inustrial era	**Industrial era**	**Post-industrial era**	**Electronic era**
Volume type	Few (one-at-a-time)	Many (all-of-a-kind)	Large (engineered variety)	Modular design (infinit variety)
Approach channel	Job shop (market order) Few	Mass production (built to buy/ sell) Firm-controlled	Flexible Mfg (built to order) Many channels	Modular design (infinit variety)
Cycle Time	Long (years)	Short (months)	Very Short (weeks)	Immediate
Firm orientation	Physical/ physical	Customer delight	Customer responsive	Empowered customer
Product/ Workspace	Customer satisfaction	Physical/ partly electronic	Physical/ electronic	Electronic/ electronic
Value Chains	Disconnected and small	Physical / partly electronic	Interconnected across firms	Virtual and global
Company Role	Order taker	Integrator	Optimizer	Demand Responder

F/ Információgazdálkodási témák

Egyrészt a vezetéselméletek, másrészt a szervezeti erőforrások kezelése témák részeként, harmadrészt vállalati tevékenységtípusként, negyedrészt információs források kezelését jelentő viszonyban. Legjellemzőbb résztémái:

6.1 információ-vagyon vagy -forrás;
6.2 információs menedzserek (CIO-k);
6.3 stratégiai információgazdálkodás;
6.4 információgazdálkodási eszközök és módszerek.

*

6.4.1 Információ-auditálás

**** költség-haszon elemzési módszerek (opciós lista a várakozásokról és költségekről, rendszerorientált szemléletben);***

**** földrajzi megközelítés (feltérképezni a rendszer főbb komponenseit és a csatlakozásokat):***

**** hibrid megközelítés (az előzők kombinálása, mint például az igények és erőforrások feltérképezése, a lehetséges megoldási optimumokkal összevetése);***

**** menedzsment-információ (MIS, a vállalati jelző és jelentő rendszerek értékeléseinek áttekintése);***

**** operacionális tanácsadói auditálás (a vállalati stratégia és filozófia összevetése a célokkal és a várható eredményekkel, ütköztetés, tipizálás – szabványosítás-, a legfőbb gyengeségek kizárása).***

6.4.2 A kommunikációs auditálás legjellemzőbb típusai:

**** az IT-bevezetések hatékonysága felbecslésének eszközei;***

**** az interperszonális kommunikáció mérése;***

**** a menedzsment/foglalkoztatott kommunikáció mérése;***

**** a szervezeti kommunikáció hatékonysága felbecslésének eszközei;***

**** a public relations-tevékenységek mérése.***

✻

6.4.3 Információforrás-térképezés:

**** az információtérkép-igény felmérése;***

**** információtérképezés-projekt kiválasztása;***

**** tervezés: a célok, kiterjedés; méretgazdaságosság és, módszertan meghatározása; konszenzus-igény;***

**** felkészülés: csoportképzés és felkészítés;***

**** információgyűjtés: dokumentumok, interjúk, megfigyelések;***

**** információ-összerendezés és értékelés, további gyűjtés;***

**** térképformázás;***

**** visszacsatolás: a csoport tájékoztatása;***

**** a jelentés elkészítése és kibocsátása.***

G/ A tájékoztatási funkciók és szerepek bemutatása

Bevezetés: A tájékoztatás rejtett dimenziói és az orientálás mibenléte

7.1 A bevezető tájékoztatás
7.2 A követő tájékoztatás
7.3 A tájékoztatás társadalmi tükör szerepe

7.4 Információs közmű és innovációs kényszer
7.4.1 A szakértői (információs) tevékenységek
7.4.2 Az információpolitika politikai tartalma
7.4.3 Az információpolitika statisztikai tartalma

7.5 A médiahatalom információs trónja
7.5.1 A médiapiac összetétele
7.5.2 A közvélemény-kutatás típusú gazdasági és politikai orientálás

7.8 Tájékoztatási filozófiák
7.8.1 A gazdasági információ
7.8.2 A politikai információ
7.8.3 A kulturális információ
7.8.4 A társadalmi információ

7.9 Az információs közmű (Masuda):
7.9.1 állami aspektusa;
7.9.2 kereskedelmi (magán) aspektusa;
7.9.3 társadalmi (civil) aspektusa.

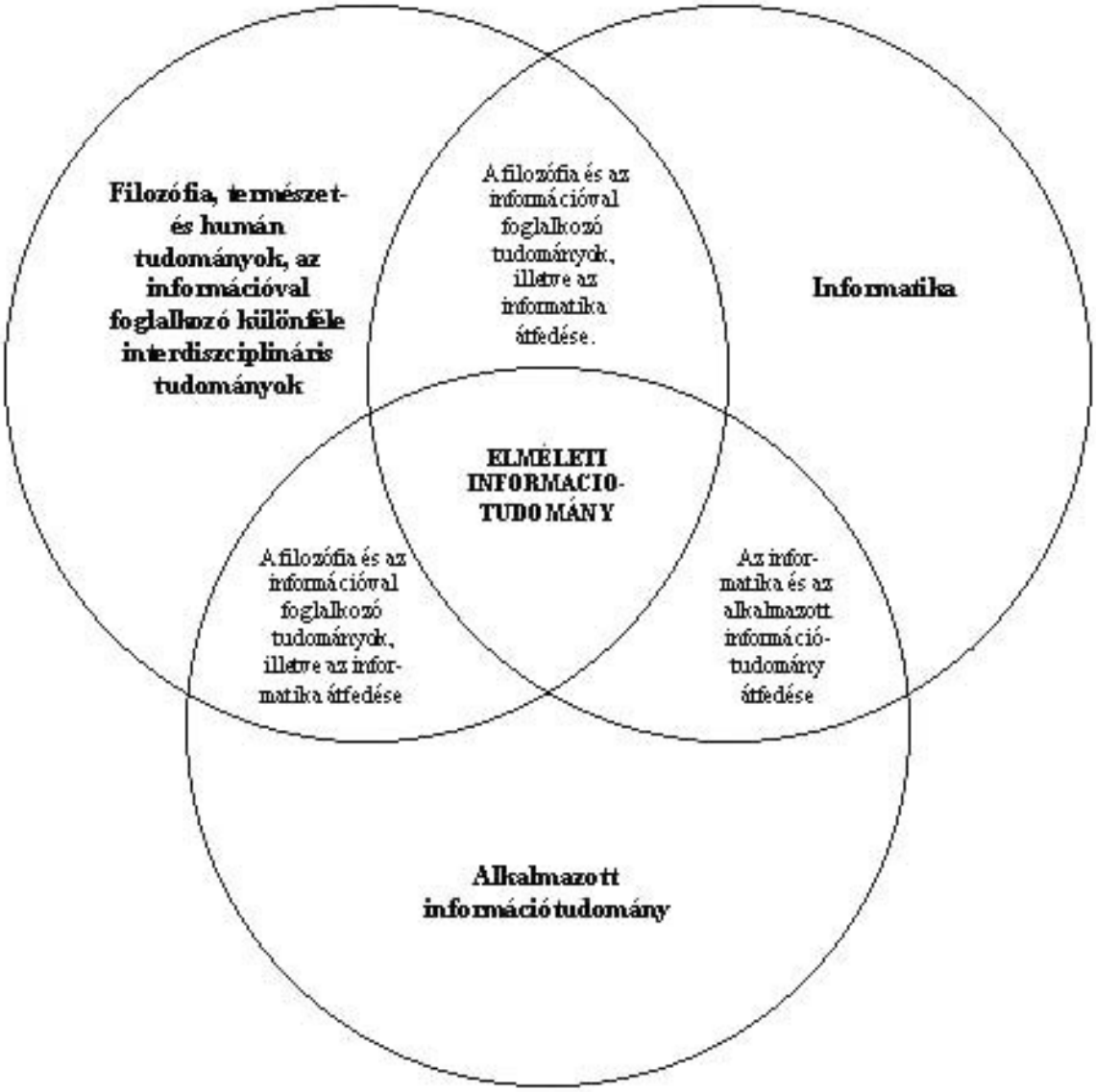

Az információtudomány Venn-féle ábrája,
mint a korai tudományközi modellezés szemlélete,
(az informatika „kisgömböc” szemléletének megalapozása)

Az információtudomány a szomszédos tudományterületekkel

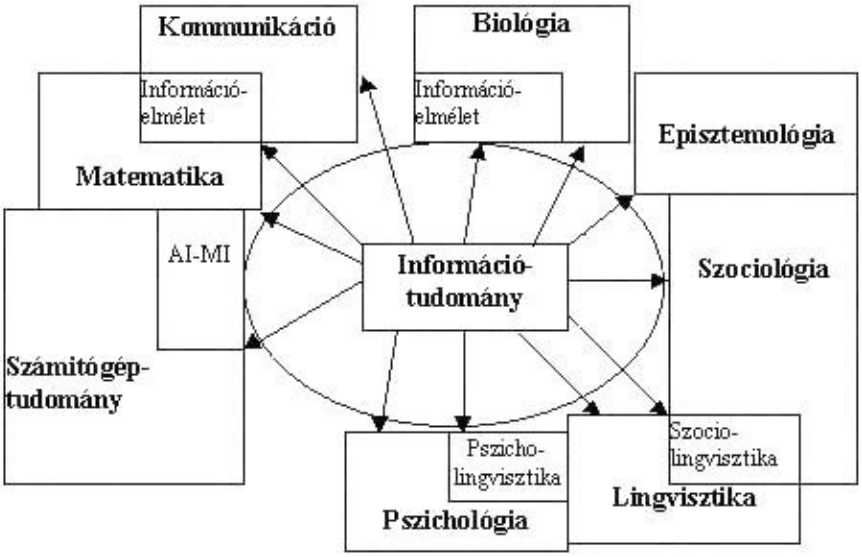

Az információtudomány vizsgálja az információ viselkedését és tulajdonságait, az információáramlást irányító tényezőket, az optimális hozzáférést, vagy felhasználást lehetővé tevő információfeldolgozási eszközöket. A tudás megtestesülésével foglalkozik, ahogy az ismeret az információ eredetéhez, gyűjtéséhez, szervezéséhez, tárolásához, visszakereséséhez, értelmezéséhez, átviteléhez, átalakításához, és hasznosításához kapcsolódik. Az információtudomány az emberi információtermelés, felhasználás és kommunikálás tudománya.

2. előadás/konzultáció: Az információ korának korszakolása

2.1 A MacLuhan-i romantikus információelmélet kora

Ez a kor, amikor az elméleti információs társadalom paradigmából átléptünk az információgazdag és információfüggő társadalmi praxisba, amelyben minden és mindenki a „megfelelően működő" információs rendszerektől (beleértve a kommunikációs rendszereket is) függ. Az állam nélküli és az önszabályozó (civil) információ-fogyasztás és -generálás eszmény kora. Az információjogi és adminisztratív fejlődés az egyén jogaira összpontosít a közösséggel szemben. Az információkereskedelem, az információs gazdaság és az információgazdaság kialakulása, intézményesülése mint kvázikaotikus rendszerforma.

2.2 A Castells-i informacionalizmus (informacionális fejlődés) kora

Ez a kor, amikor a létrejövő új kapitalizmusnak a kulturális kódolás birtoklása, illetve a technológiai és az intellektuális információfeldolgozási készségek magasabbrendűsége alapján szegregálódik a társadalma. Az információgazdaság globalizációja a hagyományos szabad versenyes piac korlátozásával, és az állami szabályozás követelése a gazdasági aktorok részéről. Az információs anarchizmus eluralkodása, a közösségi információ-vagyon, a közérdekű, közhasznú, közbiztonsági információrendszerek mindennapos veszélyeztetettsége. Mindenekelőtt az információ közjó jellegének sérülése, az egyéni/magán érdekeltségek és a közösségi érdek állandó konfrontálódása a közösségi információtárak használatában, védelmében. Az állam szerepének újragondolása a globalizációban, új információs tér és rend kialakulása.

2.3 Az „információs környezet" kiteljesedése

A gyors fejlődés kora, amelyben a gyors alkalmazásba vétel és a lassú intézményesülés jellemző. Az információelméletek és érintő tudományterületek metaelméleti jellegű szaporodása, miközben a katedráról hírdetett „információtudományosság" évtizedekre elmarad. Az új információtudatosság és, új információérzékenység töretlen fejlődése, terjeszkedése, a harmadik írásbeliség igényének megjelenése: új nyelvek, új struktúrák (meta-metaelméletek, paradigmák) az ismeret- és tudástárak mobilizálása.

2.3.1 Filozófiai részének magyarázata:

holisztikus szerkezet,
gestalt szerkezet.
analítikus szerkezet

2.3.2 Alkalmazott információtudományos részének magyarázata:

WEB
DATAGRID

2.4 Az információkutatás távlatai

2.4.1 A metaleméleti és paradigmatizáló fejlődés, valamint a gyakorlati strukturálási (jelezési-kódolási) igény szempontjából a mindennapi élet (lakossági, fogyasztói stb.) információ-halmazainak, illetve távlatban az ismeretté nem vált, nem rendezett tudományos jellegű információhalmazok konceptualizálása (mint például a fekete lyukak, az információs tér-idő kutatás magyarázata stb.).

2.4.2 Az ismeretképző strukturálás szempontjából a nagy információhalmazok rendezése (elektronizálása, digitalizálása, informatizálása), értelmezése, szintetizálása, megértése, ismerettárak, tudástárak létrehozása, a vonatkozó tudás átadása (az információ tantárgy bevezetése), az információs műveltség emelése.

3. előadás: Az információs infrastruktúra szerepe a modernizációban

- információs közmű,
- információmenedzsment,
- új információs rend (vagy tér),
- információs műveltség.

3.1 Az információtudomány helye és az érintőleges tudományterületek
(ábra a 268. oldalon)

3.1.1 Létezik az információtudomány 50 éve már: intézmények, fórumok, infrmációforrások. (az American Society for Information Science 40 évének: a legfontosabb folyóiratoknak és Internet-címeknek ismertetése).

3.1.2 Az aktuális magyar akadémiai tagválasztás veti fel éppen, hogy hány akadémikusunk van, akik az információtudományt képviselik a tudomány legmagasabb fórumán?!

3.1.3 Az új szemléletmód alapja (az információ közjó jellege mellett) az új mérés és minősítés. A környezettudatosság mellett az információtudatosság a legfőbb, az emberi viselkedést meghatározó minőség. (A magyar ember „lábnyoma" típusú információ- és környezettudatos szemlélet megalapozása.)

3.2 Új információs rend és/vagy tér

3.2.1 A fentiek értelmében meg kell vizsgálnunk, hogy az új magyar köztársaság mint feltörekvő és dinamikus kapitalizmus miként állja az információs kihívásokat, az új információs rendben és/vagy térben. (Az állam információs modelljének és makrokommunikációs szerkezetének bemutatása.)

3.2.2 S akkor itt van mindjárt az EU-csatlakozásunk kérdése, ami mindenekelőtt egy makrokommunikációs probléma, az egyes államok információs modellje és makrokommunikációs szerkezetének összekapcsolódását jelenti, folyamatos és állandó információcsere-szükségszerűségeket jelent. (Itt beszélünk a könyv utolsó oldalán látható csatlakozási helyzet jelző táblázatról.)

3.2.3 Az információtudományos szemléletben az információelőnyös és hátrányos helyzetek modellezése. Annak demonstrálása, hogy naprakész mobilizálható információtárakra, tájékozott szakértőkre van szükség, akik tájékozottságuk és kommunikációs készségük révén kedvező alkuhelyzeteket próbálnak teremteni.

1.tábla A magyar állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete (a hiteles információforrás központok mint intézmények irányítási protokoll nélküli hálózataként)

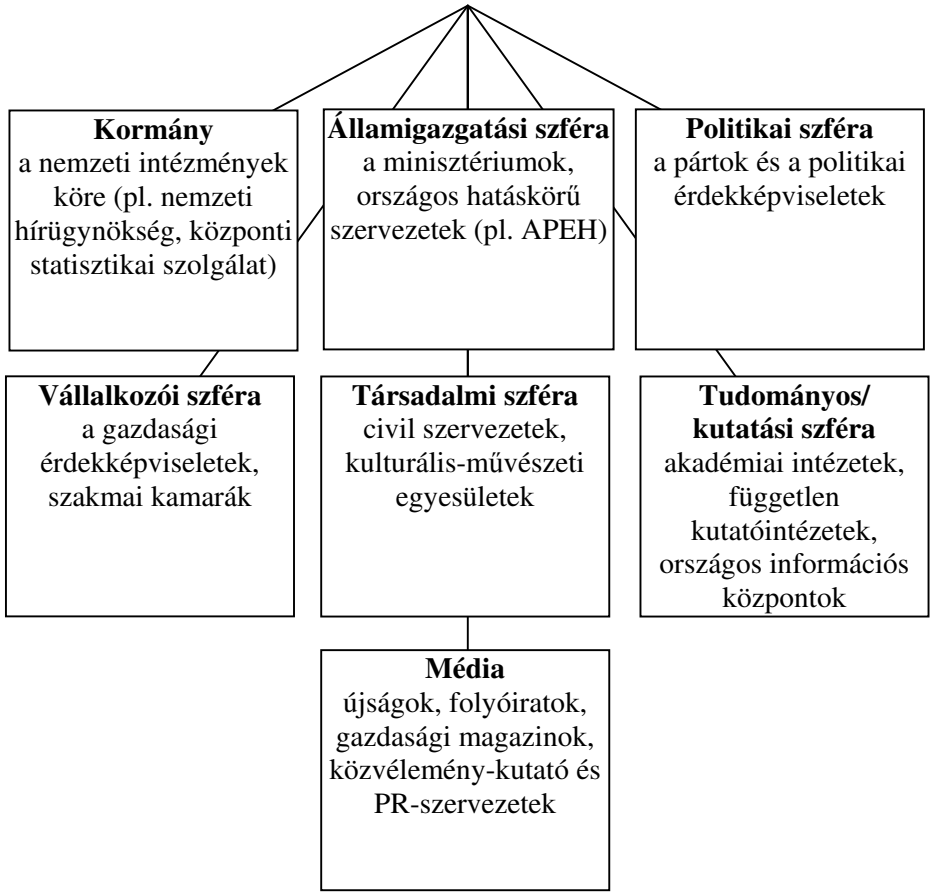

A hétközpontú információs entitás-hálózatban 1000-1200 információs rendszer jelenik meg. A hivatalos statisztikára épülő országos információrendszertől indulva a lokális (települési) közigazgatási információs rendszerekig bezárólag jelenleg 800 körül van a minősített információs rendszerek száma, ebből 54-t minősített mint tagsági követelményt az OECD.

2. tábla Az információs kerettörvény hatálya alá tartozó, illetve a létező információs törvényekbe foglalt információs tevékenységek[1]

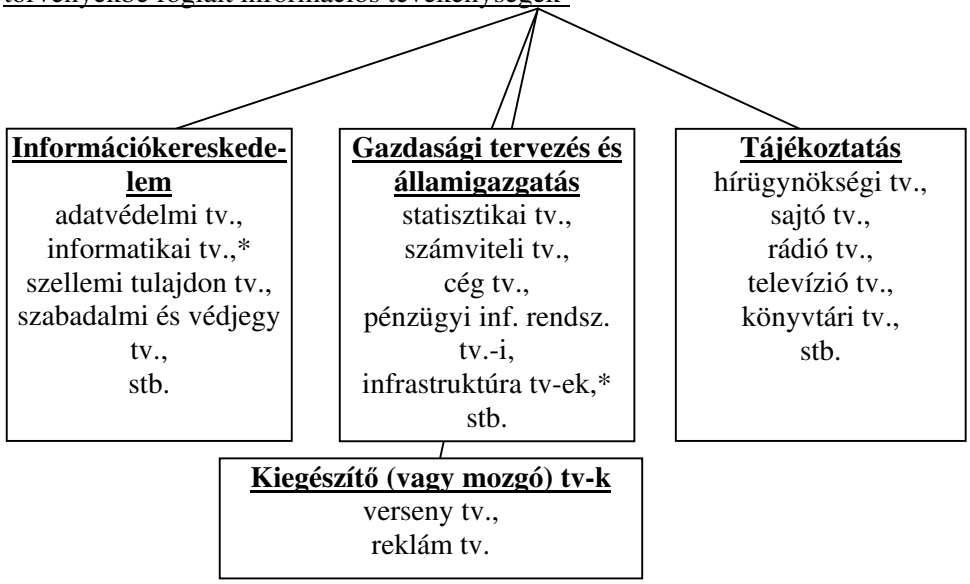

1. Az írott és/vagy íratlan információtörvény kánonjai: a kötelező adatszolgáltatás, a közzétételi kötelezettség, illetve a hitelesség.
2. A *-gal jelzett infrastruktúratörvények és az informatikai törvény illetékességi körében várható a legtöbb fejlemény a következő évtizedben, illetve az EU-csatlakozás haladtával egyre több konfliktus várható. A többi aktualitás a következőkkel illusztrálható.
3. Az információgazdaság legfontosabb törvénye, az új tulajdon (vagyon, értékteremtés stb.) alapja.
4. A médiatörvény az új médiarendszer kulcsa.
5. A dohánylobbi és a reklámgazdaság.
6. A népszámlálást kísérő irracionalizmusok.
7. A felügyeleti, értékpapír, hitel- és adósinformációs törvények.

3.3 Az információs közműről

3.3.1 A korai információs infrastruktúrától az információs közmű felépítése felé tartó fejlődésről beszélünk, s ebben a fejlődésmenetben az információs infrastruktúrával két alapvető okból is foglalkoznunk kell.

3.3.2 Egyrészt azért, mert Magyarország rendhagyó fejlődést futott be az elmúlt 50 évben, aminek következtében az állami infrastruktúrarendszerek (a társadalmi újratermelést megalapozó) fenntartásában, karbantartásában, fejlesztésében hatalmas hiányokat halmoztunk fel. A hard és a szoft (ide tartozik az információs infrastruktúra) hiánya egy közelítő becslés szerint mintegy 30.000 milliárd forint volt 1995-ben, továbbá az EU-csatlakozáskor esedékes 10.000 milliárd forint nagyságrendű forráskényszer), s ebből mintegy 3-5.000 milliárd forint kellene az információs infrastruktúrarendszerek korszerűsítésére.

3.3.3 Másrészt azért, mert az információ korában, az ITá-fejlődés minden hatása érvényesül Magyarországon is, az információgazdaság a magyar gazdaság legdinamikusabb szektora, s a gazdasági és társadalmi esélyegyenlőség szemmel tartása végett kell az információs infrastruktúra alapokat fejleszteni. E témakörben tárgyalt fejleményeket a technológiai, a jogi és az adminisztratív oldalról is körül kell járnunk.

3. tábla A hard és a szoft infrastruktúrarendszerek minősítése, az információs infrastruktúra helye az értékelésben (a minősített információs társadalmak statisztikai összehasonlítása az IDC World Times Information Imperative Index szerint)

	Szociális infrastruktúra	Információs infrastruktúra	Számítógépes infrastruktúra	Összindex
1. USA	544 (2)	2.010 (1)	2.433 (1)	4.987
2. Finnország	536 (3)	938 (13)	2.117 (2)	3.591
3. Svédország	492 (9)	1.235 (5)	1.722 (7)	3.442
!. Dánia	492 (8)	1.280 (4)	1.668 (8)	3.440
5. Norvégia	518 (5)	1.057 (9)	1.848 (4)	3.433
6. Kanada	573 (1)	1.135 (8)	1.611 (10)	3.319
7. Hollandia	493 (7)	1.193 (7)	1.613 (9)	3.299
8. Svájc	463 (13)	1.021 (11)	1.789 (6)	3.273
9. Új Zéland	526 (4)	1.289 (3)	1.434 (12)	3.249
10. Nagy-Britannia	461 (15)	1.212 (6)	1.571 (11)	3.244
11. Magyarország	kb. 350 (?)	kb. 810	kb. 1.260	kb. 1.900
	-150	+90	+50	

(A táblázat 1996-1998-as, revideált ENSZ- és World Bank statisztikák alapján készült. Magyarországról becslések, közelítő számításokkal készült, a folyamatokat jelzők mutatók szólnak.)

3.4 Az információmenedzsment minősége, az információ közjó jellege

3.4.1 Mármost az előbb említett két folyamat összetart, minthogy a korunk legfejlettebb kapitalizmusának (USA) állama, gazdasága, társadalma a fejlett információs infrastruktúrára épül. Másrészt az új információtudatos mérés és minősítés szellemében kell revízió alá vennünk az új Magyarország államát, gazdaságát, társadalmát is, mégpedig olyan szempontok szerint, mint az elektronizáció, digitalizáció, vagy az informatizáció.

3.4.2 A dinamikus infrastruktúra (NIIF) a nemzetközi gyakorlatban a kormányzati kezdeményezéseket jelenti az „információs társadalom programok" között, ami gondolatmenetünkben a legszélesebben értelmezett, a hagyományos infrastruktúrákra telepített számítástechnikai, ipari termelésszervezési infrastruktúrákat jelent, arra épülő információs és kommunikációs infrastruktúra (ez az Internet), s azon az új termelési és szolgáltatási kereskedelmi kommunikáció, az új egészségügyi, vagy az oktatási technológiák, nem utolsó sorban az tömegtájékoztatási új médiumok telepednek meg. E téren a központi szerep az, hogy a fizetőképes kereslet mentén terjeszkedő magán infrastruktúrafejlesztések mellett a kormány az egyenletes térkitöltés szerinti regionális és lokális kiegyenlítést biztosítsa.

3.4.3. Az információs közmű a közigazgatási, államigazgatási, oktatási stb közületi igények kiszolgálását biztosítja az egyablakos vállalkozási ügyintézéstől az online adózáson át a helyhatósági közérdekű, közhasznú, közbiztonsági információforrások eléréséig bezárólag.

3.4.4 Az információs közmű gazdasági megalapozása az információ közjó jellegének biztosításával történik, ami a közjó jelleg (államilag támogatott) + piaci ár (vagy kereskedelmi tarifa) harmonizálásának eredményeként alakul ki.

3.5 Információs műveltség

3.5.1 Ma a legfontosabb érvényesülési feltétellé, készséggé, minőséggé válik a harmadik írásbeliség, amit rendszerint elektronikus írásbeliségre szűkítenek, a számítógép-kezelési készségekre, holott az csak egy alapkészség, aminél sokkal fontosabb az információ észlelése, értelmezése, strukturálása, ismerettárakba rendezése, az adatbázisokban (mint ismerettárakban) eligazodás készsége.

3. tábla Az információs műveltség rétegei

Információtechnológiai készségek	Az információ (vissza)kereséséhez és kommunikálásához szükséges IT-eszközökkel rendelkezés.
Információs forráskezelő készségek	Az információ megtalálásának készsége a vonatkozó információ(forrás)tárakban.
Információs folyamat áttekintésének készsége	Az információs folyamat irányítása és/vagy befolyásolása készsége.
Az információ birtoklásának készsége	Az információ birtoklása és (újra)hasznosításával rendelkezés.
Az ismeretalkotás készsége	Személyes (egyéni) ismerettárbázisok felépítése újabb és újabb szakterületeken.
Az ismeretek növelésének készsége	Újabb ismeretek elsajátításával új információszerzési készségek elérése, fejlesztése.
A tudás készsége	Az információk ismeretekké strukturálásával tudásbázisok felépítése.

Az információ-fogyasztási esélyek számosításával készült statisztikák jelzik, hogy valami nem egészen a szándékok szerint történik Magyarországon.

4. tábla A magyarországi gazdasági és információ-szabadság, esélyegyenlőség mutatói az 1992/93 és az 1998/99-es trendek alapján (forrás KSH, Tárki, IFTI)

Decilisek	Piaci jövedelmek	Tőke-részesedések	Információ-részesedés	Internet
10.	33,6-35,1%	56,2-58,4%	91-94%	9%
7-9.	42,0-43,8%	34,8-36,9%	6-10%	5%
1-6.	24,4-21,1%	9,0-4,7%	3-0%	0%

3.6 Demonstráció: az információ mint közjószág szemléltetése

3.6.1 példa: Az információ ára: kereskedelmi vagy piaci ár, a közületi ár bemutatása példákon.

3.6.2 példa: Az állami, közületi, közszolgálati, és a kereskedelmi vagy piaci megoldások példáinak bemutatása a forgalmazásban, terjesztésben.

3.6.3 Az információ közjó jellegére példa, illetve a közszféra információihoz való hozzáférés volt a tárgya annak az Európai Bizottság számára készült információpolitikai jelentésnek, amely szerint az USA azért vezető az információgazdaságban (az „információs iparban"), mert ott szabadabban és olcsóbban lehet az információhoz jutni. A Pira International és a Knowledgeview cégek vizsgálata szerint a magas információhoz jutási költségek az EU-ban évi 68 milliárd euróra korlátozzák a közszférában összegyűjtött információk hozzájárulását a gazdaság teljesítményéhez, míg az USA-ban ez közel 150 milliárd euró nagyságrendű. Az EU-tagállamok évi 9,5 milliárd eurót fektetnek a közszféra adatfelhalmozásába, az USA közel 19 milliárd eurót. (mti/mh'2000,10.17.p.3./ifti).

3.6.4 Másik szemléletes példa, a kormányzati információpolitika eseménye, hogy a brit kormány, Blair informatikai szakértője, a brit e-közigazgatási program összeállítója látogatott Magyarországra, s az összevetések, illetve a tanulságok számosak. A „UK

Online" program (2000-2005) összességében 517 államigazgatási információtár és eljárás online elérését biztosítja majd (már 42%-ka elérhető) egy, az állampolgároknak szóló kormányzati portálon keresztül. A Blair-kormány társadalmi információs programjának másik legfontosabb része a 4.300 közkönyvtár és a mintegy hatezer (!) nyilvános információs központ hálózatba kapcsolása, amelyek minősítése is komoly munka.

3.6.5 A Blair-kormány szakmai információpolitikai programja a belső kormányzati Intranet és központi adattár (1); az államigazgatási:állampolgári kapcsolattartás portálja (2); az elektronikus piactér kialakításának kormányzati segítése (3) a gazdasági aktorok e-kereskedelmi kommunikációjának biztosítására; a digitális demokrácia kialakítása (4), az átláthatóság és az elektronikus szavazás szemmel tartásával. A társadalmi adottságokat illetően fontos tudni, hogy a 11 millió brit háztartásból 7 millióban van számítógép, 5 millióan interneteznek, a korlátlan netezés 5.500 forintnak megfelelő előfizetés alapján működik! (mti/nszab'2001,03.05.p.13./ifti).

3.6.6 A rossz példákat a rendezetlen magyarországi viszonyok napi aktualitásaival, az információtörvényességet sértő események jelentik. Az apropó az agrárinformációs rendszerért mint sajátos információhatalmi fórumért folytatott küzdelem a magyar agrárkamara (MAK) és a mezőgazdasági tárca (FVM) között. Egy kamarai informatikai szakértő szerint a kamarát fenntartó nagyvállalati lobbi megakadályozta az agrárszervezeti és termékinformációs rendszer felállítását. A MAK 1995-ben 300.000 ECU-t kapott a központi számítógépes készségek megteremtésére, 20 főnyi szakértő csoportot foglalkoztathatott, további 700.000 ECU támogatás várt arra, hogy a gazdajegyzőkig terjedően működőképes legyen a központi információrendszer. További 500.000 ECU támogatást kapott volna a német ár- és piacfigyelő információs rendszer adaptálásához. (mti/mn'1998,11.27.p.9./ifti-).

A folytatás egy szakmai krimi, amit a magyar agrárpiaci információs rendszerről („A PIR kihívásai az EU-csatlakozás tükrében") folytatott vita jelez az agrárkutató intézet és a német ASA intézet részvételével. Ez történt annak a magyar dilemmának megválaszolását sürgetve (az intézményi nyomásgyakorlás a tárcára, illetve a kormányra), hogy köz- vagy magánintézmény töltse be a hiányzó tájékoztatási intézményrendszeri szerepet. A hiányzó konzisztens állami és kormányzati információpolitika híján fel sem merült eddig kormányzati részről, hogy miként kellene ehhez a kérdéshez viszonyulni, de az EU-csatlakozás közeledése sürget s az AKII keményen lobbizik a szerep megszerzéséért (egyébként nem méltatlanul). Az EU vonatkozó adatigénye az EUROLEX piaci rendtartási kódrendszerből megtudható: követendő minta pedig vagy az osztrák AgrarMarktAustria (AMA), amelyik kifelé és befelé egyformán szolgáltat agrárpiaci áradatokat, vagy a német modellben található, amelyben a ZMP belföldre, a BLE külföldre szolgáltat információt. (Agrárium/MAK'2000/12.sz. p.12./ifti-).

3.6.7 A közérdekű és közhasznú információs rendszerekkel kapcsolatos pozitív példa a gyógyszerpiaci figyelő beindulása a GfK révén, ami rendszeres figyelését jelenti 1.600 féle gyógyszer és gyógyhatású termék (OTC) piaci forgalmának. A 3,8 millió magyar háztartást 2.000 reprezentálja a folyamatos vizsgálatban. Az OTC-termékekkel kapcsolatos fogyasztói magatartások folyamatos figyelése negyedéves és féléves feldolgozással több tízmilliárdos forgalmat regisztrál. (mti/mh'1998,11.17.p.11./ifti-).

4. előadás/konzultáció: A helyi ITá és az önkormányzati menedzsment

Ma a legtöbbet használt szó az információ, s a legmagasabb egy főre jutó információstársadalom-retorika országában az információkezelő készségek minősége akut probléma. Néhány rendezőelvet fogok felvázolni, az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete kapcsán, arra kérve önöket, hogy a vonatkozó ismereteiket ezek mentén próbálják újgondolni. Először a makroszférát (az állami, kormányzati, közületi információszervező elveket), azután a mikroszférát fogom tárgyalni.

4.1 MAKRO-szint: Akár vállalkozás, akár egy törzsvezetési pont szervezése folyik, az első lépés az információközponti szerep (a koordináció) létrehozása. S amikor az önkormányzatok az új információs térben jelennek meg a következőket kell látni.

1. táblázat: Az állam információs modellje (lásd 272-273. oldalon)
2.táblázat:Az állam makrokommunikációs szerkezete (lásd a 272-273. oldalon)
3.táblázat: A fejlesztési politika célterületei

Az adott lehetőségeinket tekintve Magyarország játéktere ebben a rendszerben fogalmazható meg: reindusztrializáció az információtudatos iparpolitika szellemében.

3. tábla A fejlesztési politika célterületei

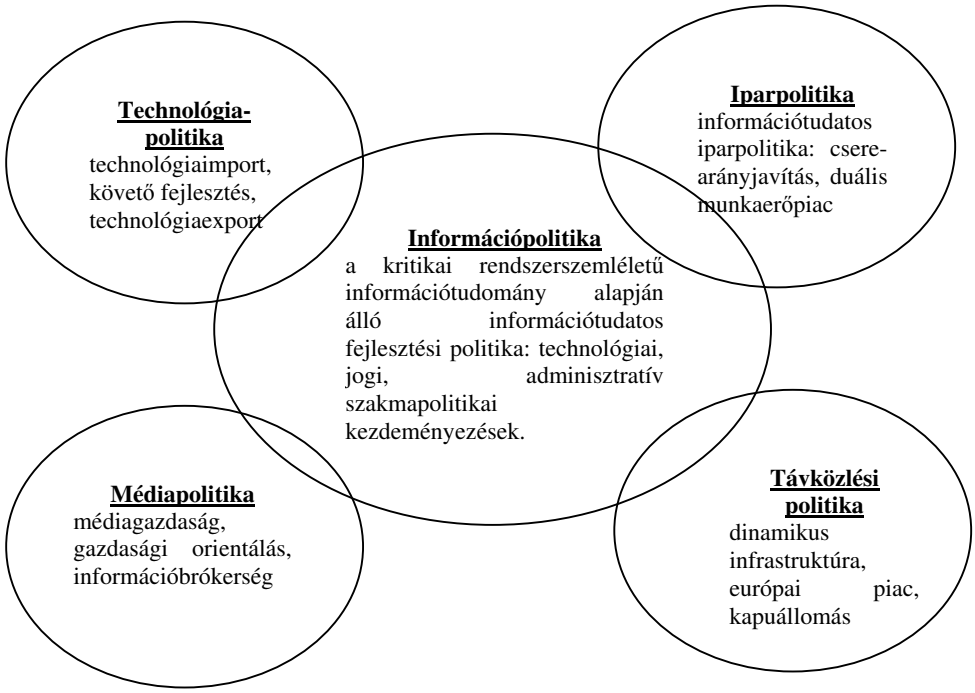

4.2 MIKRO-szint: Az információs társadalomban az információtudatosság és információ-érzékenység a legfontosabb (életet, gazdaságot, politikát stb.) szervező erő. Az információs társadalom gazdaságának (3.) törvénye szerint az információtőke, a számítógépes készségek és a távközlési alapú innovációk mellett az információgazdaság térszerkezete szervezi a gazdaságot. Az információkezelés minősége döntően befolyásolja az egyéni érvényesülés, illetve a regionális és a lokális létezés feltételeit.

A regionális és lokális fejlődés megalapozásában (illetve meghatározásában) döntő tényezővé válik az információtechnológia (az információs infrastruktúra) telepítése, másrészt az új mérési és minősítési szemlélet átvétele (információtudatos, környezetbarát, fenntartható stb.).

4.2.1 Az új információs tér és/vagy rend: információtudatosság + felelősség

A döntési (államigazgatási, államirányítási, helyi közigazgatási) kényszeren túl az információval rendelkezés szempontjából döntő változás az, hogy a helyi információvagyon alapján, helyben kell azonnali, gyors döntéseket hozni. Ennek megfelelően egyetemi szintű információkezelési készségekre van szükség.

4.2.2 Önkormányzati információs és kommunikációs technikák alapjai

1. Számítógép, Internet, kapcsolattartás, tájékoztatás - a közérdekű, közhasznú, közbiztonsági szolgáltatások léte, ismerete.
2. Döntéshozatali változások: kapcsolattartás, interaktivitás, visszacsatolás stb.
3. Vizuális média: például televíziók a politikai és adminisztratív kommunikációban.
4. Innovációk terjedése: például a mindennemű mozgósítás esélyei.
5. Számosítás: regisztrálás, statisztikai szembesítés.

4.2.3 Információtudatos önkormányzati eszközök

1. Effektorok: a kívánatos viselkedés elérését célzó eszközök:
1.1 hatóságiak,
1.2 kincstáriak,
1.3 szervezetiek;
1.4 információs forrástájékoztatás.
2. Kollektorok: pénz vagy más erőforrás szervezésére irányuló eszközök:
2.1 adók, általában szolgáltatási díjak;
2.2 információkérés, adatgyűjtés.
3. Detektorok: információgyűjtésre irányuló eszközök:
3.1 szervezet-, tulajdon- és pénzforgalom-regisztrálás;
3.2 bejárásos ellenőrzés,
3.3 vásárlás, vagy csere;
3.4 jutalmazás információgyűjtésért.
4. Szelektorok: információgyűjtés, -elemzés, -válogatás, -közreadás:
4.1 audit,
4.2 költség/haszon-elemzés,
4.3 teljesítménymérés és minősítés,
4.4 forráskezelés,
4.5 menedzsment-minősítés.

5. előadás: Regionalitás - lokalitás a makropolitikákban

Az elektronikus demokrácia mint utópia három évtizedes múltra tekint vissza, az információtudományos megközelítésben minősített városi (önkormányzati) információs közmű működése is másfél-két évtizedes.[164] A legfejlettebb információs társadalomban (az USA) már több mint ezer város jelenik meg az Interneten, 200 városban működik civil hálózat,[165] s az EU-tagországok mindegyikében 30-100 város működteti szolgáltatásait valamilyen számítógéppel segített, hálózatba szervezett formában. Az EU Telecities programja már jelentős önkormányzati hálózatot hozott létre a helyi politikai működés segítésére: Berlin, Bologna vagy Manchester elektronikus önkormányzati rendszerei hatalmas tapasztalati anyagot kínálnak.

A fokozott aktivitás két forrása - tudni illik az állami segítéssel, illetve a magánkezdeményezésként létrejött hálózatok - eltérő tevékenységeket ösztönöz. A központi kormányzati és a helyi önkormányzati politikák az állampolgári részvétel információtudatosságát próbálják erősíteni, különös tekintettel a szavazói hajlandóság igen jelentős gyengülésére világszerte. Az alulról jövő (civil) kezdeményezések viszont az állami, közületi szférán kívüli érdeklődést, illetve kötelezettségeket próbálják interaktív kommunikációs csatornákhoz juttatni. A antwerpeni „Digital City" egy városi információs közmű, amely az önkormányzat és a városi polgárok kommunikációját lehetővé teszi, elektronikus vitacsoportokat működtet, a várospolitikai kommunikáció bevezető tájékoztatási platformja, szociális telematikai programok hordozója stb., napi 1.700 lakossági ügyintézési „látogatással." A közműnek tagjai a 100.000-es nagyságrendű háztartási, a 150.000-es munkahelyi és az 50 nyilvános terminálon át kommunikálnak.

5.1 A regionális-lokális fejlődés jelei

Az MTA Stratégiai Kutatások Programirodája összegezte az országos területfejlesztési politikát megalapozó tanulmányok tapasztalatait, s ezek szerint gyökeresen átalakult Magyarország térszerkezete az elmúlt 10 évben. A változásokban jellemzően a következőket lehet minősíteni: nagy súlyponti áthelyeződések, összeomlások, kisebb térségi egységek megjelenése; stabilabb szerkezetű, fejlődő nyugati régió, és válságokkal szabdalt, elmaradott keleti régió; regionális mozaiktérkép felrajzolásához hét minőséget vettek figyelembe; jövedelem/lakos, munkanélküliségi mutató, vállalkozási aktivitás, gépkocsitulajdonlás/lakos, telefonhálózat, külföldi befektetés, vegyes vállalatok aránya; a 7 mutató alapján a lakosság 44%-a vesztes és stagnáló régiókban él; a fejlesztési politikai elgondolások nem reálisak, a kizárólag a mezőgazdaság fejlesztésére épülő regionális politika Etelközbe visz?!

Számos tanulmányt készült arról, hogy milyen kormányzati politika kell nemzeti és regionális szinten az ipari szerkezetváltáshoz, s ezek közül a konzervatív kormányok által kidolgozott és követett elveket ismertetjük. Az összegzett tapasztalatok szerint a követett megoldásokat illetően jelentős változás történt, amennyiben a nyugati európai kormányok által teljes egyetértéssel követett megoldások (a politikaformálás hagyományos eszközeivel, mint a tőkejuttatások a mobil befektetések vonzására) már

[164] Önkormányzati konzultációs előadás szerkesztett változata

[165] A civil társadalmat megjelenítő, hálózatba szervezett közösségi szolgáltatások természetesen a hagyományos önkormányzati közérdekű, közhasznú és közbiztonsági információs szolgálttásokon kívül értendők.

nem egyértelműen alkalmasak a szélesedő regionális egyenlőtlenségek felszámolására. A regionális forráselosztás kiegyensúlyozása, a makroökonómiai kezdeményezések eljuttatása lokális szintekre nem volt igazán eredményes, s ezért az USA kormányok a lehetséges megoldások megtalálására tudományos, szakértői kezdeményezéseket tettek az 1960-1970-es évek tapasztalatai alapján, az 1973-1982 közötti gazdasági krízishelyzetek feldolgozásával. Ennek eredményeként a következő amerikai kormányok már nem annyira a különböző földrajzi térségek megsegítésének politikáit követték, mint inkább ún. növekedési központok kijelölésével, illetve azokhoz társulóan az állami munkákba beruházásokkal éltek, amelyek azután további befektetéseket vonzottak a magánszektorból.

A francia szabályozási iskolaként emlegetett megközelítések érvrendszerében a kapitalista fejlődés korszakolását egymást követő „akkumulációs rezsimek" és „szabályozási megoldások" révén képzelték el. Utalva egyben arra, hogy a jelenlegi kapitalista fejlődés új tőkeakkumulációs rezsimek kifejlődése irányába mozog (bár a rugalmas akkumulációnak az új rezsimjei az 1980-as évek derekán inkább még csak tendenciát jelentettek, mint egy teljesen kialakult termelési és fogyasztási modellt). Az új modell a tőke:munkaerő viszony átalakulására, új nemzetközi és régióközi munkaerőpiaccal, nem utolsó sorban az állam és az állami szektor új szerepére épült.

A problémahalmaz (mint területi gazdasági problémák együttese) ugyanaz minden fejlett és kevésbé fejlett kapitalista országban: a régi ipari városok és régiók hanyatlása, a munkanélküliség koncentrálódása, belsővárosi területek lepusztulása stb., de egyben ezekkel jártak nagyobb összefüggésekbe rendeződő gazdasági és társadalmi trendek is, mint például a város-falu mobilitásváltás, a szolgáltató szektor növekedése, a gyáripar hanyatlása. Miközben a sajátos jelenségek mint következmények lokális szinten, a szélesebb skálán mozgó nyomásgyakorló erők a gazdaság egészében jelentek meg, átalakítva azt, majd megjelentek a nemzetközi kapcsolatokban is, növelve azáltal a termelés és a pénzügyek internacionalizálódását.

A politikai környezetben mindezt úgy modellezik, hogy a nemzetgazdaságokra ható külső nyomások hasznosak voltak az állami gazdaságpolitikák változásainak (átalakulásának) kiváltásában, ahogyan a keynesiánus szabályozó apparátusokat fokozott nyomás alá helyezték, s tulajdonképpen ezek az események és folyamatok eredményezték a politikai konzervativizmus feltámadását (ami vezetett azután a konzervatív kormányok megválasztásához, különösen a Reagan- és a Thatcher-adminisztrációkhoz, amelyek a modellt adják).

5.2 Az állam változó szerepe

A supply-side politikák, a szigorú monetáris politikák, a termelésbővítés ösztönzése forogtak a politikai viták középpontjában, s ezzel egyidőben egy merőben új állami szerepvállalást készítettek elő: amennyiben a retorika szintjén a kormányzati be nem avatkozás uralkodott, a valóságban pedig a kormányzati beavatkozások újszerű formáit készítették elő. Újszerű (állami) forrásallokáció szükségessége jelenik meg. Így hangsúlyozzák a szakértők, hogy miközben a számos közösségi szolgáltatás megszüntetése volt napirenden az állam visszavonulása értelmében, ugyanakkor a közbeszerzési (különösen a haditechnikai, védelmi célú) eljárásban a belföldi gyártókat, a regionális központokat támogatták, a forrásallokációban a hig-tech centrumok támogatása szolgálta ezt a feladatot. Az amerikai példában ez a trend a katonai kiadások terítésében bekövetkezett új szemlélet, ami a high-tech központok kiugró fejlődésében, azzal együtt a

regionális fejlesztési politika megvalósításában játszott kiemelkedő szerepet. A legnagyobb állami költségvetési tételek: a katonai-védelmi, az egészségügyi-szociális, az oktatási kiadások forrásallokációja regionális fejlesztési direktívák mentén a gazdasági szerkezetváltási, regionális egyenlőtlenségeket felszámolni igyekvő politikák megvalósításában (lényegében erről szól az USA és a UK látványos fejlődése a konzervatív kormányok megalapozta úton).

Másik jellemző változásigény a regionálispolitika váltása. A másik lényeges változás az önkormányzatiság és a regionális politika megerősödése mint a kormányzati iparpolitika főáramának célkitűzése. Az állami költségvetés csökkentése, illetve az állami források kivonása az iparpolitikai támogatási politikákból amúgyis ebbe az irányba hatott. Másrészt a munkahelyteremtő támogatási formák preferálása a tőkebefektetés-vonzással szemben hatástalannak vagy kevésbé hatékonynak bizonyult. Harmadrészt a regionális politika mint szociálpolitikai szemlélet helyett a regionális politika gazdasági szabályozási politika lett a nemzetgazdasági és/vagy makrogazdasági politikák kiegészítésében.

Az új technológiapolitika (belső fejlesztés, t-transzfer, vásárlás stb. formákkal) ugyancsak hatott a regionális politikára, az önkormányzatiság megerősödésére, elsősorban a közbeszerzési eljárásokon keresztül. Az érzékeny gazdasági döntéseket a piacon, az érzékeny politikai döntéseket pedig helyben (lokálisan) kell hozni elve működni kezdett, de az állam jótékony beavatkozásai mentén, szelektív támogatási formákkal, amikor a végső gazdaságpolitikai döntéseket az önkormányzatok szintjén hozzák.

Megszűnt az az elv, hogy a regionális egyenlőtlenségeket a kormány orvosolja, csak kormányzati felelősség társul hozzá. Kibomlott az az ellentmondás, hogy miközben korlátozott gazdasági erőforrások álltak rendelkezésre, közben teljes felelősségű politikai döntéseket kell hozni az önkormányzati hatóságoknak is, s a vállalkozási hajlandóság rögtön fejlődésnek indult. Kétségtelenül feszültség támadt (és növekedett) a központi kormány és a helyi kormányzatok között, de ez viszonylag rövid ideig tartott, ahogy mindenki rájött, hogy a központi elképzeléseknek és a helyi kezdeményezéseknek valahol találkozni kell.

A korábbiakban említett hatásokkal terhelt környezetben a központi szándékok új politikai menedzselési formákat kerestek a depressziós régiókban, a munkahelyhiányos térségekben, illetve a mind nyilvánvalóbban munkahelyvesztő növekedést produkáló ágazatokban. A szakértők négy témakört neveztek meg: mint az új technológia-telepítési lehetőségeket, a kisvállalkozásokat, a szolgáltató szektor terjeszkedését, valamint a magánszekor kezdeményezéseinek ösztönzését politikai célterületekként. A legnyilvánvalóbb, de egyedi megoldás az amerikai szerkezetváltási politikában a védelmi-katonai és/vagy K+F szerződések szektorális, illetve regionális elosztásán keresztül az amerikai kormány egy explicit ipari és regionéális politikát hajtott végre. Ennek eredményeként számos nagyrégió (mint Kalifornia, Texas, egyes New England-i területek) versenybe kerültek, illetve a nyugati gyáripari övezet acélipari, szerszámgépipari, autóipari egységei beszállítóként jelentős feladatokat kaptak a védelmi megrendelésekből. A brit példában a „támogatott területek programok" és a kis- és középvállalkozások programok találkozása jelenti ugyanezt a trendet.

5.3 A technológiai változások hatása

A szakértők három típust fogalmaznak meg mint jellemző fejleményt a kutatási és

fejlesztési politika hatókörében: úgymint a k+f regionális méretekben, regionális politika k+f területekkel ötvözve, illetve k+f kezdeményezések fejlesztése regionális szinten. Az eredmények nem voltak kifejezetten jók, mert a korábbi elképzelések nem váltak be, vagy a kormányzati támogatási programok nem voltak igazán leleményesek. A szakértők számos negatív determinizmust fogalmaznak meg: egyrészt a külső ellenőrzés és a belső befektetések miatti problémák tömegét, másrészt a technológiai hiányosságokat, hibás technológiai választásokat, negyedszer a kis- és középvállalkozások gondjait. Rendszerint a technológiapolitika és a versenypolitika ütközése, a gazdasági aktorok viselkedése és a politikai kezdeményezések között voltak konfliktusok. A legfőbb okként a kormányzati politika szempontjából azt a hiányosságot nevezik meg, hogy a technológiai fejlesztési programokat rendre a technológiai változásokkal járó gazdasági szerkezetváltási és szélesebb társadalmi (szociális) összefüggésektől elszigetelten indították meg.

Az amerikai ipari szerkezetváltási folyamattal kapcsolatban az ipari decentralizációt olyan folyamatokkal társítják, mint a technológiai változás, kiemelve a költségcsökkentési trendet mint tényezőt, a vállalati reorganizációt, a gazdaságpolitikai feltételrendszer megváltozását különös tekintettel a kormányzati politika megváltozására. A kormányzati politikának fontos indirekt hatásokat tulajdonítanak a nagyvárosoktól és középvárosoktól, valamint a hagyományos gyáripari övezettől való decentralizációs folyamatban. Tudatosan testálta a kormány egyes településekre az állami közszolgálati infrastruktúra befogadását egy-egy ajánlott növekedési politika formájában. A foglalkoztatási szerkezetben bonyolultabb a helyzet, de minden állami szabályozási (munkahelyvédelmi adminisztratív) beavatkozási kisérlet kudarcot vallott (bár ebben voltak fontos eltérések, amennyiben a „Sunbelt"-övezetben teljes elutasítás, a közép-nyugaton kevésbé merev elutasítás jellemző).

Fontos fejlemény az európai támogatási politika elvetése, mondván, hogy a társadalmi igazságosság címén ideiglenesen megszavazott központi támogatások állandósulása a hanyatló iparágakat a versenyhelyzet romlása árán mentegeti, illetve hogy olyam politikai és társadalmi nyomásgyakorlásra ad alkalmat, ami a nemzeti mint többségi érdeket folyamatosan sérti, fokozza az állami terheket. Amikor a támogatásoknak mégis teret adnak, az a kisvállalkozások segítése, illetve a szolgáltatások fejlesztése általában. A kisvállalkozások segítése közvetlen kormányzati eszközökkel a konzervatív kormányok egyik legfőbb tette a vállalati/vállalkozási kultúra körében.

5.4 Lokális politikai kezdeményezések

A gazdasági szerkezetváltási politikáknak vannak reprezentánsai (Köln, Glasgow, Torinó stb.), amelyeknél a nemzetgazdasági szintű és a lokális beavatkozások súlya változó (pl. Torinó esetében a kormányzati, Köln esetében a városi önkormányzati dominanciát említik). Fontos ismerni az állami/kormányzati fejlesztő intézményrendszer ezirányú tapasztalatait, illetve a lokális adottságokat, mint a terület ipari múltját, az önkormányzati aspirációkat és lehetőségeket, a helyi cégeket, szakszervezeteket, társadalmi (környezetvédelmi) erőket. Vagyis vannak önkormányzati, vállalati, közösségi lokalizmusok mint politikai eredők vagy igények, s ezekkel számolni kötelező.

Mindent összevéve az elmúlt két évtizedben az ipari szerkezetváltásban és területfejlesztési kezdeményezések terén összegyűjtött tapasztalatok kevés sikerről szólnak, az európai példákból csak kevés működik jól. Az amerikai revíziós tanulmányok (az 1970-1980-as évek között) a saját és az európai példák alapján új stratégiát próbáltak megfogalmazni az önkormányzatiság és lokalitás erősödése, a központi források és

beavatkozási jogcímek csökkenése mellett. A központi és a regionális politikák összehangolásának egészen új módszereit kérik számon, illetve a korábbi eszközöket jelentős részben elvetik. Az EU-működése kapcsán különösen élesen vetődik fel a globalitás és a lokalitás együttesének működtetése mint az állami és kormányzati politikában különösen komplex feladat.

Az önkormányzati részhez felhasznált irodalom

1. Kocziszky, Gy.: Regionális gazdasági fejlődés és növekedés. Miskolc, 1998, p.88
2. Csite, A.: Természet, régió, vidék. MTA Pol.tud.Int. IT/6.sz. 1999, p.28
3. A piaci információs rendszer, az integrált adminisztrációs és ellenőrző rendszer, a tesztüzemi rendszer a regionalitás és a lokalitás politikai, jogi-adminisztratív feltételeinek megteremtésében: az agrárgazdaság és a vidékfejlesztés, a tanyarendszer, a szövetkezeti modellváltás, falvak az információs társadalomban, szociális ellátórendszerek vidéken, mindez együtt az MTA Agrártud.Oszt. „Magyarország az ezredfordulón" című kötetben: A falu és a vidékfejlesztés stratégiai kérdései. Agroinform, 1999, p.100
4. Teleház Közhasznú Társaság, ügyvezető Király Ferenc
5. Intelligens Települések Országos Szövetsége, 36 taggal alakult a Futurist Rt szervezte konzultáción.
6. Régiórendszer: szigor és stratégia. = nszab, '99/05.19. p.9.

6. előadás/konzultáció: Informatikai stratégiák tervezése

6.1 Elvek: az informatikai környezet mint olyan[166]

Az informatikai struktúrák, hálózatok és központok alapjában az információs folyamat kezelése (information processing management), az információforrás kezelése (information resource management), illetve maga az információ és a tudás kezelését (knowledge management) jelenti. Az információs és kommunikációs technológiák (IKT-k) terjeszkedésének hatása (a gazdasági növekedés, foglalkoztatás stb.) szempontjából nem eléggé világosan és széleskörűen kifejtett. Minden fejlett ország tapasztalata szerint a fizetőképes kereslet után haladó fejlesztés (diffúzió) az egyenlőtlenségek fokozója, és a nemzeti informatikai infrastruktúra programok is hasonló eredményeket mutatnak, ha nem társul hozzá oktatás, illetve tudatos vállalkozásfejlesztés.

Vagyis az informatikai fejlesztési terv nem állhat meg az infrastruktúrafejlesztésnél, hanem információs közműfejlesztéssé kell válnia. A regionális, városi infrastruktúrarendszereket funkcionálisan olyan interkommunikációs médiumokra egyszerűsíteni, mint a telefon vagy a postai rendszerek, már nem lehet. Különösen abban a fejlődési stádiumban nem, amikor a városi (központi) funkciók és árukezelési kompetenciák a területi szolgáltatások és információs iparágak telephelyeire mobilizálódnak, a nagyobb (városi, települési) központok stratégiai adathely (mint nódok) státusza is átalakul, és megjelennek az infomedier vállalkozások. Így változik meg az információs társadalomban a térszerkezet, jönnek létre az információs régók, amikor a térségi (regionális és lokális) aktorok informatikai készségeik révén lokális és globális

[166] Konzultációs előadás szerkesztett változta, készült az Intelligens régiók Magyarországon című kötethez (Agroinform, SKI, 2001)

ökoszisztémák részeivé válnak. Az informatikai fejlesztési koncepció információ-gazdasági filozófiája szellemében egyrészt a centralizáció és decentralizáció révén hozhat létre információs térségeket (technopoliszok mint tudásközpontok), másrészt távoli kompetenciák és kapacitások összekötésével. -szervezésével hozhat létre vállalkozásokat.

6.2 Megvalósítás: informatikai politika, szemlélet, a helyes gyakorlat elve

Az állami, regionális, térségi, lokális informatikai politika kialakítása, összehangolása és egyedi lokalitásokra lebontása, illetve az informatikai architektúrák, szervezetek, (gazdasági, kulturális, politikai stb.) tartalmak mint célok megnevezése, leírása, minősítése és mérése elengedhetetlen. Az informatika legfontosabb feladata a technológiai tudás, a szervezeti tudás, illetve a helyi igények közelítése, integrálása az állandó elektronikus elérhetőség biztosítása mellett.

A „hosszú távú informatikai stratégia" és az „általános fejlesztési program" készítése - bár sok hasonló munka készült az elmúlt években - egyedi feladat, különös tekintettel az adott régió lehetőségeire és a vonatkozó EU-normák összehangolásának előzetes, a szemléletmódot formáló előtanulmányaira. A „regionális operatív program" (cselekvési dokumentáció, megvalósítási terv, ütemezés) készítése nem lehetséges a megalapozott szemléletmódra épülő stratégiai megfontolások kialakítása nélkül. Az „intézményesítési program" az információközpont(ok) létesítésével és a témaorientált információáramlás beindításával indul, mint az információs infrastruktúra kiépítése; informatikai fejlesztések ütemezése; információforrás-kezelés és szervezés beindítása; monitoring (informatikai és információs forrástájékoztatási alapozás) megteremtése és így tovább.

A szemléletmód és a módszertan találkozása a „helyes gyakorlat kézikönyvében" jöhet létre, ami egyrészt az adaptációs tevékenység (mint a létező európai dokumentáció magyarítása), másrészt az egyedi alkotómunka (a helyi adottságok és a magyarországi tapasztalatok bevonásával) megalapozója. A rákövetkező „menedzsment-tréning"-fázis egy folyamatos (több lépcsős) konzultációsorozatot jelent, amiben a információforrások ismertetése és a tájékoztatási tevékenység szervezése, a visszacsatolásos információfeldolgozás (ismerettár, monitorozás) dominál. Az adott régió „nyilvánosság-munkáját megalapozó program" elsőre nem kommunikációs technikát jelent, kezdetben a tájékoztatást (később mint reklám, marketing, promóciós tevékenységeket stb.) megalapozó információ, ismeretek összegyűjtését és feldolgozását, a kommunikációs stratégia elkészítéséhez alkalmassá tételét jelenti (benne az „információközpont vagy figyelő hálózat" kiépítése, a„régió menedzsmentjének" folyamatos gazdasági, politikai, társadalmi, illetve tájékoztatáspolitikai információellátása különös tekintettel az arculatépítésre stb.).

6.3 Az információtudatos viselkedés modelljei

Az „információs régió" megfogalmazásához a következő megfontolásokkal kell számolni. Az információs társadalomban az információtudatosság és információ-érzékenység a legfontosabb (életet, gazdaságot, politikát stb.) szervező erő. Az információs társadalom gazdaságának törvényei szerint az információtőke, a számítógépes készségek és a távközlési alapú innovációk, illetve az információgazdaság térszerkezete szervezik a gazdaságot. Az információkezelés minősége döntően befolyásolja az egyéni érvényesülés, illetve a regionális és a lokális létezés feltételeit. A

fentiekből következően az alábbi információtudatos viselkedésformákat tekintjük fontosnak az információstársadalom-programok eredményes adaptálása szempontjából.

6.3.1 Lokális személyiségtípusok: a kapuemberi szerepek működtetése

Minden lokális egységnek rendelkeznie kell egy kapuemberrel, aki a közvetítő személy (vagy információs intermedier vállalkozás), az információforrások, a gyors információelérési utak ismerője. Az információtudomány beszél a kapuemberi szerepekről mint amelyek az információgyűjtés, szelektálás, tájékoztatás műveleteket fogják össze. A kapuemberek legfőbb szerepe abban van, hogy a forrástájékoztatásként megfogalmazott információs szakértői munka révén a globális ismeretek elérésében, illetve a lokális ismeretek (tudás) közvetítésében végeznek a helyi társadalom szempontjából nélkülözhetetlen munkát.

6.3.2 Az információtudatos település (intelligens település, teleház stb.)

A lokalitásnak rendelkeznie kell kapuemberekkel és egy információs központtal a regionális és globális információs közműhöz csatlakozás intellektuális, technikai és technológiai feltételei biztosítása miatt. A technológiai alapok megléte feltételezi az on-line összekapcsolódás lehetőségét, a hálózatokban működés és információ/adatkezelés intelligenciáját birtokló számítógépi adottságokat. Az intellektuális alapok megléte feltételezi a helyi (iparűzési, kulturális, turisztikai stb.) ismereteket tartalmazó kollektív tudás mint információhalmaz, adattár stb. kezelésének és mobilizálásának, közvetítésének adottságait. Az információtudatos lokalitás (település) nemcsak eléri a globális (nemzetközi) és regionális (országos) információforrásokat (mint például az EU-fejlesztési forrásokat), hanem megfelelő formában mobilizálni tudja a saját információvagyonát (tudásbázisát, unikális termelési, kulturális, turisztikai stb. adottságait) is.

6.3.3 Az információtőke szerepe a helyben maradásban

A lokális információtőke - mint az egyéni és kollektív helyspecifikus ismeretek - hasznosításának döntő szerepe van a lokális/helyi (kis)közösségek megmaradásában, érvényesülésében, a globalizációs trendekkel és tendenciákkal ütközésekben vagy a harmóniában élésben, illetve az adaptáció segítésében. Az adaptációs készség, a vállalkozni tudás, a helyi ismeretek (mint például a tájvédelmi tudatosság) szervezett felhasználása döntő a helyi adottságok hasznosításában, végső soron a lokalitások életképességében.

6.3.4 A tájékoztatás társadalmi tükör szerepének fontossága a helyi élet szervezésében

A tájékoztatás társadalmi tükör szerepének működtetése regionális és lokális feladata egyéni és közösségi felelősség, a helyi önkormányzati intézmények, a helyi értelmiségiek, a kapuemberek, a civil szerveződések stb. egyformán felelősek működtetéséért. A tájékoztatás társadalmi tükör szerepe szembesíti az egyént és a közösséget (lakosságot stb.) viselkedése racionális és irracionális összetevőivel, a közösség érvényesülési esélyeit javító ésszerű változások szükségességével. Ebben meghatározó a helyi média szerepe: az éntükör, a mitükör, a helyi eseménynapló működtetése a helyi ismeretek kezelésében és

karbantartásában nélkülözhetetlen médiaszerep. Az újdonságok megismertetése, a tradíció ápolása és a retrográd tartalmak leépítése, mind a tájékoztatásért felelősök feladata. A tájékoztatás társadalmi tükör szerepének helyi gyakorlói az értéktermelés, a gazdasági információ, a marketing, a tőkevonzó képességek stb. közvetítésével a lokális közösségek életének legfőbb szervezői.

6.4 IT-stratégia a régióban és a lokalitásban

Az információs társadalom programok és minősítések megszerzése a technológiai ismérveken túl a közösség(hálózat)szervezések és (információtudatos, intelligens, tudás alapú stb.) térszerkezetek fejlesztésével párosulnak. A regionális informatikai stratégiai fejlesztési koncepciókban kiemelt hangsúlyt kapnak a közösségépítő hálózatok (mint a National Community Building Network példája az amerikai információs társadalomban), amelyek a következő internetes közösségi szempontokat emelik ki. Erősíteni a közösségeket holisztikusan (integráció a hagyományos közösségfejlesztés és a humánszolgáltatás-stratégia között), létrehozni helyi kapacitásokat a problémamegoldásra, kapcsolatokat létesíteni (és ápolni) a közösségek és a forrásintézmények között. Nézet(azonos) közösségeket szervezni a kisebb lokális (helyi) méretekből nagyobb regionális méretek felé építkezve, felszámolni a gazdasági és/vagy társadalmi izolációkat, integrálni a gyenge közösségeket a mainstream-lehetőségekkel. Felismerni a regionális és lokális közösségi értékeket mint informális (és informacionális) hálózatszervező minőségeket, erősíteni azokat. Gyorsabb, szélesebb és mélyebb részvétel (elköteleződés) fejlesztése és szervezése a politikai döntésekben, kompetenciaközösségek szervezése a saját (helyspecifikus) problémák megoldására. Számítási, mérési, minősítési mechanizmusok és eljárások készítése, adaptálása a közösségi normák szellemében a fejlesztési programok és aktivitások értékelésére.

Az információtudatos regionális fejlesztési politika alapja az informatikai rendszer hálózata, az új gazdaságirányítási szemlélet, amelyeket az új, reflexív gazdaságfigyelő (értékelő, elemző) rendszerszemlélet táplál, amit a fokozott (gyorsabb és széleskörűbb) információcsere és a gyorsabb politikai revíziók (adjustment) követnek, majd az intézményes tanulás következik mint a tudás bázisú gazdaság-, politika- és társadalom-irányítás új alapja. A regionális és lokális fejlődés bázisát a tudományos (excellence) centrumok alkotják, amelyek információ/ismeret/tudás bázisát a helyi igényeknek megfelelően lehet és kell mobilizálni.

6.5 Az EU megalapozó informatikai fejlesztési programjai

A regionális és lokális informatikai fejlesztéspolitika prioritásait illetően döntő az információtudatosság, s e szempontok szerinti elbírálásban fontos egységesen látni az EU fejlesztési forrásszervező szemléletét, amennyiben a regionális fejlesztési (ERDF), a szociális (ESF), az agrárorientációs és garancia (EA-GF), a közösségi kezdeményezések (LEADER, INTERREG), kohéziós, ill a felhasználóbarát információs társadalom (IST) programok alapjait az információtudományos rendszerszemlélet alapján működtetik.

A szorosabban vett információpolitikai programokat nézve az EU először a STAR, a Telematique, majd az ORA programokkal célozta meg a regionális információs társadalmat, az információtudatos (intelligens) régió fejlesztését. És mielőtt e programok útjukra indultak minősíteni kellett a célterületeket, amit az egységes „index of rurality” alapján végeztek el. (Eszerint az EU 1%-a városi és 62%-a vidéki, falusi környezet, a 153

milliós lakosság harmada él a vidéken, ahol az össz-GDP 20%-a képződik.) Az információtudatos és tudás alapú fejlesztési politika a városi és vidéki környezet, az ipari és mezőgazdasági termelési struktúra és adottságok revíziójával mindezek után az „integrated rural development" programstratégia alatt igyekezett felmérni a jövedelemtermelést (mennyire irányítja a tradíció és mennyiben a gazdasági racionalitás: milyen alternatív (jövedelem)termelési megoldások lehetségesek. Megvizsgálta milyen megoldások jöhetnek szóba a gazdasági szabályozók megváltoztatásával, illetve más területeken (oktatás, egészségügy stb.) gerjeszthető innovációs robbanással. Megcélozta a legfejlettebb csoportok (középrétegek) elérését a lokalitásokban, vállalkozási potenciáljuk segítésével a munkahelyteremtési esélyeket javítani stb. Megpróbálta elérni (és nem ritkán megkövetelni), hogy a lakosság aktívan vegyen részt a fejlesztési erőfeszítésekben, végül, de nem utolsó sorban azonnali és radikális racionalizálást hajtott végre az állami, kormányzati, önkormányzati adminisztrációkban.

Az információs társadalom-programok fejlesztési modelljeit tárgyaló művek (közöttük is a Castells-i fejlődésmodell) szerint a fejlesztés informacionális módja nem lehet spontán, csak (információ)tudatos. Amennyiben a számítógépes és informatikai ezsközök, illetve készségek terjedése révén javul a termelékenység mindenütt. A vonatkozó decentralizációs trend és az integráció nyomán új (gazdasági) aktorok lépnek be globális és egyben lokális piacra. Ezalatt egyre határozottabb, permanens szegregáció megy végbe a magasan kvalifikált tudásmunkás (döntéshozók) és a rugalmas fizikaiak között. Jellemzően erős az információáramlás ellenőrzése az erőcsoportok, befolyásellenőrzők, lobbik részéről, de a kormánynak, önkormányzatnak be kell avatkozni a társadalmi dinamika és értékrend nevében.

Jellemző fejlemény a városi és vidéki régiók közötti viszony megváltozása, amiben súlyos gond a helyi hiány például azzal, hogy konfliktus van a tudásmunkások iránti kereslet és az azokat kibocsátó oktatási kapacitások között. Vagy azzal, hogy a gazdasági/politikai aktorok és szervezetek jobban hagyatkoznak a globális gazdasági/politikai törvényszerűségekre, és kevésbé a helyi társadalom szociális összefüggéseiből következő törvényszerűségekre. Jellemző fejlemény az aktorok térbeli elhelyezkedése, a linerális vagy egytevékenységű térség, kistérség gondjai, a vonatkozó makrokommunikációs programok szervezése, hogy a regionális programot tervező, szervező, kivitelező miként teheti egymás partnereivé a gazdasági aktorokat, miként szervezi egymást erősítő hálózatba azokat.

Jellemző minőség itt a humántőke és az információs vagyon viszonya, amelynek minősítése eléggé elhanyagolt Magyarországon. A családi információvagyon mint humántőke készlet szerepe a belső migrációban, illetve a helyben maradásban válik fontossá, amennyiben helyspecifikus és nem specifikus tudásból áll. A helyspecifikus információtőke és humántőke az egyén, illetve a család helyi érvényesülésében testesül meg, a foglalkozásának és munkakultúrájának története alapján.

A „good governance" koncepció és elv értelmében a megyei, városi, falusi, községi/térségi informatikai rendszerek működését minősítik úgy, ahogy a Toffler-féle Progress of Freedom Foundation megszövegezte a 21. századi és harmadik hullámos kormány és önkormányzat működését (amelyik kicsi, de nem gyenge, on-line elérhetőségű, nyílt platformok dokumentálják működését). Az online kormányzás alatt az EU-ban a következő regionális és lokális információs rendszerek és fórumok közvetlen elérését kell biztosítani állami segítéssel: statisztikai (gazdasági, társadalmi, népességszámítási stb.), mezőgazdasági (áruinformációs és közvetítő szolgáltatások stb,), oktatási, közegészségügyi (orvosi) és ellátási (állampolgári), jogi és pénzügyi

szabályozási, gazdasági, üzleti regisztrációs, kifelé irányuló, piaci kereskedelmi, természeti erőforrás, energia, időjárás-előrejelző, idegenforgalom, vendéglátóipari, föld-, víz-, légtérhasználati, földtulajdon, infrastruktúra, közmű.

A központi megyei, regionális, lokális fejlesztési szervezetek informatizációs erőfeszítései a következő területekre koncentrálnak: a közérdekű, közhasznú és közbiztonsági információs rendszerek, illetve szolgáltatások felállítása állami és EU-ós informatizációs programok segítségével; a városi, falusi, községi információs közművek felépítése; a beruházni az emberbe típusú programok.

A tervezés és programbonyolítás helyi adottságainak figyelembevételével lehet (érdemes) rövid megtérülésű, teljesítésű programokat is indítani, s ennek szellemében kell számolni azzal, hogy mennyiben lehet végpont-csatlakozásokat, elérést és hozzáférést biztosítani: milyen vonatkozó törvényi és jogszabályi változásokat kell előkészíteni, lehet-e 1-3 éven belül minden háztartásban telefon, vagy minden gyermeknek hozzáférést biztosítani stb. Az információs közművek építése központi akaratot igényel, illetve a regionális jövedelemtérképek szerinti infrastruktúra-támogatásokat kell alkalmazni. A stratégiai operatív szempontok is a következők.

1. Az állami/kormányzati, önkormányzati bürokrácia folyamatos képzése, konzultációs tájékoztatása, az információtudatos (ami forrásismeret és szolgáltatási készség is) magatartás elésére.
2. Állami/önkormányzati (központi és hiteles) információkibocsátók online összekötése egymással, illetve az intelligens vagy teleházakkal stb.
3. Nemzeti, regionális, térségi informatizációs programok bonyolítása (állami), koordinálása (magán). Itt kell megjegyezni, hogy Magyarországon az állami informatizációs költségvetés mint ITá-programok leosztása a kormány részéről késik.
4. Az ügyintézés számítógépesítése (szingapúri számítások szerint az 1986-os hasonló program minden egyes dollárja 2,71 dollár megtakarítást jelent ma).
5. A mérési és minősítési követelmények szerint minden intézmény éves információs jelentést köteles készíteni, beszámolva a programok haladásáról.
6. A folyamatosan keletkező, születő, érkező stb. vonatkozó információ folyamatos értelmezése és értékelése, vállalkozástámogatás, szociális kohézió, egészségügyi korrekciós programok stb.
7. Erős helyi információs ipar fejlesztése, ami az ipari és az agrártermelés, szolgáltatás sokkal eredményesebb működését elősegítő intermedier-vállalkozások szervezésének segítését jelenti. Itt jelenik meg a mikroszférában a reindusztralizáció (az informaciótudatos iparpolitika), az ipari és az agrár új viszonya.
8. Végül önkormányzati feladat a helyi lakosság és vállalkozások segítése az elektronikus hálózatokhoz csatlakozásban.

A „beruházni az emberbe" típusú regionális program (amely egyébként generikus program „is" az EU-ban) mikroszinten a következőket jelenti. Egyrészt felmérni az információtechnológiai humánerőforrást a térségben, megtervezni a javítás lehetőségeit. Másrészt az információtantárgy-informatika oktatása és képzése alapjainak megteremtése. Harmadrészt iskolai/háztartási PC-k biztosítása, illetve éves felmérése a

rendelkezésre állásnak. Negyedszer a térség túltermelési készleteinek (gyümölcs, tej stb.) iskolai szolgáltatásba adása az eü/szocpol/kohéziós támogatások terhére. Ötödször nemzeti és helyi közösségépítő programok szervezése a közös érdeklődés alapján.

A szerteágazó fejlesztési terület egyik döntő témája a digitális személyiség (digital individual, digital persona) minősítése (hitelesítése és érvényesítése). Az aktív vagy passzív digitális személyiség (legyen az beteg, vagy rab, nyugdíjas vagy átutalásban fizetését kapó dolgozó, bankszámlatulajdonos stb.) nagy kihívás a Magyarországnak, de lehet cél a csatlakozás idejére, hogy mindenki digitális személyiség lehessen.

6.6 Melléklet: **Az informatikai fejlesztési modellek információ- és tudástartalma**

6.6.1 A regionális-lokális forgatókönyv makromodellezése felől:
- a regionális-lokális gazdaságtani modellezés;
- a régió-lokalitás társadalomkép modellezése;
- a gazdasági régió-, lokalitásminősítés és -képzés szempontjai;
- a regionalitás-lokalitás történelmi alapjainak aktualitása;
- a regionalitás-lokalitás mérhetősége.

6.6.2 Regionalitás és lokalitás a makropolitikák forrása felől:
- önkormányzati tevékenységek és információstársadalom-programok;
- a regionális-lokális gazdaságfejlesztési programok;
- az állam változó szerepéből következő programok;
- gazdasági szerkezetváltási és lokális politikai programösszefüggések.

6.6.3 Regionalitás és lokalitás az információtudatos viselkedés felől:
- lokális személyiségtípusok: a kapuemberi szerep;
- az információtudatos (intelligens) település;
- az információtőke szerepe a helyben maradásban;
- a tájékoztatás társadalmi tükör szerepe a helyi élet szervezésében.

6.6.4 A regionális-lokális forgatókönyv generálása felől (leíró vagy normamodellek):
6.6.4.1 a regionális gazdaságtani modellezés;
- a gazdasági növekedés és fejlődés regionális összefüggései;
- a diszparitások oka és mértéke;
- válságkezelés és programkészítés;
- fejlődésmodellezés;

6.6.4.2 regionális együttműködések szervezése;
- öntevékeny kezdeményezések;
- térinformatikai adottságok és távlatok;
- integrációs mechanizmusok működésének minősítése;

6.6.4.3 erőforrásallokáció;
- információforrások és
- humán források számbavétele;
- programelbírálás.

6.6.5. A regionális-lokális forgatókönyv generálása (ismeret vagy tudás bázisú modell)
6.6.5.1 Az információtudatos, tudás bázisú modell: regionalitás 1.
- a természetes vagy földrajzi régiós ismerettár;

- állam/köz/igazgatási régiós ismerettár;
- funkcionális régiós (ipari, mezőgazdasági, turisztikai stb.) ismerettár;
- gazdasági régiós (fejlődő, válság-, hátrányos helyzetű) ismerettár;
- szociológiai, antropológiai, urbanisztikai stb. régiós(városias; aprófalvas stb.) ismerettár;
- statisztikai régiós (NUTS 1-3-ig regionális, NUTS 4-5 lokális) ismerettár.

6.6.5.2 A gazdasági régióminősítés és -képzés: regionalitás 2.

- húzórégió: ahol a foglalkoztatottság- és a termelékenység-növekedés az országos átlag feletti;
- fejlődő régió: ahol a termelékenység növekedése az országos átlag feletti, de azt a foglalkoztatottság csökkenése révén érik el (ezek a munkahelyvesztő növekedés példái);
- hanyatló régió: ahol a termelékenység növekedése csak az üzembezárásokkal tartható fenn;
- válságrégió: ahol a gazdasági aktorok és vállalkozások már elveszítették versenyképességüket, a létszámleépítések sem hoznak termelékenységnövekedést;
- struktúraőrző régió: ahol a termelékenység drasztikus csökkenése mellett a központilag támogatott foglalkoztatással próbálják a lepusztulást fékezni;
- protekcionista régió: ahol a termelékenység csökken, de a foglalkoztatás az állami beavatkozás hatására az országos átlagnál magasabb.

6.6.5.3 A regionalitás történelmi alapjai, illetve új tartalmak: regionalitás 3.

- a történelmi régiók helyreállása (mint például a határainkon túlnyúló gazdasági régiók sorsának alakulása: Győr-Sopron-Pozsony, Kárpátalja stb.);
- a határövezetek helyreállítása (az elmúlt 50 évben szinte elhaltak, s ezek fejlődtek a leggyorsabban az elmúlt 10 évben);
- történelmi nagyrégiók rekonstrukciója (példa Erdély, ahol a románok nem fejlesztették, illetve adminisztratíve akadályozták a szinmagyar lakosságú régiók fejlődését);
- a régiók újraintézményesülése (ill. a régiószerveződések újrafogalmazódása: Alpok-Adria, Kárpátalja stb.);
- a regionalizmus mint bizonyos szuverenítások kialakulása, illetve megszilárdulása.

6.6.5.4 A regionalitás mérhetősége (minősítés, normák, statisztika) regionalitás 4.

- a földrajzi és demográfiai adottságok , illetve különbözőségek minősítése: geográfiai adottságok, demográfiai, foglalkoztatási, szakképzési stb. normák;
- az urbanizációs adottságok, mint a közlekedés (megközelíthetőség és a környezettisztaság viszonya): az úthálózat, kommunikációs infrastruktúra, közműellátottság stb.;
- a gazdasági adottságok, mint például a gazdasági aktorok teljesítménye (vállalkozási hajlandóság stb.), a gazdasági ágazatok térbeli koncentrációja: a struktúraváltási készségek minősége stb.;
- az életszínvonalbeli (életminőség) adottságok: fogyasztási viszonyok, ár-,

bér típusú különbözőségek, háztartásstatisztikai eltérések, kulturális, oktatási, szociális ellátottság stb.

6.6.6.7 Irányadó dokumentáció: jegyzet, feldolgozott irodalom e fejezethez

1. Az Európai Unió információs társadalom programjainak alapjai, az akcióprogramokkal a következő dokumentumban találhatók: „Az információs társadalom kialakítása az EU-ban és Magyarországon." Nemzetközi konferencia tájékoztatója. Összeállította Csorba József, szerkesztette Gerzsó Géza. OMIKK, 1997, p.80
2. Csorba,J.: Az információs társadalom szervezése. Előterjesztés és konzultációs vázlat az információs társadalom-programok állami, kormányzati szervezéséhez. IFTI, 2000, p.12
3. Csorba,J.: A globális információs társadalommal kapcsolatos magyar várakozások. in: Bognár,V.: Fehér,Zs.: Varga,Cs. (szerk.): Mi a jövő? Információs társadalom ? Tudástársadalom? OMFB, ORTT, HÉA, 1998, p.544,: valamint Csorba,J.: Magyarország útja az információs társadalom felé. in: Varga,Cs.: Tibor,T. (szerk.): Magyar jövőképek I-II. Nemzeti stratégia 2020-ig. Kapu, 1997/98, p.832, 678
4. Internet a kormányzatban - Intranet. ITB, 13.számú ajánlás, MeH-IKI, 1997. Papp,Gy., Bartha,L., Csorba,J., Kincses,Gy., Kovács,L., Petróczy,Gy.: p.56
5. Towards a Global Information Society. Global Information Infrastructure Global Information Society: Policy Requirements. OECD, Paris, 1997. p.112
6. Csorba,J.: A globalizáció az információs társadalommal kapcsolatos információtudományos gondolkodásban. = www.inco.hu, 1999/2.sz. p.27
7. A forrástájékoztató információrendszer. IFTI-dokumentáció, 1992, p.46
8. Informatikai koncepciók, politikák nemzetközi gyakorlata. MTA Információtechnológiai Alapítvány. 2000, p.64
9. Globális gazdaság és nemzeti tudásbázis. Erőforrások és alkalmazkodás. TéT-attasék 6. konferenciája. OMFB, 1999, p.380
10. Ansbach'2000: a tanuló régió modell németországi példája. (Lernende Regionen - ein Modell für den Einstieg am Beispiel der Stadt Ansbach.), OMIKK, 2000.
11. Az Alföld a 21. század küszöbén. (szerk.: Baukó T.) Nagyalföld Alapítvány, 1999, p.398
12. A területfejlesztés különösen sikeres projektjei az EU-ban. (European Regional Development and Cohesion Funds, Success Stories. www.inforegio.org/wbpro/pro_en.htm)
13. Business Link services to small and medium-sized enterprises: targeting, innovation, and charging. Department of Geography, University of Cambridge, EN. = Environment and Planning C: Government and Policy, 1999, 17.k. 2.sz. p.177-193.
14. IST Program („user-friendly" information society): kutatási, technológiapolitika és demonstrációs különleges program (1998-2002) keretébe tartozó indirekt kutatási tevékenységek. Európai Bizottság IST Információs Szolgálat, Információs Társadalom Főigazgatósága, Brüsszel. = Official Journal of the Europe Communities, 10.02.2000./EN/C 38. (az OMIKK-EU MIK, FEMIRC Hungary dokumentációjából, adaptálásából).
15. A regionális fejlesztés támogatásának eszközei és mechanizmusa az Európai Unióban. Útmutató a leendő tagországok számára. European Union assistance for regional development: a brief guide for future Member States. = European Commission Directorate-General for Regional Policy and Cohesion. 1999, p.32), OMIKK, 2000

16. Dolbeare,K.M.: Hubbell,J.K.: USA 2012: After the Middle-Class Revolution. Chatham, NJ, 1996, p.190
17. Global Reserach Village. OECD, Science Technology Industry Review, 1999/24.sz. p.124
18. Lovering,J.: New Regionalism: theory led by policy. = International Journal of Urban and Regional Research, 1999/2.sz. p.370-395.
19. Targowski,A.S.: Strategies and Architecture of the Electronic Global Village. The Information Society, 1990/3.sz. p.187-202.
20. Toffler,A. et al.: „A Magna Charta for the Knowledge Age.": 1994, aug.22. = http://www.pff.org
21. The Digital Individual. Special Issue. = The Information Society, 1994/2.sz.
22. Tudástársadalom és tudásmunkás, a vonatkozó ismeretek összegzése. in: Technology Analysis and Strategic Management, 1999/1.sz. p.5-16., 1999/3.sz. p.287-300.

7. előadás: A globalizáció, mint az információ korának motorja

Bevezetésként két állítás, valamint az IFTI-adattárból néhány minősített globalizációs esemény felemlítése. Az állítások: globalizáció 1.: „áldás vagy átok?!" Válasz: Nem ez a kérdés! Állítás: globalizáció 2. : a globalitás és a lokalitás kölcsönös viszonyban vannak.

Az érveléshez használt példák a következők. A UNCTAD jelentése a nemzetközi konszernek közvetlen külföldi beruházásainak alakulásáról: 1998-ban ez 649 milliárd dollár volt és 37%-kal növekedett az előző évihez képest. A legtöbbet az USA-ban fektettek be (vagyis nem a fejlődő országokban). A 100 vezető konszern ruházott be a legnagyobb arányban, miközben az utóbbi három évben folyamatosan létszámot csökkentettek. Számtalan érdekességet árulnak el a finomabb adatok, mint mely ország nagyvállalati hol fektetnek be, hol foglalkoztatnak több alkalmazottat, merre vándorol a pénz és a munkaerő. (mti/nmo.p.9./ifti'99,09.28.G)

Másik példa a globális gazdasági integráció veszélyeiről szól, összefoglalva az amerikai politikai vezetés számára. Eszerint a globalizáció és a társadalom legfontosabb feszültséggerjesztő területei (Rodrik,D.: Has Globalization Gone Too Far? Institute for International Economics, Washington, 1997. p.108) következők:

1. a határokon keresztüli tevékenységekhez szükséges készségeket birtokló csoportok fölözik le a hasznot a többség rovására;
2. a globalizációs hatások és a nemzeti formák konfrontálódása károsítja helyi közösségek érdekeit, a szabványok változása átállási károkat jelent;
3. a globális gazdaság aláássa a társadalombiztosításokat. (mti//ifti'98,12.29.P.)

A harmadik példában a környezetgazdálkodás szempontrendszerében a globalizáció a biodiverzitás végét jelenti, 1970-1990 között hatalmas pusztítást mutat a mérleg, a környezetpusztulás újabb szintjét, amikor a bioegyedek sora pusztult ki (Hammarskjöld Foundation, célszám). A „life industry-koncepció", a TNT-k 3.000 milliárd dolláros forgalma a környezetrablás és -rongálás révén termelődik?! (mti/development dialogue'97/nov.p.184/ifti-'98,12.29.T.).

Egy további példában, a kulturális imperializmust szimbolizálja a Walt Disney Co. vagy a Cable News Network mint a trójai faló az idegen kulturális értékek és életminőségek terjesztésében. A közvetítő közeg a szórakoztatóipar (entertainment +

infotainment) a zene, a mozi, általában a műsorszórás, a vonatkozó szoftverek stb. keretei között. A gyakorlati példa, hogy a „Lethal Weapon" című aktuális filmslágert egyszerre kezdik vetíteni az öt kontinensen, vagy hogy például a Reader's Digest 19 nyelven jelenik meg az összes kontinensen. De ugyanilyen trójai faló az USA jogrendszere, amikor a liberalizációval (mint kulturális, jogi stb. globalizációval) próbálja leszerelni az európai (vagy más) jogi és adminisztratív gátlást. (mti/business week'98/ nov.30.p.14. /ifti'98,12.09.T.)

Ismét más példa, hogy a GE-LEu legnagyobb részlege a magyarországi, s mint ilyen a regionális (vagy kontinentális) vezetési pont nálunk települt a technológiai központ informatikai bázisának kiépülése után. A kommunikációs infrastruktúra 20 ország, 40 kirendeltségét, a londoni (pénzügyi) és a budapesti (technológiai-fejlesztési-informatikai) központot köti össze. Az informatikai fejlesztés információgazdaság(tan)i motorja a 30%-ra (!) tervezett működtetési-műveleti költségcsökkentés, illetve az „economic of scale" arány, ami az Intranetre kapcsolódó mintegy 3.000 munkaállomással jár. (mti/vg'98.p.9./ifti)

7.1 A globalizáció előtörténete

A globalizáció már az 1970-es évek elején megjelenik az információ korát kibontó információtudományos irodalomban, Yoneji Masuda egy 1974-es nemzetközi konferencián kifejti, illetve egy 1979-es folyamatábrában meg is jeleníti szerepét.

De hivatkozhatunk a World Bank „belépünk a 21. századba" című jelentésére is, amely a GLOBALIZÁCIÓT a lokalitás megerősödésével együtt tárgyalja. A globális hatásokat a lokális ellenhatások egészítik ki, mint a nemzetállamok számának megduplázódása (192 volt 1998-ban): illetve az urbanizációs trend (1975-ben egyharmad, 2025-ben kétharmad, 2050-ben a világ fele népessége él városokban).[167]

Hivatkozhatunk az amerikai központú World Academy[168] vonatkozó tanulmányaira, amelynek 1999-es munkaanyagaiból számos forgatókönyvet lehet kiemelni,[169] s ezek legjellemzőbb típusait mutatom be.

7.2 A globalizáció modellezése

A „globális kibontakozás százada", címen[170] a következő modelleket találtam a legjellemzőbbnek, amelyekben a folyamatokat az alábbi tényezők és erőterek mozgatják.

[167] Globalization and Localization. World Development Report 1999/2000. = Transition. The newsletter about Reforming Economics, 10.k. 4.sz. 1999, aug.,p.1,2.,valamint http://www.worldbank.org/html/prddr/trans/WEB/trans.htm

[168] Az amerikai központú World Academy-t 40 évvel ezelőtt alapították, több mint 500 neves tudós formál véleményt fórumain.

[169] Cleveland,H. : Anderson,W.T.: Transnational: a word whose time has come. = The Futures, 31.k. 12.sz. 1999, dec. p.879-903.

[170] Cleveland,H.: The 21st (Global) Century. = hcleveland@compuserve.com

A tudományos és technológiai pentagon

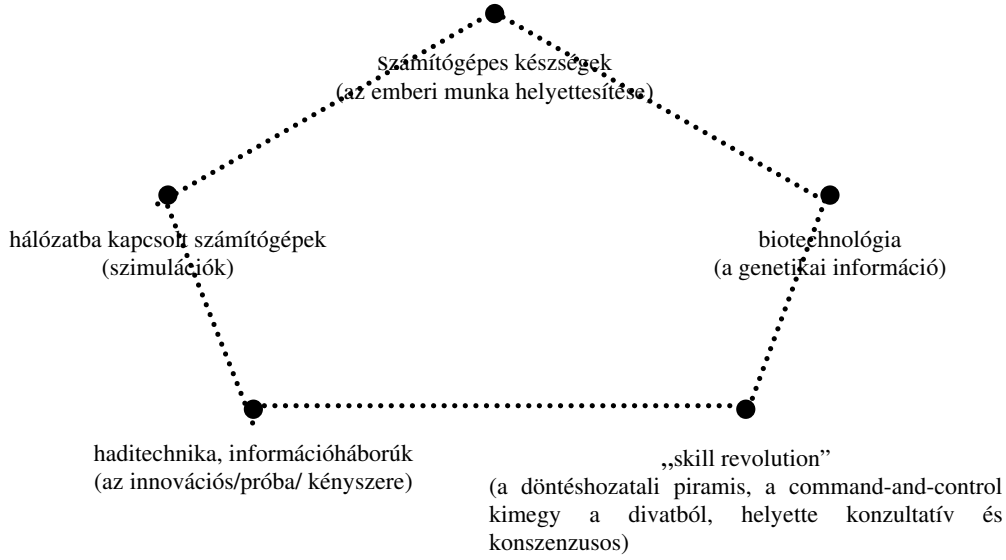

A humán pentagon

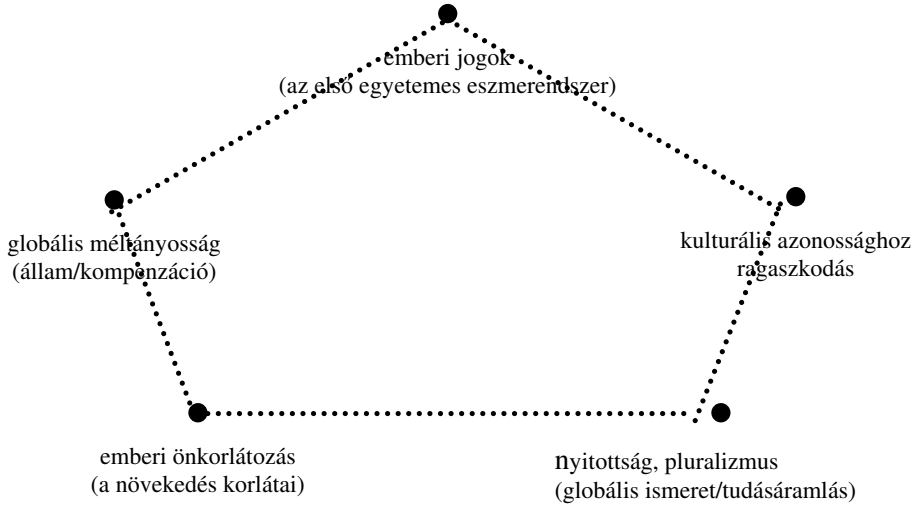

Az információs társadalom pentagon

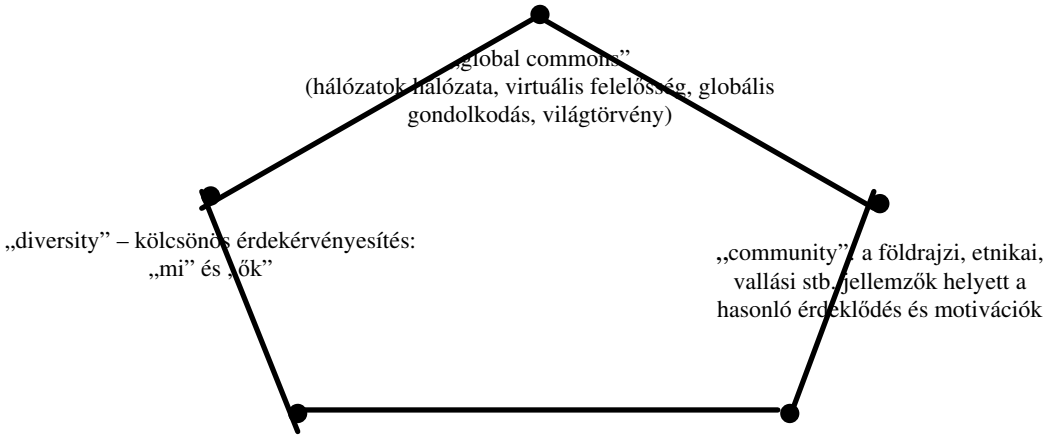

7.3 A gazdasági globalizáció mítosza

A globalizáció két legáltalánosabb csoportosítása a „globális gazdaság” és a „globális tudatosság”, de a legtöbben a globalizációt gazdasági jelenségként értelmezik. Egy ilyen definíció szerint a globalizáció a tőke, a technológia és az információ integrációját jelenti, egyetlen globális piac létrejöttét, a globális város, falu stb. megjelenését, más megfogalmazásban tőke-, áru- és szolgáltatáspiacok nemzetközi integrációját jelenti. A globalizáció intézményesülése is folyik, amit olyan javaslatok jellemeznek, mint a World Financial Authority felállításának követelése. Három jellemző eszmerendszer formálja a vonatkozó vitát, egyrészt a tiszta szabad verseny, a privatizálás, a befektetési tevékenységek minimális korlátozásának híveinek elképzelései; másrészt a középutas elképzelések, az erős állami szektor mellett a gazdasági globalizációt üdvözlő, de káros hatásait korlátozó szemlélet hívei; valamint harmadrészt a globalizációval szemben a lokalitásokat (a nemzetállamoktól a helyi közösségekig) erősítő szemlélet hívei.

A gazdasági globalizáció működése mára tisztázódni látszik, jelentős bizonyítékok vannak (mint az EU-tagok 1960-1995 közötti áruforgalmának statisztikája), hogy csak bizonyos magtevékenységek (a tőke, az információ, a management) globalizációja működik (Castells). Nincs szó világgazdaságról, egyetlen piacról és így tovább. Másfelől a „global competitiveness” mára hírhedt fogalommá lett, a gazdasági verseny olyan terepét jelenti, amelyen a termelés szociális költségeinek leépítésével lehet érvényesülni, s az így halmozódó költségeket (a társadalmi újratermelés ára) a jövőre terhelik.[171]

[171] Az újkapitalizmus kísérő jelenségeként jellemzett globalizáció terjeszkedésének motorja a gyors dereguláció, a számítógépek, az információs és kommunikációs technológiák révén gyorsan közlekedő monetárispolitikai és pénzpiaci tevékenységekkel kiegészülve globális dimenziókat adott egy folyamatosan gyorsuló expanziós korszaknak (aminek értékmérője, hogy az 1970-es évek napi 20 milliárd dollár nagyságrendű valutakereskedelme az 1990-es évek elejére napi 1.000 milliárd dollár méretűre növekedett világviszonylatban). lásd. Csorba J.: A globalizáció az információs

7.4 Az információtudományos rendszerszemléletű magyarázatok

A globalizációt értelmező legjellemzőbb információtudományos magyarázatok az IT történetéről, a pénztőke terjeszkedéséről (1.ábra), a kulturális gyarmatosításról (a Coca Cola-jelenség, a McDonalds-hálózatok, a Big Mac-index hivatkozása) szóló leírásokkal, valamint a „Millennium" típusú forgatókönyvekkel illusztrálhatók. Ez utóbbiakból mutatok be négyet, tőmondatokba sűrített legfontosabb jellemzőikkel.

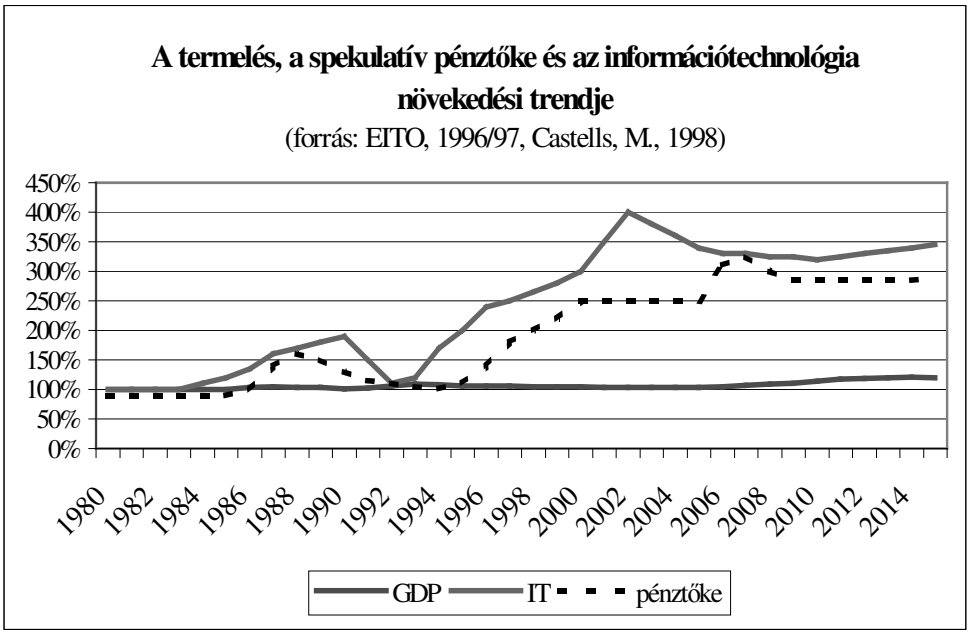

7.4.1. Script: a változások dominálta szemléletmóddal

7.4.1.1 Nyitott, bizonytalan század következik...;

7.4.1.2 amelyben a nacionalizmus a fő hajtóerő (de egy egészen újszerű értelmezésben: mint. nemzeti öntudat, közösségi tudatosság, központtudat; gazdasági terjeszkedési képesség; önvédelem képessége mint gazdasági és politikai jogok összessége)...;

7.4.1.3 jellemzik kulturális áramlatok (harmóniakeresés a kulturális divergenciában)...;

7.4.1.4 meghatározza, hogy tudunk-e tanulni (mármint nem hegeli értelemben a múltunkból, hanem a tolakodó jelenből; azaz milyen gyorsan tudjuk megérteni a változásokat?!).

7.4.2 Script: az IT és a globalizálódás folytán a civilizáció központja Ázsia lesz

társadalommal kapcsolatos információtudományos gondolkodásban. = INCO, 1999, 2.sz.: illetve Kleinknecht,,A. et al.: The myth of economic globalization. = Cambridge Journal of Economics, 22.k. 5.sz. p1998, p.637-647.

7.4.2.1 A változások trendjei a globalizáció (termelésé, kultúráé, fogyasztásé);

7.4.2.2 a technológia mint kultúra („új 3. kultúra", a tudomány új centrumai);

7.4.2.3 az ázsiaközpontúság (a kiindulási alapot vehetjük Lépő Zoltánnak, a "selyemúttal" kapcsolatos írásaiból).

7.4.3 Script: a következő nyitott, bizonytalan század sorsa attól függ, hogy miként bánunk a legfőbb katasztrófaveszélyekkel:

7.4.3.1 a pontenciális üstökös-katasztrófával;
7.4.3.2 az üvegházhatással (széndioxid-szintek);
7.4.3.3 a radioaktív hulladékok kezelésével;
7.4.3.4 a nukleáris fegyverek felhasználásával.

7.4.4 Script: ökológiai és ökonometriai tudatosság:

7.4.4.1 a globális környezet,
7.4.4.2 az gazdaságdemográfiai hatások,
7.4.4.3 a környezetterhelés,
7.4.4.4 a túlnépesedett civilizációkkal kapcsolatos ismeretek.

Amikor lokális események globális hatásokká fejlődnek: a föld negyede már az ökológiai egyensúly szempontjából veszélyeztetett terület: 2025-ben már 2 milliárdnyi ember él ilyen területen. A következő évtizedek eseményei környezetkatasztrófa-gyakorlatok lesznek, a NATO-val; új üzleti-gazdasági szerződések készülnek; a civil társadalom fokozott szerepvállalásának kell következnie.

8. előadás: A jövőmodellek információtudatos forgatókönyvei

A „2050 Project" (amely a World Resources Institute, a Brookings Institution, a Santa Fe Institute, valamint a Global Scenario Group mint a Stockholm Environment Institute körül szerveződött munkaközösség által készített forgatókönyvek alapján állt össze) három legjellemzőbb típusát mutatom be.[172]

8.1 A „market world" típusú forgatókönyvek

8.1.1 Egy példátlanul hosszan tartó és kiterjedésű (világméretű) gazdasági boom következik.
8.1.2 2020 táján létrejön egy integrált globális piac, egy globális pénzzel (az euró mintájára).
8.1.3 Fokozott konvergencia valósul meg a termelési és a fogyasztási minták alakulásában.

[172] Marien,M.: The Three Scenarios of Which World? = Future Survey, 1999, Fall, p.630-642. valamint Hammond,A.: Which World? Scenarios for the 21st Century. Island Press, 1998. = www.hf.caltech.edu/which world. : illetve Hammond,A.: 3 Global Scenarios: choosing the World We Want. = The Futurist, 33.k. 4.sz. 1999, p.38-43.

8.1.4 2040 táján a világ népességszámának alakulása eléri a csúcsot, s onnan csökkenni kezd.
8.1.5 A környezetszennyezés szinte mindenütt drasztikusan csökken.
8.1.6 A modern társadalmak viszonylag könnyedén alkalmazkodnak a klímaváltozásokhoz.
8.1.7 Transznacionális társaságok segítik a gazdasági kibontakozást a fejlődő országokban (de ez komoly szociális és környezetgazdálkodási gondokkal párosul).

8.2 A „fortress world" típusú forgatókönyvek

8.2.1 A prosperitás csak a világnépesség harmadára vonatkozik.
8.2.2 A kormányzás sok fejlődő országban megoldhatatlan gondot jelent.
8.2.3 A szociális és a környezetgazdálkodási gondokkal való törődés csökken.
8.2.4 A jövedelmi és az életminőség viszonyok sok rurális környezetben romlanak.
8.2.5 A terrorista és a nihilista csoportok tevékenysége erősödik.
8.2.6 Az egészségügyi viszonyok és állapotok Ázsiában és Latin-Amerikában romlanak.
8.2.7 A vezető tengeri halgazdaságok zöme összeomlik.
8.2.8 Az aszályos ciklusok gyakoribbak és intenzívebbek lesznek.
8.2.9 Pusztító áradások jelentkeznek a mélyebb tengerparti, illetve egyes mezőgazdasági területeken.
8.2.10 A jogfosztottak hangja erősödik, ahogy az életfeltételek romlanak.
8.2.11 A globális bűnözés növekedik, bűnszövetkezetek ellenőrzik a kormányokat sok fejlődő országban.
8.2.12 A mind bonyolultabb számítógépes bűnözés (milliós nagyságrendű lopásokkal) mindennapossá válik.
8.2.13 A gazdagok védett szigetekbe/erődökbe vonulnak, enklávékat alkotnak.

8.3. A „transformed world" típusú forgatókönyvek

8.3.1 A környezettudatos gondolkodás, a környezetgazdálkodási szemlélet radikális váltást eredményez mintegy 30 éven belül.
8.3.2 Az új gépkocsik egy gallon (4,54 liter) üzemanyaggal közel 80 mérföldet (kb. 128 km) tesznek meg.
8.3.3 A jóléti államok fogyasztási kultúrájának visszafogását hirdetik meg (újfajta puritán életminőség).
8.3.4 Vallási újjászületés indul a családi kötelékek és a szociális szolgálat megerősödésével.
8.3.5 Új közösségek, vallási csoportok új városi reneszánszt hoznak létre.
8.3.6 Az ipari termelésben elfogadják az új szociális és környezetgazdálkodási megfontolások (önkéntes) korlátozásait.
8.3.7 A filantróp jellegű magánkezdeményezések hulláma új szociális környezet teremt.
8.3.8 Az új demokratikus kormányzás egyetemessé válik.

9. előadás: Az információ kora és a globalizáció összefüggése

Mindenekelőtt az anyag-energia-információ összetétel módosulásáról kell beszélni az információ javára, azután az információ termelési tényezővé (mint a tőke, vagy a munkaerő), áruvá válásáról. Ma már minden terméknek van pénzértéke és információértéke is, s egyre inkább az információtartalom mérvadó.[173] Mind fontosabbak az ipari információgeneráló és feldolgozó tevékenységek (K+F), s ezeknek egyre újabb formái jelennek meg. A vállalatoknál új információ-feldolgozó és ellenőrző tevékenységek, új funkciók működnek különféle menedzsment-szerkezetek formájában. A munkaerő-szerkezet felosztható aszerint, hogy információkkal foglalkozó vagy sem. Az információs (termelő, feldolgozó, terjesztő, ellenőrző) tevékenységek egy új gazdasági szektort hoztak létre. Az információtermelésből kilépő innovációk terjedése, szaturációs hatása bizonyos ciklusokat követ, amelyek a gazdaság hullámainak alakulásában döntő fontosságúak (négy típusuk van természetük, tartalmuk, társadalmi és gazdasági hatásuk alapján), az IT-innovációk reform- vagy krízisszerű strukturális-szektorális változásokat generálnak a gazdaságban.

Egyfelől minden kisebbé, gyorsabbá és olcsóbbá válik (nyersanyag-energia-információ), azzal a költség/teljesítmény arányok is látványosan javultak az IT-nek köszönhetően. Az IT javította a termelékenységet klasszikus értelemben a tőke, munkaidő, létesítmény, idő stb. inputok felhasználásában, növelte a rugalmasságot a termelésben, jobb minőséget, nagyobb intelligenciát vitt be a termékbe, növelve a hasznosságot és a fogyasztóvonzást. Az IT kitolta a növekedés határait abban az értelemben, hogy a természetes erőforrások felhasználását javította. Az IT alapú berendezések hálózatokba rendeződve információáramlást hoztak létre a legkülönfélébb összekapcsolásokkal, s ez az új technikai forradalom lényege.

9.1 A gazdasági viselkedésminták globalizációja

A globalizáció nem akármilyen mértékben foglalkoztatja a közgazdasági és az információ(tudományo)s szakértőket, amennyiben a pénzügyek globalizációja történelmi folyamatában tetőzik. A folyamat mögött a történelmi szükségszerűséget látó értelmezés szerint az ipari korszakból az információ korába történő átmenetben a pénzügyi hatékonyság, a megtakarítók és a befektetők közötti kapcsolatok optimalizálásával, a pénzügyi szolgáltatások hatalmas fejlődésével a gazdasági szféra megszállása, majd uralma után a pénzvilág a politikai szféra ellenőrzésében is meghatározó szerephez jut. Nyilvánvalóan van racionális (értsd közgazdaságilag teljesen megalapozott, fejlődéselméleti) oka is a pénzvilág uralmaként jellemzett globalizációnak (amennyiben a pénz- és tőkepiaci szféra állítja elő a GDP 10-25%-át, ami már jelentősebb például az agráripar teljesítményénél), ám a politikai összefonódások, illetve az információs és kommunikációs technológiák révén történő pénzpiaci globalizáció mást jelent. (A megítélés kiindulópontja az lehet, ahol a pénzügy és a pénzügyes közgazdászok szerepe meghatározóvá válik a gazdasági döntéshozói szintek működésében és működtetésében, illetve ahol ez a vezető szerep áttér a politika, sőt, a világpolitika szinterére.) Az újkapitalizmus kísérő jelenségeként jellemzett globalizáció terjeszkedésének egyik hadoszlopa a gyors dereguláció, a számítógépek, az információs és kommunikációs technológiák, a távközlés révén gyorsan közlekedő monetárispolitikai és pénzpiaci

[173] Információs szakértők meghökkentő becslései szerint egy ember (nyers)anyag/pénz-értéke mintegy 25.000 dollár, (bio)energia/pénz-értéke mintegy 110.000 dollár, az (információ)tudás/pénz-értéke 1,5-10 millió dollár.

tevékenységekkel kiegészülve globális dimenziókat adott egy folyamatosan gyorsuló expanziós korszaknak.[174] (Ennek számtalan jele van, mint például az, hogy míg két évtizeddel ezelőtt a napi valutakereskedelem mintegy 20 milliárd dollár nagyságrendű volt, addig napjainkban a valutaközpontok napi forgalma világviszonylatban több mint 1.300 milliárd dollár.)

A globalizáció motorjai, a transznacionális társaságok (TNT-k) meghatározó tényezői az információs társadalom paradigma sajátos alakulásának is, illetve a monetarizmus néven összefogott pénzügyi megoldások globális közvetítésének is. A 300 legnagyobb TNT vagyona a világ termelő vagyonának negyedére rúg, s a nemzetállamok háromnegyed részénél jelentősebb gazdasági potenciállal bírnak. Más megközelítésben, a teljesítménysorrend szerint legnagyobb gazdasági potenciállal rendelkező „országok" a TNT-k.[175]

Az előzőkből következően a globalizáció az információtechnológia révén olyan sajátos gazdasági, politikai, kulturális szerveződéseket hoz létre világszerte, amelyek előképe az észak-amerikai civilizáció hatalmi központjaiban található. Az információs társadalom paradigmák észak-amerikai, európai és délkelet-ázsiai (japáni) változataiban is azonos rendezőelvek szerint működnek, a különbség ott van, hogy a fejlettebb régiókban az (gazdasági, politikai, társadalmi) ellenőrzés és gátlás eszközei hatékonyabbak (ezért is irányul a globalizáció mindig újabb területek felé), a fejlődő térségekben viszont a gyengébb ellenállások miatt a hozamkonvertálás gyorsabb és magasabb profittal jár. Ennek megfelelően a globális gazdasággal kapcsolatos ismeretek mind kritikusabbak lesznek. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a globális gazdaság nem világgazdaságot jelent, hanem bizonyos (mindenekelőtt tőkeműveletek, azután technológiai, vezetésszervezési, információs stb.) magtevékenységek működtetését planetáris méretekben egyidejűleg.[176] A globális gazdaság legnyilvánvalóbb következménye a pénzhatalom működése, a súlyosabb hatások pedig a foglalkoztatás gyengítésében, illetve a társadalmi költségek eltüntetésében jelennek meg.

A globális gazdaság alig mérhető a hagyományos statisztika keretei között, ezért készülnek egyre újabb és újabb becslések, amelyek összegzett eredményeként a vállalatokon belüli kereskedelem értékét a világkereskedelem 32%-ára teszik, s ezt egészében a hivatalos statisztikán kívüli teljesítménynek tekintik. Ugyanezek a becslések a foglalkoztatás és a munkajövedelmek alakulását illetően úgy találták, hogy csak a legmagasabban kvalifikált munkaerő részesedett a globalizált gazdaság áldásaiból, a többieknél 1960-1990 között 20%-os létszámcsökkenés és 7-10%-os bércsökkenés következett be.[177]

---

[174] Fontela,E.: The era of finance. = Futures, 30.k. 8.sz. 1998, p.749-768., valamint Hieronymi,O.: Agenda for a new monetary reform. = Futures, 30.k. 8.sz. 1998, p.769-781.

[175] Ahogy azt kifejti Barnet,R.J.:Cavanagh,J.: Global dreams: imperial corporations and the new world order. (Simon and Schuster, New York, 1994.), valamint Lairson,T.D.:Skidmore,D.: International political economy: the struggle for power and wealth. (Hartcourt Brace, Orlando, Fl., 1993.) műveikben.

[176] Ahogy azt egyértelműen bizonyítják Castells,M.: Carnoy,M. : Cohen,S. : Cardoso,F.H.: The New Global Economy in the Information Age. (Pennsylvania State University Press, Univ.Park., PA, 1993) című összegző munkájukban.

[177] Ahogy azt kifejti a UNCTAD World Investment Report-ja „Transnational Corporations and Integrated International Production." címmel (UN, New York, 1993.) Másfelől a tapasztalatok információtudományos modellezése szerint a gazdaság primér (alapanyagtermelő), szekunder (gyáriparok), tercier (szolgáltatások) szektorai eltérő módon profitáltak a számítógépesítés (automatizáció, robotizáció) áldásaiból. Az első hullámban a szekunder szektorban volt jelentős hatása a számítógépes automatizációnak a termelési kapacitások és termelési érték tartományokban, miközben a foglalkoztatás szintje romlott. Általában a termelékenység és a foglalkoztatás viszonya évtizedes eltéréssel válik pozitív tartalmúvá. A japáni információs társadalom paradigmában viszont az ismeret (tudás) bázisú rendszerek idején lesz kiemelkedő szerepe mindennek a primér és tercier szektorok ágazatainak automatizációjával.

9.2 A tudás globalizációja

Az ipari korszakból az információ korába történő átmenetben a vagyontárgyak, általában a gazdagság forrása is megváltozott: a gazdagságot és a vagyont már a tudástermékek képviselik. A pénz- és a fizikai vagyon leértékelődésének folyamata nem ma kezdődött. A Fortune 500-ak 1954-es listáján található cégek kétharmada eltűnt, vagy már nem tudott felkapaszkodni az 500-ak 1994-es listájára. Másfelől 1979-1994 között a legnagyobb amerikai társaságok által alkalmazott munkaerő közel harmada épült le (16,2 millióról 11,2 millióra). Az eltűntek helyét olyan cégek vették át, mint például a Nokia amerikai leányvállalata, amelyik 1994-ben 5 alkalmazottal 160 millió dollár forgalmat bonyolított. Vagy a Nike, amelynél minden alkalmazottra 334.000 dollár termelési érték jut (szemben a Fortune 500-ak középmezőnyének átlag 248.000 dollár/alkalmazott termelési értékével).[178]

A tudástársadalom megjelenése nem előzmény nélküli, amennyiben az üzleti világ régóta tanulja már az ismeretek kezelésének és hasznosításának módjait. Az cég, amelyik nem volt képes számolni a vállalati szellemi kapacitásokkal - mint a legfőbb vállalati vagyontárggyal - milliókat veszített az elmúlt évtized alatt. Kiderült, hogy az intellektuális tőke felszabadít más tőkefajtákat is (az állóeszközök közt a berendezéstőkét, azután a találmányokat, végül készpénzt is, vállalati rugalmasságot stb.), növelve a profitképzést. Fontos új tudás lett annak felismerése, hogy az információs társadalomban más ismeretek kellenek a munkaerő felhasználásához, irányításához: annak tudatosítása, hogy az ember a vállalat legfőbb vagyontárgya.

Ha a termelő erők és eszközök nagyjából azonos készségeket feltételeznek, és mégis nagy különbségek jelennek meg a termelési teljesítményben, akkor az a tudás, a vállalati ismereteknek köszönhető. A XX. század óriásvállalatai, majd később szinte minden üzleti egység az invenciókra épül, a tudáskezelés eredményességére, az új technológiák megtalálására, a pénzügyi adatok állandó gyűjtésére és értelmezésére. Amikor a tudás (pontosabban a strukturált ismeretek, s azok mobilizálása) válik a legfőbb termelési tényezővé, akkor az intellektuális vagyon kezelése válik a legfőbb üzleti céltárggyá. Kísérő jelensége a folyamatnak, hogy a munkaerőigény évi 1%-ot esett 1990-tól , majd a második világháború után a nyersanyagszükséglet esett évi 1%-kal, 1950-től az energiasszükséglet esett évi 1%-kal azonos termelési értékhez mérve. Hasonlóképpen úgy látják a szakértők, hogy a századfordulótól évi 1%-kal növekedik a kvalifikáltabb munkaerő alkalmazása a fizetési listák szerint.

[178] A hivatkozott (korszakalkotó jelentőségű) alapművek, Stewart,T.A.: Intellectual capital: the new wealth of organizations. (Doubleday, New York, 1997, p.278), valamint Senge,P.: The Fifth Discipline (1996) című munkái.

9.3 Magyarország helye a globális világban

Az információs társadalom paradigma összehasonlító statisztikai adatai
a World Bank, IMF, OECD, ILO, UNDP nyomán
a) a mintában szereplő országok gazdasági indikátorai

Országok	GDP per head $PPP 1991	GDP growth annual average % 1983-92	Inflation annual average % 1983-92	Unemployment % of labour force	Total tax as % of GDP 1991	Telefon lines per 100 people 1990	Cars per 1000 people 1990	Pollution CO_2 emissons tons per head 1989
United States	22.130	2,7	3,8	7,4	27	45	589	19,7
Switzerland	21.780	2,0	3,2	2,5	32	58	447	5,9
Germany	19.770	2,7	2,2	7,7	39	40	490	10,5
Japan	19.390	4,1	1,8	2,2	30	44	285	8,5
Canada	19.320	2,8	4,4	11,3	36	58	473	17,3
Hong Kong	18.520	6,3	7,8	2,0	11	42	29	7,0*
France	18.430	2,2	4,4	10,2	41	50	418	6,4
Sweden	17.490	1,7	6,7	5,3	50	68	419	7,0
Italy	17.040	2,4	7,4	10,7	31	39	459	6,8
Australia	16.680	3,0	6,4	10,8	27	47	435	15,5
Britain	16.340	2,2	5,5	10,1	36	44	403	9,9
New Zealand	13.970	0,5	7,9	10,3	39	44	455	7,8
Izrael	13.460	4,0	69,3	12,0	40*	34	145	7,3
Spain	12.670	3,2	7,6	18,4	35	32	308	5,2
Bahamas	11.235	1,7	5,1	14,8	5*	26	250*	3,0*
South Korea	8.320	9,2	5,1	2,4	16	32	27	5,2
Mexico	7.170	1,4	59,2	3,2	18	6	65	3,7
Russia	6.930	-2,0	54,6	0,8	40*	15	50*	13,3
Hungary	**6.080**	**-0,6**	**15,2**	**12,2**	**50***	**10**	**169**	**6,1**
Brazil	5.240	1,9	472	5,9	75	6	104	1,4
China	1.680	9,4	8,2	2,3	45*	1	2	2,2
India	1.150	5,2	9,3	11,7	14	1	2	0,8

* becslés

Az információs társadalom paradigma összehasonlító statisztikai adatai
(forrás: World Bank, IMF, OECD, ILO, UNDP, WHO)

b) a mintában szereplő országok társadalmi indikátorai

Országok	Secondary school enrolment rate % 1990	Life expextancy at birth, Years 1991	Infant mortality per 1000 Live birth, 1991	Doctors per 100.000 People 1990	Population density: People per 1000 Hectares, 1991	Population of largest city, M 1991	Murders per 100.000 Man 1990	Divorces As % of marriages 1990
United States	92	76	9	238	275	18,1	13.3	48
Switzerland	85	78	7	159	1.701	0,8	1.4	33
Germany	97	76	7	270	2.286	3,3	1.0	30
Japan	96	79	5	164	3.294	11,7	0.7	22
Canada	99*	77	7	222	29	3,4	2.5	43
Hong Kong	90	78	7	93	58.121	5,8	1.7	12
France	99	77	7	286	1.036	10,3	1.3	31
Sweden	91	78	6	270	209	1,6	1.7	44
Italy	79	77	8	476	1.963	2,8	3.6	8
Australia	83	77	8	229	23	3,5	2.7	34
Britain	84	75	7	164	2.382	6,7	1.0	41
New Zealand	89	76	9	174	128	0,9	3.4	37
Izrael	83	76	9	286	2.396	1,7	3.3	18
Spain	90*	77	8	357	781	3,1	1.2	8
Bahamas	80	72	25	94	260	0,1	15.3	13
South Korea	87	70	16	73	4.435	10,5	1.3	11
Mexico	53	70	36	81	452	19,5	30.7	8
Russia	80	69	20	476	87	9,0	16.3	42
Hungary	**79**	**70**	**16**	**294**	**1.141**	**2,1**	**3.7**	**31**
Brazil	39	66	58	93	179	15,2	29.4	3
China	48	69	38	99	1.255	7,3	1.0	1*
India	44	60	90	41	2.902	9,2	5.0	1*

* becslés

Az információs társadalom paradigma összehasonlító statisztikai adatai
(forrás: World Bank, IMF, OECD, ILO, UNDP)

c) a mintában szereplő országok kulturális indikátorai

Országok	TVs per 1000 people 1990	Cinemas per million people 1991	Daily newspapers per 1000 people 1988-90	Foreign visitors as % of resident population 1991	McDonald's restaurants per million people 1993	Alcohol consumption, Litres per head 1991	Rainfall annual cm	Temp average °C
United States	815	80	250	16	36,0	7,6	106	14
Switzerland	407	59	463	540	4,6	10,9	99	10
Germany	570	47	390	22	5,7	11,8	56	11
Japan	620	15	587	3	8,1	6,3	141	14
Canada	641	28	228	135	24,7	8,0	87	6
Hong Kong	274	29	632	107	11,6	2,0*	221	22
France	406	89	210	98	4,5	12,4	57	12
Sweden	474	135	533	30*	7,4	5,4	39	7
Italy	424	62	107	95	0,3	8,9	66	16
Australia	486	32	249	14	21,0	8,5	63	17
Britain	435	31	395	31	7,7	7,2	60	10
New Zealand	42	31	324	29	19,1	8,3	185	11
Izrael	266	33	261	31	0,2	7,0*	56	17
Spain	396	46	82	137	1,4	10,4	42	14
Bahamas	225	3	138	1.200	13,3	8,0*	118	25
South Korea	210	16	280	7	0,5	2,0*	125	13
Mexico	139	27	127	8	0,8	1,8	75	16
Russia	283	580	400*	3	0,01	3,2	63	4
Hungary	**410**	**100**	**261**	**323**	**1,3**	**10,7**	**63**	**11**
Brazil	213	9	54	1	0,8	1,9	106	23
China	31	13	30*	2	0,01	2,0*	62	16
India	32	15	28	0,2	0	2,0*	64	25

* becslés

Az információs társadalom paradigma összehasonlító statisztikai adatai
(forrás: World Bank, IMF, OECD, ILO, UNDP,
Freedom House – The Annual Survey Of Political Rights And Civil Liberties)

d) a mintában szereplő országok politikai indikátorai

Országok	Public sector as % of total employment 1991	Military expenditure As % of GDP 1991	No. Of govermen t Heads Since 1970	Women MPs as % of All MPs 1991	Womens Right To vote Year Given	Freedom House index, Political Freedom 1992	Freedo m House index, Civil liberties 1992
United States	14,4	5,6	6	6	1920	1	1
Switzerland	11,0	1,6	24	14	1971	1	1
Germany	15,1	2,8	4	20	1919	1	2
Japan	6,0	1,0	12	2	1945	1	2
Canada	19,7	2,0	7	13	1948	1	1
Hong Kong	6,8	0,4	4	n.a.	1953	4	3
France	22,6	3,6	3	6	1944	1	2
Sweden	31,7	2,4	7	38	1919	1	1
Italy	15,5	2,1	19	13	1945	1	2
Australia	22,8	2,3	4	7	1902	1	1
Britain	19,2	3,9	5	6	1928	1	2
New Zealand	18,1	2,0	9	17	1893	1	1
Izrael	29,7	8,4	7	7	1948	2	2
Spain	14,1	1,8	6	15	1931	1	1
Bahamas	14,0	2,0*	2	4	1962	1	2
South Korea	4,2	4,0	5	2	1948	2	3
Mexico	6,1	0,4	4	12	1953	4	3
Russia	98,0*	11,0*	5	6	1917	3	4
Hungary	**20,0***	**2,1**	**5**	**7**	**1945**	**2**	**2**
Brazil	4,5	1,7	7	6	1932	2	3
China	20,0*	5,0*	4	21	1947	7	7
India	8,0*	3,3	8	7	1949	3	4

* becslés

Az információs társadalom paradigma összehasonlító statisztikai adatai
(forrás: World Bank, IMF, OECD, ILO, UNDP)

e) a mintában szereplő országok részindexeinek összesítése, s az egyes országok haladása az információs társadalom paradigma felé 1983-93 között

Országok	Economic Indicators	Social Indicators	Cultural Indicators	Political Indicators	1993 grand total	1983 rank	1993 rank
United States	99 (7)	95 (13)	107 (1)	102 (4)	403	8	8
Switzerland	134 (2)	129 (7)	86 (7)	93 (6)	442	6	1
Germany	98 (8)	150 (2)	82 (8)	108 (3)	438	2	2
Japan	135 (1)	132 (6)	80 (9)	64 (16)	411	4	6
Canada	69 (17)	123 (8)	89 (6)	88 (9)	369	10	14
Hong Kong	115 (3)	113 (10)	78 (10)	82 (10)	388	n.a.	10
France	89 (11)	141 (3)	82 (8)	69 (14)	381	1	11
Sweden	90 (10)	150 (2)	90 (5)	92 (7)	422	7	4
Italy	103 (4)	140 (4)	98 (3)	74 (13)	415	5	5
Australia	89 (11)	119 (9)	105 (2)	97 (5)	410	3	7
Britain	83 (13)	107 (12)	107 (1)	93 (6)	390	9	9
New Zealand	63 (19)	109 (11)	91 (4)	114 (1)	377	n.a.	12
Izrael	89 (11)	138 (5)	90 (5)	54 (19)	371	12	13
Spain	88 (12)	157 (1)	69 (12)	110 (2)	424	11	3
Bahamas	95 (9)	77 (16)	80 (9)	67 (15)	319	14	16
South Korea	102 (5)	78 (15)	58 (14)	60 (17)	298	n.a.	17
Mexico	101 (6)	59 (17)	89 (6)	80 (12)	329	14	15
Russia	72 (16)	84 (14)	71 (11)	57 (18)	284	16	18
Hungary	**61 (20)**	**113 (10)**	**91 (4)**	**91 (8)**	**356**	**15**	**14**
Brazil	64 (18)	29 (19)	54 (15)	81 (11)	228	20	20
China	75 (15)	84 (14)	67 (13)	49 (21)	275	17	19
India	78 (14)	45 (18)	51 (16)	53 (20)	227	22	21

* becslés (az összehasonlító indikátorok a PlanEcon, EIU, IMD, ECLAC, UNEP, The Economist „World in figures", Statesman's Yearbook, UK Meteorological Office, valamint az International Institute For Strategic Studies alapján készültek)

10. A konzultációsorozat jegyzeteiből: Az információ regénye[179]

10.1 Információpolitika és -gazdaság: a duális keresleti piac kibomlása

A túltelített magyar hirdetési és reklámpiacon igen erős növekedés van, ami ellentétes a nemzetközi trenddel, és az abnormális hazai állapotokat erősíti. A magyar reklámtorta az idei első hét hónap alapján 214 milliárd forint, 22%-os a növekedés (ami a nemzetközi átlag 4-5-szöröse), s abból a televíziós ipar részesedése 65%-os (ami ugyancsak túlzás a 40%-körüli nemzetközi arányokhoz képest (mti/vg'2003.09.01.p.1,6./ifti[180]).

Ma 9%-kal olcsóbb a vezetékes telefonról hívott Westelmobil szám díja, összességében 4-5 forinttal csökken a fogyasztónál a percenkénti hívásdíj. Ekkor a HíF megrendelésére a Szonda-Ipsos felmérést készített arról, hogy a lakosságnál miből áll össze a telefonszámla teljes költsége. Eszerint a következő a díjspektrum (mti/vg'2003.09.01.p.7./ifti - www.hif.hu/ifti'2003.09.02.).

1. előfizetési díj	53,9%
2. helyi hívás díja	17,3%
3. mobilhívás	10,8%
4. belföldi távolsági	10,0%
5. kapcsolási díj	4,7%
6. internetezés	1,5%
7. nemzetközi hívás	1,0%
8. egyéb	0,5%

Az információpolitika híre, hogy a Sulinet-akció mérlege nem jó, mert eddig mindössze 5.362 számítógépes konfigurációt és 7.223 egyedi terméket (szkennert, nyomtatót stb.), 286 szoftvert adtak el ilyen címen. Az éves PC-piacot 200 ezer darabra taksálják a szakértők, amelyből 20-40% (vagyis40-80 ezer darab) kerülhet a lakossághoz, vagyis ehhez kell mérni a számokat. A Sulinet-expressz eladásokban az 5362 gépből 152 darab notebook (325 ezer forint átlagáron), 151 márkás asztali gép (232 ezer forint átlagáron). A rugalmas vagy no name konfigurációk átlagára 162 ezer forintos volt, miközben a piacon már 100 ezer forint alatt is lehetett volna venni ilyet! (mti/nszab'2003.09.09.p.5./ifti) A módosított (revideált) magyar információ-statisztika új száma, hogy a hazai IT-szolgáltatási piac 2002-ben 537 millió dollár értékű volt, ami 9,6%-os növekedést jelent, ám a forint erőssége miatt ez az arány lényegében visszaesést jelent a dollárelszámolásban. Az IT-beruházások visszaesésének indokolásában érdekes, hogy az elemzők szerint a hazai multik megtakarítják az IT-fejlesztéseket, másfelől a fejlesztési szándékok az infrastruktúra helyett a szolgáltatás- és a szoftvereladások aránya növekedik. Az IT-cégek árbevételében 54%-ot képviselnek a szolgáltatások: az integrációs jellegű szolgáltatások aránya 30% körüli.

A vezetékes és a mobiltelefónia arányainak felbillenésével megindult a találgatás, hogy vajon igazában mennyi lehet az eltérés és miért következett be a mobil telefónia javára. A szakértők szerint jelentős revíziót igénylő megfontolás van a számok mögött, egyfelől, hogy a mobil előfizető adatok túlzóak, a 7,2 milliós számban rengeteg alvó szám, sok a vállalati szám, másfelől a számok összességében érdekes, hogy viszonylag kevés a magánelőfizető Magyarországon. Harmadik felismerés, hogy a Matáv monopóliumának területi megtörése miatt a vezetékes hálózat nem fejlődhetett elég

[179] Eseménynapló az IFTI információmenedzsment jelentéséből - (2003, 3-4. negyed)
[180] Az ilyen típusú adat- és információjelölések az IFTI adattár dokumentumkereső hivatkozásait jelentik.

gyorsan és hatékonyan, és a mobil terjeszkedése is elvette az esélyeit. Egy Szonda-ipsos felmérés szerint már a megkérdezettek 49%-a vallja, hogy anyagi okok (28%) és a mobil kínálat (18%) miatt nincs vezetékes telefonja. A nemzetközi gyakorlatban 70% feletti vezetékes elterjedtségnél jelent meg a mobil. Magyarországon több mint 20%-os a veszteség (Számítástechnika'2003,33.sz.p.p.18,19./ifti).

Az információgazdaságban az IDC 2002-es statisztikái szerint Magyarországon megközelítőleg 40 MILLIÓ DOLLÁR értékben vásároltak vállalatirányítási szoftvereket, 11%-os a piac növekedése. A cég várakozásai szerint a 2003-2004-es növekedési ütem 12,3%-os lehet (mti/vg-telebit'2003,09.30.,p.4.//ifti) A feketegazdaságba merülés (mint a fehérgalléros bűnözés mintaterepe) a hazai lemezpiac legújabb számaival válik nyilvánvalóvá. Miközben 2002-ben legálisan 25 millió írható CD-t importáltak (ami a 2001-es behozatal ötszörösének felel meg!), hanghordozó kereskedelem 2001-ben 6,2 millió, 2002-ben 5,3 millió darabos értékesítést jelentett, s az idei első félévnek forgalma a 2002-esnek már csak 23,5%-a volt. A műsoros kazetták terén a visszaesés 77,1%-os. A piac összetétele szerint 2003 első félévben 62,3% a CD-k, 33,5% a kazetták és 3% a DVD-k részesedése.

Az információstatisztika eseménye a legújabb OECD kommunikációs előrejelző jelentés, mely szerint a havi háztartási kommunikációs kiadások statisztikájában nem jelenünk meg adathiány miatt. Itt a csehek képviselnek minket havi 20 dollár alatt (VEP), miközben az OECD-n belüli átlag 60 dollár felett van, és 70-100 dollár között van a fejlett és gazdag országokban az egy háztartásra jutó „átlagos kommunikációs költség". Ellenben olyan meglepő adatok is vannak rólunk, hogy 1999-2001 között 66-ról 56%-ra csökkent a kábelhálózatokba bekapcsolt lakások száma. Még meglepőbb, hogy nálunk a külföldre irányuló telefonbeszélgetések tartama folyamatosan csökken 1998-2001 között (illetve sokkal alacsonyabb, mint a nálunk kisebb lakosságú népeknél, ami a nagy magyar diaszpórák figyelembevételével különösen elgondolkodtató).

A távközlés részesedése az igen alacsony magyar GDP-ben egyre jelentősebb, az 1995-ös 3,45%-ról 2001-re 6,96%-ra emelkedett. A 30 OECD-tag között 2001-ben a 100 lakosra jutó Internet-előfizetés terén mi a 28.-ak vagyunk (Mexikót és Szlovákiát megelőzve, de azóta Szlovákia is elénk került már!), az OECD-átlag 19, a magyar 3 lakos. Valamivel jobb az eredményünk az 1 ezer lakosra jutó web-site-ok terén, ahol 2002 júliusában a 23.-ak vagyunk 6-tal, az OECD-átlag ekkor 28. Külön érdekesség a jelentés árpolitikai összefoglalója, amelyben a magas magyar távközlési árak lelepleződnek. A 40 órás napközbeni Internet-elérés a 3. legdrágább az OECD-ben (120 dollár felett), az esti 40 órás csomag a 2. legdrágább (66 dollár felett), ahogy a magyarországi jövedelmi viszonyokhoz képest a telefónia egésze nagyon drága, és nemzetközi viszonylatban is a magas árfekvésbe tartozik: a mobiltelefóniában ugyancsak a legdrágábbak között vagyunk (OECD Communication Outlook'2003,p.260/ifti). A 2003, második negyedben készült GKI-Westel-Sun felmérés szerint az e-pénzügyi index 167,7%-os, ami gyengülést jelent az előző negyedévhez képest. Az első félévi eredmények szerint a bankoknak 282 ezer internetes lakossági ügyfelük volt, ami 55%-os éves növekedést jelez. A vállalati ügyfelek száma 49 ezerre nőtt (ami 90%-os növekedés). A bankok teljes ügyfélkörét tekintve a lakossági ügyfelek 7,5%, a vállalati ügyfelek 12%-a veszi igénybe az internetes banki szolgáltatásokat.

10.2 A magyar információ- és tájékoztatástudomány jelentkezése

A tudástársadalom fejlődése felé vezető úton jelentős fejlemény az Oracle-Skills program

jelentkezése. Ennek lényege az informális tudás feltérképezését, rögzítését és közvetíthetőségét megvalósító eljárás (melyet portugál, olasz és ír partnerek mellett a magyarországi Ny-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség munkatársai is fejlesztettek). A foglalkoztatási program szerint egy térségben a munkavállalók papírral igazolt képesítésein túl, az informális tudását, rejtett képességeit és készségeit feltárja, rögzíti, s azzal próbál az adott helyszínen munkát teremteni (mti/vg'2003,09.23.p.8.//ifti). A tájékoztatási intézményrendszer és a tájékoztatási szerepek működtetésének botránya van napirenden ismét, amikor kiderül az illetékesek és a zöldszervezetek aktivistáinak vitájából, hogy a paksi incidens idején ugyanazt a bűnt elkövették a tájékoztatásra kötelezettek (beleértve a kormányt is!), amit a csernobili robbanás idején. Az április 11.-i üzemzavarról ugyanis csak a budapesti műegyetem oktatóreaktorához tartozó mérőállomás jelzett, illetve az oktatási intézmény közölte honlapján (mti/nszab'2003,09.23.p.1,5./ifti).

Az MTA SZTAKI-ban előadásokkal és bemutatókkal egybekötött Grid technológiai szakmai napot tartottak. Az MGKK (Magyar Grid Kompetencia Központ) által szervezett eseményen a magyarországi Grid-fejlesztők bemutatták elért eredményeiket, illetve élőben tudták prezentálni a működő Grid hálózatot. Hanák Péter (Oktatási Minisztérium) köszöntőjét követően Wolfgang Boch, az EU Bizottság nevében az Európai Információs Társadalom Technológia (IST) Grid kutató központot mutatta be. Ezután Stefán Péter (NIIFI) a magyar KlaszterGrid infrastruktúra céljairól és eredményeiről beszélt, majd Kacsuk Péter (SZTAKI és NIIFI) a magyar SzuperGrid Projekt eredményeiről adott számot. A következő előadó Juhász Zoltán volt a Veszprémi Egyetemről, aki a dinamikus, szolgáltatásközpontú JuniGrid környezetről szólt. Debreczeni Gergely (RMKI) azt a Grid-telepítést ismertette, amelyet a KFKI RMKI-nél végeztek. A házigazda részéről Lovas Robert (MTA SZTAKI Párhuzamos és Elosztott Rendszerek Laboratórium) mutatta be a P-GRADE fejlesztőeszközt, ami egyedülálló módon magas szintű és egységes támogatást nyújt Grid alkalmazások fejlesztéséhez, megfigyeléséhez és futtatásához. Délután három Grid hálózati fejlesztés demonstrációjára (KlaszterGrid, SzuperGrid és JiniGrid) került sor. A szakmai nap jelentőségét elemezve kiemelhető: először fordult elő, hogy a hazai Grid fejlesztő csoportok mindegyike bemutatta a nagyközönségnek eredményeit, sőt azokat működő Griden élőben is prezentálta (www.prim.hu'2003.09.26./ifti).

A magyar információs társadalom eseménye, hogy a MeH Elektronikus Kormányzat Központ elkészítette az e-kormányzat 2005 stratégia és programtervét, amelyet a Magyarorszag.hu-n társadalmi vitára bocsátottak. Az E-kormányzat 2005 stratégia és programterv a Magyar Információs Társadalom Stratégia (MITS) része. A tervezet legfontosabb feladata, hogy láthatóvá tegye a közigazgatás érintett szereplői számára a kormányzati munka megújításának kiindulópontjait, elveit, várható hatásait, következményeit, lehetőséget adva az igazodásra és a partneri szerepek kialakítására. A stratégia lényege, hogy az e-kormányzással kapcsolatos hiteles alapüzeneteket fogalmazzon meg a társadalom számára, érzékeltetve a kormány eltökéltségét az állam szolgáltató jellegének erősítésére irányuló folyamatok végig vitelében. Az E-kormányzat 2005 stratégia és programterv már járt a különböző szakmai fórumokon, de a stratégiai tervezés lehetővé teszi a fokozatos módosításokat. A Magyarorszag.hu-n az érdeklődők a dokumentum letöltése mellett jelezhetik észrevételeiket is a stratégiával kapcsolatban (Társadalmi vitán az e-kormányzat stratégia 2003. szeptember 28. 13:03 - Prim Online//ifti).

Egy magyar fejlesztésű program felolvassa a mobiltelefonra érkezett szöveges

üzeneteket. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Távközlési és Médiainformatikai Tanszéke, a M.I.T. Systems, a Nokia és a Westel együttműködésével a Symbian operációs rendszerű telefonokkal SMS-ek felolvasására képes új, magyar fejlesztésű szoftvert vehetnek igénybe a Westel ügyfelei. A kezdetben kizárólag a legnagyobb hazai mobilszolgáltató előfizetőinek elérhető szoftvert az arra alkalmas telefonokra a társaság szervizeiben díjmentesen telepítik. A Westel azon ügyfelei, akik a legújabb, Nokia Series 60-as platformot alkalmazó multimédiás telefonokat használják, ezentúl újabb érdekes és hasznos szolgáltatást érhetnek el: rövid szöveges üzeneteiket a Mailmondóban már megismert módon meghallgathatják. A BME TMIT és a M.I.T. Systems fejlesztőmérnökeinek köszönhetően az SMSmondó egy mindössze 1,4 Mbyte memóriaigényű, a telefonon futó alkalmazás, amely a felhasználó beállításainak megfelelően képes a beérkező üzenetet akár kihangosítva „felolvasni" (mti'2003.10.08.//ifti).

10.3 Az állami információrendszer átalakulásának jellegzetes példái

Információpolitikai esemény a távközlési és hírközlési patthelyzetből kimozdulni próbáló (bár az alapvető problémákat meg nem oldó) kormányzati magatartás, amelyik a kuplerájban végrehajtott bútorcserés megoldáshoz folyamodik, amikor megszünteti (!) a hírközlési főfelügyeletet. Majd létrehozza a Nemzeti Hírközlési Hivatalt „némileg megváltoztatott hatáskörrel", amiről nem sokat tudni. Egyetlen előre mutató terve az új konstrukciónak, hogy kb. 300 ezer háztartásnak akar támogatást nyújtani majd a vezetékes telefon-szolgáltatás igénybevételéhez (amit az önkormányzatoknál lehet igényelni utalványszerű, 1 ezer forintos havi segély formájában.

A statisztikai információrendszer eseménye, hogy megszűnik a vámbevallás intézménye és helyébe lép az EU-s Intrastat jelentés, amelyben számot kell adni a ki-beszállításokról. Ettől kezdve az EU-n kívüli külkereskedelem a korábbi vámbizonylatok alapján bonyolódik, illetve ad számot a hivatalos statisztikai információrendszer számára (Extransat), az EU-s forgalom pedig az Intransat-ban rögzítettek szerint bonyolódik. Az Intransat havi gyakoriságú adatösszesítés, amelyben a rendszeres és mérhetően jelentősebb forgalmat bonyolító cégek adatai vannak.

Adó- és járulékfizetés-mentes Internet-hozzáférést kínál az Axelero Internet Rt. azoknak a vállalatoknak, melyek legalább öt munkavállalójuknak vásárolnának természetbeni juttatásként Internet-szolgáltatást. Mint ismert, 2003. január 1-je óta módosított szja-törvény alapján a munkaadók adó- és járulékfizetés-mentesen, természetbeni juttatásként adhatnak a munkavállalóiknak Internet-hozzáférést otthoni használatra. Míg egy bruttó 10 ezer forintos szélessávú ADSL (aszimmetrikus digitális előfizetői vonal) Internet-elérés adózott jövedelemből megvásárolva a munkáltatónak és a munkavállalónak a bér járulékait is figyelembe véve 27 ezer forintjába kerülne, addig a társaság által ajánlott konstrukcióban csak 10 ezer forintba. Az Axelero becslései szerint ha csak a száz legnagyobb magyarországi vállalat közül az első húsz foglalkoztató minden dolgozójának vásárolna Internet-hozzáférést, akkor mintegy 250 ezer fővel nőhetne az otthoni felhasználók száma. Eddig 1200-1300 munkavállalónak vásároltak a cégek otthoni internetes lehetőséget (mti/vg'2003.10.03.,p.1./ifti).

A Fact Intézet (1991 óta működő hazai piackutató cég) a Dimenzió Csoport megbízásából kutatást végzett a hazai béren kívüli juttatások feltérképezésére. A felmérés szerint a megkérdezett 498 cég (jellemzően nagyvállalat) közül 470 nyújt béren kívüli juttatást munkavállalói számára. Az egyes juttatási formákat tekintve étkezési

hozzájárulást a cégek 91 százaléka, szakorvosi ellátást 56 százaléka, önkéntes nyugdíjpénztári hozzájárulást 50 százaléka, élet- vagy balesetbiztosítást 40 százaléka, sportolási támogatást 40 százaléka nyújt alkalmazottainak. A válaszadók közül 63 cég kamatmentes lakástámogatást, 56 különböző arányú utazási költségtérítést, 47 munkaruhát, 42 vállalati üdülőt és 41 üdülési támogatást kínál dolgozóinak a béren kívüli juttatás keretében. Az Internet-elérés azért is kedvezőbb az egyéb béren kívüli juttatási formáknál, mert azokra az adókedvezmény csak akkor vehető igénybe, ha a munkáltató minden alkalmazottja számára és azonos összegben biztosítja. Ezzel szemben ilyen korlát az Internet-hozzáférésnél nincs, így a munkáltató és a munkavállaló is a számára megfelelő szolgáltatást választhatja ki. A vállalatok az Internet-flotta keretében vásárolt Internet-elérést béren kívüli juttatásként adhatják alkalmazottaiknak, új elemként beépíthetik kompenzációs csomagjaikba vagy prémiumrendszerükbe is.

A magyar információs társadalom fejlődését mutatóan érdekes a magyarországi elektronikus kereskedelem bemutatása a a Business Internet Technology Hungary Kft példáján. A BIT szerint Magyarországon kb. 100 ezer cég van a neten, számuk évente 10%-kal nő, de 2007-re megduplázódhat, állítják ezt saját felmérésük alapján. Ugyanis a megkérdezett, web-lappal rendelkező magyar cégek 25,75%-a tett szóvá a frissítési problémákat, s ebből következtetik, hogy a cégek 25%-a lehet vásárlója a web-set-nek (ami az interaktív kereskedelmi partnerség eszköze, technológiája a BIT kínálatában). Most a legnagyobb web-dizájner cégek Magyarországon az Elender, a Keystoke, Econet, Kirowski, Webconsult, Carnation, Erba'96, ArgonInternet, LR Tech Hungary, Big Fish Internet (www.piac-profit.hu'2003.10.06./ifti)

Az állam és a kormány makrokommunikációs válsága szakmai felismerések híján a politikai ellenőrzés és butaság törvényszerűségei között alakul tovább. A közbeszerzési döntőbizottság (KD) megszüntette korábban a kormányzati kommunikációs központ „válogatott bianco sajtókereső és ahhoz kapcsolódó sajtókeresés" című közbeszerzési pályázatát, amit csak a Observer Budapest Médiafigyelőnek írtak ki, s ezért nem fogadta el a KD. Már ez is furcsa, de amit a kormányszóvivőként dolgozó GJZ előad, az a színtiszta stupiditás, amennyiben szerinte a KKK átalakulása miatt vonták vissza a pályázatot, s a központ átalakulása pedig azért fontos, hogy megelőzzék „az információk kiszivárgását a minisztériumokból". A kormány gőzerővel keresi a további kommunikációs politikai szereplőket, mint egy kormányzati feladatokat ellátó kommmunikációs ügynökséget, havi 3 ezer fős közvélemény-kutatásra szerződő céget, havi omnibusz-kutatásra, fókuszcsoportos vizsgálatokra, ezer fős telefonos felmérésre cégeket, de nem tolonganak a jelentkezők, mert a kiírás és a kívánalmak amatőrizmusa a pályázati és teljesítési feltételek és igények professzionalizmusával társulva nem jelent vonzást (mti/napi'2003.10.14.,p.8./ifti).

Fél év alatt 20 százalékkal növekedett ugyan Magyarországon az Internet-használók száma, de a világháló elterjedtsége még mindig közepesnek mondható Közép- és Kelet-Európa többi országaihoz képest. A GfK Piackutató Intézet legújabb adatai szerint régiónk majdnem minden országában növekedett az Internet felhasználóinak száma. Egyedüli kivétel Oroszország. Magyarországon a 15 éves és idősebb felnőtt lakosság idén tavaszi 15 százalékához képest most már 18 százalék, azaz 1,5 millió ember szokott kisebb-nagyobb gyakorisággal internetezni, évente legalább egyszer - derül ki a GfK számaiból. Az Internethez hozzáférők aránya jóval magasabb, eléri a 25 százalékot. A vizsgált 34 országban általában kisebb a különbség az Internethez hozzáférők és használók aránya között. A magyarhoz hasonlóan nagy eltérés csak Horvátországban tapasztalható.

10.4 Merre tart a médiarendszer?

A médiakutatás eseménye, hogy egy Socio-Balance felmérés szerint a HírTV nézettsége meredeken nő. A fővárosban a legjobb a lefedettsége, ahol 10-ből hét háztartásban fogható, valamint a nyugat-magyarországi régióban 50%-os a foghatósága: már több mint egymillió nézője van naponta. A nézők között többen vannak az idős korosztályokból, mint a fiatalokból. A HírTV kiegyensúlyozottsága messze jobb az összes magyar televízióénál, amennyiben a politikai szimpátiákat tekintve a magukat Fideszes szimpátiával jelölő nézők 38%-a naponta, 20%-a hetente, 8%-a havonta nézi a HírTV, míg az MSZP-szimpatizánsok 39%-a napi, 22%-a heti, 4%-a havi gyakoriságot jelölt meg (www.hirtv.hu/ifti'2003.09.08.).

A televíziós piacon szabályos háború folyik a jogérvényesítés gyengesége, a versenyhelyzeteket felügyelő hatóságok gyengesége, az ORTT impotenciája, politikai és szakmai inkorrektsége miatt. Az MRTL és a TV2 újabb vállalkozásai (ahogy a Ringier-Népszabadság ügy is) szétfeszítik a magyar piacot, jogrendszer, médiarendszert. A másik háborús fél a kábelszolgáltatók, akik várják a befektetéseik megtérülését és az MRTL veszélyezteti piacukat: ma 1,6-1,8 millió háztartást érnek el a kábelszolgáltatók. Megdöbbentő az óránkénti 12 perces engedélyezett reklámidő (!) - ami már-már elviselhetetlen - teljes kitöltése az MRTL-nél (sőt, a percfelezéses technikával ezt is megsértik), ami nem elég, hogy most a kábeltévék reklámpiacát is megszereznék (mti/vg,p.7./nszab'2003.09.12.,p.1,4./ifti)?! A magyar média- és reklámgazdaság elfajulásának egyik újabb érdekes jelensége, hogy a rádiók a reklámpiacon már alig 5%-os részesedéssel bírnak, pedig a leginkább költséghatékony médiumnak számítanak (éppen háromszor költséghatékonyabban a tévéknél). A kulcs a reklámzaj, amely nagyon zavaró tényező lehet, különösen hogy a magyar néző és hallgató már sokkal nagyobb reklámzaj-terhelést kap a televízióktól mint pl. az angol. A Szonda-Ipsos felmérése szerint már az összes megkérdezettből négyszer annyit zavar a tévéműsort megszakító reklám, mint a rádióban megjelenő hirdetések. A nemzetközi standardok szerint mérve a rádióreklámok hallgatói visszaidézettsége 55%-os, míg a televízióké 67%-os, ez az átszámításnál azt jelenti, hogy az átlagos rádiós reklám hatékonysága csak 82%-a az átlagos televíziós hirdetésnek, de a költséghatékonyság (mennyi pénzből érhető el ugyanannyi ember) már a rádióknál jobb (mti/vg'2003,09.22.p.7./ifti).

A Matesz felmérése első ízben tanúsítja, hogy a lappiac a baloldali bulvár hatása alatti, megállíthatatlan terjeszkedés állapotában van. A leginkább a Blikk milliós (olvasottsági) példányszámhoz közelítésében, illetve a Népszabadságnak csökkenése, a Blikk és a Népszabadság átjárhatóságában nyilvánul meg. A Magyar Hírlap 34 ezer példánynál stagnál, a Népszava pedig már 28 ezer példányra csökkent. A Magyar Nemzet 82 ezer, a Népszabadság 176 ezer példánynál tart 2003 harmadik negyedévi statisztikája szerint. A hetilapok közül a HVG 107 ezer, a 168óra 28 ezer, a Heti Válasz 22 ezer, a Figyelő 15 ezer példányban fogy. A Magyar Hírlap Rt. beolvad a Ringier Kiadói Kft.-be, amely 100 százalékos tulajdonosa; ezt a szándékot hivatalosan is bejelentették a cégbíróságnál – közölte a kft. humánpolitikai igazgatója pénteken. „A MH 2000 végi megvásárlása óta gyakorlatilag minden menedzsment- és irányítási funkciót harmonizáltunk, központosítottunk" – fogalmazott Kovács Tibor: „üzletviteli oldalról nincsen semmi alapja, hogy két külön cég legyen." A humánpolitikai igazgató nem kívánta részletezni az beolvadás gazdasági indokait. Pusztán jogi lépés volt a két kiadó egybeolvadása, amelyet hosszas előkészítés előzött meg, így most érdemi változás nem

történik, nyilatkozta a MH lapmenedzsere. A napilap korábban is a Ringier Kiadó Kft. száz százalékos tulajdonában volt, most egyes részlegek divízió formában való működtetése szűnik meg. A szervezeti egyszerűsítés nem érinti a kiadó és a lap szerkesztőségének munkatársait, leépítés tehát nem várható. A beolvasztás mögött gazdasági megfontolások is állnak, mivel az egyesülés a lap megjelentetését leegyszerűsíti (mti'2003.11.03.//origo.hu/ifti - mti/vg,p.8./ifti).

A túltelített, magyar médiapiac újabb szereplővel bővülhet, amikor megjelenik és betelepedni kíván a hét nyelvű európai hírcsatorna, az EuroNews. Mindez a lyoni székhelyű cégnek 3 M euróba kerül mindössze. A kérdés az, hogy a magyar médiarendszer szakmai és erkölcsi válsága után a külföldieknek nagyobb hitele van-e (a BBC reggeli híradója nem ad semmit hozzá a kínálathoz, mert vagy azt ismétli meg, amit mindenki bőséges terítésben kap meg, vagy pedig kifejezetten a londoni kitekintésű hírválogatást követi, ami majdnem teljesen érdektelen Magyarországon!) A rádiós piacon a közszolgálati adók visszaszorulása folytatódik: az idei első 9 havi közönség arány 9,1%, ami 1,171 millió nézőt jelent, s a Kossuth már csak 750 ezer hallgatóval rendelkezik (5,1%): a leghallgatottabb rádiók a Danubius (33,8%), a Sláger (26,6%), a Juventus (8,4%).

A médiatörvény „egyhatodos" korlátozásának feloldásával kapcsolatban egyelőre még jóslásokra sem szívesen vállalkoznak a szakmabeliek, ám azzal mindegyik piaci szereplő egyetért, hogy a törvényi könnyítés kevés a kábeltévés internetezők számának megugrasztásához. A piac ugyan konszolidálódhat ezáltal, ám a kábelhálózaton szörfölők számának látványos növekedésére csak állami segítség mellett lehet számítani. Hamarosan (akár még az idén) eltörölhetik a médiatörvényben szereplő úgynevezett "egyhatodos" korlátozást. E passzus a törvény 1996-os életbelépésekor megtorpanásra kényszerítette a hazai kábeltelevíziós társaságok terjeszkedését, ugyanis kimondja, hogy egy társaság legfeljebb az ország lakosságának egyhatodát érheti el saját hálózatával. A korlát maradéktalan lebontásáról ugyanakkor nincs szó, hiszen bár a kormány támogatott volna egy ilyen lépést, ám mivel a törvénymódosításhoz kétharmados parlamenti támogatottságra van szükség, végül olyan kompromisszum köttetett, amely az ország lakosságának egyharmadában határozná meg az egyes kábeltévés szolgáltatókra vonatkozó lefedettségi korlátot. Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium (IHM) azt várja, hogy a törvénymódosítás lendületet ad a kábeles internet-hozzáférésnek, ám ezt az optimizmust a szolgáltatók nem osztják. Mint többen is megfogalmazták: ha lesz is növekedés a hozzáférések számában, az csak lassú fejlődés eredménye lehet. Az IHM korábban ugyan a kábeles Internet-hozzáférések számának növelése mellett kampányolt, ám az utóbbi időben az ADSL-fejlesztések támogatása került előtérbe. A kábeles fejlesztések megtorpanásáért nem csak a médiatörvény ominózus passzusa kárhoztatható, hanem az 1996 óta jócskán megváltozott piaci hangulat is. A távközlés ma már nem számít bombabiztos befektetésnek, és a megfelelő tőkével rendelkező kábeltévés cégek sem akarják mindenáron felvásárolni kisebb társaikat. A legígéretesebb kábeltévés társaságokat ráadásul már 1999 és 2000 táján felvásárolták az optimista - és tőkeerős - nagy szolgáltatók - emlékeztetett az egyik szolgáltató vezető beosztású munkatársa.

Magyarországon több mint négyszáz kábeltelevíziós társaság működik, ami európai viszonylatban igen nagy szétaprózódottságot jelent. A piac ugyanakkor viszonylag koncentrált: a tíz legnagyobb társaság a piac bő háromnegyedét lefedi. Közülük is azonban mindössze három büszkélkedhet százezres vagy annál nagyobb előfizetői táborral. A piac konszolidálásával kapcsolatban eltérő a szakmabeliek véleménye: míg egyesek a nagyobb kábeltelevíziós vállalkozások fúziójára számítanak,

mások inkább a több száz kis cég némelyikének a felvásárlását valószínűsítik. Abban mindenki egyetért, hogy a változások semmiképpen sem hoznak ugrásszerű növekedést a kábeltévés Internet elterjedésében. A kábeltelevíziós hálózatra csatlakozó háztartások száma évente egy-két százalékkal növekszik, tehát nem torpant meg, mint korábban az IHM állította. Igaz, ez csupán évente ötvenezer háztartást jelent, ami a kábeltévés korszak hajnalának őrült iramú fejlesztéseihez képest elenyésző. Kéry Ferenc, a Magyar Kábelkommunikációs Szövetség elnöke arra számít, hogy a törvénymódosítás hatására a bővülés évi kettő-négy százalékra nőhet - ez azonban még mindig kevés ahhoz, hogy az Internet-hozzáférések száma látványosan gyarapodjék.

10.5 Új információ(hír)források jelentkezése és az új média

Az információforrások megújulásával, szaporodásával kapcsolatos hír, hogy a túltelített ingatlaninformációs piacon miért látják szükségét egy újabb lapot indítani, amire létrehozták az Ingatlan Média Magyarország Kft-t. A 3 millió forint jegyzett tőkével alapított társaság már üzemelteti a www.ingatlanok.info hirdetési portált. A kéthetente megjelenő, színes újság 20 oldalas terjedelemben indul az ingatlanirodák hirdetéseivel: 20 ezer példányban 49 forintért árult lap ilyesformán lényegében az adatbázisért van, nem az újság a lényeg, hanem az adatbázis, amelynek révén az ingatlanpiaci kínálat ismerete, gondozása, s a vonatkozó információ értékesítése az igazán nagy üzlet, amihez mellesleg egy ingatlanhirdetési lapot is kiadnak (mti/napi'2003,09.09.p.6.//ifti). A médiakutatás híre az az online tartalomszolgáltatókkal kapcsolatos hír, hogy 2002-ben a hivatalos regisztráció szerint 4.400 online újságot tartottak nyilván a világban, amelyek kínálnak „ingyenes" tartalomszolgáltatást. Mindez abból a megfontolásból következik, hogy a kiadók felméréseik alapján úgy tudják, a fogyasztók ingyenesen igénylik az információt. Azonfelül a gyakorlatban a fizetősre átállás igen komolyan leépíti az érdeklődést (70-90%-os látogatócsökkenést regisztrálnak!). Ezért a megoldás a hirdetésszervezés és másfajta szolgáltatások kereskedelme. A Media Channel szerint az átlagos amerikai évi 3.500 órát tölt különféle médiafogyasztással, amiből 1.605 óra a tévére, 1.003 óra a rádióra, 168 óra az Internetre, 150 óra a napilapokra, 14 óra színházra és mozira jutott 2001-ben (K.C.Landon: C.G.Traver: E-Commerce: business, technology, society. Pearson, 2002, p.862/ifti).

A Hírstart és a Hírkereső mellett egy új közvetítő hírportál jelent meg szép csendben, az IMÉDIA médiafigyelő portál, mely 600 újságot, az összes országos tévéket és rádiókat szemlézi napi 24 órában. Új fejlemény az internetes médiumok figyelésének vállalása megrendelésre. A tulajdonos az IMÉDIA Kft. Az újságfigyelési szolgáltatás alapdíja 100 egység 300 forintjával havi 33.000 forint megrendelési díj. Az online kereső havi 9.500 forint 100 egységre á 90 forinttal. A Magyar Demokrata olvasóinak szocializálódását mutatja be a lap által készített kérdőíves felmérés. Az olvasók kormegoszlása 42% 35-60 életév közötti, 39% 60 év feletti, 18% 20-35 év közötti. A végzettség szerint 60% felsőfokú, 29% középfokú, 8% szakmunkás minősítéssel rendelkezik. A jövedelmi viszonyok szerint 67% átlagos, 26% annál jobb, 7% annál rosszabb lehetőségekkel rendelkezik. A pártpreferenciák szerint 89% Fideszes, 7% MIÉP-es, 1% MDF-es (www.imedia.hu//Magyar Demokrata/ifti'2003.09.11.). Az elektronikus elérésben megjelennek az árverési és műkereskedő házak is, elsőként a Mű-Terem Galéria (www.mu.terem.hu), amelyik lényegében kidolgozta és mintájául szolgál az aukciós piac működésének. Honlapja a maga nemében a legjobban használható. De ugyancsak a működik és használható a BÁV (www.bav.hu) honlapja, míg a Kieselbach

Galéria (www.kieselbach.hu) megjelenése csalódást keltő. Megtalálható még a Polgár Galéria (www.exs..hu/polgar-galeria), a Nagyházi Galéria (www.nagyhazi.hu) honlapja (mti/napi'2003,09.15.p.12./ifti).

Az internetes reklámpiaci szakértők az idei növekedést 30% körülinek számítják, amiben benne van, hogy az internetezők tábora az idén 15-20%-kal növekedett Magyarországon. A vezető magyar portálok látogatottsága 50%-kal növekedett, a felnőtt lakosság 15%-a használja már rendszeresen az Internetet. Az Internet-használat affinitását mutató szám a 15-17 éveseknél a legjobb (4,39), a 18-29 éveseknél jó (1,84), a többi magyar korcsoportban negatív tartományban van.[2] 2. mti/napi'2003,09.16.p.6./ifti

A most indult m+ televíziós műsor nézettsége az első nap mérsékelt érdeklődést kapott, amennyiben a várt 1 millió háztartás helyett 600 ezerben tudták mérni. Mégis siker, mert a Minimax (melynek csatornáján fogható) fél nyolcas zárása után megháromszorozódott a nézettség az AGB adatai szerint. A Magyarországon újabb bevásárlásokat folytató német WAZ-csoport - miután a HVG-be bevásárolta magát, illetve a veszteséges Magyar Hírlapot nem kérte - a Népszabadságot szemelte ki, ami azt jelentené, hogy a menedzsment saját részvényeiből lenne hajlandó eladni ismét. Így alakulnak ki a szelvényvagdosó magyar médiamunkások... helyett, a magyar baloldali „véleményipari részvényesek". Az ATV új műsorral jelentkezett, a Berecz Anna vezette „Köz-Gazdaság" című, gazdaságpolitikai műsorral, melyben a magyar gazdasági jog pápája bűvészkedhetett elsőre a szóval, az apologetikus magatartásba merevedett riporterinnel. A beszélgetés mint előadás összefoglalása az lehetne, hogy Sárközy Tamás zseniális volt a magyar gazdasági közjavak elmagánosítását megelőző idők előkészítésében, és mentegetőző (sőt, kritikus) volt a sok visszaélés miatt.

A Magyarországon élő külföldiek tájékoztatására indul e héten a The Budapest Times című, angol nyelvű hetilap (kiadó a Budapest Zeitung Kft., (mti/napi'2003,09.17.p.4. /vg,p.1,8. /ifti). A túltelített magyar bulvár és magazinpiac eseménye, hogy az Axel Springer újabb színes női magazint indít el 20-40 éves korcsoportok számára, 60 ezer példányban, 69 forintos bevezető áron. A lap konkurensei a 94.482 példányos Tina és a 138.470 példányban megjelenő Meglepetés magazin: a piackutatók szerint a piac még ezt is elviseli. A 20 legnagyobb forgalmú hazai honlap hétköznapi átlagos látogatottsága a Median web-audit alapján, oldalletöltés (page impression=a felhasználók által kezdeményezett HTML-oldalletöltések száma), látogatószám (egy látogató oldalletöltései a mért site-on mindaddig egy látogatást jelentenek, amíg két egymást követő oldalletöltés között nem telik el 30 percnél hosszabb idő) alapon a következő (www.kreativ.hu/kreatív intern'2003,16-17.sz./ifti).

	Látogató	Oldalletöltés	Látogatás
1. origo	1.(274.621)	1.(5.951.274)	1.(645.913)
2. startlap	2.(193.846)	5.(1.593.960)	5.(465.676)
3. habostorta	3.(164.620)	3.(3.147.511)	3.(267.840)
4. index	4.(149.213)	2.(3.382.575)	2.(338.564)
5. mellesleg.hu	5.(65.676)	7.(800.159)	8.(97.343)
6. korridor	6.(62.703)	4.(2.103.955)	4.(117.126)
7. rtl klub	7.(59.833)	6.(955.539)	7.(102.814)
8. hirekmédia	8.(54.451)	8.(357.024)	11.(88.435)
9. stop!	9.(47.720)	10.(732.479)	9.(70.186)
10.est.hu/HWSW	10.(38.970)	9.(309.188)	13.(83.066)
11.Spektrum-csop.	11.(37.643)	11.(1.017.377)	6.(66.547)
12.uno.hu	12.(23.800)	14.(242.065)	13.(32.531)
13.ma.hu	13.(23.488)	26.(66.808)	15.(30.162)

14.ringier online	14.(21.848)	16.(199.998)	12.(34.358)
15.noklapjacafe	15.(20.349)	15.(237.584)	14.(32.503)
16.port.hu	16.(19.623)	19.(159.980)	19.(25.286)
17.fotexnet.hu	17.(18.768)	12.(342.892)	18.(25.628)
18.mno.hu	18.(16.737)	20.(148.947)	16.(27.942)
19.nol.hu	19.(14.970)	22.(116.355)	20.(20.503)
20.jojatek.hu	24.(8.858)	17.(174.789)	17.(26.112)

Az elmozdulást illusztrálva mutatjuk a leglátogatottabb 20 magyar szájt adatait egy hónappal később (augusztus közepén) az átlagos hétköznapi látogatottságnak megfelelően (Medián webaudit, webaudit.hu/www.kreatív'2003,18.sz./ifti)

	Látogató	Látogatás	Oldalletöltés
1. Origo	1. 271.856	1. 641.918	1. 6.018.390
2. Startlap	2. 189.828	2. 453.889	5. 1.541.360
3. Habostorta	3. 165.656	4. 271.840	3. 3.111.946
4. Index.hu	4. 147.585	3. 335.182	2. 3.479.809
5. Mellesleg.hu	5. 63.054	7. 95.412	8. 866.130
6. Korridor	6. 62.690	5. 116.994	4. 2.057.415
7. RTLKlub Online	7. 60.462	6. 104.914	6. 1.005.006
8. HírekMédia	8. 55.091	8. 88.948	11. 349.090
9. Stop!Network	9. 41.623	10. 61.418	9. 664.351
10.HSWS,Hírkereső	10. 40.587	9. 84.615	12. 316.084
11.Spektrum-csoport	11. 33.927	11. 61.217	7. 979.087
12.Ringier Online	12. 23.365	12. 35.986	14. 239.926
13.Ma.hu	13. 22.285	15. 28.604	26. 64.401
14.Uno.hu	14. 21.549	14. 29.036	16. 218.670
15.NőkLapjaCafé	15. 20.126	13. 32.822	15. 238.344
16.Port.hu	16. 19.747	18. 25.508	19. 161.571
17.Fotexnet.hu	17. 18.300	19. 24.718	13. 297.771
18.MNO	18. 16.670	16. 27.633	20. 147.197
19.NOL	19. 15.184	20. 20.643	22. 110.972
20.Jójáték	24. 8.705	17. 25.899	18. 175.169

A médiakutatás híre a magyar televíziózásról készült új felmérés az AGB Hungary gyűjtötte adatok alapján. A korábban ismert adatok után volt meglepetés, hogy a magyar a időmérleg annyira torz lett. A napi 17-23 óra közötti fiziológiai, társadalmi, és szabadidős tevékenységekre fordított időt annyira agyonnyomja a tévézés, ami 1 főre mérve 123,6 perc naponta. Miközben napilapolvasásra 4, könyvolvasásra 4,6 perc jut, zenehallgatásra 1,6 perc, sétára 2,6 perc, kulturális intézmény látogatására 0,7 perc, sportra 2,2 perc jut, internetezésre 0,2 perc. A szociológiai leírás szerint a tévézés a szegénység szinonimájává vált. A szegény, öreg, beteg, halmozott hátrányosságokkal jellemezhető személyek és háztartások a nagy tévézők, illetve a tehetősebb, iskolázottabb, fiatalabb személyek, háztartások szabad ideje összetettebb, s abban a tévézés ideje sokkal kisebb (hálózat'2003,10.sz./ifti - mti/mh'2003.10.20.,p.24./ifti).

A túltelített magyar médiapiacon hetente jelennek meg új, országos terjesztésre szánt lapot. A trend újabb terméke a Men's Health nevű nemzetközi magazin magyar változatának kiadása (Motor Presse Bpest, a heti 28 ezer példányos kiadású AutóPiac magazin kiadója). A 31 ezresre tervezett kiadású magazin a 20-49 éveseknek szól 148 oldalon, kínálatában 60% lesz a külföldi és 40 a hazai téma: a kiadó mintegy 150 millió forintot szán a lap bevezetésére.

A nagy SMS-háború magyarországi alakulása kezdi körvonalazni a gazdasági verseny előnytelenségeit, amennyiben a magyar szereplők megbuktak, mert az ingyenes

SMS-küldő szolgáltatások megszűntek a Westel üzemeltette 777sms megbukásával. Felmerül a kérdés, hogy miért nem éri meg üzemeltetni a hazai szereplőknek. Ez azért is különös, mert újra felvetődik a www.ingyensms.hu, amelyet egy saját virtuális bankszámlán kell reklám-SMS-ekkel vagy banki átutalásokkal feltölteni, s annak árából lehet „ingyen" SMS-ezni. Ugyancsak lehetőség a „hunchat.hu", melynek csevegőoldalán egy ingyenes és gyors regisztráció után a hazai szolgáltatók hálózatába lehet küldeni napi öt darab 120 karakter hosszúságú SMS-t. Az „1rstwap.com" mobilszámos regisztráció után heti 15 levelet engedélyez a Pannon és a Vodafone hálózatokba: a www.icq.com napi 20 SMS-t engedélyez, de csak a Vodafone hálózatába (mti/nszab'2003 ,09.25.p.22./ifti).

A Budapesten élő külföldieknek nyújt tájékoztatást a www.xpatloop.com nevű internetes vállalkozás. A mai hivatalos statisztika szerint 6%-nyi a főváros külföldi lakossága (de sokan nem jelentkeznek be).

Novembertől megújul a Startlap, közölte a népszerű tematikus portált üzemeltető Sanoma Budapest Kiadói Rt. Az átalakulás előkészítéseként október 1-től új főszerkesztő, a korábban fejlesztési csoportvezetőként dolgozó Vidó Viktor gondoskodik az oldal további dinamikus fejlődéséről. A Startlap, amely a kiadó közleménye szerint hétköznapokon közel félmillió látogatást regisztrál, megújulás előtt áll. Az új portál fejlesztése hónapok óta folyik. A tender eredményeként új arculattal rendelkező oldaltervek és a Startlap könnyű kezelhetőségének jegyében új típusú, áttekintő oldalak is születnek a Carnation közreműködésével. A Startlap új logóját a Kirowski tervezi. A portál fejlesztésére nem történt tenderkiírás, így azt a Startlap korábbi fejlesztésével megbízott partnere, a Webstar Csoport készíti el. A fejlesztési és arculattervezési munkálatok eredményét a Startlap a Bell Research segítségével fókuszcsoportos kutatásokkal vizsgálja a legtökéletesebb eredmény elérése érdekében.

Az információforrásokkal kapcsolatos esemény, hogy a kereskedelemben a szakemberek 93%-a olvassa rendszeresen a szaklapjaikat.A Szonda-Ipsos 2003, második negyedévi felmérése szerint a magyarországi multik és a hazai üzletláncok beszerzési szakemberei a melyik lapot ismeri kérdésre 68%-ban a Hálózat, 64%-ban a Termékmix, 57%-ban a Progresszív című lapokat nevezte meg (szavazatott kapott a Mai Piac 39%-kal és az Élelmiszer 35%-kal). A melyik lapot olvassa rendszeresen kérdésre 79% a Hálózatot, 68% a Termékindext, 63% a Progresszívet jelölte meg (szavazatot kapott még az Élelmiszer 44%-kal és a Mai Piac 43%-kal).

Két fiatal új magyar kulturális magazint indított New York-ban Oázis néven. A Muhi Márta főszerkesztette, kéthetente megjelenő, 24 oldalas, színes magazin a New York-i magyar vonatkozású eseményekről, koncertekről, előadásokról, bevándorlási érdekességekről, olcsó egészségügyi szolgáltatásokról tudósít (média, kábel, műhold'2003, 10.sz./ifti).

10.6 Nemzetközi kitekintés

Az információstatisztika híre, hogy az IRN Research felmérése szerint 2002-ben az európai online információs piac 12%-kal növekedve 2,4 milliárd euró forgalmat ért el. A növekedés meglepetése, hogy az elsősorban a tudományos, műszaki (STM-szektor), orvosi tartalmak-alkalmazások forgalmát jelenti, s a gazdasági-üzleti tartalmak-alkalmazások szektor csak 3%-kal bővülve 1,7 milliárd eurós forgalmat ért el. A forgalom indikátorainak hitelességét erősen rontja, persze, hogy a gazdasági, politikai, társadalmi információfogyasztók mintegy 70%-ban közvetlenül rendelnek meg

információszolgáltatásokat az információs cégektől, s ezeknek a tranzakcióknak nagyobb része nem kerül bele a központi összesítésekbe, a statisztikákba. Így egyes szakértői becslések a piac teljes forgalmát a háromszorosára becsülik, de a fenti arányokat akkor is hitelesnek tartják. A szóban forgó felmérés másik érdekessége, hogy a gazdasági-üzleti típusú információszolgáltatási szektorban nagy fenyegetést jelent az ingyenes információk adása. Az üzleti információk vevőköre 60%-ban használ ingyenes információforrásokat. Az STM-szektorban viszont ingyenes szolgáltatás alig van, csak kiegészítésként szolgálnak a fizetős kínálatban. Egy információs szakemberekről készült brit felmérés szerint nagy a presztizsük, de a 25 ezer font sterlinges (több mint évi évi 9 millió forint) átlagfizetésüket kevésnek tekintik (www.irn-research.com/information world review'2003,191.sz.p.2./ifti).

Az Internet-használat éllovasa Közép- és Kelet-Európában továbbra is Szlovénia, ahol az 1,6 millió felnőtt (15 évesek és idősebbek) 50 százaléka internetezik. Ez az arány fél évvel korábban még csak 40 százalékot tett ki. Ebből a szempontból más dél-európai országokhoz képest Szlovénia kiemelkedően fejlett. Olaszországban 33, Portugáliában 24 százaléknál stagnál az Internet terjedése ebben az évben. Tavaszhoz képest növekedést Görögországban és Spanyolországban mérek, ahol most 27, illetve 26 százalék az internetező felnőttek aránya. Régiónkban Szlovénia után a Csehország következik, ahol a 8,7 millió felnőttből minden harmadik szokott internetezni. Az internetezők aránya a 15 évesnél idősebb lakosság körében a következő (Fessel-GfK Piackutató Intézet, Bécs).

Ország	2003 tavasz	2003 ősz
1. Finnország	68%	72%
2. Dánia	67	71
3. Svédország	67	70
4. USA	69	69
10.Szlovénia	40	50
17.Csehország	31	33
19.Szlovákia	22	27
25.Lengyelország	16	20
26.Magyarország	15	18
27.Románia	14	17
30.Oroszország	9	9

Szomszédaink közül az Internet-használók arányával előttünk jár az 53 százalékos Ausztria mellett Szlovákia 27 és Horvátország 25 százalékkal. (Ausztriában a felnőttek száma 6,8, Szlovákiában 4,2 míg Horvátországban 3,7 millió). Magyarországhoz képest alacsonyabb a mutató Szerbia-Montenegróban (16) és Oroszországban (9). Habár Oroszországban az internetezők aránya jóval kisebb a nyugat-európai átlagnál, említésre méltó a tény, hogy abszolút számmal kifejezve a 9,8 millió oroszországi felnőtt internetező nemzetközi összehasonlításban már komoly tényező. Ahogyan a 6,4 millió lengyel is, lévén ott az internetező felnőttek aránya 20 százalék. A GfK felmérése a 15 éves és idősebb felnőtt lakosság internetezési mutatóit vizsgálta (origo.hu'2003.10.20./ifti). Ugyancsak az információ-forrásokkal kapcsolatos esemény, hogy a fejlett országokban 1-1,2 ezer információrendszer van, s a számok a fejlettség függvényében változnak. A kevéssé fejlett országokban ez a szám 700-800 között van. Magyarország újabb mulasztására derül fény az európai csontvelődonor-regiszter kapcsán. Világviszonylatban 8,5 millió csontvelődonort tartanak nyilván, elsősorban az nyugat-európai országokban, ahonnan a magyarok is kaptak már 50 esetben segítséget. Magyarországon 4.300 csontvelődonor van, adataik rendszerbe szervezéséhez, a

nemzetközi hálózatba bekapcsolásához nincs elég pénz (mti/vg'2003.10.22.,p.6./ifti).

Az Európai Bizottság megjelentette a regionális elektronikus kommunikációs infrastruktúra finanszírozására vonatkozó irányelveit. Az Európai Bizottság irányelvcsomagot jelentetett meg, amelyben az elektronikus kommunikációs szektorba irányuló EU-s finanszírozások kiosztása során alkalmazandó eljárásmódokat, kondíciókat rögzítik. Az irányelvek elsődleges célja: támogatni a regionális és lokális hatóságokat az elektronikus kommunikáció vonatkozású befektetési projektek megfelelő értékelésében és kiválasztásában. Az EB kifejezett célja ösztönözni a térségek és települések önkormányzatait a regionális fejlesztés stratégiájához kapcsolódó projektekben való részvételre. Amennyiben ez megvalósítható, akkor a remények szerint az EU egyes régiói közt fennálló digitális szakadék megszüntethető. Az irányelvek kapcsán az EU regionális ügyekért felelős biztosa elmondta, hogy a Bizottság célja segítő kezet nyújtani az EU elszigeteltebb térségeinek, segítve azok versenyképességének fejlesztését. Elmondása szerint ezek a régiók nem képesek csak a piacra támaszkodva biztosítani maguknak a modern kommunikációs hálózatok kiépítéséhez szükséges befektetések jelenlétét. Hozzátette azonban, hogy mindezen támogatást kizárólag a versenyszabályok maradéktalan betartása mellett lehetséges megvalósítani, figyelve arra, hogy a vonatkozó pályázatok elbírálásánál egyenlő versenyfeltételeket biztosítanak mindenki számára. Az ezzel kapcsolatos aggályokat figyelembe véve az irányelveket olyan módon dolgozták ki, hogy biztosítva legyen a kiválasztási és az értékelési folyamatok tisztasága, átláthatósága (http://dbs.cordis.lu//ifti'2003.09.02.).

Az Internet, a teljes nyitottságot követelő, mindent ingyenesnek akaró filozófia, illetve a hálózati gazdaság tisztasága van veszélyben az exkluzivitás és a magánérdek mindent elsöprő nyomulása miatt. Az apropó most a titkosítással szaporodó hálózatok terjedése, illetve az ezek működéséhez szükséges szoftverek és szolgáltatások létezése, amelyek révén 50-100 fős csoportok formálódhatnak, akik titkosított kapcsolatokban cserélnek fájlokat, jellemzően zenéket, filmeket. Ezeket a minihálózatokat működtető szoftvereket független fejlesztők készítik, mint a Freenet, az InvisibleNet, a Nullsoft: a BadBlue nevű exkluzív hálózatfejlesztő 30-60 dollárba kerül. Az árnyékgazdaság szürke tartományában működő rengeteg hálózat jellegzetes példája a híreket, információkat, tőzsdei tippeket szolgáltató, 160 ezer tagot tömörítő „Zeropaid" (Inc).

Paradigmaváltás várható a számítástechnika világában - summázható a Chicagóban tartott számítógép-fejlesztői és -programozói világkonferencia tanulsága. Az úgynevezett emberközpontú irányzat követői szerint jelentősen megváltozhat a számtalan bosszúságot okozó "számítógép-kezelés" metódusa. "A mai programok legtöbbje idegesítően komplikált és érzékeny, úgy kell velük bánni, mint egy hisztérikus munkatárssal, aki valamilyen ártatlan véletlentől lépten-nyomon elájul vagy dührohamot kap" - írt az általa kreált emberközpontú számítástechnika fogalmának motivációjáról a Félkész forradalom című, három évvel ezelőtt megjelent, immár magyarul is hozzáférhető tudományos bestsellerében a görög származású Michael Dertouzos, a számítógép-tudományok fellegvárának tartott amerikai Massachusetts Institute of Technology (MIT) számítástechnikai laboratóriumának egykori professzora. Hogy nem csupán holmi, a lefagyó számítógépek, összekuszálódó programok és a sokszor még a profik előtt is rejtélyes hibaüzenetek kiváltotta (fél)tudományos nyavalygásról van szó, azt mutatja, hogy az angol human centered computing rövidítése után HCC-ként, illetve az ember és a gép együttműködése, a human-computer interaction kifejezés után HCI-nek is emlegetett számítástechnikai irányzat jelenleg az egyik első számú hívó szónak számít nemzetközi szakberkekben. E betűszavak jegyében zajlik az idei őszi konferenciadömping is - például

a világ számítástechnikai és gépészmérnökeit 23. alkalommal összehívó chicagói, illetve az angliai Bath város egyetemén az ember és a számítógépek együttműködésének lehetőségeit górcső alá vevő, valamint a British Computer Society által a napokban rendezett nemzetközi tanácskozás. (mti'2003.09.25./ifti Prim).

Az információs társadalom fejlődésével kapcsolatos eseményekkel van tele a média. Csehország csaknem kivétel nélkül győztes volt azokban a tesztekben, melyekkel a HVG próbálta felmérni négy, EU-csatlakozás előtt álló ország webes jelenlétét. Magyarország politikában és zöldségekben erős. Az EU-csatlakozás dátumáért immár nem versengő kelet-közép-európai országok még mindig árgus szemekkel figyelik egymás gazdasági mutatóit, s ezt teszik az úgynevezett "feltörekvő piacokat" vizsgáló kutatóintézetek is. Léteznek szakmai adatok, felmérések az internethasználatra vonatkozóan, s a HVG azt is megszondázta, hogy a kiválasztott négy ország - Cseh-, Lengyel-, Magyarország és Szlovénia - mekkora helyet foglal el a virtuális világtérképen. A bizonyos keresőgépekben egyes, különböző feltételek mellett megtalált honlapok számát vizsgálták, természetesen súlyozva az eltérő lélekszámokkal is. Az internetes keresőprogramok általában rendelkeznek országok szerint elrendezett honlapgyűjtéssel - például üzleti élet, média, turizmus vagy kultúra témakörökben. Az Altavista ilyen gyűjteményében a kiemelt 26 ország közé egyetlen kelet-közép-európai sem került be. A Yahoonál és a világ legnagyobb keresőprogramjánál, a Google-nál viszont mind a négy ország megtalálható: előbbinél Csehország magasan viszi a pálmát 2750 website-tal, őt követi Lengyelország 1515, Magyarország 1100 és Szlovénia 640 honlappal. A Google keresőjében 1923 lengyel, 1651 cseh, 475 magyar és 248 szlovén honlapot tartanak nyilván. Lakosságarányosan vizsgálva a sorrend az első esetben Szlovénia, Csehország, Magyarország, Lengyelország, míg a másodikban az első két hely felcserélődik.

Elvileg persze előfordulhatna, hogy az országlisták összeállítói elfogultak, és szorgalmasabban gyűjtögették egy-egy, számukra kedves ország oldalait. E hibalehetőség kiszűrésére a HVG jó néhány próbakeresést végzett, melyben a kiválasztott négy ország website-jain keresgéltünk különféle szavakat a hivatalos nyelvnek pontosan megfelelő írásmóddal. Megpróbálkoztunk például az országok neveire keresni, s a Google-t használva azt is beállítottuk, milyen nyelvű találatokat jelenítsen meg. A Polska kifejezésre 1,38 millió lengyel oldalt kaptunk, 584 ezer cseh nyelvű link jött fel a Ceská Republika szóösszetételre, 280 ezer magyar a Magyarország szó keresésére, s 150 ezer szlovén nyelvű oldalt találtunk Slovenija kifejezéssel. (A sorrenden az sem változtat, ha a csehek előnyét - melyet részben az okozhat, hogy államuk hivatalos elnevezését használják országnévként is - megpróbáljuk lefaragni, s a korrektség kedvéért a riválisok eredményéhez hozzáadjuk a Magyar Köztársaság, a Republika Slovenija, illetve a Rzeczpospolita Polska keresésére kapott találatok számát.) Ha viszont lakosságszám szerint súlyozunk, a nyertes Szlovénia: 100 ezer szlovénre 7500 lap jut. Ez a mutató a cseheknél az 5700-at közelíti, a lengyeleknél kevesebb mint 3600, a magyaroknál ennek is csak a háromnegyede. Csehország az aranyérmes, ha a fővárosok neve a kutatásunk tárgya. Nem kevesebb mint 1,29 millió cseh nyelvű lapon fordul elő a Praha szó, 930 ezer Warszawa-oldal található lengyelül, 418 ezer Budapestet tartalmazó szöveg van magyarul, és 164 ezer Ljubljanát említő szlovénul. Mindez azt jelenti, hogy 100 ezer csehre több mint 12 500 fővárosos lap jut, ugyanennyi szlovénra 8200, magyarra ennek a fele, lengyelre pedig csak 2400. Az internetes ország-végződéseket szűrni képes Yahooval végzett "főfolyó-versenyt" is Csehország nyerte, ám ezúttal a magyaroké lett az ezüstérem: 80 800 cseh Vltava-oldalt, 59 600 magyar Dunát, 50 500 lengyel Wislát találtunk, és csak 2970 szlovén Dravát. Lakosságszám szerint Lengyelország az utolsó,

egyébként a sorrend változatlan.

A netes jelenlét mértékéről tanúskodhat az is, hányan vesznek részt egy 2001-ben indult, különleges lexikonírási projektben. A wikipedia.org cím alatt olyan internetes enciklopédia készül, melynek írásába a világon bárki bekapcsolódhat, új szócikkeket írhat, átfogalmazhatja a régebbieket, esetleg visszaállíthatja valamelyik korábbi változatot. Az angol mellett negyven nyelven megjelentek már az enciklopedisták: a wikipedia.org tájékoztatása szerint eddig 15 312 lengyel, 1288 szlovén, 904 cseh és 102 magyar nyelvű szócikk készült el. A lexikonba anonimként is be lehet írni, de azért árulkodó, hogy a wikipedia-szerzők közül 13-an regisztrálták magukat lengyelként, négyen-négyen magyarként és csehként, ketten szlovénként. Az országok sorrendje lakosságarányosan éppen fordított. Az elkészült szócikkek számát tekintve Magyarország az utolsó: 100 ezer lakosra mindössze egy jut (Schweitzer András HVG)

Az amerikai kormányzati oldalak népszerűségét és látogatottságát vizsgáló felmérés (ForeSee Result) 22 szájtot minősített 1-100 terjedő skála alapján. Eszerint a kormányzati oldalak átlag 70,9 pontot értek (ami a 71,4 pontra értékelt kereskedelmi-üzleti oldalakkal összevetésben igen jó eredmény). A legnépszerűbb lett a www.4women.gov (az egészségügyi minisztériumhoz tartozó női népegészségügyi információs központ oldala) 83 ponttal, s azt követette a www.nasa.gov (NASA) 79, a www.ers.usda.gov (a mezőgazdasági minisztérium oldala) 76, a www.firstgov.gov (a General Services Administration oldala) 74 ponttal. A felmérés rangját jelzi, hogy a www.firstgov.gov 22 ezer (!) másik kormányzati szájton található információtárban való keresést tesz lehetővé. Az európai e-kormányzat-szolgáltatások népszerűségét és színvonalát az e-Forum és a Nielsen//Netratings méri rendszeresen, s közli az eredményeket a www.eu-forum.org oldalon (www.kansascity.com/www.enn.ie/www.eu-forum.org'2003.10.07.//ifti).

A médiakutatás eseményeként a BBC újmédia kutatási részlege egy felmérés nyomán megállapította, hogy a 34 életév alattiak a legfogékonyabbak az új médiumok kínálta lehetőségek kihasználásában. Ezért a BBC négy új médiumot tervez bevezetni: a helyi rádiókon keresztül indított szolgáltatásban tévéadás közvetítene, mert a fiatalok mellékesen figyelik csak az adásokat, közben mással foglalkoznak, vagyis egy audiocsatorna kommentálná, ami a képernyőn történik: létrehoznak egy „szuper EPG"-t, egy elektronikus programfüzetet, melynek alapján egy internetes médialejátszón keresztül visszakereshetők a televíziós programok. Ugyancsak cél otthoni hálózatok megteremtése, amivel a játékkonzol, digitális kamera, digitális tévé, DVD-é és MP3-lejátszó, PC összekapcsolhatókká válnak egy lakásban (a Microsoft adatai szerint állítólag ez csak a szélessávú készségekkel rendelkező otthonok 2,2%-ban lehetséges): ezt propagálja a brit Digital-Lifestyles.info kiadó (www.news.bbc.co.uk'2003.10.07./ifti).

A bevezető és a követő tájékoztatást egyformán művelő brit EIU, üzleti információs cég két internetes gazdasági forrástájékoztató fórumot indított (IndustryWire és ViewsWire címmel), melyek egyes iparágak és az üzleti élet napi híreire épülő, orientáló közleményeket tartalmaznak a 60 gazdasági ágazat és terület információt tartalmazó információ- és adattár alapján. A napi frissítésű szolgáltatások híreket, elemzéseket és kommentárokat kiegészítve kapják a megrendelőik (a ViewWire 300 ezres tábort szolgál ki). Az információtárhoz átveszik a Financial Times online, a Dialog NewsEdge, a Tribune Media híreit is (www.viewswire.com/www.factiva.com' 2003.10.08./ifti).

Továbbra is a skandináv államok állnak az információs fejlettségi lista élén. A világ az IDC/World Times Információs Társadalom Fejlettségi Indexének első, 1996-os

megjelenése óta rengeteg - és nem feltétlenül csak üdvös - változáson ment keresztül. Az információs fejlettség első globális felmérésének tekinthető index a faxberendezések, rádiókészülékek és vezetékes telefonok száma, az újságolvasás mértéke, illetve egyéb változók alapján rangsorolta az egyes országokat. A 2003-as Információs Társadalom Indexben már újabb változók jelennek meg az egyes országok technológiai fejlődésének fokmérőiként. A szélessávú internet-összeköttetéssel rendelkező háztartások, a mobil internetezők, a szoftverek fejlődése, és a vezeték nélküli telefon-előfizetők száma új értelmezési keretet szabnak az információ és a tudás globális léptékű szabad áramlásának vizsgálatakor. Egyes hagyományos változók - így a PC-ellátottság, az oktatás színvonala, valamint a polgári szabadságjogok - ugyanakkor továbbra is szerepelnek a leegyszerűsödött, az IDC és az Egyesült Nemzetek adataira, mint elsődleges információforrásokra támaszkodó indexben (http://www.ittk.hu/ infinit/2003/ 1016/indexst1.html - mti//ifti).

Egy új tanulmány szerint a szélessávú hozzáférést igénybe venni tervező háztartások számára fontos szempontot jelent annak anyagi vonzata. A modemes kapcsolattal rendelkező háztartások 63%-a nem hajlandó szélessávúra váltani, mivel azt túl drágának tartja - derül ki a The Yankee Group piackutató cég felméréséből. Sőt, a szélessávú kapcsolattal rendelkezők egyharmada felváltaná azt egy olcsóbb szolgáltatásra. Ha az olcsóbb digitális előfizetői vonalat (DSL) kínáló telefontársaságok jelentős piaci előnnyel rendelkeznek a drágább kábeles szolgáltatókkal szemben, a kábeltársaságoknak csökkenteniük kell az áraikat - vonja le a következtetést a tanulmány. "Még nem jutottunk el oda, hogy mindenki szükségét érezné a széles sáv bevezetésének" - állítja Boyd Peterson, a The Yankee Group elemzője. - "A széles sáv még mindig luxus a legtöbb piac számára. Ez előnyt jelent a DSL és kábelforgalmazóknak, hiszem az emberek elfelejtik, hogy az Egyesült Államokban a felhasználók 80%-ának még nincs szélessávú kapcsolata." A tanulmány elkészítése idején a szélessávú szolgáltatók - kábel- és telefontársaságok - között komoly versengés folyik a háztartások nagysebességű Internet-kapcsolattal való felszereléséért. A kábeltársaságok 2:1 arányban vezetnek a piacon a DSL-t kínáló telefontársaságokkal szemben. De a telefontársaságok azáltal vágnak vissza, hogy élesen csökkentik a DSL árát. A kábeltársaságok erre nemrégiben azzal válaszoltak, hogy megnövelték az alapsebességet.

Ugyanakkor ezek a stratégiai lépések nemcsak az ár kontra sebesség harcát jelentik. A széles sávért folytatott küzdelem azt a konkurenciaharcot kíséri, amely a telefon és a kábel között folyik azért, hogy melyik nyújthasson kommunikációs és szórakoztató szolgáltatási csomagokat a háztartásoknak. A kábeltársaságok széles sávot és telefont is tudnak nyújtani az alap tv-csatornákat megrendelő fogyasztóiknak. A telefontársaságok viszont kétségbeesetten próbálnak meg védekezni a kábel ellen a DSL-árak csökkentésével és a műholdas tv-társaságokkal való együttműködés kialakításával. Ennek következtében mind a telefon-, mind pedig a kábeltársaságok különböző módokat találnak ki arra, hogy a szolgáltatási csomagjaikat bizonyos szinten olcsóbban értékesítsék, de globálisan még jövedelmezőbb eredménnyel. Az árcsökkentés a széles sávot igénylő egyre nagyobb számú háztartásokért folytatott globális piaci versenynek csak az egyik szintje. "A telekommunikáció árváltoztató politikája gazdag múltra tekinthet vissza" - nyilatkozta Peterson a The Yankee Group-tól. - "Számos különböző formája van a csomagokkal való manipulálásnak. Azt célozzák meg, ami a fogyasztók számára a legérdekesebb, ugyanakkor valami másnak az árán gazdagodnak meg (http://news.com.com/ifti).

Az információkutatás eseményeként a Nemzetközi Távközlési Unió (ITU) idei

jelentése a világ távközlési helyzetének fejlődéséről arra a következtetésre jutott, hogy a digitális szakadék nem olyan félelmetes mértékű, mint gondolnánk - és ahogy a hivatalos adatok mutatják. A hivatalos statisztika szerint a világ népességének 16 százaléka, amely a leggazdagabb országokban lakik, adja az összes Internet felhasználó 70 százalékát. Ezzel szemben a népesség 40 százaléka, amely a legszegényebb országokban él, mindössze öt százalékát adja az online népességnek. Ez volna a digitális szakadék. Viszont a jelentés szerint ezek az adatok nem mondják el a teljes történetet. A jelentés rámutat ugyanis, hogy a leggazdagabb országok végzik az Internettel kapcsolatos vizsgálatok oroszlánrészét, miközben az alacsony jövedelmű országokban nincsenek ilyen vizsgálatok, így becsléssel dolgoznak. "Aztán amikor egy szegény ország kormánya elvégez egy vizsgálatot, az eredmény sokszor több mint meglepő", mondja Michael Minges, az ITU szakértője, a jelentés egyik szerzője. Például, a becslések egyöntetűen 5 százalékra tették az internetes penetrációt Jamaicában, aztán 2002-ben elkészült egy kormányfelmérés, és kiderült, hogy a lefedettség ténylegesen 23 százalékos! Az EU országok statisztikai hivatalai által elvégzett vizsgálat pedig arra jutott, hogy a 15 tagállam tényleges internetes penetrációs értéke átlag 13 százalékkal alacsonyabb, mint amit az államok magukról deklarálnak (Számítástechnika-IDG/mti'2003.12.03./ifti)

A 2004-ben csatlakozó országok információs és távközlés-technológiai világranglistáján egyre rosszabb helyre esünk vissza: az ITU (Nemzetközi Távközlési Unió) rangsorolása szerint a következő az állás a vezetékes és mobiltelefonok száma, az Internet-sűrűség, a netezés költségei, a hozzáférés sebessége, az iskolázottság szintje alapján.

1. Szlovénia
2. Ciprus
3. Észtország
4. Málta
5. Cseh Köztársaság
6. Magyarország
7. Lengyelország
8. Szlovákia
9. Litvánia
10. Lettország

Az ITU Digitális Hozzáférési Index, a Globális IKT rangsor kapcsán, az oktatás-képzés színvonala és a megfizethetőség legalább annyira jelentős tényezői az új technológia széleskörű elterjedésének, mint az infrastruktúra kiépítése - derül ki a Nemzetközi Távközlési Unió friss jelentéséből. Az információs és kommunikációs technológiákhoz (IKT) való hozzáférést rangsoroló globális index több meglepetéssel is szolgál. Szlovénia és Franciaország ugyanannyi pontot ért el; a nemzetközi IKT rangsorokban az első tízben általában nem szereplő Koreai Köztársaság a negyedik helyen található. Az első tíz között a tizedik helyezett Kanadától eltekintve kizárólag ázsiai és európai országokat találunk. A Digitális Hozzáférési Index (DAI) több új változót (pl.: az oktatás színvonala, megfizethetőség) is beiktatott a mérésbe. A globális rangsorban összesen 178 ország szerepel (http://www.ittk.hu/infinit/2003/1204/indexst.html --/ifti/www.itu.int).

A World Economic Forum Globális információtechnológiai jelentése 102 országot rangsorol aszerint, hogy milyen az adott gazdaság felkészültsége az IT alkalmazására: a listán előkelő helyen vannak a csatlakozó országok: Észtország (25.), Málta (27.), Szlovénia (30.), a Cseh Köztársaság (33.) jobb helyezést ért el, mint az EU-tag Görögország, amely a 34. helyen végzett. A jelentés Észtországot emeli ki dicsérőleg azért a kormányzati politikáért, amely a gazdaság szolgálatába állítja az információs és

kommunikációs technológiákat. A legrosszabb helyezést elért csatlakozó ország Lengyelország, a 47. hellyel. Magyarország a 36. helyen végzett, a csatlakozó országok közül csak Szlovákiát (41. hely) és Lengyelországot megelőzve. A hagyományosan magas szintű technológiával rendelkező három északi ország az első öt között végzett: Finnország a harmadik, Svédország a negyedik, Dánia az ötödik. Az Amerikai Egyesült Államok immár harmadik éve listavezető, ami annak köszönhető, hogy a kormányzati adminisztráció és valamennyi amerikai vállalkozás a lehető legtöbb új IT-alkalmazást igyekszik mielőbb használatba venni. Jelenleg az amerikai gazdaság a leginnovatívabb a világon. A magyar pozíciót jellemzi, hogy az értékelés szerint közel fele annyi pontot ér el mint a vezető országok, másrészt sodródik kifelé a mezőnyből, mert a 2002-es 30. helyről zuhant a 36.-ra (euro.hu//mti/napi'2003.12.10.,p.1,2./ifti).

A médiakutatás szerint a modemes internetezők mind nagyobb veszélyben vannak az ún. parazita (dialer) programok miatt. Ezek a munkaközi szünetekben beépülnek a rendszerbe magukat hasznos segédprogramnak álcázva, majd lehalkítják a modemet és feltárcsáznak emelt díjas telefonszámokat, és igen jelentős telefonszámlákat produkálhatnak. A megoldás velük szemben a víruskereső, antispam, antispy és tűzfalprogramok használata. A parazitákról minden megtudhatunk a www.doxdesk.com/parasite címen. Hasonló jelentőségű téma a kémszoftverek elleni védelem, melynek első lépcsője az ingyenes www.elbtec.de söprés. Mindenki számára érdekesek a szaporodó kémszoftverek, melyek munkahelyen, otthon, bárhol elérhetnek: a következők a legismertebbek (Chip'2004,01.sz.p.16.,22-24./ifti).

Program	Címe	Leleplezési lehetősége
007 Starr	www.iopus.com	Start menü/futtatás/starrcmd
Boss Everyware	www.boss.dids.com	beconfig.exe, bewrep.exe és rmbew.exe fájlok valahol a merevlemezen
eBlaster	www.spectorsoft.com	urlmkpl.dll fájl a merevlemezen
Insight	-	isgtcbho.dll fájl a merevlemezen
iSpyNow	www.ispynow.com	-
Orwell	www.protectcom.com	ctrl+shift+alt+O
Silent Watch	-	borlndmm.dll, svcomsvc.dll, svcomsc.exe fájlok a merevlemezen
Spector	www.spectorsoft.com	shmswnmp.dll, shmswnrc.dll fájlok a merevlemezen
Spy Agent	www.spysoftware-solutions.com	-
Stellar Int.Monit.	-	-
Winston	-	-
WinWhatWhere	www.trueactive.com	C:/windows/system olbe lista a merevlemezen

A Verisign az elmúlt hétvégén jelentette be, hogy az ICANN-tól kapott engedély alapján elindította a regisztrációs folyamatok a nemzetközi domain-nevek (IDN) támogatására történő átállítását. Ezzel párhuzamosan a VeriSign megkezdte a mintegy 1 millió darab, az új rendszer tesztelés során használt nemzetközi domain-név a .com zónába migrálását a hivatalos Punycode szabvány alapján. Az újonnan kidolgozott IDN szabványok lehetővé teszik a eredeti domain-név rendszer (DNS) azon korlátozásának átlépését, amely csak az angol ábécé mintegy 30 karakterét engedi meg a nevekben felhasználni. A bővítéseknek köszönhetően a jövőben a domain-nevek a Unicode karakterkészlet közel 100 ezer elemének bármelyikét tartalmazhatják majd, miközben a már meglévő DNS infrastruktúrát gyakorlatilag változtatások nélkül lehet majd felhasználni kezelésükre a Punycode kódolás segítségével.

A Google szerdán jelentette be keresőoldalának újabb szolgáltatással történő

bővítését. A frissen elindított, de jelenleg még csak béta állapotban lévő Google Print segítségével az oldal használói a jövőben a web, a hírcsoportok, a képek és a hírek mellett már elektronikus könyvek tartalmában is kereshetnek majd. A már jelenleg is több tízezres könyvadatbázison dolgozó új kereső a beírt kifejezések alapján keres ki részleteket az általa ismert könyvekből, a találati listában rövid kivonatot jelentve meg azokról, valamint olyan linkeket, amelyek az alkotások teljes változatát forgalmazó (könyves)boltok oldalaira mutatnak. A felhasználók ezeken a linkeken keresztül közvetlenül a kiadvány megvásárlását lehetővé tevő oldalakra jutnak. A világ legnagyobb internetes könyvesboltjaként nyilvántartott Amazon még októberben indította be hasonló szolgáltatását, amely több, mint 120.000-es könyvadatbázisában tette lehetővé a Google Print-hez hasonló módon a teljes szövegben történő keresést, aminek használatát azonban hamarosan korlátoznia kellett, mert az olvasók a könyvek megvásárlása helyett inkább megkeresték és kinyomtatták a számukra érdekes részleteket a kiadványok egy részéből (Szonda-Ipsos,GfK:mti/nszva'2003.12.16.,p.16./ifti-mti'2003.12.16.//ifti-Sting'2003,12.18.)

A CyberJournalist.net szerint a New York Times teljes cikkarchívuma több mint 15 millió írást tartalmaz. A cikkarchívum az 1851 szeptembere és 1995 decembere között megjelent, több mint 15 millió írást tartalmazza.A felhasználók a keresgélésen túl pdf formátumban meg is vásárolhatják a régi cikkeket. A megvásárolható pdf-ek tartalmazzák az írásokhoz eredetileg tartozó fotókat, grafikákat és táblázatokat is. A cikkek darabja 2,95 dollárba kerül, s amennyiben valaki egyszer már fizetett egy írásért, azt az elkövetkező 90 napban korlátlanul használhatja. Amellett, hogy a NY Times archívuma valódi kincsesbánya az olvasók számára, készítői azt várják a szolgáltatástól, hogy extrabevételeket hozzon a nytimes.com számára.

Három-öt év múlva a keresők válaszolnak kérdéseinkre, a következő generációs web pedig úgy épül fel, hogy a rajta lévő információt a gépek is megértsék. Az intelligens kereső és a szemantikus web vár ránk. A mai internetezők a Google és a Microsoft keresőjét használják: a Google-n történik a keresések 76 százaléka, az MSN Searchnek be kell érnie 17 százalékkal. A jövőben egy harmadik, ma még nem létező versenyző lehet a piacvezető – feltéve, hogy a két cégnél nem lépnek túl a mostani technológiákon. A mai keresők alapvetően úgy működnek, hogy a megadott keresőszavak alapján a szavakat tartalmazó dokumentumokat "dobják ki", és bizonyos elvek szerint rangsorolják. Az ilyen jellegű keresések még mindig nem elég hatékonyak, az új keresők azonban újabb és újabb igényeknek felelnek meg. Tom Mitchell, az American Association of Artificial Intelligence volt elnöke úgy véli, a következő keresőgeneráció legfeljebb öt év múlva megjelenik. Azok a keresők képesek lesznek arra, hogy bizonyos tényeket, információkat egyedül kiszűrjenek egy weboldalról, összefüggéseket hozzanak létre, és rendszerezzenek adott kulcsszavak alapján. A kutatók mesterséges intelligenciát adnak a jövő keresőjének, megtanítják neki, hogyan olvassa el és értelmezze a szöveget. A már most is létező alkalmazások képesek arra, hogy az oldalon lévő szövegtengerből 95 százalékos biztonsággal megtaláljanak egy dátumot, vagy kiszűrjék egy adott beosztású alkalmazott, vezető nevét (mti'2003.12.23./ifti).

A 20. század egyik nagy tudományos forradalmának számító részecskefizika eredményeire támaszkodó elmélet szerint, ha a számítógépes adattárolás fejlesztési foka eljut a nyersanyagok atomi szintű megmunkálásához, az nem azt jelenteni, hogy ezzel végső korlátokba ütközünk. A következő szint az elemi részecskéken alapuló információfeldolgozás lesz, amely a mai modell teljesítményét több szempontból is nagyságrendekkel szárnyalja majd túl. Az elképzelés azon a felismerésen alapszik, hogy

az információ az atomnál kisebb testekben, mint a foton vagy a kvark, a kvantumfizika törvényeinek engedelmeskedik, amelyek igencsak eltérnek a látható-tapintható környezetünkkel foglalkozó klasszikus fizika világától. A leglényegesebb idevágó különbség az, hogy szubatomi szinten egy részecske nemcsak a megszokott 1 vagy 0 állapotot veheti fel, hanem olyan harmadik eset is lehetséges, hogy mindkettőt egyszerre. Más szóval, egy elemi részecske az atomon belül akár két helyen is jelen lehet egy időben. Ilyenkor érdemes, ha a részecskéket nem pusztán anyagként, hanem hullámokként próbáljuk meg elképzelni, melyeknek a helyzete csak valószínűségként adható meg (piacesprofit.hu'2003.12.23./ifti).

Az év tíz legfontosabb tudományos felfedezése az összegzett információ-, ismeret- és tudástárak alapján a következő lett. Az európai csillagászok szerint nem valami misztikus sötét erő tartja össze az univerzumot, hanem a "normális" anyag sűrűsége nagyobb az eddig feltételezettnél. Sokkal több galaxis és sokkal több anyag van ugyanis a korábban feltételezettnél az Univerzumban, és minderre a kozmikus Röntgen-sugárzás mennyiségéből és energiájából következtettek az ESA szakemberei. A francia kutató, Alain Blanchard úgy nyilatkozott a BBC-nek, hogy az ő számításaik szerint például igen kevés „hely" maradna a misztikus sötét anyagnak az Univerzumban. A világmindenség legnagyobb részét ugyanis a normális anyag teszi ki az Observatoire Midi-Pyrénées csillagásza szerint. A Science ranglistái korábban is vitathatóak voltak, és nem kivétel ez alól a mostani sem. A második helyet a listán egyébként azok a tudósok érdemelték ki, akik azonosították a mentális betegségeket okozó géneket. Különösen a skizofréniát és a depressziót kiváltó genetikai anyagok megismerése jelenthet előrelépést a tudományban. A harmadik helyre a globális felmelegedéssel kapcsolatos kutatások kerültek. A klímaváltozást bizonyító újabb eredmények nagy hatást tettek a Science szerkesztőségére. Don Kennedy, a Science főszerkesztője így nyilatkozott: szerinte az újabb bizonyítékok alapján immár kialakult a konszenzus – a globális felmelegedés letagadhatatlanná vált. A konkrét bizonyítékok közül kiemelendők a Csendes- és az Indiai-óceánban feltűnt szokatlanul meleg áramlatok, illetve a Jeges-tengerbe ömlő folyók megnövekedett vízbősége. A Science tízes toplistája a következő: 1. a sötét Univerzum megvilágítása – műholdas és teleszkópos vizsgálatok szerint az Univerzum nagy része sötét anyagból és energiából tevődik össze; 2. a mentális betegségek eredetének megfejtése – kutatók azonosították azokat a géneket, amelyek az öröklődő elmebetegségeket okozzák. Így többek között a skizofrénia és a depresszió génjét is megtalálták: 3. a klímaváltozás hatásai. A tudósok az olvadó jégről, megváltozott állati és növényi viselkedésről számoltak be; 4. RNS-kutatások: a DNS melletti legfontosabb genetikai anyagról immár többet tudunk: új eredmények születtek az RNS-nek a sejtek működésére gyakorolt hatásáról. Különösen a korai fejlődéstől kezdve a gének kifejeződéséig tartó szakaszról tudunk immár többet; 5. egyedi molekulák vizsgálata a sejten belül – a tudósok, biológusok és fizikusok immár egy-egy molekula viselkedését tanulmányozzák a sejteken belül; 6. csillagrobbanások és gammasugárzás – a tudósok javítottak eddigi elméleteiken, így a világmindenség legnagyobb energiarobbanásairól is többet tudunk. Ezek a robbanások okozzák a gammasugárzást a kozmoszban: 7. spontán ivarsejtek. A spermiumokról és a petesejtekről derült ki néhány újdonság – őssejtek spermiumokká és petesejtekké alakulhatnak, s ezáltal többet tudhatunk meg a termékenységről, illetve a terméketlenségről: 8. "balkezes anyagok" – kutatások szerint számos magas technológiával előállított anyag a fényt és más elektromágneses sugárzást „rossz" irányba térít el; 9. önmagára „támaszkodik" az Y-kromoszóma. Az emberi, férfi Y kromoszómáról kiderült, hogy duplikált, azaz megkettőződött géneket tartalmaz. Így

mutáció esetén, amikor új génekre van szükség, „kéznél van” egy ikermásolat is a genetikai információról; 10. lehetséges a rákterápia? – júniusban tudósok arról számoltak be, hogy olyan gyógyszert fejlesztettek ki, amely korlátozza a tumorok, a daganatok vérellátását. Amikor embereken, klinikai vizsgálatok során próbálták ki a szert, az meghosszabbította az előrehaladott vastagbélrákban szenvedők életét (Sz. I. M. - Geographic.hu’2003.12.23).

Egy friss felmérés szerint az USA-ban egyre jobban lassul az internetezők számának növekedése, ám akik hozzászoktak már a Világhálóhoz, mind gyakrabban és többet használják. A Pew Internet and American Life Project hétfőn kiadott közleménye 64 ezer amerikai közreműködésével elkészült vizsgálatra alapul, melyet több mint három éven keresztül folytattak. Eddig sem volt kétséges, hogy az e-mail és a keresés az Internet két leginkább kedvelt szolgáltatása; ezt követi az online banki lehetőségek kihasználása, az utazások megtervezése, az online aukciókon való részvétel illetve a zeneletöltés. 2000. és 2002. között megduplázódott azon amerikaiak száma, akik a számlájukkal kapcsolatos teendőket online intézték; immáron az USA 34 millió polgára kíméli meg magát a bankintézetekbe való járkálás fáradalmaitól. Ezen emberek között egyébként felülreprezentált az iskolázottabb réteg. Az online aukciós aktivitás is hasonló növekedést ért el, igaz, három év alatt. A zeneletöltés az elmúlt 12 hónapos periódust tekintve 71 százalékkal növekedett, már 36 millió amerikai szerzi be kedvenc zenéit az Internetről (a felmérés nem tér ki arra, hogy ez csak a legális vagy az összes (jogsértő) letöltéseket is tartalmazza-e). Harmadával nőtt 200-ról 2002-re az azonnali üzenőprogramokat használók száma: már 52 millió amerikai használja ki az instant üzenetküldés előnyeit (különösen a tinédzserek és a fiatal felnőttek között népszerű ez az internetes tevékenység). Közel felével emelkedett azok száma, akik híreket keresnek a Világhálón: ehhez nagyban hozzájárult a korábbi elnökválasztás és a 2001. szeptember 11-én történtek online közvetítése. Az USA felnőtt lakosságának majdnem kétharmada látogatja havi rendszerességgel az Internetet, több mint 66 milliónyi amerikai állampolgár naponta felcsatlakozik, áll a tanulmányban. A webezők közel harmadának már szélessávú Internet-hozzáférése van. A nemek szerinti megoszlás mára szinte teljesen kiegyenlítődött, ám az idősebbek és a négerek kevésbé használják ki a Világháló nyújtotta lehetőségeket, mint az egyéb társadalmi rétegek. 2001-óta folyamatosan csökken azok száma, akik először csatlakoznak az Internethez: mivel mára már közel 130 milliónyian vannak az Amerikai Egyesült Államokban, akik gyakran interneteznek, ezért lassan kezd elfogyni a leendő webezők tábora (terminal.hu/sy/mti’2003.12.25./ifti).

7. Az információtudatos szemlélet és magatartás példáinak bemutatása

1. Az állam halála és az információs anarchizmus jelentősége

Az információs forradalom, a kritikai, rendszerszemléletű információtudomány fejlődése a politika-, gazdaság- és társadalomelméleteket is revízióra kényszeríti, amit mielőbb meg kellene tenniük minden terület művelőinek. Az információkezelés etikája rendszerfüggő (kultúra, társadalmi információtudatosság, információs műveltség), s a szimbólumok (nemzeti emblematika stb.) mentén való tematizálás alapján viszonylag gyorsan vélemény alkotható minden rezsimről. A konzervatív értékrendben mára közmegegyezés alakult ki arról, hogy a nyitott társadalom tulajdonképpen zárt társadalom, amelyben a kommunikációs kompetencia birtokában levő elit kormányozza a választás szabadságát is. Ennek fényében különösen fontos tudni, hogy az információs társadalom az államot és a kormányt nagymértékben korlátozó, kvázikaotikus társadalom, s hogy az információkezelő, illetve a kommunikációs kompetenciák birtokában lévő kisebbség kíválóan érvényesül ebben.[181]

1.1 A magyar jogrendszer közönye az információjoggal kapcsolatban

Valószínűleg a XXI. századot megnyitó legeredetibb írás volt Mázsa Péter Az állam halála című műve (Mázsa, P.: Nemzeti minimum. Meddig tart a magyar állam? Élet és Irodalom, 2001/2., 3., 8. l.). Ebben a szerző azt fejtegeti, hogy a magyarok idővel - úgy 2020-ig – „széthordják a magyar államot", amely már semmit sem tud nyújtani nekik. Döbbenetes, de teljesen hiteles látásmódról tanúskodó felvetés ez, hiszen ami ma történik, az ezt valószínűsíti. Az állam halála pedig az információs modelljét és makrokommunikációs szerkezetét szabályozó jogi-adminisztratív szabályok és előírások semmibevételével kezdődik.

Mindezt azzal cáfolhatnánk, hogy az elmúlt évtized közvélemény-kutatásai változatlanul nagyfokú várakozásokat jeleznek a népességnek az államhoz való viszonyában. Igaz viszont, hogy az egyéni és a közösségi lét kompromisszumos szabályai nem részei az általános műveltségnek, az egyéni és a közösségi információs szabályok harmóniája még igényként sem jelenik meg az állampolgárok ismerettárában. Igazolásul csak az állami információjogrendszer állapotára kell néhány pillantást vetni, s máris láthatóvá válik, hogy hazánkban félállami állapotok uralkodnak, minthogy a rendszerváltozás átmenetében (az úgynevezett demokratikus ellenzék sajátos szocializációjából következően) csak az adatvédelmi törvényt vették gondozásba, a többi információtörvényt pedig a magánérdekek megfontoltan gátolják érvényesülésükben, megújulásukban és alkalmazhatóságukban.

A mai információtudományosságban az értelmiség műhelyeinek aktivizálódását a miniszterelnökség információstársadalom-pályázati keretének lekötése példázza 2002-2004 között. Minden kezdeményezés foglalkozik az állam információs modelljét, makrokommunikációs szerkezetét, annak jogi és adminisztratív szabályozását érintő kérdésekkel, de vagy rendszerszemlélet nélkül, vagy az információszervezésben az 1960-as éveknek megfelelő tudás szerint. Az információtudatosság példájára a statisztikatudatosság is gyengének látszik, a statisztika szerepének fontosságáról —

[181] Megjelent bővebben a Valóság 2001, 10. számában.

vagyis mint „tényleíró adatok gyűjtése, kezelése, rendezése és publikálása, illusztrálva a társadalom viszonyait és kilátásait anyagi, szociális és morális értelemben is" tudatosságáról — vajmi keveset hallani. (Mindazonáltal a legnagyobb változások itt történtek a magyar állam információs modelljének korszerűsítésében és makrokommunikációs szerkezetváltásában. Egyfelől kancelláriává formálódásának menetében a miniszterelnökség „magához ragadta" az operatív statisztikai tájékoztatást. Ezzel a KSH egyrészt függetlenedett a politikai és a gazdasági befolyásszervezéstől, másrészt jelenlegi elnöke idején részben visszaszerezte országos információközponti szerepének fontos kompetenciáit, amelyeknek az EU-csatlakozás után, továbbá a Magyarország előtt álló hatalmas kihívások miatt később nagy jelentősége lesz. Fontos fejlemény, hogy az információtudományos rendszerszemléletű vezetés nyomán a KSH a gazdasági orientálás független szervezetévé válhat, ha mint országos információ-központnak a szerepét nem vonják kétségbe a Pénzügyminisztériumnak, a Magyar Nemzeti Banknak és a Gazdasági Minisztériumnak a mindenkori politikai rezsim vagy nagy érdekcsoportok operatív érdekeit szem előtt tartó tájékoztatási kampányai.)

A társadalmi információérzékenység kapcsán rendszerint az adatkezelési érzékenység vizsgázik. A régebbi megfigyelési érintettség társadalmi súlyának minősítője, hogy három és fél év alatt a lakosság 0,061%-a kért információt a Történeti Hivataltól arról, a rendszerváltozás előtt nyomoztak-e utána. Sőt, ez a szám ennél is kisebb, ha a többes vizsgálódást is figyelembe vesszük, kétezer esetben volt igen a válasz. A hivatal működésének első két évében általában a „demokratikus ellenzék" képviselői kérték ki a róluk készült dokumentációt, s a kérdéses időszakban ötszázötvenkét kutatói látogatást regisztráltak.) Az információjog egyik legjellemzőbb esete volt, amikor a versenytanács elmarasztalt egy közületet (Érd önkormányzatát) ingyenesen terjesztett közszolgálati újságjának „működtetéséért" azzal, hogy a piaci alapon kiadott lapokkal szemben „visszaél gazdasági erőfölényével". Nem is ez a fellépés az igazán megdöbbentő, hanem az, hogy a közületi közszolgálati funkciók nevében nem lép fel senki. Mindezt tetézi az az alkotmányjogászi szakvélemény, amelyik pusztán gazdasági viselkedésként értelmezi a helyzetet, s nem vesz tudomást az információ közjó jellegéről vagy a közszolgálati funkció elsődlegességéről. A média példájában ez a tünet a népszámlálás mint konjunkturális téma kapcsán jelenik meg a politikai orientálás homlokterében.

Az információkultúra kapcsán a szemléletváltás szükségességét olyan események mutatják, mint például egy gyermekkórház számítógépének elrablása. Az információra hiperérzékeny média úgy adta ezt közre mint „az anyagi kár nem jelentős" típusú eseményt. Az információbűnözés megítélése, a jogi minősítés és a szankcionálás mai állapota tovább nem tartható helyzetnek minősült, de az információ értékszemlélete, az információ közgazdaságtanát illető tudás is vizsgázott valamiként, mert a számítógéplopásban öt év rögzített adatai, mintegy hatvanezer betegfelvételi adat, valamint a strukturált orvosi és beteganyag tűnt el, amelynek értékét csak ötven–száz milliókban mérhetjük, de ez a kommentálásokban fel sem merült.

Miért van ez? Mert a nálunk napjainkra kialakult információs anarchizmus mint sajátos információtudatos magatartás azt a törvényszerűséget aknázza ki, hogy az információs társadalom kvázikaotikus, az államot és a kormányt nagymértékben korlátozó társadalom, amelyben két kisebbség (egyfelől az intellektuális információszabadság-eszményt szűkítő értelmiség, másfelől az információjog érvényesítését gátló gazdasági aktorok) kiválóan tájékozódik és érvényesül. Az állammal szembeni hangulatkeltésben látni való az államellenes düh, amit az információs mint

kvázikaotikus társadalomban jól boldoguló kisebbség tanúsít.

A kommunikációs kompetenciákat uraló (értelmiségi) csoportoknak a kvázikaotikus társadalomban való különösen eredményes eligazodása a kódolási befolyás révén valósul meg (ezt másként tematizálásnak nevezik). A magyar értelmiség fokozottan információtudatos és -érzékeny csoportja egy sterilizált információszabadság-eszmény („mindent szabad, amit törvény nem tilt") nevében olyan információpolitikát tett hivatalossá, amely nem konzisztens a gazdaság fejlettségével, a politikai rendszer demokratizmusával, a társadalom információtudatosságával, a vállalkozási esélyegyenlőség és a közbiztonság igényével, és így tovább. Az információs anarchizmus a magyar állam információgyűjtő, -feldolgozó, -közreadó, az információjogi és adminisztratív szabályokat megalkotó, számonkérő és szankcionáló intézményrendszerének zavaraiban jelenik meg, legáltalánosabban úgy, hogy az egyéni információszabadság végletekig menő hangsúlyozásával a közösségi érdekek sérülnek. (Az adatvédelem politikai konjunktúrája számos erkölcsi és modernizációs deficitet hordoz. Az adatvédelmi biztos tavalyi jelentése igazolta azt az egyébként evidens információs szakértői álláspontot, hogy az állampolgároknak ma nem a magyar államtól kell félniük adataik indokolatlan vagy jogtalan felhasználása miatt. Leggyakrabban a gazdasági aktorok sértik meg az előírásokat, a magánérdek használja fel gátlástalanul a lakossági adatokat. Az adatvédelmi biztos hivatalához forduló legtöbb „magánkezdeményezés" vagy politikai indítékú, vagy a hírértékű esetek körüli kutakodás „eredménye" volt.)

2. Új politikaformáló műhelyek szerveződése

Ma a politikai pártok és a Parlament körül 1.000-1.200 külső szakértő segíti a gazdasági döntéselőkészítés és döntéshozatal munkáját. Jelentős változások tapasztalhatók, melyek egyrészt a gazdasági tervezés és államigazgatás színvonalát, hatékonyságát érintik, másrészt merőben új szaktudások jelennek meg. Ugyanakkor a politikaformálásban nyiltan résztvevő műhelyek (és tagjaik) száma apadni látszik: 1990-1995 között a GKI Rt., a Pénzügykutató Rt., az MTA Világgazdasági Kutató Intézet, a Kopint-Datorg, a Tárki és Privatizációs Kutatóintézet jelent meg legtöbbször a nyilvánosság előtt politikai programgeneráló jellegű tanulmányokkal, amelyekkel évi 1,2-1,5 milliárd forint állami (kormányzati) rendelésállományt regisztráltak. 2000-re ez az összeg évi 600-800 millió forintra csökkent, s a megbizottak köre is harmadára korlátozódott. Megjelentek viszont olyan új műhelyek, amelyek gyökeresen átalakíthatják a politikatámogatást célzó szakértői tevékenységet, gondolunk itt például a kormány körül szerveződő gazdaságstratégiai szakértői csoportra, a Trend-prognózis Társadalom- és Gazdaságkutató Rt., a Középrétegek Kutatóintézet és Politikai Műhely típusú lobbiszervezetekre, illetve a Magyar Logisztikai, Beszerzési és Készletezési Társaságra vagy a Michigan Survey of Consumers magyar gazdasági viselkedést követő szerveződésekre.[182]

A hatalom minden lehetséges bázisát birtokló baloldali politikai erők szabadon (társadalmi ellenőrzés nélkül) használják az állam tudományos és szakmai szervezeteit, illetve fórumait, az akadémiai intézetektől a média fórumokig bezárólag, és a szakmai vétónak mint rendszerkritikának láthatóan nagyon kevés esélye maradt. Tulajdonképpen ezért késik az állam helyreállítása, illetve új szerepének definiálása, s ebből következően új társadalomkép, nemzeti stratégia formálásának programja is. Az adott kormányciklus

[182] Előadás a Battyhányi Lajos Alapítvány szakértői találkozóján

félidejében a monetáris és fiskális restrikció uralkodik a kormányzó hatalmi csoportok érdekeihez igazítva, amikor a teljes intézményrendszer forráskivonással történő leépítése van folyamatban, s a programkészítés potenciális szellemi munkásai az egzisztenciális függés és rettegés állapotában élnek. A szabad (független) életvitelt élvező értelmiség csoportjai egyre szűkülnek, mind többen kötődnek az uralkodó pártok holdudvarához, a választások közeledtével azonban kisebb-nagyobb megbízásokkal, nagyobb jövedelmet biztosító állással érezhetően „kivonják" a forgalomból a programkészítésre alkalmas tudós és szakértő tekintélyeket.

2.1 A középrétegek képviseletéért

A fokozottabb politikai és gazdaság érdekképviselet, illetve érdekmegjelenítés igénye hívta életre az olyan szerveződéseket, mint a Középrétegek Kutatóintézet és Politikai Műhely mely a polgári társadalom kialakulásában fontos társadalmi mozgások követését tekintette feladatának, illetve a polgári társadalom kialakulásához szükséges politikai programalkotó gondolkodás számára kívánt információt szolgáltatni, gazdaságpolitikai és politikaformáló tanulmányokat készíteni. Az Intézet kiemelt feladatának tekintette a piacgazdaság és a polgári társadalom működése szempontjából meghatározó középrétegek gazdasági egzisztálásának, életminősége alakulásának követését, számukra politikai és társadalmi programok készítését. A kutatóintézet mellett működő politikai Műhely pedig közvetíteni próbált a gazdasági és társadalmi érdekcsoportok, illetve a polgári alternatíva pártjai és a politikaformáló társadalmi erők közötti érdekképviseleti megállapodások létrejöttében, a lobbitevékenységek működtetésében.

Az Intézet hiánypótló feladata lett volna a középrétegek létének, gazdasági viselkedésének, társadalmi és kulturális normáinak preferálása, ill terjesztése állandó tudományos (gazdasági, társadalmi, kulturális/művészeti, vallási stb. szakemberekből álló) tanácsadó testületek révén, ami az állandó képviseletet, a társadalom legkülönbözőbb rétegeiben és csoportjaiban való állandó és folyamatos jelenlétet biztosítsa. Az elméleti (köz)gazdasági kutatásokat illetően a középrétegek statisztikai állapotjelentése mellett a középrétegek helye a hivatalos gazdaságpolitikai programban, illetve a középrétegek helyzetbe hozásának gazdaságpolitikája mint kiemelt témák élveznek kitüntetett figyelmet. A gazdaságpolitikai jellegű kutatások területén a polgári társadalom termelési és fogyasztási normái (különös tekintettel a középrétegekre), a reálfolyamatok összevetése az optimális arányokkal, valamint a megtakarítási hajlandóság, adózás, közteherviselés és nemzeti érdek megjelenése a középrétegek gazdasági viselkedésében képezi a kutatások tárgyát.

2.2 A politikai lobbitevékenység jogosultsága

A politikai lobbitámogatási tevékenység kategóriában a középrétegek politikai képviseleti igényének meghatározása, a polgári pártok és a középrétegek gazdasági várakozásainak megfogalmazása, a vállalkozói rétegek politikai érdekérvényesítési lehetőségeinek támogatása, illetve a polgári pártok társadalmi támogatottságának erősítése a középrétegek gazdasági érdekeinek feltárásával témák szerepelnek. A társadalomtudományi jellegű kutatások között a „Magyarország 2025-ben" modernizációs törvény megfogalmazása, valamint a társadalmiforma-váltás érdekelt társadalmi csoportjai téma kapott fokozott érdeklődést.

A Politikai Műhely a politikai információ elemzésével a polgári pártok

politizálásával, társadalmi támogatottságával, a középrétegek politikai meggyőződéseinek figyelésével, a közvélemény és polgári politizálás viszonyának kutatásával foglalkozott, és két év után finanszírozási gondok miatt megszűnt. A gazdasági információ elemzésével a kormány gazdaságpolitikájának kritikája, a polgári pártok gazdaságpolitikájának bírálata, a modernizáció és társadalmiforma-váltás gazdaságpolitikája, valamint a gazdaságpolitikai programgenerálás segítése szerepelt a feladatok között. A társadalmi információ elemzésében a társadalomkép alakulásának figyelése, a társadalmi csoportok és rétegek politikai érdeklődése, a társadalom és a polgárosulás viszonya, illetve a középrétegek társadalomformáló szerepének tudatosítása kapott kiemelt szerepet. A Műhely nagy hangsúlyt helyezett a tájékoztatáspolitikai elemzésekre, a média követő elemzésére a polgári alternatíva szempontjából, a közvéleményformáló csoportok és rétegek, a bevezető tájékoztatás szervezésére a polgári értékrend alapján, nem utolsó sorban a tájékoztatás társadalmi tükör szerepének gyakorlása témákban.

A Középrétegek Kutatóintézet és Politikai Műhely körül társadalmi szervezetek alakítása volt tervbe véve, mint például az „Ezredforduló - Ifjúsági Koalíció", a „Polgári Tanácsadók Társasága", a „Magyar Szellemi Életért és Polgári Kultúráért Társaság", a „Magyarország Hitélete Társaság", a „Magyarország 2025-ben/Szövetség a Jövőért Társaság" (tudományos szakmai, és társadalmi laikus tagozattal), vagy a „Polgári Védegylet" (társadalmi érdekképviseleti szövetség). Az Intézet alapítói független kutatók és tanácsadók, a tudományos szakértői hátteret tudósok és tanárok adták, akik együtt a nemzeti liberális, konzervatív, polgári alternatíva háttérintézményét próbálták létrehozni.

3. Az információs műveltségünk hézagai

Az információs műveltségünk napirenden van, bár ez nem látszik tudatosnak, mert mind a tanulás (az információ alkotásához, generálásához, termelméléséhez szükséges ismeretek megszerzése, ma információmenedzsment), mind pedig a fogyasztás (a gazdasági viselkedés irányította tájékozódásigény, vagy szórakozás) jelentős információtudatosság-hiánnyal küzd. Az információtudatosság és tudományosság helyett ugyanis az informatika „kisgömböc-szemlélete" uralkodik, elutasítva a definíciós igényt, mint felesleges korlátozást a töretlen fejlődés előtt, s azzal az információs társadalom paradigma legfőbb rendezőelvét, az új mérés és minősítés szellemét, igényét zárják ki.[183]

Ebben a sajátos helyzetben nagyon jókor jött a kancellária által meghírdetett ITá-pályázat, mely végre eleget tett annak a felismerésnek, hogy a komoly stratégiai tervezéshez három dolog szükséges. Úgymint széles körű tudományos, szakmai reprezentativitás (1), széles körű tudományos és szakmai konszenzus (2) az adottságok és kitörési irányok értékelésében, nem utolsó sorban, források (3). A három feltétel legkényesebbike Magyarországon a tudományos, szakmai konszenzus elérése egy nemzeti információtudományos program elfogadásában. A legmagasabb egy főre jutó információs és tudástársadalom-retorika országában ugyanis nincs az információtudománynak akadémiai, egyetemi központja (nincs az információtudományt képviselő akadémikusa, mondom ezt, azonnal megkövetve a könyvtártudományt képviselő tudósainkat), bár matematikai, statisztikai, biológiai információelméletet, kommunikációelméletet szinte minden már mindenütt oktatnak.

Az információs műveltségünk minősítésekor nem mehetünk el szótlanul amellett,

[183] Megjelent a Magyar Nemzetben, 2001-ben

hogy a technológiai lobbi kényszerítette szemlélet (meritokratikus szabványai szerinti) előnyei kimerülőben vannak, mert nem lehet eladni számítógépet és távközlési médiumokat, Internet-elérést és -hozzáférést olyan személyeknek, akik (megfelelő jövedelem mellett) nem rendelkeznek a harmadik írásbeliség alapkészségeivel, illetve a játék, a szex, az információszabadság-mámor kiélése után nem tudnak mit kezdeni az Internet nyújtotta előnyökkel.

E bonyolult helyzetben a magyar információs műveltség másik minősítője, hogy eltemettük Jánszky Lajost (1922-2001), aki az információkutatás hazai dokumentációs intézményrendszerének megalapozásával a szintetizálási igény és az információ „kereskedelmesítésének" mértékadó személyisége volt, kiadója az első magyar elektronikai, információtechnikai, biotechnológiai témadokumentációs kiadványoknak, folyóiratoknak. Sajnálatos tény, hogy a jelenlegi hazai „információmenedzsment-őrületben" semmit sem jelent munkássága, hogy az állami, közületi, kormányzati információpolitikai tényezők, utolsó éveiben nem próbálták enyhíteni fizikai és szellemi fájdalmait (magukat is megtisztelve) valamilyen kitüntetéssel. Ebben a környezetben azután már nem is meglepő, hogy a Jánszky Lajos törekvései mentén, nemzeti büszkeséggé vált országos műszaki információs központ (OMIKK) mint valami ingatlanügylet foglalkoztatja a közvéleményt.

A legmagasabb egy főre jutó információstársadalom-retorika országában feltétlenül beszélni kell információs műveltségünkről, amivel kapcsolatban számos minősítő aktualitás hivatkozható. Az információ megismerést jelent az elméleti tudás és a műveltségi ismeretek, a technológiát jelenti a gyakorlati/cselekvési és a műszaki/alkotási ismeretek, erőforrást és termelőerőt jelent a termelési és ügyviteli ismeretek, fogyasztási cikket és szórakoztatási eszközt jelent a médiaismeretek, véleményt jelent a magánszféra és nyilvánosság keretei között. Éppen az információmenedzsment, az információkezelés technikai-technológiai újdonságainak konjunktúrája közepette, az intellektuális információkezelő készségek, az információs műveltség mellett próbáltam érveket felsorakoztató cikket írni, amikor egy megdöbbentő hír jutott el hozzám. Miszerint az országos műszaki információs központ - az OMIKK - a honi információtudomány bölcsője és képviselője a megszüntetés küszöbén áll. Megdöbbentem, és hirtelen végigfutott rajtam, hogy nincs olyan információs szakértői találkozó, ahol ne találkoznánk az OMIKK-ból elszármazott vagy ott dolgozó szakemberekkel, a hazai információs (a mindenoldalú és nem a számítógépkezelésre szűkített információoktatás) műveltség terjesztői, továbbadói onnan kerültek ki. S hogy ilyenkor mindig megemlékeznek a bölcső sanyarú sorsáról, de reménykedve, hogy előbb-utóbb lesz elegendő forrás megerősítésére.

A megdöbbentő hír kirobbanásának ideje és környezete is figyelemre méltó, amennyiben a legmagasabb egy főre jutó „információstársadalom" retorika országában tíz éve folyamatosan pusztul az információvagyon, könyvtárak százai szűntek meg, s az információs munkaerő krémje, a könyvtárosok meghatározó része vándorolt el. Mindez abban csúcsosodik ki, hogy már az ország egyetlen nagy könyvtárában nem lehet megtalálni a gyűjtőköri profiljainak megfelelő folyóiratok megközelítő reprezentativitását sem. A fővárosi nagykönyvtárak egyikében sem lehet a gyűjtőkörbe tartózó profilok kurrens lapféleségeit megtalálni, egyszerűen azért, mert a forrásaik nem elegendőek erre. Ebben a környezetben az OMIKK a maga sajátos profiljaival kizárólagos forrása és fóruma volt az információtudománynak.

Az információs műveltségünket szeretném szóvá tenni egy, a közvéleményt erősen foglalkoztató könyv, a Drosnin-féle A biblia kódja című lebilincselő munka,

műfaját tekintve az információ regénye kapcsán is. Ma a legkülönfélébb tudományterületeket, műfajokat, emberi elköteleződéseket megjelenítő és képviselő művek jelennek meg azon a területen, amit az információ regényekként lehet meghatározni. A Drosnin-könyv mint apropó az információkultúra vagy információműveltség fogalmakat lopja be a köztudatba, ennélfogva némi magyarázattal kell szolgálni tartalmát illetően is. Kutatók - a tudományos igazolhatóságot és a tudományos cáfolhatóságot egyaránt kizárva, lényegében ezáltal hitelesítve állításukat - a bibliában egy kódolt, másik bibliát vélnek felfedezni.

A könyv ötleteként a Bibliát 304.805 betűből álló halmazként észlelve, a számítógép 64 darab 4.772 irásjel hosszúságú sort pásztázva, különféle hosszúságú (10 betűs, 100 betűs stb.) kódolású sorokat figyelembe véve, értelmes betűláncolatokat „talált". Mindebben az az érdekes, hogy több ezer évvel a megírás utáni eseményekre utaló „találatokról" van szó, mint például a Holdra szállás, az Öböl-háború, Rabin megölése stb. időpontjának pontos megjelöléséről. Az információelméleti alapot itt az izraeli kutatók tanulmánya képezi, mely szerint a kétdimenziós tömb formájában leírt „Teremtés könyve" ekvidisztáns (azonos távolságban található) betűsorozatainak összefüggően értelmezhető szavakká olvashatóságát igazoló kvantitatív eszközöket találtak. Az információs műveltség itt a kutatási szempontok formalizálásában, illetve a szöveghalmaz strukturálásában, az említett megfontolások és a műveletek tetszőleges variációinak kipróbálásában jelenik meg. Mindennek körítésében pedig megformálódik az információkultúra, Drosnin,M. összekötő szövege a hagyományos olvasási keretek közé rendezi az információ regényét, mert a kutatási szöveg magyarázatait tekintve inkább egyfajta metanyelv, ami inkább gépi, mint emberi olvasásra való.

A fő gondolat azonban nem a könyvből mint apropóból következik, hanem a kutatás természetéből kiindulva az információtudomány haladásán elmélkedve. A „biblia kódjában" nem a technológiai modernizáció vezérelve (esetünkben, hogy a számítógépes készségek lehetőséget adtak a másik vagy rejtett kód megtalálására), vagyis nem a fizikai és technológiai információkészségek, hanem az intellektuális információkezelő készségek fejlődése az igazi nóvum. Vagyis az ember információkezelési készségeinek fejlödésében a technológiai forradalom kibomlása mentén felismerjük végre, hogy egy intellektuális forradalom is zajlik, amelynek révén a felmérhetetlen információhalmazban egyre nagyobb tömeget sikerül ismeretté, majd tudássá rendeznünk.

4. A magyar információgazdaság valósága

Magyarországon az információgazdaság a forrása és a motorja a gazdaság növekedésének, mert a hagyományos szektorokban és ágazatokban nincs benne az ország felzárkózását középtávon biztosító (endogén) növekedési potenciál. Ugyanakkor a magyar információgazdaság növekedése egylábon álló, gyenge (pontosabban profil- és termékhiányos) az elektronikai, informatikai (alkatrész és berendezésgyártó) iparág, hiányzik az információtudatos iparpolitika is, másfelől az internetgazdaság berobbanása az egyik legvadabb kapitalista gazdasági paradigmát hozta létre a jogi és adminisztratív szabályozás nélküli magyar információs modellben.[184]

Az információs társadalom téma konjunktúrája (a túltelítődés veszélyével) a technológiai szemlélet uralkodását mutatja az informatika lobbi ellenőrzése alatt. Az információjog és -politika meghatározó eseménye, hogy az alternatív távközlési cégek

[184] Megjelent a Napi Gazdaságban 2002-ben

javaslataikkal bombázzák a kormányt, mindenekelőtt gazdaságpolitikai célok megjelölését sürgetik az új „hír(táv)közlési törvényhez". Másfelől a magyar szellemi elit által vizionált „info-telematikus" társadalom is a technológia szemlélet szörnyszülöttje, illetve a McLuhan-i médiaszemlélet nyomán kialakult, tartalom nélküli kommunikáció világa lett. Ezért fontos lenne, hogy a magyar humán értelmiség műszaki-technológiai elfogódottsága (ájult pesszimizmusa vagy hurráoptimizmusa), illetve a technokrata elit hihetetlen szociális és kulturális érzéketlensége közepette az információs szakértők kifejthessék az információs társadalom paradigma (ITá) legfőbb rendező elveit.

4.1 A nemzetközi elméleti minősítés

Az információgazdaság leírása sürgető lenne, de az alapvető (magán)gazdasági érdekek ma még nem látják szükségességét, hogy a hagyományos és az új területek feltérképezése, normarendezése és szabályozása megtörténjen. Fontos lenne annak felismertetése, hogy az egyéni és a közösségi gazdasági viselkedésben a hagyományos információtechnikai és technológiai termelés mellett a gazdasági input megváltozása, a passzív információhasználatról az aktív tudáshasználatra átállás, a szimbolikus és analitikus információs jártasságok fokozott használata válik az információgazdaság motorjává. A gazdasági átalakulás jellemző kisérője a deindusztrializáció és információtudatosság: a munkavégzés/termelés cégspecifikus és földrajzilag behatárolt formáival szemben a térbeli szerveződés új formái, aminek jogi-adminisztratív vonatkozásai nincsenek feltárva: a „nem kereskedelmi szolgáltatás" vagy a „vállalatközi kommunikáció" mint az információ- és kommunikációtechnológiai tevékenységek nincsenek statisztikailag leírva.

A társadalmi modellezésben láttatják már, hogy az információ- és kommunikációelmélettel társított politikai és gazdasági rendszerszervező tényezők szellemében az Internet felfalja a többi hálózatot (az adatközpontú Internet magába olvaszt mindent a szórakoztatásig bezárólag). Az „Interneterő" mint vállalkozási paradigmaszervező entitás gazdasági/üzleti modelleket létrehozva a gazdasági aktivitás motorja lesz, növeli az egyén szerepét a társadalomban, végül döntő tényezőként az Adam Smith-i láthatatlan kéz digitálissá válik (mellékesen ez a képviseletidemokrácia-modell kiterjesztése). A mára elharapódzó ITá-ellenes (szociológiai) irodalomban az információs és kommunikációs technológiák (IKT-k) hatását szétválasztják új tevékenységekre és hagyományos hatásokra. Vagyis a társadalmi modellezésben elválasztják a „johoka shakait", amikor az IKT-k forradalma új társadalmi rendet hoz létre, az amerikai ITá-modelltől, Machlup, Bell stb. nyomán, amikor a gazdasági rend változik meg, árutermelő gazdaságból szolgáltató gazdasággá.

Eszerint a szemlélet szerint az ITá elsősorban a politikában és a médiában valósul meg és nincs másról szó, mint az információ közjó jellegének elmagánosításáról, másrészt az IKT-knak a szabad piaci versenybe integrálásáról.

Akár hogy is van, az ITá működik, aminek olyan események adnak bizonyosságot, mint a jogi és adminisztratív fejlődés mérföldköveként az elektronikus aláírás tárgyalása az USA képviselőháza előtt. A digitális személyiség és a dokumentálás szabályainak rögzítése jelentősen korlátozza az internetes társadalom utópiák szabadosságát. A szabályozás (hogy tudni illik mit lehet elektronikus és mit kell hagyományos módon dokumentálni) meghatározó a világ egészére nézve. Az amerikai kereskedelmi minisztérium „digitális gazdaság'2000" című jelentése szerint az IT 1999-ben az amerikai GDP 8%-át termelte meg, illetve 32%-kal járult hozzá a GDP

növekedéséhez. Az IT fejlődésének hatására 1994-1998 között 2,3-ról 1,8%-ra csökkent (a GDP-deflátorral kiigazított) infláció: illetve 1996-1999 között az IT-ágazat árai átlag 8%-kal csökkentek (eközben átlag 6%-kal nőttek a K+F kiadások, s ezek több mint harmada az IT-re jutott). E minősítések részletező statisztikai leírásokra épülnek, amelyek jelentősen csökkentik az ITá és információgazdaság körüli misztifikációt.

Az Internet Rendszer a szabályozási kényszer küszöbére érkezett, amikor a további fejlődés már egy konzisztens (információ)jogrendszert igényel. Az Internet mint „szabályozott káosz" eddig a többségnek a szabályozatlanság világa volt, egy kisebbség viszont a kvázikaotikus hálózati világ törvényszerűségeit ismerve befolyásolta és hasznosította lehetőségeit. Az internetgazdasággal kapcsolatban a gazdasági növekedés mérésének eseménye, hogy 1974-1990 között az átlagos növekedés évi 1,4% volt, majd 1991-1995 között 1,5%, azután 1996-1999 egy gyorsulás következett 2,6%-kal, s a nagy kérdés most az, hogy a termelékenység (TFP) növekedése a számítógépiparra és szolgáltatásaira korlátozódik-e. Másrészt az e-ker és az adózás van napirenden, miután az EU döntve az egységes kezelésről, minden az „interneten forgalmazott termék" esetében kivetheti az áfát. Az eddig adómegkerülő tranzakciókkal a szürke zónában mozgó forgalom kezelésére készült irányelvek szerint nincs már semmi gond, csak azt kell elfogadtatni, hogy mindig az eladó fél felel a termék adózási helyszínének igazolásáért (vonatkozó téma a termékazonosító és az adóazonosító számok egységes rendszere)

A e-ker és az internetes gazdaság leírásának kísérletei a pozitív gazdasági hatások kifejtésével, a cégek közötti üzleti kapcsolatok elektronizálása (B2B) a növekedés és az infláció alakulásában jelentős változásokat produkált. Az „e/conomics" kereslet és kínálat modellezése - az alacsony és/vagy nem változó infláció mellett - a Goldman Sach-modellben tartósan 5% körüli (a GDP-ben évi 0,25%-os) növekedést feltételez. A növekedési szempontok változását jelzi, hogy a piaci részesedések mérése és a versenytársak figyelése helyett a fogyasztói/vásárlói értékvilág figyelése, vásárlóerejének és szándékainak mérése kap nagyobb hangsúlyt, másrészt a szabadalmi bejegyzések (1999-ben 161E az USA-ban) szaporodása jelzi, hogy a tudás mint vagyontárgy értéke megnőtt, ezért a szabadalmi monopólium tartalma és időtávja is a viták középpontjába került. Fontos a változások között az időszemlélet alakulása az információtudatos világban: a mechanikus és a szociális idő után az információs vagy informatizációs idő, ami elsőre a „teleworking time" címén nyert létjogosultságot. Az internetidő (ˈtime) gyakorlati érvényességének igazolása a reuters globális tőzsdefigyelő szolgáltatása, ami az információs forrástájékoztatás csúcsa (60 ország 10 ezer részvényének követése, 3 ezer index átszámítása a trendkövetés és tendenciakutatás célja, mindezt egy 35 ezer céget tartalmazó adatbázis alapján). Az internet társadalmi hatását vizsgáló kutatás (a Stanford Univ. számítástudományi intézete keretében) szerint az amerikaiak ötöde tölt 5 vagy több órányi időt az Internettel, s akik interneteznek, azok a mérhető társadalmi hatások közül 60%-kal csökkentették a tévénézési idejüket: 34%-kal kevesebbet olvasnak újságokat: 25%-kal több időt dolgoznak otthon.

4.2 A magyar információgazdaság becsült arányai

A hivatalos statisztika megbízhatónak tekinthető, 2000-es adatai szerint jelentős ITá-fejlődés van Magyarországon is: 6,132 millió a vezetékes telefon egyéni előfizetőinek száma (1996-ban még 100 háztartásból csak 48-nak volt vezetékes telefonja, 1999-ben 77-nek), s ami a legfontosabb, hogy a legszegényebb háztartások 57%-ában is van készülék. Magyarországon 1,7 millió személynek van mobiltelefonja. Dinamikusan

növekedik a telekommunikációra fordított kiadások aránya is (GfK-Szonda-Ipsos), 1999-ben a szegényebb háztartások havi 2.526, a gazdagabbak 4.834 forint-ot telefonáltak el.

A számítógépipari alágazat területén született friss adatok szerint a számítógépi alkatrészek import 1999-ben 92,7 milliárd forint volt (15% növekedés, 1995-ben még 33,7 milliárd forint nagyságrendű volt). A terhelő import elengedése a becslések szerint 5-6 milliárd forint, ami - ugye - a magyar ITá-program egyik talpköve lenne.

A gondokat növeli, hogy az adatszolgáltatás lazasága miatt bizonyos aggregátumok születnek, de nincs adat a közvetlenül és közvetve tovább gyártott alkatrészek arányairól, illetve az export célú alkatrészek belföldi felhasználása még becsülve sem közelíthető?! Az elektronika cikkek kereskedelme meghaladhatja a 200 milliárd forint-ot (GfK), az előző évi 165-180 milliárd forint forgalom után: ezen belül a barna áruk forgalma 100 milliárd körüli volt 1999-ben (12% növekedés, például 400 ezer db tévé fogyott), a fehér áruk terén a 200 ezer db hűtőgép a vezető termék: a megkérdezett forgalmazók dinamikus bővülést jeleznek. Az információtechnikai ipar szórakoztató elektronikai tétele mind bizonytalanabbá válik a termékazonosítás és statisztikai regisztrálás romlása miatt. A GfK Hungária adatai szerint 1999-ben 380-400 ezer darab (!) színes tévét adtak el (17%-os növekedés az előző évihez képest), rádiós magnóból 160-170 ezer (!) fogyott (11% növekedés): összességében 90-100 milliárd forint volt (!) a forgalom (12% növekedés).

Az IDC piackutatása szerint a magyar PC-piac 1999-ben mintegy 65 milliárd forint nagyságrendű volt, mérsékelten növekedő, amiben jelentős változást csak a kormányzati kezdeményezések hozhatnak nagyobb kereslet generálásával: 1999-ben a legális piacon 200 ezernyi PC-t adtak el (9,8%-os növekedés), az értéknövekedés 1,8%-os volt az árcsökkenések jóvoltából. A megrendelések 54%-a nagy és közepes vállalatoktól érkezett, a kisvállalati és kormányzati megrendelések aránya csökkent: mindent összevéve a gyártók és forgalmazók várakozásai nem teljesültek. A GfK-mérései szerint 19%, 1,6 millió magyar rendelkezik PC-vel: de a várakozások szerint a kormányzat ITá-programjai jelentős javulást jelentenek majd. A kormány késlekedik, a magáncégek viszont lobbiznak, amit a négy legnagyobb piaci részesedésű Internetszolgáltató egyesületalapítása mutat az Internet, az online-gazdaság és a ITá-fejlesztések orientálására.

A mérés és statisztikai leírás újabb adaléka, hogy a magánszféra műhelyei immár 270 milliárd forint értékűre becsülik a hazai informatikai piacot (1999-ben), ami jelentősen növekedni fog a dárumváltás miatti halasztások miatt. Mintaeset a Compaq Magyarország Kft. mérlege és profilmódosítása, a cég 30 milliárd forint feletti forgalmat bonyolított 1999-ben és a számítógépeladási jövedelme már csak 25%-nyi, a többi a rendszerintegráció hozadéka: tavaly 36 ezer PC-t adtak el, s ezt a számot ingyenes gépátadással kombinált intertes megrendeléssel (és bérlettel) kombinálva próbálják felülmúlni.

A forrongó szakértői fórumok a piaci növekedés (méretgazdaságosság) esélyeit tárgyalják: az apropó a BCCH és a Napi Gazdaság koferenciája, amely a magyar internetes akciókat millió dolláros nagyságrendben mérte, a 10 millió dollár nagyságrendű kockázati tőkebefektetői piacon 30-40%-os megtérülést várnak 2-4 évre. Vonatkozó esemény, hogy a BÉT külön IT-részvényszekció indítását fontolgatja, ami jelentős fejlemény lenne a piac minősítésére. A tanácsadói (konzultációs) piac a VTMSZ szerint 1999-ben 110-120 milliárd forint forgalmat produkált: a változások iránya a vezető külföldi cégek magyarországi részlegeinek átalakulása (12-30 fő külföldi szakértő, fejenként 200-500 ezer dollár évi árbevétel a jellemző), mint például a tevékenységi

profilok elválasztása (PWC), illetve az elektronizálás menténi szakosodás és a kockázati alapok szervezése.

Az online reklámpiac 2000. első negyedéves forgalma 236 millió forint, ami a tavalyi féléves forgalomnak felel meg (MRSZ-Carnation), miközben a reklámpiac egésze 16,4 millió forint forgalmat bonyolított az 1-4 hónapokban (Mediadiagnozis). Az online reklámpiac leírása 50 website alapján történik, amelyek a becsült forgalom 95%-át adják. Készülnek az első szakértői becslések az online piac felfutásáról, a hagyományos piacról történő várható forráskivonás növekedéséről. Egyébként a teljes reklámpiac 1999-es mérlege még a mérés és hitelesítés elbizonytalanodását mutatja, mindenestől jellemző a magyar információgazdaság viszonyaira. Kezdetben volt a listaáron számított mérleg (ez 1999-ben 160 milliárd forint), azután az elérés költségszámítása szerinti mérleg (135-140 milliárd forint), majd ezt is tovább mérsékelték egy bonyolultabb számviteli trükkel: az auditálás késik (pontosabban senki sem akarja). A Médiaprognózis dokumentált számítása szerint a hagyományos média listaáron számított költése 158,1 milliárd forint lett, amiből minden új média kimaradt (beleértve a kábel-, vagy internetes tételeket): a legdinamikusabb szürke piac a reklámgazdaság lesz Magyarországon?!

A legjobb gazdasági havilap összefoglalja az alágazat információi alapján a médiagazdaság részterületeinek teljesítményeit: eszerint 1999-ben a médiapiac 100 milliárd forint nagyságrendű volt (a háttéripara nélkül). Jellemzői az újság és lappiac furcsa privatizációja, koncentrálódása, a nem baloldali média megalapozásával kapcsolatos próbálkozások: általános példányszámcsökkenés (a hagyományos sajtó típusú információfogyasztás csökkenése): a hírszemét típusú ingyenes médiavállalkozások sikere (metro). Telített az elektronikusmédia-piac: jellemzői a napi két óra reklám: a közszolgálati média padlóra kerülése: a rádiópiac átalakulása: az új média (Internet) térnyerése.

A GfK felmérése a számítógépes készségek terjedése, az információforrások és az információs társadalom paradigma ismertsége tárgyában tájékozódott. Az ITá-t a lakosság 25%-a egyáltalán nem ismeri, 12% az internetet, 16% az adathalmazt evezte meg ilyen címen: 41% szerint a jövőben újság helyett is tévéznek: a hírekben a gyorsaság lesz a döntő 51%, és a hitelesség lesz mérvadó 21% szerint. Az ismeretterjesztő tévécsatornák nézettségét vizsgáló felmérés (AGB Hungary) szerint a Spectrum (napi 228 ezres nézettség), a National Geopraphic napi 42 ezres) és a Discovery (napi 11 ezres) a sorrend. Újabb disszimiláló statisztika jelent meg a magyar interhasználatról, most az AGB Hungary 4.882 televíziós háztartást felölelő, valószínűségi mintavételi adatbázisa, 1999 októberi számai (az előző éviekkel való összevetése) alapján: eszerint a háztartások 2,5%-ában van internetcsatlakozási lehetőség (ami nagyon rossz arány az EU-mintához képest), közel százezer háztartás jöhet szóba, néhányszázezres felhasználói létszámmal. Különösen rossz az arány, ha meggondoljuk, hogy a félmilliónyi számítógépet használó háztartásnak csak ötöde fizet elő, bár mindenütt van telefon: mindenki szóvá teszi a magas telefontarifát.

A legújabb felmérések szerint (Szonda-Ipsos, Gfk) 1996-1999 között az informatizáció változása jelentős Magyarországon, amennyiben a számítógéppel rendelkezők aránya 11%-ról 19%-ra nőtt: a számítógéppel rendelkezők jellemzően férfiak, 19-49 évesek, iskolázottak, fővárosiak, a havi nettó jövedelmük 90 ezer forint feletti. A vállalkozások informatizációjának minősítése a Kisvállalkozási Fejlesztő Intézet felmérése alapján: összességében a vállakozások 17,3%-a képes az „e-ker" hálózatba szerveződni:

	Számitógép van	Internet van	Üzleti célú internet
1.Alk. nélküli váll.	28,9%	17,7%	51,4%
2.Mikrovállalkozás	56,5%	30,0%	63,8%
3.Kisvállalkozás	90,2%	47,3%	65,8%
4.Közép- és nagyváll.	90,3%	62,1%	83,3%

Az IT-munkaerőpiac jelenlegi és a várható helyzetét felmérő kutatás (Carnation) szerint ma Magyarországon 4.301 hálózati szakemberre lenne igény a 2.517 fős kínálattal szemben, s az arányok további romlását valószínűsítik. A hagyományos információipart tekintve a MNySzSz mérése/becslése szerint a hazai nyomdaipar 1999-ben 90-92 milliárd forint termelési értéket produkált, a növekvő kereslet a csomagolóanyag, folyóirat, reklám- és tájékoztató nyomtatvány területeken jelenik meg: ma a nyomdaköltségek 60%-át teszi ki a papírár. A trendeket tekintve a konjunktúraérzékeny nyomdaipar az elektronikus média terjeszkedésének útjában állva mérsékelt növekedésre számít: a mai arányok 1999-es bázison 57:43%, a várható 2005-ös arányok 34:66% lesz a hagyományos és az elektronikus termékeknél. A magyar viszonyok fokmérője (s a magyar információgazdaság hihetetlen ellenmondásosságát jelzi), hogy az elektronikus számlák (elektronikus banki műveletek) összehasonlító vizsgálata után kiderül, a pénzintézetek nagy részénél az elektronikus szolgáltatás drágább(!), mint a papír alapú folyószámla-szolgáltatás. Az általános díjszabás szerint 1,35 ezrelék az átutalási jutalék, vagy minimum 500 forint.

4.3 Az információbrókerség távlatai

Az információbrókerséggel (mint az információgazdaság legjellegzetesebb tevékenységformájával) kapcsolatos felismerések legjobban a Reuters irányváltásai kapcsán modellezhetőek. A legnagyobb nyereség a hírügynökségek üzleti-pénzügyi-tőzsdei információkat sugárzó (CNBC), illetve háttérként elemző, konzultációs szolgáltatásain képződik. A jelenidejű televíziós hírcsatorna, az összefüggéseket megvilágító internet, illetve az elemzéseket tartalmazó írott sajtó viszonya másként alakul, mint azt a mainstream szakértők eddig állították. A minősített ITá-kban a tévék bevételeinek 10%-a képződik a műsorokhoz tartozó, járulékos kereskedelmi tevékenységekből: az „információvadászat" a legjellemzőbb, az információbrókerség a legjövedelmezőbb tevékenység. Érdekes vonatkozás a folyóirat-cikkek mint gazdasági termékek értékelésében a folyóiratok piacának láttatása (kínálati nyomás vagy keresleti húzás), illetve a lapkészítés költségeinek (szellemi, fizikai, dologi) jelentős módosulása. Az ITá-k esetében a rangos lapokban egy szerző 1-2 hónapig dolgozik egy (nem empirikus bázison álló) tanulmányon, amihez átlag 170-340 munkaóra társul: az átszámított termelési költség/hatékonyság 5-10 ezer euró nagyságrendű. Amerikai adatok szerint a sokat publikáló neves szerzők honoráriuma átlagban 1972-ben 345,3, 1983-ban 1.602 dollár/év , 1993-ban már 2.540 dollár volt.

Ebben a tárgykörben érdekes az internetes sajtófigyelési műveletek piaci méretűvé válása: a webradar az online sajtófigyelés professzionalizálódásának jele. Az elektronikus sajtó elektronikus figyelése a hagyományos sajtófigyelés mellett (esetenként módszereivel), kulcsszavak szerint: a figyelési tartományban online újságok, portál site-ok, hírlevelek, fórumok és chat-ek. A közgazdasági ráció szerint az információforrások (reklámhelyek, címtárak stb.) igénybevételének gyakoriságát, arányait mérni csak gépekkel lehet, viszont az információfigyelés mint „intelligence" technológiájában a ráció

az, hogy a keresőgépek (botok) és robotprogramok folyamatosan és megszakítás nélkül járják az Internetet a kulcsszavak, illetve a hozzájuk tartozó hivatkozások alapján, majd adatbázisokat töltenek, amelyek értékelése jelenti a hozzáadott értéket. De itt jelennek meg olyan tevékenységek, mint a napi piaci árkövető rendszerek, amelyek aktualitását számos esemény jelzi, mint például a „számla- és követeléspiac" nevű új információs adattár internetes működtetése is. Az Adósságbörze Kft. 1999-ben 19 milliárd forint névértékű követelést kezelt, 70 millió forint árbevételt érve el: a piac működésének jellemzője, hogy 1999-ben az egy és három hónapos követelések 95%-át értékesítették.

A magyar ITá fokmérője azután a szerzői jogdíjak alakulása, az 1999-es „közös jogkezeléssel beszedett jogdíjak" összege 3,9 milliárd forint volt (23%-os növekedés az előző évihez képest): bár a jogkövető magatartás gyenge, mert a SZJH szerint csak 85%-ot tudnak beszedni. Az új formák a kábeltévés társaságok, a hívásvárakoztató központok, a hálózatról letölthető zenei termékek.

4.4 Kormányzati ITá-modellek

A malajziai modellel szemben a svéd modell emlegetése mint lakossági ITá-program a magyarországi lobbik által a magyar kormánynak ajánlott megoldás: a cél az informatizáció bizonyos szintjének elérése, amikor a folyamat a gazdasági növekedés szempontjából már öngerjesztővé válik. A svéd modellben a „PC-t minden háztartásba" kezdeményezés nyomán 60%-os az ellátottság, Magyarországon 9%-os, s a duplázás 316 ezer számítógép átadása első évben 3,9 milliárd forint bevételt hozna a költségvetésnek, de végül mintegy 26 milliárd forint terhet jelentene az államnak. A legfontosabb vonatkozás a legális gépek, alkatrészek, szoftverek átadása lenne, ami a magyar IT-árnyékgazdaságra mért csapást involválna.

Ugyanakkor a reprográfiai díj bevezetése megkésett, ellentétes az ITá-paradigmában eszményített információszabadság-normával, a széleskörűség és elérhetőség trade-off-fal. Magyarországon a számítástechnikai eszközök (hardver) 30-50%-kal drágább a normálisnál. Vonatkozó törvény megintcsak úgy készül, hogy nincs összehangolva az információtörvényekkel, az információjog rendszer egészével.

Elkészült a technológiai előretekintési program (TEP) informatika, távközlés, média munkacsoportja kétéves elemzésének zárójelentése az OMFB megrendelésében. A következő 15-30 év várható trendjeinek (gazdaság, társadalom, környezet, K+F stb.) felrajzolásával, illetve hogy miként lehetne az állami forrásokat a legjobban felhasználni, miként működik a szabályozórendszer és az oktatás a műszaki-technikai lehetőségek megvalósításában. Három jövőkép (script) készült a magyar ITá-ról (a „kistigris" mint aktív, a „karvaly" mint elszenvedő, a „dínó" mint passzív forgatókönyv), de csak egy jó közülük, s azt is lekéssük rövidesen.

5. A magyar elektronikus kereskedelem

Az elektronikus adat(dokumentum)csere mint vásárlási megrendelés, számla, fizetési rendelkezés stb. a nemzetközi példában úgy működik, mint a Black and Decker cégnél, hogy ellenőrzéskor egy eszközzel leolvassák a vonalkódot, s a szkennelt információ a bolti számítógépből a cég Towson-i (Maryland) főhadiszállása nagyszámítógépébe kerül, mely automatikusan generál egy számlát az eladás fejében, egyben az eladott termék helyébe mobilizálja a raktári terméket, aminek alapján a gyártó értékes előrejelzési és kereskedelmi információt nyer. A Black and Deckernél heti EDI-jelentés van a napi

értékesítésekről, a cég képviselői napi jelentéseket kapnak. Becslések szerint 60-80.000 amerikai vállalat használja e technikát, a Fortune 500-ak legtöbbje alkalmazza. Számos nagykereskedelmi cég esetében - mint például a Wal-Mart vagy a Sears - az EDI szerves része az üzlet bonyolításának. A tapasztalatok szerint az EDI-kapcsolat létesítése általában a forgalom növekedésével jár. Az EDI egy sor szabványt ad az elektronikus dokumentációhoz, mely az ellátó láncok menedzsereinek fontos.

5.1 Az elektronikus adatcsere (EDI) nemzetközi mintái[185]

Az EDI használata az Interneten egyre növekvő trendet mutat, elérhet olyan vásárlókat is, amelyeket/akiket a kereskedelmi szakemberek nem érhetnek el. A vásárló beléphet az Internetre, feladhatja a rendelését, s az EDI révén továbbíthatja is. Megvizsgálták az EDI alkalmazásának hatását a Bergen Brunswig Drug Company kereskedelmi munkaereje körében. Az EDI vásárlási rendeléseket a vonalkód leolvasásával generálják, az új árut pedig órák alatt pótolják. A kereskedők kevesebb időt töltenek a rendelésvétellel, többet foglalkozhatnak a vásárlókkal, további termékek ajánlásával. A Bergen Brunswig cégnél újradefiniálták a kereskedő tevékenységét, ma már magasabb fokú jártasságot jelent, amennyiben az új termékek új értékesítési (viselkedési) mintákkal járnak együtt.

Korábban az EDI-t a nagy gépkocsigyártók, a nagy (nemzeti és multinacionális) hajóstársaságok, a nagykereskedők és bankok használták. Ma a vállalatok általában három módon alkalmazzák, a montreali Electronic Commerce World Institute szerint. Az első megoldásban egy EDI-szolgáltatót bérel a vállalat, mely kezeli az elektronikus tranzakcióit a klienseknek. (Ez a hagyományos és költséges megoldás.) A második megoldás a saját telepített EDI-rendszer, 10 ezer dollár nagyságrendű beruházás számítógépes megoldással, elektronikus ügyvitellel, mely nem integrálódik más üzleti alkalmazásokkal. A harmadik megoldás az integrált EDI-rendszer, mely automatikus kereskedelmi forgalmazás-bonyolítás, készletnyilvántartás, könyvelés. Mindennek költsége 3-10 ezer dollárral több, mint az egyedül álló rendszer telepítése esetében.

Az EDI-t közel két évtizede használják a kereskedelemben, az olyan cégeknek, mint a Black and Deckernek tíz éves tapasztalata van. Képviselőinek több időt biztosít a vásárlókkal foglalkozni, illetve az új értékesítési formákkal megismerkedni. Kevesebb alkalmazottat kell tartani az ügyfélszolgálatban, kisebb a tévedések valószínűsége. Mások a kereskedelmi és a marketing előnyöket hagsúlyozzák. A Mobil Oil és 500 disztribútora ugyancsak EDI-t használ a rendeléskezelés és kommunikáció bonyolítására. A Fairfax (Virginia) disztribútorai azért szeretik az EDI-t mert a hitelezési és eladási megbízásokat a napokig vagy hetekig tartó kézi megoldások helyett 48 órán belül elintézhetik. A Blockbuster Entertainment (Fort Lauderdale) 1990-ben kezdte használni videoértékesítési tranzakciókban, majd amikor egy zenemű értékesítési láncot szerzett, integrálta az EDI-t 500 egységből álló hálózatában. A közepes és kisméretű cégek számára az Internet és az EDI kombinációja csökkenti a költségeket, egyben nagyobb hozzáférést biztosít.

Fontos persze, az EDI szabványok ismerete, mert nem egyszerűen az elektronikus kereskedelem közös nevezőjéről van szó. Az elektronikus kereskedelem az EDI, az e-mail, az elektronikus újságállományok, osztott adatbázisok, mágneses és optikai adathordozók (mint például vonalkód) kombinációját jelenti. Két EDI szabványcsoport jelent meg: 1979-ben az amerikai ASC X12, 1985-ben az ENSZ EDI-FACT, melyek szabványok százait tartalmazzák. Az EDI befektetést és megtakarítást jelent, az EDI

[185] Konzultációs jegyzet a gazdasági minisztérium munkacsoportjának

Group Ltd. (Oak Park, Illinois) becslése szerint mintegy 40%-kal csökkenti a rendelésbeléptetés, szervezés és gyártás ciklusát, csökkenti a készletezési gondokat, 50%-kal csökkenti a tévedések számát, s az általános megtakarítás 1,60-5,20 dollár között van dokumentumonként.

5.2 Az EDI-dokumentáció

1. The Why EDI Guide for Small and Medium-size Enterprises. (Electronic Commerce World Institute, 380 Saint-Antoine Street West, Suite 3280, Montreal, fax:514-288-6355) Egy 108 oldalas könyv 12 vállalati esettanulmánnyal, mely értékelhetővé teszi a vállalatok felkészültségét az EDI alkalmazására, implementálási ellenőrző módszerekkel, gyakorlati kérdésekkel foglalkozik.
2. EDI World. (EDI World Inc. 2021 Coolidge Street, Hollywood, Florida,fax:954-925-7533). Havi folyóirat ipari szervezetek alkalmazásainak esettanulmányaival.
3. EDI Forum, The Journal of Electronic Commerce. (EDI Group Ltd., 221 Lake Street, Oak Park, Illinois, fax:708-848-0153).
4. Electronic Commerce World Institute Web Site (http://www.ecworld.org)
Online periodika 4 oldalon az EDI és az elektronikus kereskedelem kérdéseiről.
5. Premenos Corporation Web Site (http://www.premenos.com).
A kaliforniai Premenos az egyik legnagyobb cég az EDI-technológiában, gépe mintegy 4 ezer oldalnyi információt szolgáltat a rendszernek az EDI-ről és külső szervezeti kapcsolatairól.
Wall,T.J.: The ABCs of EDI. = Sales and Marketing Management, 1996.jún.p.30-33.

5.3 A magyar e-ker lehetséges kiterjedése

A magyar kormány fellépésére váró gazdasági tényezők sorra készítik prognózisaikat a hálózati gazdaság esélyeiről. Ilyen a Concord Értékpapír Rt tanulmánya, amely szerint a kormányciklus utáni időre az Orbán-kormány ITá-aktivitásától függően 9-14%-ra emelkedhet a lakossági internetes hozzáférés szélesedése, amit a távközlési szektorban kibontakozó verseny kedvezőbb árakkal segíthet. A piacot betájolni próbálva például az online reklámbevételből gazdálkodó cégek értéket 35 milliárd forint nagyságúra becsülik, az e-kerben résztvevő cégeké 80 milliárd forint, az online szolgáltatási szektorban működőké 165 milliárd forint: 16 magyar internetes vállalkozást minősítettek a tőzsdei jelenlét szempontjából (pl. a Matávnet, Index-hu, Telnet, Kirowski, EcoNet, Carnation cégekket). A magyar viszonyok fokmérője azonban sokkal inkább az elektronikus pénztárca kudarca Pécsett, illetve az elektronikus jegyzetvásárlás informatikai és számítástechnikai feltételeivel kapcsolatos gondok. Vagy a számítógépes adattárak (amelyek véletlen meghibásodása, illetve a szándékos károkozás folytán közelítő becslés szerint 10 milliárd forint nagyságrendű károkat szenvedtek) biztosítása körüli érdektelenség.

Jellemző példa, hogy az IBM Magyarország és a KFKI Isys stratégiai partneri együttműködésben kínálnak e-ker/e-biznisz-megoldásokat nagyvállalatok számára, benne Websphere fejlesztőeszköz, DB2 futtatókörnyezet, Tivoli technológiafelügyeleti program, MQSeries üzenetkezelő (35-féle platformmal tud kommunikálni) Az üzletindítás lehetőségei a boltindítás egy virtuális áruházban, saját virtuális vállalkozás fejlesztése, illetve egy mindenoldalú kereskedelmi kommunikációs rendszer kialakítás. A kis- és középvállalkozások számára alkalmas dimenziókban az e-ware kft kínálta „e-bear”-

program lehet érdekes. A piac szélesedésére jellemző események követik egymást, miközben a verseny és a külföldi térnyerés erősödik. Az apropó az amerikai klasszikus elektronikai cég, a Vishay International, amely fejlesztési kapacitásokat keres, illetve K+F központot épít. Másfajta példa, amikor hat társaság (Andersen Consulting, Cisco, HP, Kirowski, Matávnet, Microsoft, SUN) „iStart Center" néven, internetes cégek inkubációjával és fejlesztésével foglalkozó központot nyit Bpesten. A központ egyszerre 15 cég számára tud biztosítani munkahelyet: eddig 100 üzleti terv érkezett, hárommal folytatnak tárgyalásokat.

A magyar fejlődés állomásait tekintve esemény a BKÁE által indítandó e-ker kutató csoport, amelynek tapasztalatait tantárgyá konvertálva az alap- és a posztgraduális képzésbe teszi az információgazdaságot (vagyis megszületett a BMGE számára a konkurencia). Az internetgazdasággal foglalkozó kurzust a BKÁE-nál a Carnation Consulting Rt menedzseli (a térítéses képzésben a Rajk-kollégium tagjai vesznek részt). Másik szervezeti esemény a Szonda-Ipsos és a GfK Hungária által alakított célszervezet, a NetSurvey Internetkutató Intézet Kft., amely az eddigi másodlagos feldolgozás után célkutatást is végez.

A magyar internetpiacról ad részletes tájékoztatást az ágazatban érdekelt vállalkozásoknak a „www.hungary-startup.com" (domain nevén a Vállalkozók Bt), amely az első internetes iparági fórum Magyarországon. A vállalkozás alapítói a médiaiparból és a pénzügyi szektorból érkeztek, nonprofit vállalkozásuk lényegében egy információbróker cég fedőszerve. Az ingyenesen igénybe vehető weblap gyakorlati tanácsokat ad a kezdő vállalkozásoknak.

5.2.1 A magyar információgazdaság működésének bizonyítékai

Az e-ker és e-biznisz alapja a magyar gyakorlatban az olyan inkubátorcégek és a kockázati tőkealapok megjelenése, mint a Fast Ventures, a Carnation, az iStart Center, a Hungary-startup.com, vagy a Fotex inkubátorcége a kockázati tőke és az internet tanácsadók együttműködéséből következően, a működési elvek közzétételével. Másik példa egy új zártvégű kockázati tőkealap megjelenése a magyar piacon, amely mögött a Dresdner KB és a több mint 1 millió közalkalmazott nyugdíjalapját kezelő kaliforniai Calpen áll 65 és 150 millió dollár tőkével, érdeklődésük fókuszában a TMT-szektor (távközlési, média- és technológiai cégek), s egy vállalkozásba 2-30 millió dollár-t fektethetnek. A hálózati gazdaság lehetőségeit legjobban kihasználó cégként a FotexNet minősíthető a magyar piacon, amennyiben az online kereskedelem és portálüzemeltetés után internetszolgáltatóként is működik. Most induló háromlépcsős internetszolgáltatói programja a telefonos és ISDN-alapú interneteléréssel kezd, majd a PsiNet teljes műszaki repertoárját igénybe veszi. A Fotex kínálja a legolcsóbb üzleti lehetőségeket, amennyiben a 10 órás elérésért 2 ezer, korlátlan elérésért 6 ezer forintos előfizetést vezet be, s az előbbihez 500, utóbbihoz 1 ezer forintos vásárlási utalványt ad az internetes portálján.

A minősített internetes start-up cég mintájaként a magyar Eco-net (hungary kft.) említhető, amely tőzsdei-pénzügyi információszolgáltatásra szakosodott vállalkozás, eco-hu internetes honlap alapján, adatbázis alapú mobilinternetes, web-alapú és wapos ASP szolgáltatások, személyre szabott (nem tömegszabványos) információmodellezés a repertoárja. Az eco.net 30 alkalmazottal működik, de a méretgazdaságosság nevében növekedni (duplázódni) akar, ezért kockázati tőke társaságokkal tárgyal.

A hálózati gazdaság „megszilárdulásának" első jeleként bejegyezték (és szeptember elején indul) az első vállalatközi elektronikus piacteret Magyarországon,

amely a számítás- és irodatechnikai beszerzések forgalmazására szerveződött First Hungarian E-Market Kft. A hónapos tesztüzem a nagyvállalati informatikai fejlesztési programokra szerveződött a HP, Oracle, PwC cégek leányvállalatainak összefogásával, külföldi stratégiai befektető támogatásával. Már első évben 100 millió dolláros forgalmat terveznek, a vonzást pedig a beszerzési költségek 10-20%-os csökkenésével remélik elérni. Hasonló, konkurens vállalkozás indulását jelezte az OTP, a Matáv, az Andersen Consulting és a Compaq Magyarország részvételével.

A magyar fejlődés fordulatainak jellemzője az Írisz Multimédia Kft internetcég felvásárlásos fejlődésének menete, amennyiben tulajdonosai két lépcsőben értékesítették a társaságot, szakmai befektetőt keresve a méretgazdaságosság reményében, s ezek 90%-ban a PanTel Rt, 10%-ban a EuroWeb voltak. Az Írisz célja a vezeték nélküli internetszolgáltatás és multimédia kínálat (pl. élő internetszolgáltatás). A fejlemények jelentőségét az adja, hogy az Írisz volt az utolsó (nagyobb) magyar tulajdonú internetcég (1996-ban 3 millió forinttal alapították, értékesítéskor 10 millió forint törzstőkéje volt), amely az egyedi igények kiszolgálására specializálódott, 300 üzleti ügyfele volt (mint a Danubius Hotel, vagy a Sztár Rádió).

A feltérképezés soros területe az online turisztikai piac minősítése, amely a Carnation felmérése szerint 1999-ben 2 milliárd forint forgalmat jelentett. A nagyságrendeket jelzi, hogy a piac forgalma 90%-át a repülőjegy-értékesítés adta (ami egyébként a teljes magyarországi repülőjegy-értékesítés 3%-a), azután a szálláshelyí-foglalás és az üdülések értékesítése következik. Minősített e-kerről nincs szó, minthogy online kifizetésre nincs mód a vonatkozó technikák működésképtelensége miatt, sőt, a forgalom szervezésében fontos web site-ok terén a légitársaságok 1%-ot birtokolnak, miközben 60% az utazási irodák, 31% a szálláshelyek megjelenését biztosítja.

5.2.2 A hálózati gazdaság példái

Az amerikai információgazdaságból származó tapasztalati anyag szerint (áttekintés az 1993-tól folytatott internetes aukciókról) az aukciós site-ok mérete, megoszlása, típusai: az áru- és méretjellemzők, üzleti modellek, aukciós díjak, aukciós időtartamok, fogások, szokások, viselkedés, vásárlási árak, verseny kritériumok alapján lehet minősíteni. Ilyen alapon a magyar internetes áruházak (általában az online vásárlás) működését olyan példák alapján lehetne minősíteni, mint az élelmiszerkereskedelemben a www.groby.hu, a www.netpincer.hu vagy a www.borvirag.hu, a műszaki cikkek terén a www.depo.hu, a www.fotexnet.hu vagy a www.ebolt.hu, a könyv-zene-videókereskedelemben a www.zenehaz.hu, a www.libri.hu vagy a www.netpiac.hu. A Népszabadság Plaza boltjaiban a havi bérleti díj 140-810 ezer forint között alakul: a PontPlaza 65 beszállító 150 ezer termékét kínálja a 2.500 regisztrált vásárlójának.

5.2.3 A médiagazdaság és az információbrókerség példái

A hálózati gazdaság formálódásának eseménye a TV2 internetes tartalmakért felelős cégének (TV-Online Informatikai Kft) beolvadása a Wallis Rt és a PsiNet Rt alapította Webigen Rt-be, amely már magába olvasztott reklámügynökséget (Land-Walking), telemarketinges céget (MTM Callcenter), internetes fejlesztő céget (Elender Web). Az új, mindenoldalú médiaszerveződés célpontja az e-ker, illetve a televíziók mind határozottabban orientálódnak az információbrókerség felé internetes gazdasági tevékenységekkel.

Az internetes források kapuállomás jellegű fóruma, a www.realgates.hu indulása (Real Gates Center), amely az ingyenes szolgáltatás tucatjával (vendégkönyv, számláló, űrlap, chat, freeweb, freemail, képeslabküldés stb.) indított, és a webcenter révén a korábbi kiadásokra is visszaléptethető. Jellemző példa a magánügyfelek kiszolgálására specializálódott TeleDataCast Kft., amely „gazdasági információs rendszerével" mint bázissal alapozza meg kínálatát, amelyre egy valós idejű tőzsdei információkövető rendszer, makrogazdasági háttérelemzés, vállalati (cég)információtár, valamint egy nemzetközi forrástájékoztató és elemző kapacitás épül. Újabban van már ingatlanfigyelő rendszer, infomedier kínálat, konzultációs és tanácsadó kapacitás: s ez a jövő (www.tdc.hu). A bővülő információbrókeri piac eseménye a Hírek Kft két új internetes site-ja, a hirek.hu (amely strukturált hírek, osztályozott honlapgyűjtemény, időjárás-előrejelzések, hírkereső csoportok forrása) és a www.wap.hu (amely apróhirdetés-, tematikus wap-kereső, ingyenes e-mail). A Hirek kft egyben példa a korábban felvásárolt domainnevek fokozatos hasznosításának menetére is.

5.2.4 A mérés és minősítés lehetőségei - hiteles információkibocsátók

Az internetes gazdaság mérésének lehetőségeit feltáró körkérdés kapcsán a válaszadók sokkal inkább a követési terület cégeit reprezentálták, semmint hogy értékes ismeretekkel szolgáltak volna a mérés és minősítés hitelességéről. A Carnation Research ügyvezetője az online és a hagyományos kérdőíves (önkéntes) adatszolgáltatást, a NetSurvey Internetkutató Intézet ügyvezetője a személyes, telefonos és internetes adatkérést, a naploPók Webstudió munkatársa az online felméréseket említi. A KSH az OSAP keretében két hivatalos felmérés végez, a negyedéves „internetszolgáltatók forgalmi adatai" és az éves „jelentés az internetszolgáltatásokról" címen. A módszertan és adatkezelési etika 3-4 ezres reprezentatív mintavétel, ágazati-vállalati részleges teljeskörűség, „emilcímes" regisztrációs ellenőrzés, az adatvédelmi törvény, illetve az ESOMAR On-line Research Guideline előírásai szerint.

A Magyarországon is érdekelt Visa International e-ker elnöke a Visa-kártya és az elektronikus vásárlások elterjedtségéről szólva mondja, hogy Magyarországon igen szerény mértékű az e-ker (a KHB Visa kártyája kifejezetten erre szolgálna). 2000-ben Magyarországon 440 millió forint nagyságrendű forgalmat 2002-re 2,2 milliárd forint nagyságrendűre becsülik. A felmérések szerint a magyar internetezők 46%-a szándékozik az e-kerben vásárolni, a KKE-i régióban 5%-os a várható elterjedtség. Az OTP 300-400 millió forint beruházást valósít meg az e-ker feltételeinek teljesítésére. TNS Interactive negyedéves felmérése („interbusiness") szerint az internetes hozzáférés dinamikája jelentős Magyarországon, ahol a 10 fő feletti vállalkozások 68%-ának (23-36 ezer cég) van már csatlakozása (15%-os növekedés az előző negyedhez képest). A nagyvállalati piac már 90% feletti sűrűségű. Jelenleg a cégek 38%-ának van honlapja (7% növekedés).

Az elektronikus újságok és folyóiratok közül nagyon kevés auditáltatja magát a magyar információ-, illetve médiagazdaságban. Az apropó a Medián piacfelhajtási célú kiszivárogtatása, amely szerint a Geomédia egyes lapjain vagy a figyelő internetes oldalán kívül egyetlen lap sem minősítteti pozícióját és gazdasági helyzetét a lappiacon. A nem nyilvános Medián-webaudit („medián webaudit.hu") 32 weboldalra terjed ki (amely most nyilvánossá vált, s azzal a médiagazdaság lappiaca jelentősen módosulni fog). Újabb esemény, hogy a Medián mellett várhatóan az eddig csak tévékre szakosodott AGB Magyarország is beszáll az internetaudit-piacba. Egyébként az online reklámpiacon (a Medián webaudit alapján) a leglátogatottabbb „origo" oldalait mintegy félmillió, az

„index”-ét több mint 300 ezer, a „startlap”-ét 30, a „terminal.hu”-ét 15, a „lyss.hu”-ét 8 ezer alkalommal töltik le naponta a „page impression” minősítés szerint. A felhasználószámot becsülő „sessio-érték” minősítés szerint az Origo 140 ezer ügyféllel, az Index 70-80 ezerrel számolhat naponta. Az MRSZ számára készített Carnation-felmérés szerint az online reklámpiac idei első félévi teljesítménye 630 millió forint (az év egészére 1,4 milliárd forintot várnak).

A magyar információfogyasztás méreteire és minőségére jellemző adatok szerezhetők például az Origo „szoftverbázis” (www.origo.hu/szoftverbazis) egyéves működésének statisztikájából. A MatávNet az egymilliomodik letöltést regisztrálta (havi 100-110 ezer letöltés volt). A szoftverbázis „Internet”, „multimédia”, „vírusvédelem”, „kézi számítógépek”, „segédprogramok”, „driverek”, „frissítés”, „játékok”, „elsősegély” címeken (linkek) alapján kínál freeware, shareware, demo programokat. A népszerűségi listát a McAfee virusscan (22 ezer letöltés), illetve az Internet explorer böngésző program (14.800 letöltés) vezeti, utóbbi arányai az összképben nagyon alacsonynak számít (vagyis az érdemi Internet-használat gyengeségét mutatja).

Az internetes reklámpiac működése minősíthető az MLM-reklámozás mintáján is, a reklámablak-biztosítás és viszontközvetítés bemutatásában magyar példával. Az 1 óra alatt megkereshető összeg 0,2-1,25 dollár között mozog, napi 3-4 óra Internet-kapcsolat mentén cégenként 10-12 ezer forint gyűlhet össze, de egy átlagos internetező 3-4 reklámablakkal 30 ezer forint körül kereshet. Az online reklámtorta alakulása minősíthető az Isys Kft által vezetett internetes top-100 lista alapján. A netkapu.hu a 4., a netlap.hu a 35., a harmonet.hu nem került az első 500 közé. Az üzleti aktuális szerint a nemrég alapított Netkapu Rt megvette az említett három site-ot. Az üzleti és tulajdonosi háttér szempontjából is érdekes az átalakulás, amennyiben a netlap.hu tulajdonosa az exponált médiavezető, Meruk József cég, illetve a volt Kurirosokkal dolgozó Mera Média Kft volt.

Az információforrás-tájékoztatás és információbrókerség tipikus példája a Dunaholding (Informatikai StudióKft) tevékenysége az Origo nevű ingatlannyilvántartási és címközvetítési adattára alapján. Az 5 éve működő rendszerhez ma 130 forrásközvetítő és forgalmazó mintegy 7 ezer címet ad hozzá. A már e-ker típusú szolgáltatás alapja a VIP directory (virtuális ingatlanpiac, amelyet a Huninfor Informatikai és Szolgáltató Kft működtet). A VIP magyar polgári ingatlanpiac (MPI) portálján integrálja a jelentős ingatlanadatbankokat illetve a VIP saját adatbankja, a Terinfo Irányárfigyelő a sajtóbeli ingatlanhírdetések regisztrálásával és rendszerezésével (strukturálásával) statisztikakészítésre és értékelemzésre alkalmas, 3.500 aktív és 400 ezer archív adatot tartalmaz. A statisztikai leíráshoz alkalmas ágazati információforrás a VIP alatt működő Falusi Turizmus Centrum vagy a HomeLux, illetve az MPI Magyar Ingatlanhonlap Katalógus.

A mérés és minősítés eseménye, hogy az internetes szolgáltatók az egymás közötti verseny kapcsán szabadon manipulálhatják a minősítési szempontokat a hivatalos statisztikai (KSH) állásfoglalás híján, amennyiben összehasonlítási nehézségekről beszélnek a pici részesedések kimérésekor például a „bérelt vonalas ügyfelek száma” vagy az „árbevétel mutató” szerinti összevetési lehetőség kapcsán. Az apropó a PsiNet/Elender önmagát „vezető magyarországi internetes szolgáltatóvá minősítése” kapcsán: az általuk közreadott statisztikák szerint a 2000 félévi erősorrend a következő:

	Bérelt vonalas ügyfelek alapján	Publikus árbevételek alapján
1. PsiNet/Elender	30%	37%
2. Datanet	27%	21%
3. MatávNet	24%	22%
4. Euroweb	12%	9%
5. Egyéb	7%	11%

A vállalati szektorban tapasztalható fejlődést vizsgáló nemzetközi összehasonlító tanulmány (RC Consulting, London) kis- és középvállalatok kommunikációs készségeit kutatta 7 EU-tagnál és Magyarországon, s eszerint a cégek 53%-a használ PC-faxot, 38%-a intranetet, 30% küld faxot emilre, 29% él az EDI-vel. A HP megbízásából készült felmérés a magyarok esetében tudathasadásos állapotokat tár fel, amikor gyengébb adottságokkal optimistább várakozásokat tanúsítanak, mint a fejlettebb országok cégei.

A TNS Modus felmérése szerint Magyarországon a felnőtt lakosság 10%-a használja az Internetet (a NUA-regisztrálás szerint az össznépesség 5,1%-a), illetve az internetezők 11%-a használja fel termék- és szolgáltatás-információk beszerzésére, de csak minden századik vásárol ennek alapján. Az elektronikus vásárlási termékskála (a nemzetközi tapasztalatoknak is megfelelően) CD, kazetta, harver és szoftver, mozi- és színházjegy, újság és folyóirat, elektronikai berendezés. A méretgazdaságosság alakulására példa a „Kolosi-impérium" legújabb vállalkozása, a „fokuszonline" internetes bolt működése, amely napi ezer érdeklődést regisztrál, 10-20 megrendeléssel, 20 millió forint tervezett forgalommal. Vagy az egy éves cOMPAQ online számítógépáruház, amely ezalatt 250 millió forint forgalmat bonyolított. A Szignum Média legújabb felmérése szerint a magyar informatikai és távközlési cégek (16 vizsgált vállalat) teljesítményének megitélése romlott az 1999-es képest, a legtöbb pontott a szolgáltatások teljeskörűsége, a legkevesebbet az árképzésük kapta.

A magyar információgazdaság legdinamikusabb ágazata a médiaipar és médiagazdaság, azon belül a médiafigyelő cégek (auditált és nyilvános a Szonda-Ipsos, a GfK, a HRI, a TNS Modus, a Mediadiagnozis és az AGB Hungary) tevékenysége több mint 3 milliárd forint nagyságrendű (maga a Szonda 1 milliárd felett teljesített). A reklámkutatás - egy újabb terület, ami a mérés és minősítés finomodásával kapcsolatos igényt (amely a további terjeszkedés alapja) jelzi - a nevezett cégek forgalmában 5-10% között van (a médiakutatástól igényelt információk jellege az információkutatás és -brókerség lényegét jelzi). A reklámpiacon a napi fogyasztási cikkek kelletése stagnál, ugyanakkor a távközlés állt az élre, az ágazat 10 legnagyobb cége eddig 9,8 milliárd forint-ot költött reklámra (ami a valódi növekedésüket is jellemzi).

Az IDC 55 országot minősítő információtechnológiai alapú fejlettségi rangsora, az ISI-index 23 változót vesz figyelembe a számítógépes infrastruktúra (6 mutató), az internetes infrastruktúra (4 mutató), az információs infrastruktúra (8 mutató), a társadalmi infrastruktúra (5 mutató) alapján. Ezek szerint Magyarország a 27. helyen van 2.130 ponttal (4.000 pont felett vannak a minősített információs társadalmak, mint az USA vagy Japán, a skandináv államok, Ausztrália vagy Kanada: 3-4.000 pont között a fejlettek, mint Németország, Ausztria, Franciaország, Nagy-Britannia), ami az IDC által négy fejlettségi csoport közül a másodikba kvalifikál.

Végezetül az e-ker magyarországi helyzete a FVF felmérése szerint is minősíthető, amennyiben a web-site-ok szerint 100-140 elektronikus üzlet képezi a kínálatot (100 biztos működő, 140 reprezentáló). A lakosságban 800.000-1 millió között

van az online kapcsolatot használók száma (a levelezők a jellemző sokaság, s a szolgáltatók ingyen felhasználják a regisztráltak postafiók-címét). A fogyasztóvédelem felmérése szerint a virtuális üzletek üzemeltetői nem tartanak be számos létező törvényt és jogszabályt, nem tesznek eleget tájékoztatási kötelezettségüknek, nem tüntetik fel a nyilvántartási számot, adószámot. A próbavásárlások nyomán a kereskedelem elemi feltételeit (szavatosság, jótállás stb.) sem teljesítik. A Nextra páneurópai internetszolgáltató felmérése szerint az európai és a magyar vállalati minta nagyon eltér, például az európaiak 68%-a, a magyar cégek 47%-a számol esélyei javulásával az internet révén: a magyarok 68%-a kormányzati segítséget vár.

6. Az árnyékgazdaság dimenziói

Az árnyékgazdaság (bár világszerte létezik) a szocializmusban alakult ki és alapozódott meg egy általános állampolgári mentalitás kialakulásával, mely az egyéni gazdasági aktivitás és termelékenység hozadékának a hivatalos gazdaságból való mind jelentősebb kivonásával járt. Az állammal szembeni, jövedelemrejtő magatartás egyben az állampárttal szembeni ellenállás volt, mely nem számolt a nemzetet jelentő társadalom fenntartásának költségeihez való hozzájárulással. A politikai önkényuralom összeomlásával, a jogrendszer liberalizálódásával, illetve a magántevékenységek sokaságának terjedésével és megerősödésével, a formálódó második gazdaság és a hivatalos gazdaság közötti munkamegosztásból következő mentalitás az árnyékgazdaság, a szürke és a fekete gazdaság hatalmasra duzzadásával járt. A szürke gazdaságot a Kádár-rendszer hozta létre, a magyar szocializmusmodell meghajtója volt, ami a rendszerváltás után az adózást kikerülő tevékenységekben nyert új értelmet.[186]

A fekete gazdaság a szocializmus éveiben elsősorban hamisított termékek előállításából és némi kemény bűnözésből állt. A rendszerváltás után viszont a csempészés, prostitúció, kábítószerkereskedelem mellett, az erősen rejtőző fegyverkereskedelemben, az olajkereskedelemben képződő hatalmas jövedelmek révén, a kemény bűnözés növekedésével a politikai rendszer is korrumpálódott. Az olajkereskedelem és a belső fegyverkereskedelem a kivonuló szovjet hadsereg után maradt hátra, titkosszolgálati vonatkozásaik feltárása máig várat magára (a csepeli szabadkikötőben „hagyott" repülőgéphajtóművek, a Technika Vállalat fegyverügyletei, az olajszállító és tároló, illetve átfejtő kapacitások a volt szovjet és magyar katonai bázisok részét képezték elsősorban stb.), később, a rendszerváltozás után új értelmet nyert a politikai szféra elérésével, a beépüléssel. Az 1987-1997 közötti időszak legjellemzőbb szürke és fekete tevékenységei a következől voltak.

6.1 Szürkéből feketébe: az átmenet felerősítő tendenciái

A fekete gazdaság (mely nem keverhető össze a szürke gazdasággal, ami, ugye, elsősorban adómegkerülést, joghézagokat kihasználó ügyeskedést jelent) jelenvalóságát olyan minősített ügyek bizonyítják, mint behatolás a VPOP központi számítógéprendszerébe (1995.április. 3.), a Co-Nexus számítógépeiről 160 cég felszámolási adatainak kiürítése (1995.augusztus 22.). A gazdasági rendőrség 1995 őszén 60 ezer bűnügyön dolgozott (2000-ben már 140 ezer esetet említenek).

A dimenziókat illetően nagy a bizonytalanság, ami többek között visszavezethető

[186] Készült az MDF parlamenti frakciója megbízásából

arra a hiányra, hogy Magyarországon a rendszerváltás évében és azóta sem született meg az információtörvény, arra épülően a nemzeti információpolitika, mely az információjog kánonjait: a kötelező adatszolgáltatást, a kötelező közzétételt, valamint a hitelességet rögzítené, s azzal a politikai, gazdasági és társadalmi aktorokat nyilvántartó, alapvető igazgatásstatisztikai adattárakat (APEH, VPOP, TB, Cégbíróságok) legitimálná (jogi és szakmai intenciók alapján). A KSH 1995-ben az 5.000 milliárd forint értékű GDP 10%-ára, vagyis 500 milliárd forintra taksálta a rejtett gazdaságot, ami közgazdasági, jogi és információs szakemberek szerint nagyon nagy alábecslés. Ez olyannyira biztos, hogy a Horn-kormány (mely a Miniszterelnöki Hivatal keretei között kívánta az információhatalom új központját létrehozni, mert nem bízott a hozzá egyébként maximálisan lojális intézményekben), már 1.500 milliárd forint értékkel számolt. Mindent összevéve: a magyarországi árnyékgazdaságnak a szocializmusban kialakult termelési és tulajdonviszonyok (kereszttulajdonlások, bedolgozói hálózatok, vagyonkimentések stb.), a gazdasági aktorok (posztkommunista menedzserizmus) viselkedése, a jogkövető magatartás elsorvadása (kádárizmus), illetve a követett neoliberális gazdaságpolitika, és mindenekelőtt az adórendszer lettek a legfőbb meghajtó erői.

6.2 Az árnyékgazdaság terepei és szereplői

A fekete gazdaság egyik legfőbb forrása a privatizáció lett, minthogy mind a mai napig kérdéses, mekkora volt az állami vagyon és azt kinek kellett volna nyilvántartani. A rendszerváltozáskori 2.000 vállalatból 1995 év végéig 500-at számoltak fel, miközben az állami vagyonkezelő (ÁPV) és a számvevőszék (ÁSZ) vitájában 100-110 milliárd forint értékű vagyonvesztésről beszéltek. Egy tanulmány az 1972-ben kiemelt 49 nagyvállalatot 600-800 gazdasági szervezetre látta bomlani, s e folyamatban 80-100 milliárd forint értékű vagyonuk fele tünt el szakértői számítások és becslések szerint. Mértékadó szakemberek összességében sokkal többről, 250-300 milliárd forint értékű vagyonvesztésről beszéltek (csak a termelő vállalati vagyont figyelembe véve), viszont a szürke és a fekete gazdaságba forgatott érték közé határt húzni nehéz.

Érdekes példa volt a recski bánya privatizációjában a bennfentesség gyanúja: amennyiben a Hungarocopper 30%-os részvénycsomagját bennfentes információk alapján megvásárolta a Privatizációs Kft, majd tőle magasabb áron a recski bánya felszámolója, a Minivest Rt. visszavásárolta, s azzal a magáncég 14 millió forintot nyert. Vonatkozó forma volt továbbá az olyan csődbüntett, amikor különféle módszerekkel megakadályozták több mint félszáz vállalkozás adósságrendezését, s azzal 200 millió forinttal károsították meg a hitelezőket. A bank- és adóskonszolidáció szintén jelentős vagyonvesztések, vagy konvertálások terepe volt, ahol 100 milliárdos nagyságrendről beszéltek, miközben közel 11.000 cég tűnt el a kölcsönfelvétel után.

A fekete gazdaság jelentős forrása volt a behozatali információs rendszer lyukassága, az export-import számítások és nyilvántartások korszerűtlensége. Gyakorlatilag bármit be lehetett hozni és ki is lehet vinni okmányok hamisítása nélkül is (emlékezzünk csak a kazincbarcikai kábítószergyártási ügyre, amikor a behozott nyersanyagról nem derült ki az ilyetén felhasználás lehetősége). Azután a cégbíróságokon bejegyzett közel 300 ezer cég becslések szerint 30-35%-a (vagyis majd minden harmadik) fantomcégnek minősült. A VPOP monitorinrendszerének kijátszása a vámcsalások formájában évi 10-20 milliárd forint-os tételt jelentett az 1990-es évek első felében.

A fekete kereskedelem illusztrálása volt a 9 milliárd forint értékű magyar

édesipar harmadának feketébe fordulása. Egy gazdaságvédelmi szakértő a feltárt tevékenységek alapján a kereskedelemben és az építőiparban 100 milliárd forint értéket látott forogni szürkéből feketébe. Változatai a hamisított termékek (növényvédőszerek: Grandstar-ügy, őrölt pirospaprika), amelyek aránya nő, például egy helyen 28 ezer hektoliter hamisított bort foglaltak le. A jövedéki engedéllyel visszaélésekre 1995-ben 4 milliárd forint bírságot vetettek ki, a fel nem tárt értéket 100 milliárdra becsülték. Visszaélés az exporttámogatással, vagy a használt autók illegális importja (a kötelező katalizátor kijátszása) jellemzői példái ugyancsak e kategóriának. Ide illik az illegális hulladéklerakás (elveszítés): egyesek 20-30 milliárd forint, mások 100 milliárd forint értékről beszélnek a mentesítés költségeit illetően.

A fekete gazdaság jelentős forrása a fekete munka. Egy MÜM-tanulmány szerint 1990-1994 közötti öt év alatt 1,4 millióval csökkent az aktívak száma, 1996-ban 3,9 millió a számuk, 1997-re 2,4 millió lehet, közel 500.000-en eltüntek a nyilvántartásokból, ezek nagy része feketén foglalkoztatott. A mezőgazdaságban több mint 200.000 munkanélkülit számít a MOSZ, fele/kétharmada feketén dolgozik. Egy másik forrás 100.000 főnyi „fekete munkássággal" számol úgy, hogy nélkülük már nem is működne a magyar gazdaság. A fővárosi munkaügyi központ adatai szerint Budapesten az 58.000 munkanélkülivel szemben 40.000 illegális munkavállalót találtak. A fekete munka termelési értékét illetően 150-300 milliárd forint nagyságrendről beszélnek, de itt is nehéz a szürke és a fekete gazdaságban megjelenés közé határt húzni.

Amikor az Országos Munkaügyi Központ először vizsgálatot folytatott a nyilvántartásból eltünt munkanélküliek sorsával kapcsolatban, az 1990-es évek közepén százezres nagyságrendről volt szó. A feketén foglalkoztatott külföldiek az építőiparban, a ruházati iparban, a vendéglátásban (mely a hivatalossal egyenértékű lehet) vannak a tapasztalatok szerint. Egy fővárosi felmérés szerint a munkanélküli segélyen lévők 23%-a illegális foglalkoztatott egyben.

A szürke és fekete gazdaság terepe és forrása továbbá a bankrendszer, a tőzsde és értékpapírpiac, általában a pénzügyi rendszer. Illegális pénzintézeti tevékenységben vétkes 130-150 szervezetet találtak, forgalmukat mint általában a bankrendszer törvénytelenségeit titokként kezelik. Egyes adatok szerint 435 cég ÁBF engedély nélkül hirdetett pénzintézeti szogáltatásokat. Az ÁBF szerint évi 40-50 ezer illegális életbiztosítást kötnek 1995 táján, ami 50 milliárd forint értéket jelent. Itt lehetett először tetten érni a külföldi érdekeltségek (mint osztrák biztosítók) melletti lobbizást a Parlamentben.

A pénzügyi információs rendszerben egyélként igen nagy zavarok vannak, bár a jogrendszert illetően mintha minden rendben lenne. A pénzintézetek sérelmére elkövetett csalásokkal 20 milliárd forint kárt okoztak a gazdasági rendőrség szerint. Különféle pilótajátékokkal több tízezer embert károsítottak meg. A pénzintézeti, az értékpapír- vagy a tőzsdetörvény közötti hézagok lehetővé tették az inflációbárók és az értékpapírbárók összecsapásait, az értékpapírpiac rejtett átcsoportosítását, az Agrobank vagy a Budapest Bank típusú ügyek kifutását, az inflációs várakozások média általi manipulálását (25-50 milliárd forint körüli hozammal 1994 augusztusában) stb. Jellemző volt például, hogy a húsz brókercég forgalomnagyság szerinti sorrendjében 1995-ben a tőzsdén kívüli forgalom 3-15-szeresen haladja meg a tőzsdei forgalmat. (Ez persze nem jelenti automatikusan a szürke vagy a fekete gazdaságba fordulást, de a pénzvilág erős rejtettségének igényét igen.) A pénzügyi szféra szürkébe fordulását mi sem jellemzi hitelesebben, minthogy az ÁSZ vizsgálata megállapítja, az állampapírokkal finanszírozás nyertesei kizárólag a kereskedelmi bankok (rajtuk keresztül meghatározott befektetői kör,

akik feltehetően a politikai hatalom finanszírozását is biztosítják) voltak, ami felveti a MNB és a PM felelősségét is. A bankrendszer egyébként egy időzített bomba, melyet politikai szándékok szerint lehet kiélesíteni (erre több külföldi ügynökséggel végeztetett bankátvilágítás figyelmeztet). Csak mellékesen érdemel figyelmet a bankjegyhamisítás a szükséges kellékek (papír, festék stb.) gondatlan kezelésével előállt lehetőségekkel.

6.3 A magyar olajgate

A magyar olajgate a szocialista gazdaság töviskoronája. Az olajjal történő tőkekonvertálásnak számos változata van, amivel korábban a megszállók kiskereskedelmi tevékenysége és a szovjet titkosszolgálat manipulálta az érintett országokat. Ehhez a nagyságrendhez képest a kivonuló szovjet csapatok néhány millió literes fekete kereskedelme kis tételnek számít. Az olajezredesek pere tulajdonképpen ennek a kisebb kereskedelmi tételnek, az MSZMP-s nómenklatúra és katonai főtiszti kaszt csempészés típusú nyerészkedése volt, aminek titkosszolgálati (az érintettségben és a tisztázásban is) érdekes vonatkozásai is vannak. Az olajüzlet terjedése a polgári szférában legjellemzőbben a hto-forgalomban nyilvánult meg. Egy jelentés szerint a hto-ra 389 ezer igénylő volt és utalványra 292 millió liter tüzeolaj-jegyet kaptak, de a mérleg szerint 664 millió liter fogyott. Az állam 14,8 milliárd forint támogatást adott a jeggyel fizetőknek, miközben a hto-üzlet forgalma 70 milliárd forint értékű volt. Az olajszőkítés műfajában 440 minősített esetet tártak fel, 600 gyanúsítottal, 30 milliárd forint forgalommal.

Az ügyesebb, második generációs olajügyletek példája a Kordax szürke lába volt. A cég kapcsolatai magas politikai körökhöz vezettek, ezért a Műszaki Szakértői Intézet nem vállalta szakvélemény elkészítését, különösen, hogy a VPOP és az APEH nem adott határozott szakvéleményt hasonló okból. (Mindez az információtörvény hiányában lehetett így, minthogy annak szellemében kötelezhetők lettek volna a hiteles információkibocsátók állásfoglalásra!) A Kordax végülis a politikai meghasonlás veszélye miatt elveszítette érinthetetlenségét, 7-8 milliárd forintos károkozással elvitte a balhét a fekete olajipar rejtőzködő képviselői helyett.

Közben az olajgate (vélt) külföldi kapcsolatait is elkezdték feltárni. A Jukosz ellen titkosszolgálati kapcsolatokkal (információkkal) visszaélés miatt vizsgálat indult Oroszországban (felvetődött, hogy vajon nincsenek-e magyar politikusok is zsarolható állapotban). Az 1995 őszi orosz olajszállítási problémák azonban nem kaptak elég figyelmet, hogy vajon a MOL „ügyetlenségei", netán egyes vezetőinek ügyei vannak a háttérben, vagy a magyar államférfiak alkupozíciója sérült meg. A MOL-olajügy, a vezetők bukása 1995 októberében, máig nem tisztázott történések. Ennek - a társadalmi nyilvánosság kizárása ellenére - fortyogó ügynek újabb fejleményeként 1996 április elején az ipari miniszter hazugsággal vádolta meg a MOL vezetőit. A szolnoki kőolajkutató átjátszásának kísérlete egy volt MSZMP-s kapcsolat útján a sebtiben gründolt orosz-magyar vállalkozásra, megerősíteni látszott a korábbi sejtéseket.

A Kormányzati Ellenőrzési Iroda később nyilvánosságra hozott vizsgálata a KVSZ korrupcióba keverésével, tulajdonképpen a rendszerváltás utáni sokmillió literes orosz-magyar illegális olajkereskedelem („olajezredesek"-ügy) utóhatása volt. Később még a tároló és átfejtő kapacitások illegális használata révén volt aktualitása, bár a HM-nek pontos nyilvántartása lehetett a történésekről. Ehhez képest a Toldi Kft. által elnyelt olajbevételek sorsa, a Petrodyne Rt. vagy a Voil Kft. tulajdonosainak kiléte érdekesebb lett volna. (Ugyancsak megért volna egy vizsgálódást a PM engedélye után a KVSZ és „ismert magyar olajcégek" által 1992-ben alakított gazdasági társaság, mely alaptőke-

emelésként vitte magával a pétfürdői tároló bázist.)

6.4 Az egyéni (fogyasztói, vásárlói, vállalkozói stb.) és közösségi (szervezeti, vállalati stb.) gazdasági viselkedés

A gazdasági aktorok száma és gazdasági viselkedése, az adómorál és az adóteher terítés társadalmi igazságossága arra a megdöbbentő tényre világítanak rá, hogy a nemzeti jövedelemnek lassan csak a fele származik termelésből az 1990-es évek derkán. (A Kornai készítette mérleg szerint 1960-ban az összreáljövedelem 80%-a származott munkából, 1992-ben pedig már csak 52%-a, s ez az arány 1996-ra tovább romlott.) Az APEH az 1990-es évek közepére végre követhető (ellenőrizhető) számokkal szolgált a gazdasági aktorok jövedelméről (1994-es adatokon). Eszerint a 300-350.000 forint jövedelmi kategóriában 341.168 adóalany, az évi 500.000-1.000.000 forint kategóriában 1.298.118 adóalany jelent meg. Az 1 millió forint körüli jövedelmet bevallók száma 96.238 volt, és évi 2 millió forint feletti jövedelmet bevallók száma 26.497 lett, ami elgondolkodtató. A pénzforgalmi jelzőszámok sokkal több tanulsággal szolgálnának, ha az információtörvény szellemében megfelelő összesítések készülnének. APEH statisztikák alapján 1993-ban 110 ezer fő átlag 130.000 forint tőkebefektetést abszolvált, 1994-ben pedig 250 ezer fő átlag 192.000 forint-ot. Már ez is elég gyanús.

Az adórendszer tarthatatlanságát (termelés- és vállalkozásellenességét) számos dolog bizonyítja, de addig keveset foglalkoztunk a közvetett negatív bizonyítékokkal. A kiskereskedelmi forgalom például 1987-1995 között 26%-kal esett vissza, ami (vásárlóerő- és keresletcsökkenés mellett) a fekete gazdaságba váltást is jelentett. Az adóbevallások szerint az átlagjövedelmek 1991-1994 között 12%-kal estek vissza (ami az adóreformok eredeti célkitűzéseit illetően bizonyító erejű). Egy, az adósávokkal számoló PM-tanulmány szerint 1994-ben 402.000 fő, 1995-ben 400.000 körüli adóalany tartozik a jómódú kategóriába (1 millió forint körüli jövedelemmel). Az adórendszer negatív hatását bizonyítja a magyar vállalkozók mérlegbeszámolóinak elemzése (MTA Közg.Int.) is: 1988-ban a 7.628 kettős könyvvitelű vállalkozás 110 milliárd forint nyereséget számolt el, 1993-ban a 71.503 kettős könyvvitelű vállalkozás 287 milliárd forint veszteséget mutatott ki. Egy, az ÁFA-rendszer működését értékelő tanulmány szerint 1991-1993 között az APEH 205 milliárd forintot szedett be és 202 milliárdot fizetett vissza (!). Szerény becslések szerint is legalább 50-60 milliárdos adócsalás volt takarásban.

A fekete gazdaság oksági mutatóit illetően a szakértők egyrészt a közvetlen adóteher súlyát mérik a GDP arányában, másrészt az adóteher emelkedését az előző öt évhez viszonyítva, harmadrészt a gazdaság állami szabályozásának erejét és minőségét (benne az apparátusok költségvetésének arányát a társadalmi össztermékhez viszonyítva), negyedszer az adózási morált. E minősítéseket tekintve Magyarországon nem az állam gazdaságszervező erejének kihasználása, hatékonyságának javítása, hanem vagyonfelélés folyik, pénzvagyonok kimenekítése a gazdaságtalan termelésből, bankárinfláció van, 1994-ben megkezdődött a külföld felé folyó tőkemenekítés (évi 1,5-2 milliárd dollárra becsülték ezt). Ráadásul a szocialista politikai és gazdasági lobbik (80-100 milliárd forint az agrárlobbinak) állami támogatásai a cserearányok romlásával tovább rontották a magyar gazdaság pozícióját. A forint folyamatos leértékelődése katasztrófális hatásokkal jár a gazdasági várakozások szempontjából.

Érdekes formája e témának a hálapénz tisztára mosása, mely az orvostársadalom nettó (adóval nem terhelt) jövedelme, egyfelől az alulfizetett orvosok, másfelől a társadalmi igazságosság melletti kiállás dilemmája. Az 1990-es évek közepén 50-60

milliárd forintra becsülik a hálapénz nagyságrendjét.

6.5 Az árnyékgazdaság elleni fellépés terepe és eszközei

Amikor a Horn-kormány központi nyomozóhivatalt akart a Miniszterelnöki Hivatal kereti között (az információhatalom koncentrálásával) beindítani, egyrészt beismerte tehetetlenségét a szocializmus örökségével szemben, másrészt aktív politikai manőverezéssel próbálta e súlyos hátrányokat az ellenzéki politizálás előnyszerzéséből kivonni (aminek példája volt egyébként a 600-900 milliárd forintos kötelezettségvállalások, vagy a titkosszolgálati megfigyelések ügye is). Amikor 1996-ban fellépésre készült a Horn-kormány a szocializmus által megágyazott, de a rendszerváltás után elburjánzott árnyékgazdaság ellen, akkor már tudni lehetett, hogy inkább 2.000-2.500 milliárd forintról, az ugyancsak évtizedeken hamisított GDP-adat harmadáról van szó. Ezt a jelentős arányt később számos résztanulmány alátámasztja. Az 1990-es évek derekán a háztartások kiadásainak 17-25%-a - évi 500-700 milliárd forint - a fekete kereskedelembe megy. A Kopint-Datorg tanulmánya a lakosság összes szolgáltatásvásárlásainak több mint 40 %-át, a ruházati cikkeknél 27%-ot, az élelmiszer- és élvezeti cikkeknél közel 14%-ot, az iparcikkeknél 9%-ot származtat az árnyékgazdaságból. A Kopint becslése szerint 694 milliárd forint forgalom bonyolódott a fekete kereskedelemben, ami adóbevételek elmaradásával 100 milliárd forint kárt okozott. A gazdasági kutatók és információs szakemberek megegyeznek abban, hogy az árnyékgazdaság arányainak kialakulásában a korábbi évtizedek gyakorlata és az aktuális gazdaságpolitika azonos módon felelős.

Az árnyékgazdaság terepeit, szereplőit, számait tekintve a mind hatalmasabbra növesztett informális állam visszaszorítása, a követett gazdaságpolitika (s az azt megalapozó közgazdasági főirány: a neoliberális sallangokkal diszített válság- és adósságmenedzselő, hitelkamat-refinanszírozó monetáris és fiskális politika) feladásával lehetett volna orvosolni. Ez elég világos volt már a rendszerváltozás első évei után. A támadásirány a „supply side" politika felé nyitás, s mindjárt elsőként az adóterhelés radikális csökkentése, a kamatok leszorítása, a forint stabilizálása (a jó pénz megteremtése) lehetett volna. Ennek megvalósításához, természetesen, szükség lett volna az adósságválság megoldására, amit a „Magyarország 2025-ben" modernizációs törvény menedzselésére hivatkozással, japán és német hitelkihelyező érdekcsoportokkal történő hitelrevíziós tárgyalásokkal kellett volna rendezni.

A lehetetlen helyzetek leginkább az APEH mint hiteles információkibocsátó intézmény, illetve az adóterhelés és adómegkerülés problematikájában modellezhetők. A kormány törekszik a terhelhetőség határainak behatárolására, erre bizonyság a TÁRKI megbízása a jövedelemszerkezet felmérésére. Eszerint az adóköteles jövedelemmel rendelkezők 85%-ának havonta alig 32 ezer forint az átlagos bevétele. A szocialista - szabad demokrata kormány azonban megszorító programja generálásakor 30-50 %-kal felülbecsüli az átlagos jövedelmeket mondván, a lakosság eltitkolja jövedelmét. Ez maga a szürke gazdaság, a szürkébe tervezett programokkal. Az APEH mint intézmény úgy jön be a képbe, hogy a mérlegkészítő helyett a bűnbak lesz. Kétségtelen tény, hogy információtörvény hiányában mint hiteles információ-kibocsátónak nincsenek rögzítve jogosítványai és kötelezettségei. Vitatott példa a hto magáncélú és vállalkozási felhasználása, amit korábban nem tartott szankcionálandónak, majd ezt az álláspontját megváltoztatta. Az APEH mint autentikus hírforrás köteles lenne állást foglalni, és visszamenőleg nem minősíthetné át a véleményét.

7. Fogyásra ösztönzött társadalom a számok tükrében

Ma már a társadalmi és nemzedéki igazságosság sérülése a legsúlyosabb anomáliája a magyar társadalomnak, ami következménye a demográfiai egyensúly felborulásának, a társadalmi újratermelés megroppanásának. A magyar társadalom alapvető és legfőbb közösségi funkcióját, a népessége megtartását már nem biztosítja. A társadalom szembesítése e tényekkel a tájékoztatás társadalmi tükör szerepe gyakorlásának feladata lenne. Kérdés, hogy ki veszi magára e feladatot?[187]

7.1 A társadalom nemzedéki egyensúlyáról

A társadalom nemzedéki egyensúlya tartósan megbomlott: 1989-1996 között az aktív lakosság aránya 79,6%-ról 59,6%-ra csökkent, a foglalkoztatottak száma 4,7 millióról 3,6 millióra esett vissza. Ez rendkívül veszélyes fordulat volt a társadalomra nézve, ráadásul ezzel egy időben a gyerekes családok terhei a duplájára nőttek. A nemzedéki összetételt nézve 1950-1995 között a 0-19 éves korcsoportok aránya az össznépességben 33,3%-ról 26,5%-ra csökkent, a 60 év feletti népesség aránya viszont 11,6%-ról 19,4%-ra növekedett, miközben 4.978.000 abortuszt hajtottak végre (ennyi leendő magyar állampolgárt fosztottak meg az élettől). A társadalmi dinamika mélyrepülését mutatja, hogy 1996-ban 100 élve születésre 73 terhesség-megszakítás jutott, s ezzel a konok magzatpusztítással egyedül állunk a világban. (A stagnáló és mérsékelten szaporodó nemzetek körében 1 abortuszra 5-8 egészséges szülés jut, Magyarországon 1,3!).

Mindennek következményeként az 1990-es évek derekán a 40-50 évesek korosztályban már jó 200.000-rel többen voltak, mint az 1-5 évesek, de a demográfiai bomba 15 év múlva fog robbanni, minthogy a nyugdíjrendszer szempontjából a fiatal korosztályoknak népesebbnek (és vagyonosabbnak) kell lenni az eltartottak (vagy méltányosabban fogalmazva: a járadékosok) korcsoportjainál. A PPKE oktatói tanulmányukban már leírtak egy olyan nyugdíjrendszert, mely a hosszú távú demográfiai és gazdasági egyensúly megteremtője lenne a gyermekektől való elvonás megszüntetésével, illetve az időskori biztonságnak a felnevelt gyermekek számához kötésével: ettől eltekintve nincs nyoma, hogy a magyar társadalomban jelentőségéhez mérten gondolkodnának e tárgyról.

Az orvostársadalom állásfoglalása szerint a magyar társadalom egyedülállóan súlyos válságban van, mert az alacsony és csökkenő születésszám mellett, alacsony a várható élettartam, magas a halandóság, illetve hogy ennek ellenére elöregedik a társadalom, mutatja a társadalmi újratermelés teljes leépülését. Egy szakértői jelentés szerint 1 ezer magyar fiú újszülöttből 287, 1 ezer magyar lányból 146 várhatóan rosszindulatú daganatos betegségben fog meghalni 75 éves kora előtt. Az OMÜ Ifjúsági Egészségvédelmi Intézet a szakmai alkalmasság címén 1995-1996-ban 21.000 fiatalt vizsgált, s 70%-nál talált valamilyen elváltozást, a gyermekek 45%-a alultáplált volt! A jövő felélésének jele, hogy 274.000 iskoláskorú gyermek vizsgálata alapján 1985-1995 között 14%-kal növekedett az egészségügyi okok miatt gondozást igénylők száma: ezer óvodásból 191, ezer gimnazistából 451 szenved valamilyen csontrendszeri elváltozásban, fokozott látásgyengeséget és az allergiák sokféleségét mutatták ki.

Rövidesen eleget teszünk a maastrichti kritériumoknak, viszont az egészségügyi

[187] Megjelent a Magyar Nemzetben

támogatások nagyjából tizede az EU-átlagnak (2.500 dollár). Magyarország első helyen áll az EU-ban a szív- és érrendszeri megbetegedések, az alkoholizálás, az öngyilkosságok számában, vagyis a jelenlegi egészségügyi politika további követése biztosan leszakít bennünket az EU-i Közösségtől, de ez a legkisebb gond. A népegészségügyi válság eredményeként a népesség drámai fogyása egyben elöregedésével társul, s azzal a munkaerő-újratermelés is veszélybe került, vagyis számolni kell azzal, hogy nem tervezhetők, nem tarthatók fenn a társadalom termelési és szociális rendszerei, másfelől milliós nagyságrendű bevándorlás célországa lettünk, s a bevándorlókra mint munkaerőre szükségünk is lesz.

7.2 A társadalmi újratermelés válságáról

Önmagában elegendő a házasodási szokásoknak a figyelembevétele: a házasodás egyrészt 3-5 évvel tolódott ki (23-27 évre), másrészt amíg az 1970-es években évi százezres nagyságrendű volt (ami ugyancsak kevés volt az újratermeléshez), 1995-ben már csak 53.463 pár házasodott. A házasság anyagi biztonság minősége megszűnt, reprodukciós készsége anyagi és kulturális értelemben megrokkant. A házasság nélküli együttélés elharapódzása (mint szubkultúra és mint gazdasági kényszer) ugyancsak a reprodukció ellen hat: 1990-1996 között a házasságban élők aránya 61,2%-ról 55,9%-ra csökkent. A nőtlenek és hajadonok aránya az 1980-as 17,7%-ról 1996-ra 24,4%-ra, az özvegyek aránya 10,2%-ról 11,4%-ra, az elváltak aránya 4,7%-ról 8,3%-ra emelkedett, mind többen élnek egyedül Magyarországon. Az egygyermekes családok aránya a népességben 34%, a családok 39%-a pedig gyermektelen, ami teljességgel abnormális állapot a társadalom és nemzet jövője szempontjából.

A kormányzati szándékok és eredmények összegzéseként érdemes elgondolkodni azon, hogy a 2.340.000 gyermek utáni pótlékot csökkentette a Horn-kormány 2.100.000 gyermek utáni fizetésre, s a kimaradt 240.000 gyermeken 8 milliárd forintot takarítottak meg. Amit elvettek a gyermekektől és más társadalmi csoportoktól vagy rétegektől, azzal próbálták fenntartani a nyugdíjak reálértékét. Az elmúlt évtizedben a nyugdíjak reálértéke durván 16-18%-kal, a gyermekes családok jövedelme viszont 22-24%-kal csökkent. A háztartáspanel igazolta, hogy a kisgyermekes családok meghatározó része a jövedelemelosztás kategóriáiban a legszegényebbek között jelenik meg. A visszafejlődés bizonyítéka az is, hogy a gyermeknevelésre fordított idő nem számít be a nyugdíjba.

A főváros az ország temetője lett, lakossága a következő két évtizedben 300-400.000 fővel csökken, az aktív keresők száma pedig mintegy 250.000-rel, vagyis a demográfiai tartalékai kimerültek (ma 100 aktívra, 125 eltartott jut), Budapest egy nemzetközi migrációs nyomás kiemelt célpontja lett. A magyar társadalom determinációja, hogy a számok szerint 200 felnőtt nyomába már csak 157 gyermek lép, hogy a munkába lépő nemzedék mind alacsonyabb számú lesz a nyugdíjba lépőhöz képest. Vagyis egy tudatosan fogyásra tervezett társadalomról van szó esetünkben, amikor a fiatal családok jövőbeni gazdasági esélyeiket generációról generációra negatívan ítélik meg!

7.3 A politikai gerontokrácia alapjai

A közvélemény politikai tájékozatlansága is félelmetessé vált: egy közép-európai összehasonlító vizsgálatban a magyar közvélemény 47%-a szerint 1972-1989 között éltünk a legjobban, de 21% ezt az időszakot 1957-1972 közé tette! A politikai

azonosulásban is kifejezhető a széttartás, amennyiben a fiatalok korcsoportjaira nem jellemző nagyarányú politikai elköteleződés (a baloldali és jobboldali szimpátiák aránya nagyjából azonos), ellenben a 70-esek (és idősebbek) között 28-30% a baloldali elkötelezettség aránya, a 60-asoknál 34-35%, az ötveneseknél 35-38% az arányuk, míg a jobboldali szimpátiák aránya ennél kisebb. Ráadásul a legidősebb, a 70-es és a 60-as nők (akiknek száma magasabb a férfiakénál) körében 45-50%-os a politikai passzivitás. Minden idős generációra jellemző az információkezelési infantilizmus, a politikai információ feldolgozásának analfabétizmusa.

A politikai gerontokrácia tüneteként próbálják eltüntetni azt a tényt, hogy a rendszerváltás legfőbb vesztesei nem az öregek (az idős korcsoportok), hanem a fiatalok (kisgyermekek és családjaik). A Tárki adatai szerint 1993-1996 között a legalsó (szegénységi) decilisben egyértelműen megnőtt a gyermekek aránya, és csökkent a nyugdíjasoké. Ezzel egyenértékű tény, hogy a nyugdíjasok meghatározó része (durván 40%-a) a posztkommunizmus és posztszocializmus legfőbb politikai bázisa Magyarországon. Vagyis az időseknek a társadalommal mint közösséggel szembeni felelősségéhez kell apellálni, amikor politikai támogatást, legitimációt adtak a kádárizmus egyenes folytatásaként egy fogyásra alapozott politikai és gazdasági rendszernek. Az öregek korcsoportjaiban az élet roppant nehéz, az idejük pedig kevés ahhoz, hogy hosszú távú döntéseik eredményeit élvezhessék, de semmi sem mentheti fel őket a rövid távú haszonkonvertáló szavazás felelőtlensége alól. Másrészt a fiatalok részéről irányukba tanúsított társadalmi méretű kíméletlenség, közönyösség eluralkodásában is van felelősségük.

A politikai gerontokrácia mindent összevéve azzal jár, hogy a társadalomban a szükséges innovációkat rendre nem hajtják végre, s egy általános, biológiailag determinált konzervativizmus határozza meg a közéletet. A magyar társadalom a demográfiai eredetű szociális terhelés szempontjából is kimeríti e minősítést, amennyiben az eltartottak arányának alakulása (a nyugdíjasok és a munkaképes korúak hányadosa), a jogosultság aránya (a nyugdíjasok száma és az összes nyugdíjas korú népesség aránya), a transzfer-arány (az egy főre jutó nyugdíjas jövedelem az egy főre jutó GDP-hez viszonyítva), valamint az inaktív-arány (a munkaképes korú népesség a foglalkoztatottakhoz viszonyítva) alapján a fejlett világban a legbizonytalanabb jövőjű országként tünteti fel Magyarországot.

Csapdába kerültek a magyar öregek, amikor mind nagyobb társadalmi arányuk révén (1996-ban a háztartások 24,1%-a öregkorúakból áll) mind súlyosabb gondjaik vannak, melyek kezelése a mindenkori kormányoktól pozitív diszkriminációt igényel, követel, de azt csak a fiatalokkal (és gyermekekkel) szembeni társadalmi igazságtalanságok tartós fennmaradása, torlódása árán lehet megvalósítani!

7.4 A középrétegek menthetik meg a társadalmat

A középrétegek legfontosabb jellemzői az információval bánni tudás, a sikeres gazdasági érvényesülésre való alkalmasság, a társadalmi tudatosság, és ezek konzisztenciája. Ezzel szemben a népesség harmada, a nyugdíjasok fele a politikai információ kezelése és értelmezése szempontjából analfabéta. Minden gyermekes háztartás az országos átlagnál hátrányosabb helyzetben van, de azoknak a középrétegeknek családjaiban volt a legnagyobb romlás, amelyek a politikai rendszer demokratizmusát, a gazdaság növekedését, a társadalom értékhordozó és kultúrafogyasztó minőségét határozzák meg.

A kommunista vezetők, illetve a szocialista kormányok felelőssége egyértelmű a

fogyásra tervezett és alapozott magyar társadalom létrejöttében, amelyben a 0-14 éves gyermekek aránya 1960-1990 között 10%-kal csökkent (41,8%-ról 31,6%-ra, de a középrétegekre vetítve a trendet 50%-os csökkenésről beszélnek). Ez egy olyan egészségtelen folyamat, amelynek megállítása mindenekfeletti kormányzati figyelmet érdemel felelős állami és társadalmi vezetés esetén. Az arányok romlása ugyanis törvényszerű: 2000-re a 0-14 éves korú gyermekek aránya 28-29%-ra, 2020-ra pedig 23-27%-ra csökken Magyarországon. Ezzel szemben a világviszonylatban magas halandóság ellenére is növekszik a társadalom elöregedése: a felnőtt népességhez mérve az idős eltartottak aránya 1960-1990 között 22,7%-ról 31,3%-ra emelkedett, és 2015-re 35-41%-ra, 2025-re várhatóan 36-45%-ra növekedhet.

7.5 A nemzedéki igazságtalanság mélyülése

A rendszerváltozás évtizedének legnagyobb makrokommunikációs és tájékoztatási válságjele az, hogy a társadalom nem foghatta fel: az átmenet vesztesei nem a nyugdíjasok, hanem a fiatal családok voltak. A KSH-NKI 1994-1996 közötti időszakot vizsgáló tanulmánya már a három és több tagú háztartásokban az egy havi nettó jövedelmet 8.000 forint alá kerülőnek találja, vagyis minden harmadik család jogosulttá vált szociális segélyre. Ugyancsak súlyos igazságtalanság, hogy a munkanélküliek 40%-a kerül ki a 15-29 éves korcsoportokból, ami a családalapítási lehetőségeket eleve behatárolja.

Az öregek korcsoportjai a közvélemény befolyásolásában egyre önzőbbnek bizonyulnak, miközben mind boldogtalanabbá válnak a gyermektelenség, vagy éppen gyermekeiknek a családjuktól (öregeiktől) való elidegenedése miatt. Súlyos atrocitások bizonyítják az idősek és a fiatalok közötti mélyülő szakadékot, amit a társadalmi együttélés normáinak, a fizikai, lelki és szellemi lehetőségeinek (vagy adottságainak) elfajulása táplál. Ugyanakkor a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok nem igazolják a magyar társadalom aktuális gyermeknemző koru csoportjainak azon vélekedését (önigazolását), hogy egzisztenciális (jövedelmi, lakás stb.) viszonyaik miatt nem lehet gyermeket (vagy több gyermeket) vállalni. (Egy ilyen, még az 1980-as években készült nemzetközi felmérésben súlyosan elmarasztalták az “önző magyarokat” a sokkal rosszabb körülmények között élő, de minden körülmények között gyermeket vállaló európai, ázsiai, amerikai véleménynyilvánítók.) A magyar társadalom már kulturálisan korlátozza a termékenységet: ugyanis a nemző- és szülőképes korcsoportok „úgy tudják”, hogy szegénységük miatt nem lehet (és nem is kell) gyermeket vállalniuk!

S ez a magyar társadalom egyik legfőbb irracionalizmusa, amennyiben a fejlődésmenet mint népesség- és munkaerő-reprodukció a fenntartható növekedéshez hasonlóan egyirányú: a több gyermek nem szegényíti, hanem erősíti a társadalmat, és arra kényszeríti a politikai rendszert alakítókat, hogy érdekeinek képviseletét más korcsoportok elé helyezze! Az a hiedelem, hogy előbb életszínvonalunk javulására várunk, majd azután több gyermeket vállalunk: irracionális. És mert nem születik több gyermek, a szegénység programozódik, sőt az eltartandók és/vagy járadékosok sorsa is veszélybe kerül a munkaképes korcsoportok megroppanása, a termelésnövekedés munkaerő-igényeinek ki nem szolgálása miatt. Így válik a magyar társadalom a kultúraantropológia ismérvei közötti öngyilkos társadalommá, amelynek számos irracionalizmusai már veszélybe sodorták a közösség és az egyén életét is.

7.6 A népességszám és a gazdasági növekedés viszonya

A politikai küzdelemben sokadszor válik közéleti témává a népességszám alakulása, az elöregedő népesség és a gazdasági növekedés viszonya. Sokáig politikai tabutéma volt a gazdaságdemográfia, és még ma is tudományosságba burkolt támadások érik az állami, kormányzati beavatkozás szándékát. Kísért a múlt, retrográd politikai és tudományos álláspontok tartják magukat e tárgyban.

A népességszám alakulása és a gazdasági növekedés viszonya fokozott érdeklődés tárgya két szempontból is. Egyrészt a népességnövekedés és/vagy a népességcsökkenés (benne az aktív és eltartott arányok torzulása) és a gazdasági növekedés viszonyában jelentkező gondok aktuális teendői miatt. Másrészt a közgazdasági gondolkodásban a nemzedéki könyvelés típusú, a generációs igazságosságot társadalmi minőségként és közgazdasági racionalitásként elismerő szemlélet megjelenése (mint pl. Kotlikoff, Auerbach, Gokhale munkáiban) miatt. De már jó ideje foglalkoznak szakemberek a túlnépesedés, ill. az alacsony termékenységű, ám még teljes társadalmi reprodukciót biztosító államok példáján a gazdasági tervezés gondjaival, az intézményes beavatkozás lehetőségeivel. A beavatkozás lehetséges terepeit tekintve nem a gyermekáldás és a szülői viszony, értékrend, kultúra, vallás stb. területén - direkt módon -, hanem a kapcsolódó gazdasági, termelési és jóléti tárgykörökben - indirekt módon - látnak lehetőséget. A népesség elöregedésével a társadalmi biztonság tervezése viszont új gondokat jelent az államok és kormányok számára, különleges gondot jelent a társadalmi reprodukciót már nem biztosító államban (mint Magyarország esetében) a társadalmi biztonság megteremtése, a nemzedéki igazságosság fenntartása.

7.7 A nemzetközi tapasztalatok fényében

Az általános jellegű közgazdasági vitában egyesek pozitív viszonyt látnak (pl. S.Kuznets) a népességnövekedés és az egy főre jutó, reáljövedelem alakulása között: mások nem (pl. R.Gobin). A harmadikpárti felek korábban szerepet tulajdonítottak a népességnövekedésnek a gazdasági fejlődés korai szakaszában, de az érett gazdaságokban szerintük ez szerep csökken (pl. J.L.Simon). Ugyanakkor szinte mindenki elismeri a sikeres fejlődő országok gazdasági növekedésében a mérsékelt népességnövekedés pozitív szerepét (mint pl. E.Boserup): mint ahogy a sikertelen fejlődő országokban a jelentős népességnövekedés és jövedelemcsökkenés összefüggését.

A speciális közgazdasági, szociológiai stb. értelmezésben ha a gyermek mint közjó (public goods) vagy a tartós javak (durable goods) példáján a közvetlen és közvetett hasznosság kritériumai között, (mint pl. G.S.Becker-nél), vagyis a minőségi és a mennyiségi igény a gyermekszám és az életszínvonal alakulásában a jövedelem-elaszticitás logikájában jelenik meg, akkor a neutrális és kis gyermekszámú család jobban érvényesül, mint a sokgyermekes család. A fokozott munkaerőkereslet és a fogyasztási kereslet, illetve a fogyasztásnövekedés és a népességnövekedés pozitív viszonya nem igazolható egyértelműen: de a pozitív viszony fennáll a klasszikus neoliberális modellben, ha a hosszú távú egyensúly biztosított a jövedelem és fogyasztás növekedése, illetve a népességnövekedés között (pl. A.Cigno-nál), miközben rendelkezésre állnak természeti erőforrások, a tőkeakkumuláció és a technikai fejlődés (exogén) eredményessége is biztosított. Sajátos megközelítést jelent a népesség- és az egy főre jutó jövedelem növekedésének összekapcsolása a megtakarítás/jövedelem arány, illetve a

technológiai fejlődés viszonyban; a pozitív megtakarítás/jövedelem arány vezethet népességnövekedéshez (mint pl. F.Modigliani-nál), s a technikai-technológiai fejlődés zárt modellben mennyiségi növekedést mutat (pl. K.J.Arrow-nál) a munkaerő és a termelési teljesítmény viszonyban. Ugyanakkor arra nem találtak bizonyítékot, hogy a magasabb (egy főre jutó) jövedelem arány visszahatna pozitív módon a népességszám alakulására (Simon, Cigno stb.).

Napjainkban a gazdasági tervezés és államirányítás összefüggésében a hármas modell, ti. a tőke szerepe, a technológiai fejlődés, illetve a népességszám (a produktív és improduktív, a fiatal és idős) arányok alakulásában egyre határozottabban a népességre helyeződik a hangsúly. A növekedéselméletek korábban nem foglalkoztak különösebben a népességgel, nagyjából elintézték azzal, hogy a túlzott népességnövekedés rossz hatással van a gazdasági növekedésre, s nincs érdemi hatása a technikai fejlődésre. A népességnövekedés és az életfeltételek javulása azonban nem ellentétes tényezők, hisz a gyors népességnövekedés, rövid távon, gyakran vezetett gyors jövedelememelkedéshez is. A történészek is hangsúlyozzák a népességnövekedés destabilizáló hatását (mint ahogy általában minden növekedés destabilizálja a fennálló állapotokat), s abból következően a nagyobb gazdasági aktivitás a mobilitás, az aktívabb társadalmi kommunikáció révén (mint pl. W.H.McNeill-nél) növeli a természetes és a mesterséges környezet terhelését, de a demográfiai tényezőnek fontos szerepe van a találmányok számának alakulásában is, általában az innovációban, illetve ezek hasznosulásában is.

A rövid és hosszú távú termelékenység modellben a népességszám alakulása és a termelési teljesítmény vagy termelékenység alakulásának összefüggése egyértelmű irányultságot mutat: L.Rostástól J.L.Simon-ig bezárólag igazolják a termelékenység növekedésében a népességnövekedésből származó termelési és fogyasztási méretgazdaságosság fontosságát.

A nemzeti jövedelemelosztási modellekben a gazdasági növekedés és a népességnövekedési kilátások alapján gondolkodók egyöntetűen megállapítják (mint pl. G.Schmitt-Rink), hogy a negatív népességnövekedési trend vagy arány - amit nem egyenlít ki a technikai-technológiai fejlődésből következő pozitív trend vagy arány - veszélyes lehet az adott országra a fokozott verseny követelményei között. Mára a jövedelemelosztási modellek (Pareto) a társadalmi igazságosság és a nemzedéki könyvelés koncepciókkal kiegészülve a társadalombiztosítási rendszerek krízise miatt váltak különösen hangsúlyossá.

A korábban említettekhez képest is különös jelenség a gazdasági átmenet elöregedő és tartósan csökkenő népesség mellett. Az ökonometriai vagy statisztikai modellezés szerint amikor a népesség csökkenése hosszú távú, a munkaerő, a tőkeállomány, a beruházásállomány, a nemzeti termék is csökken: közöttük a viszony kölcsönös. A minden egyéb tényezőt állandónak tekintve esetben is a népességnövekedés csökkenése mindig és viszonylag gyorsan az egy főre jutó jövedelem, ill. a munkaóra-jövedelem csökkenésével jár. Ezt ellensúlyozhatja egy ideig a jelentős technológiai fejlődésből eredő növekedés. A gyors népességcsökkenés túltőkésítő, illetve a gyors népességnövekedés alultőkésítő hatásának itt már nincs jelentősége (pl. B.Felderer-nél). A negatív nettó reprodukciós mutatók mellett sem csökken egy ideig a munkaerő létszáma, ám a beruházások viszont igen. Amikor azután már a munkaerő száma és aránya is csökkenésnek indul (20-25 év alatt), akkor a tőke:munkaerő arányok is deformálódni kezdenek, s innentől kezdve nincsenek már semmilyen tapasztalatokon vagy előfeltevéseken nyugvó magyarázatok.

Végül az önző, individualista társadalom a természeti népektől ismert öngyilkos

társadalomba (C.Lévi-Strauss) torkollna, ha nem előzné meg a kissé cinikus társadalomszervező gondolkodás, amit ma talán a gyermek és a monetáris terhelés viszonyítása képvisel. Az amerikai közgazdasági irodalom széles tárházát adja a „standard of living" számítások alapján a „gyermek árának", illetve hogy milyen (állami) kompenzálásra van szükség ahhoz, hogy a gyermekes és nem gyermekes családok életszínvonala, a kapcsolódó esélyegyenlőség mint társadalmi igazságosság teljesüljön (pl. A.M.Henderson, vagy T.J.Espenshade-nál).

7.8 A magyar társadalom adottságai

Az állami infrastruktúrarendszerekből folytatott folyamatos forráskivonás, illetve a fejlesztési és korszerűsítési célú beruházások halasztása vagy teljes elmaradása a gazdaságdemográfiai hatásokkal összeadódnak. A mérleg úgyis megvonható, ahogy egy tanár-szakértő elszámolt a magyar szocializmus mint fogyásra tervezett társadalom meg nem született 2 millió emberéletével, amikor átlagban 9 millió forintos gyermeknevelési ráfordítással számolva 18.000 milliárd forint „megtakarítást" könyvelt el a magyar átalakulás rendszermodelljének kiindulási hiányaként..

A népességszám alakulásával az a gond, hogy a sikeresen felzárkózó országok közül egy sincs olyan, amelyiknek népessége jelentősen csökkenne, illetve jelentős korösszetétel-eltolódás menne végbe az öregek és improduktívak javára. A dinamikusan növekedő és a fejlettekhez felzárkózó országokban mérsékelt, 1% körüli népességnövekedés tapasztalható, s jóval nagyobb létszámú korcsoportok lépnek be a termelésbe, mint amekkorák kilépnek az improduktívak táborába. A minap írta egy másik tudós szerző, hogy Magyarországon az 1989-es állapotokat és arányokat véve alapul 1998-ra a munkajövedelmek mintegy 800 milliárd forinttal, a nyugdíjbiztosítási járulékok 150 milliárddal, az egészségbiztosítási járulékok 110 milliárddal, összességével 1.000-1.200 Md HUF-tal csökkentek a források a termelésből eltűnt 1,6-1,7 millió főnyi munkaerő kiesése miatt. A Növekedéskutató Intézet a fogyasztási hiányt számolva az 1988-1996-os évekre halmozottan 8-10.000 Md HUF hiány állapított meg, ami hatalmas veszteségeket okozott a családok életében, az emberi tőkében.

Ilyen körülmények között a társadalmi és nemzedéki igazságosság sérülése a legsúlyosabb anomáliája lett mára a magyar társadalomnak, aminek alapja a demográfiai egyensúly felborulása, illetve a társadalmi újratermelés megroppanása. Már minden negyedik magyar nyugdíjas, 3,1 millió ellátott a 10 millióból. Mindeközben a magyar társadalom alapvető és legfőbb közösségi funkcióját, ti. a népessége megtartását már nem biztosítja. Hozzá tartozik ehhez, hogy miközben a társadalom nemzedéki egyensúlya tartósan megbomlott, 1989-1998 között az aktív lakosság aránya 79,6%-ról 51,2%-ra csökkent, a foglalkoztatottak száma 4,7 millióról 3,6 millióra esett vissza. Már ez rendkívül veszélyes fordulat a magyar társadalomra nézve, de ezzel egyidőben a gyerekes családok terhei is több mint a duplájára nőttek. A nemzedéki összetételt nézve 1950-1995 között a 0-19 éves korcsoportok aránya az össznépességben 33,3%-ról 26,5%-ra csökkent, a 60 év feletti népesség aránya viszont 11,6%-ról 19,4%-ra növekedett, miközben 4.978.000 abortuszt hajtottak végre (ennyi leendő magyar állampolgárt fosztottak meg az élettől). A társadalmi dinamika mélyrepülését mutatja, hogy 1996-ban 100 élveszületésre 73 terhességmegszakítás jutott, s ezzel a konok magzatpusztítással egyedül állunk a világban (a stagnáló és mérsékelten szaporodó nemzetek körében 1 abortuszra 5-8 egészséges szülés jut, Magyarországon 1,3!).

Mindennek következményeként az 1990-es évek derekán a 40-50 évesek

korosztályban már jó 200.000-rel többen voltak, mint az 1-5 évesek, de a demográfiai bomba 15 év múlva fog robbanni, minthogy a nyugdíjrendszer szempontjából a fiatal korosztályoknak népesebbnek kell lenniök az eltartottak (méltányosabban fogalmazva: a járadékosok) korcsoportjainál. A PPKE oktatói leírtak egy olyan nyugdíjrendszert, amely a hosszú távú demográfiai és a gazdasági egyensúly megteremtője lenne a gyermekektől való elvonás megszüntetésével, ill. az időskori biztonságnak a felnevelt gyermekek számához kötésével. Ettől eltekintve nincs nyoma, hogy a magyar tudósok és politikusok meghatározó része jelentőségéhez mérten gondolkodna e tárgyról. Rövidesen eleget teszünk a maastrichti kritériumoknak, viszont az egészségügyi támogatások nagyjából tizede az EU-átlagnak (2.500 USD). Magyarország első helyen áll az EU-ban a szív- és érrendszeri megbetegedések, az alkoholizálás, az öngyilkosságok számában, vagyis az 1998-ig hivatalos egészségügyi és szociálpolitika további követése biztosan leszakít bennünket az EU-tól, de ez még a legkisebb gond. A termékenységi és népegészségügyi válság eredményeként ugyanis a munkaerő-újratermelés is veszélybe került, vagyis számolni kell azzal, hogy nem tervezhetők, nem tarthatók fenn a társadalom termelő és szociális nagyrendszerei, másfelől milliós nagyságrendű bevándorlás célországa lettünk, s a bevándorlókra mint munkaerőre szükségünk is lesz. Annak a társadalomnak, amelyben a 3,8 millió háztartásból 2,3 millió gyermektelen, számolnia kell a normális közteherviselési arányok felborulásával. Mind többen hozzák szóba a magyar fejleményekkel kapcsolatban a generációs (társadalmi) igazságosságot, különös tekintettel arra, hogy az egész eladósodási folyamat a későbbi, fiatalabb generációk rovására történt, ill. hogy a drasztikus forráskivonás a társadalom azon intézményeit rombolta le, melyek a ifjúságot és a fiatal generációk felépítését szolgálják, nem utolsó sorban a nyugdíjrendszer átalakítása is a fiatalabb generációk rovására történt.

Nem hivatalos számítások szerint a 10 milliós népességű Magyarországnak mára mintegy 45-50.000 Md HUF nagyságrendű társadalmi adósságállománya gyűlt össze a „hard" és a „szoft" infrastruktúrarendszerekből történt forráskivonások, illetve az elmaradt beruházások révén, amiből következően a társadalmi repredukció alapvető forrásait éltük fel. A kisebb népességszámú nemzetek (mint a finnek vagy az írek) 3-5-szörös termelési teljesítménye figyelmeztet arra, hogy a mai Magyarország termelési produktuma csak 7,5-8 milliós népesség fenntartásához elég.

A szociális kiadások demográfiai tényezőkre visszavezethető előrejelzett változásai 1995-2025 között (becslés)

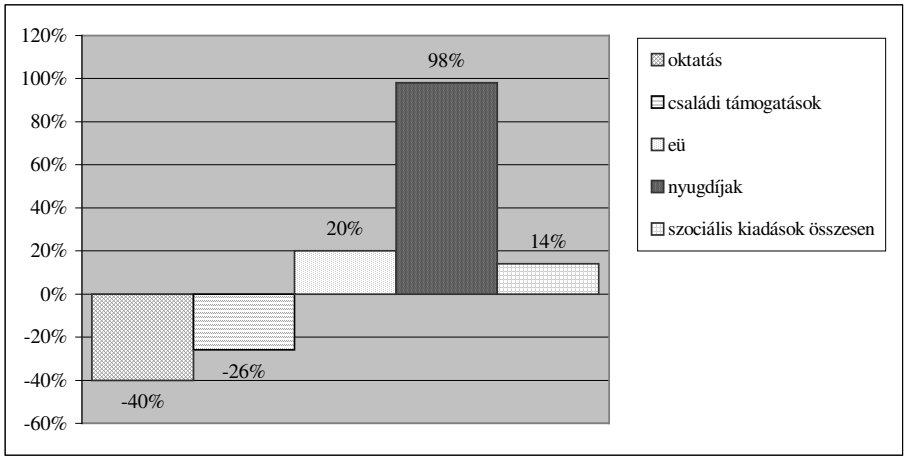

A szociálliberális modell (1994-1998) trendje 2025-ig

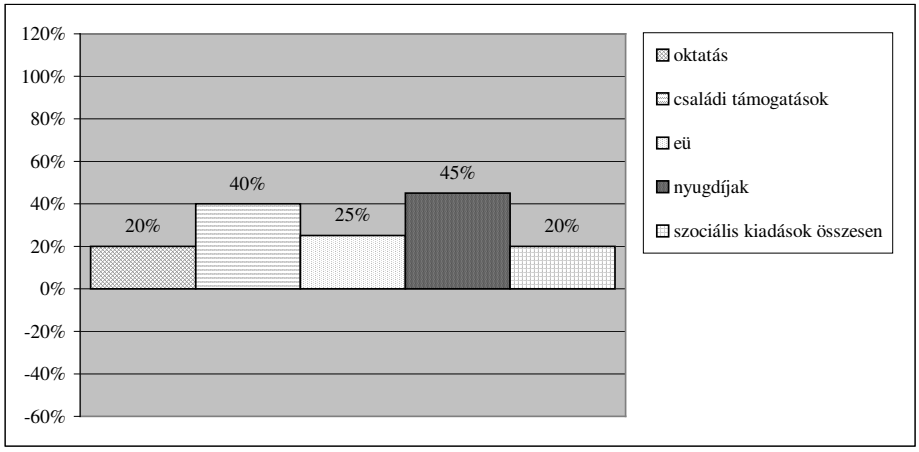

A konzervatív polgári modell (1998-2002) trendje 2025-ig

8. Az EU vár minket?!

Megalakult az Integrációs kabinet, felálltak az integrációs munkacsoportok, az integrációs államtitkárság, lassan feláll egy Európa-minisztérium. A párhuzamos EU/magyar/EU-bürokrácia kialakítása azonban nincs megoldva azzal, hogy a kormányzó pártok teletömik embereikkel a különféle szervezeteket. Az integrációs államtitkárság 18 pontos előterjesztése a köztisztviselők integrációs képzéséről ugyan ellentmondani látszik ennek, de az egyes tárcáknál folyó kijelölés nem garantálja, hogy a mintegy 900 személy valóban szakember. Az, hogy a jelenlegi kormány az ország valós helyzetétől és érdekeitől elszakadva - olyan vehemensen igyekszik az EU-hoz kapcsolódni, egy határozott politikai késztetést és irányulást jelent. A gyenge nemzeti legitimációjú, erkölcsi deficitekkel küszködő magyar baloldal (a baloldali liberális kontracsoportokkal) együtt az EU-elismertetéssel, a közeledési folyamat bürokráciáját kisajátítva, a források elnyerésével, a gazdasági és politikai hatalom bebetonozásával, a művelődés (média) és oktatás fórumainak megszállásával előre menekül. E folyamat a nemzeti kapitalizmus kialakulását nem segíti, csak egy vékony tőkés rétegeződést enged, mely a kozmopolita tőke Magyarországi kezelőivel kiegészülve egy sajátos oligarchiát hoz létre.[188]

8.1 A közeledés időtényezőjéről

Az EU-nak igazán pozitív élményei Magyarország vonatkozásában nincsenek: a legtöbb nyugat-európai országnak kizárólag negatív történelmi vagy újabb keletű (gazdasági) élményei vannak Magyarországgal kapcsolatban. Az EU-nak ugyanakkor szüksége van Magyarországra, de a régióval együtt. A józanságra intő külföldi vélemények sorában már a Magyar-Osztrák Határmenti Regionális Tanács ülésén felvetődött, milyen súlyos károkat jelentene az elsietett belépés Magyarországnak. Az ENSZ-EGB közgazdász szakértői szerint 2005-ben még Csehországnak is korai lenne a belépés. A brit királyi külügyi intézet (RIIA) jelentése szerint csak 2006 után lehetséges az érintett országok belépése. Vannak kijózanító hazai példák is, mint például a Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft vizsgálata, mely az elektrotechnikai, elektronikai, műszeripari piacaink elvesztését, importdömping beáramlását, a jelzet területen működő kis- és középvállataink megszűnését jövendöli.

A bővítés centrista vagy föderalista útjáról beszélő elemzők szerint lassulás van bővítés időpontjait illetően, erősödött a befolyásos erőkkel szembeni ellenállás (a német dominancia); a csatlakozási koncepciók nem erősítik, hanem gyengítik egymást (közép-európaiak, baltiak, cseh-magyar ellentétek); mindent összevéve a legtöbb nyugati elemző szerint saját jogon a legtöbb közép-európai jelölt nem alkalmas a csatlakozásra. Magyarország pozícióin sokat fog rontani a bősi probléma megoldásának Magyarországra kedvezőtlen kimenetele is, amikor a problémakezelésben gyenge országnak minősül szomszédaival szemben. A halasztás szándékának hangot adtak már 1997 elején is, amikor eléggé botrányos körülmények között visszavonták az előző brüsszeli határozatot és kitolták a csatlakozás időpontját. A korábbi elképzelések szerint 2000-ben politikai aktusként, 2002-ben intézményi aktusként, 2005-2007-ben a gazdasági normaközösség kezdeként valósult volna meg a magyar közeledés, konzervatív elemzők szerint viszont 2005-2010, 2015, 2020-2025 időtávot lehet mérvadónak tekinteni Magyarország mai fejlődési lehetőségei és programjai alapján.

[188] Konzultáció: előadás az információs tanácsadók kerekasztalánál

Az EU működése a gazdasági hasonulásban két területen már valóságos: egyrészt a magyar mezőgazdaság már „élvezi" minden áldását az EU-közeledésnek, folyamatos veszteségeket szenved belső piacainkon, folyamatos cserearányromlásnak van kitéve a nyugati piacokon. Másrészt a schengeni egyezmény hatására a magyarokat jobban ellenőrzik a szervezett bűnözés, fekete munka, kábítószerek, illegális kereskedelem miatt. Láthatóan nem értjük, hogy mit lehet tenni: nincs integrációs politikánk, nem értjük, mi folyik az EU-ban, nem értjük, hogy a csatlakozás nem külpolitikai játszadozás, egyeztetés, hanem teljes modellváltás (Csaba L. nyomán). Nem a szocialista Magyarország hasonulásáról van szó a szocialista országok KGST-jéhez, hanem egy kapitalista modell hasonulásáról egy kapitalista paradigmákat egymáshoz közelítő szervezethez, melynek tagjai más és más modellt követnek az érdekérvényesítésben.

A hivatalos magyar álláspont szerint már megkezdődött a felzárkózás a fejlettekhez, a növekedés forrása a külföldi tőke és az EU-hasonulás. Mindhárom vitatható állítás, Magyarország esetében a külföldi tőke eddig jobbára csak az adósságmenedzselést, illetve a piacszerzést finanszírozta: Szlovénia adottságai sokkal jobbak, Csehország és Lengyelország nyugati megítélése jobb, Szlovákiát vezető politikai erői késztetik a közeledés lassítására (éppen úgy, ahogy a Magyarországot vezető politikai erők viszont a mindenáron való gyorsítására). Magyarország nemzeti érdekei nem ismeretesek: nincsenek kidolgozva (!), ami programtalanságot jelent.

8.2 Az EU-közeledés információpolitikája

Nem értjük a közeledés lényegét, amit éppen az mutat, nem értjük, hogy az EU-bürokrácia és adminisztráció lényege az állandó és folyamatos információcsere. Az - egyébként egyértelműen politikai indíttatású, túlkompenzálási tünetként értékelhető szocialista EU-közeledési düh sikertelenségének gyökere vagy eredője, hogy a csatlakozási kérdőívek 23 fejezetéből 9 foglalkozik szabványosítással: 5.500-6.000 szabványt kellene honosítani, de Magyarország nem foglalkozik ezzel, pontosabban nem költ rá eleget, hanem magára hagyja a gazdasági aktorokat, próbálkozzanak, ahogy tudnak. A magyar élelmiszerek közül számos ólom-, nitrát-, kadmium-szintjei miatt nem léphet be az EU-ba: az illetékes ÁNTSZ ellenőrzési lehetőségei viszont egyre zsugorodnak (1991-ben még 17.000, 1996-ban már csak 8.000 toxikológiai vizsgálatot folytathattak). A BKIK és az ISM vállalati munkacsoport által készített felmérés szerint a magyar cégek 26,7%-a rendelkezik programmal a közeledéssel kapcsolatban, 37% számol vele, ami elképesztő hozzáállás.

A statisztikai harmonizáció alakulása a kérdőívek kitöltésével - úgymond - folyamatban van. Az EU-szakértők a mi statisztikai bázisunkon készült információk alapján próbálták minősíteni Magyarországot. Az értékelés feltételezi, hogy minden ország a legőszintébb módon töltette ki az adatlapokat, s hogy az közvetlenül értelmezhető a nyugati gondolkodásmód alapján. Mi azonban nem az EU-normák szerint értékelhető statisztikai adatokkal dolgoztunk, egyrészt a magyar statisztikai bázis nem ad egyértelmű összehasonlításokra lehetőséget, másrészt a magyarországi adatok megbízhatósága kérdéses, harmadrészt az EU csak bizonyos mennyiségi mutatókra kíváncsi és nem érdeklik a jelentkezők gondjai. A mennyiségi mutatók, a trendek és tendenciák összevetése szerint az „EU" maradéktalanul előírásosan szinte sehol sem működik, ha valahol mégis, az információpolitikában. Más megfogalmazás szerint: az EU szakosított szervezetei a gyakorlati megvalósításban így-úgy előrehaladtak, de amiben maradéktalan a működés, az a különféle bizottságok tagjai (tagállamai és tagszervezetei)

közötti információcsere, s ebben vagyunk mi a legjobban elmaradva (a libamáj-kvóta, élelmiszerminősítők, WTO-normák stb. a bizonyíték). Magyarországon az információs rendszerek: a szervezet-, a tulajdon- és a pénzforgalom-regisztrálás, a nagy nyilvántartó rendszerek (cég-, adó-, tébé-, vámnyilvántartások, az áruforgalom különféle minősítő rendszerei, az anyagellátás és termelés információs rendszerei mind, mind korszerűtlenek, részben működésképtelenek.

8.3 Az EU célja a kérdőívekkel

A kapcsolódó dokumentumok (Fehér Könyv, 1995, május 3.; Kérdőívek, 1996 augusztus) szerint az EU két stratégiai cél mint legfőbb rendezőelv szerint foglalkozik a csatlakozni akaró országokkal. Az első a szabad mozgás biztosítása a (régebbi) tagországok szempontjából: áruk, szolgáltatások, személyek és a tőke szabad mozgásának biztosítása, ami azonnali hátrányokat jelent a sokkal fejletlenebb újonnan jövők szempontjából. A második stratégiai rendezőelv a versenypolitika, ami azt jelenti, hogy az újonnan jelentkezők tudomásul veszik a tagországok kialakult versenyszabályait, s a maguk nehézkes gazdaságát kiteszik a „szabad" verseny áldásainak, ami óriási veszélyeket rejt.

Ezeket a nyilvánvaló aszimmetriákat azután úgy próbálják enyhíteni, hogy egy közeledési prioritásrendet készített és ajánl az EU a csatlakozni szándékozóknak, „kulcsintézkedéseket" javasolva, azokat elrendezve a közeledés első és második szakaszához. A legfontosabb tudnivaló e téren az, hogy a gazdasági közeledést minden jelentkezőnek magának kell kidolgozni, prioritásba sorolni és szakaszolni (ütemezni), tehát a csatlakozás idejét meghatározni is! Magyarország híre a helyzetfelmérés és a mennyiségi mutatók alapján semmi aggodalomra nem ad okot az uniós tagságnak, a magyar trendek és tendenciák vonala pedig kifejezetten megnyugtathatja őket. Mindezt megtetézi a teljesítési készség, amennyiben a számára minden előnytelen normát nyugodtan fogad Magyarország, ugyanakkor markáns vagy agresszív védekező reflexek nem jellemzik a magyarokat. Az EU-nyolcak 1952-1973 között járták be azt az utat, ami Magyarországra vár ma, ezért a magyaroknak nem a maastrichti követelményekhez kell igazodni, hanem az 1950-es évek Nyugat-Európájának útját járva kell gyorsított tempóban felzárkózni!

8.4 A személyes adatok védelme az EU-ban és Magyarországon

A címben jelzett konferencia többszörösen is jellemzőnek tekinthető a magyar információjog, az állam korszerűsítése, illetve az EU-hoz csatlakozás (jogi harmonizáció, intézményes hasonulás stb.) szempontjából. A rendezésről kevés jót lehet mondani, tulajdonképpen már a helyszín is az információ magyarországi meg nem becsülésének szimbóluma, amennyiben a húsz főre méretezett prezentációs lehetőségek mellett 120-nál többen szorongtak egy szűk kis teremben, rossz hangosítás mellett. Valami okból Magyarországon az információtudomány (mely egy alapjában kritikai/rendszerező tudomány) kevéssé hallat magáról (bár matematikai, statisztikai, biológiai, kommunikációs stb. információelméletet számos helyen oktatnak), így azután nem is hivatkozik rá senki, hogy az államnak van információs modellje és makrokommunikációs szerkezete, s ezek olyan színvonalon állnak, amennyire azt a gazdaság fejlettsége, a politikai rendszer demokratizmusa, a társadalmi kohézió (morál és etika) megengedi. Tehát nem lehet egy ország a fejlődő világ második vonalában, miközben információjoga

a legfejlettebbeket követi. Magyarország ezért az ellentmondások országa: amennyiben az információjogban vannak figyelemre méltó előzményei, nincs teljesen rászorulva az EU útmutatásaira (példázza ezt a jól sikerült adatvédelmi törvény), másfelől viszont elemi feltételek is hiányoznak. Magyarországon ma egy liberáris információjog-filozófia uralkodik, amellyel az a baj, hogy kizárólagossá vált, nem konzisztens az ország fejlettségével a gazdasági és a politikai rendszerjellemzők tekintetében sem: emiatt az államot (a közigazgatást, a bűnüldözést stb.) gátolja sokkal inkább, mintsem az állampolgárok személyes információszabadságát erősítené.

A közérdekű adatok nyilvánossága, a személyes adatok védelme, az információszabadság kiterjesztése fogalomkörben mozogva a szakemberek figyelmeztetnek, hogy a jogi adattár szerint 3.300 jogszabály szól valamilyen adatról (abból cím szerint 185), a személyes adatról 726 jogszabály-hivatkozást találni (5 címében is hordozza). Eddig is egy tucatnyi törvény született, melyek mindegyike érintette a szóban forgó tárgyat (a társasházi törvénytől egészségügy, ingatlan, kulturális javak, körözött tárgyak, illeték, tébé stb., a reklámtörvényig bezárólag), különösen a nyilvántartási, a direkt marketing, a felsőoktatási, a szakazonosító törvény stb. révén.

Mind nyilvánvalóbb (természetes és mesterséges) ellentétek vannak nálunk az alkotmánybírósági, ombudsmani, illetve a közigazgatási és a magán (kereskedelmi) érdekek, információjogi megközelítések között: gondoljunk az informatikai szakmai és a tulajdonosi lobbi keményebb adatvédelmi igényeire. A magyar adatvédelmi törvény a nemzetközi gyakorlatban is liberális (amennyiben igen széles körű), egyesíti magában az adatvédelmi és az információszabadság jogot. Viszont ezzel egyidőben mind nagyobb figyelmet követel, hogy a jogi, a (számítás)technikai szakértés fokozott igénybevétele mellett az adminisztrációs (a nagy nyilvántartó rendszerekhez értő) információszervező szakismeretekre is óriási szükség lenne.

Általánosságban tudni való, hogy az információs társadalom modellnek van észak-amerikai, EU-i és délkelet-ázsiai paradigmája, s azok sajátos információjogi, adminisztrációs és makrokommunikációs szerkezetekben nyilvánulnak meg. Nos, elgondolkodtató, hogy miközben Magyarország az EU-hoz próbál hasonulni, aközben az információjogban mértékadó szakmai és politikai körök az észak-amerikai paradigmát erőltetik, bár az a magyar gazdaság és a politikai rendszermodell fejlődésében a közvetlen érdekeinket nem szolgálja. Egyesek szerint 1988-1990 között volt az információszabadság(jogok) virágkora Magyarországon, majd az információjog egy intellekturális információsszabadság-eszmény nevében egyre jobban elvált a gyakorlattól, minthogy az állampolgári információviszony (érzékenység és gazdaság) két legfőbb jellemzője, a széleskörűség és a hozzáférhetőség, illetve az információszabadság mint az ízlés- és véleménypluralizmus érvényesülése mind nyilvánvalóbban korlátozódik.

Jellemző módon az EU előadói, illetve a német és angol független adatvédelmi szakértők figyelmeztetnek az átvétel, az összeegyeztetés, a nemzeti érdek (a belföldi érdekeltségek védelme) miatti fokozott konfliktusokra, a magyar képviselőktől aggályokról nem hallani. A tagországokban a „hivatalos magyar állásponthoz" képest konzervatív szakmapolitikai szemlélet jellemző, az intézményes szabályozás finomodása, szemben az észak-amerikai modell inkább magán jellegű, peres gyakorlattal alátámasztott információjogával. Az információjogászok szivesen hivatkoznak a tökéletes, széles látókörű, átfogó szabályozásra, ami a mai Magyarország gazdasági és politikai fejlődését nem segítheti, sőt, az EU-közeledésben számos hátrányt jelent majd a magyar információvagyon védelme, az információs infrastruktúra használata, a belföldi és a külföldre irányuló információtermelés, illetve értékesítés szempontjából.

Az EU-i közös adatvédelmi elképzelései csak 1998 októberében aktuálisak, de ez nem jelent merőben új dolgokat a legtöbb tagországban (talán a „privacy", az emberi jogok széleskörűségének további kiterjesztéseként érdekes). A legtöbb változást az egységes piac jelenti, tehát amelyik országban nem készültek el a belső harmonizációval (a saját területspecifikus vagy ágazati normák, szabályok, a generális adatvédelem), valamint az EU közös normái közötti szabad mozgást (információáramlást) biztosító, de a nemzeti érdeket áttételesen (közvetett módon) védő mentességek, kivételek, derogációk, az az ország igen jelentős károkat szenvedhet el a nemzetközi információkereskedelemben, a nemzetközi kommunikációban.

Fontos - és nem eléggé hangsúlyozott - fejlemény, hogy az EU ugyan megfelelő normákat ajánl, s azokat bevezetni ajánlatos, ám a megvalósítás módozatait és formáit a tagországokra bízza. Magyarországon az állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete nincs definiálva, nincs információtörvény, nemzeti és kormányzati információpolitika a hitelesség, az információjogi és szakmapolitikai intézményrendszer számára. A nagy nyilvántartó rendszerek jogállása, adminisztrációs kiterjedése, politikai ellenőrzése nem tisztázott: nem korszerűsítették az adminisztrációs kompetenciákat a szervezet-, a tulajdon- és a pénzforgalom-regisztrálásban, valamint a hozzáférési protokollt. Állandóan szóba kerül valamiféle központosítási törekvés (mint a KATOR), annak jogi, szakmapolitikai, információtudományos tisztázása nélkül. A személyiazonosítók-ügy látványos kudarca (2,5-3 milliárd forintnyi kidobott pénz, amennyiben egy azonosító helyett több bevezetése technikai és adminisztratív értelemben ugyanoda vezetett), számos kényelmetlenséggel, gazdasági károkozással, a bűnözés ellenőrzésének gyengülésével stb. mutatja az információtudományos szakértelem hiányát.

Mindent összevéve, miközben a magyar adatvédelmi törvényben megtestesülő egyéni adatvédelmet és információszabadság-eszményt szigorúbb normák kötik, mint a sokkal felettebb EU-ban, aközben a sokkal kevésbé fejlett magyar gazdasági, politikai és társadalmi rendszerben, az állam folyamatos és megállíthatatlan gyengülése következtében a közérdek hatalmas károkat szenved, s az állampolgárok is számos előnytelenséggel szembesülnek a gazdasági szereplők tisztességtelensége, a bűnözés virulenciája, a puha (szankciók nélküi) információjog és a morál egyidejű gyengülése mellett. A magyar és az EU-információjogi fogalmak értelmezése, átírása nem kompatibilis: ami azért sem lehetséges, mert Magyarországon az információkezelési és gazdálkodási fogalomrendszer korszerűsítése elmaradt, illetve semmilyen információjogi fogalomkészlet nem jelent meg a köztudatban.

Legfontosabb előzetes EU-dokumentáció

1. Közép- és Kelet-Európa társult országainak felkészülése az EU egységes belső piacába történő integrációba. Fehér Könyv, Brüsszel, 1995, dec. p.508
2. Hitiris, T.: Az EU gazdaságtana. Műszaki K., Bpest, 1995. p.344
3. Balázs,P.:Maresceau,M. szerk: Magyarország felkészültsége az EU-tagságra. OMIKK, Bpest, 1996. p.438

9. Az EU-tagság előtti Magyarország információs jegyzőkönyve

Az EU-csatlakozási (a Maastrichti) kritériumokról egyre többször jelentik ki, hogy végül politikai elbírálás alapon veszik, figyelembe, s azzal jelzik a halasztást is: így van most is, amikor kiderül, hogy más csatlakozására várók, főként a nálunk nagyobb

nyomásgyakorló lengyel és a cseh állam sem akarja teljesíteni időre a kritériumokat, amivel a magyar széndékokat is erősítik, ill. gyengítik, s azzal a politikai népszerűséget vásárló MSZP malmára hajtják a vizet. A volt gazdasági miniszter, Matolcsy György minősíti a „politikai eladósodást", szemben a beruházásokat finanszírozó „gazdasági eladósodással" (mti/vg,p.1,3,16./ifti). Az EU-politika eseménye, hogy mind több információt kapunk a csatlakozási feltételekről, a csatlakozás költségvetési gondjairól, melyek szerint ha a kritériumok elbírálásában kaphat is jóindulatú elbírálást a magyar baloldal, a hagyományos és manapság szerzett versenyhátrányok miatt akkor is súlyos zavarok állhatnak elő. Amennyiben az éves versenyhátrányunk Csehországhoz viszonyítva évi 400 milliárd forint, vagyis három évre nézve 1.200 milliárd forint lehet.

A Századvég Politikai Elemzések Központja a kanadai Fraser Institute által vezetett Economic Freedom Network magyar tagjaként bocsátotta ki az Economic Freedom of the World sorrendben hetedik jelentését Magyarországon. E jelentés 2001-re vonatkozik és 123 nemzetet rangsorol a gazdasági szabadság fokát becslő index alapján. Magyarország 2001-ben a gazdasági szabadság alakulásában a jelentés alapján rendkívül komoly előrelépést mutatott 2000-hez képest: az ország az 52. helyről a rangsor legfelső harmadát elérve a 35. helyre ugrott előre. A 2000-es 6,6 indexponthoz képest az ország 2001-ben 7,0 pontot kapott. Ezzel a pontszámmal a magyar gazdaság olyan országokat előzött meg, mint Franciaország, Görögország, vagy Thaiföld. A magyar gazdaság 2001-es eredményével a kelet-közép-európai volt szocialista országok és az első körös EU-csatlakozó államok közül Észtország kivételével – amely 7,5 ponttal a rendkívül előkelő 16. helyet szerezte meg – mindenkit megelőz a gazdasági szabadság rangsorában. Az EU-csatlakozók közül a 2001-es adatok alapján Csehország a 39., Lettország az 51., Málta a 60., Litvánia és Ciprus holtversenyben a 69., Szlovénia a 73., Lengyelország és Szlovákia holtversenyben a 77. helyen áll.

Az idősoros adatok szerint a pozitív eredmény alapvetően a belföldi fizetőeszköz stabilizálásával, valamint a külföldre irányuló tőketranzakciók liberalizálásával függ össze, emellett az indexet alkotó változók az állami transzferek és szubvenciók terén is javulásról adnak számot. Magyarország az elérhető maximális 10 indexpontot 2001-ben három területen, a külföldi fizetőeszköz birtoklásának szabadsága, a szerzői jogok és intellektuális tulajdon védelme, illetve a negatív reálkamatok elkerülésének terén szerezte meg. A maximális pontot elérő területek közé a külföldi fizetőeszközök birtoklásának szabadsága került be újonnan a 2000-es állapothoz képest. A jelentés leszögezi, hogy a gazdasági szabadság bővülő tendenciát mutat a világban. A szabadságfok átlagos értéke 2001-ben 6,35 indexpont volt, ami a 2000-es 6,34-es pontértékhez képest csekély emelkedést jelez, az 1995-ös 5,96-os indexértékhez képest azonban már jelentős növekedést mutat. A világban a gazdasági szabadság fokára az 1970-es évek folyamán a csökkenés volt jellemző, az indexérték 1970 és 1980 között 6,07 indexpontról 5,36 pontra csökkent, azóta viszont folyamatosan emelkedik.

Továbbra is Hong Kong vezeti az országok gazdasági szabadság szerinti rangsorát, 8,6 indexponttal. Hong Kong-ot szorosan követi Szingapúr 8,5 ponttal, majd az Egyesült Államok következik 8,3 ponttal, a negyedik és az ötödik helyen pedig Új-Zéland és az Egyesült Királyság áll, mindkettő 8,2 ponttal. A tíz vezető ország csoportjába tartozik továbbá Kanada, Svájc, Írország, Ausztrália és Hollandia. Néhány további nagy gazdaság helye a rangsorban: Németország a 20., Japán a 26., Olaszország a 35., Franciaország a 44., Mexikó a 69., India a 73., Brazília a 82., Kína a 100., Oroszország pedig a 112. helyen áll.

Az alacsonyan rangsorolt országok legtöbbje az afrikai, illetve a latin-amerikai

kontinensen helyezkedik el. Az afrikai kontinens szub-szaharai nemzetei közül Botswana érte el a legjobb eredményt: nyolc másik nemzettel – köztük olyan fejlett országokkal, mint Japán és Norvégia – holtversenyben a 26. helyen áll. Latin-Amerika legjobbja, Chile két másik nemzettel osztozik a 20. helyen. A legalacsonyabban rangsorolt öt nemzet Bissau-Guinea, Zimbabwe, Algéria, a Kongói Demokratikus Köztársaság és Burma. Könnyen meglehet azonban, hogy számos olyan országban, amelyekről nem állnak megbízható adatok az Economic Freedom Network rendelkezésre – például Észak-Korea vagy Kuba –, még ennél is alacsonyabb a gazdasági szabadság foka.

A gazdasági szabadság az elemzések szerint továbbra is erős korrelációt mutat az egy főre jutó jövedelemmel, a gazdasági fejlettséggel és a lakosság várható élettartamával. A gazdasági szabadság növekedése az adatok szerint nem vezet a gazdasági egyenlőtlenség növekedéséhez. A gazdasági szabadság rangsorában az ötödik kvintilishez (legalsó ötödhöz) tartozó országok keresőinek legszegényebb 10 százaléka saját országában az összes jövedelem 2,27 százalékát, a negyedik kvintilisben a teljes jövedelem 2,26 százalékát, a harmadik kvintilisben 2,27 százalékát, a másodikban 2,83 százalékát, a legfelső ötödben pedig 2,68 százalékát kapja. Az egy főre jutó átlagos jövedelem a gazdasági szabadságfok szerinti rangsor legalsó ötödéhez tartozó nemzeteken belül a lakosok legszegényebb 10 százalékánál 873 amerikai dollár, szemben a gazdasági szabadság rangsor legfelső ötödébe tartozó országok 6.681 dolláros átlagos jövedelmével.

A gazdasági szabadság szerinti rangsor első öt országában az egy főre eső GDP átlaga 22.922 dollár/év, szemben a rangsor legalsó öt országának 3.251 dollár/év átlagával. Az elmúlt egy évtized folyamán a legmagasabb szabadságfokú országokban a növekedés átlagosan a 2,3 százalék/év szintet érte el, míg a legkevésbé szabad gazdaságú országokban mindössze 0,6 százalék/év volt a gazdaság bővülésének mértéke (A gazdasági és vállalkozási szabadság 2003-ban. www.Századvég.hu).

9.1 Így látják Magyarországot

A szélessávú internetezés helyzetét felmérő jelentések (ebusiness.com, Point Topic) szerint a kelet-európai lemaradás egyértelműen az árak miatt van (ellentétben a magyar piaci szereplők indokolásával!), mert miközben a jövedelmek 5-7-szer kisebbek, mint nyugaton, az intertezés tarifája több mint duplája a nyugati áraknak (Eurocom.com'2003.09.13.). A Euromoney minősítése is leértékeli Magyarországot. Bár a régiónk egésze romló helyzetben van, nem magyarázza meg, hogy miért estünk vissza fél év alatt a 33.-ról az 58. helyre. A szűkebb és a tágabb térségünket értékelő előrejelzések alig optimistábban az MNB szigorú prognózisánál, de a jelentősebb javulás is csak egy év múlva érhet el hozzánk (2004 második felében): Magyarország az országkockázati rangsorban egyet lépett vissza, a 35. helyre, közepes jó pontszámmal (68,79), a gazdasági teljesítményindexünk 18,04 (a lehetséges 25 pontból). Ami további pesszimizmusra adhat okot, hogy Németország nagyon rosszul teljesít (10 éve a leggyengébb eredménnyel) és kilátásai sem jók. A külföldi elemzők 2002-ben 5,5%-os inflációt várnak nálunk (ahogy az MNB is, bár Járai 2003-ra 6,5-7%-os inflációval számolt!).

A Magyarország és szűkebb térsége versenyképességével foglalkozó tanulmányok szerint a kelet-európai térség elveszíti előnyeit és végső soron a versenyt Ázsiával szemben. Az Ecostat adatai alapján készült, a 2002-es nemzeti bérszínvonalat, a gyáripari termelést alapul véve elég elszomorító a mi esetünkben, hogy a magyar havi

átlagbér 424 dollár volt. Ami 5-8-szor volt kevesebb, mint a fejlett európai országokban. Franciaországban a havi átlag 3.159 dollár, Németországban 2.989 dollár, Írországban 2.624 dollár, Olaszországban 2.171 dollár, Görögországban 961 dollár, Csehországban 554 dollár: a magyar havi 424 dolláros bére a törökökével van azonos osztályban, akiknél 404 dollár a havi átlagbér. Egyébként az Eurostat legfrissebb jelentése szerint az uniós és a magyar életszínvonal közötti szakadék zárulóban van, 4%-kal javult a tavalyi minősítésünk. A társulni akaró országok az EU-színvonal 46%-át érik el, Magyarország pedig 57%-ot ért el (amivel 4. a csatlakozók között). Ám az elemzők szerint a magyar felzárkózás üteme lassul, a többieké pedig gyorsul. Az EU Enlargement Papers legújabb változata bírálja a csatlakozókat a költségvetési hiány, deficit miatt, amellett az államháztartási adatok hitelességét is kifogásolja.

Az emberi fejlődés indexét (HDI) 1990-ben számolták ki 160 országra, és azóta évente újraszámítják. A várható élettartam, az írni-olvasni tudás, az oktatási intézménybe beiratkozottak aránya, valamint az egy főre jutó GDP utáni osztályozás (mérés és minősítés) a képzettségi, a jövedelem és a várható élettartam index alapján végzett számításban végződik. Eszerint a HDI-index a fejlettség alapján három kategóriába sorol, mint magas (0,800 felett), közepes (0,500-0,799) és alacsony (0,500) státuszú országok csoportjába. A jövedelem alapján magas (9.361 amerikai dollár GNP/fő felett), közepes (761-9.360 USD GNP/fő között), és alacsony 760 USD GNP/fő alatt) kategóriákban. Ezek szerint Magyarország a közepesen fejlettek közé sorolható, minthogy 2000 táján a HDI országosan 0,613 pont érték, viszont a kistérségek maximális indexe 0,812 (ez győri kistérség mutatója), a minimális indexe 0,133 (nyírbátori térség). A régiók esetében vezet a nyugat-dunántúli régió 0,891-es index alapján (ami éppen hogy átesik a közepes kategória határán), a leggyengébb értéket az alföldi régió adja 0,164 index értékkel (Területi Statisztika'2003,4.sz.p.303-322./ifti).

A régiószervezés, az EU-hasonulás miatti legoptimálisabb helyzet kialakítása, és a politikai torsalkodásokban kimerülő hazai régiós verseny helyzetében jelent gyökeres fordulatot, hogy elkészültek az első konkrét számítások a központi nagyrégió szétválasztásának értelmével kapcsolatban. A Tosics Iván-féle csoport foglalkozott a 2007-2013 közötti EU-tervezési időszakra vonatkozó regionális beosztás és támogatási elképzelésekkel, s ezek alapján a főváros és a központi régió szétválasztását nem javasolják, mert mindent összevéve rosszabbul járnánk. A szétválással ugyanis a közép-magyarországi régió (KMR) 1,2 milliárd euró támogatást kapna 2007-2013 között az 1. célterületi támogatási rendszer szellemében, a főváros pedig a 2. rendszerbe kerülve 380 millió eurót (s azt is csak akkor, ha le tudná hívni!). A KMR együtt maradása esetén csak a 60 százalékát kapja annak, mintha az 1. rendszerben maradt volna, de hét éves időszak alatt összességében 1,875 milliárd euróhoz juthat. Mindennek kockázata az, hogy az EU nem tartja be az első koncepció előírásait, és a 2004-2006-os csökkentett költségvetéssel számol. Ekkor ugyanis a középrégió vagy 275 millió euróval többet, vagy 500-800 millió euróval kevesebbet kap (mti/nszab'2003.09.13.,p.11./ifti).

Az „így látják Magyarországot" típusú tájékoztatás eseménye volt az EBRD-World Bank Survey'2003 minősítése, amelyik 1999-2002 közötti hivatalos statisztikai adatok alapján hasonlítja össze régiók és országok fejlődését. Eszerint a mi a szűkebb térségünkben a következő fejlődést látták (a minősítés 1-4-ig terjedő skálán az akadályozó tényezők létét értékelte (Transition – The Newsletter About Reforming Economies'2003,14.k. 4-6.sz. p.12-18./ifti - www.worldbank.org/ifti).

		Pénzügyi Index	Adózási index	Korrupciós index
Csehország	1999	2,88	3,29	2,52
	2002	2,49	2,58	1,95
Horvátország	1999	3,56	3,27	2,79
	2002	2,23	2,24	2,29
Lengyelország	1999	2,86	3,15	2,52
	2002	2,91	3,17	2,50
Magyarország	1999	2,86	3,07	2,14
	2002	2,26	2,41	1,77
Románia	1999	3,71	3,34	3,00
	2002	2,67	2,92	2,70
Szlovákia	1999	3,37	2,96	2,59
	2002	2,53	2,43	2,50
Szlovénia	1999	2,73	2,87	1,71
	2002	2,00	1,87	1,67
Ukrajna	1999	2,52	2,77	2,51
	2002	2,55	2,78	2,51

		Infrastruktúra Index	Szabályozási index	Jogszolgáltatási index
Csehország	1999	2,48	2,40	2,48
	2002	1,43	1,86	1,91
Horvátország	1999	1,87	1,94	2,77
	2002	1,23	1,81	2,57
Lengyelország	1999	1,70	2,17	2,35
	2002	1,55	2,32	2,47
Magyarország	1999	1,64	2,18	1,96
	2002	1,26	1,74	1,51
Románia	1999	2,51	2,41	2,66
	2002	1,61	2,03	2,45
Szlovákia	1999	1,90	2,08	2,26
	2002	1,41	2,05	2,50
zlovénia	1999	1,74	1,92	2,29
	2002	1,19	1,60	2,02
Ukrajna	1999	1,47	2,05	2,13
	2002	1,48	2,04	2,23

Az EBRD-World Bank összesített indexe
a fejlődést akadályozó tényezők minősítésére

		Átlagértékek	Helyezések
Csehország	1999	2,62	(6.)
	2002	2,01	4.
Horvátország	1999	2,66	(7.)
	2002	2,00	3.
Lengyelország	1999	2,46	(4.)
	2002	2,45	9.
Magyarország	1999	2,28	(3.)
	2002	1,77	2.
Románia	1999	2,90	(8.)
	2002	2,33	7.
Szlovákia	1999	2,54	(5.)
	2002	2,19	5.
Szlovénia	1999	2,13	(1.)
	2002	1,67	1.
Ukrajna	1999	2,22	(2.)
	2002	2,25	6.

„Így látják Magyarországot” típusú tájékoztatási esemény volt a Világbank 133 országot tartalmazó, összehasonlító elemzése, mely szerint a „túlszabályozottság” miatt igen nagy a teher a magyar vállalkozásokon. A cégalapítás szükséges időtartama (65 nap) is a legmagasabbak között van, a cégalapítás költsége (az egy főre jutó nemzeti jövedelem 64,7%-a) világviszonylatban a legmagasabb, a minimális tőkeigény (az egy főre jutó nemzeti jövedelem 222,3%-a) terén a legmagasabbak között van a kft alapítása után. A Euromoney 195 országról szóló, összehasonlító befektetési kockázati minősítése szerint a lehetséges 100 pontból Magyarország 68,79 pontot kapott, ami a 35. helyre szól (tavasszal még a 34. volt 70,95 ponttal). A térségünkből Szlovénia előz meg bennünket, a 28. helyen. A politikai és gazdaságpolitikai kockázati mutató lehetséges 25 pontjából mi 18,04 pontot kaptunk (a tavaszi 18,60 után), az általános gazdasági teljesítményünket 9,60-ra értékelték (a tavaszi 10,45 után), a hitelminősítésre (a maximális 10 pontból) 6,67, a tőkepiacokhoz hozzáférésre (a lehetséges 5 pontból) 3,75 pontot kaptunk (a tavaszi 4,13 után).

A magyarországi egy főre jutó vásárlóerő Németországgal összevetve 3 százalékponttal javult 1998 és 2002 között a GfK Piackutató Intézet adatai alapján. A felmérés szerint, amelyben az egy főre jutó németországi vásárlóerőt vették 100 százaléknak, a magyar mutató az 1998-as 47-ről 2002-re 50 százalékra nőtt. A GfK nürnbergi központja 38 európai ország vásárlóerő-indexét számította ki oly módon, hogy az egy lakos által vásárlásra költhető pénzt összevetette az egyes országok háztartásainak költési szerkezetével, és a statisztikai bevásárló kosarába tartozó termékek áraival. A közép-kelet-európai régióban Szlovénia indexe a legmagasabb, 69 százalék. Négy évvel korábban is Szlovénia vezette a régiót, 67-es mutatóval. Magyarországot a térségben még Csehország előzi meg 51-es mutatóval. Az Európai Unió tagországai közül a legalacsonyabb, 73 százalékos mutatóval Portugália rendelkezik. Az európai mezőnyt Luxemburg (153 százalék), Svájc (128), Izland és Norvégia (104), valamint Belgium (103) vezeti. A GfK külön vizsgálta azt is, hogy a közép- és kelet-európai régiókban egymáshoz viszonyítva hogyan alakul a vásárlóerő-index. Itt 100 százaléknak a közép-kelet-európai átlagot vették. A 300 régió közül az első négy helyen szlovén területek végeztek, az ötödik Prága lett 276 százalékkal, majd további hét szlovén terület után Budapest következett; a magyar főváros indexe 256 százalék lett. A régiós listán Fejér megye a 15., Győr-Moson-Sopron megye a 17., míg Komárom-Esztergom a 18. helyre került. A vizsgálat szerint az egyes országokon belül nagy eltérések figyelhetők meg a területi egységek között. Magyarországon a vásárlóerő évi 4019 euróval Budapestre és környékére, valamint az északnyugati megyékre összpontosul, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében mindössze 2625 euró az átlag (mti’2003.09.25.).

A Világbank is közreadta a 2002-es nemzeti jövedelemmutatók alapján készített „fejlettségi összehasonlító jelentését”. Ezek szerint a szűkebb térségünkben a harmadikak vagyunk, de ez nem jelent különösebb elismerést (főként ha az elmúlt 10 évet nézzük). Magyarországon az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem vásárlóerő-paritáson 2002-ben 12.810 dollár volt, (a szlovén 17.690 és a cseh 14.500 dollárral szemben). A fejlett világ a mi jövedelmünk dupláját (Ausztria 28.240 USD) és tripláját (Norvégia 35.840 USD) éri el.

A liberális szellemiségű amerikai Cato Intézetnek a közép-kelet-európai térség középtávú jövőjéről készített, előretekintő tanulmánya az 1996-2003-as trendek és tendenciák alapján készített helyzetértékelése nyomán pesszimista jövőképet rajzol fel. Az EU-szabályok megfosztják a térséget a komparatív előnyeitől, egyenlőtlen versenyre kényszerít, a hátrányok meghaladják majd a csatlakozás előnyeit. Az uniós joganyag

főként a munkaerőpiacon, a mezőgazdaságban, a környezetgazdaságban jelent igen súlyos terheket a csatlakozóknak.[1]

Magyarország elsőrendű befektetői minősítésének stabil kilátását a kereskedelem, a pénzügyi szektor és az intézményi háttér mélyülő uniós integrálódása, valamint az évtizedes múltú szilárd adósságkezelés támasztja alá, a minősítést ugyanakkor számos makrotényező terheli, állapítja meg a Moody's Investors Service Londonban kiadott éves országjelentése. Az elemzés szerint a kereskedelmi szektor különösen annak előnyeit élvezi, hogy a magas hozzáadottérték-tartalmat előállító szektorok fő gyártási központjai beágyazódnak az Európai Unió termelési-elosztási-piaci láncolatába. A jelentés szerzője szerint az előrehaladott EU-integráció miatt folyamatosan és jelentős ütemben csökken az olyan jellegű devizaválságok kirobbanásának kockázata, amelyek rendszerszinten sodornák veszélybe a Magyarországon rezidens adósságkibocsátók adósságszolgálati kötelezettségeinek ellátását. Az országnak emellett évtizedes múltja van a szilárd adósságkezelésben, ami szintén a hitelképességi megítélés egyik pillére. A jelentés emlékeztet arra, hogy éppen az uniós konvergencia miatt a hitelminősítő nemrégiben a hazai valutában kibocsátott államadósság osztályzatán egyesítette - több más csatlakozó országéval együtt - a magyar hosszú futamú belső és külső szuverén adósság besorolását. Ez annak idején a magyar szuverén devizaosztályzat két fokozattal történő emelését jelentette, az addigi A3-ról a jelenleg érvényes A1-re. Más hitelminősítők listáján ez A mínuszról A pluszra történő felminősítést jelentene, jóllehet a többi nagy cég ezt a lépést még nem tette meg, sőt a Fitch Ratings a nyáron visszaminősítést valószínűsítő negatívra rontotta az A mínusz szintű magyar szuverén devizaadósság-osztályzatot, a mélyülő makrohiányok kezelhetőségével kapcsolatos aggályokra hivatkozva.

A várható csatlakozási változásokat járják körül egyre aprólékosabban a pénz- és értékpapír-piaci elemzések, amelyek a legérzékenyebbek a várható változásokra. A Reuters elemzése eszerint a térség legnagyobb tőkeimportőre a lengyel, a cseh, a szlovák és a magyar (holtversenyben) lehet: a magyar papírokat ugyan alulértékeltnek, s így felértékelődőnek tekintik, de a feltörekvőből fejlett piaci kategóriába kerülésünk csökkenti a keresletet irántunk. Másfelől a magyar cégeknek az EU-minta szerinti értékelése előnytelen lesz a magyar piacra nézve. A külföldi elemzők már szinte csak pesszimista minősítések adnak rólunk. A londoni Merril Lynch elemzője megdöbbentőnek tartja a 2003 második negyedévi GDP-t, mert a nettó exportteljesítmény a legrosszabb a negyedéves jelentések közreadása óta. Az idei éves GDP-t 2,2%-ra, a jövő évit 2,0-2,5%-ra teszi, s a Deutsche Bank elemzője is osztja ezt.

Magyarország 2002-ben a 33. volt a szervezet korrupció-leleplezési indexe szerint, korrupciós indexe 4,9 volt. Ezzel az EU-tagállamok közül csak a 44. Görögországot előzte meg, s a szintén uniós tagjelölt Szlovénia (27.) és Észtország (29) mögött állt. 2003-ban Magyarország minősítése (4,8) alig változott, helyezése mégis hét pozíciót romlott.

9.2 Az európai és a magyar információs társadalom közeledése

A kormányzati IT-használatban Kelet-Európa beelőz, Nyugat-Európa köztisztviselői megijedhetnek: egy nemrégiben végzett kutatás eredményei szerint keleti kollégáik számos vonatkozásban megelőzhetik, vagy már meg is haladták őket, ami az IT-használatot és -hozzáértést illeti. Az Európai Bizottság által megrendelt, az e-Forum kutatói által készített felmérés során magas beosztású állami tisztviselőket kérdeztek meg a 15 EU-tagállamból illetve a hat kelet-európai tagjelölt országból. A 2003, szeptember

15-16.-án Valenciában megrendezett „e-Forum Summit” rendezvényen prezentált kutatásból nyilvánosságra hoztak számos érdekesebb eredményt. A tanulmányból kiderült például, hogy az információtechnológiai eszközök használata (PC-hozzáférés, internet és e-mail) terén kelet már meg is előzte nyugatot. Kelet-Európában az e-kormányzás egyik elsőszámú prioritásának az átláthatóságot tartják, míg a nyugati hivatalnokok a 24 órás ügyintézés biztosítását és a költséghatékonyságot tartják a legfontosabb kérdéseknek. A kutatás további fontos eredményei:

- Kelet-Európában a közszférában dolgozó hivatalnokok 90 százaléka fér hozzá az Internethez, míg nyugaton ez az arány „csak” 81 százalék.
- - Nyugat-Európa köztisztviselői elsősorban attól tartanak, hogy az e-kormányzat révén a jövőben meg fog növekedni a nyomás a felhasználók/ügyfelek részéről, keleti kollégáik félelme viszont ahhoz kapcsolódik, hogy az egyéni teljesítményüket szigorúbban tudják majd ellenőrizni.
- - Inkább keleten tartanak attól a hivatalnokok, hogy az e-kormányzás következtében munkahelyek szűnnek majd meg.
- - Észak és Nyugat-Európa köztisztviselői viszont a személyes kontaktus elsorvadása miatt aggódnak jobban, mint a keleti közszolgák (mti/ifti’2003.09.18.).

Komoly forráshiány miatt meghiúsulhat az Egyesült Királyság kormányának azon célkitűzése, hogy a közszféra szájtjai a jövőben egyszerűbben használhatóak legyenek és megfeleljenek a fogyatékkal élők hozzáféréséről rendelkező törvényeknek. A brit kabinet kiadta a kormányzati szájtok felépítésével kapcsolatos irányelveit. A Quality Framework for UK Government Website Design elnevezésű dokumentum - a privát- és civilszektorral történő egyeztetések eredményei alapján - útmutatást ad a weboldalakért felelős szakembereknek a szájtok használhatóságának maximalizálása vonatkozásában. A célok közé tartozik, hogy a dokumentum útmutatásai alapján egyszerűsítsék az online kormányzati szolgáltatások használatát, valamint biztosítsák, hogy a több mint 800 közszféra által működtetett szájt az idei év végéig olyan módon át legyen alakítva, hogy megfeleljen a fogyatékkal élőkre vonatkozó antidiszkriminációs törvényben, az ún. Disability Discrimination Act-ben (DDA) foglaltaknak. Catriona Campbell, a the Usability Company elnök asszonya a dokumentum megjelentetését rendkívül pozitív lépésnek tartja, azonban úgy véli, hogy igen tekintélyes mértékű forrás bevonására lenne szükség, hogy be lehessen tartani az abban előírt irányelveket. Campbell szerint az a kormányzati célkitűzés, hogy a szájtok mindenki számára hozzáférhetők legyenek, sokkal magasabb prioritást kellene, hogy élvezzen, mint az, hogy a jelenlegi szolgáltatások, ügyintézési lehetőségek online elérhetővé tétele megvalósuljon 2005-ig. Elmondása szerint "ha egy szolgáltatás még nem érhető el az interneten, az nem ütközik egyetlen törvénybe sem. Amennyiben viszont már online elérhetővé tették, ám nem mindenki számára hozzáférhető módon, akkor az sérti a törvényeket."

A webkikötők hozzáférhetőségének biztosítását rögzíti a DDA, amely a köz- és a magánszektor számára egyaránt előírja, hogy a fogyatékkal élők, így pl. a vakok és a gyengénlátók vagy a siketek részére ugyanolyan mértékben elérhetővé kell tenni az információkat, mint ép embertársaiknak. Campbell szerint az egyik leggyakrabban előforduló probléma, hogy a szájtok jelentős része eszközfüggő, így például a kérdőívek kitöltéséhez gyakran elengedhetetlen az egér használata, nem mindig alkalmazható a

tabulátor az egyes mezők közötti léptetéshez. A fogyatékkal élők jogainak betartása felett őrködő felügyelet (Disability Rights Commission) jelenleg 100 szájtot vizsgál, hogy azok eleget tesznek-e a hozzáférhetőségi előírásoknak. A szerv meg fogja nevezni a szabályokat figyelmen kívül hagyó webhelyeket, és előfordulhat, hogy megteszi a megfelelő jogi lépéseket is ellenük (http://www.silicon.com/ifti).

Az EIU által közreadott EU-csatlakozási érettséget, távlatokat, fejlettségi lehetőségeket felmérő jelentés szerint a csatlakozni akarók reményei sokkal rosszabbak, mint eddig gondolták volna. Az átlagos jövedelmet tekintve 56 év kell a tagjelöltek felzárkózásához, és ezen belül nagy az eltérés. Az üzleti világ képviselői pozitívan fogadják a bővítést, 59% üzleti lehetőséget lát benne, 22% pedig nagy lehetőségeket is. A csatlakozás veszteseiként a mezőgazdaságot, az autógyártást, a fogyasztási cikkek gyártását, a bányászatot és a kohászatot jelölik meg. Az aggodalmaskodókkal szemben állítják mindannyian, hogy a csatlakozni akarók kimaradásuk esetén rosszabbul járnának. Ha az EU-15-ök évi 2%-kal növekednek, akkor a mai adottságokat tekintve az egy főre jutó GDP alapján Magyarország 34 év alatt tud felzárkózni.

Az EU-politika eseménye, hogy a legújabb számítások szerint egyre nyilvánvalóbb az uniós egyenlegünk negatívba fordulása. A 2004-es társfinanszírozási igények számításai szerint 350 M eurós pluszt állapítanak meg, ami mai áron felkerekítve 90 milliárd forint, s így alatta van az export:import változásokból következő deficitnek. Egyébként az European Forecasting Network megint visszavett a 2003. évi növekedési előrejelzéséből, a korábbi 1,2-ről 0,5%-ra (!) módosítva azt. A munkaerőköltségeket tekintve mind több kétség merül fel a magyar versenyképességgel, de nem úgy, ahogy a közgazdászaink zöme hangoztatja. Az EU-ban az átlag havi alkalmazási munkaerő költség 3.159 euró (a 2000-s hivatalos statisztikák szerint), míg nálunk 566 euró. A havi bruttó átlagbér Magyarországon 2000-2003 között 337-ről 529 euróra emelkedett. Az osztrák marketingszövetség által készített felmérés szerint a szlovén, cseh és magyar vállalatvezetők 68%-ka szerint előnyös az EU-csatlakozás (a csehek 75, a magyarok 60%-a vallja ezt). Az unióban kereskedést a szlovén cégvezetők 52, a csehek 44, a magyarok 36%-a említi. A munkaerő elvándorlásától a csehek 20, a magyarok 12%-a tart mindössze.

A növekedéselmélet problémái című OTKA-téma keretében Simon György közgazdászdoktor Magyarország felzárkózásának esélyeit tárgyalja. Visszatekintve, az 1960-2001 időszakot figyelembe véve állapítja meg, hogy „az 1996-2001 közötti ‚legkedvezőbb időszakot" leszámítva, a felzárkózás nem sikerül, sőt, az elmaradás fokozódik, s a tét már az, hogy lecsúszunk-e a felzárkózni nem tudó fejlődő országok közé. A mai bázison számítva e tanulmány szerint a termelékenység terén 2033-ban, az egy főre jutó jövedelmet tekintve pedig 2046-ban zárkózunk fel az EU-hoz. A versenyképes termékfejlesztés díjat éppen átvevő Anisits Ferenc (aki a BMW nyugalmazott főkonstruktőre) mondja a magyar társadalomról, hogy zárt társadalom, mely nehezen adaptál bármilyen újítást is. A rendszerváltozás utáni időszak nem hozott jelentős változásokat, mert az USA 40, Németország 25, Dél-Korea 15 év alatt duplázta meg a GDP-jét, és Magyarországnak erre nincs esélye. Mégsem ez volt a legnagyobb baj, hanem hogy nem tudtunk orientálódni (merre van az előre?), nem születtek felismerések (mint a K+F fokozott támogatása, 0,8% helyett 5-7%), a magyar közgazdásztársadalom gondolkodásmódja meghaladott. A nagy hírű magyar szakember és a Bloombergnek adott interjújában megnyilatkozó magyar miniszterelnök állásfoglalása között két világ terül el.

A Bloomberg által készített középtávú elemzés, a számos piaci elemzővel

készített beszélgetés utáni állásfoglalás szerint a kőolaj ára húsz évre visszamenőleg a legmagasabb átlagot érte már el. A jövőben jelentős árcsökkenés várható, amit az iraki kitermelés belépésével gondolnak megalapozni. A csúcs eddig az amerikai 31,03 dollár volt (1983 óta a legmagasabb ár), majd az idei negyedik negyedre 26,80 dollár körüli 2003-as átlagár várható. Szakértők a 2004-es átlagárat 25,34 dollárra becsülik. Európában az idén 28,30 dolláros átlagárat 2004-ben 23,90 dollárra látják csökkenni. A tagjelöltek helyzetét minősítve, az EU-csatlakozás után rekordot dönthet a munkanélküliség a KKE-i országokban, állapítják meg a térségben érdekelt vállalatok versenyképességét értékelő elemzői állásfoglalások, melyek igen jelentős elbocsátásokat várnak.

10. Az EU és az információs stratégiák

Egy illetékes európai főtisztviselő mondta nemrégiben, hogy az európai információs társadalom (ITá) fejlődése már jó úton halad, de ehhez minden tagállam közös erőfeszítése adhat csak garanciát. A közhelyes mondat mögött évtizedes nagy felismerések vannak. Az EU-ITá stratégiai fejlődését felvázolva, először voltak az információs társadalom technológiák programok: az első korszak tehát az „IST-eseményeké" (1995-1999).

A második korszakot az akcióprogramok témáinak megtalálása jellemezte, ez volt az európai „információstársadalom-témák" kora (1996-1998).

A harmadik korszakot a közös EU-ITá-programok témáinak kidolgozása követte, ezt nevezhetjük tehát az európai „információstársadalom-programmok" korának (1998-2002). Majd következett az eEurope program kora (2002-2005), a közös stratégiai gondolkodás keretei között.[189]

Események	**Témák**	**Programok**	**e-Europe**
IST'99 1999. Nov. 22-24. Helsinki	Citizens & Consumers	e-Content	Broadband
	e-Business	e-Safety	e-Business
	e-Communications	e-Ten	e-Government
	Education & Culture	Evaluation&Monitoring	e-Health
IST'02 2002. Nov. 4-6. Koppenhága	Employment & Social Affairs	IDA	e-Learning
	e-Work	IST Research	Security
	Helath Care	Safer Internet	e-Inclusion
	Int. Multimedia & Multilinguism		
IST'03 2003. Okt. 2-3. Milánó	Radio Spectrum Policy		
	Regional Development		
	Research		

1. táblázat Események, témák, programok, eEuropa:
a módosuló EU-ITá stratégiák vezérszavai

10.1 Az IST-ek és az eEurope között

Tételesen nagyon sok stratégiai szemléletet, programot és fórumot kellene felsorolni, de ha ezek helyett az információs társadalom fejlesztési programok szellemiségét vesszük alapul, akkor sokkal egyszerűbb fejlődéstörténetet kapunk. Ilyen alapon ugyanis az

[189] Megjelent az eVilág című lapban

európai információs társadalom paradigma, az EU információstársadalom-programjai két korszakra oszthatók az IST és az eEurope programok között. A első korszak a klasszikus információs társadalom technológiák (IST-k) kora az európai keretprogramok szemléletében, amelyek mögött, persze, két idősíkon zajló fejlődést kell látnunk. Egyfelől a tagállamok különféle (eltérő ambíciójú) saját ITá-programjait, másfelől az EU keretprogramjaiban preferált programokat. A második korszak a tartalomprogramok fejlesztésének az ideje, amikor a tartalom mint kínálat és mint igény a fejlesztő programok célpontja.

E két korszak határán az információs társadalom programok egy tudástársadalom paradigmába fordulnak át. A millenniumi (helyzetmeghatározó és előre tekintő) stratégiai tanulmányok sora foglalkozik ezzel az átmenettel, amelyet a fejlődési modellek különböző nézőpontoknak megfelelően az infrastruktúra- és a tartalom-, a gazdaság- és a társadalom-fejlesztő stratégiai programok keretei között tárgyalnak. A jellemzőbb szociológiai és politológiai, illetve az inkább információs ismeretelméleti terminológiával dolgozó, modellalkotó gondolkodás az észak-amerikai, a nyugat-európai, és a délkelet-ázsiai információs társadalom paradigmák megkülönböztetése mellett, mind gyakrabban foglalkozik az információs és a tudástársadalom „másságával". Ebben a többszintes értékelésben és stratégiakészítésben mind nagyobb szerepe van a gazdasági fejlődés kényszere vagy determináltsága következtében előállt igényeknek, valamint az egész technokapitalista modellben az innováció és háttere, az oktatás minőségének.

10.2 Szemléletváltás következik

Mindent összevéve, az információs társadalom stratégiákat két alapvető megközelítésre redukáljuk: egyfelől az IT (infrastruktúra), másfelől a tartalom (tudás) fejlesztésére irányuló szisztematikus, állami (vagy államilag koordinált) és magán (piaci alapon szerveződő) törekvések, célok megfogalmazására. Más szavakkal definiálva ez a kettősség technológiai és társadalmi (szociális) ellentétpárokkal is modellezhető. Példának véve ez azt jelenti, hogy a jogi-adminisztratív leképezésben az alapszolgáltatás („universal service") egyfelől a hálózati elérést távközlési hálózatok, másfelől egyének számára is előírja, és a két „előírás" mást jelent. Ez a példa azért is fontos, mert a technológiával kapcsolatos jogi, adminisztratív, szociális célú szabályozás merőben mást jelent az „információs társadalomban" és mást a „tudástársadalomban", illetve a vonatkozó stratégiai célok és politikák megfogalmazásaiban. Ennek az összefüggésrendszernek kifejtése most nem feladatunk, csak jelezzük a EU információs társadalom stratégiának változásában fontos, szemléletváltások egyik legfőbb determinánsaként!

E gondolatmenet lényege a durva leegyszerűsítésben, hogy az EU-IST-k fejlődésmenete az IT és a tartalom közötti kettősség stratégiai fogalmai szerint három trendet követett, amíg az eEurope új szemléletéhez érkezett. Egyfelől harmonizálni az információs és kommunikációs rendszereket (a termeléstől a használatba vételig bezárólag) egymással (a technológiai és a humán-interfész szempontok kiszolgálása). Másfelől harmonizálni az információs és kommunikációs rendszereket a határon átívelő rendszerkapcsolatok számára. Végül harmonizálni az információs és kommunikációs rendszereket a gazdasági, politikai, társadalmi rendszerkapcsolatok megteremtésére.

2003-as régió sorrend	2002-es sorrend	Állam	Világrangsor (Σ60)	e-készség pontszám (Σ10)
1	3 (tie)	Sweden	1	8.67
2	5	Denmark	2	8.45
3 (tie)	2	UK	3 (tie)	8.43
3 (tie)	1	Netherlands	3 (tie)	8.43
5	7	Finland	6	8.38
6	8	Norway	7	8.28
7	3 (tie)	Switzerland	8	8.26
8	6	Germany	13	8.15
9	9	Austria	14	8.09
10	10	Ireland	15	7.81
11	11	Belgium	17 (tie)	7.78
12	12	France	19	7.76
13	13	Italy	21	7.37
14	16	Portugal	22	7.18
15	14	Spain	23	7.12
16	15	Greece	26	6.83

2. táblázat Az EU-ITá-k minősítése 2003-ban
Az e-készségek minősítése az EIU 2003-as, 60 országra kiterjedő felmérése (1-től 10-ig terjedő osztályozás szerint)

10.3 A nemzetközi stratégiai modellek tükrében

A legfőbb rendszerszervező fogalmak: a technológiai konvergencia, a növekedés és a verseny kritériumai között[190] megfogalmazott stratégiakészítési modellek szerint az európai információs társadalom építése a megfelelő intézmények létrehozásával kezdődött valamikor az 1970-es évek elején. Az információiparról tartott konferenciák sora vezette be, majd az EU XIII Directorate vált a koordinátorrá 1979-ben. A fejlődést azonban nagyban késleltette a tagok által is ösztönzött protekcionizmus (a „Fortress Europe"-politika szelleme), mely a belső piac gazdasági és technológiai elsőbbségét hirdette a gyorsabb fejlődéssel szemben. E politika szellemében a tagállamok saját piacuk és potens cégeik (ICN, Siemens, Philips, Bull, Olivetti) helyzetbe hozásával törődtek csak igazán.

Közben azért történt egy s más a „technológiai nyomás" kényszeréből következően, mint a szabványosítás (a CENELEC, CEN, ETSI intézmények munkájában megtestesülő modernizáció), a verseny és a liberalizáció szellemének áttörése. Ezek megjelenése az európai információpolitikában elodázhatatlanná tette az együttműködés újragondolását, s az USA és Japán kihívásaival is szembesülve, egy elmaradási pánik megjelenésével együtt váltásra kényszerültek.[191] Megszületnek és felgyorsulnak a kutatási együttműködések, majd egy olyan együttműködési koordinációs folyamat indul be, amelynek végén a térségen belüli technológiai kohézió megteremtése a cél.

Az EU-ITá stratégiai gondolkodás megváltozásának jele a globalizáció elfogadása, a „Fortress Europe"-politika feladása, aminek következtében nagy amerikai

[190] Sillince, J.A.A.: Coherence of issues and coordination of instruments in European information policy. = Journal of Information Science, 20 (4), 1994.
[191] Ennek a szemléletváltásnak következménye lesznek az ESPRIT, FAST, SPRINT, RACE, CHIEF, INSIS programok.

és japán cégek lépnek be a fejlesztési programokba (pl. az EUREKA-ban a Siemens, IBM, Toshiba, vagy az ICL-Fujitsu együttműködések). A szemléletváltást igazában az jelenti, hogy az egységes információelmélet hiánya és a döntésképtelenség miatti késlekedést az információipari és információpiaci realitások, illetve az információs infrastruktúra működése biztosította lehetőségek ki nem használása miatti elégedetlenség megszüntette. Az így létrejött kényszermodernizációs hangulatnak az 1993-as koppenhágai, majd brüsszeli ülések adtak hangot, s a Delors bevezette Fehér Könyv már egy új európai információs társadalom stratégia alapjait körvonalazta.

10.4 Közelítések

Az információs társadalom stratégiák elemzése sokféle megközelítés mentén lehetséges. Most a lehetőségek sorából kizárjuk a tudományos (elméleti), az ismert paradigmák szerinti, a technikai vagy a szemantikai információ-fogalom közötti választás mentén kínálkozó megközelítéseket. Így elsőként a politikai környezetet minősítik, s akkor a nagypolitika döntéskészségét vizsgálják a szakmapolitikák, és a szakmapolitikák közreadása utáni stratégiakészítési hajlandóság szempontjából. Ezzel érettséget, vagy készültséget is értékelik az EU minden szereplőjénél.

A gazdasági környezet minősítésénél nem kerülhető meg a közgazdasági szemlélet, mely az információtechnológia állami (jogi, adminisztratív, pénzügyi stb.) kedvezményezése, az információs eszközkészség és kezelési készség megbecsülése stb. kérdéseit veti fel a szorosan vett pénzügyi racionalitás (költségvetés-szemlélet) szellemével szemben. A társadalmi környezet minősítése leegyszerűsítve az információs műveltséget veti fel (mely alatt a magas tarifák és/vagy az egyéni és társadalmi érdektelenség polémia zajlik manapság).

Információtechnológiai készségek és képességek	Az információ (vissza)kereséséhez és kommunikálásához szükséges IT-eszközökkel rendelkezés
Információs forráskezelő készségek és képességek	Az információ megtalálásának készsége a vonatkozó információ(forrás)tárakban
Információ-feldolgozási készségek, képességek	Az információ-feldolgozási folyamat irányítása és/vagy befolyásolása készségei és képességei
Az információ minősítésének képessége	Az információ minősítésének és hitelesítésének képessége
Ismeretalkotási képességek	Személyes (egyéni) ismerettárak építése újabb és újabb szakterületeken
Ismeretek terjesztésének képessége	Újabb ismeretek megszerzésének és terjesztésének képessége
A tudás képessége	Az információk ismeretekké strukturálásával tudásbázisok felépítése

3. táblázat Az információs műveltség rétegei (OECD, EU, ENSZ definíciók nyomán)

Az infrastruktúrakérdések kapcsán felvetődik, hogy ma átértékelődőben van az érettség vagy készültség típusú osztályozás, ami önmagában is döntő kérdés a stratégiakészítés szempontjából. (A legszűkebben vett szakmapolitikák kapcsán a magyar információtechnológia politika minősítése például eddig a technológiapolitikára szűkült le. Döntően arra koncentrálva, hogy itt van-e minden, ami korszerű, s az adaptálódik-e, itt marad-e, stb., hogy a technológiai kultúránk mennyiben fejlődött, meddig jutott, és mi a

cél e téren?) Az előzőekből következik a munkakultúra minősítése, az IT-készségek (a -termeléstől a -használatig bezárólag), a gazdaság információs szektorának súlya, jelentősége. Nem utolsó sorban következik az a kérdés, hogy az állam a jelentőségéhez mérten kezeli-e az ITá-stratégiát? Ebben a kérdéskörben következik a kormányok politikai döntéskészsége, amit a kormány információtudatossága (információgazdaság, K+F), információs műveltsége (e-kormányzat minősítések), innovációs hajlandósága (az információs műveltség támogatása, az információs gazdaság támogatása, kényszermodernizációk stb.) jelent.

10.5 Motivációk

A gazdasági szempontú megközelítésekben a magángazdaság információtudatossága, érettsége, támogatási (beruházási) hajlandósága: az állami és a magánkészségek összehasonlítása a döntő. E téren döntő szempont az adott országban a helyzetkép elkészítése, mely legjobban ki van téve a pártpolitikai szempontoknak. Azután a társadalmi helyzetkép, jövőkép, és a reális törekvések megállapítása. (Pl., hogy a fejlődők másodvonalában jó helyen vagyunk-e? Vagy hogy a termelés helyzete mire elég: vannak-e új termékek (ill. az ezek megalapozásához szükséges tudás és technológia), vannak-e új kapacitások s azokhoz piacaink?

A stratégiakészítés minőségi, mennyiségi, döntési stb. kritériumai szerinti minősítésnek vannak komoly előzményei nálunk is, például ahogy Z-Karvalics,L. leírta azokat. (Info-Társadalomtudomány, 53.sz.2001. p.11-24.). Ami az EU-ITá programokat illeti (e rövidítés alatt mindkét célcsoport: a technológiai és a társadalmi, illetve az infrastrukturális és tartalmi) programokkal kapcsolatos stratégiai gondolkodás, szemlélet és stratégiakészítési hajlandóság változása 2000-ben következik be a lisszaboni tanácskozáson. (Ezen összefoglaló keretei között nincs mód arra, hogy az áttörés motivációit kibontsuk vagy minősítsük, bár a magyar fejlődés szempontjából is vannak komoly tanulságai!) Ekkor az infrastruktúrafejlesztési szempontú (IST) stratégiai szemlélet egyből átbillen, és bár vannak azt beteljesítő előírásai (mint a jogi és adminisztratív szabályozási környezet megteremtésének felgyorsítása, az infrastruktúrafejlesztés felgyorsítása és kiterjesztése az egész közösségre, vagy az eredményszemlélet megjelenése a hatékonyság és készültség mérésének igényével), a vezető trend már az olcsóbb, gyorsabb, biztonságosabb Internet és használatának ösztönzése (digitális tartalom, e-ker, e-kormányzás, e-egészségügy stb.), döntő módon pedig a beruházás az emberbe (fiatalok képzése, munkalehetőségek a tudás alapú gazdaságban stb.) szemlélet nagypolitikai elfogadása.

		e-gov. index	**HDI-index**	**info-index**
Fejlettek	Finnország	2,33 pont	.925	.999
	Írország	2,16	.916	.999
	Portugália	2,15	.874	.999
	Ausztria	2,14	.921	.999
	Csehország	2,09	.844	.916
Fejlődők	Lengyelország	1,96	.828	.916
	Oroszország	1,89	.775	.500
	Magyarország	1,79	.829	.916
	Görögország	1,77	.881	.833

4. tábla Állapotjelentés: az e-kormányzati készültség minősítése

Az ENSZ által készített, 133 állam elektronikus kormányzati készültségének minősítése, négy országcsoportba rendezve a minősítetteket: a világindex átlaga 1,62 pont, de igen nagy eltérések vannak: a fejlett információs társadalmak indexe 3,25-2,00 pont között nozog, a minősített ITÁ-k 3 pont felett, a fejlettek 2-3 pont között, a mi fejlettségünk és felzárkozási aspirációnk szempontjából érdekes országok értékelése (az info-index a közérdekű információk elérésének minősítése).

Az elektronizálás (tömören a számítógépesítés, a géppel kezelhetőség), a digitalizálás (a tartalmaknak és ismerettáraknak alkalmassá tétele az elektronikus forgalmazásra), az informatizálás (a termelési információk és tudástartalmak korszerű forgalmazása) kritériumai szerint az EU-tagok helyzete eléggé eltérő. Ezen nincs mit csodálkozni, mert az ITá-programok filozófiája a piac- vagy politikavezérelt, az állami vagy versenyszellemű, az állami vagy magánfinanszírozású megközelítések kettősségében vergődik mindenütt. Ráadásul mindezt tovább színezi az „információhoz jutás" társadalmi-egyenlőségi, illetve az információ közjó jellegének (köz)gazdasági szemléletét kísérő, lezáratlan viták sorozata.

A legalapvetőbb kérdés az (az európai és a magyar fejlődés dilemmája is e körül forog), hogy az általános környezet „információbarát", vagy sem. A politikai környezet megváltozása (javulása) évtizedekig tartott az EU-ban is, a Bangemann- és a Delors-jelentések között fényévek vannak. A gazdasági környezet változása talán még bonyolultabb, világképek ütköznek az észak-amerikai, a nyugat-európai, és a délkelet-ázsiai paradigmákban, melyek alapja a gazdaságfilozófiák különbsége. Az információs és a társadalmi környezetek eltérései a közjó és a kultúra „másságából" adódnak. Majd mindezek a bonyolult összefüggések, a különbözőségek látványos együtthatásaként megjelennek a fejlesztési modellekben az elektronizálás, számítógépesítés, digitalizálás, informatizálás fejezetei között. Az állami-politikai modellekben a kormányzat elektronizálása-számítógépesítése, az állam elektronizálása-számítógépesítése, a társadalom elektronizálása-számítógépesítése különböző típusaiban. Többféle információs társadalom van, s a kitűzött célok elérésének is több útja létezik, ami elég különös abban a tekintetben, hogy a mérési és minősítési kritériumok (az e-készültség) viszont egylényegű. Az ITá-stratégiák e sokszínű és egylényegű információs világkép „dolgozóinak" menetrendjei.

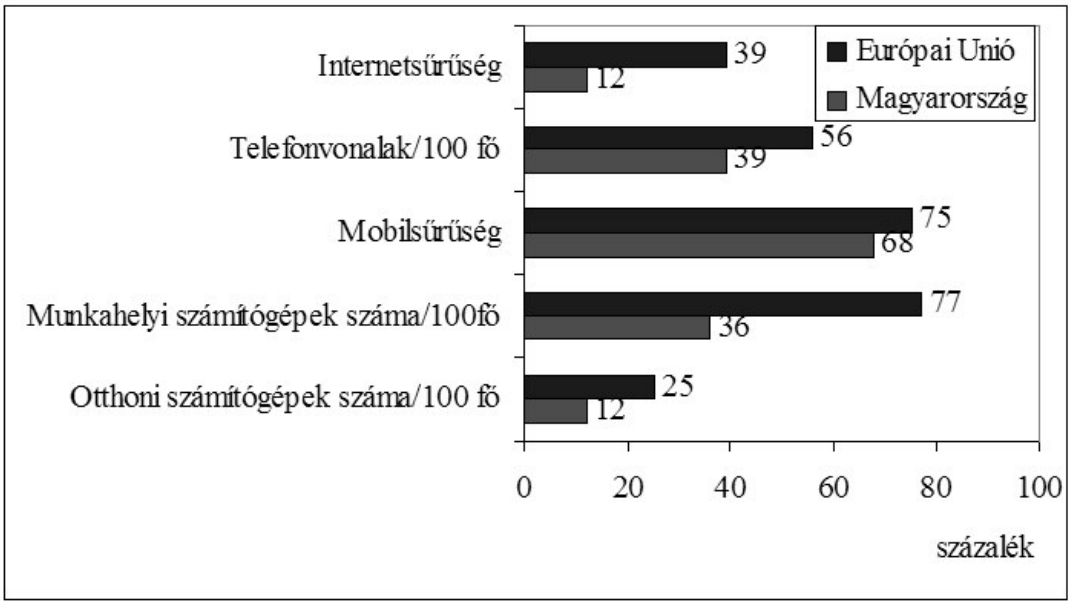

5. táblázat Helyzetjelentés a 2002-es hivatalos statisztikák szerint: ennyire vagyunk az EU átlagoktól, 2000-2001. EITO

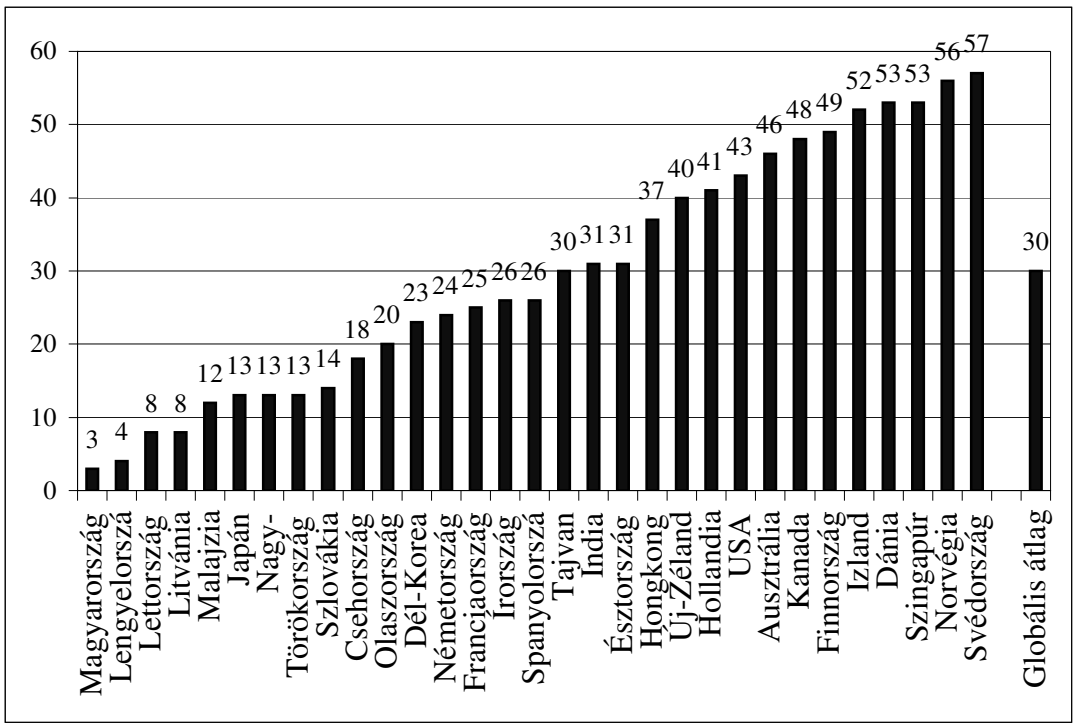

6. táblázat e-Kormányzati szolgáltatások igénybevétele a lakosság arányában, 2002-es hivatalos statisztikák szerint, százalékban (a fejlett országok átlaga 30% körül van)

Felvetődött a kérdés: hova és mikor csatlakozik Magyarország? Melyik modellt kövessük? Mára viszonylag sok minden tisztázódott. Ma már tudjuk, hogy legjobb lett volna az 1970-es, majd az 1980-as években csatlakoznunk az EU Itá-programjaihoz. Mára a finn vagy az ír modellhez csatlakozás ideje is elmúlt, most leginkább a portugál modell adottságai és lehetőségei állnak közel hozzánk.

11. Az „intelligens" államról[192]

11.1 Intelligens állam = infrastruktúra + fejlesztő állam

Az intelligens állam egyenlő az infrastruktúra + fejlesztő és esélykiegyenlítő állammal. Az információs társadalom alapvető elemeit globálisan az információs infrastruktúra, az információ-elérés és az információ-tartalom jelenti. Ezek együtt az alkalmazás szintjén az infrastruktúra (eszköz)ipar kiépítését és az infrastruktúra (technológia) telepítését, az elérési és a hozzáférési politika kidolgozását, a vonatkozó döntések meghozatalát, azután a felhasználandó információ- és adattartalmak elektronizálását, digitalizálását, számítógépesítését, és online elérhetőségének megoldását jelentik. Az előadásomban arra készültem, hogy felvázolom milyen – az információstársadalom-programokra jellemző – feltételekre, és hozzájuk társulóan milyen gazdasági-üzleti környezetre van szükség ahhoz, hogy valóban gyakorlati értelemben beszélhessünk intelligens államról.

Mindenekelőtt infrastruktúrára van szükség, amelynek kiépítésében igen jelentős fejlődést értünk el, de mint kiderült, ezzel nem jutottunk messze, mert a legszűkebb környezetünk is gyorsabban fejlődött nálunk. A „magyar modell", a magyar információs társadalom paradigma fejletlenségének oka mint első szempont ott keresendő, ahol a „dinamikus infrastruktúra" mibenlétéről beszélnek. Mert ez az, ami hiányzik nálunk, mégpedig egy alapvető, szemléletformáló (szemléletet konzerváló) tévedés miatt, ami makrokommunikációs összefüggésekben, alapvető közgazdasági, politikai, fejlesztéspolitikai stb., összefoglalóan alapvető információtudományos és gazdaságpolitológiai tényezőkben fogalmazhatók meg.[193]

Vizsgálandó további szempont, hogy a magyar modell gyengeségében, az infrastruktúrához párosuló adottságok között a kutatási és humán erőforrások minősége miért olyan-amilyen. Itt sem kell különösebben bizonygatni lemaradásunkat, a benne rejlő veszélyeket. A harmadik szempont a gazdasági és az üzleti környezet, amely preferálja az innovációs befektetéseket. A negyedik szempont a helyi piac adottsága, továbbá a megfelelő iparágak létezése, működése. Itt kell említeni, hogy a sikerrel felzárkózó fejlődő országok mindegyike önálló elektronikai ipart hozott létre. Valamint, hogy egészében újragondolták a reindusztrializációt, ami nálunk elmaradt. A magasabb munkakultúrát képviselő iparágak elsorvadtak a szocializmusban, az elektronikai iparunk megsemmisült. A technológiacserét és -váltást semmi sem teszi azonnali kényszerré. Szinte kizárólag a csontváziparágak vannak jelen a multik uralta iparunkban, intelligens eszközöket, mint processzorokat egyetlen hazai üzem sem készít.

[192] Megjelent az eVilág című lapban. A Stratégiakutató Intézet „Információs társadalom mesteriskolájának" idei elmaradása az állami és a társadalmi közöny jele, ami a magyar információs társadalom paradigma fejletlenségének (pontosabban visszamaradottságának) tudható be. A nyári egyetemre készülő előadásom témavázlatát ezért gondoltam közreadni, okulásul a gondolkodásunk provincializmusa miatt.

[193] Ezek kibontása most nem feladatunk, ez egy másik előadás témája lehetne!

Az intelligens állam kapcsán, azután beszélni kell a fejlesztési politikáról, a fejlesztési stratégiához társuló alapvető készségek, eszközök és források szervezéséről. Az adottságaink kapcsán a forrásösztönzést kell elsőre számításba venni, vagyis hogy vannak-e megfelelő, elegendő természeti erőforrásaink (nincsenek!), olcsó munkaerőnk (volt!). Megfelelő-e a technológiaimport, annak az ösztönzése, vagy a külföldi befektetések (FDI) aránya? S itt különösen érdekes, hogy az infrastruktúrafejlesztésbe, az egészségügy, vagy az oktatás felé milyen a befektetések irányultsága? Az adottságok között másodikként a hazai befektetés-ösztönzést kellene értékelni, vagyis hogy van-e elég határozott állami és kormányzati törekvés a versenyképesség javítására, a magasabb feldolgozottságú („intelligens") termékek gyártására, van-e vállalkozói tőke például a nagyobb exportot segítő infrastruktúra (távközlés, közlekedés stb.) fejlesztésére? S itt kell értékelni a hagyományos gazdaság működését segítő, a hozzá tartozó üzleti környezetet javító jogi, adminisztratív, információs (adat) szabályozás (adók, vámok, társasági jog stb.) korszerűsítésének kérdéseit. A nagyobb hozzáadott értékű termékek termelése segítésének (a high-tech terméket a low-tech-kel szemben) lehetőségeit.

Az egy főre jutó IKT-piaci érték alakulása (euróban)
és részesedése a GDP-ben

	2000	2001	2002
Finnország	1654 (7,1%)	1810 (7,1%)	1855 (7,1%)
Írország	1347 (5,2%)	1545 (5,7%)	1631 (5,8%)
Portugália	732 (6,8%)	807 (7,1%)	858 (7,2%)
Spanyolország	790 (5,5%)	927 (6,1%)	962 (5,9%)
Ausztria	1479 (6,1%)	1714 (6,8%)	1791 (6,9%)
Magyarország	382 (8,5%)	402 (8,0%)	452 (7,8%)

Az adottságok között harmadikként az innováció-ösztönzéses fejlesztési politikát kell minősíteni. Van-e a globális csúcstechnológiában mérhető termékünk, technológiánk, szolgáltatásunk. Az EU legújabb keletű értékelő tanulmánya innovációs szakadékról beszél a csatlakozásra várók és az EU-tagállamok között, amit 10 indikátor alapján állapít meg. Ez eddig a legrosszabb értékelés és minősítés Magyarországról, mely szerint az innováció kevés high-tech cégre korlátozódik, kevés olyan innovatív cég van nálunk, amelyek a legfrissebb technológiát, illetve a legfrissebb szervezeti formációkat és megoldásokat alkalmazzák. Az innovációk lényegében arra korlátozódnak nálunk, hogy az átlagos színvonalú cégek új technológiákat próbálnak átvenni, de a nagy EU-piacra készülő cégek boldogulása sokkal fontosabb, mint egy pár high-tech spin-off megvalósítása.[194] Az EU-minősítés becslése szerint 2002-ben a munkaerő-termelékenység egy foglalkoztatottra nézve az EU-átlag 61-62 százaléka volt Magyarországon, az egy főre jutó GDP (vásárlóerő-paritásos alapon) az EU-átlag 51-52 százaléka volt.

Nos, ennek a fejlődésmenetnek a követésében a magyar információs társadalom és az elektronikus kormányzás nem sok sikert élhetett meg. Egy összehasonlító mérésben (Taylor Nelson Sofres 31 országra kiterjedő kutatása) a leggyengébb adottságokkal rendelkezünk, amennyiben a 2003-as első negyedévet véve alapul az elmúlt egy évben a magyar lakosság 13%-a internetezik, s ezek között 3% vette igénybe a e-kormányzati

[194] ITT'2003, 3.szám, p.13-15.

szolgáltatásokat, miközben a fejlett világ átlaga 30% körül van (a cseheknél is 18%, a szlovákoknál 14% ma ez az arány). Különös jelentősége van, hogy a magyarországi információ-tudatosság is gyenge. A lakosság kétharmada nem lenne hajlandó fizetni az online szolgáltatásokért. Másrészt az is figyelmeztető, hogy az online ügyintézést a gépjármű, banki, adó-, közüzemi, szociális, vízügyek intézésében - amelyek az „intelligens állam" alapszolgáltatásai - kevésbé (60-70%), ellenben a regisztráció, továbbképzések, engedélyek, igazolások típusú szolgáltatásokat többen (85-95%) vennék igénybe.[195]

A lakosság és a foglalkoztatottak számának alakulása, valamint a GDP piaci értéke

		Lakosság (M fő)	Foglalkoztatott (M fő)	GDP (M euró)
Ausztria	1999	8,083	3,999	196.658
	2000	8,103	4,019	204.842
	2001	8,121	4,028	210.701
Finnország	1999	5,160	2,241	120.485
	2000	5,171	2,283	131.145
	2001	5,181	2,311	135.976
Írország	1999	3,735	1,600	89.029
	2000	3,777	1,679	103.470
	2001	3,826	1,728	115.437
Portugália	1999	9,980	4,837	107.741
	2000	10,198	4,920	115.042
	2001	10,263	5,001	122.705
Spanyolország	1999	39,519	15,162	565.483
	2000	39,733	15,624	608.787
	2001	40,122	16,026	650.193
Magyarország	1999	10,092	3,212	45.075
	2000	10,043	3,849	50.571
	2001	10,005	3,859	57.977

11.2 Az infrastruktúra készültsége

Az információstársadalom-készültséget ma az Economist Intelligence Unit-Pyramid Research kutatás, 60 országot összehasonlító adataival szokás minősíteni. A 2003-ban készült minősítés szerint Magyarországot a 29. helyen találták, stagnáló helyzetben (6.23 ponttal). Jelentős elmaradást állapítva meg ott, ahol pedig a mi tudásunk szerint a legjobban fejlődtünk, vagyis hogy szerintünk a multik uralta magyar ipar éppen az információs infrastruktúrában ért volna el látványos fejlődést. Amit láthatóan a brit kutatás nem ismer el, mert 4.6 pontot ad a lehetséges 10-ből, miközben a fejlett információs társadalmakban általában 7-8 pontos az infrastruktúra fejlettsége.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Ausztria	6.9	7.9	8.8	8.5	8.8	8.5
2. Írország	6.6	8.5	7.4	8.8	8.3	8.8
3. Portugália	5.9	7.6	7.7	8.3	7.0	7.3
4. Csehország	5.5	7.2	6.7	6.4	7.0	6.8
5. Magyarország	4.6	7.4	6.0	6.7	7.0	6.8

[195] IT-Business'2003, 10. szám, p.17-19.

Infrastruktúra-minősítés

Az értékelés 10-pontos skálán a technológiai alapokat és infrastruktúrát (1.: konnektivitás, 25%-os súlyozással), az üzleti klímát (2.: 20%-os súlyozással), a fogyasztói és vállalkozói adaptációs készséget (3.: 20%-os súlyozással), a jogi és politikai környezetet (4.: 15%-os súlyozással), a társadalmi-kulturális infrastruktúrát (5.: 15%-os súlyozással) és az elektronikus szolgáltatási színvonalat (6.: 5%-os súlyozással) vette figyelembe.[196]

11.3 Az elérés és hozzáférés helyzete ma

A HíF 2003-as első negyedévi statisztikája negatív szenzációval szolgál, miszerint egy év alatt 36,6-ról 35,9-re csökkent a 100 lakosra jutó telefon fővonalak száma. Ugyanakkor 2003 februárról 2003 márciusra 229,9 percről 246,7 percre nőtt az egy fővonalra jutó hívások átlagos időtartama, egy hívásra átlag 3 perc jut. A háztartások vezetékes telefon ellátottsága 73%-os (2000-ben még 78,8%-os), ami példátlan, és az elektronikus műveletek szempontjából gátló tényező.[197] Ugyanakkor a fejlettebb ISDN-fővonalak aránya egy év alatt 10,4-ről 16,1%-ra növekedett. Az idei első negyedévi hivatalos statisztikai számai szembesíthetők a különféle felmérések adataival: 2003 március végén 67 Internet-szolgáltató működött Magyarországon, és 503 előfizetőjük volt. Közülük 67% választotta a legalacsonyabb díjszabású modemes kapcsolatot. Az Internet-szolgáltatás nettó árbevétele az első harmadban 7 milliárd forint felett volt (+68%). Aggasztó jelenség, hogy a vezetékestelefon-előfizetők száma 97 ezerrel csökkent (3,6 millióra), miközben 7,1 millió mobil előfizetést regisztráltak.

A PC-k száma (millió főre vonatkoztatva)
és a 100 háztartásra vetített arány

	1997	1998	1999	2000	2001
Ausztria	1,7 (21,1%)	1,9 (23,3%)	2,1 (25,7%)	2,3 (28%)	2,5 (30,7%)
Finnország	1,6 (31,1%)	1,8 (34,9%)	1,9 (36,0%)	2,1 (39,6%)	2,2 (42,3%)
Írország	0,9 (24,0%)	1,0 (27,3%)	1,2 (31,6%)	1,4 (35,9%)	1,5 (39,1%)
Portugália	0,7 (7,4%)	0,8 (8,1%)	0,9 (9,3%)	1,1 (10,5%)	1,2 (11,7%)
Spanyolország	3,8 (9,7%)	4,3 (10,9%)	4,8 (11,9%)	5,8 (14,5%)	6,8 (16,8%)
Magyarország	0,6 (5,8%)	0,7 (6,5%)	0,8 (7,5%)	0,9 (8,7%)	1,0 (10%)

A legújabb felmérések szerint jelentős elmozdulás van a hazai e-kereskedelemben is, amennyiben a 2002-es revideált statisztika szerint (GKI-Westel-Sun) 40%-kal nőtt a forgalom és elérte az 5 milliárd forint-ot (korrekciókkal 3,2-ről 4,5 milliárd forint-ra nőtt). A forgalom 60%-a lakossági, 30% a vállalati, 10% a közintézményi aktus. A felmérések szerint 250-300 e-áruház és e-bolt működik Magyarországon, de a forgalom 42%-a 5 e-áruházban (ill. az elsőben a forgalom 59%-a) bonyolódik. A forgalmazott termékek pedig döntően számítástechnikai eszközök, könyvek, CD-k és DVD-k. Az elektronikus

[196] EIU'2003, p.30.

[197] Az EU-ban legfelső szinten éppen most teszik szóvá, hogy a mobiltelefónia terjedése a vezetékes rovására, felveti az internetezés terjedésének problémáját. Az „információs ikerdeficit" problémája veszélyezteti az „E-Europe" programban rögzített célokat.

bankszolgáltatások terén végzett legújabb felmérés (BellResearch) szerint a bankhasználók 49%-a veszi csak igénybe, a nagyvállalatok 90%-a, a kis- és középvállalatok 51%-a, a mikrovállalkozások 60%-a. A legelterjedtebb a modemes kapcsolat (30%), az internetest 10%, a mobiltelefonost csak 5% veszi igénybe. Egy GfK-felmérés szerint a lakosság 1,6%-a már használta az internetes bankolást (2002-ben 1,3%, 2001-ben 0,9%).

Internet-használók száma (1000 főre vetítve),
és a 100 lakosra jutó internet-használó

	1997	1998	1999	2000	2001
Ausztria	360 (4,5%)	710 (8,7%)	1250 (15,3%)	2100 (25,9%)	2600 (31,9%)
Finnország	1000 (19,4%)	1311 (25,4%)	1667 (32,2%)	1927 (37,2%)	2235 (43%)
Írország	150 (4,1%)	300 (8,1%)	679 (18,2%)	784 (20,7%)	895 (23,3%)
Portugália	270 (2,7%)	500 (5%)	1000 (10%)	2500 (25%)	3600 (35%)
Spanyolország	1100 (2,8%)	1733 (4,4%)	2830 (7,0%)	5388 (13,4%)	7388 (18,3%)
Magyarország	200 (2,0%)	400 (3,9%)	600 (6,0)	715 (7,1%)	1480 (14,8)

11.4 Az információs közmű a tartalomra vár

A Taylor Nelson Sofres piackutató cég 28 országra kiterjedő felmérése szerint, miközben az Internetet átlagosan a lakosság 42 százaléka, ezen belül az elektronikus kormányzati szolgáltatásokat 30 százalék használja, addig Magyarországon ez a két arány 13 százalék, illetve 3 százalék. Szakértői meggyőződés (a Government Online '2002 kutatásra hivatkozva), hogy az e-kormányzat szolgáltatásainak igénybevétele minden országban arányos az Internet elterjedtségével. A e-kormányzat használata Svédországban a legelterjedtebb, ahol a felnőtt lakosság 57 százalék intézi weben a hivatalos ügyeit. Ahhoz, hogy Magyarország javítson pozícióin (az elfogadható 20-30%-os használat közelébe), jelentős erőfeszítésekre van szükség, mivel a fejlett országokban az internetes kormányzati szolgáltatások már a kormányzati, a turisztikai, vagy a választási portálok működtetésén túl, kiterjednek a földnyilvántartás, vagy a kincstári feladatok és szolgáltatások biztosítására is. Magyarországon is ideje lenne a központi elektronikus oktatási (e-learning) szolgáltatásokat bevezetni, amelynek része lehetne az e-közoktatás is.

Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium szóbeli felkérésére a Sun magyar leányvállalata állítólag már megvizsgálta, hogy miért lenne érdemes csatlakoznia Magyarországnak a (több mint száz taggal működő) Liberty Alliance-hoz. E szervezet célja az, hogy világszerte olyan azonosítási szabványt dolgozzanak ki, amely segítségével az Interneten keresztüli szolgáltatások mindenki számára teljes biztonsággal vehetők igénybe. A megfelelő biztonsági rendszernek egyebek mellett támogatnia kell a személyazonosság-hitelesítést, valamint az intelligens kártyák használatát. A Sun, más cégekkel közös fejlesztés révén, már rendelkezik olyan személyazonosítási és biztonsági megoldásokkal, amelyek segítségével az Interneten keresztüli ügyintézés teljesen kockázatmentessé vált például az egészségügy, a bankvilág és az e-kormányzat területén.

11.5 Jövedelmek és tarifák

Persze, minden ilyen megoldásnak akadálya a magyarországi jövedelmek és a tarifák viszonya. A magyar társadalom információs kiadásaiban a mobiltelefon jelenti a legnagyobb kiadást, erre havonta 10.000 forint-ot költ egy háztartás. A HíF statisztikája szerint 2002 végén a háztartások 73%-ában volt vezetékes telefon, 63%-ában pedig mobiltelefon, 55,2 %-ában van kábeltévé, 7% fért hozzá az Internethez. (Ezeknél havi átlagban 38.000 forint-ot költöttek távközlésre!) A tételes elszámolás szerint 2002-ben a háztartások átlagban 9.939 forint-ot költöttek mobiltelefonálásra, 6.094 forint-ot internetezésre, 5.968 forint-ot vezetékes telefonálásra, 2.162 forint-ot kábeltévére.

A magyar jövedelmi viszonyokhoz mérten ezek nagyon magas kiadásoknak minősülnek, és ezért nem várható nagyobb „információs kereslet" a vásárlóerő gyenge növekedési esélyei miatt. A magyar viszonyok jelzője, hogy 2002 elejétől végéig mind az egyéni telefonbeszélgetések (2,7-ről 2,4 percre), mind pedig az Internet-hívások hossza (18,4-ről 13,5 percre) csökkent.

11.6 Információs műveltség

Érdekes fejlemény, hogy az Internet-használatot meghatározó motivációk sorrendjében változás állt be, s a drágasággal kapcsolatos érvek helyére lépett az információs műveltség hiánya. Az, hogy csak 1,8 millióan használják nálunk az Internetet, az az „informatikai műveltség hiányának" tudható be, mondja egy szolgáltató cég vezetője, aki szerint már 3.000 forint-ért havi 15 órát lehet internetezni (beleértve a telefonköltséget is!). A technológiai lobbi a szisztematikus tanítást és a pozitív kommunikációt ajánlja a 8 milliós nem internetező magyar megnyerésére.

Való igaz, hogy nem használjuk ki az adottságok vagy lehetőségek maximumát. Pl. a mobilkészülékek tudásának 10-20%-át hasznosítjuk mindössze. A munkavégzés, tanulás, szórakozás elektronikus eszközökkel támogatása Magyarországon rendkívül alacsony színvonalú, aminek felszámolásához a számítógépesítést kellene előbb erősíteni.

Az állami információszervezés és a számítógépesítés kimaradt a hazai fejlődésmenetből, de ez egy másik téma. A magyar állam információs modellje és makrokommunikációs szerkezete nem fejlődött megfelelően a rendszerváltozás óta, lényegében az információjogi és adminisztratív szabályozás az 1989-es állapotokat tükrözi, ami számtalan módon, napi alkalmatlanságokkal jelzi a gazdasági és társadalmi aktivitások akadályozását.

MELLÉKLETEK

INFORMÁCIÓTUDOMÁNYOS FEJLŐDÉSMODELLEK I.

Az információ - anyag - energia viszony modellezése

* az elmúlt 100 évben az egy termékre jutó információ aránya 10% - 40% - 60%-ra növekedett, miközben a
  a nyersanyag-tartalom aránya 40% - 30% - 20%-ra, s
  az energiatartalom aránya 50% - 30% - 20%-ra csökkent.

Az emberi kapcsolattartás modellezése (D.Bell)

* négy forradalmi változás határozta meg fejlődést:
  - a beszéd,
  - az írás,
  - a nyomtatás,
  - a telekommunikáció.

Az információfeldolgozás fejlődése vagy az ún. küszöb modell

* Az első küszöb az organizmus megjelenése volt, amely a történelem során első ízben több információval rendelkezett az agyában, mint a génjeiben:

- a második küszöb (mintegy 5.000 évvel ezelőtt) a különböző jelek (szimbólumok) és betűk feltalálása volt, amelyek lehetővé tették az információ tárolását az emberi agyon kívül. (A nyomtatás megjelenése ilyen szempontból „mindössze" mennyiségi vagy technológiai fejlődésnek számít!):
- a harmadik küszöb a mikroprocesszor felfedezése volt, amikor a történelemben először fordult elő az emberi testen (agyon) kívüli intelligencia-tárolás, ami a legnagyobb minőségi változást hozta:
- a három evolúciós küszöb révén modellezhető az információkezelés és felhasználás gyorsulása (gondoljunk az információ - energia - anyag viszonyra is): az első küszöb elérése 100 millió évekbe, a második küszöbé ezer évekbe, a harmadiké évtizedekbe került.

INFORMÁCIÓTUDOMÁNYOS FEJLŐDÉSMODELLEK II.

1. 1950-es évek (1952): a UNIVAC (akkor a Remington Rand tulajdona) kölcsönben a CBS-nek modellezi (szimulálja) a választások kimenetelét: a legfőbb választókerületek választási statisztikáját táplálták be a gépbe, amely jellemzi és összeveti azokat;a befutó eredményekkel, s 5-7% szavazat után jelzi a gép, hogy Eisenhower fog nyerni (1%-os pontossággal jelezte a mandátumok végső arányát is: amit akkor a CBS szakértői nem voltak hajlandók közzétenni).

2. 1960-as évek (1967): A tudás (azaz strukturált ismeret) bázisú rendszerek megjelenése az izraeli-arab („6 napos") háborúban, amikor repülési elektronikai csatát nyer az amerikai technológia a szovjet felett: a gépek manőverező képessége (tolóerő-szabályozás, szabályozott irányváltási holtpontok beszűkítése, célbemérés és tűzvezetés összerendezése), egymás és az ellenfél észlelése, a 86-90-változós vezetési reakció és visszacsatolás strukturálása nyomán az izraeli gépek 0,05-0,15 sec. akcióelőnyre tettek szert a fedélzeti információgeneráló és -kezelő elektronika révén.

3. 1970-es évek: elfogadottá és meghatározóvá válik, hogy az információ egyenlő a pénzzel, helyettesítheti azt, kialakul az áruk pénzértékének és információértékének párhuzamos számítása; információkutatók számításai szerint egy ember „nyersanyag"/pénz-értéke mintegy 25 ezer dollár, a (bio)energia/pénz-értéke mintegy 110 ezer dollár, az (információ)tudás/pénz-értéke 1,5-10 millió dollár nagyságrendű.

4. 1980-as évek (1981-1983): a John Hopkins University kutatói és számítógépes szakértői génszekvencia-sorokat (könyvtárakat) futtatnak a gépeken és két új karcinogén gént fedeztek fel a géntérkép-modellezéssel, előre jelezve olyan új karcinogéneket, amelyeket 2, ill. 5 év múltán találtak meg a valóságban: másfelől a mikroelektronikai forradalom, a digitalizálás, ill. a számítógépesítés (gazdasági) termelékenységének minősítéseként az 1950-es évekre jellemző 100.000 számítógépi műveleti egységár 1,26 dollárról az 1980-as évekre 0,0025 dollárra csökken.

5. 1990-es évek: a média válik a gazdaság motorjává, ill. meghatározó a gazdasági folyamatok szervezésében, hogy a média révén manipulálják a pénz- és értékpapírpiacot, s a média a gyors hozamkonvertálás eszköze lesz (1995-ös New York-i találkozón bankárok és vezető pénzügyi szakemberek 40.000 Md USD értékben állapítják meg a forró pénz értékét).

Az információtudomány fejlődéstörténete

A második világháború alatt és közvetlen utána kibontakozó fejlődés eredménye teszi az ezredvég legdinamikusabb tudományává az információtudományt, megannyi társdiszciplinájával együtt. A MIT tudósa, Vannevar Bush az, aki talán a legkomplexebben fogalmazza meg a ma is létező problémát, hogy ti. hozzáférhetővé kell tenni a tudás egyre növekvő és szaporodó ismerettárait, s ehhez javasolt egy gépi megoldást (MEMEX) a mentális folyamatok mesterséges utánzásával. (Bush,V.: As we may think. = Atlantic Monthly, 1945, 176(1), p.101-108.

Az 1940-es évek elején jelenik meg az a könyv, amelyik nyomán a tudomány döntő jelentőségű változáson megy át, amikor a fizikát reprezentáló atomhoz hasonló új elem született: a JEL (Langer,1942). Néhány év múltán a jelekre épülő rendszerszervező gondolatot is megfogalmazzák, amit NYELV-nek neveznek (Morris,1946), s egy újabb év múlva Shannon munkájában mindez összeáll a KOMMUNIKÁCIÓ-fogalom alatt. Shannon munkatársa lesz Norbert Wiener, aki más irányból közelítve írja Cybernetics című művét, amellyel egy újabb tudományos rendezőelvet - CONTROL - visz be a köztudatba az ellenőrzés, szabályozás, visszacsatolás fogalmak alatt. Az információtudományos gondolkodás logikai útja ebben a gondolatmenetben tehát a jellel indulóan a nagyobb egész, a nyelv részeként, majd összefüggéseinek szervezőjével, a kommunikációval egy még nagyobb összefüggésrendszer részévé válva, a vezérlés és visszacsatolás révén az információtudományos rendszerszemlélet megszületéséhez vezetett. Shannon,C.E.: A mathematical theory of communication. = Bell System Technical Journal, 1948, 27, p.329-423., valamint Stonier,,T.: Towards a new theory of information. = Journal of Information Science, 1991,17, p.257-263., valamint Meadows,A.J.: Theory in information science. = J. of Inf. Sci., 1990,16, p.59-63. másfelől Brookes,B.C.: the foundations of information science: a philosophical aspects. = J. of Inf. Sci., 1980,2-3. p.125-273, p.3-12., valamint Schrader,A.M.: The domain of information science: problems in conceptualization and in consensus building. = Information Sciences and Use, 1986,6, p.169-205.

Kutatók több mint 400 meghatározást találtak az információ-fogalom értelmezésére. Az információ-kifejezés eredetét a latin „informatio” szóval azonosítják, olyatén értelmezésével, hogy az a kommunikáció folyamatát, ill. valamit kommunikálni jelent. Mi az információ, nem kell válaszolni rá, csak használni. - jelenti ki az egyik - jellemző - szakmai megközelítés. Az információ az információ, nem anyag és nem energia, mondja a másik (Wiener). Az információ *megismerés* az elméleti és műveltségi ismeretek: *technológia* a gyakorlati cselekvési és a műszaki alkotás jellegű ismeretek: *erőforrás és termelőerő* a termelési és ügyviteli ismeretek: *fogyasztási cikk és szórakoztatási eszköz* a médiaismeretek: *vélemény* a magánszféra és a nyilvánosság keretei között.

A számos magyarázó, elméleti jellegű munka sorában autentikusnak tekintett amerikai (kormányzati) jogi és adminisztratív definíció szerint az információ fogalom alatt a tény, adat, vélemény, ismeret kommunikációjának minden formája értendő, beleértve a számos, grafikus, szöveges, orális, valamilyen médium által hordozott formákat. Fontos viszonyai, az információszegény és az információgazdag, az információelőnyös és az információhátrányos helyzetek modellezése.

Az információtudomány vizsgálja az információ viselkedését és tulajdonságait, az információáramlást irányító tényezőket, az optimális hozzáférést vagy felhasználást lehetővé tevő információfeldolgozási eszközöket. A tudás megtestesülésével foglalkozik, ahogy az ismeret az információ eredetéhez, gyűjtéséhez, szervezéséhez, tárolásához, visszakereséséhez, értelmezéséhez, átviteléhez, átalakításához és hasznosításához kapcsolódik. Későbbi és tömörebb definíció szerint az információtudomány az emberi információtermelés, felhasználás és kommunikálás tudománya (ahogy azt tárgyalja Borko,H.: Information science: What is It? = American Documentation, 1968,19/1/, p.3-5., majd később, kiegészítéssel Becker,1976., vagy ahogy tárgyalja Saracevic,T.: Information science: origin, evolution and relations. in: Vakkari,P.: Cronin,B.: Concepctions of Library and Information Science. Taylor Graham, London, 1992, p.314 művében).

Az információtudomány fejlődésmenetében jelentős esemény a cognitive science (helyenként „mind's new science") néven megjelenő és újabban formálódó interdiszciplináris (vagy tudományközi) terület, mely a pszichológia, filozófia, antropológia, neurofiziológia, számítógéptudomány, nyelvészet közreműködéséből áll össze az agy és intelligencia működését modellező próbálkozások, ill. információtudományi megközelítések formájában. (Pl. Belkin,N.J.: The cognitive viewpoint in information science. = J. of Inf. Sci., 1990, 16, p.11-15.) A következő, ún. Henderson-piramissal ábrázolják a tudatformálásban fontos (döntő) információérzékenység modellezését.

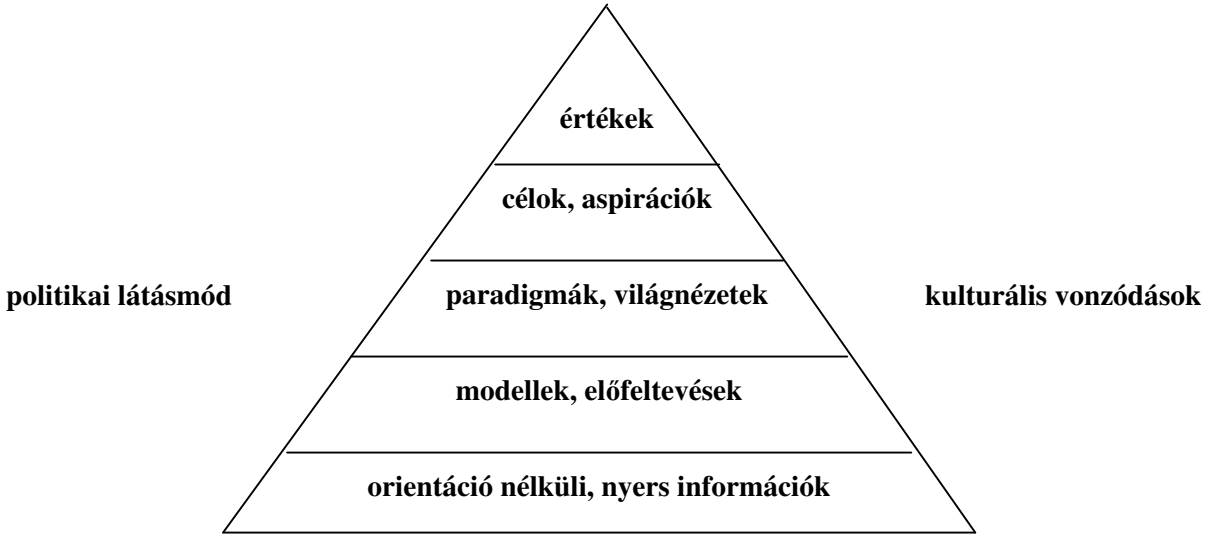

Az információtermelés és kibocsátás technológiai középpontú, munkakultúra szerinti, kereskedelmi, ill. tudományos osztályozása

(Z.Karvalics tipologizálása nyomán)

Értékesítéssel foglalkozók	Szakmakultúra I. technikusi-technológiai	Szakmakultúra II. mérnöki	Tudománykategóriák tudásszintek
Tudásbrókerek	tudástechnológusok	tudásmérnökök	általános információ-tudomány
Információbrókerek	információtechnológusok	információmérnökök	alkalmazott és társadalmi információtudomány
Rendszereladók	információs rendszer-technológusok	információs rendszer-mérnökök	információtechnológia
Eszközeladók	információtechnikusok	szoftver- és hardver-mérnökök, programozók	információtechnika, számítástechnika

Az információgazdaság fogalmi osztályozása az információs társadalomban

(Yoneji Maszuda nyomán)

ÁGAZATOK	ALÁGAZATOK	TEVÉKENYSÉGI TERÜLETEK, AKTOROK
Információipar	Magán(ön)foglalkoztató	Kutató, tervező, író, ellenőrző, közvélemény-kutató stb.
	Nyomdai-kiadói	Nyomtatás, fénymásolás, kiadói tevékenységek stb.
	Hírszolgáltató, hirdetési	Újságok, folyóiratok, hírügynökségek, hirdetésszervező
	Információfeldolgozó	Számítógépközpontok, adatbankok, szoftverházak, időosztásos szolgáltatások stb.
	Információgépipar	Számítógépek, nyomdagépek, másológépek, terminálok
Szolgáltató tudásipar	Magán(ön)foglalkoztató	Tervezők, tanácsadók, ügyvédek, könyvelők stb.
	K+F alágazat	Kutatók, mérnökök, tanácsadó testületek stb.
	Oktatási alágazat	Iskolák, könyvtárak, szemináriumok, tanfolyamok stb.
	Tudásipari berendezések	CAD, CAM, CAI, elektronikus számológépek, eszközök stb.
Szolgáltató művészeti ipar	Magán(ön)foglalkoztató affektív információs ipar	Regényírók, zeneszerzők, énekesek, festők, fényképészek, producerek stb.
	Affektív információs szolgáltató ipar	Színházi együttesek, zenekarok, filmgyártás, tévétársaságok, mozik, lemeztársaságok stb.
	Affektív információs ipar berendezések	Fényképezőgépek, hangszerek, tévék, filmfelvevő és hangrözítő berendezések stb.
Szolgáltató etikai ipar	Magán(ön)foglalkoztató	Filozófusok, vallási vezetők, közösségi vélemény-formálók (próféták) stb.
	Vallási szolgáltató ipar	Egyházak templomok, kegyhelyek, vallási csoportok stb.
	Szellemi tréning szolgáltatások	Szellemi tréning központok, önkéntes szolgáltató csoportok (teaszertartás, virágrendezés) stb.

A számítógépesítés és információs modernizáció a japán modellben
(Az információtudatos jóléti társadalom terve. JCUDI, 1964.)

Fejlődésmenet	**Első fokozat 1945-1970**	**Második fokozat 1955-1980**	**Harmadik fokozat 1970-1990**	**Negyedik fokozat 1975-2000**
A számítógépalkalmazás alapja	Nagytudomány	Állam(irányítás)	Társadalom	Egyén
Célterületei	Honvédelem, űrkutatás	Nemzeti össztermék (GNP)	Nemzeti összjólét (GNW)	Nemzeti(köz)meg-elégedettség(GNS)
Céljai önmegvalósítás	Nemzeti presztizs	Gazdasági növekedés	Társadalmi jólét	Egyéni
Aktorok	Nemzet	Szervezetek	Közösségek	Egyén
A számítógéphasználat tárgya	Természet	Szervezetek	Társadalom	Ember
Tudományos alapok	Természettudományok	Vezetéstudományok	Társadalomtudományok	Viselkedéstudományok
Az információs moder-nizáció céljai	Tudományos célok	Üzleti hatékonysági célok	Társadalmi problémák megoldása	Szellemi alkotás

GNP = Gross National Product
GNW = Gross National Welfare
GNS = Gross National Satisfaction

Ország	Összesítés		Részterületek							
	Helyezés	Pont	Információs Társadalom	Innováció. K+F	Liberalizáció	Infra-struktúra	Pénzügyi szolgáltatás	Vállalk. körny. fejlesztése	Társadalmi befogadás	Fenntartható fejlődés
Finnország	1 (1)	5.80	5.78	5.87	5.36	6.33	6.13	5.48	5.46	5.97
Dánia	2 (2)	5.63	5.68	4.87	5.14	6.51	5.96	5.60	5.52	5.78
Svédország	3 (3)	5.62	5.71	5.57	4.91	6.37	5.80	5.29	5.46	5.89
Egyesült Királyság	4 (4)	5.30	4.96	4.67	5.11	5.78	6.10	5.62	4.86	5.30
Hollandia	5 (5)	5.21	4.99	4.46	4.94	6.04	5.67	4.71	5.29	5.57
Németország	6 (6)	5.18	4.95	4.90	4.64	6.36	5.62	4.64	4.37	5.96
Luxemburg	7 (7)	5.14	4.98	3.57	4.96	6.22	5.72	5.17	5.19	5.28
Franciaország	8 (8)	5.03	4.52	4.68	4.65	6.10	5.68	4.68	4.72	5.20
Ausztria	9 (9)	4.94	4.69	4.27	4.54	5.76	5.48	4.28	4.88	5.64
Belgium	10 (10)	4.88	4.08	4.45	4.63	5.74	5.39	4.69	5.12	4.91
Írország	11 (11)	4.69	4.14	4.18	4.47	4.89	5.59	5.30	4.62	4.35
Észtország	12 (1)	4.64	4.92	3.82	4.40	4.98	5.43	4.90	4.20	4.44
Spanyolország	13 (12)	4.47	3.71	3.93	4.50	5.34	5.14	4.32	4.38	4.48
Olaszország	14 (13)	4.38	3.94	3.87	4.40	5.30	4.92	3.64	4.24	4.74
Szlovénia	15 (2)	4.36	4.38	3.92	4.06	5.21	4.69	3.76	4.24	4.60
Lettország	16 (3)	4.34	3.62	3.86	4.44	4.35	4.84	4.87	4.47	4.29
Portugália	17 (14)	4.25	3.88	3.44	4.10	5.35	4.90	3.89	4.15	4.29
Málta	18 (4)	4.20	4.42	2.99	4.03	4.81	5.27	4.00	4.83	3.24
Csehország	19 (5)	4.16	3.62	3.34	4.01	5.19	4.03	4.18	4.40	4.48
Magyarország	**20 (6)**	**4.12**	**3.24**	**3.47**	**4.10**	**4.57**	**4.87**	**4.41**	**4.19**	**4.09**
Litvánia	21 (7)	4.05	3.36	3.57	4.10	4.51	4.67	4.38	3.69	4.17
Görögország	22 (15)	4.00	3.16	3.44	3.96	4.99	4.74	3.78	3.90	4.00
Szlovákia	23 (8)	3.89	3.29	3.34	3.84	4.50	4.39	3.43	3.83	4.53
Lengyelország	24 (9)	3.68	2.95	3.53	3.75	4.00	4.26	3.56	3.42	3.99
Törökország	25 (10)	3.45	2.61	2.72	3.68	4.01	3.99	3.84	3.45	3.33
Románia	26 (11)	3.35	2.91	2.88	3.04	3.48	3.77	3.65	3.74	3.33
Bulgária	27 (12)	3.25	2.66	2.94	3.26	3.54	3.64	3.81	3.07	3.08
EU átlag		**4.97**	**4.61**	**4.41**	**4.69**	**5.81**	**5.52**	**4.74**	**4.81**	**5.16**
USA		**5.55**	**5.86**	**6.08**	**5.11**	**5.85**	**5.82**	**5.71**	**5.04**	**4.96**

2004. május 1. az uniós csatlakozás időpontjában (2002-2003-as hivatalos statisztikák), de a jelenlegi (2003. 4. negyedévi és 2004. 1. negyedévi trendek és tendenciák alapján észlelt /mért/ teljesítmény indikátorok szerinti összeurópai közösségi fejlődési sorrend. EUSTAT-WEF-WIFO